ALEXANDRE DUMAS

CONTESA DE CHARNY

**

ALEXANDRE DUMAS

CONTESA DE CHARNY

**

În româneşte de SOFIA MARIAN şi BEN MARIAN

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

Capitolul 1
UN DUŞMAN ÎN PLUS

Toată scena în care domnul de Choiseul l-a ameninţat pe omul care vorbea în numele Adunării Naţionale s-a petrecut fără ca acesta din urmă măcar să fi observat că scăpase dintr-o primejdie de moarte.

Părea dealtfel preocupat de un sentiment care-i stăpînea sufletul mult mai puternic decît acela al fricii. Nu te puteai înşela privindu-l. Avea pe faţă expresia vînătorului care vede, în sfîrşit, strînşi şi îngrămădiţi într-o groapă şi deveniţi prada sa, leul, leoaica şi puii de leu care i-au devorat unicul copil.

Totuşi, la cuvîntul *prizonieri*, care stîrnise mînia domnului de Choiseul, regele se ridicase.

— Prizonieri ? Prizonieri în numele Adunării Naţionale ? Ce vreţi să spuneţi ? Nu vă înţeleg.

— E totuşi foarte simplu şi lesne de înţeles, răspunse delegatul Adunării Naţionale. În pofida jurămîntului făcut de a nu părăsi Franţa, aţi fugit noaptea, călcîndu-vă cuvîntul, trădînd naţiunea, trădînd poporul. Astfel că naţiunea a strigat „la arme”, astfel că poporul s-a răsculat, şi că poporul şi naţiunea vă spun prin glasul unuia dintre ultimii dumneavoastră supuşi — care, cu toate că vine de jos, nu este mai puţin puternic — „Sire, în numele poporului, în numele naţiunii, în numele Adunării Naţionale, sînteţi prizonierul meu !”

În camera alăturată izbucni un freamăt de aprobare însoţită, mai bine zis urmată de aplauze frenetice.

— Doamnă, doamnă, murmură la urechea reginei domnul de Choiseul, nu veţi uita că dumneavoastră m-aţi oprit şi că de nu v-ar fi fost milă de omul acesta, n-aţi fi suferit o asemenea jignire.

— Toate acestea nu vor însemna nimic dacă ne vom răzbuna, spuse şoptind regina.

— Da, reluă domnul de Choiseul, dar dacă nu ne vom răzbuna ?...

Regina scoase un geamăt surd şi dureros. Dar mîna lui Charny se întinse încet deasupra umărului domnului de Choiseul şi atinse braţul reginei. Maria-Antoaneta se întoarse repede.

— Lăsaţi-l să spună şi să facă ce vrea, şopti contele, am eu grijă de el...

În acest timp, uluit de noua lovitură primită, regele privea cu uimire sumbrul personaj care îi vorbise într-un limbaj atît de energic în numele Adunării, al naţiunii şi al poporului. Uimirea sa era dublată şi de o oarecare curiozitate, căci i se părea că, deşi nu-şi amintea unde, mai văzuse odată acest chip.

— Dar, în sfîrşit, spuse el, ce vreţi de la mine ? Vorbiţi !

— Sire, vreau ca nici dumneavoastră, nici familia regală să nu facă un pas spre străinătate.

— Şi, fără îndoială, veniţi cu mii de oameni înarmaţi să vă opuneţi plecării mele ? spuse regele, care îşi recăpătase energia în timpul discuţiei.

— Nu, Sire, sînt singur, mai bine zis nu sîntem decît doi : aghiotantul generalului La Fayette şi cu mine, un simplu ţăran. Numai că Adunarea a dat un decret. Ea s-a bizuit pe noi ca decretul ei să fie executat, şi va fi executat.

— Daţi-mi decretul, cel puţin să-l văd, spuse regele,

— Nu-l am eu, ci tovarăşul meu. El este trimis de generalul La Fayette şi de Adunare, spre a executa dispoziţiile naţiunii. Eu sînt trimis de domnul Bailly, dar mai ales de mine însumi, pentru a-l supraveghea pe aghiotant şi a-i zbura creierii dacă şovăie.

Regina, domnul de Choiseul, domnul de Damas şi ceilalţi se priviră cu uimire. Nu văzuseră niciodată

poporul decît oprimat sau furios, cerînd iertare sau ucigînd. Pentru prima oară îl vedeau liniştit, drept, cu braţele încrucişate, cunoscîndu-şi puterea, apărîndu-şi interesele în numele drepturilor sale.

La rîndul său, Ludovic al XVI-lea înţelese repede că nu era nimic de sperat de la un om de un asemenea soi şi, grăbit să termine cu el, întrebă :

— Ei bine, unde vă e camaradul ?

— Aici, spuse el, în spatele meu.

Făcînd un pas înainte după aceste cuvinte, lăsă uşa liberă, prin deschizătura căreia putea fi văzut un tînăr îmbrăcat în uniformă de ofiţer aghiotant, sprijinit de fereastră.

Era şi el foarte tulburat, numai că tulburarea sa, în loc să fie reflexul forţei, era doar al tristeţii sale.

Obrazul îi şiroia de lacrimi şi în mînă ţinea o hîrtie.

Era domnul de Romeuf, tînărul aghiotant al generalului La Fayette, pe care cititorul nostru l-a cunoscut în momentul sosirii la Paris a domnului Louis de Bouillé.

După cum a reieşit din convorbirea avută atunci cu tînărul regalist, domnul de Romeuf era patriot, un patriot sincer. Dar, în timpul dictaturii domnului La Fayette asupra palatului Tuileries, însărcinat cu supravegherea reginei şi cu însoţirea ei în plimbările ce le făcea, tînărul ofiţer a ştiut să stabilească în raporturile sale cu Maria-Antoaneta atîta delicateţă respectuoasă, încît regina i-a exprimat în mai multe rînduri recunoştinţa.

Astfel că, zărindu-l, ea exclamă penibil surprinsă :

— Oh ! Dumneavoastră ?

Apoi, cu acel geamăt dureros al femeii care vede dînd greş o forţă pe care o credea de neînvins, adăugă :

— Oh ! n-aş fi crezut-o niciodată !...

— Aşa ! spuse murmurînd şi zîmbind al doilea mesager. Se pare că am făcut bine venind.

Domnul de Romeuf înaintă cu ochii în pămînt, mergînd cu încetineală şi ţinînd decretul în mînă.

Nerăbdător, regele nu lăsă tînărului timp să-i prezinte decretul, făcu un pas iute spre el şi i-l smulse din mîini. Apoi, după ce-l citi, spuse :

— Nu mai există rege în Franţa.

Bărbatul care-l însoţea pe domnul de Romeuf surîse ca şi cum ar fi vrut să spună : „Ştiam bine”.

La aceste cuvinte, regina făcu o mişcare spre rege spre a-l întreba.

— Ascultaţi, doamnă, spuse el. Iată decretul pe care Adunarea a îndrăznit să-l dea.

Şi citi cu glas tremurînd de indignare următoarele rînduri :

„Adunarea dispune ca din această clipă ministrul Afacerilor Interne să trimită curieri în toate departamentele teritoriului cu ordinul ca toţi funcţionarii publici, gărzi naţionale şi trupe de infanterie să aresteze sau să ordone a fi arestată orice persoană ce va încerca să treacă frontiera şi, în acelaşi timp, să reţină orice bunuri sau arme, muniţii, valori în aur sau argint, cai şi trăsuri. În cazul în care curierii îl vor zări pe rege, pe membri ai familiei regale şi pe cei ce ar fi putut contribui la răpirea lor, numiţii funcţionari publici, gărzi naţionale şi trupe de infanterie vor trebui să ia toate măsurile posibile pentru a opri susamintita răpire, a-i împiedica să-şi continue drumul şi să raporteze apoi corpului legislativ”

Regina ascultase cu un fel de apatie, dar cînd regele termină de citit, clătină din cap, ca şi cum ar fi vrut să-şi vină în fire.

— Daţi-mi-l ! spuse ea întinzînd mîna la rîndul ei pentru a primi nefastul decret. Imposibil !...

În acest timp, tovarăşul domnului de Romeuf îi încurajă, printr-un zîmbet, pe membrii gărzii naţionale şi pe patrioţii din Varennes.

Cuvîntul *imposibil*, rostit de regină, îi îngrijorase, deşi de-abia auziseră conţinutul decretului de la un capăt la celălalt.

— Oh ! citiţi, doamnă, spuse regele cu amărăciune, dacă mai aveţi îndoieli. Citiţi, este scris şi semnat de preşedintele Adunării Naţionale.

— Şi cine-i omul care a îndrăznit să scrie şi să semneze un asemenea decret ?

— Un nobil, doamnă, răspunse regele : domnul marchiz de Beauharnais !

Nu e oare straniu şi nu demonstrează legături încărcate de mister între trecut şi viitor acest decret care împiedică fuga lui Ludovic al XVI-lea, a reginei şi a familiei regale ? Căci era semnat de un nume obscur pînă atunci, nume ce se va lega într-un mod atît de strălucit de istoria începutului celui de al nouăsprezecelea secol !

Regina luă decretul şi-l citi, cu sprîncenele încruntate, cu buzele strînse. Apoi, la rîndul său, regele i-l luă din mînă spre a-l citi din nou. După a doua lectură îl aruncă pe patul unde dormeau delfinul şi Madame Royale, insensibili la această discuţie ce le hotăra soarta.

Incapabilă să se mai stăpînească, regina se repezi brusc, înroşindu-se, şi, luînd hîrtia, o mototoli între mîini, o aruncă departe de pat exclamînd :

—- Oh ! domnule, fiţi atent ! Nu vreau ca această hîrtie să-mi mînjească odraslele.

Un imens urlet de dezaprobare se auzi din camera vecină. Membrii gărzii naţionale făcură un pas ca pentru a se năpusti în încăperea unde se aflau iluştrii fugari. Aghiotantul generalului La Fayette lăsă să-i scape un strigăt de groază. Însoţitorul său scoase un strigăt de furie.

— Ah ! mîrîi între dinţi ultimul, este insultată Adunarea Naţională, este insultată naţiunea, este insultat poporul. Vom vedea.

Şi, întorcîndu-se spre oamenii săi care umpleau camera învecinată, pregătiţi de luptă, înarmaţi cu puşti, cu seceri şi săbii, le strigă :

— La mine, cetăţeni !

Aceştia mai făcură un al doilea pas care-l împlini pe primul, şi numai Dumnezeu ştie ce ar fi rezultat din ciocnirea celor două furii dezlănţuite dacă Charny, care nu rostise de la începutul acestei scene decît cele cîteva cuvinte pe care le-am consemnat şi se ţinuse de o parte, nu s-ar fi repezit înainte şi, apucîndu-l de braţ pe necunoscutul îmbrăcat în uniforma gărzii naţionale în momentul cînd îşi ducea mîna la mînerul săbiei şi o trăgea din teacă, îi spuse :

— O vorbă, te rog, domnule Billot. Doresc să-ţi comunic ceva.

Billot — căci el era — lăsă să-i scape la rîndul său o exclamaţie de surpriză, se făcu palid ca moartea, rămase o clipă nehotărît, apoi împingînd în teacă sabia pe jumătate scoasă, răspunse :

— Ei bine, fie ! Şi eu am să vă vorbesc, domnule de Charny.

Îndreptîndu-se apoi repede spre uşă, strigă :

— Cetăţeni, vă rog faceţi loc. Trebuie să stau de vorbă o clipă cu acest ofiţer, dar fiţi liniştiţi, adăugă el şoptind, nici lupul, nici lupoaica, nici puii de lup nu ne vor scăpa. Sînt aici şi răspund de ei !

Ca şi cum acest om necunoscut lor, regelui şi suitei sale — în afară de Charny — ar fi avut totuşi dreptul să le dea ordine, ei ieşiră de-a-ndăratelea, lăsînd liberă prima încăpere.

Dealtfel, fieeare avea de povestit celor din afară ce se petrecuse înăuntru şi să recomande în acelaşi timp patrioţilor să fie mai vigilenţi ca oricînd. În timpul acesta Charny îi şopti reginei :

— Domnul de Romeuf e al dumneavoastră, doamnă, vă las cu el. Folosiţi prilejul cît mai bine cu putinţă.

Situaţia devenea cu atît mai favorabilă cu cît, ajuns în a doua cameră, Charny închise uşa, apoi, sprijinin- du-se de ea, împiedică pe oricine, chiar pe Billot, să intre.

Capitolul 2
URA UNUI OM DIN POPOR

Rămaşi între patru ochi, cei doi bărbaţi se priviră o clipă, dar privirea gentilomului nu îl făcu pe omul din popor să plece ochii. Ba, ceva mai mult, Billot a fost acela care vorbi primul.

— Domnul conte mi-a făcut onoarea să mă anunţe că are ceva să-mi spună. Aştept să binevoiască a vorbi.

— Billot, întrebă Charny, cum se face că te întîlnesc aici, însărcinat cu o misiune de răzbunare ? Te credeam prietenul nostru, al nobililor. Dealtfel, şi un credincios supus al reginei.

— Am fost un supus bun şi credincios al regelui, domnule conte. Am fost nu prietenul dumneavoastră, căci o asemenea onoare nu-i era îngăduită unui sărman arendaş ca mine, am fost doar umilul dumneavoastră slujiior.

— Ei bine ?

— Ei bine, domnule conte, vedeţi, nu mai sînt nimic din toate astea.

— Nu te înţeleg.

— De ce să mă înţelegeţi, domnule conte ? Oare eu va întreb de cauza fidelităţii dumneavoastră faţă de rege, de motivele devotamentului dumneavoastră pentru regină ? Nu, bănuiesc că aveţi raţiunile dumneavoastră să acţionaţi astfel. Şi, cum ştiu că sînteţi un om onest şi înţelept, presupun că motivele dumneavoastră sînt bune sau cel puţin sînt izvorîte din conştiinţa dumneavoastră. N-am înalta dumneavoastră poziţie socială, domnule conte, şi nu am cultura dumneavoastră. Totuşi mă cunoaşteţi, sau m-aţi cunoscut, ca un om cinstit şi chiar deştept ! Închipuiţi-vă, aşadar, că am şi eu motivele mele, dacă nu bune, cel puţin potrivite conştiinţei mele.

— Billot, spuse Charny, care nu ştia nimic din motivele de duşmănie pe care fermierul le putea avea împotriva nobilimii sau a monarhiei, te-am cunoscut, nu e mult de-atunci, altfel decît eşti acum.

— Oh ! desigur, nu neg, spuse Billot cu un surîs amar, da, m-aţi cunoscut altfel decît sînt. Am să vă spun, domnule conte, cum am fost : am fost un adevărat patriot, devotat faţă de doi oameni şi faţă de un lucru : aceşti doi oameni erau regele şi domnul Gilbert ; acest lucru era patria mea. Într-o zi, agenţii regelui — şi vă mărturisesc, spuse fermierul clătinînd capul, că asta a început să mă înfurie împotriva lui — într-o zi, agenţii regelui vin la mine şi, mai prin forţă, mai prin surpriză, îmi iau o casetă încredinţată mie de domnul Gilbert. De îndată ce am fost liber, am plecat la Paris. Am sosit acolo în seara de 13 iulie. Era în mijlocul revoltei populare, cînd mulţimea purta busturile ducelui d'Orléans şi a domnului Necker şi parcurgea străzile strigînd : „Trăiască ducele de Orléans ! Trăiască domnul Necker !” Asta nu făcea mare rău regelui, şi totuşi, deodată, soldaţii regelui ne-au atacat. Am văzut cum bieţi nenorociţi care n-au avut altă vină decît că au strigat *trăiască* pentru doi oameni pe care cu siguranţă nici nu-i cunoşteau, cădeau în jurul meu, unii cu capul despicat de lovituri de sabie, alţii cu pieptul străpuns de gloanţe. L-am văzut pe domnul de Lambesc, un prieten al regelui, urmărind în Tuileries femei şi copii care nu strigaseră nimic, şi călcînd sub copitele calului său un bătrîn de vreo şaptezeci de ani. Asta a continuat să mă înfurie ceva mai mult împotriva regelui. A doua zi mă prezint la internatul micului Sébastien şi aflu de la el că tatăl său e închis la Bastilia, pe baza unui ordin al regelui, cerut de o doamnă de la Curte ! Mi-am spus că regele, despre care se spunea că este atît de bun, avea, în această bunătate a sa, mari momente de rătăcire, de ignoranţă sau de uitare, şi în ce mă priveşte, pentru a

îndrepta cîte ceva, atît cît îmi stă în puteri, voi contribui şi eu la luarea Bastiliei. Am ajuns acolo — spun drept — nu fără mari greutăţi. Soldaţii regelui au tras asupra noastră şi ne-au ucis aproape două sute de oameni, ceea ce mi-a dat din nou prilejul să nu fiu de părerea celor ce credeau în bunătatea regelui. Dar, în sfîrşit, Bastilia a fost cucerită. Într-una din celule l-am găsit pe domnul Gilbert, pentru care am riscat să fiu ucis de douăzeci de ori, şi bucuria de a-l fi regăsit m-a făcut să uit multe lucruri. Dealtfel, domnul Gilbert mi-a spus cel dintîi că regele e bun, că ignora cea mai mare parte din josniciile ce se făceau în numele său, că nu lui trebuia să-i păstrez pică, ci miniştrilor săi. Or, cum tot ce spunea în acea epocă domnul Gilbert era literă de evanghelie pentru mine, l-am crezut, şi văzînd Bastilia cucerită, pe domnul Gilbert liber şi pe Pitou şi pe mine nevătămaţi, am uitat salvele de arme din strada Saint-Honoré, şarjele de la Tuileries, cei aproape două sute de oameni ucişi de infanteria prinţului de Saxa şi arestarea domnului Gilbert la o simplă cerere făcută de o doamnă de la Curte... Dar, iertaţi-mă, domnule conte, spuse Billot întrerupîndu-se, toate astea nu vă privesc şi nu mi-aţi cerut să discutăm între patru ochi pentru a asculta vorbăria unui sărman ţăran fără educaţie. Dumneavoastră sînteţi în acelaşi timp un mare senior şi un învăţat.

Şi Billot făcu o mişcare pentru a duce mîna la clanţă şi a intra în camera regelui. Dar Charny îl opri. Pentru a-l opri, Charny avea două motive : primul, să afle cauzele duşmăniei lui Billot, care, într-o asemenea situaţie nu era fără importantă ; al doilea, să mai cîstige timp.

— Nu ! spuse el, povesteşte-mi tot, dragul meu Billot. Ştii bine prietenia ce-o avem pentru dumneata, bieţii mei fraţi şi cu mine, iar ceea ce îmi spui mă interesează în cel mai înalt grad.

La cuvintele *bieţii mei fraţi* Billot zîmbi cu amărăciune.

— Ei bine, aşadar, reluă el, am să vă povestesc totul, domnule de Charny, şi regret că *bieţii dumneavoastră jraţi... mai ales unul... domnul Isidore*, nu sînt aici să mă asculte.

Billot rostise cuvintele : *mai ales unul, domnul Isidore*, cu o expresie atît de bizară, încît Charny îşi reţinu gestul de durere pe care numele fratelui iubit i-l trezea în suflet. Fără să-i răspundă lui Billot, care, vădit lucru, nu ştia nimic despre nenorocirea fratelui său, a cărui prezenţă o dorea, îi făcu semn să continue. Billot continuă.

-— De aceea, spuse el, cînd regele porni spre Paris n-am văzut în el decît un părinte revenind în mijlocul copiilor săi. Mergeam împreună cu domnul Gilbert alături de caleaşca regală, făcînd cu trupul meu zid de apărare pentru cei dinăuntru şi strigînd în gura mare : „Trăiască regele”. Aceasta era prima călătorie a regelui. Ajungînd în piaţa primăriei, mulţimea şi-a dat seama că regele nu mai purta cocarda albă, dar nu purta încă nici cocarda tricoloră. Se auziră strigăte : „Cocarda ! cocarda !” Am luat cocarda de la pălăria mea şi i-am dat-o. El mi-a mulţumit şi, în mijlocul aclamaţiilor mulţimii, a pus-o la pălărie. Eram beat de fericire să văd cocarda mea la pălăria acestui bun rege. Recolta mea de cereale era neculeasă şi avea nevoie de prezenţa mea. Dar aş ! ce mă interesa recolta ? Eram îndeajuns de bogat să-mi pot permite să-mi pierd recolta, şi dacă prezenţa mea era cu ceva utilă acestui rege bun, părinte al poporului, restau-ratorul libertăţii franceze, cum îl numeam noi, nerozii, în vremea aceea, era mai bine să rămîn la Paris decît să mă înapoiez la Pisseleau. Recolta fermei, pe care o încredinţasem Catherinei, a fost aproape pierdută ! După cît se părea, Cathérine avea altceva de făcut decît să se ocupe de recoltă... Să nu mai vorbim ! Am

lăsat pînă una alta ferma fără stăpîn ! Aş ! Eram suficient de bogat ca după ce pierdusem recolta din 1789 s-o pierd şi pe cea din 1790 ! Dar într-o dimineaţă vine Pitou şi-mi spune că sînt pe cale să pierd un lucru pe care un părinte nu e niciodată atît de bogat să-l piardă : pe fiica mea !

Charny tresări. Billot îl privi stăruitor şi continuă :

— Trebuie să vă spun, domnule conte, că se afla la o leghe de casa mea, la Boursonnes, o familie nobilă, o familie de mari seniori, o familie deosebit de bogată. Această familie se compunea din trei fraţi. Cînd erau copii şi cînd se duceau de la Boursonnes la Villers-Cotterèts, cel mai tînăr dintre ei îmi făcea aproape totdeauna onoarea să se oprească la fermă. Spunea că nu băuse niciodată un lapte atît de bun ca laptele vacilor mele, că nu mîncase o pîine mai bună ca cea făcută de mama Billot şi, din cînd în cînd adăuga — şi eu, sărman neghiob, credeam că îmi spunea toate astea pentru a-mi răsplăti ospitalitatea — că nu văzuse o fată mai frumoasă ca fiica mea, Catherina... Aşadar, Pitou venise la Paris şi-mi spuse două vorbe care mi-au dovedit că nu numai recolta era în primejdie, ci şi copilul meu, că nu averea mea urma să fie pierdută ci fericirea mea ! L-am lăsat deci pe rege la Paris şi m-am întors la fermă. Am crezut la început că fiica mea se afla în pericol de moarte datorită unei boli : delira, avea febră cerebrală, mai ştiu eu ce ? Starea în care se găsea m-a îngrijorat cu atît mai mult cu cît medicul mi-a interzis să intru în camera ei pînă ce nu se va însănătoşi. Dar, neputînd intra în camera ei, eu, sărman părinte disperat, am crezut că mi-e îngăduit să ascult la uşa ei. Aşadar am ascultat! Atunci am aflat că era cît pe ce să moară, că avea febră cerebrală, că era aproape nebună, fiindcă iubitul ei plecase. Plecasem şi eu cu un an în urmă, dar ea, în loc să înnebunească că tatăl ei pleacă, zîmbise cînd mi-am părăsit ferma... Plecarea mea îi lăsa toată

libertatea să-şi vadă ibovnicul... Cathérine se înzdrăveni după boală, însă bucuria de a trăi îi pierise ! Trecură o lună, două, trei, şase luni, fără ca vreo rază de voioşie să lumineze acest obraz, pe care nu-l slăbeam din ochi. Într-o dimineaţă am văzut-o zîmbind şi atunci am început să tremur : surîsul acesta însemna că ibovnicul ei va reveni ? Într-adevăr, a doua zi, un păstor care-l văzuse trecînd, mă anunţă că sosise chiar în dimineaţa aceea ! N-am avut nici o îndoială că va veni la mine, adică la Cathérine, în această seară ! Aşa că, odată cu înserarea, mi-am încărcat arma cu două ţevi şi m-am aşezat la pîndă...

-— Billot ! exclamă Charny. Ai făcut asta ?

— De ce nu ? spuse Billot. Mă pun la pîndă să ucid mistreţul cînd vine să-mi răstoarne brazdele cu cartofi, să ucid lupul cînd vine să-mi fure oile, vulpea cînd vine să-mi sugrume găinile, şi să nu mă pun la pîndă să ucid un om care vine să-mi răpească fericirea, ibovnicul care mi-a dezonorat fiica ?

— Dar, ajuns aici, inima te-a împiedicat să tragi, nu-i aşa, Billot ? spuse contele agitat.

— Nu, spuse Billot, nu inima, ci ochiul şi mîna. O dîră de sînge mi-a dovedit totuşi că nu mi-am greşit complet ţinta. Numai că, vedeţi bine, adăugă Billot cu amărăciune, fiica mea n-a şovăit între amant şi tată. Cînd am intrat în camera Catherinei, ea dispăruse.

— Şi n-ai revăzut-o de atunci ? întrebă Charny.

— Nu, răspunse Billot. Dar de ce aş face-o ? Ştia bine că dacă aş revedea-o, aş ucide-o.

Charny făcu o mişcare, privind cu un sentiment de admiraţie amestecat de groază puternica personalitate din faţa sa.

— Mi-am reluat munca la fermă, continuă Billot. Ce importanţă avea nenorocirea mea dacă Franţa urma să fie fericită ? Regele nu mergea cu loialitate pe drumul revoluţiei ? Nu trebuia să ia parte la sărbătorirea federaţiilor ? Nu urma să-l revadă pe

acest rege de treabă căruia mi-am dat cocarda la 16 iulie şi căruia aproape că i-am salvat viaţa la 6 octombrie ? Ce fericire trebuia să fie pentru el să vadă întreaga Franţă reunită pe Champ-de-Mars, jurînd ca un singur om pentru unitatea patriei ! Aşa că, o clipă, cînd l-am văzut, am uitat de toate, pînă şi de Cathérine... Nu, mint, un tată nu-şi uită fiica !... Iar el a jurat la rîndul său ! Mi s-a părut că jura cam prost, că jura din vîrful buzelor, că jura de pe locul său în loc să jure pe altarul patriei ! Dar fie şi aşa ! A jurat, asta era esenţialul : un jurămînt e un jurămînt ! Locul unde este rostit nu-l face mai mult sau mai puţin sacru, iar cînd jură un om cinstit, îşi şi ţine jurămîntul ! Aşa că regele şi-l va respecta ! E-adevărat că, odată înapoiat la Villers-Cotterèts — cum nu mai aveam nimic altceva de făcut decît să mă ocup de politică, eu nemaiavînd copil — am auzit spunîndu-se că regele a vrut să se lase răpit de domnul de Favras, dar că treaba a eşuat ; că regele a vrut să fugă împreună cu mătuşile lui, dar că proiectul n-a reuşit ; că regele a vrut să se ducă la Saint-Cloud şi de acolo la Rouen, dar că poporul s-a opus. E-adevărat că auzisem toate astea dar nu le dădeam crezare. Nu-l văzusem eu cu ochii mei pe rege întinzînd mîna ? Nu-l auzisem cu urechile mele depunînd jurămîntul în faţa naţiunii ? Era oare de crezut că, jurînd în faţa a trei sute de mii de oameni, un rege îşi va considera jurămîntul mai puţin sacru decît al celorlalţi oameni ? Nu era probabil ! De aceea, am fost foarte mirat cînd, ducîndu-mă alaltăieri la Meaux să vînd o cantitate mai mare de cereale — şi trebuie să vă spun că am dormit la şeful poştei, unul din prietenii mei — spun, am fost foarte mirat cînd i-am recunoscut la un popos, într-o trăsură care-şi schimba caii, pe rege, pe regină şi întreaga familie regală ! Nici o confuzie nu era posibilă, fiindcă mă obişnuisem să-i văd în trăsură, fiindcă la 16 iulie i-am însoţit de la Versailles la Paris. Atunci l-am auzit pe

unul dintre acei domni îmbrăcaţi în galben spunînd : „Spre Châlons !” Glasul lui m-a făcut să tresar. M-am întors şi am recunoscut... pe cine ? Pe cel ce mi-a răpit-o pe Cathérine, un nobil gentilom care-şi făcea datoria de lacheu, alergînd în faţa trăsurii regelui...

La aceste cuvinte, Billot îşi sfredeli interlocutorul cu privirea, pentru a-şi da seama dacă acesta înţelege că este vorba de fratele său Isidore. Dar Charny se mulţumi să-şi şteargă sudoarea ce-i curgea pe frunte şi tăcu.

Billot reluă :

— Am vrut să-l urmăresc, dar se îndepărtase. Avea un cal bun, era înarmat, iar eu nu eram... O clipă am scrîşnit din dinţi la ideea că acest rege îi scapă Franţei şi că seducătorul fiicei mele îmi scapă mie. Dar, deodată, îmi vine o idee : „Iată, îmi zic, şi eu am depus jurămînt naţiunii, şi dacă regele şi-l calcă pe al său, eu nu trebuie să-l ţin pe al meu ? Într-adevăr, da ! Să mi-l respect! Nu sînt decît la zece leghe de Paris. E ora trei dimineaţa. Pe un cal bun, ajung acolo în două ore ! Voi discuta chestiunea cu domnul Bailly, om onest, care-mi pare să fie de partea celor ce-şi ţin jurămîntul împotriva celor ce nu şi-l ţin.” Hotărîrea odată luată, vorbesc cu prietenul meu, şeful poştei din Meaux, fără să-i spun, bineînţeles, ce am de gînd să fac, şi-l rog să-mi împrumute uniforma lui de ostaş al gărzii naţionale, sabia şi pistoalele sale. Am luat cel mai bun cal din grajd şi, în loc să plec în trap mic spre Villers-Cotterèts, mă îndrept în galop întins spre Paris ! Pe legea mea, am ajuns la timp. Se şi aflase de fuga regelui, dar nu se ştia în ce parte a luat-o. Domnul de Romeuf fusese trimis de domnul La Fayette pe drumul spre Valenciennes ! Dar iată ce înseamnă în- tîmplarea ! La barieră el este arestat, obţine să fie adus la Adunarea Naţională şi ajunge tocmai în momentul în care domnul Bailly, informat de mine, dădea cele mai amănunţite detalii asupra itinerariului regelui. Nu mai

era altceva de făcut decît să se scrie un ordin după toate regulile şi să se schimbe ruta. Treaba s-a făcut într-o clipă ! Domnul de Romeuf a fost trimis pe drumul spre Chêlons, iar eu am primit misiunea să-l însoţesc, misiune pe care am îndeplinit-o, după cum vedeţi. Acum, adăugă Billot cu un aer sumbru, l-am ajuns pe rege, care m-a înşelat ca francez, şi sînt liniştit că nu-mi va scăpa ! Îmi mai rămîne doar să-l găsesc pe cel ce m-a înşelat ca tată ! Şi vă jur, domnule conte, că nici el nu-mi va scăpa !

— Vai ! dragă Billot, spuse Charny cu un suspin, te înşeli !

— Cum se poate ?

— Spun că nefericitul despre care vorbeşti ţi-a scăpat!

— A fugit ? exclamă Billot cu o indescriptibilă expresie de furie.

— Nu, spuse Charny, e mort!

— Mort ? exclamă Billot tresărind fără să vrea şi ştergîndu-şi fruntea, care se acoperise pe loc cu picături de sudoare.

— Mort ! repetă Charny, şi acest sînge pe care-l vezi, şi pe care ai avut dreptate să-l compari acum cîteva clipe cu acela cu care erai stropit în curtea mică de la Versailles, acest sînge era al său... Şi dacă ai îndoieli, coboară, dragă Billot, şi-i vei găsi trupul aşezat într-o curte mică, asemănătoare celei de la Versailles, lovit de moarte pentru aceeaşi cauză ca şi cel ucis acolo !

Billot îl privea pe Charny — care-i vorbea cu glas blînd în timp ce două lacrimi groase îi curgeau pe obraji — cu ochii rătăciţi şi faţa încremenită. Apoi, deodată, Billot exclamă :

— Ah ! există aşadar o justiţie divină !

Şi, repezindu-se în afara încăperii, adăugă :

— Domnule conte, cred în cuvintele dumneavoastră. Vreau totuşi să mă conving cu ochii mei că s-a făcut dreptate...

Charny îl privi îndepărtîndu-se, înăbuşind un suspin şi ştergîndu-şi lacrimile. Apoi, înţelegînd că nu mai era nici un minut de pierdut, se repezi la rîndul său în încăperea reginei şi îndreptîndu-se spre ea o întrebă pe şoptite :

— Domnul de Romeuf ?

— E de partea noastră, răspunse regina.

-— Cu atît mai bine, căci de cealaltă parte nu e nimic de sperat.

— Atunci, ce-i de făcut ? întrebă regina.

— Să cîştigăm timp pînă ce vine domnul de Bouillé!

— Dar va sosi ?

-— Da, căci mă voi duce să-l aduc.

— Oh ! exclamă regina, străzile sînt ticsite, sînteţi cunoscut şi nu veţi putea trece, vă vor masacra ! Olivier! Olivier !

Dar Charny, zîmbind şi fără să-i răspundă, deschise fereastra care dădea spre grădină, trimise o ultimă făgăduială regelui, un ultim salut reginei şi sări de la înălţimea de cincisprezece picioare ce-l despărţeau de pămînt.

Regina scoase un ţipăt de groază şi-şi ascunse capul în mîini, dar tinerii ofiţeri alergară la fereastră şi răspunseră cu un strigăt de bucurie ţipătului de groază al reginei.

Charny tocmai sărise zidul grădinii, dispărînd de cealaltă parte a acestui zid.

Era şi timpul, căci în acel moment Billot apăru pe pragul încăperii.

Capitolul 3
DOMNUL DE BOUILLÉ

Să vedem ce făcea în aceste clipe de mare îngrijorare domnul marchiz de Bouillé, care era aşteptat cu atîta nerăbdare la Varennes şi în care îşi puneau ultimele speranţe membrii familiei regale.

La nouă seara, adică aproape în momentul în care fugarii ajungeau la Clermont, marchizul de Bouillé părăsea Stenay împreună cu fiul său Louis şi se îndrepta spre Dun, pentru a se apropia de rege.

Totuşi, ajungînd la un sfert de leghe de acest ultim oraş şi temîndu-se ca prezenţa să nu-i fie remarcată, se opri împreună cu însoţitorii săi pe marginea şoselei şi se aşeză într-un şanţ, lăsînd caii în urmă. Acolo se puseră pe aşteptat. Era ora la care, după toate probabilităţile, trebuia să apară curierul regelui.

În asemenea împrejurări minutele par ore, iar orele — secole.

Se auzi sunînd încet, cu acea impasibilitate pe care cei ce aşteptau ar fi dorit s-o potrivească cu bătăile inimii lor, ora zece, apoi unsprezece, miezul nopţii, ora unu, două şi trei dimineaţa.

Între orele două şi trei, zorii începură să se arate, în timpul acestor şase ore de aşteptare, cel mai mic zgomot care ajungea la urechile celor de strajă, fie că se apropia, fie că se îndepărta, le aducea speranţa sau deznădejdea.

În zori, mica trupă ajunse la deznădejde.

Domnul Bouillé socoti că trebuie să se fi produs un accident, dar, necunoscîndu-l, ordonă ca trupa să se înapoieze la Stenay, pentru ca de acolo, din centrul forţelor sale, să poată, în măsura posibilităţilor, să preîntîmpine acest accident.

Încălecară aşadar şi o porniră încet, la pas, pe drumul spre Stenay.

Nu se găseau la mai mult de un sfert de leghe de oraş cînd, întorcîndu-se, domnul Louis de Bouillé zări departe de el, pe şosea, praful ridicaţ de galopul mai multor cai.

Se opriră şi aşteptară.

Pe măsură ce noii călăreţi se apropiau, li se păru că-i recunosc. În cele din urmă nu fu nici o îndoială ; erau domnii Jules de Bouillé şi de Raigecourt.

Mica trupă porni în întîmpinarea lor.

În momentul întîlnirii, toţi membrii unui din grupuri puneau aceeaşi întrebare şi toţi membrii celuilalt dădeau acelaşi răspuns.

— Ce s-a întîmplat ?

— Regele a fost arestat la Varennes !

Era aproximativ ora patru dimineaţa.

Vestea era îngrozitoare. Cu atît mai îngrozitoare cu cît cei doi tineri aflaţi de strajă la capătul oraşului, la hotelul „Grand Monarque”, unde s-au pomenit pe neaşteptate înconjuraţi de insurgenţi, fuseseră obligaţi să-şi croiască drum prin mulţime fără să fi putut aduce cu ei vreo informaţie precisă.

Cu toate astea, oricît de îngrozitoare era, această veste nu le distrugea orice speranţă.

Domnul de Bouillé, ca toţi ofiţerii superiori care se bizuie pe o disciplină de fier, credea, fără să se gîndească la piedici, că toate ordinele sale fuseseră executate.

Or, dacă regele a fost arestat la Varennes, era sigur că toate posturile care primiseră ordinul de a se replia în spatele regelui trebuie să fi sosit şi ele la Varennes.

Însemna că la această oră regele trebuia să aibă în jurul său cam o sută de husari şi o sută şaizeci sau o sută optzeci de dragoni. Era absolut suficient pentru a

face faţă răzmeriţiei unui orăşel de o mie opt sute de suflete.

S-a văzut cum evenimentele au dezminţit calculele strategice ale domnului de Bouillé. Dealtfel, o primă lovitură nu a întîrziat să zdruncine această siguranţă.

Pe cînd domnii de Bouillé şi Raigecourt îl informau pe general, se zări venind în galop mare un călăreţ. Acest călăreţ însemna ştiri. Toţi ochii se întoarseră spre el şi-l recunoscură pe domnul de Rohrig. Recunoscîndu-l, generalul se îndreptă spre el.

Generalul se afla într-una din acele dispoziţii sufleteşti cînd abia aştepţi să arunci în spinarea unui nevinovat întreaga povară a furiei tale.

— Ce înseamnă asta, domnule, exclamă generalul, de ce v-aţi părăsit postul ?

— Domnule general, răspunse domnul de Rohrig, scuzaţi-mă, dar vin din ordinul domnului de Damas.

— Ei bine, domnul de Damas este la Varennes cu dragonii săi ?

— Domnul de Damas este la Varennes fără dragonii săi, domnule general, doar cu un ofiţer, un adjutant şi doi sau trei oameni.

— Şi ceilalţi ?

— Ceilalţi n-au vrut să meargă.

-— Şi domnul Dandoins cu dragonii săi ? întrebă domnul de Bouillé.

— Se spune că sînt prizonierii municipalităţii din Sainte-Menehould.

— Dar, cel puţin domnul de Chaiseul se află la Varennes cu husarii săi şi cu ai dumneavoastră ? exclamă generalul.

— Husarii domnului de Choiseul au trecut de partea poporului şi strigă : „Trăiască naţiunea”. Husarii mei sînt păziţi în cazarma lor de garda naţională din Varennes.

— Şi dumneavoastră nu v-aţi pus în fruntea lor, domnule, şi n-aţi atacat toată calicimea, şi nu v-aţi regrupat în jurul regelui ?

— Domnul general uită că n-aveam nici un ordin, că domnii de Bouillé şi de Raigecourt erau superiorii mei, şi nu ştiam că Majestatea Sa urma să treacă prin Varennes.

— E-adevărat, spuseră în acelaşi timp domnii de Bouillé şi Raigecourt.

— La primul zvon auzit, continuă sublocotenentul, am ieşit în stradă şi m-am informat : am aflat că o trăsură despre care se spunea că e a regelui şi a familiei regale a fost oprită cu un sfert de oră în urmă şi că persoanele din această trăsură au fost duse la procurorul comunei. Pe străzi se adunase o mare mulţime înarmată. Se bătea toba şi suna clopotul de alarmă. În mijlocul acestui imens tumult am simţit că cineva mă bate pe umăr, m-am întors şi l-am recunoscut pe domnul de Damas, îmbrăcat cu o redingotă peste uniformă : — „Dumneavoastră sînteţi sublocotenentul comandant al husarilor din Varennes ?” m-a întrebat. — „Da, domnule colonel. — Mă cunoaşteţi ? — Sînteţi contele Charles de Damas. — Ei bine, încălecaţi fără să pierdeţi o secundă, duceţi-vă la Dun, la Stenay... alergaţi pînă ce îl veţi întîlni pe domnul marchiz de Bouillé. Spuneţi-i că Dandoins şi dragonii săi sînt prizonieri la Sainte-Menehould, că dragonii mei au refuzat să mă urmeze, că husarii domnului de Choiseul ameninţă să se alăture poporului şi că regele şi familia regală, care sînt aici, arestaţi în această casă, şi-au pus ultimele speranţe de salvare în el.” După un asemenea ordin, domnule general, am crezut că nu trebuie să fac nici un fel de obiecţie ci, dimpotrivă, era de datoria mea să ascult orbeşte. Am încălecat, am plecat în galop mare şi iată-mă.

— Şi domnul de Damas nu v-a mai spus nimic altceva ?

— Ba da, mi-a spus că vor folosi toate mijloacele să cîştige timp, astfel încît să puteţi ajunge la Varennes, domnule general.

— Mda ! spuse domnul de Bouillé scoţînd un suspin, văd că fiecare a făcut ce a putut. E de datoria noastră să facem tot ce putem.

Apoi, întorcîndu-se spre contele Louis, adăugă :

— Louis, eu rămîn aici. Aceşti domni vor duce diferitele ordine ce le voi da. Mai întîi, detaşamentele de la Mouza şi de la Dun vor porni de îndată în marş spre Varennes, păzind trecerea de pe Meusa, şi vor începe atacul... Domnule de Rohrig, duceţi-le acest ordin din partea mea şi spuneţi-le că vor fi sprijiniţi îndeaproape.

Tînărul ofiţer căruia i se dăduse acest ordin salută şi plecă spre Dun.

Domnul de Bouillé continuă :

— Domnule de Raigecourt, duceţi-vă în întîmpinarea regimentului elveţian Castella, care se află în marş spre Stenay. Oriunde îl veţi întîlni, comunicaţi-i gravitatea situaţiei şi ordinul ce i-l dau de a dubla pasul. Duceţi-vă.

Apoi, văzîndu-l plecat pe tînărul ofiţer într-o direcţie opusă celeia ce o urma cu toată viteza calului său, deja obosit, domnul de Rohrig, se întoarse spre al doilea fiu al său :

-— Jules, spuse el, schimbă calul la Stenay şi pleacă spre Montmédy. Domnul de Klinglin să pornească în marş spre Dun regimentul de infanterie Nassau, care se află la Montmédy, iar el personal să se îndrepte spre Stenay. Du-te !

Tînărul ofiţer salută şi plecă la rîndul său.

În cele din urmă, întorcîndu-se spre fiul său cel mai mare îi spuse :

— Louis, regimentul regal german se află la Stenay?

— Da, tată.

— A primit ordinul să fie gata în zorii zilei ?

— Chiar eu i-am transmis colonelului ordinul din partea dumneavoastră.

— Adumi-l, voi aştepta aici, pe şosea. Poate vor sosi noi informaţii. Regimentul Regal-german e un regiment sigur, nu-i aşa ?

—- Da, tată.

— Ei bine, acest regiment ne e suficient. Vom porni cu el marşul asupra oraşului Varennes. Du-te !

Şi contele Louis plecă la rîndul său, dar reapăru peste zece minute.

-— Regimentul regal german mă urmează, îi spuse generalului.

— L-ai găsit gata de marş ?

— Nu, spre marea mea mirare. Probabil că ieri comandantul m-a înţeles greşit cînd i-am transmis ordinul, căci l-am găsit în pat. Dar se scoală şi mi-a promis că se duce la cazarmă pentru a grăbi plecarea. Temîndu-mă să nu fiţi neliniştit, am venit să vă spun cauza întîrzierii.

— Bine, spuse generalul, atunci va veni ?

— Colonelul mi-a spus că mă urmează.

Aşteptară zece minute, un sfert de oră, douăzeci de minute, dar nu apăru nimeni. Generalul, nerăbdător, îşi privi fiul.

— Mă întorc acolo, tată, spuse acesta.

Şi, porindu-şi calul în galop, intră iar în oraş.

Oricît de lung i s-a părut domnului de Bouillé, în nerăbdarea sa, timpul de aşteptare, acest timp n-a fost bine folosit de comandantul regimetului. Abia cîţiva oameni erau gata echipaţi. Tînărul ofiţer se plînse cu amărăciune, reînnoi ordinul generalului, şi, după promisiunea fermă făcută de comandant că în cinci minute soldaţii săi şi el vor fi în afara oraşului, se înapoie la tatăl său.

Revenind, observă că poarta prin care trecuse de patru ori mai înainte era acum păzită de garda naţională.

Aşteptară din nou cinci minute, zece, un sfert de oră, şi nimeni nu apăru.

Generalul de Bouillé îşi dădea seama că fiecare minut pierdut reprezenta un an răpit vieţii prizonierilor.

Pe şosea apăru o cabrioletă venind dinspre Dun. Era a lui Léonard, care-şi continua drumul, din ce în ce mai tulburat.

Domnul de Bouillé îl opri, dar pe măsură ce sărmanul tînăr se îndepărta de Paris, în mintea lui se producea un asemenea haos, încît generalul nu putu scoate nimic coerent de la el.

Într-adevăr, plecat din Varennes înainte de arestarea regelui, Léonard nu-i putea spune nimic nou domnului de Bouillé.

Acest mic incident îi folosi generalului spre a-şi recăpăta calmul. Dar, în cele din urmă, trecînd aproape o oră de la ordinul dat comandantului regimentului regal-german, domnul de Bouillé îl invită pe fiul său să se înapoieze pentru a treia oară la Stenay şi să nu se întoarcă fără întregul regiment.

Contele Louis plecă furios.

Ajungînd în piaţă, furia i se mări : abia cincizeci de oameni erau încălecaţi !

Mai întîi îi luă pe aceşti cincizeci de călăreţi şi puse stăpînire pe poarta care asigura libera intrare şi ieşire din oraş. Reveni apoi la general, care continua să aştepte, asigurîndu-l că de astă dată e urmat de comandant şi soldaţii săi. Aşa o credea. Dar numai cînd era pe cale să intre în oraş pentru a patra oară, se zări capul coloanei regimentului regal-german.

În orice altă împrejurare, generalul Bouillé ar fi pus să fie arestat comandantul de către înşişi oamenii acestuia, dar într-un asemenea moment îi era teamă să-i întărite pe gradaţi şi pe soldaţi deopotrivă. Se

mulţumi, aşadar, să-i facă oarecare reproşuri în privinţa încetinelii. Apoi, adresînd o cuvîntare soldaţilor, le spuse ce misiune de onoare li se încredinţează şi cum de ei depinde nu numai libertatea, ci şi viaţa regelui şi a familiei regale. Promise ofiţerilor onoruri şi soldaţilor recompense şi, pentru început, le distribui acestora din urmă patru sute de ludovici.

Discursul, terminat prin această peroraţie, produse efectul aşteptat. Un imens strigăt de „Trăiască regele !” izbucni şi întregul regiment porni în trap mare spre Varennes.

La Dun găsiră, păzind podul de pe Meusa, detaşamentul de treizeci de oameni pe care Deslon îl lăsase acolo cînd părăsise oraşul împreună cu Charny. Îi luară cu ei şi pe aceşti treizeci de oameni şi îşi continuară drumul.

Aveau de făcut opt leghe pe un teren accidentat, astfel că nu puteau merge cu viteza dorită. Trebuiau să ajungă, dar să ajungă neapărat cu soldaţii în stare să susţină un şoc sau să execute o şarjă.

Simţeau totodată că înaintează pe un teren duşmănos : la dreapta şi la stînga, în sate sunau clopotele de alarmă ; înaintea lor se auzea pocnind ceva ca un schimb de focuri de armă.

Ei îşi continuau înaintarea.

La Grange-au-Bois apăru un călăreţ fără pălărie, culcat aproape pe calul său — care părea că aleargă mîncînd pămîntul — şi le făcu din depărtare semne de chemare. Grăbiră pasul. Regimentul şi omul se apropiară.

Acest călăreţ era contele de Charny.

— La rege, domnilor! La rege! strigă el de departe, ridicînd şi mîna.

— La rege ! Trăiască regele ! strigară în acelaşi timp soldaţii şi ofiţerii.

Charny luă loc în front. Expuse în cîteva cuvinte situaţia : regele se mai afla încă la Varennes cînd ei aplecase, aşa că totul nu era încă pierdut.

Caii sînt tare obosiţi, dar ce importanţă are, trebuie să gonească. Caii fuseseră îndopaţi cu ovăz, oamenii în- fierbîntaţi prin discursul şi monezile de aur ale domnului de Bouillé, regimentul înaintează ca un uragan, cu strigătul „Trăiască regele !”

La Crépy întîlnesc un preot, unul constituţional, care vede întreaga trupă gonind spre Varennes.

— Duceţi-vă, duceţi-vă ! spune el. Din fericire, veţi ajunge prea tîrziu.

Contele de Bouillé îl aude şi se aruncă asupra lui cu sabia ridicată.

— Nenorocitule, îi strigă tatăl său, ce faci ?

Tînărul conte înţelege că era pe cale să ucidă un om fără apărare şi că acest om este un eclesiast — deci dublă crimă — îşi scoate piciorul din scara şeii şi izbeşte cu cizma în pieptul preotului.

— Veţi ajunge prea tîrziu ! repetă preotul rostogolindu-se în praf.

Drumul continuă, oamenii blesteamă profetul nenorocirii.

Trupa se apropie din ce în ce mai mult de zgomotul focurilor de armă. E domnul Deslon, care hîrţuieşte cu cei şaizeci de oameni ai săi un număr aproape egal de oameni din garda naţională.

Regimentul atacă garda naţională, o împrăştie — trece mai departe. Dar acolo află de la domnul Deslon că regele a plecat din Varennes încă de la opt dimineaţa.

Domnul de Bouillé îşi scoate ceasul : e nouă fără cinci minute.

Fie ! Nu e pierdută nici acum orice speranţă. Nu e cazul să traverseze oraşul, din cauza baricadelor. Vor înconjura Varennes pe la stînga, căci prin dreapta e imposibil, din cauza reliefului terenului.

La stînga vor avea de trecut rîul. Dar Charny asigură că el poate fi trecut prin vad.

Varennes este lăsat la dreapta şi trupa se avîntă prin ogoare. Vor ataca escorta pe drumul spre Clermont, oricît de mare ar fi, îl vor elibera pe rege sau vor muri.

La două treimi distanţă de oraş dau de rîu. Charny îşi împinge primul calul spre vad. E urmat de domnii de Bouillé. Ofiţerii se avîntă după ei şi soldaţii îi urmează pe ofiţeri. Cursul apei dispare sub cai şi uniforme. În zece minute vadul e trecut.

Trecerea prin apă a înviorat caii şi pe călăreţi. Reiau galopul, zburînd în linie dreaptă spre şoseaua ce duce la Clermont.

Deodată Charny, care precede trupa cu douăzeci de paşi, se opreşte şi scoate un strigăt : e pe marginea unui canal adînc, încastrat la nivelul pămîntului.

Uitase de acest canal, menţionat de el în releveul topografic, care se întinde pe mai multe leghe şi prezintă peste tot aceeaşi dificultate ca şi în locul unde se găsesc.

Dacă nu e trecut imediat, nu va fi trecut niciodată.

Charny dă exemplul. Se aruncă primul în apă : canalul nu are vad, dar calul contelui înoată viguros spre celălalt mal.

Numai că malul este în pantă, foarte înclinat şi lutos, în care nu se pot înfige potcoavele calului.

Charny încearcă de trei, patru ori să urce, dar cu toată abilitatea călăreţului, cu toate eforturile disperate ale calului pentru a se ridica pe mal, alunecă, din lipsa unui punct de sprijin solid pentru picioarele din faţă, şi cade în apă, răsuflînd anevoios, pe jumătate răsturnat peste călăreţul său.

Charny înţelege că ceea ce nu poate face calul său pur sînge, condus de un călăreţ experimentat, nu

vor putea face în nici un caz patru sute de cai de escadron.

Este aşadar o încercare ratată. Fatalitatea e mai puternică. Regele şi regina sînt pierduţi şi, fiindcă nu i-a putut salva, nu-i rămîne decît o datorie de împlinit, să piară împreună cu ei.

Încearcă un ultim efort, inutil ca şi celelalte, pentru a atinge malul rîpos, dar în mijlocul acestui efort înfige sabia în lut pînă la jumătate.

Sabia rămase acolo ca un punct de sprijin inutil calului, dar care-l va servi pe călăreţ.

Într-adevăr, Charny lasă scările şi frîul, lasă calul să se zbată fără călăreţ în această apă nefastă, înoată spre sabie, încearcă s-o apuce cu mîna, se agaţă, ajunge după cîteva zadarnice eforturi să pună piciorul şi, în cele din urmă, se aruncă pe mal.

Atunci se întoarce şi, de cealaltă parte a canalului îi vede pe generalul de Bouillé şi pe fiul său plîngînd de furie, pe toţi soldaţii nemişcaţi şi sumbri, înţelegînd, după lupta dusă de Charny sub ochii lor, ce inutil ar fi să încerce să treacă acest canal de netrecut.

Mai ales domnul de Bouillé îşi frînge mîinile cu disperare. El, căruia îi reuşiseră toate acţiunile, el, căruia i-au fost încununate de succes toate activităţile, el, care în armată dăduse naştere zicalei : norocos ca Bouillé.

— Oh ! domnilor, exclamă generalul cu glas îndurerat, şi mai spuneţi că sînt norocos !

— Nu, generale, răspunse Charny de pe celălalt mal, dar fiţi liniştit, voi spune că aţi făcut tot ce poate face un om, şi cînd eu voi spune acest lucru, va fi crezut. Adio, domnule general.

Şi porni pe jos, de-a curmezişul cîmpului, murdar din cap pînă în picioare de noroi, dezarmat, căci sabia îi rămăsese în canal, iar praful pistoalelor se udase. Charny aleargă şi dispare în mijlocul grupurilor de ar-

bori care, ca nişte santinele avansate în pădure, sînt plantaţi de o parte şi de alta a şoselei.

Pe acest drum e dus regele şi familia regală prizonieră. Nu are de făcut altceva decît să-l urmeze spre a-i întîlni.

Dar înainte de a-l urma, se întoarce pentru ultima oară şi vede pe malurile canalului blestemat pe domnul de Bouillé şi pe călăreţii săi care, cu toată imposibilitatea recunoscută de a merge înainte, nu se pot hotărî să bată în retragere.

Le mai face un ultim semn nedefinit, apoi înaintează pe şosea, face un ocol, şi dispare cu totul.

Spre a se călăuzi îi rămîne imensul vuiet ce-l precede, alcătuit din strigătele, urletele, ameninţările, rîsetele şi blestemele a zece mii de oameni.

Capitolul 4
PLECAREA

Se ştie cum a plecat regele.

Totuşi, ne rămîne să spunem cîteva cuvinte despre această plecare şi despre această călătorie, în timpul căreia vom vedea cum se împlinesc destinele ultimelor prieteni devotaţi pe care fatalitatea, întîmplarea sau devotamentul i-a grupat în jurul monarhiei muribunde.

Să revenim aşadar la casa domnului Sausse.

Cum am spus, Charny abia sărise pe fereastră cînd uşa se deschise şi Billot apăru în prag.

Obrazul îi era întunecat. Ochii, peste care gîndirea coborîse sprîncenele, erau scrutători şi profunzi. Trecu în revistă toate personajele dramei, dar în cercul pe care-l parcurse privirea sa nu păru să observe decît două lucruri :

Fuga lui Charny, care ea era evidentă ; contele nu mai era acolo, iar domnul de Damas tocmai închidea fereastra în urma lui ; aplecîndu-se, Billot l-ar fi putut vedea sărind zidul grădinii.

Apoi, un fel de pact încheiat între regină şi domnul de Romeuf, pact în care tot ce putea promite tînărul aghiotant era să rămînă neutru.

Prima cameră, cea din spatele lui Billot, se umpluse de aceiaşi oameni din popor, înarmaţi cu puşti, coase, sau săbii şi pe care arendaşul îl alungă cu un gest.

Billot aruncă o privire în spatele său. Privirea lui, încrucişîndu-se cu cea a oamenilor înarmaţi, îi dădu siguranţa că se putea bizui pe ei chiar în cazul în care s-ar impune să se aplice violenţa.

— Ei bine, îl întrebă el pe domnul de Romeuf, sînt hotărîţi să plece ?

Regina îi aruncă lui Billot una din acele priviri piezişe, care i-ar fi pulverizat pe imprudenţii cărora le-ar fi fost adresată, dacă ea ar fi avut posibilitatea să-şi înzestreze privirea cu puterea trăsnetului Apoi, fără să răspundă, se aşeză, apucînd braţele fotoliului ca şi cum ar fi vrut să se cramponeze de ele.

— Regele mai cere cîteva clipe, răspunse aghiotantul. Nimeni n-a dormit astă noapte, şi Majestăţile Lor sînt frînte de oboseală.

—- Domnule de Romeuf, replică Billot, ştiţi prea bine că Majestăţile Lor mai cer un răgaz nu din cauză că sînt obosite, ci fiindcă speră că în acest timp va sosi domnul de Bouillé. Numai că, adăugă Billot cu afectare, Majestăţile Lor să ia seama, dacă refuză să meargă de bună voie, vor fi tîrîte de picioare pînă la trăsura lor.

— Mizerabile ! exclamă domnul de Damas azvîrlin- du-se asupra lui Billot cu sabia în mînă.

Dar Billot se întoarse cu braţele încrucişate.

Într-adevăr, n-avea nevoie să se apere singur. Opt sau zece oameni se repeziseră la rîndul lor din prima în a doua încăpere, şi domnul de Damas se pomeni ameninţat în acelaşi timp de zece arme diferite.

Regele văzu că nu era necesar decît un cuvînt sau un gest ca cei doi din garda sa personală, domnii de Choiseul şi de Damas, precum şi cei doi sau trei ofiţeri sau subofiţeri din preajma sa să fie masacraţi.

— E bine, spuse el, puneţi caii la trăsură. Plecăm.

Doamna Brunier, una din cele două cameriste ale reginei, scoase un ţipăt şi leşină. Acest ţipăt îi trezi pe cei doi copii. Tînărul delfin începu să plîngă.

— Ah, domnule, spuse regina adresîndu-i-se lui Billot, probabil că n-aveţi copii de puteţi fi atît de crud cu o mamă.

Billot tresări, dar pe dată, cu un surîs amar, spuse:

— Nu, doamnă, nu mai am.

Apoi se adresă regelui :

— Nu-i nevoie să se pună caii la trăsură, sînt înhămaţi demult.

— Ei bine, atunci să tragă în faţă.

— Se şi află la uşă.

Regele se apropie de fereastră şi văzu, într-adevăr, trăsura cu caii înhămaţi. În mijlocul imensului vacarm din stradă nu o auzise sosind.

Poporul îl zări pe rege prin geamuri. Atunci, din mulţime izbucni un strigăt, sau, mai bine zis, o ameninţare formidabilă. Regele păli.

Domnul de Choiseul se apropie de regină.

— Ce ordonă Majestatea Sa? întrebă el. Eu şi camarazii mei preferăm să murim decît să vedem ce se petrece.

— Credeţi că domnul de Charny este salvat ? întrebă pe şoptite dar agitată regina.

— Oh ! sînt sigur, spuse domnul de Choiseul. Răspund de asta.

— Bine, să plecăm. Dar, în numele cerului, mai mult pentru dumneavoastră deeît pentru noi, nu ne părăsiţi.

Regele înţelese de ce se temea regina.

— Aşa-i, spuse ei, domnii de Choiseul şi de Damas ne însoţesc dar nu le văd caii.

— E-adevărat, spuse domnul de Romeuf, adresîndu-i-se lui Billot, nu-i putem opri pe aceşti doi domni să-l însoţească pe rege.

— Aceşti domni, spuse Billot, îl vor urma pe rege şi regină dacă pot. Ordinele primite de mine privesc regele şi regina şi nu pomenesc de aceşti doi domni.

— Dar eu, spuse regele, cu mai multă fermitate decît s-ar fi aşteptat cineva de la el, declar că nu voi pleca pînă cînd aceşti doi domni nu-şi vor primi caii.

— Ce spuneţi de asta? întrebă Billot întorcîndu-se spre oamenii care umpleau încăperea. Regele nu va pleca dacă aceşti doi domni nu-şi vor primi caii !

Oamenii izbucniră în rîs.

— Mă duc să spun să fie aduşi, spuse domnul de Romeuf.

Domnul de Choiseul făcu un pas înainte şi, barînd trecerea domnului de Romeuf, îi spuse :

— Nu le părăsiţi pe Majestăţile Lor. Misiunea pe care o aveţi vă dă o oarecare putere asupra poporului şi intră în obligaţia dumneavoastră să vegheaţi să nu se clatine nici fir de păr din capul Majestăţilor Lor.

Domnul de Romeuf se opri. Billot ridică din umeri.

— Bine, spuse el, atunci mă duc eu.

Şi porni primul. Dar întorcîndu-se pe pragul uşii. adăugă încruntînd din sprîncene :

— Mă urmaţi, nu-i aşa !

— Oh ! fiţi liniştit, spuseră oamenii cu un hohot de rîs, care arăta că, în caz de rezistenţă, nu se va putea aştepta la nici o milă din partea lor.

Într-adevăr, ajunsă la acest grad de iritare, mulţimea ar fi folosit cu siguranţă violenţa împotriva familiei regale, sau ar fi deschis focul asupra oricui care ar fi încercat să fugă.

Unul din oameni stătea lîngă fereastră, urmărind din priviri ce se petrecea în stradă.

— Iată caii, spuse el, hai să pornim !

— La drum ! repetară însoţitorii săi cu un ton ce nu admitea replică.

Regele porni primul. Urmă domnul de Choiseul, dînd braţul reginei, apoi domnul de Damas, dînd braţul doamnei Elisabeth, apoi doamna de Tourzel cu cei doi copii, şi în jurul lor, formînd un grup, restul micii trupe rămasă credincioasă.

Ca trimis al Adunării Naţionale, avînd în consecinţă o investitură, oficială, domnul de Romeuf avea misiunea să vegheze în special asupra cortegiului

regal. Dar trebuie spus că domnul de Romeuf avea mare nevoie el însuşi să se vegheze asupra lui. Se răspîndise zvonul nu numai că a executat fără energie ordinele Adunării, dar şi că a favorizat, dacă nu activ cel puţin prin inerţia sa, fuga unuia dintre ofiţerii cei mai credincioşi ai regelui, care, după cum se zicea, nu l-a părăsit pe suveran decît spre a se duce să-i transmită domnului de Bouillé ordinul de a-i veni în ajutor.

Astfel încît, ajuns pe pragul uşii, pe cînd purtarea lui Billot era apreciată de tot poporul, care părea dispus să-l recunoască drept singurul conducător, domnul de Romeuf auzi izbucnind în jurul său cuvintele de aristocrat şi de *trădător*, însoţite de ameninţări.

Urcară în trăsură în aceeaşi ordine pe care o urmaseră coborînd scările. Cei doi ofiţeri din garda personală îşi reluară locul pe capră.

În momentul cînd cobora, domnul de Valory se apropie de rege.

— Sire, spuse el, camaradul meu şi cu mine venim să cerem o favoare Majestăţii Voastre.

— Care, domnilor ? răspunse regele, mirat că ar mai putea exista vreo favoare oarecare de care ar mai putea dispune.

— Fiindcă nu mai avem fericirea de a vă servi ca militari, vă rugăm, Sire, să ne acordaţi favoarea de a ocupa locul servitorilor dumneavoastră.

— Locul servitorilor mei, domnilor ? exclamă regele. Imposibil !

Dar domnul de Valory se înclină.

— Sire, spuse el, părerea noastră este că în situaţia în care se găseşte Majestatea Voastră acest loc ar face onoare şi unor prinţi de sînge, cu atît mai mult unor bieţi gentilomi ca noi.

— Ei bine, fie, domnilor, spuse regele cu lacrimi în ochi. Rămîneţi. Să nu ne părăsiţi niciodată.

Aşa încît cei doi tineri, transformînd în realitate livreaua şi funcţia lor factice de curieri, îşi reluară locul pe capră.

Domnul de Choiseul închise portiera trăsurii.

— Domnilor, spuse regele, dau ordinul categoric să fiu dus la Montmédy. Surugii, la Montmédy !

Dar un singur glas, glas imens nu al unei singure mulţimi, ci a zece mulţimi reunite, strigă :

— La Paris ! La Paris !

Apoi, într-un moment de linişte, arătînd cu vîrful săbiei drumul ce trebuia urmat, Billot strigă :

— Surugii, la Clermont !

Trăsura se urni pentru a asculta de acest ordin.

— Vă iau martori pe toţi că voinţa mea este siluită, spuse Ludovic al XVI-lea.

Apoi nefericitul rege, epuizat de acest efort de voinţă care îl depăşea pe oricare făcut pînă atunci, căzu în fundul trăsurii, între regină şi Madame Elisabeth.

Trăsura îşi continuă drumul. Peste cinci minute, şi înainte de a fi făcut două sute de paşi, se auziră în urmă strigăte puternice.

Regina scoase prima capul în afara portierei. Dar aproape în aceeaşi clipă ea se aruncă înapoi, acoperîndu-şi ochii cu mîinile şi spuse :

— Oh ! Vai vouă ! îl ucid pe domnul de Choiseul.

Regele încercă să facă o mişcare, dar regina şi Madame Elisabeth îl traseră înapoi şi-l făcură să cadă între ele. Dealtfel, trăsura dădea tocmai colţul unei străzi şi era imposibil să vezi ce se întîmplă la douăzeci de paşi în urmă.

Iată ce se petrecea.

La uşa domnului Sausse, domnii de Choiseul şi de Damas încălecaseră, dar calul domnului de Romeuf care, dealtminteri, fusese lăsat la poştă, dispăruse. Aşa că domnii de Romeuf, de Floirac şi adjutantul Foucq pe jos, sperînd fie să găsească cai de-a dragonilor sau

husarilor, fie ca dragonii sau husarii rămaşi credincioşi regelui să le ofere caii lor.

Dar n-apucară să facă nici cincisprezece paşi cînd, de la portiera trăsurii pe care o escorta, domnul de Choiseul îşi dădu seama că cei trei sînt în pericol de a fi înconjuraţi, disperaţi, sufocaţi de mulţime.

Atunci el se opreşte pentru o clipă, lasă să treacă trăsura şi, apreciind că, în virtutea misiunii cu care este investit, dintre ofiţerii ameninţaţi de acelaşi pericol domnul de Romeuf este cel care poate face cele mai mari servicii familiei regale, de Choiseul îi strigă servitorului său James Brisack, amestecat şi el în această mulţime :

— Dă al doilea cal al meu domnului de Romeuf !

De-abia pronunţase aceste cuvinte şi observă că poporul se înfurie, mîrîie şi-l înconjură strigînd :

— E contele de Choiseul, e unul dintre cei care a vrut să-l răpească pe rege ! La moarte cu aristocratul ! La moarte cu trădătorul !

Se ştie cu cîtă repeziciune, în revoltele populare, efectul urmează ameninţării.

Smuls din şa, domnul de Choiseul fu răsturnat pe spate şi dispăru, înghiţit de viitoarea teribilă numită mulţime şi din care, în acea vreme de patimi ucigătoare, nu se ieşea decît sfîşiat în bucăţi.

Dar chiar în momentul în care cădea, cinci oameni se repeziră în ajutorul său.

Erau domnii de Damas, de Floirac, de Romeuf, adjutantul Foucq şi chiar servitorul James Brisack, din mîînile căruia fusese smuls calul şi care, avînd mîinile libere, le putea folosi în sprijinul stăpînului.

Avu loc atunci o scurtă încăierare îngrozitoare, o învălmăşeală asemănătoare încăierării pe care popoarele din antichitate, iar în zilele noastre arabii, o fac în jurul trupurilor însîngerate, a răniţilor şi morţilor lor.

Din fericire, împotriva tuturor probabilităţilor, domnul de Choiseul nu era nici mort, nici rănit. Mai bine zis, în pofida armelor periculoase cu care fusese atacat, rănile sale erau uşoare.

Un jandarm devie cu ţeava armei lovitura de furcă ce-i fusese destinată. James Brisack evită alta cu bastonul pe care-l smulsese de la unul dintre agresori.

Bastonul fu retezat ca o trestie, dar lovitura deviată nu răni decît calul domnului de Choiseul.

Atunci, adjutantul Foucq avu ideea să strige :

— Dragoni, la mine !

Cîţiva soldaţi alergară la acest strigăt şi, fiindu-le ruşine să lase a fi masacrat omul care-i comandase, îşi croiră drum pînă la el. Însuşi domnul de Romeuf se azvîrli înainte.

— În numele Adunării Naţionale, al cărei mandatar sînt, şi al domnului general La Fayette, care m-a delegat, exclamă el, conduceţi-i pe aceşti domni la municipalitate.

Aceste două nume, al Adunării şi al generalului La Fayette, se bucurau în acea vreme de multă popularitate. Produseră astfel efectul dorit.

— La municipalitate ! La municipalitate ! strigă un mare număr de glasuri.

Oameni de bună voinţă făcură un efort şi domnul de Choiseul împreună cu însoţitorii săi se văzură împinşi spre primărie.

Drumul a durat peste o oră şi jumătate. Fiecare minut din această oră şi jumătate a însemnat o ameninţare sau o tentativă de omor.

Ajunseră în cele din urmă la primărie. Un singur funcţionar municipal se afla acolo, înspăimîntat la culme de răspunderea ce-i apăsa umerii. Pentru a se descărca de această răspundere, el ordonă ca domnii de Choiseul, de Damas şi de Floirac să fie băgaţi la închisoare şi să fie păziţi de garda naţională.

Domnul de Romeuf declară atunci că nu vrea să-l părăsească pe domnul de Choiseul, care se expusese pentru el la tot ce urmase. Aşa încît funcţionarul municipal ordonă ca domnul de Romeuf să fie întemniţat împreună cu ceilalţi.

La un semn făcut de domnul de Choiseul servitorului său, acesta, care era prea neînsemnat pentru ca cineva să se ocupe de el, dispăru.

Prima sa grijă — să nu uităm că James Brisack era grăjdar — a fost să se ocupe de cai. Află că, aproape teferi, caii se găseau în grajdul unui han, păziţi de mai multe sentinele.

Liniştit asupra acestui punct, intră într-o cafenea, ceru un ceai, o pană şi cerneală, şi-i scrise doamnei de Choiseul şi doamnei de Grammont, pentru a le linişti asupra soartei fiului şi nepotului lor care, după toate probabilităţile, era salvat din moment ce era prizonier.

Sărmanul Brisack se cam grăbea anunţînd aceste veşti bune. Da, domnul de Choiseul era prizonier ; da, domnul de Choiseul se afla întemniţat ; da, domnul de Choiseul era păzit de miliţia orăşenească : dar municipalitatea uitase să pună sentinele la răsuflătorile temniţei, şi prin aceste răsuflători se trăgeau asupra prizonierilor focuri de armă. Din această cauză ei au fost obligaţi să se refugieze în colţurile încăperii.

Această situaţie precară dură douăzeri şi patru de ore, în timpul cărora domnul de Romeuf, cu un admirabil devotament, refuză să-şi părăsească tovarăşii de suferinţă.

În cele din urmă, la 23 iunie, sosind garda naţională din Verdun, domnul de Romeuf obţinu ca prizonierii să-i fie încredinţaţi lui, şi nu-i părăsi decît în clipa cînd avu cuvîntul de onoare al ofiţerilor că vor veghea asupra lor pînă ce vor fi trimişi în închisoarea Înaltei Curţi.

În ce-l priveşte pe sărmanul Isidore de Charny, trupul său a fost tîrît în curtea unui ţesător, unde mîini pioase dar străine îl înmormîntară.

Capitolul 5
DRUMUL CALVARULUI

În tot acest timp, familia regală îşi continua drumul spre Paris, păşind pe ceea ce am putea numi drumul calvarului.

Vai ! Ludovic al XVI-lea şi Maria-Antoaneta au avut şi ei calvarul lor ! Şi-au ispăşit ei oare prin această suferinţă îngrozitoare greşelile monarhiei, aşa cum Isus Cristos a ispăşit greşelile oamenilor ? E problema pe care trecutul n-a dezlegat-o încă, dar pe care viitorul poate ne-o va împărtăşi.

Înaintau încet, căci caii nu puteau merge decît în pasul escortei, iar această escortă — compusă în cea mai mare parte din oameni înarmaţi cu furci, puşti, seceri, săbii, suliţe, ghioage — era întregită de un număr mare de femei şi copii. Femeile îşi ridicau copiii deasupra capului, pentru a le arăta pe acest rege pe care-l duceau cu forţa spre capitala sa şi pe care, cu siguranţă, nu l-ar fi văzut niciodată fără această împrejurare.

Şi, în mijlocul acestei mulţimi care mergea pe drum revărsîndu-se pe cele două laturi în cîmpie, marea trăsură a regelui, urmată de cabrioleta doamnelor de Brunier şi de Neuville, părea un vas în primejdie, urmat de o şalupă, în mijlocul valurilor furioase gata să-l înghită.

Au ajuns la Clermont fără să se fi împuţinat îngrozitoarea escortă, cu toate că au făcut aproape patru leghe. Poate din oamenii ce escortau trăsura, şi ale căror ocupaţii îi obligau să se întoarcă acasă, erau înlocuiţi de alţii, venind în fuga mare din împrejurimi, spre a se bucura la rîndul lor de spectacolul de care ceilalţi se săturaseră.

Deodată se observă cu uimire cum un om fără pălărie, fără arme, cu hainele murdărite de noroi, îşi

croieşte drum prin mulţime şi, după ce adresează cu simplitate un salut respectuos regelui şi reginei, se aruncă spre partea din faţă a trăsurii, luînd loc între cei doi paznici ai regelui.

Regina scoase un strigăt care era şi de spaimă, şi de bucurie, şi de durere.

Îl recunoscuse pe Charny.

Strigătul ei era de spaimă, căci ceea ce făcuse ei în văzul tuturor era de o asemenea îndrăzneală, încît era o adevărată minune că reuşise să ocupe acel loc primejdios fără să fi fost rănit ; de bucurie, căci era fericită să-l vadă şi să-l ştie scăpat de nenumăratele şi necunoscutele primejdii prin care probabil trecuse ; de durere, căci înţelegea că revăzîndu-l pe Charny singur şi în această stare, trebuia să renunţe la orice speranţă de ajutor din partea domnului de Bouillé.

La zgomotul ce se produse în jurul trăsurii, Billot, care mergea călare în fruntea escortei, se întoarse şi-l recunoscu pe Charny.

— Ah ! murmură el, sînt bucuros că nu i s-a întîmplat nimic.

Ajunseră la Sainte-Menehould pe la ora două după-amiază.

Lipsa de somn în noaptea dinaintea plecării, oboseala şi emoţiile ultimei nopţi acţionaseră asupra tuturor, dar îndeosebi asupra delfinului. Ajungînd la Sainte-Menehould, sărmanul copil era pradă unei febre îngrozitoare.

Regele ordonă să se facă popas.

Din nenorocire, dintre toate oraşele situate de-a lungul drumului, Sainte-Menehould era poate cel mai înflăcărat în răzvrătirea sa împotriva acestei familii care era adusă prizonieră.

Nu s-a dat astfel nici o atenţie ordinului dat de rege, şi un ordin opus a fost dat de Billot : să se schimbe caii la trăsură.

Acest ordin a fost ascultat.

Delfinul plîngea şi întreba hohotind de plîns :

— De ce nu mă dezbrăcaţi şi nu mă băgaţi în patul meu de vreme ce sînt bolnav ?

Regina nu putu suporta aceste plînsete, şi orgoliul ei fu înfrînt pentru o clipă. Ea îl ridică în braţe pe micul prinţ scăldat în lacrimi şi, fremătînd toată, îl arătă poporului :

— Ah ! domnilor, spuse ea, pentru acest copil, vă implor, opriţi !

Dar caii fuseseră înhămaţi la trăsură.

— Porniţi ! strigă Billot.

— Porniţi ! repetă poporul.

Şi cînd arendaşul trecu pe lîngă portieră ca să-şi reia locul în capul cortegiului, regina exclamă :

— Ah ! domnule, vă repet, cu siguranţă că nu aveţi copii !

— Iar eu, doamnă, vă repet la rîndul meu, spuse Billot cu privirea şi glasul sumbru, că am avut, dar nu mai am !

— Faceţi atunci cum vreţi, spuse regina, sînteţi cei mai puternici. Dar luaţi seama, nu există glas care să prevestească nenorocirea ca glasul copiilor.

Cortegiul porni.

Ieşind din Sainte-Menehould, cam la o jumătate de leghe de oraş, văzură venind călare peste cîmp, în galop mare, un bătrîn gentilom, cavaler al ordinului Saint- Louis. Purta la butonieră însemnul decoraţiei. Poporul crezu fără îndoială o clipă că acest om venea în fugă din simplă curiozitate, şi îi făcu loc. Bătrînul gentilom se apropie de portieră şi, salutînd cu pălăria în mînă pe rege şi pe regină, îi numi *Majestăţile Voastre*. Poporul se indignă văzînd că prizonierilor săi li se acordă un titlu ce i se cuvine lui, prin forţa ce o deţinea. Începu să murmure şi să ameninţe.

Regele ştia dinainte ce însemnau aceste murmure. Le auzise în jurul casei din Varennes, le ghicea semnificaţia.

— Domnule, spuse el bătrînului cavaler de Saint-Louis, regina şi cu mine sîntem mişcaţi de devotamentul ce mi-l arătaţi atît de deschis, dar, pentru numele lui Dumnezeu, îndepărtaţi-vă, viaţa vă e în primejdie !

— Viaţa mea îi aparţine regelui, spuse bătrînul cavaler, şi ultima zi din viaţa mea va fi mai frumoasă dacă mor pentru regele meu !

Cîţiva auziră aceste cuvinte şi murmurară şi mai tare.

— Retrăgeţi-vă, domnule, retrăgeţi-vă ! strigă regele.

Apoi, aplecîndu-se în afară, spuse :

— Prieteni, vă rog, faceţi loc domnului de Dampierre.

Cei mai apropiaţi, care auziră rugămintea regelui, se supuseră şi-i făcură loc. Din nenorocire, ceva mai departe, cal şi călăreţ se pomeniră înghesuiţi. Călăreţul îşi îmboldi calul, dar mulţimea era atît de compactă, încît nu era stăpînă pe propriile ei mişcări. Supărate, cîteva femei strigară, un copil speriat plîngea, bărbaţii îşi ridicară pumnii. Bătrînul, încăpăţînat, le arătă biciul. Atunci ameninţările se transformară în urlet. Această mare furie populară şi leonină izbucni. Domnul de Dampierre ajunsese la marginea pădurii de oameni : împunse calul cu pintenii şi sări şanţul, plecînd în galop peste cîmp. În acest moment, bătrînul gentilom se întoarse şi, scoţîndu-şi pălăria, strigă : „Trăiască regele !” Era un ultim omagiu adus suveranului său, dar şi o supremă insultă adusă acestui popor.

Răsună o împuşcătură. El scoase pistolul din buzunar şi răspunse la glonte cu un glonte. Atunci, toţi cei ce aveau o armă încărcată traseră în acelaşi timp asupra acestui smintit. Calul, ciuruit de gloanţe, se prăbuşi.

Dar omul, omul a fost oare rănit, a fost oare ucis de înspăimîntătoarea salvă ? Nu s-a mai ştiut. Mulţimea se năpusti ca o avalanşă spre locul unde căzuseră omul şi calul, la aproape cincizeci de paşi de trăsura regelui. Se produse atunci unul din acele tumulte ce răsar în jurul cadavrelor, o învălmăşeală îngrozitoare, un haos inform, o mare de ţipete şi urlete. Apăru apoi, deodată, în vîrful unei suliţe un cap cu păr alb.

Era cel al nefericitului cavaler de Dampierre.

Regina scoase un ţipăt şi se aruncă în fundul trăsurii.

— Monştri ! Asasini ! Canibali ! urlă Charny.

— Tăceţi, tăceţi, domnule conte, spuse Billot. Dacă nu vă conformaţi, nu mai pot răspunde de viaţa dumneavoastră.

— Fie ! spuse Charny. Sînt sătul de viaţă ! Ce mi se poate întîmpla mai rău decît fratelui meu ?

— Fratele dumneavoastră era vinovat, spuse Billot, iar dumneavoastră nu sînteţi.

Charny făcu o mişcare pentru a sări jos de pe capră : cei doi ofiţeri din garda regelui îl reţinură ; douăzeci de baionete se întoarseră spre el.

— Prieteni, spuse Billot cu glasul său puternic şi impunător, orice ar face sau ar spune acesta — şi-l arătă pe Charny — vă interzic să vă atingeţi de vreun fir de păr de-al său... Răspund de el faţă de soţia sa.

— Faţă de soţia sa ! murmură regina tresărind, ca şi cum una din baionetele ce-l ameninţau pe Charny ar fi înţepat-o în inimă. Faţă de soţia sa ! De ce ?...

De ce ? Nici Billot n-ar fi putut răspunde. El a invocat numele şi imaginea soţiei lui Charny, ştiind ce influenţă au asemenea nume asupra maselor care, în definitiv, se compun din părinţi şi soţi !

Capitolul 6
DRUMUL CALVARULUI

Ajunseră tîrziu la Châlons. Trăsura intră în curtea intendenţei. Fuseseră trimişi dinainte curieri să pregătească locuinţele.

Curtea era plină de membri ai gărzii naţionale şi de curioşi.

A fost nevoie să se dea la o parte spectatorii pentru ca regele să poată coborî din trăsură.

El coborî primul, apoi regina purtînd delfinul în braţe, apoi Madame Elisabeth şi Madame Royale, în cele din urmă doamna de Tourzel.

În momentul în care Ludovic al XVI-lea punea piciorul pe scară, porni o împuşcătură, şi glonţul şuieră pe lîngă urechile regelui.

Era intenţie de omor ? Era un simplu accident ?

— Bine ! spuse regele întorcîndu-se cu mult calm. Iată un neîndemînatic căruia i s-a descărcat arma.

Apoi, cu glas tare :

— Trebuie să fiţi atenţi, domnilor, adăugă el. Era gata, gata să se producă o nenorocire !

Charny şi ofiţerii din garda regelui urmară fără grabă familia regală şi urcară după ea.

Dar încă de pe acum, abstracţie făcînd de neplăcutul incident cu focul de armă, i s-a părut reginei că intră într-o atmosferă mai calmă. La uşa unde se oprise tumultuosul cortegiu de pe şosea, strigătele încetară. Un oarecare murmur de compătimire se făcu chiar auzit în momentul cînd familia regală coborî din trăsură. Ajungînd ia primul etaj, găsiră o masă destul de sumptuoasă şi servită cu o eleganţă care îi făcu pe prizonieri să se privească miraţi.

Se aflau acolo servitori care aşteptau, dar Charny ceru pentru el şi pentru cei doi ofiţeri din garda

personală a regelui privilegiul de a servi ei la masă. Sub această umilinţă care ar putea pare azi stranie, contele îşi ascundea dorinţa de a nu-l părăsi pe rege, de a rămîne aproape de el şi a fi gata pentru orice eveniment neprevăzut.

Regina înţelese ; dar ea nici nu se întoarse spre el, nu-i mulţumi nici cu mîna, nici cu privirea, nici cu vorba. Cuvîntul rostit de Billot : „Răpund de el în faţa soţiei sale !” vuia ca o furtună în sufletul Mariei-Antoaneta.

Charny, pe care spera să-l răpească din Franţa, Charny, pe care spera să-l expatrieze împreună cu ea, Charny revenea împreună cu ea la Paris ! Charny o va revedea pe Andrée !

În ce-l priveşte, el nu ştia ce se petrece în inima reginei. Nu putea ghici că ea a auzit acele cuvinte. De-altfel, în sufletul său începeau să încolţească oarecare speranţe.

Cum am spus, Charny fusese trimis înainte să exploreze drumul, şi şi-a îndeplinit misiunea cu scruputozitate. Cunoştea astfel starea de spirit din cel mai mic sat. Or, la Châlons, vechi oraş fără comerţ şi populat de burghezi, de rentieri, de gentilomi, starea de spirit era regalistă.

Drept rezultat, de-abia se aşezară la masă auguştii convivi şi garda lor, că guvernatorul provinciei se şi apropie şi se înclină în faţa reginei. Aceasta nu se aştepta la nimic bun şi îl privi cu îngrijorare.

— Doamnă, spuse el, tinerele din Châlons solicită favoarea să ofere flori Majestăţii Voastre.

Regina se întoarse, foarte mirată, spre Madame Elisabeth, apoi spre rege.

-— Flori ? spuse ea.

— Doamnă, reluă guvernatorul, dacă momentul este nepotrivit sau cererea prea îndrăzneaţă, voi da ordin ca aceste fete să nu urce.

— Oh ! nu, nu, domnule, dimpotrivă ! exclamă regina. Fete tinere ! Flori ! Oh ! Lăsaţi-le să vină !

Guvernatorul se retrase şi, peste o clipă, douăsprezece fete între paisprezece şi şaisprezece ani, cele mai frumoase din oraş, apărură în anticameră şi se opriră în prag.

— Oh ! Intraţi, intraţi, copiii mei ! strigă regina întinzînd braţele.

Una dintre fetiţe, reprezentantă nu numai a însoţitoarelor sale, dar şi a părinţilor şi chiar ai oraşului, învăţase un frumos discurs pe care se pregătea să-l rostească. Dar, la exclamaţia reginei şi la emoţia familiei regale, o podidiră lacrimile şi din pieptul ei izbucniră doar cîteva cuvinte, care exprimau opinia generală :

— Oh ! Majestate ! Ce nenorocire !

Regina luă buchetul şi îmbrăţişă fetiţa.

În acest timp, Charny se apleca la urechea regelui,

— Sire, spuse el şoptind, poate putem trage oarecare foloase din atmosfera favorabilă nouă a oraşului. Poate că nu e încă totul pierdut. Dacă Majestatea Voastră mă poate elibera pentru o oră, voi coborî şi-i voi relata ce voi vedea, ce voi auzi şi poate chiar ce voi întreprinde !

— Duceţi-vă, domnule, spuse regele, dar fiţi prudent.

— Sire, răspunse Charny, viaţa mea aparţine regelui cum a aparţinut şi viaţa fraţilor mei.

Şi ieşi. După o jumătate de oră se înapoie.

— Ei bine? întrebă regele aplecîndu-se spre Charny.

— E mai bine decît am sperat. Garda naţională se oferă să conducă mîine pe Majestatea Voastră înapoi la Montmédy.

— Atunci, aţi luat vreo hotărîre ? întrebă regele.

— Da, Sire, împreună cu principalii conducători. Mîine, înainte de a pleca, regele va cere să asiste la slujba religioasă. Trăsura va aştepta la poarta bisericii. Ieşind, regele va da ordin vizitiilor să facă cale întoarsă şi să se îndrepte spre Montmédy.

-— E bine, spuse regele. Mulţumesc, domnule de Charny. Dacă pînă mîine nu intervine nimic, vom face cum aţi spus.

Cum bine se poate înţelege, această primire a tinerelor nu se prelungi prea mult, şi la nouă seara regele şi familia regală se retraseră.

Intrînd în apartamentul lor, o sentinelă pe care o văzură la uşa lor le aminti că erau totuşi prizonieri.

Cu toate acestea, sentinela le dădu onorul.

Din precizia cu care a fost executat acest omagiu regele înţelese pe dată că e vorba de un vechi ostaş.

— Unde aţi servit, prietene? întrebă el pe omul de strajă.

— În gărzile franceze, Sire, răspunse acesta.

— Atunci, reluă regele cu un ton sec, nu sînt mirat să vă găsesc aici.

Regele nu putea uita că la 13 iulie 1789 soldaţii din gărzile franceze trecuseră de partea poporului.

Regele şi regina intrară în încăperile lor. Sentinela rămase la uşa dormitorului.

O oră mai tîrziu, terminîndu-şi garda, sentinela coborî şi ceru să vorbească cu comandantul escortei. Comandantul era Billot. Cei doi discutară pe şoptite şi foarte însufleţit. Apoi Billot trimise să-l cheme pe Drouet.

Aceeaşi discuţie animată şi plină de gesturi se repetă între ei. După această conversaţie, Billot şi Drouet plecară la şeful poştei, cerură doi cai, iar peste zece minute Billot galopa pe drumul spre Reims, iar Drouet pe cel spre Vitry-le-François.

Apărură zorile. Mai rămăseseră doar vreo şase sute din escorta din ajun — cei mai îndîrjiţi sau cei mai

obosiţi. Petrecuseră noaptea în stradă, pe grămezile de paie ce le-au fost aduse. Trezindu-se în primele ore ale dimineţii, văzură o duzină de oameni în uniformă care intrau la intendenţă, pentru a ieşi apoi imediat în goană de acolo.

La Châlons se afla o tabără a soldaţilor corpului de gardă din compania Villeroy. Vreo doisprezece dintre ei se mai găseau încă în oraş. Primiseră ordine de la Charny, care le spusese să-şi îmbrace uniformele şi să aştepte călare în faţa porţii bisericii în momentul cînd va ieşi regele. Se pregăteau să execute această manevră.

Cum spuneam, cîţiva dintre ţăranii care-l escortaseră pe rege în ajun nu se retrăseseră seara, fiind prea osteniţi. Dar dimineaţa calculau distanţa pînă la casele lor : unii se aflau la zece, alţii la cincisprezece leghe. Vreo două sute plecară, în ciuda stăruinţelor camarazilor lor. Cei mai credincioşi rămaseră şi numărul lor nu depăşea patru sute cincizeci de oameni.

Or, fugarii puteau conta pe un număr aproape egal de soldaţi ai gărzii naţionale, fideli regelui, fără a-i mai socoti pe cei din garda regală cu ofiţerii lor, un fel de batalion sacru, gata să dea exemplu expunîndu-se tuturor primejdiilor.

Se ştia de altfel că oraşul era locuit în mare parte de aristocraţi.

La şase dimineaţa, locuitorii cei mai devotaţi cauzei monarhiei erau în picioare şi aşteptau în curtea intendenţei. Soldaţii din garda regală şi Charny se aflau în mijlocul lor şi aşteptau şi ei.

Regele se sculă la şapte dimineaţa şi-şi manifestă intenţia de a asista la liturghie.

Fură căutaţi Billot şi Drouet pentru a li se expune dorinţa regelui, dar nu fură găsiţi nici unul, nici celălalt. Aşa încît nimic nu se împotrivea împlinirii acestei dorinţe.

Charny urcă în apartamentul regelui şi-l anunţă de absenţa celor doi şefi de escortă. Regele se bucură, dar Charny clătină din cap ; dacă nu-l cunoştea pe Drouet în schimb îl cunoştea pe Billot.

Cu toate acestea, sorţii păreau favorabili. Străzile se umpluseră şi era lesne de văzut că toată această omenire era binevoitoare. În momentul cînd obloanele de la camerele auguştilor soţi se deschiseră, strigătele de „Trăiască regele !” şi „Trăiască regina !” izbucniră cu o asemenea energie, încît regele şi regina apărură în balcon.

— Se pare că lucrurile merg bine, îi spuse Ludovic al XVI-lea din balconul său, reginei. Maria-Antoaneta ridică ochii spre cer dar nu răspunse.

În momentul în care bătăile clopotului anunţau deschiderea bisericii, Charny ciocănea uşor la uşa apartamentului regal.

— E în regulă, domnule, spuse regele, sînt gata.

Trăsura aştepta la poartă. Regele, regina şi familia regală urcară în ea, înconjuraţi de o mulţime aproape la fel de numeroasă ca şi în ajun, dar, în loc să-i insulte pe prizonieri, această mulţime le cerea un cuvînt, o privire şi era fericită să atingă poala hainei regelui, era mîndră să sărute faldurile rochiei reginei.

Cei trei ofiţeri îşi reluară locul pe capră.

Vizitiul primi ordinul de a conduce trăsura la biserică şi se supuse fără să facă vreo obiecţie. Dealtfel, de la cine putea veni un contra-ordin ? Cei doi şefi continuau să lipsească.

Charny scrută împrejurimile în toate direcţiile, căutîndu-i în zadar din ochi pe Billot şi pe Drouet.

Ajunseră la biserică.

Escorta ţăranilor îşi luase locul în jurul trăsurii, dar numărul soldaţilor gărzii naţionale, creştea în fiece moment. Companii întregi soseau din fiecare stradă.

Ajungînd la biserică, Charny evaluă la aproape şase sute numărul oamenilor de care putea dispune.

Familiei regale i-au fost rezervate locuri sub un fel de bladachin şi, cu toate că nu era decît opt dimineaţa, preoţii începeau o mare slujbă.

Charny îşi dădu seama că din această pricină se va produce o întîrziere care putea fi fatală speranţelor recăpătate. Îl preveni pe preot că este absolut necesar ca slujba să nu depăşească un sfert de oră.

— Înţeleg, spuse preotul, şi mă voi ruga lui Dumnezeu să acorde Majestăţii Lor o călătorie norocoasă !

Slujba dură exact timpul indicat. În cele din urmă, pronunţînd ultimele cuvinte ale liturghiei, cu artoforul în mînă, preotul coborî scările altarului şi binecuvîntă pe rege şi familia regală, care-i răspunse printr-un *Amin*.

Apoi se îndreptară spre ieşire.

La uşa bisericii găsiră, călare, pe cei zece sau doisprezece ostaşi din garda regală.

Escorta regelui începea să ia proporţii uriaşe. Şi totuşi era evident că ţăranii, cu voinţa lor îndîrjită, cu armele lor, puteau să încline cu toată greutatea, în momentul decisiv, talerul balanţei. De aceea Charny se aplecă spre rege şi-i spuse spre a-l încuraja :

— Să mergem, Sire !

Regele era hotărît. Scoase capul prin portieră şi, adresîndu-se celor care înconjurau trăsura, le spuse :

— Domnilor, ieri, la Varennes, am fost constrîns. Am dar ordin să fiu dus la Montmédy şi am fost dus cu forţa spre o capitală în revoltă. Dar ieri mă aflam în mijlocul rebelilor. Azi mă găsesc în mijlocul unor supuşi credincioşi, şi repet : la Montmédy, domnilor !

— La Montmédy ! strigă Charny.

— La Montmédy ! repetară soldaţii companiei Villeroy.

— La Montmédy ! repetă întreaga gardă naţională din Châlons.

Apoi, un cor general strigă : „Trăiască regele !”

Trăsura se întoarse la colţul străzii şi o luă, pentru a pleca, pe drumul pe care venise în ajun.

Charny era atent la tot ce făceau ţăranii. În absenţa lui Drouet şi Billot, ei păreau să fie comandaţi de soldatul care făcuse de strajă la uşa regelui. Era evident că manevra nu era nici pe placul lui, nici pe cel al ţăranilor. Lăsară totuşi trăsura să plece, cu întreaga gardă naţională, masîndu-se în urma lor, ca ariergardă.

Pe măsură ce trăsura regală înainta spre poarta oraşului, se auzea ceva ca un uruit surd, care creştea continuu, acoperind încetul cu încetul zgomotul ce-l făcea trăsura, freamătul şi strigătele celor ce o însoţeau.

Deodată Charny păli şi puse mîna pe genunchiul ofiţerului din garda regelui ce se afla lîngă el.

— Totul e pierdut, spuse el.

— De ce ? întrebă ofiţerul.

— Nu recunoaşteţi acest zgomot ?

— S-ar spune că e zgomot de tobă... Ei şi ?...

— Ei bine, veţi vedea ! spuse Charny.

În acel moment intrau într-o piaţă.

Două drumuri dădeau în această piaţă : drumul dinspre Reims şi drumul dinspre Vitry-le-François.

Pe fiecare din aceste două şosele veneau în marş trupe din garda naţională, considerabile ca număr, cu tobele în faţă, cu steagurile desfăşurate. Una avea cam o mie opt sute de oameni, cealaltă aproape două mii cinci sute.

Fiecare din aceste trupe părea să fie comandată de un om călare.

Unul din cei doi era Drouet, celălalt Billot.

Lui Charny i-a fost necesar să arunce doar o privire asupra trupelor în marş pentru a înţelege totul.

Absenţa lui Drouet şi a lui Billot, de neînţeles pînă atunci, se explica acum cu toată claritatea.

Fuseseră, fără îndoială, avertizaţi de lovitura ce se pregătea la Châlons şi plecaseră, unul pentru a

grăbi sosirea trupelor gărzii naţionale din Reims, celălalt a celor de la Vitry-le-François. Măsurile lor fuseseră perfect sincronizate : amîndoi sosiră la timp.

Ei îşi opriră oamenii în piaţa pe care o blocară apoi în întregime. După care, fără nici o somaţie prealabilă, dădură ordinul de a se încărca armele.

Cortegiul se opri. Regele scoase capul prin portieră. Îl văzu pe Charny în picioare, palid, cu dinţii strînşi.

— Ce se întîmplă ? întrebă regele.

— Şe întîmplă, Sire, că duşmanii noştri s-au dus să-şi aducă întăriri şi, după cum se vede, încarcă armele, pe cînd în spatele gărzii naţionale din Châlons se află ţăranii cu armele încărcate.

— Ce credeţi despre toate astea, domnule de Charny ?

— Cred, Sire, că sîntem prinşi între două focuri ! Ceea ce nu înseamnă că, dacă doriţi să treceţi, nu veţi trece, Sire, numai că, pînă unde va ajunge Majestatea Voastră, nu pot şti.

— Bine, spuse regele, să ne înapoiem.

— Maiestatea Voastră este chiar hotărîtă ?

— Domnule de Charny, pînă acum a curs destul sînge pentru mine. Nu mai vreau să se verse o picătură în plus... Să ne întoarcem.

Pe drumul spre Paris, garda naţională din Châlons, devenită inutilă, cedă locul ţăranilor, gărzii naţionale de la Vitry şi gărzii naţionale din Reims.

— Credeţi că am procedat bine, doamnă ? întrebă Ludovic al XVI-lea, adresîndu-se Mariei-Antoaneta.

— Da, domnule, răspunse aceasta. Numai că socot că domnul de Charny vi s-a supus prea uşor...

Şi ea căzu într-o sumbră reverie, ce nu ţinea cu totul de situaţia în care se afla, oricît de îngrozitoare să fi fost aceasta.

Capitolul 7
DRUMUL CALVARULUI

Trăsura regală mergea trist pe drumul spre Paris, supravegheată de cei doi oameni taciturni care o întorseseră din drum, cînd, între Epernay şi Dormans, Charny putu zări, din vîrful caprei pe care se găsea, o altă trăsură venind de la Paris, trasă de patru cai de poştă alergînd în galop mare.

Contele ghici pe dată că această trăsură aducea ori o nouă veste importantă, ori un personaj însemnat.

Într-adevăr, cînd trăsura ajunse în dreptul avangărzii escortei, după un scurt schimb de cuvinte, rîndurile acestei avangărzi se deschiseră şi oamenii ce o alcătuiau prezentară cu respect onorul.

Trăsura regelui se opri. Se auziră strigăte puternice. Toate glasurile repetau simultan : „Trăiască Adunarea Naţională !"

Trăsura care venea dinspre Paris îşi continuă drumul pînă ce ajunse aproape de caleaşca regelui. Atunci coborîră din ea trei persoane, din care două erau total necunoscute auguştilor prizonieri.

Abia scoase capul prin portieră al treilea personaj, cînd regina murmură la urechea lui Ludovic al XVI-lea :

— Domnul de Latour-Maubourg, omul care ascultă orbeşte de La Fayette !

Apoi, clătinînd din cap, adăugă :

— Asta nu ne prevesteşte nimic bun.

Cel mai vîrstnic dintre cei trei se apropie şi spuse, deschizînd cu brutalitate portiera trăsurii regelui :

— Eu sînt Pétion, iată-i pe domnii Barnave şi Latour-Maubourg, trimişi ca şi mine şi împreună cu mine de Adunarea Naţională să vă servim drept escortă şi să veghem ca mînia poporului să nu-şi facă singură dreptate. Prin urmare, strîngeţi-vă puţin şi faceţi-ne loc.

Regina aruncă asupra deputatului de Chartres şi celor doi însoţitori ai săi una din acele priviri dispreţuitoare care izbucneau din cînd în cînd din ochii plini de orgoliu ai fiicei Mariei-Tereza.

Domnul de Latour-Maubourg, gentilom curtean din şcoala lui La Fayette, nu putu suporta această privire.

— Majestăţile lor sînt şi aşa destul de înghesuite în această trăsură, spuse el. Eu voi urca în trăsura ce ne urmează.

— Urcaţi unde doriţi, spuse Pétion. În ce mă priveşte, locul meu e în trăsura regelui şi a reginei, şi urc în ea.

Ceea ce şi făcu imediat.

În partea din fund erau aşezaţi regele, regina şi Madame Elisabeth. Pétion îi privi pe rînd. Apoi, adresîndu-se doamnei Elisabeth, spuse :

— Scuzaţi, doamnă, dar, ca reprezentant al Adunării, locul de onoare îmi aparţine. Aveţi deci amabilitatea să vă ridicaţi şi să vă aşezaţi pe scaunul din faţă.

— Ei, asta-i ! murmură regina.

— Domnule, spuse regele.

— Chiar aşa... Hai... ridicaţi-vă, doamnă, şi daţi-mi locul dumneavoastră.

Madame Elisabeth se ridică şi îi cedă locul, făcînd un semn de resemnare fratelui şi cumnatei sale.

În acest timp, domnul de Latour-Maubourg se făcu nevăzut şi se duse să ceară un loc doamnelor din cobrio- letă, cu mai multă curtoazie decît o făcuse Pétion faţă de rege şi regină.

Barnave rămăsese afară, şovăind să se urce în trăsura în care se aflau înghesuite şapte persoane.

— Ei bine, Barnave, spuse Pétion, nu vii ?

— Doriţi să vă dau locul meu, domnule ? întrebă cu răutate regina.

— Vă mulţumesc, doamnă, spuse jignit Barnave, un loc pe scaunul din faţă mi-e de-ajuns.

Prin aceeaşi mişcare, Madame Elisabeth atrase spre ea pe Madame Royale, pe cînd regina îl luă în braţe pe delfin.

Astfel se făcu un loc, şi Barnave se găsi în faţa reginei, genunchi în genunchi cu ea.

— Hai să pornim ! spuse Pétion, fără să ceară autorizaţia regelui.

Şi trăsura se puse în mişcare, însoţită de strigătele de : „Trăiască Adunarea Naţională !”

Se produse un moment de tăcere, în care timp fiecare îl examina pe celălalt, în afară de Pétion care, închis în asprimea sa, părea indiferent la toate.

Să ni se permită, aşadar, să spunem cîteva cuvinte despre personajele pe care le-am introdus în scenă.

Jerôme Pétion, zis de Villeneuve, era un bărbat de aproximativ treizeci şi doi de ani, cu trăsături viguroase şi ale cărui merite constau în exaltarea, claritatea şi consecvenţa principiilor sale politice. S-a născut la Chartres, a devenit acolo avocat şi, în 1789, a fost trimis la Paris, ca membru al Adunării Naţionale. Avea să fie mai tîrziu primar al Parisului, să se bucure de o popularitate care o va depăşi pe cea a lui Bailly şi La Fayette, şi să moară în landele din Bordeaux, devorat de lupi. Prietenii săi îl numeau Pétion cel virtuos. El şi Camille Desmoulins erau republicani în Franţa pe vremea cînd nu era încă nimeni.

Pierre Joseph-Marie Barnave era de fel din Grenoble şi avea de-abia treizeci de ani. Trimis în Adunarea Naţională, îşi dobîndise acolo în acelaşi timp o mare reputaţie şi o mare popularitate, luptînd împotriva lui Mirabeau în momentul cînd popularitatea şi reputaţia deputatului de Aix începeau să apună. Toţi cei ce erau duşmanii marelui orator — şi Mirabeau se bucura de privilegiul oamenilor de geniu de a avea

drept duşman tot ce era mediocru — toţi inamicii lui Mirabeau deveniseră prietenii lui Barnave, îl susţinuseră şi îl înălţaseră în luptele furtunoase care au însoţit sfîrşitul vieţii ilustrului tribun. Era — vorbim despre Barnave — un tînăr de aproape treizeci de ani care nu arăta nici de douăzeci şi cinci, cu frumoşi ochi albaştri, cu gura mare, cu nasul în vînt şi glas strident. Dealtfel, era o persoană elegantă. Arţăgos şi duelist, părea un căpitan războinic deghizat în burghez. Aspectul său era aspru, rece şi rău. Preţuia mai mult decît părea. Aparţinea partidului regalist constituţional.

În momentul în care-şi lua locul şi se aşeza în faţa reginei, Ludovic al XVI-lea spuse :

— Domnule, doresc să vă declar că n-am avut niciodată intenţia să părăsesc regatul.

Pe jumătate aşezat, Barnave se opri şi-l privi pe rege.

— Spuneţi adevărat, Sire ? întrebă el. În acest caz, iată un cuvînt care va salva Franţa.

Şi se aşeză.

Se petrecu atunci un lucru straniu între acest om ieşit din burghezia unui mic oraş de provincie şi această femeie provenită dintr-una din cele mai puternice dinastii din lume.

Amîndoi încercară să citească unul în inima celuilalt, nu ca doi adversari politici, care vor să afle unul de la celălalt secrete de stat, ci ca un bărbat şi o femeie ce caută să afle tainele dragostei.

De unde venea în inima lui Barnave sentimentul pe care-l surprinse, după cîteva minute de studiere, privirea pătrunzătoare a Mariei-Antoaneta ?

O vom spune noi şi vom scoate la lumină unul din acele unghere ascunse ale sufletului care zămislesc legendele secrete ale istoriei şi care, în ziua marilor hotărîri ale destinului, trag mai greu în balanţă decît marea cronică a evenimentelor oficiale.

Barnave avea pretenţia să fie în toate succesorul şi moştenitorul lui Mirabeau. Or, după părerea sa, încă de pe acum era succesorul şi moştenitorul marelui orator la tribună.

Dar mai rămînea un punct.

În ochii tuturor — noi cunoaştem însă adevărul — Mirabeau trecea drept onorat de încrederea regelui şi de bunăvoinţa reginei. În vremea aceea era la modă nu numai s-o calomniezi pe Maria-Antoaneta, dar să şi crezi în aceste calomnii.

Or, ambiţia lui Barnave era succesiunea integrală a lui Mirabeau. De aici insistenţa sa de a fi numit unul din cei trei comisari care urmau să fie trimişi pe lîngă rege. Fusese numit şi sosise cu acea siguranţă a bărbatului care ştie că, în cazul în care nu va avea talentul de a se face iubit, va avea cel puţin puterea de a se face urît.

Iată ce presimţise şi ghicise regina, aproape dintr-o singură privire de femeie. Apoi, ceea ce mai ghicea era preocuparea actuală a lui Barnave. În răstimpul unui sfert de oră, de cînd tînărul deputat se afla în faţa reginei, se întorsese de cinci-şase ori spre a-i examina cu o atenţie scrupuloasă pe cei trei bărbaţi aflaţi pe capra trăsurii şi, de fiecare dată, privirea sa cobora mai aspru şi mai duşmănos asupra reginei.

Barnave ştia, într-adevăr, că unul din aceşti trei oameni — şi nu ştia care din ei — era contele de Charny. Or, zvonul public îl declarase pe Charny amantul reginei.

Barnave era gelos. Să explice cine o putea acest sentiment din inima acestui tînăr, dar aşa era.

Iată ce ghici regina.

Şi din clipa în care a ghicit, a devenit puternică : aflase punctul slab al platoşei adversarului său ; rămînea doar să lovească, şi încă să lovească cu precizie.

— Domnule, spuse ea adresîndu-se regelui, aţi auzit ce spunea omul care conduce trăsura ?

— Despre ce, doamnă ? întrebă regele.

— Despre domnul conte de Charny.

Barnave tresări. Tresărirea nu-i putu scăpa reginei, ai cărei genunchi îi atingeau pe-ai lui Barnave.

— N-a declarat el, spuse regele, că ia asupra sa responsabilitatea vieţii contelui ?

— Exact, domnule. Şi a adăugat că răspunde de viaţa lui în faţa contesei.

Barnave închise ochii pe jumătate, dar asculta încordat, să nu piardă nici o silabă din ceea ce va spune regina.

— Ei bine ? întrebă regele.

— Ei bine, domnule, contesa de Charny este vechea mea prietenă, domnişoara Andrée de Tavernay. Nu credeţi că ar fi bine ca în momentul sosirii noastre la Paris să-l las liber pe domnul de Charny, ca să-şi liniştească soţia ? El a trecut prin încercări grele. Fratele său a fost ucis pentru noi. Cred că a continua să-i cerem să-şi facă mai departe serviciul pe lîngă dumneavoastră, Sire, ar fi o cruzime faţă de aceşti doi soţi.

Barnave respiră şi făcu ochi mari.

— Aveţi dreptate, doamnă, răspunse regele, cu toată că, să vă spun drept, am îndoieli că domnul de Charny va accepta.

— Ei bine, în acest caz, spuse regina, fiecare din noi va fi făcut ce trebuia să facă. Noi, oferind acest concediu domnului de Charny, contele de Charny refuzîndu-l.

Regina simţi într-un fel, printr-o comunicare magnetică, destinzîndu-se iritarea lui Barnave. În acelaşi timp acesta, suflet generos, înţelegînd nedreptatea ce i-o făcea acestei femei, se ruşină.

Pînă atunci se ţinuse cu capul sus şi arogant, ca un judecător în faţa unui vinovat pe care avea dreptul

să-l judece şi să-l condamne, şi iată că deodată această vinovată, răspunzînd unei acuzaţii ce nu o putea ghici, rostea cuvîntul de nevinovăţie sau de căinţă. Dar de ce nu de nevinovăţie ?

— Vom fi cu atît mai liniştiţi, continuă regina, cu cît nu l-am luat cu noi pe domnul de Charny, iar eu îl ştiam stînd liniştit la Paris, pînă ce l-am zărit pe neaş-teptate apărînd la portiera trăsurii.

— E-adevărat, răspunse regele, dar asta vă dovedeşte că domnul Charny nu are nevoie să fie stimulat cînd socoate că-şi împlineşte datoria.

Ea era nevinovată, nu mai era nici o îndoială.

Oh ! cum se va face iertat Barnave de regină pentru gîndul urît ce l-a avut împotriva femeii ?

Să se adreseze reginei ? Barnave nu îndrăznea. Să aştepte ca regina să vorbească prima ? Dar regina, satisfăcută de efectul produs de puţinele cuvinte spuse, tăcea.

Barnave devenise blînd, aproape umil. Barnave o implora pe regină din priviri. Dar regina nu-i dădea nici o atenţie.

Ajunseră la Dormans. Aici, nimic nu era pregătit pentru primirea familiei regale, astfel încît au fost obligaţi să tragă la un han.

Fie din ordinul lui Pétion, pe care tăcerea regelui şi a reginei îl jignise în timpul călătoriei, fie că hanul era în adevăr plin, nu s-au găsit pentru auguştii prizonieri decît trei cămăruţe de la mansardă, în care se instalară.

Potrivit obiceiului, coborînd din trăsură, Charny vru să se apropia de rege şi de regină pentru a le primi ordinele, dar regina îi făcu semn dintr-o privire să se ţină deoparte.

Fără să cunoască pricina acestei recomandări, contele se grăbi să se supună.

Pétion intrase în han şi se ocupă de încartiruire. Nici nu-şi dădu osteneala să revină, şi un ospătar ieşi să anunţe că încăperile familiei regale erau pregătite.

Regele coborî primul, sprijinindu-se de braţul celor doi ofiţeri din garda personală, domnii de Malden şi de Valory. După cum ştim, Charny se îndepărtase puţin după semnul făcut de Maria-Antoaneta.

Apoi coborî regina, care urcă scara murdară şi întortocheată sprijinindu-se de braţul soţului ei.

La primul etaj se opri, crezînd că eraţi suficiente cele douăzeci de trepte urcate, dar glasul ospătarului strigă :

-— Mai sus, mai sus !

La această invitaţie regina continuă să urce.

Sudoarea ruşinii perlă fruntea lui Barnave.

-— Cum, mai sus ? întrebă el.

-— Da, spuse ospătarul, aici se află sufrageria şi apartamentele domnilor de la Adunarea Naţională.

Ceva mai tîrziu, Majorităţile Lor au fost anunţate că masa e servită.

Regele coborî şi văzu şase tacîmuri.

— De ce şase tacîmuri ? întrebă el.

— Pentru familia regală, spuse chelnerul, şi unul pentru domnul Pétion.

— Şi de ce nu şi pentru domnii Barnave şi Latour-Maubourg ? întrebă regele.

— Erau, Sire, răspunse chelnerul, dar domnul Barnave a ordonat să le scoatem.

— Şi l-a lăsat pe cel al domnului Pétion ?

În acest moment, figura gravă, mai mult decît gravă, austeră, a deputatului de Chartres apăru în cadrul uşii. Regele se făcu că nu-l vede şi răspunse chelnerului.

— Mă aşed la masă numai eu familia mea. Luăm masa între noi, sau cu persoanele pe care le invităm. Altfel nu vom mînca.

— Ştiam bine, spuse Pétion, că Majestatea Voastră a uitat primul articol din *Declaraţia drepturilor omului*, dar am crezut cel puţin că va avea aerul să şi-l amintească.

Regele se făcu că nu-l aude pe Pétion, cum s-a făcut că nu-l vede şi, cu un semn din ochi şi din sprînceană, ordonă chelnerului să ridice tacîmul.

Chelnerul se supuse. Pétion ieşi furios.

În ce-l priveşte pe Charny, el nu apăru. Dacă nu mai era slujitorul, era mai departe sclavul reginei.

Dar erau momente cînd această supunere pasivă faţă de regină jignea femeia. Aşa că în timpul cinei Maria-Antoaneta îl căuta nerăbdătoare din priviri pe Charny. Ea ar fi voit ca, după ce s-a supus o clipă, el să înceteze a se mai supune.

În momentul cînd, după cină, regele îşi mişcă scaunul pentru a se ridica de la masă, uşa se deschise şi intră chelnerul, rugînd, în numele lui Barnave, pe Majestăţile Lor să binevoiască să ia apartamentul de la primul etaj în locul celui de la mansardă.

Trecură în salon şi de acolo în încăperile ce li s-au oferit. Erau trei, ca şi la etajul superior.

Nu s-a putut face mare eleganţă în camere, dar s-a făcut curat. Lumînări ardeau în candelabre de bronz.

Barnave se gîndise la toate astea.

Sărmana regină suspină : cu şase ani în urmă, Charny era acela care ar fi avut grije de toate.

Pe deasupra, Barnave a avut delicateţea să nu vină să primească mulţumiri.

Exact la fel ar fi procedat şi Charny.

Cum e posibil ca un mic avocat de provincie să aibă aceleaşi delicate atenţii şi acelaşi tact pe care le-ar fi avut cel mai elegant şi distins bărbat de la Curte ?

Ce făcea în timpul acesta Charny ? Am văzut că, la un semn al reginei, el s-a retras şi, din acel moment, n-a mai apărut.

Ei bine, de două zile, de la moartea fratelui său, după acea ultimă îmbrăţişare care-i pătase cu sînge hainele, din momentul în care domnul de Choiseul îi predase hîrtiile găsite asupra lui Isidore, abia avusese o clipă liberă să se dăruiască acestei mari dureri. Semnul reginei, care-i indicase să se ţină deoparte, l-a interpretat drept o favoare şi l-a acceptat cu bucurie.

De-atunci, a căutat un ungher, un loc liniştit, unde să fie singur cu durerea sa, cu lacrimile sale. A găsit o mansardă situată pe aceeaşi scară pe care vegheau domnii de Malden şi de Valory.

Odată ajuns acolo, singur, aşezat în faţa unei mese luminate o lampă de aramă cu trei braţe, cum mai găsim şi azi în unele case de la ţară, scoase din buzunar hîrtiile însîngerate, singurele relicve ce-i rămăseseră de la fratele său.

Apoi, cu ochii fixaţi asupra scrisorilor, luă şi deschise prima.

Era a nefericitei Cathérine.

Charny bănuia de mai multe luni această legătură a lui Isidore cu fiica arendaşului cînd, la Varennes, Billot se hotărîse s-o povestească în toate amănuntele.

O deschise pe a doua, apoi pe a treia. Erau aceleaşi planuri de viitor, aceleaşi speranţe de fericire, aceleaşi bucurii materne, aceleaşi temeri de iubită, aceleaşi regrete, aceleaşi dureri, aceleaşi remuşcări.

Deodată văzu între aceste scrisori una al cărei scris îl izbi.

Scrisul era al contesei Andrée şi-i era adresată lui. De scrisoare era ataşată cu un sigiliu de ceară purtînd blazonul lui Isidore o hîrtie împăturită în patru.

Această scrisoare cu scrisul contesei, adresată lui, lui Charny, şi găsită printre hîrtiile lui Isidore, îi păru un lucru atît de ciudat, încît deschise mai întîi biletul anexat înainte de a deschide scrisoarea.

Biletul, scris de Isidore cu un creion, fără îndoială pe o masă de han oarecare, conţinea următoarele cuvinte :

Această scrisoare nu-mi este adresată mie, e pentru fratele meu, contele Olivier de Charny, e scrisă de soţia lui, contesa de Cliarny. Dacă mi se întîmplă o nenorocire, cel ce va găsi această hîrtie este rugat s-o dea contelui Olivier de Charny, sau s-o înapoieze contesei.

O am de la ea cu următoarea recomandare :

„Dacă acţiunea pe care contele o întreprinde reuşeşte şi o duce la bun sfîrşit, fără vreun accident, scrisoarea să fie înapoiată contesei.

Dacă e grav rănit, dar viaţa nu-i e primejduită de moarte, să fie rugat să acorde soţiei sale favoarea de a-l întîlni.

În sfîrşit, dacă e rănit de moarte, să i se dea această scrisoare şi, dacă nu o poate citi singur, să-i fie citită, astfel încît înainte de a-şi da sfîrşitul să cunoască secretul ce-l cuprinde”

Dacă scrisoarea este predată fratelui meu, contele de Charny, împreună cu acest bilet, el va acţiona, în ce priveşte recomandările de mai sus, după cum îi dictează tactul ce-i este propriu.

Las în grija sa pe biata Cathérine Billot, care locuieşte în satul Ville-d'Avray împreună cu copilul meu.

Isidore de Charny

La început, contele păru complet absorbit de citirea biletului fratelui său.

Apoi, cu jumătate de glas şi clătinînd din cap, murmură :

— N-am dreptul să deschid această scrisoare, dar o voi implora să mă lase s-o citesc...

Deodată, în mijlocul zgomotului ce se iscă în han şi care anunţa că se pregăteşte plecarea, contele de Charny auzi glasul domnului de Malden care-l chema :

— Iată-mă, răspunse contele.

Şi, strîngînd în buzunarul hainei sale hîrtiile sărmanului Isidore, sărută încă o dată scrisoarea nedesfăcută, o puse la inimă şi coborî repede.

Îl întîlni pe scară pe Barnave, care cerea veşti despre regină şi-l însărcina pe domnul de Valory să ia măsuri pentru ora plecării.

Era lesne de observat că nici Barnave nu se culcase şi nu dormise, ca şi Olivier de Charny.

Cei doi bărbaţi se salutară şi Charny ar fi remarcat cu siguranţă fulgerul de gelozie care trecu prin ochii lui Barnave auzindu-l că se interesează de sănătatea reginei, dacă nu l-ar fi preocupat exclusiv scrisoarea pe care o apăsa cu mîna pe inimă.

Urcînd în trăsură, regele şi regina observară cu mirare că nu mai aveau în jurul lor, pentru a asista la plecare, decît populaţia oraşului, şi pentru a-i însoţi, doar cavalerie.

Era încă o amabilitate a lui Barnave. El simulă că primise vestea unei invazii ; că marchizul de Bouillé intra în Franţa cu cincizeci de mii de austrieci, aşa că împotriva lui trebuise să se îndrepte orice om ce purta o armă, o coasă, o suliţă, în sfîrşit orice fel de armă. Mulţimea auzise acest apel şi-i dăduse urmare. Căci exista pe atunci în Franţa o adevărată duşmănie împotriva străinilor, o ură atît de puternică, încît o depăşea pe cea faţă de rege şi de regină ; mai ales faţă de regină, a cărei cea mai mare crimă era aceea că era o străină.

Maria-Antoaneta ghici de unde-i venea această nouă binefacere. Spunem *binefacere*, şi nu exagerăm deloc. Ea îi mulţumi lui Barnave cu o privire.

În momentul cînd urma să ia loc în trăsură, ochii ei îl căutară pe Charny. Acesta se şi afla pe capră ;

numai că, în loc să fie aşezat în mijloc, ca în ajun, el i-a cerut cu încăpăţînare domnului de Malden să-i ia locul, mai puţin periculos decît cel ocupat pînă atunci de credinciosul ofiţer din garda personală a regelui. Charny ar fi dorit să fie rănit, ceea ce i-ar fi permis să deschidă scrisoarea care-i ardea inima.

Aşa că nu văzu privirea reginei căutînd-o pe a sa.

Regina scoase un suspin adînc.

Barnave îl auzi. Doritor să ştie cauza acestui suspin, tînărul se opri pe treapta trăsurii.

— Doamnă, spuse el, mi-am dat seama ieri că eraţi prea înghesuiţi în această trăsură. O persoană mai puţin v-ar aduce o oarecare uşurare... Dacă doriţi, voi urca în trăsura în care se află domnul de Latour-Maubourg, sau vă voi însoţi călare.

— Nu, spuse regina energic, rămîneţi cu noi.

La Château-Thierry se opriră pentru dejun.

Casa în care poposiră, situată lîngă un rîu, într-o poziţie încîntătoare, aparţinea unei bogate negustoresc de lemne, care îşi oferise ospitalitatea delegaţilor Adunării Naţionale.

Propunererea fusese acceptată.

După dejun reluară drumul. Căldura era apăsătoare. Către ora patru după amiază ajunseră la Meaux, unde se opriră în faţa palatului episcopal, pe care-l locuise Bossuet şi în care murise, cu optzeci şi şapte de ani în urmă, cel care a scris *Discurs asupra istoriei universale*.

Palatul era locuit de un episcop constituţional, care depusese jurămînt, îşi dădură seama de acest lucru mai tîrziu, după felul în care primi familia regală.

Dar, pentru moment, regina fu surprinsă numai de aspectul sumbru al clădirii în care avea să intre. Ea îşi purtă privirea asupra construcţiei lugubre şi, găsind-o potrivită cu starea ei sufletească, privi în jurul ei să găsească un braţ de care să se sprijine pentru a vizita palatul.

Numai Barnave se afla acolo.

Regina zîmbi.

— Daţi-mi braţul, domnule, spuse ea, şi aveţi bunătatea să-mi serviţi drept ghid în acest palat vechi.

Barnave se apropie repede şi îşi oferi braţul reginei cu o grabă amestecată cu respect.

Dar regina aruncă o ultimă privire în jurul ei. Absenţa încăpăţînată a lui Charny o îngrijora.

Barnave, care vedea totul, observă această privire.

-— Regina are vreo dorinţă ? întrebă el.

— Da. Voiam să ştiu unde se află regele, răspunse Maria-Antoaneta.

— I-a făcut domnului Pétion onoarea să-l primească şi stă de vorbă cu el, răspunse Barnave.

Regina păru satisfăcută. Apoi, ca şi cum ar fi avut nevoie să se smulgă din ea însăşi şi să scape de gîndurile ce o frămîntau, spuse :

— Veniţi !

Şi-l duse pe Barnave prin apartamentele palatului episcopal. Se opri în dormitorul marelui predicator. Întîmplarea făcu să se oprească dinaintea unui portret de femeie. Îşi ridică ochii maşinal şi, citind pe ramă cuvintele *Madame Henriette*, tresări.

Această tresărire Barnave o simţi, fără s-o înţeleagă.

-— Majestăţii Voastre îi e rău ? întrebă el.

— Nu, spuse regina, dar acest portret... doamna Henriette !...

Barnave ghici ce se petrecea în sufletul sărmanei femei.

— Da, spuse el, doamna Henriette, dar doamna Henriette a Angliei. Nu văduva nefericitului Carol I, ci soţia nepăsătorului Filip de Orléans ; nu aceea care credea că va muri de frig la Luvru, ci aceea ce a murit otrăvită la Saint-Cloud şi care, murind, îşi trimise inelul lui Bossuet...

Apoi, după o clipă de ezitare, continuă :

— Aş prefera să fie portretul celeilalte.

— De ce ? întrebă Maria-Antoaneta.

-— Deoarece există buze care numai ele îndrăznesc să dea anumite sfaturi, şi aceste buze sînt mai ales cele pe care moartea le-a închis.

— Şi nu mi-aţi putea spune, domnule, ce m-ar sfătui buzele văduvei regelui Carol ? întrebă regina.

— Dacă Majestatea Sa ordonă, voi încerca, răspunse Barnave.

— Atunci, încercaţi.

— „Oh ! soră ! v-ar spune aceste buze ; nu vă daţi seama de asemănarea dintre destinele noastre ? Veneam din Franţa, cum dumneavoastră veniţi din Austria ; eram pentru englezi o străină, cum dumneavoastră sînteţi o străină pentru Franţa. Aş fi putut da soţului meu rătăcit sfaturi bune, dar am tăcut sau i-am dat sfaturi rele ; în loc să-l apropii de poporul său şi să adun poporul în jurul lui, l-am aţîţat la război ; i-am dat sfatul să pornească marşul asupra Londrei cu protestanţii irlandezi. Nu numai că întreţineam corespondenţă cu duşmanii Angliei, dar am trecut chiar de două ori în Franţa pentru a aduce în Anglia soldaţi străini. În sfîrşit...”

Barnave se opri.

— Continuaţi, reluă regina, cu sprîncenele încruntate şi buzele strînse.

— De ce aş continua, doamnă ? răspunse tînărul orator scuturînd trist din cap. Cunoaşteţi tot atît de bine ca şi mine sfîrşitul acestei sîngeroase istorii...

—- Da, aşa că voi continua şi vă voi spune eu ce mi-ar spune mie portretul doamnei Henriette, şi vă rog să mă opriţi dacă greşesc : „În cele din urmă, scoţienii îl trădară şi-l predară pe regele lor. Regele a fost arestat în momentul în care visa să treacă în Franţa. Un croitor îl prinse ; un măcelar îl duse la închisoare ; un căruţaş epură tribunalul care trebuia să-l judece ;

un negustor de bere prezidă curtea şi, ca nimic să nu-i lipsească acestei judecăţi odioase şi revizuirii acestui proces nedrept, un călău mascat reteză capul victimei !” Iată ce mi-ar spune portretul doamnei Henriette, nu-i aşa? Eh ! Doamne ! Ştiu toate astea mai bine decît oricine, le ştiu cu atît mai bine cu cît nimic nu lipseşte asemănării. Îl avem şi noi pe negustorul nostru de bere din cartiere ; dar, în loc să se numească Cromwell, se numeşte Santerre ; îl avem pe măcelarul nostru : numai că în loc să se numească Harrison, îl cheamă, cum ?... Legendre, mi se pare ; îl avem şi pe căruţaşul nostru ; numai că în loc să se numească Pridge, se numeşte... Oh ! nu ştiu ! omul e atît de neînsemnat încît nici nu-i cunosc numele, ca şi dumneavoastră de altfel, sînt sigură;dar întrebaţi-l, el vă va spune :e bărbatul care conduce escorta noastră, un ţăran, un bădăran, un mitocan, mai ştiu ce ? Ei bine, iată ce mi-ar spune doamna Henriette.

— Şi ce i-aţi răspunde ?

— I-aş răspunde : „Sărmană dragă prinţesă ! Ceea ce-mi spuneţi nu sînt sfaturi, ci un curs de istorie; cursul de istorie este întocmit, acum aştept sfaturile.”

— Oh ! aceste sfaturi, doamnă, spuse Barnave, dacă n-aţi refuza să le urmaţi, vi le-ar da nu numai morţii, dar şi viii.

— Morţi sau vii, cei ce au e vorbit să vorbească. Cine spune că dacă sfaturile sînt bune nu vor fi urmate? Să auzim !

— Unul singur e sfatul : să vă faceţi iubită de popor.

— Ce uşor vi se pare să te faci iubită de poporul dumneavoastră !

— Eh ! doamnă, acest popor e mai mult al dumneavoastră decît al meu, şi dovada este că la sosirea dumneavoastră în Franţa acest popor vă adora.

— Oh ! domnule, de ce vorbiţi despre un lucru atît de fragil ca popularitatea !

— Doamnă ! Doamnă ! spuse Barnave. Dacă eu, un necunoscut, ieşit din sfera mea obscură, am cucerit această popularitate, cît de uşor v-ar fi fost s-o păstraţi sau să o recuceriţi ! Dar nu, continuă Barnave însufleţindu-se, nu ! Cauza dumneavoastră, cauza monarhiei, cea mai sfîntă, cea mai frumoasă dintre cauze, cui i-aţi încredinţat-o ? Ce glasuri şi ce braţe au apărat-o? Nu s-a mai văzut niciodată o asemenea necunoaştere a vremurilor, o asemenea neglijare a geniului Franţei. Oh ! vedeţi, eu, eu care am solicitat misiunea de a merge în întîmpinarea dumneavoastră în acest unic scop, eu, care vă văd, eu, care vă vorbesc, în sfîrşit, de cîte ori nu eram gata să vin să mă ofer dumneavoastră... să mă devotez, să...

— Linişte, spuse regina, vine cineva. Vom mai vorbi despre toate astea, domnule Barnave. Sînt gata să vă revăd, să vă ascult, să vă urmez sfaturile ?

— Oh ! Doamnă ! Doamnă ! exclamă Barnave, încîntat peste măsură.

— Linişte ! repetă regina.

— Majestatea Voastră e servită, spuse, apărînd în pragul uşii servitorul ai cărui paşi îi auziră.

Intrară în sufragerie. Regele sosea printr-o altă uşă. Stătuse de vorbă cu Pétion în timpul cît regina vorbise cu Barnave şi părea deosebit de însufleţit.

Cei doi ofiţeri din garda regelui aşteptau în picioare, cerînd pentru ei privilegiul să le servească pe Majestăţile Lor.

Charny, cel mai îndepărtat dintre toţi, stătea în picioare în cadrul unei ferestre.

Regele privi împrejur şi, profitînd de un moment în care era numai în mijlocul alor săi, le spuse ofiţerilor :

— Domnilor, după cină trebuie să vă vorbesc. Vă rog, aşadar, să mă urmaţi în apartamentul meu.

Cei trei ofiţeri se înclinară.

Ca de obicei, regele avea o mare poftă de mîncare, cu toate că nu aprecia calitatea bucătăriei. Regina nu mîncă decît două ouă proaspete.

Din ajun, moştenitorul, care era puţin bolnav, cerea fragi, dar nu mai erau vremurile cînd cele mai mici dorinţe îi erau împlinite. Toţi cei cărora li se adresase, îi răspunseseră : „Nu avem”. Şi totuşi, pe drum văzuse copii de ţărani mîncînd fragi, pe care îi culeseseră în pădure.

Neputîndu-i satisface dorinţa, regina era întristată. Privi în jur pentru a vedea cui să-i adreseze rugămintea, şi-l zări pe Charny, mut, în picioare, nemişcat.

Îi făcu semn de cîteva ori, dar Charny, pierdut în gînduri, nu le observă.

În sfîrşit, cu un glas răguşit de emoţie, i se adresă :

— Domnule conte de Charny.

Charny tresări ca şi cum ar fi fost trezit dintr-un vis şi făcu o mişcare spre regină.

Uşa se deschise însă în acelaşi moment şi apăru Barnave cu o tavă de fragi în mînă.

— Regina mă va scuza, spuse el, dar l-am auzit în timpul zilei pe delfin cerînd fragi... Am găsit tava asta pe masa episcopului şi am adus-o...

Charny se apropie între timp de regină, dar aceasta nici nu-i lăsă timpul să ajungă pînă la ea.

— Mulţumesc, domnule conte, spuse ea, domnul Barnave a ghicit ceea ce doream şi acum nu mai am nevoie de nimic.

Charny se înclină şi fără să spună vreun cuvînt, se înapoie la locul său.

— Mulţumesc, prietene Barnave, spuse tînărul delfin.

— Domnule Barnave, spuse regele, cina noastră nu e prea bună, dar dacă doriţi s-o împărţiţi cu noi, ne-ar face plăcere, reginei şi mie.

— Sire, spuse Barnave, o invitaţie a regelui e un ordin. Unde doreşte Majestatea Voastră să mă aşez ?

— Între regină şi delfin, spuse regele.

Barnave se aşeză, nebun de fericire şi orgoliu.

Charny privi întreaga scenă petrecută sub ochii săi, fără ca vreun fior de gelozie să-i treacă prin inimă şi prin vine. Numai că, văzîndu-l pe sărmanul fluture care era şi el pe cale să ardă în flacăra monarhiei, îşi spuse :

— Încă unul care se pierde ! E păcat! Acesta valora mai mult decît ceilalţi.

Apoi, revenind la neîncetata sa frămîntare :

— Scrisoarea asta ! Scrisoarea asta ! murmură el. Ce poate fi în această scrisoare ?

Capitolul 8
CALVARUL

Aşa cum se hotărîse, după cină cei trei ofiţeri urcară în camera regelui.

După ce tinerii intrară, regele le spuse :

— Domnule de Charny, faceţi-mi plăcerea şi închideţi uşa, ca nimeni să nu ne deranjeze. Am să vă comunic ceva deosebit de important... Ieri, la Dormans, domnul Pétion, mi-a propus să vă las să evadaţi, deghizaţi, dar regina şi cu mine ne-am opus, de teamă ca această propunere să nu fie o capcană. Azi, însă domnul Pétion a revenit cu insistenţă, angajînd onoarea sa de deputat, ceea ce mă face să cred că este de datoria mea să vă aduc la cunoştinţă ce vă propune.

-— Sire, întrerupse Charny, înainte ca Majestatea Voastră să continue — şi acum nu vorbesc numai în numele meu, ci cred că sînt şi interpretul sentimentelor acestor domni — înainte de a continua, ar vrea regele să ne promită o favoare ?

— Domnilor, spuse Ludovic al XVI-lea, aveţi dreptul nu numai să-mi cereţi o favoare, dar să şi expuneţi dorinţele dumneavoastră.

— Ei bine, Sire, spuse Charny, cerem respectuos dar insistent Majestăţii Voastre ca oricare ar fi propunerile domnilor deputaţi, să ne lase libertatea de a accepta sau nu aceste propuneri.

— Domnilor, vă dau cuvîntul meu să nu exercit nici o presiune asupra voinţei dumneavoastră. Ceea ce doriţi se va face.

— Atunci, Sire, spuse Charny, cu atît mai mare ne este recunoştinţa.

Regina îl privea mirată pe Charny şi-l lăsă pe rege să continue convorbirea.

— Acum, asigurîndu-vă liberul arbitru dorit, iată propriile cuvinte ale domnului Pétion : „Sire, în momentul sosirii dumneavoastră la Paris, nu vă pot da nici o garanţie pentru cei trei ofiţeri ce vă însoţesc. Nici eu, nici Barnave, nici Latour-Maubourg nu ne putem angaja să-i salvăm, chiar cu preţul vieţii noastre, căci poporul ridică dinainte pretenţii asupra sîngelui lor".

Charny îşi privi însoţitorii. Un surîs de dispreţ trecu pe buzele lor.

— Ei bine, Sire, şi-apoi ?

— Şi apoi, spuse regele, iată ce propune domnul Pétion : propune să vă procure trei uniforme de-ale gărzilor naţionale, să vă deschidă în noaptea asta poarta episcopiei şi să lase fiecăruia dintre dumneavoastră libertatea de a fugi.

Charny îi consultă din nou din priviri pe cei doi însoţitori ai săi, dar ei îi răspunseră cu acelaşi surîs.

— Sire, spuse el adresîndu-se din nou regelui, viaţa noastră a fost închinată Majestăţilor Voastre. Lăsaţi-ne singura glorie la care năzuim, aceea de a vă rămîne credincioşi pînă la capăt.

— Bine, domnilor, spuse regina, acceptăm. Numai că, înţelegeţi, din acest moment totul trebuie să ne fie comun. Nu mai sînteţi slujitorii noştri, ci ne sînteţi prieteni, fraţi. Nu vă voi cere să-mi daţi numele, le cunosc (scoase din buzunar un carneţel) dar daţi-mi numele taţilor, mamelor, fraţilor şi surorilor dumneavoastră. E posibil să avem nenorocirea să vă pierdem fără ca, poate, să murim şi noi. Aşa că îmi va rămîne sarcina să aduc la cunoştinţa fiinţelor iubite nenorocirea petrecută şi, în acelaşi timp, să le alin suferinţa atît cît ne va sta în putere...

Domnul de Malden spuse numele mamei sale, o bătrînă doamnă infirmă, ce locuia pe o mică moşie lîngă Blois. Domnul de Valory recomandă grijii reginei pe sora sa, tînără orfană, care era crescută într-o mănăstire la Soissons.

Apoi, după ce termină de scris adresele, întorcîndu-se spre Charny, spuse :

— Vai ! domnule conte, ştiu că nu aveţi pe nimeni să-mi recomandaţi. Tatăl şi mama dumneavoastră sînt morţi, iar cei doi fraţi...

Glasul reginei se pierdu.

— Cei doi fraţi ai mei au avut bucuria să se lase ucişi pentru Majestatea Voastră, aşa e, doamnă. Dar ultimul a lăsat o sărmană fată pe care mi-o recomandă printr-un fel de testament pe care l-am găsit asupra lui. Pe această tînără fată a răpit-o din mijlocul familiei sale, aşa că ea nu se poate aştepta la nici un fel de indulgenţă. Cît voi trăi nu va duce lipsă de nimic, nici ea nici copilul ei, dar... Binevoiţi, doamnă, să treceţi în carnetul dumneavoastră numele sărmanei ţărănci şi coborîţi generozitatea dumneavoastră pînă la Cathérine Billot şi copilul ei. Îi veţi găsi pe amîndoi în micul sat Ville-d'Avray.

Imaginea lui Charny pierind cum pieriseră fraţii săi era prea îngrozitoare pentru imaginaţia Mariei-Antoa- neta, care se răsturnă, cu un strigăt abia auzit, în fotoliu, scăpînd carneţelul din mînă.

Cei doi ofiţeri se repeziră spre ea, în timp ce Charny, ridicînd carnetul, înscrise în el numele şi adresa Catherinei Billot şi-l aşeză apoi pe cămin.

Regina făcu un efort să-şi revină. Atunci, cei doi tineri, înţelegînd că are nevoie să rămînă singură după o asemenea emoţie, făcură un pas înapoi, ca pentru pleca.

Întinzînd mîna spre ei, regina le zise :

— Domnilor, sper că nu mă veţi părăsi înainte de a-mi săruta mîna.

Cei doi ofiţeri înaintară în ordinea în care-şi dăduseră numele, iar Charny se apropie ultimul. Dar buzele sale aproape că nu atinseră această mînă frumoasă, într-atît i se părea că — avînd scrisoarea

Andrée-ei la inimă — ar fi un sacrilegiu să sărute mîna reginei.

Maria-Antoaneta scoase un suspin care semăna cu un geamăt. Nicicînd nu putuse aprecia mai bine ca după acest sărut adîncimea prăpastiei care se săpa între ea şi iubitul ei.

A doua zi, în momentul plecării, ignorînd fără îndoială discuţia din camera regelui, domnii Barnave şi Latour-Maubourg repetară propunerile lui Pétion în ce priveşte fuga ofiţerilor din garda regelui. Dar ei refuzară, spunînd că locul lor e pe capra trăsurii regelui şi că nu vor îmbrăca o altă uniformă decît aceea pe care le-a ordonat acesta s-o poarte.

La zece dimineaţa părăsiră Meaux. Aveau să se înapoieze la Paris, de unde lipseau de cinci zile !

De-abia se îndepărtară cu o leghe de Meaux cînd cortegiul luă un aspect mai îngrozitor ca oricînd.

Toată populaţia împrejurimilor Parisului năvălea spre ei. Barnave vroise să-i oblige pe surugii să meargă la trap, dar garda naţională din Claye le bară drumul, îndreptînd către ei vîrful baionetelor.

Curînd mulţimea deveni atît de compactă, încît caii abia puteau merge la pas.

Curiozitatea acestei mulţimi merse atît de departe, încît urmărea pe rege şi pe regină pînă în ungherele trăsurii, unde se refugiaseră. Bărbaţi urcau pe treaptă şi-şi băgau capul în berlină ; alţii se cocoţau pe trăsură, alţii în spate, alţii se cramponau de cai.

A fost un miracol că Charny şi cei doi ofiţeri n-au fost ucişi de douăzeci de ori.

Ajunseră la Villette.

Uşile, ferestrele, acoperişurile caselor erau tixite de spectatori. Copacii se încovoiau sub greutatea acestor fructe vii. Toată lumea avea pălăria pe cap, deoarece din ajun pe toate zidurile Parisului a fost lipit următorul afiş:

Cine-l va saluta pe rege va primi lovituri de baston; cine-l va insulta va fi spînzurat !

Toate acestea erau atît de înfricoşătoare, încît delegaţii Adunării hotărîră să intre prin Champs-Elysées, aşa că întreg cortegiul, ocolind Parisul, o luă prin bulevardele exterioare.

În sfîrşit, către ora şase, avangarda apăru deasupra zidurilor grădinii Monceau. Această avangardă se compunea din călăreţi şi infanterişti, amestecaţi cu valuri de oameni, în mijlocul cărora le era aproape imposibil să se menţină în rînduri.

Cei care-i zăriră revenіră spre capătul de sus al căii Champs-Elysées. Era pentru a treia oară că Ludovic al XVI-lea revenea prin această funestă barieră.

Prima oară, după căderea Bastiliei.

A doua oară, după evenimentele din 5 şi 6 octombrie.

A treia oară — acum — după fuga la, Varennes.

Aflînd că acest cortegiu intra pe drumul spre Neuilly, tot Parisul se duse la Champs-Elysées. Astfel, ajungînd la barieră, regele şi regina zăriră desfăşurîndu-se, cît vezi cu ochii, o mare de oameni tăcuţi, sumbri, ameninţători, cu pălăria pe cap.

Dar, dacă nu şi mai înfricoşător, cel puţin şi mai lugubru, era dublul şir de soldaţi din garda naţională, ţinînd puştile întoarse spre pămînt în semn de doliu, şir ce se întindea de la barieră pînă la Tuileries.

Era o zi de doliu, doliu imens, doliul unei monarhii de şapte secole !

Trăsura, care-şi învîrtea încet roţile în mijlocul acestei imense mulţimi, era un car funebru care ducea regalitatea în sicriu.

Zărind lungul şir de ostaşi al gărzii naţionale, soldaţii care însoţeau trăsura agitară la rîndul lor armele la strigătul de „Trăiască naţiunea !”

Drumul de la barieră la piaţa Ludovic al XV-lea dură o oră întreagă.

La intrarea pe podul mobil, găsiră douăzeci de deputaţi pe care Adunarea îi delegase spre a proteja pe rege şi familia regală. Apoi, pe La Fayette şi statul său major.

La Fayette se apropie de trăsură.

— Oh ! domnule de La Fayette, exclamă regina în clipa în care îl zări, salvaţi-i pe ofiţerii din garda regelui.

Acest strigăt nu era inutil, deoarece se apropiau de primejdie, şi primejdia era mare.

În cele din urmă, trăsura se opri. Ajunseră la treptele terasei.

— Oh ! Domnilor ! spuse din nou regina, dar adresîndu-se de astă dată lui Barnave şi Pétion. Ofiţerii din garda regelui ! Ofiţerii din garda regelui !

— Nu-mi recomandaţi în mod special pe cineva din aceste trei persoane, doamnă ? spuse Barnave.

Regina îl privi cu ochii ei limpezi.

— Pe nimeni, spuse ea.

Şi ceru imperios ca regele şi copiii să iasă primii.

Următoarele zece minute care se scurseră apoi — nu le exceptăm nici pe cele din drumul spre eşafod — au fost cu siguranţă cele mai atroce din viaţa ei.

Era convinsă nu că va fi asasinată — a muri nu însemna nimic — dar că va fi sau predată poporului ca o jucărie, sau închisă într-o temniţă, de unde nu va ieşi decît pe poarta unui proces infam.

De aceea, cînd puse piciorul pe treptele trăsurii, protejată de bolta de fier ce o formau deasupra capului ei, din ordinul lui Barnave, armele şi baionetele gărzii naţionale, o cuprinse o ameţeală care o făcu să creadă că se va prăbuşi.

Dar în momentul în care ochii ei erau pe cale să se închidă, cu această ultimă privire înfricoşată în care cuprinzi totul, i se păru că vede în faţa sa pe omul,

acel om îngrozitor care, în castelul din Tavernay ridicase într-un fel atît de misterios în faţa ci vălul ce acoperă viitorul ; pe omul pe care-l revăzuse o singură dată, cînd se întorcea de la Versailles, la 6 octombrie ; în sfîrşit, omul care nu apărea decît pentru a prevesti marile catastrofe sau cînd aceste mari catastrofe aveau loc.

Regina scoase un strigăt. I se păru că pămîntul îi fuge de sub picioare, că mulţimea, arborii, cerul arzător, castelul nemişcat, toate astea se învîrt în jurul ei. Două braţe viguroase o prinseră şi se simţi purtată de ele în mijlocul strigătelor, al urletelor de protest. I se păru în acelaşi timp că aude glasul ofiţerilor din garda regelui care strigau, chemînd spre ei furia poporului, pe care sperau s-o abată astfel de la adevărata sa ţintă. Deschise o clipă ochii şi-i văzu pe aceşti nenorociţi smulşi de pe capra trăsurii. Palid şi frumos ca întotdeauna, Charny se lupta singur cu zece oameni, cu fulgerul martiriului în ochi, cu un zîmbet dispreţuitor pe buze. De la Charny, privirile i se întoarseră spre omul care o scotea din mijlocul acestui imens vîrtej ; îl recunoscu cu groază pe misteriosul personaj de la Tavernay şi de la Sèvres.

— Dumneavoastră, dumneavoastră ! exclamă ea încercînd să-l respingă cu mîinile ei înţepenite.

— Da, eu, murmură acesta la urechea ei. Mai am nevoie de tine pentru a împinge monarhia spre ultima sa prăpastie, iată de ce te salvez !...

De astă dată a fost mai mult decît putea îndura. Regina scoase un ţipăt şi leşină cu adevărat.

În acest timp, mulţimea încerca să-i sfîşie în bucăţi pe domnii de Charny, de Malden şi de Valory, şi-i purta în triumf pe Drouet şi Billot.

Capitolul 9
POTIRUL

Cînd îşi reveni, regina era în dormitorul ei din Tuileries.

Doamnele de Misery şi Campan, doamnele de onoare preferate, se aflau la căpătîiul ei.

Primul cuvînt pe care-l rosti fu să-l ceară pe delfin. Acesta se afla în camera sa, culcat în pat, păzit de guvernanta sa, doamna de Tourzel şi de doamna Brunier, camerista. Această afirmaţie liniştitoare n-o satisfăcu pe regină, care se ridică imediat şi alergă, cu îmbrăcămintea răvăşită cum era, în apartamentul fiului ei.

Copilului îi fusese tare frică, plînsese mult, dar teama îi trecuse şi acum dormea. Regina rămase multă vreme sprijinită de pat, cu ochii îndreptaţi asupra lui, privindu-l printre lacrimi.

Cuvintele îngrozitoare pe care acel om i le murmurase îi vuiau fără încetare în ureche : „Mai am nevoie de tine pentru a împinge monarhia spre ultima sa prăpastie, iată de ce te salvez.”

Era aşadar adevărat ? Ea era aceea care împingea monarhia în prăpastie ? Aşa trebuia să fie, de vreme ce duşmanii vegheau asupră-i, lăsînd pe seama ei opera de distrugere pe care o înfăptuia mai bine decît ei înşişi.

Erau gînduri negre pentru o regină.

În cele din urmă dădu din cap şi se întoarse încet în camera ei.

Aici îşi dădu seama în ce dezordine îi era îmbrăcămintea. Veşmintele îi erau mototolite şi rupte în mai multe locuri, pantofii îi erau găuriţi de pietrele ascuţite ale drumului desfundat pe care mersese, în sfîrşit, toată era acoperită de praf.

Ceru alţi pantofi şi o baie.

Barnave venise de două ori să afle veşti. Anunţîndu-i această vizită, doamna Campan o privi cu uimire pe regină.

— Îi veţi mulţumi călduros, doamnă, spuse Maria-Antoaneta.

Doamna Campan o privi cu şi mai multă mirare.

— Avem mari obligaţii faţă de acest tînăr, doamnă, reluă regina, consimţind, cu toate că nu-i era în obicei, să dea o explicaţie gîndului său.

— Dar mi se pare, doamnă, că domnul Barnave e un democrat, un om din popor, căruia toate mijloacele i s-au părut bune pentru a parveni la situaţia la care a ajuns.

— Toate mijloacele pe care le oferă talentul, da, e-adevărat, doamnă, spuse regina. Dar reţineţi bine ce vă spun : îl scuz pe Barnave... Duceţi-vă şi încercaţi să aflaţi veşti despre domnii de Malden şi de Valory.

Inima reginei adăuga la aceste două nume pe cel al contelui, dar buzele sale nu consimţiră să-l pronunţe.

Fu anunţată că baia era gata.

În răstimpul scurs de la vizita făcută de regină în apartamentul delfinului au fost postate peste tot sentinele, chiar şi la uşa cabinetului ei de toaletă, chiar şi la camera de baie.

Ceea ce-l făcu pe Prudhomme să scrie în jurnalul său despre Revoluţiile din Paris :

Cîţiva buni patrioţi, în care sentimentul monarhic nu-l stinsese pe acela de compătimire, au părut îngrijoraţi de starea morală şi fizică a lui Ludovic al XVI-lea şi a familiei sale după o călătorie atît de neplăcută ca aceea de la Sainte-Menehould.

Să fie liniştiţi ! Susmenţionatul, cînd s-a înapoiat sîmbătă seara în apartamentele sale, nu s-a simţit mai rău decît după înapoierea de la o vînătoare obositoare şi fără rezultat: a înghiţit, ca de obicei, pe nerăsuflate,

un pui de găină. A doua zi, după ce şi-a terminat dejunul, s-a jucat cu fiul său.

În ce o priveşte pe mamă, ea făcu o baie imediat după sosire; primele sale dispoziţii au fost să ceară alţi pantofi, arătînd cu grijă că cei din timpul călătoriei erau găuriţi ; ea s-a comportat fără reticenţe cu ofiţerii însărcinaţi cu paza sa ; a găsit ridicol şi indecent să se vadă constrînsă să lase deschisă uşa camerei de baie şi pe cea a dormitorului.

Sentinela nu scăpă ocazia s-o numească aristocrată pe doamna Campan cînd aceasta reveni cu noutăţi şi intră în camera de baie.

Ştirile nu erau atît de dezastruoase pe cît s-ar fi putut crede.

În clipa cînd cortegiul a ajuns la bariera Parisului, Charny şi însoţitorii săi concepuseră un plan. Acest plan avea drept scop să atragă asupra lor o parte din primejdiile ce-i ameninţau pe rege şi pe regină. Astfel, conveniseră ca în momentul opririi trăsurii unul să se azvîrle la dreapta, altul la stînga, iar cel de la mijloc înainte. În acest fel vor împărţi ceata ce ameninţa viaţa familiei regale şi, obligîndu-i să urmeze trei piste diferite, poate va rămîne un drum prin care regele şi regina vor putea ajunse nestingheriţi la castel.

Am arătat că trăsura s-a oprit aproape de terasa castelului. Acesta a fost momentul ales. Cei trei se repeziră în trei direcţii şi, aşa cum prevăzuseră, furia poporului se împrăştie în trei.

De-abia atinsese pămîntul, şi domnul de Malden se pomeni în faţa a doi ţărani cu topoarele ridicate. Încru- cişînd braţele, spuse :

— Loviţi !

Unul din cele două topoare rămase ridicat. Curajul victimei îl paraliza pe atacant. Celălalt îl atinse la gît, rănindu-l uşor. Dar un ofiţer de serviciu, văzîndu-

l gata să fie ucis, îl luă de guler şi, trăgîndu-l spre el, exclamă :

— Ar fi păcat ca un asemenea mizerabil să aibă o moarte atît de uşoară. Trebuie inventat un supliciu pentru un brigand de asemenea speţă. Lăsaţi-mi-l mie, mă ocup eu de el !

Şi, continuînd să-l insulte pe de Malden, îl duse într-un loc mai ferit şi-i spuse :

— Fugiţi, domnule, şi scuzaţi-mi viclenia de care am fost nevoit să mă folosesc pentru a vă smulge din mîna acestor furioşi.

Domnul de Malden se strecură atunci pe scările castelului şi dispăru.

Ceva aproape asemănător s-a petrecut şi cu domnul de Valory. El căpătă două răni grave la cap. Dar, în clipa cînd douăzeci de baionete, douăzeci de săbii, douăzeci de pumnale se ridicară asupră-i să-i dea lovitura de graţie, Pétion se repezi să-i respingă pe agresori cu toată vigoarea cu care era înzestrat de la natură :

— În numele Adunării Naţionale, vă declar nedemni de numele de francezi dacă nu vă îndepărtaţi chiar în această clipă şi nu mi-l predaţi pe acest om ! Sînt Pétion !

Agresorii îl abandonară, lăsîndu-l în mîna deputatului, care îl conduse pînă la cordonul de soldaţi din garda naţională, unde îl predă aghiotantului Mathieu Dumas. Acesta promise că-l va duce la castel şi că răspunde cu capul de securitatea lui.

În acest moment Pétion auzi glasul lui Barnave care-l chema în ajutor, nefiind în stare să-l apere singur pe Charny.

Ridicat de douăzeci de braţe, răsturnat, tîrît în praf, Charny se ridicase, smulsese o baionetă de la o armă şi lovea cu furie în jurul său. Dar n-ar fi întîrziat să piară în această luptă inegală dacă Barnave şi apoi Pétion n-ar fi alergat în ajutorul său.

Regina asculta această relatare amănunţită în baie. Numai că doamna de Campan nu i-a putut da asigurări certe decît despre domnii de Malden şi de Valory, care au fost văzuţi la castel, însîngeraţi de loviturile primite, dar în afară de orice pericol.

În ce-l priveşte pe Charny, nu se ştia nimic sigur despre soarta sa.

La aceste ultime cuvinte ale doamnei Campan, o paloare de moarte trecu pe obrazul reginei. Crezînd că această paloare venea de la teama de a nu i se fi întîmplat o nenorocire contelui, camerista exclamă :

— Majestatea Voastră nu trebuie să dispere pentru că domnul de Charny nu a ajuns la castel. Regina ştie că doamna de Charny locuieşte la Paris şi poate că domnul conte s-a refugiat la soţia sa.

Era exact ideea care-i venise Mariei-Antoaneta şi o făcuse să pălească atît de tare. Se repezi din baie exclamînd :

— Îmbrăcaţi-mă, Campan ! Îmbrăcaţi-mă repede ! Trebuie să ştiu neapărat ce i s-a întîmplat contelui.

— Care conte ? întrebă doamna de Misery intrînd.

— Contele de Charny ! exclamă regina.

— Contele de Charny ! este în anticamera reginei, spuse doamna de Misery, şi solicită onoarea unei întrevederi cu ea.

— Ah ! murmură regina, s-a ţinut deci de cuvînt ?

Cele două femei se priviră, neînţelegînd ce voia să spună regina. Incapabilă să pronunţe un cuvînt în plus, aceasta le făcu semn să se grăbească.

Nicicînd o toaletă n-a fost făcută mai repede. E-adevărat că Maria-Antoaneta se mulţumi să-şi răsucească părul, pe care-l spălase cu apă parfumată ca să scoata praful din el, şi să îmbrace deasupra cămăşii un capot alb de muselină.

Cînd intră în camera de primire şi porunci să fie introdus contele de Charny, era la fel de albă ca şi rochia ei de casă.

Capitolul 10
ÎMPUNSĂTURA DE SULIŢĂ

Cîteva secunde mai tîrziu, valetul îl anunţă pe contele de Charny, şi acesta apăru în cadrul uşii, luminat de o rază a soarelui ce apunea.

Ca şi regina, el folosise timpul care se scursese de la sosirea la castel pentru a face să dispară urmele acestei lungi călătorii şi a luptei îngrozitoare ce o dăduse la sosire.

Îmbrăcase vechea uniformă, adică uniforma de căpitan de fregată, cu reveniri roşii şi jabou de dantelă. Era aceeaşi uniformă pe care o purtase în ziua cînd o întîlnise pe regină şi pe Andrée de Tavernay în piaţa Palais-Royal.

Nicicînd nu fusese atît de elegant, atît de calm, atît de frumos. Zărindu-l, reginei aproape nu-i venea să creadă că era acelaşi om care, cu o oră în urmă, era cît pe ce să fie rupt în bucăţi de mulţime. #

— Oh ! domnule, exclamă regina, probabil că vi s-a spus cît eram de îngrijorată de soarta dumneavoastră şi că am trimis pretutindeni să aflu veşti.

— Da, doamnă, spuse Charny înclinîndu-se. Dar, credeţi-mă, nu m-am dus acasă decît după ce m-am asigurat că sînteţi nevătămată.

— Se pretinde că datoraţi viaţa domnilor Pétion şi Barnave. E-adevărat ? Şi voi fi încă o dată îndatorată acestuia din urmă ?

— E-adevărat, doamnă, şi sînt de două ori recunoscător domnului Barnave, căci, nevoind să mă părăsească pînă ce nu m-a văzut în camera mea, a avut amabilitatea să-mi comunice că v-aţi ocupat de mine de-a lungul călătoriei.

— De dumneavoastră, conte, în ce fel ?

— Expunînd regelui îngrijorarea ce o încearcă vechea dumneavoastră prietenă din cauza absenţei mele... Sînt departe de a crede, ca şi dumneavoastră, doamnă, în intensitatea acestei îngrijorări, totuşi...

— Totuşi ?... repetă regina.

— Totuşi, reluă Charny, fără să accept toată durata concediului pe care Majestatea Voastră are intenţia să mi-l acorde, liniştit, cum sînt acum, în privinţa vieţii regelui, a dumneavoastră, doamnă, şi a auguştilor dumneavoastră copii, cred că este într-adevăr cazul să dau personal veşti despre mine doamnei contese de Charny.

Regina apăsă mîna stîngă pe inimă, ca şi cum ar fi vrut să se încredinţeze că această inimă mai bate după lovitura ce o primise. Apoi, cu un glas aproape sugrumaţi de uscăciunea gîtlejului, spuse :

— Într-adevăr, domnule, e un lucru foarte firesc. Mă întreb doar cum de-aţi aşteptat atîta vreme pentru a vă face această datorie ?

— Regina uită că mi-am dat cuvîntul să nu o revăd pe contesă fără permisiunea sa ?

— Şi aţi venit să-mi cereţi această încuviinţare ?

— Da, doamnă, spuse Charny, o implor pe Majestatea Voastră să mi-o acorde.

— Fără de care, în ardoarea de care sînteţi cuprins de a o revedea pe doamna de Charny, v-aţi lipsi de această revedere, nu-i aşa ?

— Cred că regina e nedreaptă faţă de mine, spuse Charny. Cum am părăsit Parisul, am crezut, să o fac pentru totdeauna... Dacă aş fi avut bucuria să o conduc pe Majestatea Voastră peste frontieră, sau să am onoarea să fiu ucis pentru ea, m-aş fi exilat sau aş fi murit fără s-o revăd pe contesă. Înapoindu-mă însă la Paris, nu-i pot da femeii care-mi poartă numele — şi dumneavoastră ştiţi cum îl poartă, doamnă ! — o asemenea dovadă de indiferenţă, lăsînd-o fără veşti despre mine, mai ales că fratele meu Isidore nu mă

mai poate înlocui... În rest, ori domnul Barnave s-a înşelat, ori asta era părerea Majestăţii Voastre încă alaltăieri.

Regina lăsă să-i alunece braţul pe speteaza jilţului şi urmînd cu întregu-i trup această mişcare ce o apropie de Charny, întrebă :

— Aşadar, o iubiţi mult pe această femeie, domnule, dacă îmi produceţi cu sînge rece o asemenea durere ?

— Doamnă, sînt aproape şase ani de cînd dumneavoastră însăşi — în momentul cînd nici nu mă gîndeam să mă însor, fiindcă nu exista pentru mine decît o singură femeie pe lume şi această femeie era aşezată de Dumnezeu atît de sus deasupra mea, încît n-o puteam atinge — sînt şase ani de cînd m-aţi dat drept soţ domnişoarei Andrée de Tavernay, şi mi-aţi impus-o ca soţie. În aceşti şase ani mîna mea nu a atins-o mai mult de două ori pe a sa. Fără o necesitate absolută, nu i-am adresat în acest timp nici de zece ori cuvîntul, şi în toţi aceşti ani privirile noastre nu s-au întîlnit de zece ori. Viaţa mea a fost ocupată, împlinită de o altă dragoste, preocupată de acele mii de atenţii, de acele mii de lucruri, de acele mii de bătălii ce agită existenţa unui om. Am trăit la Curte, am bătut în lung şi în lat toate drumurile, am înnodat cu firul pe care regele mi l-a încredinţat gigantica intrigă pe care acum a dezlegat-o destinul implacabil. N-am numărat zilele, n-am numărat lunile, n-am numărat anii. Timpul a trecut cu atît mai repede cu cît am fost ocupat cu toate acele afecţiuni, cu toate acele griji, cu toate acele intrigi despre care am vorbit. Dar nu acelaşi lucru s-a petrecut şi cu contesa de Charny, doamnă. De cînd a avut durerea să vă părăsească, după ce a avut, fără îndoială, nefericirea de a nu vă fi pe plac, trăieşte singură, izolată, pierdută în acel pavilion din strada Coq-Héron. Fără să se plîngă, a primit singurătatea, izolarea, părăsirea. Căci — suflet ferit de

dragoste — ea nu are nevoie de aceleaşi devotamente ca şi celelalte femei. Dar, ceea ce n-ar accepta cu siguranţă fără să se plîngă ar fi împlinirea celor mai elementare obligaţii şi celor mai banale convenienţe din partea mea.

— Eh ! Dumnezeule ! Domnule, iată-vă preocupat de ceea ce va gîndi, sau nu va gîndi doamna de Charny despre dumneavoastră, după cum vă va vedea, sau nu ! Înainte de a lua asupra dumneavoastră toate aceste griji, ar fi fost bine de ştiut dacă ea s-a gîndit la dumneavoastră în momentul plecării şi dacă se mai gîndeşte în momentul înapoierii.

— Nu ştiu dacă doamna contesă se gîndeşte la mine în momentul înapoierii, doamnă. Dar în momentul plecării s-a gîndit, de asta sînt sigur !

— Aşadar aţi văzut-o în momentul plecării ?

— Am avut onoarea de a spune Majestăţii Voastre că n-am văzut-o pe doamna de Charny de cînd mi-am dat reginei cuvîntul de a n-o vedea.

— Atunci, v-a scris ?

Charny păstră tăcere.

— Aşa-i că v-a scris, mărturisiţi ?

— I-a predat fratelui meu, Isidore, o scrisoare pentru mine.

— Şi aţi citit scrisoarea ?... Ce vă spunea ?... Ce vă putea scrie?... Ah ! totuşi mi-a jurat... Haide, răspundeţi repede... Ei bine, în această scrisoare ce vă spunea... Vorbiţi !... Vedeţi bine că fierb.

— Nu pot repeta Majestăţii Voastre ceea ce îmi spune contesa în această scrisoare, fiindcă n-am citit-o.

— Aţi rupt-o ! exclamă bucuroasă regina. Aţi aruncat-o în foc fără s-o citiţi ? Charny ! Charny ! Dacă aţi făcut asta, sînteţi cel mai loial om şi am fost nedreaptă să mă plîng şi n-am pierdut nimic !

Regina întinse braţele spre Charny ca şi cum îl chema la ea. Charny rămase însă pe loc.

— N-am rupt-o, n-am aruncat-o în foc.

— Atunci, spuse regina recăzînd pe scaun, cum de n-aţi citit-o ?

— Scrisoarea nu trebuia să-mi fie predată de fratele meu decît în cazul în care aş fi fost rănit de moarte. Dar, vai ! nu eu eram acela care avea să moară, ci el... După ce a murit, mi-au fost aduse hîrtiile sale. Între aceste hîrtii, şi scrisoarea contesei... şi biletul alăturat... Luaţi-l, doamnă.

Şi Charny prezentă reginei biletul scris de mîna lui Isidore şi anexat scrisorii. Maria-Antoaneta luă biletul cu o mînă tremurătoare şi sună. În timp cît se desfăşurase scena pe care tocmai am povestit-o, se întunecase.

— Lumină ! spuse ea. Îndată !

Valetul ieşi. Se lăsă un minut de tăcere, în care timp nu se auzi alt zgomot în afară de respiraţia gîfîitoare şi bătăile repezi ale inimii reginei. Valetul se înapoie cu două candelabre pe care le aşeză pe şemineu.

Regina citi cu glas aspru, care nu avea nimic comun cu glasul ei obişnuit.

— Oh! E limpede! mormăi ea la ultimul pasaj.

Apoi, cu glasul aproape stins, continuă :

În sfîrşit, dacă e rănit de moarte, să i se dea această scrisoare şi, dacă nu o poate citi singur, să-i fie citită, astfel încît înainte de a-şi fi dat sfîrşitul să cunoască secretul ce-l cuprinde.

— Ei bine, mai negaţi şi acum ? exclamă Maria-Antoaneta acoperindu-l pe Charny cu o privire plină de fulgere.

— Ce?

— Eh ! Dumnezeule... ! Că vă iubeşte ?

— Pe cine ? Pe mine ? Contesa mă iubeşte ? Ce tot spuneţi, doamnă ? exclamă la rîndul său Charny.

— Oh ! Nenorocita de mine, spun adevărul !

— Contesa mă iubeşte pe mine ? Cu neputinţă !

— Şi de ce ? Şi eu vă iubesc !

— Dacă m-ar fi iubit, mi-ar fi spus-o, m-ar fi lăsat să înţeleg în cei şase ani...

Sărmana Maria-Antoaneta suferea atît de mult, încît simţea nevoia să-şi înfigă un pumnal în durerea din adîncul inimii.

— Nu, exclamă ea, nu v-a lăsat să remarcaţi nimic. Dar dacă nu v-a spus nimic e din cauza că ştia bine că nu vă poate fi soţie.

— Contesa de Charny nu-mi poate fi soţie ? repetă Olivier.

— Fiindcă, urmă regina tulburîndu-se din ce în ce mai mult de propria-i durere, fiindcă ştie bine că între voi există un secret care v-ar ucide dragostea.

— Un secret care ne-ar ucide dragostea ?

— Fiindcă ştie bine că din momentul în care ar vorbi, aţi dispreţui-o.

— Eu, să o dispreţuiesc pe contesă ?...

— Nu este oare dispreţuită o tînără fată, femeie fără bărbat, mamă fără soţ ?

Fu rîndul lui Charny să devină palid ca un mort şi să caute sprijin în cel mai apropiat fotoliu.

— Oh ! Doamnă, doamnă, exclamă el, aţi spus prea mult sau prea puţin, şi sînt în drept să vă cer o explicaţie.

— O explicaţie, domnule, mie, o explicaţie, reginei ?

— Da, doamnă, spuse Charny, şi v-o cer.

În acest moment uşa se deschise.

— Ce vor de la mine ? exclamă nerăbdătoare regina.

— Majestatea Voastră a spus mai de mult că e oricînd gata să-l primească pe doctorul Gilbert, spuse valetul.

— Ei bine ?

— Doctorul Gilbert solicită onoarea de a prezenta umilul său respect Majestăţii Voastre.

— Doctorul Gilbert ! spuse regina. Eşti sigur că e doctorul Gilbert ?

— Da, doamnă.

— Oh ! Să intre, să vină imediat, spuse regina.

Apoi, întorcîndu-se spre Charny ; spuse ridicînd glasul:

— Aţi cerut o explicaţie în legătură cu doamna de Charny. Cereţi-o domnului doctor Gilbert. V-o poate da mai bine decît oricine.

Gilbert intrase între timp. El auzi cuvintele rostite de Maria-Antoaneta şi rămase în picioare, nemişcat, în pragul uşii. Regina făcu cîţiva paşi pentru a ajunge la cabinetul ei de toaletă, după ce aruncase spre Charny biletul fratelui său. Dar mai repede decît ea, contele îi stăvili trecerea şi, prinzînd-o de încheietura mîinii, îi spuse :

— Scuzaţi, doamnă, dar această explicaţie trebuie să aibă loc în faţa dumneavoastră.

— Domnule, spuse Maria-Antoaneta cu privirea febrilă şi cu dinţii strînşi, cred că sînt încă regina !

— Sînteţi o prietenă nerecunoscătoare, care-şi calomniază prietena, sînteţi o femeie geloasă care insultă pe o altă femeie, pe soţia unui om care de trei zile şi-a riscat de douăzeci de ori viaţa pentru dumneavoastră, pe soţia contelui de Charny ! În faţa dumneavoastră, care aţi calomniat-o şi aţi insultat-o, se va face dreptate... Aşezaţi-vă deci aici şi aşteptaţi.

— Ei bine, fie, spuse regina. Domnule Gilbert, continuă ea încercînd să schiţeze un zîmbet nereuşit, vedeţi ce doreşte domnul...

— Domnule Gilbert, spuse Charny cu un ton plin de curtoazie şi demnitate, înţelegeţi ce porunceşte regina.

Gilbert înaintă şi o privi cu tristeţe pe Maria-Antoaneta.

— Oh ! Doamnă ! Doamnă !... murmură el.

Apoi, întorcîndu-se spre Charny rosti :

— Domnule conte, ceea ce am să vă spun este fapta ruşinoasă a unui bărbat şi gloria unei femei. Un nenorocit, un ţărănoi, un vierme al pămîntului, o iubea pe domnişoara de Tavernay. Într-o zi el o găsi leşinată şi, fără nici un fel de respect pentru tinereţea ei, pentru frumuseţea ei, pentru inocenţa ei, mizerabilul a violat-o. Astfel încît tînăra fată a devenit femeie fără bărbat şi mamă fără soţ... Domnişoara de Tavernay e un înger ! Doamna de Charny este o martiră !

Charny îşi şterse sudoarea de pe frunte.

— Mulţumesc, domnule Gilbert, spuse el.

Apoi, adresîndu-se reginei, adăugă :

— Doamnă, nu ştiam că domnişoara de Tavernay a fost atît de nefericită. Nu ştiam că doamna de Charny este atît de demnă de respect. Fără de care, vă rog să credeţi, n-aş fi aşteptat şase ani pînă să-i cad la picioare şi pînă să o ador atît de fierbinte cum o merită !

Şi, înclinîndu-se în faţa reginei uluite, ieşi, fără ca nefericita femeie să îndrăznească să facă vreo mişcare spre a-l opri. Auzi strigătul de durere pe care regina îl scoase văzînd uşa închizîndu-se între ei. Căci ea înţelese că pe această uşă, la fel ca şi pe cea a infernului, mîna demonului geloziei tocmai scrisese îngrozitoarea sentinţă:

Lasciate ogni speranza !

Capitolul 11
DĂRUIŢI CRINI

Să spunem cîte ceva despre ce se întîmplă cu Andrée de Charny în momentul cînd avea loc între conte şi regină scena pe care am povestit-o şi care zdrobea atît de dureros o lungă serie de suferinţe.

Mai întîi, e lesne de imaginat cît a suferit din momentul plecării lui Isidore. Ea tremura şi în cazul reuşitei şi al nereuşitei proiectului al cărui obiect — fuga — îl ghicise.

În adevăr, dacă reuşea, cunoştea destul de bine devotamentul contelui faţă de stăpînii săi şi era sigură că, de îndată ce se vor exila, el nu-i va părăsi. Dacă eşua, cunoştea curajul lui Olivier pentru a fi sigură că va lupta pînă în ultimul moment, atît timp cît va rămîne o rază de speranţă, şi chiar de nu ar rămîne, împotriva obstacolelor, oricare ar fi ele.

Din clipa în care Olivier şi-a luat rămas bun de la ea, contesa rămase cu ochii mereu deschişi, pentru a prinde orice rază, cu urechea mereu atentă, pentru a percepe orice zgomot, orice zvon.

A doua zi află, împreună cu restul populaţiei Parisului, că regele şi familia regală părăsiseră capitala în timpul nopţii. Nici un incident nu fusese semnalat cu prilejul plecării.

Deoarece de o plecare fusese vorba, cum de altfel bănuise, Charny se afla împreună cu fugarii. Aşadar, contele se îndepărta de ea !

Scoase un suspin adînc şi îngenunchie, rugîndu-se pentru o călătorie fericită. Apoi, timp de două zile, Parisul rămase mut şi fără ecou. În cele din urmă, în dimineaţa celei de-a treia zi, o mare zarvă izbucni în oraş ; regele fusese arestat la Varennes.

Nu se cunoştea nici un amănunt. Regele fusese arestat la Varennes, atîta tot.

Andrée habar n-avea ce era Varennes. Acest orăşel, care trebuia să devină mai tîrziu o ameninţare pentru orice monarhie, împărtăşea pe atunci întunericul ce acoperea şi mai acoperă încă alte zece mii de localităţi din Franţa, la fel de puţin importante şi la fel de necunoscute.

Andrée deschise un dicţionar de geografie şi citi :

Varennes, în Argonne, reşedinţă de canton, 1607 locuitori.

Apoi căută pe o hartă şi descoperi Varennes, aşezat în centrul triunghiului format de Stenay, Verdun şi Châlons.

Încet, încet, în urma ştirii că întreaga familie regală a fost arestată, sosiră şi alte veşti. În cele din urmă se anunţă înapoierea regelui şi a familiei regale pentru ziua de sîmbătă 26.

Auguştii prizonieri dormiseră la Meaux. Calculînd timpul necesar şi presupunînd că se va întoarce la Tuileries pe drumul cel mai direct, regele trebuia să ajungă la Paris prin suburbia Saint-Martin, pe la amiază.

La ora 11, doamna de Charny, îmbrăcată foarte simplu şi cu chipul acoperit de un voal, se afla la barieră.

Aşteptă acolo pînă la ora trei. Atunci, primele valuri de oameni anunţară că regele va înconjura Parisul şi va intra prin bariera de la Champs-Elysées.

Însemna să străbată întreg Parisul, şi încă pe jos. Nimeni n-ar fi îndrăznit să circule în trăsură în mijlocul mulţimii compacte care umplea străzile. Niciodată, de la căderea Bastiliei, nu se mai văzuse o asemenea înghesuială pe bulevard.

Andrée nu stătu în cumpănă. O porni spre Champs-Elysées şi ajunse printre cei dintîi. Acolo aşteptă trei ore — trei ore groaznice.

În cele din urmă, cortegiul apăru.

Andrée văzu trăsura trecînd. Scoase un strigăt puternic de bucurie. Îl recunoscuse pe Charny aşezat pe capră. Gîndi că de la terasa de pe malul apei va domina cu privirea toată această mulţime. Se urcă deci pe această terasă.

În adevăr, de acolo putea vedea capra trăsurii, pe Charny şi pe cei doi însoţitori ai săi.

Trăsura se opri în mijlocul strigătelor şi urletelor mulţimii. Îi văzu pe cei trei bărbaţi azvîrlindu-se de pe capră şi dispărînd, ca şi cum ar fi căzut într-o prăpastie.

Andrée fu cuprinsă de spaimă. Căzu pe jumătate leşinată, înţelegînd că trăia fiindcă suferea.

Revenindu-şi, primele sale cuvinte au fost :

— Sînt morţi ?

Mila este perspicace. Cei care o înconjurau pe Andrée înţeleseseră că e vorba de cei trei bărbaţi a căror viaţă fusese atît de grav ameninţată.

— Nu, i se răspunse, au fost salvaţi.

— Toţi trei ? întrebă ea.

— Da, toţi trei.

— Unde sînt ?

— Se crede că sînt la castel.

— La castel ? Mulţumesc.

Traversă un colţ al pieţei Carroussel, intră în curte şi se repezi la ghereta portarului. Acest om o cunoştea. Consimţi să se ducă după veşti.

Cei trei ofiţeri erau salvaţi. Domnul de Charny, teafăr şi nevătămat, se retrăsese în camera sa, de unde ieşise după un sfert de oră, în uniformă de ofiţer de marină, şi se dusese la regină, unde trebuia să se afle în acest moment.

Andrée răsuflă uşurată, întinse punga cu bani celui ce-i dăduse aceste ştiri bune şi, ameţită, ceru un pahar cu apă. Îi mulţumi omului şi făcu iar drumul pînă

la locuinţa sa din strada Coq-Héron. Ajunsă acolo, căzu în faţa scăunelului de rugăciune.

Era cufundată într-un extaz binefăcător, cînd auzi deschizîndu-se poarta. Se întoarse încet. Jupîneasa se afla în picioare, căutînd-o din ochi în întuneric. În spatele ei se înălţa o umbră, o formă nedesluşită, dar căreia instinctul ei îi dădu pe dată contur şi nume.

— Domnul conte de Charny, spuse jupîneasa.

Andrée voi să se ridice, dar îi lipsiră puterile. Recăzu în genunchi pe pernă şi, întorcîndu-se pe jumătate, îşi sprijini braţul de scăunel.

— Contele ! murmură ea. Contele !

Cu toate că el se afla în faţa ei, nu-i venea să creadă că e adevărat. Andrée făcu un semn din cap, nu putea vorbi. Jupîneasa se îndepărtă pentru a-l lăsa pe Charny să treacă, şi închise uşa.

Charny şi contesa se aflau faţă în faţă, singuri.

— Mi s-a comunicat că de-abia v-aţi înapoiat, doamnă, spuse Charny. Nu sînt oare indiscret să vă fi urmat atît de aproape ?

— Nu, spuse ea cu glas tremurat, nu, sînteţi binevenit, domnule. Eram atît de îngrijorată, încît am ieşit să aflu ce se întîmplă.

— Aţi ieşit... de multă vreme ?...

— De dimineaţă, domnule. Am fost mai întîi la bariera Saint-Martin, apoi la cea din Champs-Elysées. Acolo, am... am văzut... v-am văzut, şi m-am liniştit, cel puţin pentru moment... În sfîrşit, m-am informat şi am aflat că aţi fost salvat. M-am întors acasă şi vedeţi... eram în genunchi... mă rugam şi-i mulţumeam lui Dumnezeu.

— Deoarece eraţi în genunchi, deoarece vă rugaţi Domnului, nu vă ridicaţi înainte de a spune cîteva cuvinte pentru sărmanul meu frate.

— Domnul Isidore? Ah! exclamă Andrée, aşadar el era...

Şi lăsă să-i cadă capul în mîini.

Charny făcu cîţiva paşi înainte şi privi cu o profundă expresie de tandreţe şi melancolie această neprihănită făptură care se ruga. Nu-i spusese regina, mai bine zis nu lăsase să-i scape strania destăinuire că Andrée îl iubea ?

După ce termină rugăciunea, contesa se ridică şi îl întrebă :

— Şi el a murit ?

— A murit, doamnă, cum a murit sărmanul Georges, pentru aceeaşi cauză, împlinindu-şi aceeaşi datorie.

— Şi în mijlocul acestei mari dureri aţi avut vreme să vă gîndiţi la mine, domnule ?

— Doamnă, nu l-aţi însărcinat pe fratele meu cu o misiune pentru mine ?

— Domnule !... bîigui Andrée privindu-l cu teamă pe conte.

— Nu i-aţi înmînat o scrisoare pentru mine ?

— Domnule ! repetă Andrée cu glas fremătător.

— După moartea sărmanului Isidore, mi-au fost predate hîrtiile ce le avea asupra sa şi, printre ele, scrisoarea dumneavoastră.

— Aţi citit-o ? exclamă Andrée ascunzîndu-şi capul în mîini. Ah !...

— Doamnă, nu trebuia să aflu conţinutul decît dacă eram rănit de moarte şi, după cum vedeţi, sînt teafăr.

— Atunci, scrisoarea ?...

— Iat-o, neatinsă.

— Oh ! murmură Andrée luînd scrisoarea. E foarte frumos... sau foarte crud ceea ce faceţi !

Charny întinse braţele şi luă mîna contesei, pe care o puse între ale sale. Andrée făcu o mişcare pentru a-şi retrage mîna. Apoi, cum Charny insista murmurînd : „Vă implor, doamnă !”, ea scoase un suspin aproape de groază. Dar îşi lăsă mîna tremurîndă şi umedă între mîinile lui Charny. Apoi,

stînjenită, neştiind unde să-şi oprească ochii, neştiind cum să fugă de privirea contelui, pe care o simţea ţintuită asupra ei, neputînd da înapoi, sprijinită fiind de scăunelul de rugăciune, spuse :

— Da, înţeleg, domnule, şi aţi venit să-mi înapoiaţi scrisoarea ?

—Da, doamnă, dar şi pentru altceva... Trebuie să vă cer mii de scuze, contesă.

Andrée tresări pînă în străfundul inimii. Era pentru prima dală că Charny îi dădea acest titlu fără să-l preceadă de cuvîntul doamnă. Apoi, glasul lui rostise fraza cu o inflexiune de nesfîrşită duioşie.

— Scuze, mie, domnule conte ! Şi cu ce prilej, vă rog ?

— Pentru felul în care m-am purtat timp de şase ani.

Andrée îl privi cu o profundă mirare.

— M-am plîns vreodată, domnule ? întrebă.

— Nu, doamnă, fiindcă sînteţi un înger !

Fără să vrea, ochii contesei se împăienjeniră şi sîmţi lacrimi alunecîndu-i pe sub pleoape.

— Plîngeţi, Andrée ? spuse Charny.

— Oh ! exclamă Andrée izbucnind în lacrimi. Scuzaţi-mă, domnule, dar nu sînt obişnuită să-mi vorbiţi astfel... Ah, Dumnezeule ! Dumnezeule !

Şi se prăvăli pe un jilţ, lăsînd să-i cadă capul între mîini. Apoi, după un moment, îndepărtînd mîinile şi clă- tinînd din cap, spuse :

— Într-adevăr, sînt chiar nebună !

Deodată se opri. Cît stătuse cu ochii ascunşi în mîini, Charny se apropiase şi îngenunchease în faţa ei.

— Oh ! staţi în genunchi, dumneavoastră, la picioarele mele !

— Nu v-am spus, Andrée, că am venit să vă cer iertare ?

— La genunchii mei, la picioarele mele ! repetă ea, ca o femeie ce nu poate crede ceea ce vede.

— Andrée, v-aţi retras mîna, spuse Charny.

Şi întinse din nou mîna tinerei femei. Dar ea, trăgîndu-se înapoi cu un sentiment care semăna cu groaza, murmură :

— Ce înseamnă asta ?

— Andrée, răspunse Charny cu glas blînd, asta înseamnă că vă iubesc !

Andrée îşi duse mîna la inimă şi scoase un ţipăt uşor. Apoi, ridicîndu-se în picioare, ca şi cum un resort ar fi aruncat-o în sus, şi strîngîndu-şi tîmplele între cele două mîini, repetă :

— Mă iubeşie ! Mă iubeşte ! Dar e cu neputinţă !

— Puteţi spune că e imposibil să mă iubiţi, Andrée, dar nu spuneţi că e imposibil să vă iubesc.

Ea îşi coborî privirea asupra lui, ca şi cum ar fi vrut să se încredinţeze că spunea adevărul. Ochii mari şi negri ai contelui spuneau mai mult decît exprimaseră vorbele lui.

Andrée, care se putea îndoi de vorbele lui, nu se mai putea îndoi privindu-i ochii.

— Ah ! murmură ea, Dumnezeule ! Dumnezeule ! există oare pe lume o fiinţă mai nefericită ca mine ?

— Andrée, continuă Charny, spuneţi-mi că mă iubiţi, sau, dacă nu-mi spuneţi că mă iubiţi, cel puţin spuneţi-mi că nu mă urîţi !

— Eu, să vă urăsc ! exclamă Andrée.

Şi la rîndul lor, ochii ei atît de liniştiţi, de limpezi, de senini, lăsară să scape un dublu fulger.

— Oh ! domnule, aţi fi foarte nedrept dacă aţi lua drept ură sentimentul ce mi-l inspiraţi.

— Dar, în sfîrşit, dacă nu e ură, dacă nu e dragoste, ce e, Andrée ?

— Nu e dragoste, fiindcă nu mi-e îngăduit să vă iubesc. Nu m-aţi auzit adineaori strigînd lui Dumnezeu că sînt cea mai nenorocită fiinţă de pe pămînt ?

— Şi de ce nu vă e îngăduit să mă iubiţi cînd eu vă iubesc, Andrée, cu toată puterea inimii ?

— Oh ! Iată ce nu vreau, iată ce nu pot, iată ce nu îndrăznesc să vă spun, răspunse Andrée frîngîndu-şi mîinile.

— Dar, reluă Charny îndulcind încă şi mai mult timbrul glasului său, dacă ceea ce nu voiţi, ceea ce nu puteţi, ceea ce nu îndrăzniţi să-mi spuneţi mi-ar fi spus altcineva ?

Andrée îşi sprijini mîinile pe umerii lui Charny.

— Cum ? făcu ea înspăimîntată.

— Dacă aş şti ? continuă Charny.

— Doamne !

— Şi dacă v-aş găsi mai demnă şi mai respectabilă tocmai din pricina acestei nenorociri ? Şi dacă, aflînd această taină îngrozitoare, m-am hotărît totuşi să viu şi să vă spun că vă iubesc ?

— Dacă aţi făcut asta, domnule, sînteţi cel mai nobil, cel mai generos dintre oameni.

— Vă iubesc, Andrée ! repetă Charny. Vă iubesc ! Vă iubesc !

— Ah ! făcu Andrée ridicînd braţele spre cer. Nu ştiam, Doamne, că poate exista o asemenea fericire în această lume.

— Dar, la rîndul dumneavoastră, Andrée, spuneţi-mi în sfîrşit că mă iubiţi ! exclamă Charny.

— Oh ! Nu, nu voi îndrăzni niciodată, spuse Andrée. Citiţi însă acoastă scrisoare, care trebuia să vă fie predată pe patul de moarte !

Şi îi întinse scrisoarea pe care contele i-o înapoiase.

Pe cînd Andrée îşi acoperea obrazul cu amîndouă mîinile, Charny rupse repede pecetea, citi primele rînduri şi scoase o exclamaţie. Apoi, desfăcînd mîinile contesei şi ducîndu-le, cu aceeaşi mişcare, la inima sa, spuse :

— Începînd din ziua în care m-ai văzut, de şase ani! Cum te-aş putea iubi vreodată îndeajuns pentru a te face să uiţi ce ai suferit ?

— Doamne ! murmură Andrée încovoindu-se ca o trestie sub greutatea unei fericiri atît de mari. Dacă e un vis, fă să nu mă mai trezesc vreodată, sau să mor cînd mă voi trezi...

Şi acum, să-i uităm pe cei ce sînt fericiţi, pentru a ne apropia de cei ce suferă, luptă sau urăsc, şi poate că soarta lor rea îi va uita, ca şi noi.

Capitolul 12
PUŢINĂ UMBRĂ DUPĂ SOARE

La 16 iulie 1791, adică la cîteva zile după evenimentele povestite, două noi personaje, pe care am întîrziat pînă acum să le prezentăm cititorilor noştri sub adevărata lor înfăţişare, scriau amîndoi la aceeaşi masă dintr-un mic salon de la al treilea etaj al hotelului „Britannique”, situat pe strada Guénégaud.

Printr-una din uşi salonul dădea într-o sufragerie modestă, în care recunoşteai dealtfel, din toate punctele de vedere, obişnuitul mobilier al hotelurilor. Printr-o altă uşă se putea vedea un dormitor, cu două paturi alăturate.

Cei doi scriitori erau de sexe diferite, fiecare meritînd o menţiune specială.

Bărbatul părea cam de şaizeci le ani, poate chiar mai puţin. Era înalt şi slab, avea o înfăţişare austeră şi pasionată în acelaşi timp. Liniile drepte ale obrazului indicau un gînditor calm şi serios, la care calităţile rigide şi drepte ale inteligenţei precumpăneau asupra imaginaţiei.

Femeia nu trăda decît treizeci sau treizeci şi doi de ani, cu toate că în realitate avea peste treizeci şi şase. După coloritul viu, după o anume vigoare a carnaţiei era uşor să-i ghiceşti obîrşia populară.

Bărbatul era Jean-Marie Roland de la Platière, născut în 1732, la Villefranche, în apropiere de Lyon.

Femeia era Manon-Jeanne Philipon, născută la Paris, în 1754.

Ei se căsătoriseră cu unsprezece ani în urmă, adică în 1780.

Am spus că femeia era de origine populară. Fiica unui gravor, grava ea însăşi pînă cînd, la vîrsta de douăzeci şi cinci de ani, se căsătorise cu Roland, care avea douăzeci şi doi de ani mai mult decît ea. Atunci,

din gravor deveni copistă, traducătoare, compilatoare. Cărţi ca *Arta fabricantului de lînă* sau *Dicţionarul manufacturilor* absorbiseră cei mai frumoşi ani ai acestei femei, care rămăsese fecioară nu din sterilitatea inimii, ci din puritatea sufletului.

În 1789, doamna Roland ducea această viaţă obscură şi obositoare în provincie. Soţul ei locuia pe atunci la Platière, după care îşi luă numele. Acest teren era situat la Villefranche, lîngă Lyon. Acolo îi zgudui pe amîndoi bubuitul celor două tunuri ale Bastiliei.

În seara acelei zile istorice, entuziasmată de cele văzute, simţindu-se poetă, simţindu-se istorică, scrise o relatare a acestei sărbătoriri, pe care o trimise prietenului ei, Champagneux, redactor şef la *Journal de Lyon*. Tînărul bărbat, mirat, surprins, uluit de înflăcărata povestire, a publicat-o în ziarul său. A doua zi, ziarul care se tipărea obişnuit în o mie două sute, sau o mie cinci sute de exemplare, s-a tras într-un tiraj de şaizeci de mii !

În ce-l priveşte pe Roland, ultimul din cinci fraţi, părinţii au vrut să facă din el preot. La nouăsprezece ani părăsi casa părintească, şi singur, fără bani, pe jos, străbătu Franţa, se duse la Nantes, se angajă la un armator şi obţinu să fie trimis în Indii. În momentul plecării, chiar în clipa în care vasul îşi ridica ancora, interveni o hemoptizie atît de violentă, încît medicul îi interzise plecarea.

Neputînd satisface nevoile armatorului la care se angajase, părăsi oraşul Nantes şi se duse la Rouen. Acolo, una dintre rudele sale recunoscu valoarea tînărului şi obţinu pentru el postul de inspector al manufacturilor.

De atunci, viaţa lui Roland devine o viaţă de studiu şi de trudă. Călătoreşte, adună, scrie. Scrie lucrări despre educaţia, mulţimilor, teorii privind arta mecanică, „Financiarul francez”, „Scrisori din Sicilia, din Italia, din Malta” şi altele, citate mai înainte, şi se

căsătoreşte, cum am spus, în 1780. Patru ani mai tîrziu face, împreună cu soţia sa, o călătorie în Anglia. La înapoiere, o trimite la Paris să solicite rangul de nobil şi în acelaşi timp să ceară pentru el inspectoratul din Lyon în locul celui din Rouen. Reuşeşte doar pentru postul de la Lyon. Exercită deci funcţiunile de inspector al comerţului şi al manufacturilor cînd izbucneşte revoluţia.

Capitolul 13
PRIMII REPUBLICANI

La 20 februarie 1791, Roland a fost trimis de la Lyon la Paris, ca delegat extraordinar. Misiunea sa era să pledeze cauza a douăzeci de mii de muncitori lipsiţi de pîine.

Se afla de cinci luni la Paris, cînd avu loc îngrozitorul eveniment de la Varennes, eveniment care a avut o atît de mare înrîurire asupra destinului eroilor noştri şi al Franţei, încît am socotit necesar să-i consacrăm aproape un volum.

Or, de la înapoierea regelui, la 25 iunie, pînă în ziua în care ne găsim, 16 iulie, se petrecuseră multe lucruri.

Toată lumea strigase : „Regele fuge !” , toată lumea alergase după rege, toată lumea îl readusese la Paris şi, odată înapoiat la Paris, în Tuileries, nimeni nu mai ştia ce să facă cu el !

Fiecare îşi dădea cu părerea, părerile curgeau din toate părţile, ca rafalele de vînt în timpul unei vijelii. Vai de vasul care se află în largul mării pe o asemenea furtună !

La 21 iunie, ziua fugii regelui, cordelierii au făcut un afiş, semnat de Legendre, acest măcelar francez pe care regina îl asemuia cu măcelarul englez Harrison. Afişul purta ca *motto* versurile de mai jos :

Dacă printre francezi s-ar găsi un trădător
Care pe regi i-ar regreta şi de-un stăpîn ar fi doritor,
Să moară perfidul în chinuri, făr-a mai sta pe gînduri,
Şi cenuşa să-i fie aruncată în cele patru vînturi.

Versurile îi aparţineau lui Voltaire. Nu erau prea bune şi rima nu se prea potrivea, dar aveau meritul că

exprimau în chip limpede gîndul patrioţilor pe al căror afiş erau tipărite.

Afişul declara că toţi cordelierii au jurat să-i sfîşie în bucăţi pe tiranii ce ar îndrăzni să atace teritoriul, libertatea şi constituţia.

În ce-l priveşte pe Murat, care mergea totdeauna singur şi îşi motiva izolarea zicînd că vulturul trăieşte singuratic iar curcanii trăiesc în cîrduri, Marat propunea un dictator :

Luaţi, spunea el în ziarul său, luaţi un bun francez, un bun patriot. Luaţi-l pe cetăţeanul care, de la începutul revoluţiei, face cea mai bună dovadă de inteligenţă, de zel, de fidelitate şi lipsă de interes. Luaţi-l fără întîrziere, sau cauza revoluţiei va fi pierdută !

Ceea ce însemna : „Luaţi-l pe Marat”.

În ce-l priveşte pe Prudhomme, el nu propunea nici un om, nici un guvern, numai că detesta vechiul în persoana regelui şi a descendenţilor săi. Să-l ascultăm :

În ziua de luni, spune el, moştenitorul a fost dus la plimbare să ia aer de-a lungul terasei dinspre fluviu a palatului Tuileries. Cînd se zărea un grup destul de mare de cetăţeni, grenadierul plătit lua copilul în braţe şi-l aşeza pe marginea de piatră a terasei. Copilul regal, credincios lecţiei învăţate de dimineaţă, trimitea bezele poporului. Ceea ce înseamnă că cere îndurare pentru tatăl şi mama sa. Cîţiva spectatori au avut laşitatea să strige: „Trăiască delfinul !” Cetăţeni, păziţi-vă de linguşirile unei Curţi slugarnice faţă de popor, acum cînd ea nu mai e cea mai puternică.

După aceste rînduri veneau imediat următoarele :

La 27 ianuarie 1649 parlamentul Angliei îl condamnă pe Carol la decapitare pentru vina de a fi vrut să extindă prerogativele regale şi să-şi păstreze tot ce a uzurpat Ioan, tatăl său. În ziua de 30 a aceleiaşi luni işi ispăşi nelegiuirile, aproape legitimate de tradiţie şi consfinţite de un partid numeros. Dar vocea poporului s-a făcut auzită, parlamentul îl declară pe rege fugar, trădător, duşman al poporului, şi Carol Stuart a fost decapitat în faţa sălii de banchete a palatului White-Hall.

Bravo ! Cetăţene Prudhomme, dumneavoastră cel puţin nu sînteţi în întîrziere, căci la 21 ianuarie 1793 cînd, la rîndul său, va fi decapitat Ludovic al XVI-lea, veţi avea dreptul să vă revendicaţi iniţiativa, deoarece aţi propus exemplul încă din 27 iunie 1791.

Este adevărat că domnul Prudhomme — să nu fie confundat cu spiritualul nostru prieten Monnier, acesta e un prost, dar un om cinstit — este adevărat că domnul Prudhomme va deveni mai tîrziu regalist şi reacţionar şi va publica *Istoria crimelor săvîrşite în timpul Revoluţiei*.

Ce mai e şi cu conştiinţa asta !

În schimb loialul, îndrăzneţul, tînărul Bonneville, un admirabil nebun care bate cîmpii în împrejurări obişnuite, dar nu se înşală niciodată în cele mari, scria în lucrarea *La Bouche de Fer* :

Din jurămînt a fost şters infamul cuvînt rege ; pînă acum se schimba deseori numele, dar se păstra lucrul în sine : fără regent, fără dictator, fără protector, fără prinţ d'Orléans, fără Lafayette. Este oare necesar ca o naţiune să aibă nevoia de a fi totdeauna sub tutelă ? Cînd se vor uni oare într-o confederaţie departamentele noastre şi vor declara că nu vor nici tirani, nici monarhi, nici protector, nici regent, nici una din aceste umbre ale regelui ?

Dar nu e de-ajuns să zici: „Republică!” Şi Veneţia a fost o republică. Este nevoie de o comunitate naţională, de un guvern naţional. Adunaţi poporul în faţa soarelui. Proclamaţi că numai legea e suverană. Juraţi că numai ea singură va domni. Nu va exista pe părnînt nici un prieten al libertăţii care să nu repete jurămîntul !

În ce-l priveşte pe Camille Desmoulins, el se urcase pe un scaun la Palais-Royal, adică pe obişnuita scenă a isprăvilor sale oratorice, şi spusese :

— Domnilor, ar fi o nenorocire dacă acest om perfid ne-ar fi adus înapoi. Ce-am face cu el ? Dacă ne va fi adus, propun să adoptăm o moţiune ca să fie expus trei zile, cu batista roşie pe cap, batjocurii publice, şi să fie dus apoi, din post în post, pînă la graniţă.

Dintre toate propunerile, să recunoaştem, cea a acestui copil teribil pe nume Camille Desmoulins nu era cea mai necugetată.

Încă un cuvînt care va zugrăvi destul de bine starea de spirit generală ; Dumont este cel care-l rosteşte, un genovez cu studii făcute în Anglia, şi care, în consecinţă, nu e suspect de părtinire în favoarea Franţei.

Poporul părea inspirat de o înţelepciune excepţională. Iată-ne scăpaţi de un mare bucluc, spunea el cu veselie.

Dar dacă regele ne-a părăsit, naţiunea rămîne : O naţiune fără rege poate exista, dar un rege fără naţiune nu.

Se vede că în mijlocul tuturor acestor întîmplări cuvîntul *republică* n-a fost rostit decît de Bonneville. Nici Brissot, nici Danton, nici Robespierre, nici chiar Pétion nu îndrăznesc încă să pună problema în

discuţie. Ea îi înspăimîntă pe cordelieri şi îi indignează pe iacobini.

La 13 iulie Robespierre a exclamat de la tribună : „Nu sînt nici republican, nici monarhist”.

După cum se vede, dacă Robespierre ar fi fost strîns cu uşa, i-ar fi fost tare greu să spună ce este.

Ei bine, toată lumea se găsea cam în aceeaşi situaţie, în afară de Bonneville şi această femeie pomenită mai sus, Manon-Jeanne Philipon, care, aşezată în faţa soţului ei, copia un protest, la etajul trei al unei case din strada Guénégaud.

La 22 iunie, a doua zi după plecarea regelui, ea scria :

Simţămîntul republicii, indignarea împotriva lui Ludovic al XVI-lea, ura împotriva regilor se degajă aici de peste tot.

Simţămîntul, pricepeţi, *simţămîntul* republicii este în inimi, dar numele de republică este pronunţat abia de cîţiva.

Mai ales Adunarea Naţională îi este ostilă.

Marea nenorocire a acestor adunări este că, după ce sînt alese, se opresc totdeauna la momentul istoric al alegerii lor, nu ţin seama de evenimente, nu merg împreună cu spiritul ţării, nu urmează poporul acolo unde se îndreaptă acesta şi pretind totuşi că reprezintă în continuare poporul.

Adunarea spunea :

MORAVURILE FRANŢEI NU SÎNT DELOC REPUBLICANE

Adunarea îl imita pe domnul de La Palisse şi, după părerea noastră, îl întrecea pe ilustrul prezicător de adevăruri. Cine ar fi creat deprinderi republicane în Franţa? Monarhia ? În nici un caz; monarhia nu era atît

de proastă. Monarhia are nevoie de supunere, de servilism, de corupţie şi ea modelează moravuri pe măsura corupţiei, servilismului şi supunerii. Republica este aceea care creează moravuri republicane. Aveţi mai întîi republica, şi moravurile republicane vor apărea după aceea.

A existat totuşi un moment în care proclamarea republicii ar fi fost lesnicioasă : era clipa în care s-a aflat că regele plecase luînd delfinul cu el. În loc să fugă după ei şi să-i aducă înapoi, ar fi trebuit să li se dea cei mai buni cai din grajdurile poştei şi surugii viguroşi, cu bice în mînă şi pinteni la cizme; trebuia să se fi împins curtenii în urma lor, preoţii în spatele curtenilor, şi să li se încuie uşa în nas.

La Fayette, care avea uneori sclipiri, mai rar idei, avu o asemenea sclipire.

Fu înştiinţat la şase dimineaţa că regele, regina şi familia regală au plecat. A fost foarte greu de trezit: dormea acel somn istoric care i se mai reproşase la Versailles.

— Au plecat ? spuse el. Cu neputinţă. L-am lăsat pe Gouvion dormind, rezemat de uşa dormitorului lor.

Totuşi se sculă, se îmbrăcă şi coborî. La uşă îl întîlni pe Bailly, primarul Parisului, pe Beauharnais, preşedintele Adunării Naţionale. Bailly avea nasul mai lung şi obrazul mai galben ca de obicei, iar Beauharnais era consternat.

Lucru curios, nu-i aşa ? Soţul Josephinei care, murind pe eşafod, lăsă o văduvă pe calea tronului, este consternat de fuga lui Ludovic cil XVI-lea.

— Ce nenorocire, exclamă Bailly, că Adunarea nu e încă întrunită !

— Oh ! da, spuse Beauharnais, e o mare nenorocire.

— Drace ! spune La Fayette. Chiar a plecat ?

— Vai ! da, răspund în cor cei doi oameni de stat.

— De ce *vai* ? întrebă La Fayette.

— Cum ? Nu înţelegeţi ? exclamă Bailly. Fiindcă va reveni cu prusienii, cu austriacii, cu emigranţii. Fiindcă ne va aduce războiul civil, războiul cu străinii.

— Deci, spuse La Fayette nu prea convins, credeţi că *salvarea statului impune înapoierea regelui* ?

— Da, spuseră într-un singur strigăt Bailly şi Beauharnais.

— În cazul acesta, spuse La Fayette, să alergăm după el.

Şi scrise acest bilet :

Deoarece inamicii patriei l-au răpit pe rege, ordon gărzilor naţionale să-l aresteze.

Într-adevăr, reţineţi acest lucru, toată politica anului 1791, pînă şi viitorul Adunării Naţionale vor depinde de aceasta.

De vreme ce regele este necesar Franţei, de vreme ce trebuie adus înapoi, înseamnă că el a fost răpit şi nu că ar fi fugit.

Toate astea nu-l putură convinge pe La Fayette. De aceea, cînd, trimiţîndu-l pe Romeuf, i-a recomandat să nu se grăbească prea tare, tînărul aghiotant a pornit-o pe drumul opus celui pe care mergea Ludovic al XVI-lea, spre a fi sigur că nu-l va ajunge din urmă.

Din nenorocire, pe drumul cel bun se afla Billot.

Cînd Adunarea află vestea, se produse o mare spaimă. Ce-i drept, regele a lăsat la plecare o scrisoare deosebit de ameninţătoare. Dădea de înţeles foarte limpede că se duce să-l cheme în ajutor pe duşman şi că se va întoarce să le bage francezilor minţile în cap.

La rîndul lor, regaliştii înălţau capul şi ridicau tonul. Unul din ei, Suleau pare-mi-se, scria :

Toţi cei care vor să fie cuprinşi în amnistia pe care o oferim, în numele prinţului de Condé, se pot înscrie din acest moment pînă în luna august la

birourile noastre. Vom avea o mie cinci sute de registre la dispoziţia publicului.

Unul dintre cei mai înspăimîntaţi a fost Robespierre. Şedinţa fiind suspendată de la trei şi jumătate la cinci, el alergă la Pétion. Nevolnicul îl căuta pe cel puternic.

După părerea lui, La Fayette era complicele Curţii.

Era vorba nici mai mult nici mai puţin decît de a se face un nou Sfînt-Bartolomeu[1] al deputaţilor.

— Voi fi unul dintre primii ucişi ! se văicărea Robespierre. Nu mai am de trăit nici douăzeci şi patru de ore.

Dimpotrivă, Pétion, avînd un caracter calm şi un temperament limfatic, vedea altfel lucrurile.

— Bine ! spuse el, acum îl cunoaştem pe rege şi vom acţiona în consecinţă.

Sosi Brissot. Era unul din oamenii cu ideile cele mai înaintate ale epocii. Scria în ziarul *Patriotul*.

— Înfiinţăm un nou ziar şi eu voi fi unul dintre redactori, spuse el.

— Ce ziar ? întrebă Pétion.

— *Republicanul*.

Robespierre se sili să zîmbească.

— *Republicanul*? spuse el. Tare aş vrea să-mi explicaţi ce e o republică.

Se aflau la acest punct al discuţiei cînd sosiră la Pétion soţii Roland. Veneau de acasă, din strada Guénégaud, şi văzuseră afişul cordelierilor. Ca şi aceştia, nu credeau pentru nimic în lume că un rege ar fi necesar naţiunii.

Curajul soţilor Roland îl îmbărbătă pe Robespierre. Intră în şedinţă, gata să profite de orice

---

[1] *Sfîntul-Bartolomeu* : nume dat masacrului general al protestanţilor, executat din ordinul lui Carol al IX-lea la instigarea Caterinei de Medicis, în noaptea de 23 august 1572. (N.T.)

din colţul în care era aşezat, ca o vulpe care stă la pîndă în pragul vizuinii. Spre orele nouă seara vede că Adunarea tindea să devină sentimentală, se predica fraternitatea, şi, pentru a îmbina practica cu teoria, întreaga Adunare se va duce la iacobini, cu care se află în relaţii foarte proaste şi pe care-i numeşte „o bandă de asasini”.

Atunci se strecoară pe nesimţite din banca sa, dispare fără să fie observat, aleargă la iacobini, se urcă la tribună, îl denunţă pe rege, denunţă guvernul, pe Bailly, pe La Fayette, denunţă întreaga Adunare Naţională, repetă fabula de dimineaţă, desfăşoară în cuvinte un imaginar Sfînt-Bartolomeu şi sfîrşeşte prin a declara că este gata să se sacrifice pe altarul patriei.

Cînd Robespierre vorbea despre el însuşi, ajungea la un fel de elocinţă. La ideea că virtuosul Robespierre se expune unei primejdii atît de mari, toţi plîng cu sughiţuri. „Dacă tu mori, vom muri cu toţii împreună cu tine!” strigă un glas. „Da, da, cu toţii, cu toţii !” repetă în cor asistenţa, şi unii întind mîna să jure, alţii trag sabia, ceilalţi cad în genunchi cu braţele ridicate spre cer. Se ridicau des braţele spre cer în aceste timpuri, era gestul epocii. Priviţi pentru edificare tabloul lui David *Jurămîntul de la Jeu de Paume*.

Doamna Roland era acolo, neînţelegînd prea bine ce pericol îl putea paşte pe Robespierre. Dar, în sfîrşit, era femeie, în consecinţă accesibilă emoţiei. Emoţia era mare, a fost emoţionată şi ea, o mărturiseşte singură.

În acest moment intră Danton. Cu popularitatea în ascensiune, îi venise rîndul să atace popularitatea ce apunea a lui La Fayette.

De ce această ostilitate a tuturor faţă de La Fayette?

Poate fiindcă era un om cinstit, tras mereu pe sfoară de partide dacă acestea apelau la generozitatea sa.

De aceea nu este de mirare că, în momentul cînd se anunţă sosirea Adunării în frunte cu cei doi duşmani de moarte, La Fayette şi Lameth, care vin braţ la braţ spre a da un exemplu de fraternitate, din toate colţurile se aude strigătul : ,

— Danton la tribună ! La tribună Danton !

Robespierre nici nu dorea altceva decît să-şi cedeze locul. Am spus că Robespierre era o vulpe şi nu un buldog. El urmărea inamicul absent, sărea asupra lui pe la spate, îşi înfigea ghearele în umerii lui, îi rodea craniul pînă la creier, dar îl ataca foarte rar din faţă.

Tribuna era deci liberă, aşteptîndu-l pe Danton.

Numai că lui Danton îi venea greu şă urce. Dacă era singurul om care *trebuia* să-l atace pe La Fayette, generalul era poate singurul om pe care nu-i putea ataca.

De ce ? Ah ! Vă vom spune. Danton avea mult din Mirabeau : acelaşi temperament, aceeaşi nevoie de plăceri, aceeaşi nevoie de bani, şi, în consecinţă, aceeaşi uşurinţă de a fi corupt.

Se spunea că, la fel ca Mirabeau, Danton primise bani de la Curte. Unde ? Pe ce cale ? Cît ? Nu se ştia. Dar că primise, de asta toţi erau siguri. Aşa se spunea cel puţin.

Iată ce era adevărat din toate astea .

Danton tocmai vînduse guvernului funcţia sa de avocat în consiliul regelui, şi se spunea că primise din partea guvernului de patru ori valoarea funcţiei sale.

Era adevărat. Numai că secretul era deţinut de trei persoane : vînzătorul adică Danton, cumpărătorul, adică domnul de Montmorin, şi intermediarul, adică domnul de La Fayette.

Dacă Danton l-ar acuza pe La Fayette, acesta i-ar putea arunca în faţă povestea acestei slujbe vîndu-te la un preţ împătrit faţă de valoarea ei.

Un altul ar fi dat înapoi. Danton, dimpotrivă, merse înainte : cunoştea generozitatea lui La Fayette, care degenera uneori nerozie. Să ne amintim de anul 1830.

Danton îşi spuse că domnul de Montmorin, prieten cu La Fayette, acel Montmorin care semnase paşapoartele regelui, era prea compromis în acest moment pentru ca La Fayette să-i atîrne de gît această nouă piatră.

Urcă la tribună. Discursul său nu se lungi prea mult.

— Domnule preşedinte, spuse el, îl acuz pe La Fayette. Trădătorul va veni. Să se ridice două eşafoduri, şi consimt să mă urc pe unul dacă el n-a meritat să se urce pe celălalt.

Trădătorul nu urma să vină, el a şi sosit şi a putut auzi îngrozitoarea acuzaţie ce ieşea din gura lui Danton. Dar, aşa cum prevăzuse acesta, generalul a avut generozitatea de a nu-i răspunde.

Lameth prelua această sarcină. Pe lava slobozită de Danton azvîrli apa călduţa a uneia din predicile sale obişnuite, propovăduind fraternitatea.

Urmă apoi Sieyès, care predică şi el fraternitatea.

Apoi Barnave, care repropovădui la rîndu-i fraternitatea.

Aceşti trei oameni populari reuşiră să-l neutralizeze pe Danton. Cei prezenţi i-au fost recunoscători lui Danton de a-l fi atacat pe La Fayette, dar le-au fost recunoscători şi lui Lameth, Sieyès şi Barnave pentru a-l fi apărat. Şi cînd La Fayette şi Danton ieşiră de la iacobini, La Fayette fu cel însoţit cu făclii şi condus cu aclamaţii.

Partidul Curţii obţinu o mare victorie prin această ovaţie făcută generalului La Fayette.

Cele două mari puteri ale zilei erau înfrînte în persoana şefului lor : iacobinii în persoana lui Robespierre ; cordelierii în persoana lui Danton.

Îmi dau seama că trebuie să amîn pentru capitolul următor ceea ce am de spus despre protestul pe care doamna Roland îl copia în faţa soţului ei, în acel mic salon de la etajul trei al hotelului „Britannique”.

Capitolul 14
MEZANINUL DE LA TUILERIES

Vom şti îndată ce conţinea acest protest pe care-l copia doamna Roland. Dar, pentru ca cititorul să fie pe deplin la curent cu situaţia şi să vadă limpede unul din cele mai întunecate mistere ale revoluţiei, trebuie mai întîi să treacă împreună cu noi prin Tuileries în seara zilei de 15 iulie.

În spatele uşii unui apartament ce dădea într-un coridor întunecos şi pustiu, situat la mezaninul palatului, stătea în picioare o femeie, cu urechea la pîndă, cu mîna pe cheie, tresărind la fiecare pas ce trezea un ecou prin împrejurimi.

Dacă n-am şti cine e această femeie, ne-ar fi greu s-o recunoaştem, căci, în afara întunericului care domneşte în coridor chiar în plină zi, se lăsă noaptea şi, fie din întîmplare, fie premeditat, fitilul singurei lămpi cu ulei ce arde acolo este lăsat în jos şi pare gata să se stingă.

Mai mult decît atît este luminată numai cea de-a doua cameră a acestui apartament, iar femeia aşteaptă, tresare şi ascultă, sprijinită de uşa primei încăperi.

Cine este femeia care aşteaptă ? Maria-Antoaneta !

Pe cine aşteaptă ? Pe Barnave.

O, semeaţă fiică a Mariei-Tereza, cine v-ar fi spus în ziua în care aţi fost unsă regină a francezilor că va veni un moment în care, ascunsă în spatele uşii apartamentului cameristei dumneavoastră, veţi aştepta, tresărind de spaimă şi de speranţă, un neînsemnat avocat din Grenoble, dumneavoastră, care l-aţi făcut atît de mult să aştepte pe Mirabeau şi pe care n-aţi binevoit să-l primiţi decît o singură dată !

Dar să nu ne înşelăm. Regina îl aştepta pe Barnave dintr-un interes pur politic. În respiraţia întretăiată, în mişcările nervoase, în mîna care tremură atingînd cheia, inima este absentă şi doar orgoliul este interesat.

Spunem orgoliul, căci, cu toate miile de persecuţii cărora le sînt supuşi regele şi regina de la înapoierea lor, este evident că viaţa le e salvată şi că toată problema se rezumă în aceste cîteva cuvinte: „Fugarii din Varennes vor pierde oare şi restul puterii lor, sau vor recuceri puterea pierdută ?”

Din seara blestemată în care Charny a părăsit Tui- lerics pentru a nu se mai întoarce, inima reginei a încetat să mai bată. Timp de cîteva zile a rămas nepăsătoare la toate, chiar şi la insulte. Dar, încetul cu încetul, îşi dădu seama că mai erau încă două puncte din puternica ei personalitate prin care mai trăia : orgoliul şi ura. Aşa îşi reveni, pentru a urî şi a se răzbuna. Nu pentru a se răzbuna pe Charny, nu pentru a o urî pe Andrée.

Ceea ce urăşte din străfundul inimii sale este poporul, care a pus mîna pe ea ca pe o evadată oarecare, care a acoperit-o de dispreţ, a urmărit-o cu injurii, a copleşit-o cu ruşine. Da, urăşte acest popor care a numit-o *doamna Deficit, doamna Veto*, care o strigă *Austriaca*, şi care o va numi *văduva Capet*.

Şi dacă se va putea răzbuna, ah ! cum se va mai răzbuna !

Or, ceea ce-i aduce Barnave la 15 iulie 1701, la ora nouă seara, e poate neputinţa şi disperarea, dar poate şi acea mană cerească ce se cheamă răzbunarea.

Într-adevăr, situaţia este de o extremă gravitate. Fără îndoială, graţie lui La Fayette şi Adunării Naţionale prima lovitură a fost evitată cu ajutorul scutului constituţional. Regele a fost răpit, regele n-a fugit.

Dar, ne amintim de afişul cordelierilor, de propunerea lui Marat, ne amintim de diatriba cetăţeanului Prudhomme, de moţiunea lui Camilîe Desmoulins, ne amintim de axioma genovezului Dumont, de ziarul care va fi înfiinţat şi la care va lucra Brissot, şi că acest ziar se va numi *Republicanul*.

Vreţi să cunoaşteţi prospectul acestui ziar ? E scurt, dar explicit. L-a redactat americanul Thomas Paine, apoi a fost tradus de un tînăr ofiţer, care a luptat în războiul de independenţă şi a fost afişat cu semnătura Duchâtelet.

Ce ciudat lucru e fatalitatea, care cheamă din cele patru colţuri ale lumii noi duşmani împotriva acestui tron ce se prăbuşeşte ! Ce caută aici Thomas Paine ? Acest om care aparţine tuturor ţărilor, care este englez, american, francez, care a făcut toate meseriile — a fost fabricant, învăţător, vameş, marinar, ziarist ! Ce caută aici ? Vine să-şi adauge propria-i răsuflare vîntului aducător de furtună care suflă necruţător asupra acestei torţe ce se stinge.

Iată prospectul *Republicanului* din 1791, al ziarului care apărea sau urma să apară cînd Robespierre întreba ce este o republică :

Am constatat din proprie experienţă că absenţa unui rege ne este mai utilă decît prezenţa sa. El a dezertat şi, în consecinţă, a abdicat. Naţiunea nu-şi va mai acorda niciodată încrederea sperjurului, fugarului. Fuga e fapta sa, sau a altora ? Ce importanţă are ? Perfid sau idiot, oricum e nedemn. Sîntem eliberaţi de el şi el de noi. Domnul Ludovic de Bourbon e un individ oarecare. Securitatea personală îi este garantată, Franţa nu-şi va păta onoarea, mai ales că monarhia e sfîrşită. Ce poate însemna o funcţie lăsată la cheremul întîmplării reprezentate de naştere, o funcţie care poate fi împlinită de un idiot ? Nu-i aşa că este un nimic, un neant ?

Este de înţeles ce efect a produs un asemenea afiş lipit pe zidurile Parisului. Constituţionalul Malouet era îngrozit. Intră în goană şi înspăimîntat la Adunarea Naţională, denunţînd prospectul şi cerînd ca autorii să fie arestaţi.

— Fie, răspunse Pétion, dar să citim mai întîi prospectul.

Malouet dădu înapoi la această propunere. Dacă tribunele ar aplauda ? Şi era aproape sigur că vor aplauda.

Doi membri ai Adunării, Chabroud şi Chapelier, repararǎ greşeala grosolană a colegului lor.

— Presa e liberă, spuseră amîndoi, şi fiecare, nebun sau înţelept, are dreptul să-şi emită părerea. Să dispreţuim opera unui smintit şi să trecem la ordinea de zi.

Şi Adunarea trecu la ordinea de zi.

Fie, să nu mai vorbim de asta.

Dar un balaur cu şapte capete ameninţă monarhia. De i se taie un cap, în timp ce acesta creşte la loc, un altul muşcă.

N-a fost uitat nici Monsieur, nici conspiraţia lui Favras. După ce ar fi fost îndepărtat, în locul regelui ar fi fost numit ca regent fratele său. Azi nu mai e vorba de Monsieur. El a fugit în acelaşi timp cu regele, dar, mai norocos decît acesta, a reuşit să treacă graniţa.

Dar ducele de Orléans, a rămas.

A rămas cu omul care-l asculta orbeşte, cu omul care-l împinge înainte, Laclos, autorul *Legăturilor primejdioase*.

Există un decret privind regenţa, un decret care mucegăieşte în dosare. De ce nu s-ar folosi acest decret?

La 28 iunie, un ziar îi oferă ducelui de Orléans regenţa. După cum vedeţi, Ludovic al XVI-lea nu mai există — deşi există Adunarea Naţională. Dacă se

oferă regenţa ducelui de Orléans, înseamnă că nu mai există rege. Bineînţeles că ducele face pe miratul şi refuză.

Dar la 1 iulie Laclos proclamă din iniţiativă personală decăderea din drepturi a regelui şi cere un regent. În ziua de 3, Réal stabileşte că ducele de Orléans este cu adevărat păzitorul tînărului prinţ. În ziua de 4, el cere de la tribuna iacobinilor să fie tipărit şi recunoscut oficial decretul asupra regenţei. Din nefericire, iacobinii, care nu ştiu încă ce sînt, ştiu cel puţin ce nu sînt. Ei nu sînt orleanişti, deşi ducele de Orléans şi ducele de Chartres fac parte din societatea lor. Regenţa ducelui de Orléans este respinsă de iacobini. Dar peste noapte Laclos izbuteşte să-şi recapete suflul. Dacă nu e stăpîn la iacobini, e stăpînul ziarului său, şi acolo proclamă regenţa ducelui de Orléans. Cum denumirea de *protector* fusese profanată de Cromwell, regentul, care va avea întreaga patere, va purta numele de *moderator*.

Şi toate astea, e limpede, reprezintă o campanie împotriva monarhiei — campanie în care regalitatea, neputincioasă prin ea însăşi, n-are alt aliat decît Adunarea Naţională. Or, mai există şi iacobinii, o adunare cu altfel de influenţă şi, mai ales, mult mai de temut decît Adunarea Naţională.

La 8 iulie — vedeţi cum ne apropiem ! — Pétion ridică problema inviolabilităţii regale. Numai că el desparte inviolabilitatea politică de inviolabilitatea personală. I se obiectează că se va ajunge la învrăjbire cu regii dacă-l detronează pe Ludovic al XVI-lea.

— Dacă regii vor să ne războim, răspunde Pétion, le vom răpi cel mai puternic aliat detronîndu-l pe Ludovic al XVI-lea, în timp ce, lăsîndu-l pe tron, le-am da toată forţa pe care i-am înapoia-o.

La rîndul său, Brissot se urcă la tribună şi merge mai departe. El examinează următoarea problemă : poate fi judecat regele ?

— Mai tîrziu, spune el, vom discuta, în caz de destituire, forma de guvernămînt care să înlocuiască regalitatea.

Se pare că Brissot a fost admirabil. Doamna Roland a participat la această şedinţă. Ascultaţi ce spune :

N-au fost aplauze, au fost strigăte, manifestaţii de bucurie ; de trei ori întreaga Adunare s-a ridicat în picioare, cu braţele întinse, aruncînd pălăriile în aer, într-un entuziasm inexprimabil. Să piară pentru totdeauna oricine a simţit şi a împărtăşit aceste mari bucurii, şi ar mai putea purta lanţuri !

Iată aşadar că nu numai regele poate fi judecat, dar cel care a găsit soluţia mai e şi aplaudat cu entuziasm.

Judecaţi ce ecou îngrozitor trebuie să fi avut aplauzele la Tuileries !

Evident, trebuie ca, la rîndul ei, Adunarea Naţională să soluţioneze această problemă extraordinară.

În loc să dea înapoi în faţa dezbaterii, constituţionalii o provocară : erau siguri de majoritate.

Majoritatea Adunării era însă departe de a reprezenta majoritatea poporului. Dar ce importanţă are — în general adunărilor le pasă prea puţin de asemenea anomalii. Ele fac, poporul trebuie să desfacă. Iar cînd poporul desface ceea ce a făcut o adunare, aceasta se numeşte pur şi simplu o revoluţie.

La 13 iulie tribunele sînt pline de oameni siguri introduşi dinainte, cu invitaţii speciale. Este ceea ce am numi în zilele noastre o galerie plătită să aplaude.

Mai mult, regaliştii păzesc coridoarele. I-au regăsit pentru acest prilej pe „cavalerii pumnalului”.

Urmare a unei propuneri, palatul Tuileries este închis.

Fără îndoială că în seara acestei zile regina l-a aşteptat pe Barnave cu aceeaşi nerăbdare cu care îl va aştepta în noaptea de 15.

În ziua aceea n-avea totuşi să se decidă nimic. Avea doar să fie citit raportul făcut în numele a cinci comitete.

Acest raport spunea :

Fuga regelui nu este un caz prevăzut în constituţie, dar inviolabilitatea regală este înscrisă.

Considerîndu-l inviolabil, comitetele nu-l dădură pe mîna justiţiei pe rege, ci doar pe domnii de Bouillé, de Charny, pe doamna de Tourzel, pe curieri, servitori şi lachei. Niciodată ingenioasa fabulă despre cei mari şi cei mici nu primise o mai desăvîrşită confirmare practică. Dealtfel, chestiunea se discuta mai mult la iacobini decît în Adunare.

Cum chestiunea nu era judecată, Robespierre rămase la mijloc. Nu era nici monarhist, nici republican. Era un om care se compromitea rar, şi am văzut la sfîrşitul capitolului precedent prin ce spaime trecea chiar cînd nu era compromis.

Se găseau însă oameni care nu aveau această nepreţuită prudenţă. Aceşti oameni erau fostul avocat Danton şi măcelarul Legendre — un buldog şi un urs.

— Adunarea îl poate absolvi pe rege, spuse Danton. Judecata va fi modificată de Franţa, căci Franţa îl condamnă !

— Comitetele Adunării sînt nebune, spuse Legendre. Dacă ar cunoaşte starea de spirit a maselor, ar reveni la realitate. De altminteri, adăugă el, dacă vorbesc astfel o fac pentru binele lor.

Asemenea discursuri îi indignau pe constituţionali. Din nenorocire pentru ei, constituţionalii nu reprezentau o majoritate la iacobini, cum erau în Adunare. Se mulţumiră să plece.

Rău au făcut, căci oamenii care părăsesc locul greşesc întotdeauna. Există în legătură cu asta un vechi dicton francez, plin de semnificaţie : „Cine-şi părăseşte locul, îl pierde”, spune proverbul.

Nu numai că constituţionalii îşi pierdură locul, dar au şi fost înlocuiţi de delegaţi ai poporului, care aduceau cu ei moţiuni împotriva comitetelor. Era un nou sprijin pentru iacobini, de aceea i-au şi primit pe delegaţi cu aclamaţii.

În acelaşi timp, în celălalt capăt al Parisului, la clubul „Minimes” se redacta o scrisoare care avea să dobîndească oarecare importanţă în evenimentele ce vor urma. Clubul „Minimes” era o sucursală a cordelierilor şi animatorul său era Danton. Un tînăr de douăzeci şi trei de ani, Jean-Lambert Tallien, inspirat de Danton, redacta comunicarea sub care îsi pusese semnătura un nume formidabil : POPORUL.

În ziua de 14 a început discuţia în Adunare.

De data asta a fost imposibil să i se interzică publicului accesul la galerii. Prologul se jucase în faţa celor tocmiţi să plaude, dar comedia urma să fie reprezentată în faţa publicului adevărat.

Şi trebuie spus că publicul era prost dispus. Atît de prost, dispus încît Duport — foarte popular numai cu trei luni în urmă — fu ascultat într-o tăcere lugubră cînd propuse să i se impute anturajului regelui crima regelui. El merse totuşi pînă la capăt, uimit că vorbeşte pentru prima oară fără a stîrni vreun ecou, o obiecţie sau un semn de aprobare. Era unul dintre aştrii acelei triade a cărei lumină avea să se stingă din ce în ce mai mult pe ceruil politic : Duport, Lameth, Barnave.

După el urcă la tribună Robespierre. Ce va spuse el, omul prudent, care ştia atît de bine să treacă neobservat ? Pentru cine se va pronunţa oratorul care declarase cu opt zile în urmă că nu era nici monarhist, nici republican ?

Robespierre nu se pronunţă deloc.

Se constitui, cu blîndeţea sa acră, avocat al omeniei. Spuse că, după părerea sa, ar fi în acelaşi timp şi nedrept şi crud să fie loviţi numai cei slabi ; că nu-l atacă pe rege, fiindcă Adunarea pare să-l considere inviolabil, dar că îi apără pe Bouillé, Charny, pe doamna de Tourzel, pe curieri, lachei şi servitori, în sfîrşit pe toţi aceia care, prin poziţia lor subordonată, fuseseră obligaţi să se supună.

Adunarea murmură puternic în timpul acestui discurs. Tribunele ascultau cu mare atenţie, neştiind dacă trebuie să aplaude sau să dezaprobe. Sfîrşiră prin a pricepe ce era adevărat în cuvintele oratorului : un atac real împotriva regalităţii şi o falsă apărare a curtenilor. Aşa că tribunele îl aplaudară pe Robespierre.

Preşedintele încercă să impună linişte.

Prieur, deputat de Marna, voi să aducă dezbaterea pe un teren perfect curăţat de subterfugii şi paradoxuri.

— Dar bine, cetăţeni, exclamă el, ce aţi face dacă vi s-ar cere să i se redea deplina sa putere regelui, acum scos din cauză ?

Întrebarea era cu atît mai stînjenitoare cu cît era pusă fără înconjur. Dar se produc momente de totală neruşinare, în care nimic nu stînjeneşte partidele reacţionare.

Desmeuniers făcu o interpelare şi păru a susţine cauza Adunării în detrimentul regelui.

— Adunarea, spuse oratorul, este un corp atotputernic şi, în atotputernicia sa, are fără discuţie dreptul să suspende puterea regală şi să menţină această suspendare *pînă ce constituţia va fi definitivată*.

În felul acesta regele, care n-a fugit, ci a fost răpit, nu va fi suspendat decît cu titlu provizoriu şi întrucît constituţia n-a fost încă definitivată. Constituţia

odată definitivată, el va reintra de drept în exercitarea funcţiilor sale regale.

— În sfîrşit, exclamă oratorul, fiindcă mi se cere — nimeni nu i-o ceruse — să-mi redactez explicaţia sub formă de decret, iată proiectul pe care-l propun :

„1. Suspendarea va dura pînă cînd regele va accepta constituţia.

2. Dacă nu o acceptă, Adunarea îl va declara decăzut din drepturii”

— Oh ! fiţi liniştit, exclamă din banca sa Grégoire, nu numai că va accepta, dar va jura tot ce vreţi !

Şi avea dreptate, dacă nu cumva ar fi trebuit să spună : „*Va jura şi va accepta tot ce doriţi*”.

Regii jură şi mai uşor decît acceptă.

Adunarea ar fi adoptat poate din zbor proiectul de decret propus de Desmeuniers, dacă Robespierre n-ar fi aruncat din locul său avertismentul :

— Fiţi atenţi ! Un asemenea decret hotărăşte dinainte că regele nu va fi judecat !

Au fost surprinşi în flagrant delict şi n-au îndrăznit să voteze. Un zgomot ce se auzi la uşă scoase Adunarea din încurcătura.

Era o delegaţie a societăţii frăţeşti „Minimes”, aducînd acea proclamaţie inspirată de Danton, redactată de Tallien şi semnată *Poporul*.

Adunarea se răzbună pe petiţionari ; refuză să le asculte mesajul.

Atunci se ridică Barnave.

— Să nu fie citită azi, spuse el, dar mîine ascultaţi-o şi nu vă lăsaţi influenţaţi de o opinie prefăcută... Legea nu trebuie decît să dea semnalul, veţi vedea cum toţi bunii cetăţeni i se vor aduna !

Cititorule, reţine bine accste cuvinte, reciteşte-le, meditează asupra acestei fraze: *Legea nu trebuie decît să dea semnalul* ! Fraza a fost rostită în ziua de 14 ; masacrul din 17 este cuprins în ea.

Astfel, nu se mai mulţumeau să-i sustragă pe nesimţite *poporului* puterea nelimitată de care el, poporul, credea că dispune iarăşi datorită fugii regelui, mai bine zis datorită trădării mandatarului său. Îi înapoiau public aceasta putere nelimitată lui Ludovic al XVI-lea, şi dacă poporul reclama, dacă poporul făcea jalbe, acestea nu erau decît opinii factice pe care Adunarea, cealaltă mandatară a poporului, o putea pune la respect dînd semnalul !

Ce însemnau aceste cuvinte : *Legea să dea semnalul ?*

Însemna proclamarea legii marţiale şi arborarea drapelului roşu ?

Într-adevăr, a doua zi, cea de 15, este ziua hotărîtoare. Adunarea are o înfăţişare extraordinară. Nimeni n-o ameninţă, dar ea vrea să se ştie ameninţată. Îl cheamă în ajutor pe La Fayette şi acesta, care a trecut întotdeauna pe lîngă adevăratul popor fără să-l vadă, La Fayette trimite la Adunarea Naţională cinci mii de soldaţi din garda naţională, cărora, pentru a stimula poporul, are grijă să le adauge o mie de suliţaşi din suburbia Saint-Antoine.

Puştile reprezentau aristocraţia gărzii naţionale, suliţele proletariatul ei.

Convinsă, ca Barnave, că n-avea decît să arboreze semnalul legii pentru a aduna în jurul său nu poporul, ci pe La Fayette, comandantul gărzii naţionale, ci pe Bailly, primarul Parisului, Adunarea era hotărîtă să termine povestea.

Deşi se născuse doar cu doi ani în urmă, Adunarea ştia să tragă sforile ca o adunare din 1829 sau din 1846. Ştia că nu trebuia decît să-i istovească, să-i plictisească pe deputaţi şi pe auditori, prin discuţii secundare, şi să mute la sfîrşitul şedinţei problema principală, pentru a adopta dintr-o singură lovitură hotărîrea dorită. Jumătate din timpul şedinţei se irosi în lectura unui raport militar, privind treburile

departamentului. Apoi se lăsară cu îngăduinţă să pălăvrăgească trei sau patru deputaţi, care aveau obiceiul să vorbească în mijlocul conversaţiilor particulare. În cele din urmă, ajungînd la capătul dezbaterilor, adunarea se linişti pentru a asculta două discursuri, unul al lui Salles, celălalt al lui Barnave. Erau două discursuri de avocaţi, care convinseră atît de bine Adunarea, încît în clipa cînd La Fayette ceru încheierea dezbaterilor, Adunarea votă cu tot calmul.

Într-adevăr, în această zi Adunarea nu avea de ce să se teamă. Palatul Tuileries era închis. Poliţia se afla la ordinele preşedintelui. La Fayette ocupa un scaun în Cameră pentru a cere încheierea lucrărilor. Bailly staţiona în piaţă în fruntea consiliului municipal, gata să tacă somaţiile. Peste tot autoritatea sub arme se prezenta poporului gata de luptă.

De aceea poporul, care nu era în măsură să lupte, se retrase pe lîngă baionete şi suliţe şi se îndreptă spre Champ-de-Mars. Şi, notaţi bine, poporul nu se ducea pe Champ-de-Mars să se revolte, să se pună în grevă, ca poporul roman ; nu, se ducea spre Champ-de-Mars fiindcă era sigur că va găsi acolo altarul patriei, pe care autorităţile nu avuseseră încă vreme să-l dărîme din ziua de 14, oricît de grăbite sînt de obicei guvernele să distrugă altarele patriei.

Mulţimea voia să formuleze aici un protest şi să-l facă să ajungă la Adunare.

Pe cînd poporul redacta protestul, Adunarea vota :

1. O măsură preventivă :

Dacă regele retractează jurămîntul făcut, dacă atacă propriul său popor sau nu-l apără, el abdică, devine simplu cetăţean şi poate fi pus sub acuzare pentru delicte ulterioare abdicării sale.

2. O măsură represivă :

Vor fi urmăriţi : Bouillé, ca vinovat principal, iar ca vinovaţi secundari toate persoanele care au participat la răpirea regelui.

În momentul cînd Adunarea tocmai votase, mulţimea îşi redactase şi semnase protestul. Se înapoia să-l prezinte Adunării, pe care o găsi mai bine păzită ca oricînd. Toate forţele erau militare în acea zi: preşedintele Adunării era Charles Lameth, un tînăr colonel ; comandantul gărzii naţionale era La Fayette, un tînăr general ; distinsul nostru astronom Bailly, care legase în jurul hainei sale de savant panglica tricoloră şi îşi pusese pe capul său de gînditor tricornul municipal avea şi el un aer războinic ; aşa încît, văzîndu-l astfel, doamna Bailly l-ar fi putut confunda cu La Fayette, aşa cum, zice-se, îl confunda uneori pe La Fayette cu soţul ei.

Mulţimea parlamenta. Era atît de puţin ostilă, încît nu era posibil să nu se discute cu ea. Rezultatul acestei *negocieri* a fost îngăduinţa dată delegaţiei de a sta de vorbă cu domnii Pétion şi Robespierre. Delegaţia, formată din şase oameni, plecă spre Adunare bine însoţită. Preveniţi, Robespierre şi Pétion alergară să-i primească în pasajul Feuillantes.

Era prea tîrziu, votul avusese loc !

Poporul pierduse partida şi era furios. Se răspîndi în oraş şi începu să acţioneze, închizînd mai întîi teatrele. Teatrele odată închise, aşa cum spunea unul dintre prietenii noştri din 1830, însemna că drapelul negru flutura deasupra Parisului.

Opera avea garnizoană proprie, şi rezistă.

La Fayette, cu cele patru mii de puşti şi o mie de suliţe, nu avea nimic împotrivă să înăbuşe această revoltă în devenire. Autoritatea municipală refuză să-i dea ordine.

Pînă atunci regina fusese ţinută la curent cu evenimentele, dar rapoartele se opriră aici, iar

urmarea lor se pierdu în noaptea mai puţin întunecată decît ele. Barnave, pe care-l aştepta cu atîta nerăbdare, urma să-i spună ce s-a petrecut în ziua de 15.

Dealtfel, toată lumea presimţea apropierea unui eveniment hotărîtor.

Regele, care-l aştepta şi el pe Barnave în cea de-a doua cameră a doamnei Campan, fusese anunţat de sosirea doctorului Gilbert şi, pentru a putea da mai multă atenţie relatării evenimentelor, urcă în biroul său, luîn- du-l cu el pe Gilbert şi lăsîndu-l pe Barnave cu regina.

În sfîrşit, către orele nouă seara răsunară paşi pe scară, se auzi o voce schimbînd cîteva cuvinte cu santinela de pe palier, apoi apăru la capătul coridorului un tînăr îmbrăcat în uniformă de locotenent al gărzii naţionale. Era Barnave.

Cu inima palpitîndă, ca şi cum acest bărbat i-ar fi fost cel mai adorat amant, regina întredeschise uşa şi Barnave, după ce aruncă o privire în faţa şi în spatele său, se strecură înăuntru. Uşa se închise pe dată şi, înainte să se fi rostit vreun cuvînt, se auzi scîrţîitul unui zăvor.

Capitolul 15
ZIUA DE 15 IULIE

Inima amîndurora bătea cu o egală violenţă, dar sub impulsul a două sentimente total diferite. Inima reginei bătea în speranţa răzbunării ; inima lui Barnave bătea din dorinţa de a fi iubit.

Regina intră repede în a doua cameră, căutînd, parcă, lumina. Ea nu se temea, desigur, nici de Barnave, nici de dragostea lui, dar, dintr-un instinct de femeie, fugea de întuneric.

Ajunsă în a doua cameră, se aşeză pe un scaun.

Barnave se opri în prag şi cuprinse dintr-o privire camera nu prea mare, luminată doar de două lumînări.

Se aştepta să-l vadă pe rege : regele asistase la ultimele două întrevederi pe care le-a avut cu Maria-Antoaneta.

Încăperea era izolată. Pentru prima oară de la plimbarea prin galeria episcopiei de la Meaux se afla între patru ochi cu regina. Mîna i se îndreptă singură spre inimă : ea îi ţinu în frîu bătăile.

— Oh ! Domnule Barnave, spuse regina după un moment de tăcere, vă aştept de două ore.

Primul impuls al lui Barnave la acest reproş făcut cu glas atît de blînd fu să se arunce la picioarele reginei, dacă respectul nu l-ar fi reţinut. Inima îţi spune că, uneori, a cădea în genunchi în faţa unei femei înseamnă că nu-i porţi respect.

— Vai ! doamnă, e adevărat, spuse el, dar sper că Majestatea Voastră este convinsă că n-am întîrziat din vina mea.

— Oh ! da, spuse regina cu o mică mişcare afirmativă din cap. Ştiu că sînteţi devotat monarhiei.

— Sînt devotat mai ales reginei, spuse Barnave. Iată lucrul de care aş dori să fie convinsă Majestatea Voastră.

— Nu mă îndoiesc, domnule Barnave... Deci, n-aţi putut veni mai devreme ?

— Am încercat să vin la ora şapte, doamnă, dar era încă prea multă lumină şi l-am întîlnit pe terasă — cum fîe îndrăzneşte oare un om ca el să se apropie de palatul dumneavoastră ! — l-am întîlnit pe domnul Marat.

— Pe domnul Marat? spuse regina, ca şi cum căuta în memoria sa. Nu e un gazetar care scrie împotriva noastră ?

— Care scrie împotriva tuturor, da... Ochiul său de viperă m-a urmărit pînă cînd am dispărut după grilajul de la Feuillantes... Am trecut fără să îndrăznesc să arunc o privire spre ferestrele dumneavoastră. Din fericire, la podul Royal l-am întîlnit pe Saint-Prix.

— Saint-Prix ! Cine mai e şi ăsta ? spuse regina cu un dispreţ aproape egal cu cel pe care îl arătase pentru Marat. Un actor ?

— Da, doamnă, un actor, reluă Barnave, dar, ce vreţi ? E o caracteristică a epocii noastre ! Actorii şi gazetarii, oameni necunoscuţi altădată de regi decît pentru a le da ordine pe care aceştia erau foarte fericiţi să le execute, artiştii şi gazetarii au devenit cetăţeni care-şi au partea lor de influenţă, se mişcă după voinţa lor, acţionează potrivit inspiraţiei lor, pot face bine, putînd face rău... Saint-Prix a dres ce a stricat Marat.

— Cum aşa ?

— Saint-Prix era în uniformă. Îl cunosc bine, doamnă. M-am apropiat de el, l-am întrebat unde face de gardă. Din fericire, la castel ! Ştiam că mă pot încrede în discreţia lui. I-am spus că am onoarea să fiu primit în audienţă de dumneavoastră.

— Oh ! domnule Barnave !

— Era mai bine să renunţ... ? Era mai bine să renunţ să vă văd şi să nu aflaţi importantele evenimente ce am a vi le aduce la cunoştinţă ?

— Nu, spuse regina, aţi făcut bine... Şi credeţi că vă puteţi încrede în domnul Saint-Prix ?

— Doamnă, spuse cu gravitate Barnave, momentul e deosebit de important, credeţi-mă. Oamenii care v-au mai rămas la această oră sînt prieteni cu adevărat devotaţi; căci dacă mîine — şi mîine se va hotărî — iacobinii îi vor învinge pe constituţionali, prietenii dumneavoastră vor fi complici... Şi aţi văzut că legea nu vă scuteşte de pedeapsă decît pentru a-i lovi pe prietenii dumneavoastră, pe care-i numeşte complici.

— E-adevărat, reluă regina. Atunci, spuneaţi că domnul Saint-Prix ?...

— Domnul Saint-Prix mi-a spus că e de gardă la Tuileries de la nouă la unsprezece seara, că va încerca să capete postul la mezanin şi că atunci, în timpul acestor două ore, Majestatea Voastră va avea toată libertatea să-mi dea dispoziţiile sale... Numai că m-a sfătuit să îmbrac uniforma de ofiţer al gărzii naţionale. Şi, după cum vedeţi, i-am urmat sfatul.

— Şi l-aţi găsit pe domnul Saint-Prix la postul său?

— Da, doamnă... L-a costat două bilete de spectacol pentru a obţine acest post de la sergent... Vedeţi, adăugă zîmbind Barnave, cît de uşoară e coruperea...

— Domnul Marat... domnul Saint-Prix... două bilete de spectacol... repetă regina aruncînd o privire speriată în prăpastia din care ies micile evenimente care, în zile de revoluţie, ţes destinele regilor.

— Oh ! Dumnezeule, da, spuse Barnave. E straniu, nu-i aşa, doamnă ? Este ceea ce anticii numeau destin, ceea ce filozofii numesc întîmplare, ceea ce credincioşii numesc providenţă.

Regina trase de-a lungul frumosului ei gît o buclă de păr şi-l privi trist.

— În sfîrşit, iată ce m-a făcut să încărunţesc, spuse ea.

Apoi, revenind la Barnave şi la latura politica a situaţiei, părăsită o clipă pentru latura ei obscură şi pitorească.

— Dar, reluă ea, parcă am auzit spunîndu-se că am obţinut o victorie în Adunarea Naţională.

— Da, doamnă, am obţinut o victorie în Adunare şi le-am pricinuit o înfrîngere iacobinilor.

— Dar, Dumnezeule ! spuse regina, nu mai înţeleg nimic... Credeam că iacobinii sînt ai dumneavoastră, ai domnului Lameth şi ai domnului Duport ; că îi ţineţi în mînă ; că faceţi din ei ce vreţi ?

Barnave clătină trist capul.

— Aşa era altădată, spuse el, dar un nou spirit suflă deasupra Adunării.

— De la Orléans, nu-i aşa ? spuse regina.

— Da, pentru moment de-acolo vine primejdia.

— Primejdia ! Dar, încă o dată, n-am scăpat de pericol prin votul de azi ?

— Înţelegeţi bine, doamnă — căci pentru a face faţă unei situaţii, trebuie s-o cunoaşteţi bine — iată votul de azi : „Dacă regele retractează jurămîntul făcut, dacă-şi atacă sau nu-şi apără poporul, el abdică, devine simplu cetăţean şi poate fi pus sub acuzare pentru delicte ulterioare abdicării sale”.

— Ei bine, spuse regina, regele nu-şi va retracta jurămîntul, regele nu-şi va ataca poporul, iar dacă poporul său e atacat, regele îl va apăra.

— Da, însă prin acest vot, doamnă, spuse Barnave, rămîne o uşă deschisă revoluţionarilor şi orleaniştilor. Adunarea n-a luat o hotărîre în privinţa regelui. Ea a votat măsuri preventive împotriva unei a doua dezertări, dar a lăsat deoparte prima. Şi ştiţi ce a propus aseară, la iacobini, Laclos, omul ducelui de Orléans ?

— Oh ! ceva îngrozitor fără îndoială ! Ce măsură salutară ar putea propune autorul *Legăturilor primejdioase* ?

— A cerut să se pregătească, la Paris şi în toată Franţa, o petiţie prin care să se ceară decăderea din drepturi. Şi-a luat răspunderea pentru zece milioane de semnături.

— Zece milioane de semnături ! exclamă regina. Doamne ! Sîntem chiar atît de urîţi, încît zece milioane de francezi să ne respingă ?

— Oh ! doamnă, majorităţile sînt uşor de făcut.

— Şi moţiunea domnului Laclos a fost aprobată ?

— A ridicat o întreagă discuţie... Danton a sprijinit-o.

— Danton ! Dar credeam că acest domn Danton era de-al nostru ? Domnul de Montmorin mi-a vorbit de o funcţie de avocat în consiliul regelui, vîndută sau cumpărată, nu ştiu prea bine, şi care-l făcea omul nostru.

— Domnul Montmorin s-a înşelat, doamnă. Dacă Danton aparţine cuiva, atunci e al ducelui de Orléans.

— Dar domnul de Robespierre, a vorbit şi el ? Se spune că începe să capete o mare influenţă.

— Da, Robespierre a vorbit. Nu s-a pronunţat pentru petiţie, era doar pentru o adresă către societăţile iacobine din provincie.

—Ar trebui totuşi să-l avem de partea noastră pe domnul de Robespierre, dacă începe să capete o asemenea influenţă.

—Domnul de Robespierre nu poate fi avut, doamnă. El îşi aparţine lui însuşi — unei utopii, unei idei, unei fantome, unei ambiţii poate.

—Dar, în sfîrşit, ambiţia lui, oricare ar fi ea, o putem satisface... Presupuneţi că ar vrea să fie bogat ?

—Nu vrea să fie bogat.

—Atunci, ministru ?

—Poate vrea să fie mai mult decît ministru !

Regina îl privi pe Barnave cu o oarecare spaimă.

—Mi se părea, totuşi, spuse ea, că un minister ar fi scopul cel mai înalt pe care l-ar putea atinge un supus de-al nostru.

—Dacă domnul de Robespierre îl priveşte pe rege ca pe un monarh decăzut din drepturi, nu se mai consideră supus al regelui.

— Dar ce ambiţie are el atunci ? întrebă regina înspăimîntată.

— În anumite momente, doamnă, există oameni care visează noi titluri politice în locul vechilor titluri desfiinţate.

—Da, înţeleg că ducele de Orléans visează să devină regent, fie. Originea sa îl cheamă la această înaltă funcţie. Dar domnul de Robespierre, un mic avocat din provincie !...

Regina uita că Barnave era şi el un mic avocat din provincie.

Barnave rămase impasibil, fie că lovitura a trecut pe lîngă el fără să-l atingă, fie că a avut curajul s-o primească şi să-şi ascundă durerea,

—Marius şi Cromwell au ieşit din rîndurile poporului , răspunse el.

— Marius ! Cromwell !... Vai, cînd auzeam, în copilărie, pomenindu-se aceste nume, nu bănuiam că într-o zi vor răsuna atît de funest în urechea mea !... Să vedem, totuşi, — căci mereu ne îndepărtăm de fapte pentru a ne lansa în aprecieri — domnul de Robespierre, mi-aţi spus, se opunea moţiunii propuse de domnul Laclos şi sprijinite de domnul Danton.

— Da, însă în momentul acela a intrat o grămadă de lume plătită pentru a-l aplauda pe Laclos şi nu numai că moţiunea acestuia a fost votată, dar s-a şi prevăzut ca mîine la ora unsprezece dimineaţa iacobinii reuniţi să asculte lectura petiţiei, care să fie dusă apoi pe Champ-de-Mars, semnată pe altarul patriei şi trimisă de acolo societăţilor din provincie, care o vor semna la rîndul lor.

— Şi cine a redactat această petiţie ?

— Danton, Laclos şi Brissot.

— Trei duşmani ?

— Da, doamnă.

—Dar, Doamne ! Ce fac prietenii noştri, constituţionalii ?

-— Ah ! iată... Ei bine, doamnă, ei sînt hotărîţi să joace mîine totul pe o carte.

— Dar nu mai pot rămîne la iacobini ?

— Admirabila dumneavoastră înţelegere a oamenilor şi a lucrurilor vă face să vedeţi situaţia aşa cum e... Da, conduşi de Duport şi Lameth, prietenii dumneavoastră s-au despărţit de duşmanii dumneavoastră. Ei opun „Feuillants” iacobinilor.

— Ce înseamnă asta, Feuillants ? Scuzaţi-mă, nu ştiu nimic. Intră atîtea nume şi cuvinte noi în limbajul nostru politic, încît fiece cuvînt al meu e o întrebare.

— Doamnă, Feuillants este clădirea mare situată lîngă Manège, legată deci de Adunarea Naţională, care dă numele terasei palatului Tuileries.

— Cine va mai face parte din acest club ?

— La Fayette, adică garda naţională, Bailly, adică municipalitatea.

— La Fayette, La Fayette... credeţi că se poate conta pe La Fayette ?

— Îl cred sincer devotat regelui.

— Devotat regelui ca tăietorul de lemne stejarului pe care-l taie din rădăcină ! Bailly mai merge : n-am avut a mă plînge de el. Aş spune chiar mai mult, că el mi-a predat denunţul acelei femei, care a bănuit plecarea noastră. Dar la Fayette...

— Majestatea Voastră îl va judeca după fapte.

— Da, e-adevărat, spuse regina, aruncînd o privire dureroasă în urmă, da... Versailles... Ei bine, acest club, să revenim la el, ce va face ? Ce va propune ? Ce putere va avea ?

— O putere enormă, fiindcă va dispune, în acelaşi timp, cum spuneam Majestăţii Voastre, de garda naţională, de municipalitate şi de majoritatea din Adunare, care votează cu noi. Ce le va rămîne iacobinilor ? Poate cinci sau şase deputaţi : Robespierre, Pétion, Laclos, ducele de Orléans — toate elementele eterogene, care nu vor mai găsi altceva de agitat decît gloata noilor membri, a intruşilor, o bandă de lătrători care va face mult zgomot, dar nu va avea nici o influenţă.

— Să dea Dumnezeu, domnule ! Pînă atunci, ce are de gînd să facă Adunarea ?

— Adunarea intenţionează să-l mustre cu severitate, chiar mîine, pe primarul Parisului pentru ezitarea şi moliciunea sa de azi. Va rezulta că naivul Bailly, care face parte din familia pendulelor şi care n-are nevoie decît să fie întors pentru a merge, va merge.

În acest moment suna unsprezece fără un sfert şi se auzi sentinela tuşind.

— Da, da, spuse Barnave, ştiu, e timpul să mă retrag. Si totuşi, mi se pare că aş mai avea mii de lucruri să-i spun Majestăţii Voastre.

— Iar eu, domnule Barnave, spuse regina, nu am decît un răspuns să vă dau, acela că vă sînt recunoscătoare dumneavoastră şi prietenilor dumneavoastră pentru primejdiile la care vă expuneţi pentru mine.

— Doamnă, spuse Barnave, primejdia e un joc din care am numai de cîştigat, fie că sînt învins, fie că sînt învingător dacă, învins sau învingător, regina mă răsplăteşte cu un surîs.

— Vai, domnule, spuse regina, de multă vreme nu mai ştiu ce înseamnă un surîs. Dar faceţi atîtea pentru mine, încît voi încerca să-mi amintesc de vremurile cînd eram fericită şi vă promit că primul meu surîs va fi pentru dumneavoastră.

Barnave se înclină cu mîna pe inimă şi ieşi de-a-ndărătelea.

— Apropo, spuse regina, cînd vă mai văd ?

Barnave păru să calculeze.

— Mîine, petiţia şi al doilea vot al Adunării. Poimîine, explozia şi represiunea provizorie... Duminică seara voi încerca să vin, doamnă, să vă spun ce se va fi întîmplat pe Champ-de-Mars.

Şi ieşi.

Regina urcă, foarte îngîndurată, în apartamentul soţului ei, pe care-l găsi la fel de preocupat. Doctorul Gilbert tocmai plecase şi-i spusese cam aceleaşi lucruri pe care i le comunicase Barnave reginei.

Şi unul şi celălalt n-au avut nevoie decît să schimbe o privire pentru a vedea că veştile fuseseră proaste de ambele părţi.

Regele terminase de scris o scrisoare. Aceasta reprezenta împuternicirile date lui Monsieur, fratele său, ca să solicite, în numele regelui Franţei, intervenţia armată a împăratului Austriei şi a regelui Prusiei.

— Monsieur mi-a făcut destul rău, spuse regina. Mă urăşte şi-mi va face şi pe mai departe tot răul ce-i va sta în putinţă, dar fiindcă are încrederea regelui, o are şi pe a mea.

Şi, luînd pana, îşi puse eroic semnătura alături de aceea a regelui.

Capitolul 16
ÎN CARE AJUNGEM, ÎN SFÎRŞIT , LA PROTESTUL PE CARE ÎL COPIA DOAMNA ROLAND

Convorbirea dintre regină şi Barnave le-a dat cititorilor noştri, sperăm, o idee exactă asupra situaţiei în care se găseau toate partidele la 15 iulie 1791 :

Noii iacobini avansau în locul celor vechi ;

Vechii iacobini creau clubul Feuillants ;

Cordelierii — în persoana lui Danton, Camille Desmoulins şi Legendre — se alăturau noilor iacobini ;

Adunarea, devenită regalistă-constituţională, era hotărîtă să-l păstreze pe rege cu orice preţ ;

Poporul, hotărît să obţină decăderea din drepturi a regelui prin toate mijloacele posibile, era în acelaşi timp hotărît să folosească întîi protestul şi petiţia.

Şi acum, să vedem ce s-a întîmplat în noaptea şi în ziua scursă între întrevederea lui Barnave cu regina, protejată de actorul Saint-Prix, şi momentul în care ne întoarcem la doamna Roland.

O vom spune în cîteva cuvinte.

În timpul convorbirii citate şi chiar în clipa cînd ca se încheia, trei bărbaţi stăteau în jurul unei mese, cu hîrtie, pene şi cerneală în faţa lor, însărcinaţi de iacobini să redacteze petiţia.

Cei trei erau Danton, Laclos şi Brissot.

Danton nu era omul unor asemenea reuniuni. Dealtfel, din cauza vieţii agitate şi pline de plăceri pe care o ducea, aştepta cu nerăbdare sfîrşitul fiecărei şedinţe a comitetelor din care făcea parte. De aceea se şi ridică curînd, lăsîndu-i pe Brissot şi pe Laclos să redacteze petiţia cum vor crede de cuviinţă.

Laclos îl văzu ieşind şi îl urmări cu privirea pînă cînd dispăru.

— Ah! dragă domnule Brissot, spuse Laclos, redactaţi singur moţiunea cum credeţi ; în ce mă priveşte, mă recuz... O asemenea treabă mă plictiseşte îngrozitor !

Dimpotrivă, Brissot era omul unui asemenea gen de lucrări. Convins că va redacta moţiunea mai bine ca oricine, acceptă mandatul ce i-l dădea plecarea lui Danton şi retragerea lui Laclos care, închizînd ochii, se aşeză cît mai comod în fotoliu, ca şi cum ar fi vrut să doarmă, şi se pregăti să cîntărească fiecare frază, spre a intercala la locul potrivit rezerva care i-ar asigura prinţului său regenţa.

Pe măsură ce Brissot scria o frază, o citea, şi Laclos o aproba cu o mişcare din cap şi cu un mormăit uşor.

Brissot scoase în evidenţă, făcînd să rezulte limpede situaţia :

Întîi, tăcerea ipocrită sau timidă a Adunării, care n-a vrut sau n-a îndrăznit să ia o hotărîre asupra situaţiei regelui.

În al doilea rînd, abdicarea de fapt a lui Ludovic al XVI-lea, fiindcă a fugit şi Adunarea l-a suspendat, l-a urmărit şi l-a arestat ; nu se urmăreşte, nu se arestează şi nu se suspendă din funcţii un rege ; sau, dacă e urmărit, dacă e suspendat, dacă e arestat, înseamnă că nu mai e rege.

În al treilea rînd, necesitatea de a se prevedea înlocuirea lui :

— Bine ! Bine ! spuse Laclos la acest ultim cuvînt.

Apoi, cum Brissot se pregătea să continue, secretarul ducelui de Orléans spuse :

— Aşteptaţi !... Aşteptaţi ! Mi se pare că după cuvintele : „înlocuirea sa” trebuie adăugat ceva...

— E posibil, spuse Brissot. Şi cam ce aţi adăuga ?

— Aş adăuga... Ia să vedem...

Laclos păru să caute fraza care, de mult formulată în mintea sa, nu aştepta decît momentul să iasă la iveală.

— Ei bine, spuse el în cele din urmă, după cuvintele : „Necesitatea de a se prevedea înlocuirea lui” aş adăuga : „prin toate mijloacele constituţionale”.

Studiaţi şi admiraţi, voi oameni politici, redactori din trecut şi din prezent ai unor petiţii, proteste şi proiecte de legi !

Nu-i aşa că aceste cuvinte inofensive sînt o nimica toată ?

Ei bine, veţi vedea — adică acei cititori care au fericirea să nu fie oameni politici vor vedea unde duc aceste patru cuvinte : „Prin toate mijloacele constituţionale”.

Toate mijloacele constituţionale de a se ajunge la înlocuirea regelui se reduceau la unul singur. Iar acest unic mijloc era : *regenţa*.

Or, în absenţa contelui de Provence şi a contelui d'Artois, fraţii lui Ludovic al XVI-lea şi unchii delfinului — deveniţi de altfel nepopulari fiindcă emigraseră — cui îi revenea regenţa ?

Ducelui de Orléans !

Această mică frază nevinovată, strecurată într-o petiţie redactată în numele poporului, îl făcea pe ducele de Orléans, tot în numele acestui popor, regent !

Nu-i aşa, frumoasă treabă e politica ? Numai că poporul va mai avea nevoie de mult timp pentru a vedea limpede cînd are de-a face cu oameni de talia domnului de Laclos !

Brissot nu sesiză explozibilul ascuns în aceste cuvinte, nu făcu nici o obiecţie şi adăugă fraza spunînd :

— Într-adevăr, prin asta ni se vor alătura cîţiva constituţionali... Ideea e bună, domnule de Laclos !

Restul petiţiei era potrivită cu sentimentul celor care o iniţiaseră.

A doua zi, Pétion, Brissot, Danton, Camille Desmoulins şi Laclos se duc la iacobini. Aduc petiţia.

Sala e goală sau aproape goală. Toată lumea se afla la Feuillants.

Barnave nu se înşelase : dezertarea era totală.

Pétion alergă imediat la Feuillants.

Pe cine găseşte acolo ? Pe Barnave, Duport şi Lameth, care redactează o adresă către societăţile iacobine din provincie, prin care le anunţă că clubul iacobinilor nu mai există şi a fost mutat la Feuillants, sub numele de *Societatea prietenilor Constituţiei*.

Astfel această asociaţie, care a fost înfiinţată cu atita trudă şi care, asemenea unei reţele, se întinde peste Franţa întreagă, va înceta să acţioneze, paralizată de şovăială.

În cine va crede, cui va da ascultare — vechilor sau noilor iacobini ?

Între timp se va realiza lovitura de stat contrarevoluţionară, şi poporul, care nu va mai avea nici un punct de sprijin şi va slăbi vigilenţa, bizuindu-se pe buna credinţă a celor ce veghează asupră-i, se va trezi învins şi încătuşat.

Se pune problema de a face faţă furtunii.

Fiecare îşi va redacta protestul pe care-l va trimite în provincie, acolo unde speră să aibă audienţă.

Roland, deputat de Lyon, are mare influenţă asupra populaţiei din această a doua capitală a regatului. Înainte de a se duce pe Champ-de-Mars, Danton trece pe la Roland, îi explică situaţia şi-i cere să trimită fără întîrziere un protest la lionezi, lăsînd pe seama lui redactarea acestui document important.

Poporul din Lyon va da mîna cu cel din Paris şi va protesta în acelaşi timp cu el.

Acest protest, redactat de soţul ei, îl copiază doamna Roland.

În ce-l priveşte pe Danton, el s-a dus să-şi întîlnească prietenii pe Champ-de-Mars. Acolo tocmai avea loc o discuţie asupra cuvintelor introduse de Laclos în petiţie. Fraza buclucaşă era pe cale să treacă neobservată, cînd un bărbat — care părea să facă parte din popor după costumul ce-l purta şi manierele de o sinceritate care atingeau violenţa — îl opri brusc pe raportor.

— Stai ! spuse el. Poporul este înşelat !

— Cum se poate ? întrebă raportorul.

— Cu cuvintele „Prin toate mijloacele constituţionale” înlocuiţi pe I cu I... refaceţi o monarhie, şi noi nu mai vrem rege.

— Nu, nu mai vrem monarhie ! Nu, nu mai vrem rege ! strigă majoritatea asistenţei.

Ciudat lucru, iacobinii fură atunci cei care luară partea regalităţii !

— Domnilor, domnilor, exclamară ei, fiţi atenţi ! Fără monarhie, fără rege, înseamnă proclamarea republicii, iar noi nu sîntem copţi pentru republică.

— Nu sîntem copţi ? zise omul din popor. S-ar putea... Dar o zi sau două cu soare, ca cea de la Varennes, ne vor coace.

— La vot ! Puneţi petiţia la vot !

Trebuiră să treacă la vot.

— Cei ce vor să nu mai fie recunoscut Ludovic al XVI-lea şi nici vreun alt rege, zise necunoscutul, să ridice mîna.

O atît de mare majoritate ridică mîna, încît n-a mai fost necesar să se numere voturile.

— E bine, spuse instigatorul. Mîine, duminică 17 iulie, întregul Paris va fi aici să semneze. Eu, Billot, mă însărcinez să-l convoc.

După numele de Billot, fiecare l-a recunoscut pe aprigul fermier care, împreună cu aghiotantul generalului La Fayette, l-a arestat la Varennes pe rege şi l-a adus la Paris.

Astfel, dintr-o singură lovitură au fost depăşiţi cei mai îndîrjiţi cordelieri şi iacobini. De cine ? De un om din popor, adică de instinctul maselor.

Mai întîi însă trebuia să se obţină de la primărie permisiunea de întrunire pentru a doua zi.

— Fie, spuse omul din popor, obţineţi-o, şi dacă nu o obţineţi, o voi pretinde eu !

Camille Desmoulins şi Brissot fură însărcinaţi să facă demersurile necesare.

Bailly era absent. Nu-l găsiră decît pe primul locţiitor. Acesta nu-şi asumă nici o răspundere, nu refuză, dar nici nu încuviinţă. Se mulţumi să aprobe verbal petiţia. Brissot şi Desmoulins părăsiră primăria cu convingerea de a fi obţinut autorizaţia.

În spatele lor, primul locţiitor trimise un delegat să anunţe Adunarea Naţională despre cererea ce i se prezentase.

Adunarea era într-o situaţie dificilă. Nu statuase nimic în ce priveşte situaţia lui Ludovic al XVI-lea, fugar, suspendat din prerogativele regale, ajuns din urmă la Varennes, readus 1a Tuileries şi ţinut acolo ca prizonier începînd din 26 iunie.

Nu era timp de pierdut.

Desmeuniers, cu toate aparenţele unui duşman al familiei regale, prezentă un decret conceput în următorii termeni :

Suspendarea puterii executive va dura pînă cînd actul constituţional va fi prezentat regelui şi acceptat de el.

Propus la şapte seara, decretul a fost adoptat la ora opt, cu o imensă majoritate.

Astfel, petiţia poporului devenea inutilă. Regele era suspendat numai pînă în ziua cînd va accepta Constituţia şi va redeveni, prin această simplă acceptare, rege ca şi înainte. Oricine va cere deci

demiterea unui rege menţinut constituţional de Adunare va fi un rebel.

La nouă seara s-a şi deschis reuniunea consiliului municipal, la primărie. La ora zece s-a hotărît ca a doua zi, duminică 17 iulie, începînd de la opt dimineaţa, decretul Adunării să fie afişat pe toate zidurile Parisului şi citit, după sunetul trompetelor, de funcţionarii municipali.

O oră mai tîrziu, iacobinii aflară de decizia luată şi, simţindu-se slabi şi izolaţi, se supuseră. Santerre, berarul popular de la Bastilia, se însărcină să se ducă la Champ-de-Mars şi să retragă petiţia.

Cordelierii se arătară şi mai prudenţi. Danton declară că îşi va petrece ziua de mîine la Fontenay-sous-Blois, la socrul său, limonagiul, care avea acolo o mică proprietate. Legendre îi promise să vină la el împreună cu Desmoulins şi Fréron.

Soţii Roland primiră un bilet prin care erau înştiinţaţi că este inutil să-şi trimită protestul la Lyon.

Totul eşuase sau fusese animat.

Chiar în acest moment, doi oameni, un peruchier şi un invalid, instalaţi la o masă în circiuma Gros-Caillou, puneau la cale un proiect bizar după ce goliseră o a treia sticlă de vin.

— Ah ! ce idei nostime ai, domnule Lajariette ! spunea invalidul rîzînd cu un rîs obscen şi stupid.

— Asta e, moş Remy, reluă peruchierul. În zori ne ducem pe Champ-de-Mars, ridicăm o scîndură de pe altarul patriei şi ne băgăm dedesubt. Punem scîndură la loc şi apoi, cu un burghiu, facem găuri în podea... O sumedenie de cetăţence tinere şi frumoase vor veni mîine aici să semneze petiţia, şi, pe legea mea, prin găurile alea...

Rîsul obscen şi stupid al invalidului se înteţi. Era evident că şi privea, în imaginaţie, prin găurile podelei...

În consecinţă, cei doi beţivi cerură a patra sticlă.

Erau pe cale s-o înceapă, cînd invalidului îi mai veni o altă idee : să ia un butoiaş şi să golească sticla în el, să mai adauge alte două sticle şi să ia butoiaşul cu -ei.

Peruchierul se învrednici să zîmbească. Şi cum cîrciumarul le atrase atenţia că e timpul să plece dacă nu mai beau, ei se îndreptară spre Champ-de-Mars, scoaseră o scîndură şi, cu butoiaşul între ei, se culcară şi adormiră pe nisipul moale.

Capitolul 17
PETIŢIA

Zorile se ridicau strălucitoare, curmînd noaptea de 16 spre 17 iulie.

La patru dimineaţa se şi adunaseră pe Champ-de-Mars aproape o sută cincizeci de cetăţeni. Deodată, o femeie, o vînzătoare de limonadă, care se urcase pe treptele altarului, scoate un strigăt. Vîrful unui burghiu îi găurise pantoful. Strigă după ajutor, lumea vine în fugă. Podeaua este străpunsă toată de găuri. Burghiul care a găurit pantoful vînzătoarei de limonadă indică prezenţa unuia sau mai multor oameni sub platforma altarului patriei.

Ce pot face ei acolo ?

Sînt interpelaţi, sînt somaţi să răspundă, să iasă, să apară.

Nici un răspuns.

Garda din Gros-Caillou, chemată să ia măsuri, nu vede un motiv suficient de serios să se deranjeze şi refuză ajutorul. Mulţimea, exasperată, de întîmplare, ridică o scîndură, intră în cavitate şi-i găseşte pe cei doi.

Sînt luaţi de guler, sînt siliţi să se urce pe platformă, sînt interogaţi asupra intenţiilor lor şi, cum ei se bîlbîie, sînt duşi la comisar. Acolo mărturisesc în ce scop s-au ascuns. Comisarul consideră că este vorba de o poznă fără consecinţe şi-i pune în libertate. Dar în acest moment vine în fugă un om şi anunţă că s-a găsit sub podeaua altarului patriei un butoiaş cu pulbere. N-aveau decît să tragă cepul butoiaşului şi să vadă că înăuntru era vin şi nu praf de puşcă ; dar sînt momente în care nu se verifică nimic sau, mai bine zis, în care oamenii se feresc să verifice.

Accesul de mînie se transformă imediat în furtună. Soseşte un grup de oameni, pun mîna pe cei

doi nenorociţi, îi trîntesc la pămînt, invalidul este străpuns de lovituri de cuţit şi nu se mai ridică, peruchierul este tîrît sub un felinar, i se pune ştreangul de gît şi este ridicat... Greutatea corpului încă în viaţă rupe ştreangul şi omul cade, se zbate o clipă şi vede capul prietenului său în vîrful unei suliţe. Scoate un ţipăt şi leşină. I se taie capul pe loc şi se găseşte o nouă suliţă pentru a primi sîngerosul trofeu !

De îndată, nevoia de a plimba în Paris cele două capete pune stăpînire pe gloată, şi purtătorii trofeelor, urmaţi de o sută de inşi de aceeaşi teapă, o iau pe strada Grenelle, în urlete şi cîntece.

La ora nouă, funcţionarii municipali, însoţiţi de aprozi şi trompete, proclamă în piaţa Palais-Royal decretul Adunării şi măsurile represive ce le va atrage după sine orice infracţiune la acest decret, cînd, prin strada Saint-Thomas-du-Louvre, apar ucigaşii.

Adunarea naţională începea tocmai să se întrunească. Din piaţa Palais-Royal pînă la Manège ştirea n-avea de făcut decît un salt pentru a izbucni în sală.

Numai că acolo nu se vorbeşte de un peruchier şi de un invalid, pedepsiţi mai sever decît era cazul pentru o găinărie de licean, ci este vorba de doi buni cetăţeni, doi prieteni ai ordinii, care au fost ucişi pentru că au recomandat revoluţionarilor respectul faţă de lege.

Atunci, Regnault de Saint-Jean-d'Angély se repede la tribună :

— Cetăţeni, spune el, cer introducerea legii marţiale. Cer ca Adunarea să-i declare vinovaţi de *crima de leznaţiune*, pe cei care vor incita poporul la rezistenţă, prin scrieri *individuale* sau *colective*.

Aproape toată Adunarea se ridică în picioare şi acceptă moţiunea propusă.

Iată-i aşadar pe petiţionari vinovaţi de crimă de lez- naţiune. Era exact ceea ce se urmărea.

Robespierre sta ascuns într-un colţ al Adunării. Alergă la iacobini pentru a-i informa asupra măsurii luate.

Sala iacobinilor e pustie. Vreo treizeci de membri rătăceau în vechea mînăstire. Santerre era acolo, aştep- tînd ordinele şefilor. Este trimis pe Champ-de-Mars să-i prevină pe petiţionari de primejdia ce-i pîndeşte.

Îi găseşte acolo, în număr de două sau trei sute de oameni, semnînd pe altarul patriei petiţia iacobinilor.

Omul din ajun, Billot, se află în centrul acestei mari mişcări.

Santerre se urcă pe altar, anunţă ce a hotărît Adunarea şi declară că este trimis de iacobini pentru a retrage petiţia redactată de Brissot.

Billot îi înapoiază lui Santerre petiţia şi acesta se îndepărtează, făcînd poporului unul din acele gesturi de promisiune şi de asentiment de care poporul nu se mai lasă înşelat. Dealtfel, începe să-l cunoască pe Santerre.

— Acum, spune Billot, iacobinilor le e frică, fie ! Fiindu-le frică, au dreptul să-şi retragă petiţia. Dar noi, cărora nu ne este frică, noi avem dreptul să facem alta.

— Da, da, strigară mai multe voci, o altă petiţie ! Aici, mîine !

— Şi de ce nu azi ? întrebă Billot. Mîine ! Cine ştie ce se va întîmpla pînă mîine ?

— Da, da, strigară mai multe voci, azi, de îndată !

Un grup de oameni s-a format în jurul lui Billot. El se compune din deputaţi ai cordelierilor sau din iacobini amatori care, neinformaţi sau mai îndrăzneţi decît şefii lor, au venit pe Champ-de-Mars în pofida contraordi- nului.

Cei mai mulţi dintre ei purtau nume cu totul necunoscute pe atunci, dar curînd aveau să dea acestor nume o celebritate deosebită.

Erau : Robert, domnişoara de Kéralio, Roland ; Brune, lucrător tipograf care va fi mareşal al Franţei ; Hébert, publicist, viitor redactor al teribilului *Père Duchène*; Chaumette, ziarist şi student în medicină ; Sergent, gravor care va deveni cumnatul lui Marceau, şi care va pune în scenă serbările populare ; Fabre d'Eglantine, autorul lucrării *Intriga epistolară*; Henriot, jandarmul ghilotinei ; Miliard, teribilul temnicer de la Châtelet, pe care l-am pierdut din vedere de la 6 octombrie şi pe care-l vom regăsi la 2 septembrie ; Isabey-tatăl şi Isabey-fiul, singurul poate dintre actorii acestei scene care o va putea povesti, tînăr şi încă în viaţă la optzeci şi opt de ani.

— De îndată, strigă poporul, da, de îndată !

— Dar cine va scrie ? întrebă un glas.

— Eu, voi, toată lumea ! strigă Billot. Asta va fi cu adevărat petiţia poporului.

Un patriot alergă să aducă pene, hîrtie, cerneală. Se întoarse peste zece minute cu toate cele necesare. De teamă să nu ajungă, cumpărase o întreagă sticlă de cerneală, un pachet de pene şi vreo şase caiete.

Atunci Robert luă pana, iar domnişoara de Kéralio, împreună cu soţii Roland, dictară pe rînd următoarele-:

PETIŢIE ADRESATĂ ADUNĂRII NAŢIONALE, REDACTATĂ PE ALTARUL PATRIEI, LA 17 IULIE 1791.

Reprezentanţi ai naţiunii,

Aţi ajuns la capătul lucrărilor voastre. În curînd, alţi oameni, toţi delegaţi de popor, vor merge pe urmele voastre, fără să întîlnească piedicile pe care vi

le-au pus în cale deputaţii celor două stări privilegiate, duşmani fireşti ai tuturor principiilor sfintei egalităţi.

O mare crimă se comite: Ludovic al XVI-lea fuge; îşi abandonează nedemn postul; ţara este la un pas de anarhie ; cetăţenii îl arestează la Varennes şi este readus la Paris. Poporul acestei capitale vă cere stăruitor să nu vă pronunţaţi asupra soartei vinovatului fără să fi auzit expresia voinţei celorlalte optzeci şi două de departamente.

Dumneavoastră tărăgănaţi lucrurile : o mulţime de scrisori sosesc la Adunare; toate secţiunile regatului cer simultan ca Ludovic să fie judecat. Dumneavoastră, domnilor, aţi hotărît dinainte că e nevinovat şi inviolabil, declărînd prin votul din 16 că i se va prezenta carta constituţională după ce Constituţia va fi definitivată. — Legislatori ! Nu aceasta era voinţa poporului, iar noi socoteam că cea mai mare glorie a voastră, însăşi datoria voastră, constă în a fi organele voinţei publice. Fără îndoială, domnilor, aţi fost determinaţi să luaţi această hotărîre de mulţimea acelor deputaţi refractari care protestaseră dinainte împotriva Constituţiei; dar, domnilor reprezentanţi ai unui popor generos şi încrezător, amin- tiţi-vă că aceşti două sute nouăzeci de protestatari n-aveau drept de vot în Adunarea Naţională, astfel încît decretul este nul, în formă şi în fond; nul în fond, fiindcă e contrar voinţei suverane; nul în formă, fiindcă este adoptat de două sute nouăzeci de indivizi fără cădere.

Aceste consideraţiuni, toate aceste opinii privind binele obştesc, această dorinţă imperioasă de a evita anarhia la care ne-ar expune lipsa de armonie între reprezentanţi şi reprezentaţi, totul ne dă dreptul să vă cerem, în numele Franţei întregi, să reveniţi asupra acestui decret; să luaţi în consideraţie că delictul lui Ludovic al XVI-lea este dovedit, că acest rege a abdicat; să-i primiţi abdicarea şi să convocaţi un nou corp constituant care să treacă la judecarea

vinovatului şi mai ales, la înlocuirea sa şi la organizarea unei noi puteri executive.

După redactarea petiţiei se cere să se facă linişte. Orice zgomot încetează în aceeaşi clipă şi Robert citeşte cu glas tare rîndurile pe care cititorii le-au parcurs mai înainte.

Ele răspundeau dorinţei tuturor. De aceea nici nu s-a făcut vreo observaţie. Dimpotrivă, aplauze unanime izbucniră la ultima frază.

Rămînea doar de semnat. Nu mai erau de faţă doar cîteva sute : erau poate zece mii şi, cum mulţimea nu înceta să sosească prin toate intrările pe Champ-de-Mars, era evident că, în mai puţin de o oră, cincizeci de mii de persoane vor înconjura altarul patriei.

Primii semnează comisarii redactori, care trec apoi petiţia şi pana vecinilor lor. În continuare, cum într-o secundă restul paginii este plin de semnături, se distribuie foi albe avînd acelaşi format ca şi petiţia, care, numerotate, vor fi adăugate în continuarea textului.

Între timp, după ordinele date de Adunare şi transmise lui La Fayette, şi care se referă nu la petiţia ce se semnează acum, ci la asasinatele de dimineaţă, primele trupe sosesc pe Champ-de-Mars. Acolo lumea este atît de preocupată, încît abia le dă atenţie.

Ceea ce se va petrece va avea totuşi oarecare importanţă.

Capitolul 18
DRAPELUL ROŞU

Aceste trupe sînt conduse de un aghiotant al lui La Fayette. Care ? Nu se ştie : La Fayette a avut întotdeauna atîţia aghiotanţi, încît, istoria se încurcă în ei !

Oricare ar fi fost, un foc de armă va porni din povîrniş şi-l va răni pe acest aghiotant. Dar rana nu e gravă şi împuşcătura, fiind izolată, nu se consideră necesar să i se răspundă.

O scenă similară se petrece la Gros-Caillou. Pe aici soseşte La Fayette cu trei mii de oameni şi tunuri.

Dar Fournier e acolo, în capul unei bande de netrebnici, probabil aceiaşi care i-au asasinat pe peruchier şi pe invalid. Se ridică o baricadă.

La Fayette atacă şi o dărîmă.

Din apropiere, printre roţile unei şarete, Fournier trage asupra lui La Fayette, dar din fericire arma nu ia foc. Fournier este prins şi adus în faţa lui La Fayette.

— Cine e acest om ? întreabă el.

— Cel ce a tras asupra dumneavoastră şi a cărui puşcă n-a luat foc.

— Eliberaţi-l, poate reuşeşte să se facă spînzurat în altă parte !

Fournier dispăru pentru moment şi reapăru în timpul masacrelor din septembrie.

La Fayette ajunge pe Champ-de-Mars. Acolo se continuă semnarea moţiunii. Domneşte liniştea cea mai desăvîrşită.

Generalul înaintează pînă la altarul patriei. Se informează despre cele ce se întîmplă. I se arată petiţia. Petiţionarii se angajează să se înapoieze la casele lor de îndată ce ea va fi semnată. El nu vede nimic reprobabil în toate ; acestea şi se retrage cu trupa sa.

Dar dacă rănirea aghiotantului lui La Fayette şi focul de armă tras asupra lui La Fayette n-au fost auzite la Champ-de-Mars, ele au avut un uriaş răsunet în Adunare.

Să nu uităm că Adunarea doreşte o lovitură de stat regalistă şi orice incident îi este bine venit în acest scop.

— La Fayette a fost rănit ! Aghiotantul său ucis... Se ucide pe Champ-de-Mars !...

Aceasta e ştirea care străbate Parisul şi pe care Adunarea o transmite oficial primăriei.

Dar primăria se alarmase dinainte de cele ce se întîmplă pe Champ-de-Mars şi trimise acolo trei funcţionari municipali, pe domnii Jacques, Renaud şi Hardy.

Din vîrful altarului patriei, semnatarii văd apropiindu-se de ei un nou cortegiu. Trimit în întîmpinarea lui o delegaţie.

Cei trei funcţionari municipali se îndreaptă spre altarul patriei, dar în locul mulţimii de răzvrătiţi pe care se aşteptau să-i vadă tulburaţi, agitaţi şi ameninţători, văd cetăţeni plimbîndu-se liniştit în grupuri, alţii semnînd moţiunea, alţii, în sfîrşit, dansînd farandola şi cîntînd *Ça ira* !

Mulţimea e liniştită, dar poate petiţia îndeamnă la răzvrătire. Funcţionarii cer să le fie citită şi constată că spiritul protestului este cel ce-i stăpîneşte pe toţi, chiar şi pe ei, şi că de n-ar fi funcţionari la primărie ar şi semna-o.

Li se cere să fie eliberaţi doi oameni arestaţi cu prilejul încăierării lipsite de gravitate cu garda naţională.

— Nu ne putem lua răspunderea, dar numiţi cîţiva delegaţi care să ne însoţească la primărie şi sîntem convinşi că se va face dreptate.

Se aleg atunci doisprezece delegaţi : Billot, numit în unanimitate, face parte din comisie şi se îndreaptă

împreună cu cei trei funcţionari municipali spre primărie.

Ajungînd în piaţa Grève, delegaţii sînt miraţi că o găsesc plină de soldaţi. Îşi croiesc anevoie drum prin pădurea de baionete.

La uşa sălii de consiliu, cei trei funcţionari municipali roagă delegaţia să aştepte o clipă, intră şi nu mai apar.

Delegaţia aşteaptă o oră.

Nici o veste !

Billot devine nerăbdător, se încruntă şi bate din picior.

Deodată uşa se deschide. Apare întregul consiliu municipal, cu Bailly în frunte.

Bailly e foarte palid. Înainte ele toate este matematician ; poate aprecia foarte exact dreptatea şi nedreptatea ; simte că este împins spre o acţiune injustă; dar ordinul Adunării e limpede şi Bailly îl va executa pînă la capăt.

Billot se îndreaptă spre Bailly.

— Domnule primar, spune el pe un ton ferm, pe care cititorii noştri i-l cunosc, vă aşteptăm aici de mai bine de o oră.

— Cine sînteţi şi ce aveţi să-mi spuneţi ? întrebă Bailly.

—Cine sînt ? răspunse Billot. Mă mir că mă întrebaţi cine sînt. E drept că cei ce merg la stînga nu vor recunoaşte pe cei ce urmează drumul drept... Sînt Billot — Bailly tresări la auzul acestui nume — şi ceea ce am să vă spun este că sîntem trimişii poporului adunat pe Champ-de-Mars.

— Şi ce anume cere poporul.?

— Cere să fie respectată promisiunea făcută de cei trei trimişi ai dumneavoastră, de a se pune în libertate doi cetăţeni acuzaţi pe nedrept şi de a căror nevinovăţie răspundem.

— Nu putem ţine promisiunea dată unor răzvrătiţi, spuse Bailly, şi mă voi duce pe Champ-de-Mars să restabilesc ordinea.

Billot ridică din umeri şi începu să rîdă zgomotos.

— Să restabiliţi ordinea pe Champ-de-Mars ? Dar prietenul dumneavoastră, La Fayette, ca şi trimişii dumneavoastră, au plecat de acolo şi vă pot spune că pe Champ-de-Mars e mai multă linişte decît în piaţa primăriei !

Chiar în acea clipă vine în goană şi înspăimîntat, căpitanul unei companii de centru a batalionului Bonne-Nouvelle.

—Unde e domnul primar ? întreabă el.

— Iată-mă.

— La arme, domnule primar ! La arme, strigă căpitanul. E bătălie pe Champ-de-Mars. Cincizeci de mii de bandiţi se pregătesc să ia cu asalt Adunarea naţională.

— Şi cine spune asta ? întrebă Billot.

— Cine o spune ? Adunarea.

— Adunarea minte, răspunde arendaşul.

— Domnule ! spuse căpitanul trăgînd sabia.

— Adunarea minte ! repetă Billot, smulgînd sabia din mîinile căpitanului.

— Destul, destul, domnilor ! spuse Bailly. Vom vedea noi înşine... Domnule Billot, înapoiaţi sabia, vă rog. Şi dacă aveţi influenţă asupra celor ce vă trimit, înapoiaţi-vă la ei şi poftiţi-i să se împrăştie.

Billot aruncă sabia la picioarele căpitanului.

— Să se împrăştie ? Haida-de ! Dreptul de petiţie ne este cunoscut printr-un decret, şi pînă cînd acest decret nu va fi abrogat, nu-i este îngăduit nimănui, fie primar, fie comandant al gărzii naţionale, să-i oprească pe cetăţeni să-şi exprime voinţa... Mergeţi pe Champ-de-Mars ? Vom fi acolo înaintea dumneavoastră, domnule primar !

Cei ce-l înconjurau pe Bailly nu aşteptau decît un cuvînt, un gest sau un ordin ca să-l aresteze pe Billot. Dar Bailly simţea că acest glas puternic care-i vorbea atît de hotărît era vocea poporului.

Făcu semn că Billot şi ceilalţi delegaţi să fie lăsaţi să plece.

Coborîră în piaţă: faldurile însîngerate ale unui imens drapel roşu se răsuceau la una din ferestrele primăriei la primele adieri ale unei furtuni ce se ridica spre ceruri.

Din nefericire, această furtună nu dură decît cîteva clipe. Bubui fără ploaie, spori arşiţa zilei, răspîndi ceva mai multă electricitate, şi-atîta tot.

Mulţimea crescuse cu încă o treime cînd Billot dimpreună cu ceilalţi unsprezece delegaţi reveniră pe Champ-de-Mars. Aproape şaizeci de mii de cetăţeni şi cetăţene se aflau atît pe taluzul ce înconjura altarul patriei cît şi pe platforma şi treptele sale.

Biilot şi colegii săi sosesc. Se produce o imensă mişcare. Cei doi cetăţeni au fost eliberaţi ? Ce a răspuns domnul primar ?

— Cei doi cetăţeni n-au fost eliberaţi, iar primarul a răspuns că petiţionarii sînt nişte răzvrătiţi.

Mulţimea începe să rîdă de titlul ce i s-a dat şi fiecare îşi reia plimbarea, locul, ocupaţia.

În tot acest timp se continuă semnarea petiţiei.

Deodată, un cetăţean vine în fuga mare, gîfîind. Nu numai că a văzut, ca şi delegaţii, drapelul roşu la ferestrele primăriei, dar în plus, la vestea că garda naţională se va îndrepta spre Champ-de-Mars, soldaţii au izbucnit în strigăte de bucurie. Apoi şi-au încărcat armele şi, în sfîrşit, după ce armele au fost încărcate, un ofiţer municipal s-a dus din rînd în rînd, şoptind ceva la urechea şefilor de unităţi.

Atunci, întreaga masă a gărzii naţionale, cu Bailly şi consiliul municipal în frunte, s-a pus în mişcare spre Champ-de-Mars.

Cel ce a adus amănuntele a găsit mijlocul să ajungă înainte şi să le comunice patrioţilor veştile sinistre.

Cetăţenii care îşi exercită un drept recunoscut prin constituţie nu pot crede că ei sînt cei ameninţaţi. Preferă să creadă că mesagerul s-a înşelat.

Deodată începe totuşi să se audă răpăitul tobei. Zgomotul se apropie. Atunci toţi se privesc şi încep să fie îngrijoraţi. Se iscă un freamăt pe povîrnişuri : oamenii arată cu degetul baionetele care lucesc în zare, asemeni unor spice de fier.

Răpăitul tobei se aude din ce în ce mai aproape şi, în aceeaşi clipă, garda naţională apare la cele trei intrări de pe Champ-de-Mars.

O treime din această masă înarmată apare prin deschiderea vecină cu Şcoala militară ; o a doua treime prin deschiderea ce se găseşte ceva mai jos ; în sfîrşit, a treia, prin aceea ce se află în faţa movilelor Chaillot. Prin această parte înaintează trupa după ce a trecut podul de lemn, cu drapelul roşu în frunte, cu Bailly în mijlocul lor.

Iată ce văd petiţionarii din Champ-de-Mars.

Acum, ce văd cei ce sosesc ?

Marea cîmpie înţesată de oameni inofensivi, care se plimbă, şi, în mijlocul cîmpiei, altarul patriei, construcţie gigantică pe a cărei platformă se pot urca deodată, pe cele patru scări gigantice, patru batalioane.

Garda naţională din Marais şi din suburbia Saint-Antoine, însumînd aproape patru mii de oameni, cu artileria lor, venea prin deschiderea care se învecinează cu unghiul sudic al Şcolii militare.

Trupa se desfăşură în faţa clădirii.

La Fayette n-avea încredere în aceşti oameni din Marais şi din suburbii, care formau partea democrată a armatei sale ; de aceea le adăugase un batalion din garda plătită, care se compunea din foşti soldaţi

concediaţi din garda franceză, din militari furioşi împotriva poporului care, ştiind că s-a tras asupra dumnezeului lor — La Fayette — veneau să răzbune această crimă.

Garda sosea dinspre Gros-Caillou, intra zgomotoasă, formidabilă şi ameninţătoare prin mijlocul mulţimii. Pe dată ajunse în faţa altarului patriei.

În sfîrşit, al treilea corp, care pătrundea pe podul de lemn, era alcătuit din rezerva gărzii naţionale, în care se amestecase vreo sută de dragoni şi un grup de peruchieri purtînd sabie, cum le permitea privilegiul, şi înarmaţi dealtfel pînă-n dinţi.

Prin aceleaşi deschizături prin care trecea infanteria gărzii naţionale pătrundeau în acelaşi timp cîteva escadroane de cavalerie care, ridicînd praful adus de furtuna de-o clipă, ce putea fi privită ca o prevestire funestă, acoperea spectatorilor vederea dramei care urma să se săvîrşească, sau nu-i lăsa să întrevadă evenimentele decît printr-un văl sau prin largi spărturi.

Vom încerca să descriem în cele ce urmează ce se poate zări prin acest văl sau prin aceste spărturi.

Mai întîi, mulţimea învolburîndu-se în faţa călăreţilor, ai căror cai sosesc în galop în vastul circ ; mulţimea care, complet închisă într-un cerc de fier, se refugiază la picioarele altarului patriei, ca pe pragul unui azil inviolabil.

Apoi, dinspre malul apei se aude o împuşcătură, urmată de un puternic schimb de focuri, iar fumul se ridică spre cer.

Bailly este primit cu huiduielile copiilor aşezaţi pe taluzul dinspre Grenelle. În mijlocul acestor huiduieli se aude o împuşcătură şi un glonte îi răneşte uşor pe un dragon aflat în spatele primarului Parisului. Atunci Bailly ordonă să se deschidă focul, dar mai întîi să se tragă o salvă în aer, pentru intimidare.

Dar, ca un ecou la această salvă, răspunde o altă salvă.

Era garda plătită, care trăsese la rîndul ei.

Asupra cui ?

Asupra mulţimii nevinovate care înconjura altarul patriei.

Un strigăt înspăimîntător urmă acestei salve. S-a văzut apoi ceea ce nu se prea văzuse pînă atunci şi ceea ce avea să fie văzut de atîtea ori mai tîrziu : mulţimea fugind şi lăsînd în urmă cadavre nemişcate, răniţi tîrîn- du-se năclăiţi de sînge. Şi, în mijlocul fumului şi prafului, cavaleria îndîrjită în urmărirea fugarilor.

Champ-de-Mars avea un aspect jalnic. Fuseseră loviţi mai ales femeile şi copiii.

A urmat fenomenul ce se produce în asemenea împrejurări : demenţa sîngelui, dezmăţul masacrului se propagă din aproape în aproape.

Artileria îşi puse tunurile în bătaie şi se pregăti să tragă. La Fayette n-a avut la dispoziţie decît timpul necesar să se repeadă şi să se posteze cu calul său în gura tunurilor.

După ce s-a învolburat o clipă, mulţimea, înnebunită, s-a dus din instinct să se azvîrle în rîndurile gărzii naţionale din Marais şi din suburbia Saint-Antoine.

Soldaţii gărzii naţionale şi-au deschis rîndurile şi i-au primit pe fugari, iar vîntul, împingînd fumul spre ei, i-a făcut să nu vadă nimic şi să creadă că toată această mulţime s-a refugiat la ei doar de frică.

Cînd fumul s-a risipit, au văzut cu spaimă pămîntul pătat de sînge şi presărat cu morţi !

În acest moment vine în galop un aghiotant şi dă ordin gărzii naţionale din suburbiile Saint-Antoine şi Marais să înainteze şi să cureţe piaţa, spre a realiza joncţiunea cu celelalte două trupe.

Dar, dimpotrivă, soldaţii gărzii naţionale ridică armele şi sînt gata să tragă împotriva aghiotantului şi cavaleriştilor care urmăresc mulţimea.

Aghiotantul şi cavaleriştii dau înapoi în faţa baionetelor patriotice.

Toţi cei care s-au refugiat în- această parte au găsit o neclintită ocrotire.

Champ-de-Mars fu evacuat într-o clipă. Nu rămaseră acolo decît trupurile bărbaţilor, femeilor şi copiilor ucişi sau răniţi de această oribilă salvă a gărzii plătite, şi trupurile nefericiţilor fugari ciopîrţiţi de săbiile dragonii or sau striviţi de cai.

Şi totuşi, în mijlocul acestui măcel, fără să se sperie de prăbuşirea celor loviţi de moarte, de gemetele răniţilor, patrioţii adună sub ploaia de gloanţe şi în bătaia gurilor de tun caietele cu semnături ale petiţiei care, după toate probabilităţile, au fost adăpostite în casa lui Santerre.

Cine dăduse ordin să se tragă ? Nimeni n-a ştiut-o. Este unul din acele secrete ale istoriei care rămîn nelămurite, în pofida celor mai minuţioase cercetări. Nici cavalerescul La Fayette, nici onestul Bailly nu iubeau sîngele ; dealtfel, acest sînge i-a urmărit pînă în mormînt.

Popularitatea lor se înecă în aceeaşi zi.

Cîte victime au rămas pe cîmpul masacrului ? Nu se ştia, căci unii micşorară numărul, spre a reduce răspunderea primarului şi a generalului comandant ; iar alţii îl sporiră, spre a mări mînia poporului.

După căderea nopţii, cadavrele au fost aruncate în Sena. Sena, complice oarbă, le rostogoli spre ocean. Oceanul le înghiţi.

În zadar însă Bailly şi La Fayette au fost nu numai absolviţi, ci şi felicitaţi de Adunare ; în zadar ziarele constituţionale numiră această acţiune un „triumf al legii”. Acest triumf a fost stigmatizat aşa cum merită să fie toate zilele sîngeroase în care puterea ucide fără

să lupte. Poporul, care le dă lucrurilor numele lor adevărat, numi acest triumf : *Masacrul de la Champ-de-Mars.*

Capitolul 19
DUPĂ MASACRU

Să revenim la Paris şi să vedem puţin ce se petrece aici.

Parisul a auzit focurile de armă, a tresărit. Dar Parisul nu ştia încă cine are dreptate. Simţea doar că fusese rănit şi că prin această rană curge sînge.

Robespierre stătea în permanenţă la iacobini, ca un guvernator în fortăreaţa sa. Acolo era cu adevărat puternic. Dar, pentru moment, citadela populară era spartă şi toată lumea putea intra prin breşa făcută de retragerea lui Barnave, Duport şi Lameth. Iacobinii trimiseră pe unul din ai lor după informaţii.

În ce-i priveşte pe vecinii lor de la Feuillants, ei n-aveau nevoie să trimită după veşti. Erau informaţi din oră în oră, din minut în minut. Era partida lor cea care se juca şi ei erau pe cale s-o cîştige...

Trimisul iacobinilor se întoarse peste zece minute. Îi întîlnise pe fugari. Aceştia îi aruncaseră în obraz îngrozitoarea noutate :

— La Fayette şi Bailly măcelăresc poporul ! (Nu toată lumea putuse auzi strigătele disperate ale lui Bailly, sau vedea pe La Fayette aruncîndu-se în faţa tunurilor.)

Iacobinii înţeleseră că cei de la Feuillants vor face să cadă asupra capului lor răspunderea provocării. Nu ieşise din clubul lor prima petiţie ? E-adevărat că au retras-o, dar era evident că a doua era urmaşa primei.

Li se făcu frică.

Această figură palidă, această fantomă a virtuţii, această umbră a filozofiei lui Rousseau, care se numea Robespierre, din palidă deveni lividă. Prudentul deputat de Arras încercă să se eschiveze, dar nu reuşi : fu nevoit să rămînă şi să ia o hotărîre. Hotărîrea îi fu inspirată de frică. Societatea declară că nu

recunoaşte tipăriturile false sau falsificate ce-i erau atribuite şi jură din nou credinţă Constituţiei şi supunere decretelor Adunării.

Abia făcuse această declaraţie, că prin vechile coridoare ale iacobinilor se auzi un mare vuiet venind dinspre stradă. Vuietul consta din rîsete, huiduieli, ţipete, ameninţări şi cîntece. Cu urechea ciulită, iacobinii sperau că zarva va trece de uşa lor şi îşi va continua drumul înspre Palais-Royal.

Cîtuşi de puţin ! Zgomotul se opri în faţa uşii joase şi întunecate ce dădea spre strada Saint-Honoré şi, pentru a spori groaza care domnea, cîţiva dintre cei prezenţi exclamară :

— Sînt gărzile plătite ce se înapoiază de la Champ-de- Mars ! Vor să dărîme sediul cu lovituri de tun !...

Din fericire, ca măsură de precauţie, la uşi fuseseră postaţi ca sentinele soldaţi. Acum fură închise repede toate intrările pentru a opri trupa de afară, furioasă şi îmbătată de sîngele vărsat, să-şi continue acţiunea. Apoi, iacobinii şi spectatorii ieşiră unul cîte unul.

Robespierre ieşi şi el. Şovăi o clipă. Preferă să meargă în suburbia Saint-Honoré, spre a-i cere azil lui Pétion, care locuia acolo. De-abia făcuse cîţiva paşi în stradă şi cîţiva inşi începuseră să-şi spună :

—- Robespierre!... Îl vezi pe Robespierre?... E Robespierre !

Femeile se opresc şi îşi împreunează mîinile : femeile îl iubesc mult pe Robespierre, care, în toate discursurile sale, avea mare grije să scoată în evidenţă sensibilitatea inimii sale.

— Cum, chiar el e acest scump domn Robespierre?

— Da.

— Unde îl vezi ?

— Acolo, acolo... Îl vezi pe bărbatul acela mic de statură, zvelt şi bine pudrat, care se strecoară pe lîngă zid şi se fereşte, din modestie ?

Robespierre nu se ferea din modestie, ci de frică. Dar cine ar fi îndrăznit să spună că virtuosul, incoruptibilul Robespierre, tribunul poporului se furişa de frică ?

Un bărbat se duse să-l privească de-aproape, să vadă dacă era chiar el. Robespierre lăsă în jos pălăria, neştiind cu ce gînd este privit. Bărbatul îl recunoscu.

— Trăiască Robespierre ! strigă el.

Robespierre ar fi preferat să aibă de-a face cu un duşman decît cu un asemenea prieten.

— Robespierre ! strigă un altul şi mai fanatic. Trăiască Robespierre ! Dacă este absolut necesar un rege, de ce să nu fie el ?

Dacă cineva blestema popularitatea, cu siguranţă că în acel moment Robespierre o făcea.

Un imens cerc se formă în jurul său : voiau să-l poarte în triumf !

Aruncă peste ochelari, la dreapta şi la stînga, o privire înspăimîntată, căutînd vreo uşă deschisă, vreo alee întunecată, pe unde să fugă sau să se ascundă. Deodată se simţi apucat de braţ şi tras viguros într-o parte, pe cînd un glas cu un accent prietenesc îi spunea în şoaptă:

— Veniţi !

Robespierre cedă impulsului, se lăsă dus, văzu o uşă închizîndu-se în urma sa şi se pomeni în dugheana unui tîmplar.

Acest tîmplar era un bărbat între patruzeci şi doi, patruzeci şi cinci de ani. Lîngă el se afla soţia lui. În camera din fund, două fete frumoase, una de cincisprezece, cealaltă de optsprezece ani, pregăteau cina familiei.

Robespierre era foarte palid şi părea să fie pe punctul de a leşina.

— Léonore, spuse tîmplarul, adu un pahar de apă.

Léonore, fiica cea mai mare, se apropie tremurînd toată, cu un pahar de apă în mînă. Poate că buzele austerului tribun au atins degetele domnişoarei Duplay... Căci Robespierre se afla la tîmplarul Duplay.

Doamna Roland îl lăsă pe Robespierre, aflat în siguranţă la această excelentă familie Duplay, care va deveni mai tîrziu familia sa, pentru a intra la Tuileries pe urmele doctorului Gilbert.

Regina aşteaptă şi de astă dată, dar nu pe Barnave ci pe Weber, pe care l-a trimis la Champ-de-Mars. El a văzut de pe dealurile Chaillot tot ce s-a întîmplat.

Uşa se deschide. Maria-Antoaneta întoarce repede privirea în această parte, dar în locul figurii cunoscute a austriacului — fratele ei de lapte — văzu apărînd chipul sever şi rece al doctorului Gilbert.

Regina nu-l iubea pe acest regalist cu teorii constituţionale atît de hotărîte, încît îl privea ca pe un republican, şi totuşi avea pentru el un oarecare respect.

Zărindu-l, tresări. Nu-l mai văzuse din seara întoarcerii de la Varennes.

— Dumneavoastră sînteţi, doctore ? murmură ea.

Gilbert se înclină.

— Da, doamnă, eu sînt.. Ştiu că îl aşteptaţi pe Weber, dar noutăţile ce vi le poate aduce eu le cunosc mai exact. El se afla pe acel mal al Senei unde nu se ucidea... În schimb eu mă găseam pe malul Senei unde se masacra...

— Unde se masacra ? Dar ce s-a întîmplat, domnule, întrebă regina.

— O mare nenorocire, doamnă. Partidul curtenilor a triumfat !

— Partidul curtenilor a triumfat ! Şi numiţi asta o nenorocire, domnule Gilbert ?

— Da, fiindcă a triumfat printr-unul, din acele mijloace îngrozitoare care îl supără pe învingător şi care, uneori, îl doboară alături de învins.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— La Fayette şi Bailly au tras asupra poporului. Aşa că cei doi nu sînt în stare de a vă mai sluji în viitor.

— De ce ?

— Fiindcă şi-au pierdut popularitatea.

— Şi ce făcea această mulţime asupra căreia s-a tras ?

— Semna o moţiune prin care se cerea decăderea din drepturi.

— A cui ?

— A regelui.

— Şi găsiţi că au greşit trăgînd asupra mulţimii ? întrebă regina, a cărei privire scînteia.

— Cred că ar fi făcut mai bine s-o convingă decît să tragă în ea.

— S-o convingă, de ce ?

— De sinceritatea regelui.

— Dar regele e sincer !

— Scuzaţi, doamnă. Sînt trei zile de cînd m-am despărţit de rege. Am încercat toată seara să-l fac să înţeleagă că adevăraţii săi duşmani sînt fraţii săi, domnul de Condé, emigranţii. L-am rugat în genunchi pe rege să rupă orice relaţii cu ei şi să adopte cu sinceritate constituţia. Convins, cel puţin aşa am crezut, regele a avut bunătatea să-mi promită că a rupt relaţiile dintre el şi emigraţi. Dar, în spatele meu, regele a semnat şi v-a pus să semnaţi şi dumneavoastră o scrisoare către fratele său, Monsieur, în care îl însărcinează cu prerogativele sale pe lîngă împăratul Austriei şi regele Prusiei...

Regina roşi ca un copil prins cu mîţa-n sac. Dar un copil prins pe picior greşit lasă capul în jos. Ea, dimpotrivă, se revoltă.

— Duşmanii noştri au spioni pînă şi în cabinetul regelui ?

-— Da, doamnă, răspunse calm Gilbert, şi de aceea orice demers al regelui este greşit şi periculos.

— Dar, domnule, scrisoarea era scrisă în întregime de mîna regelui. După ce am semnat-o eu, a fost îndată împăturită şi sigilată de rege, apoi predată curierului care trebuia s-o ducă.

— E-adevărat, doamnă.

— Deci, curierul a fost arestat ?

— Scrisoarea a fost citită.

— Doar n-om fi înconjuraţi numai de trădători ?

— Nu toţi oamenii sînt ca domnul conte de Charny!

— Ce vreţi să spuneţi ?

— Vreau să spun, doamnă, că una din prezicerile fatale care prevestesc pieirea regilor se înfăptuieşte cînd aceştia îndepărtează oameni pe care ar trebui să-i lege cu legături de fier de soarta lor.

— Nu l-am îndepărtat pe domnul de Charny, spuse cu amărăciune regina, el singur s-a îndepărtat. Cînd regii sînt urmăriţi de nenoroc, nu mai există legături destul de strînse cu care să-şi ţină prietenii lîngă ei.

Gilbert o privi pe regină şi clătină uşor din cap.

— Nu-l calomniaţi pe domnul de Charny, doamnă, căci altfel sîngele fraţilor săi va striga din mormînt că regina Franţei este ingrată !

— Domnule ! exclamă Maria-Antoaneta.

— Oh ! Ştiţi foarte bine că în ziua în care vă va ameninţa un pericol real, domnul Charny va fi la postul său.

Regina plecă privirea.

— În sfîrşit, spuse ea cu nerăbdare, bănuiesc că n-aţi venit să-mi vorbiţi despre domnul de Charny ?

— Nu, doamnă, dar ideile sînt uneori ca şi eveni-mentele, ele se înlănţuiesc prin fire invizibile şi astfel

sînt scoase deodată la lumină, cînd ar trebui să rămînă ascunse în întunecimea inimii... Nu, am venit să-i vorbesc reginei. Scuzaţi-mă dacă, fără să vreau, m-am adresat femeii, dar iată-mă gata să-mi repar greşeala.

— Şi ce vreţi să-i spuneţi reginei, domnule ?

— Voiam să-i deschid ochii asupra situaţiei sale, a Franţei şi a Europei. Voiam să-i spun : doamnă, puneţi în joc fericirea sau dezastrul întregii lumi. Aţi pierdut prima manşă la 6 octombrie. Aţi cîştigat-o, cel puţin după părerea curtenilor dumneavoastră, pe a doua. De mîine o veţi începe, cum se spune, pe cea decisivă. Dacă o pierdeţi, odată cu ea pierdeţi tronul, libertatea şi poate chiar viaţa.

— Şi, spuse regina ridicîndu-se brusc, credeţi, domnule, că vom da înapoi în faţa unei asemenea primejdii ?...

— Ştiu că regele e curajos. Este nepotul lui Henric al IV-lea. Ştiu că regina este eroică. Este fiica Mariei-Tereza. Nu voi încerca niciodată cu ei altă metodă decît cea a convingerii. Din nenorocire, mă îndoiesc că voi putea să transmit vreodată regelui şi reginei convingerea din sufletul meu.

— Atunci de ce faceţi un asemenea efort dacă-l socotiţi inutil ?

— Ca să-mi fac datoria, doamnă... Credeţi-mă, e plăcut să-ţi spui la fiecare efort pe care-l faci, cînd trăieşti vremuri furtunoase ca ale noastre, că „este o datorie pe care o împlineşti !” — chiar dacă efortul făcut nu dă roade.

Regina îl privi pe Gilbert drept în faţă.

— Înainte de toate, domnule, spuse ea, credeţi că regele mai poate fi salvat ?

— Cred.

— Dar monarhia ?

— Sper.

— Ei bine, domnule, spuse regina cu un trist şi adînc suspin, sînteţi mai fericit decît mine. Eu cred că

şi unul şi altul sînt pierduţi şi mă zbat singură spre a fi cu conştiinţa împăcată.

— Da, doamnă, înţeleg asta, fiindcă dumneavoastră vreţi o monarhie despotică şi un rege absolutist. Ca un avar care nu ştie să-şi sacrifice o parte din avere chiar la vederea unui liman dispus să-i înapoieze mai mult decît ar pierde într-un naufragiu, şi care vrea să-şi păstreze toate comorile, aşa şi dumneavoastră vă veţi îneca împreună cu ale dumneavoastră, tîrîtă de greutatea lor...Daţi furtunii partea ce i se cuvine, aruncaţi în adîncuri întregul trecut, dacă trebuie, şi înotaţi spre viitor !

— A arunca trecutul în adîncuri înseamnă a rupe legăturile cu toţi regii Europei.

— Da, însă înseamnă a vă alia cu poporul francez.

— Poporul francez este duşmanul nostru! spuse Maria-Antoaneta.

— Fiindcă l-aţi învăţat să se îndoiască de dumnea-voastră.

— Poporul francez nu poate lupta împotriva unei coaliţii europene.

— Vă asigur că poporul francez ar cuceri Europa dacă ar avea în fruntea sa un rege care ar dori cu sinceritate Constituţia.

— E necesară o armată de un milion de oameni pentru aşa ceva.

— Nu se cucereşte Europa cu un milion de oameni, doamnă, ea se cucereşte cu o idee... Înfigeţi pe Rin şi pe Alpi două drapele tricolore cu cuvintele : „Război tiranilor ! Libertate popoarelor !” şi Europa va fi cucerită.

— Credeţi-mă, domnule, sînt momente în care înclin să cred că cei mai înţelepţi devin nebuni !

— Ah ! doamnă, doamnă, chiar nu ştiţi ce înseamnă azi Franţa în ochii naţiunilor ? Cu cîteva crime individuale, cu cîteva excese locale, care nu-i pătează însă veşmîntul alb, care nu-i murdăresc

mîinile curate, această Franţă este fecioara libertăţii. Toată lumea o îndrăgeşte. Din Ţările-de-Jos, de pe Rin, din Italia, milioane de glasuri o invocă ! Nu are de făcut decît un pas pşste graniţă şi popoarele o vor aştepta în genunchi. Franţa, care vine cu mîinile pline de libertate, nu mai este o naţiune : ea este justiţia imuabilă ! Este naţiunea veşnică !... Oh ! doamnă, doamnă, profitaţi de faptul că n-a început încă să fie violentă, căci, dacă aşteptaţi prea mult, mîinile ce le întinde asupra lumii. Franţa le va întoarce împotriva ei însăşi... Dar Belgia, dar Germania, dar Italia ? Ele urmăresc fiecare mişcare a ei cu priviri pline de dragoste şi bucurie: Belgia îi spune : „Vino !” Germania îi spune : „Te aştept !” Italia îi spune: „Salvează-mă !” În nordul nordului, o mînă necunoscută a scris pe biroul regelui Gustav : „Nu vom porni război împotriva Franţei !” Dealtfel, doamnă, nici unul dintre aceşti regi pe care-i chemaţi în ajutorul dumneavoastră nu este dispus să ne declare război. Două imperii ne urăsc profund. Cînd spun două imperii vreau să spun o împărătească şi un prim-ministru, Ecaterina a II-a şi domnul Pitt. Dar ei sînt neputincioşi împotriva noastră, cel puţin acum. Ecaterina a II-a ţine Turcia sub o labă şi Polonia sub cealaltă. Va avea nevoie de cel puţin doi-trei ani s-o supună pe prima şi s-o înghită pe a doua. Ea îi împinge pe germani spre noi ; le oferă Franţa ; îl face de rîs pe fratele dumneavoastră, Leopold, pentru inacţiunea lui ; i-l arată pe regele Prusiei, care invadează Olanda pentru o simplă neplăcere pricinuită sorei sale, şi-i spune : „Atacă !...” Dar fratele dumneavoastră stă pe loc. Domnul Pitt înghite în momentul de faţă India. El seamănă cu şarpele boa : obositoarea digestie îl toropeşte. Dacă aşteptăm să isprăvească, ne va ataca la rîndul său, nu printr-un război dinafară, ci printr-un război civil... Ştiu că aveţi o teamă de moarte de acest Pitt. Vreţi un mijloc să-l loviţi drept în inimă ? Faceţi din Franţa o republică cu

un rege ! Dar în loc să acţionaţi astfel, ce faceţi dumneavoastră, doamnă ? Ce face prietena dumneavoastră, prinţesa de Lamballe ? Ea-i spune Angliei, unde vă reprezintă, că singura ambiţie a Franţei este să ajungă să aplice marea Cartă : că Revoluţia franceză, manevrată şi frînată de rege, va merge de-a-ndărătelea ! Şi ce răspunde Pitt la aceste avansuri ? Că nu va îngădui ca Franţa să devină republică ; că va salva monarhia. Dar toate dezmierdările, toate stăruinţele, toate rugăminţile doamnei de Lamballe nu l-au putut face să promită că-l va salva pe rege. Căci pe acesta îl urăşte ! Nu este oare Ludovic al XVI-lea, regele constituţional, regele filozof, cel care i-a disputat India şi i-a smuls America? Da, Ludovic al XVI-lea! Dar Pitt nu doreşte decît un singur lucru : ca istoria să facă din Ludovic un personaj asemănător lui Carol I !

— Domnule! Domnule! exclamă regina înspăimîntată, dar cine vă dezvăluie toate aceste lucruri?

— Aceiaşi oameni care-mi spun conţinutul scrisorilor pe care le scrie Majestatea Voastră.

— Aşadar, nu mai putem avea nici un gînd care să ne aparţină ?

— V-am spus, doamnă, că regii Europei sînt prinşi într-o reţea invizibilă, în care cei ce ar vrea să reziste se zbat cu totul inutil. Nu mai rezistaţi, doamnă. Aşezaţi-vă în fruntea ideilor pe care încercaţi să le trageţi înapoi şi reţeaua va deveni o armură iar pumnalele nevăzute, care vă ameninţă, vor deveni săbii gata să-i lovească pe duşmanii dumneavoastră !

— Dar cei pe care-i numiţi duşmanii noştri, domnule, uitaţi mereu că sînt regi, fraţii noştri ?

— Eh ! doamnă, numiţi-i pe francezi o singură dată copiii dumneavoastră şi veţi vedea atunci cît de puţin reprezintă aceşti fraţi faţă de politică şi diplomaţie ! Dealtfel, toţi aceşti regi, toţi aceşti prinţi

nu vi se par însemnaţi cu pecetea fatală, cu pecetea nebuniei ? Să începem cu fratele dumneavoastră Leopold, îmbătrînit la patruzeci şi patru de ani, cu haremul său toscan transportat la Viena, stimulîndu-şi facultăţile muribunde prin excitante ucigătoare ce şi le prepară el însuşi... Priviţi-l pe Frederic. Priviţi-l pe Gustav : unul care a murit, celălalt care va muri fără urmaşi, deoarece toţi ştiu că moştenitorul regal al Suediei este fiul lui Monk şi nu al lui Gustav... Priviţi-l pe regele Portugaliei, cu ale sale trei sute de călugăriţe... Priviţi-l pe regele Saxoniei cu cei trei sute cincizeci şi patru de bastarzi... Priviţi-o pe Ecaterina, pe care nici un taur n-ar putea-o satisface, şi care are drept amanţi trei armate !... Oh ! doamnă, doamnă, nu vă daţi seama că toţi aceşti regi şi toate aceste regine merg spre prăpastie, spre abis, spre sinucidere, şi că dumneavoastră de aţi vrea, în loc să mergeţi ca şi ei spre sinucidere, spre prăpastie, aţi putea merge spre împărăţia lumii, spre monarhia universală ?

— De ce nu-i spuneţi toate astea regelui, domnule Gilbert ? întrebă regina zguduită.

— Eh ! sigur că i le spun, Dumnezeule ! Dar cum dumneavoastră îi aveţi pe ai dumneavoastră, îşi are şi el inspiratori de rea-credinţă care desfac tot ce fac eu.

Apoi, cu o profundă melancolie, adăugă :

— Dumneavoastră v-aţi folosit de Mirabeau, vă folosiţi de Barnave ; mă veţi folosi şi pe mine, şi cu asta totul se va isprăvi !

— Domnule Gilbert, spuse regina, aşteptaţi-mă aici... Intru pentru o clipă la rege şi mă înapoiez.

Gilbert se înclină. Regina trecu prin faţa lui şi ieşi pe uşa ce ducea spre apartamentele regelui.

Doctorul aşteptă zece minute, un sfert de oră, o jumătate de oră. În cele din urmă, o uşă se deschise, dar din partea opusă celeia prin care ieşise regina.

Era un lacheu care, după ce privi în toate părţile, se apropie de Gilbert, îi făcu semn, îi predă o scrisoare şi se îndepărtă.

Gilbert deschise scrisoarea şi citi :

Îţi pierzi timpul, Gilbert: în acest moment regina şi regele îl ascultă pe domnul de Breteuil, venit de la Viena, care le aduce următorul plan politic :

„Procedaţi cu Barnave, ca şi cu Mirabeau : cîştigaţi timp, juraţi pe constituţie, aplicaţi-o punct cu punct, pentru a demonstra că e inaplicabilă. Franţa se va domoli, se va plictisi. Francezii sînt uşuratici, va apărea vreo nouă modă, şi libertatea se va trece.

Dacă totuşi libertatea nu se demodează, oricum se va cîştiga un an, iar într-un an vom fi gata de război.”

Lasă-i deci pe cei doi condamnaţi, care încă mai sînt numiţi în derîdere rege şi regină, şi du-te fără să pierzi o clipă la spitalul Gros-Caillou. Vei găsi acolo un muribund, mai puţin bolnav decît ei, căci pe acest muribund poate îl vei mai putea salva, în timp ce ei, fără să-i poţi salva, te vor tîrî în prăbuşirea lor !

Biletul n-avea semnătură, dar Gilbert recunoscu scrisul lui Cagliostro.

În acest moment intră doamna Campan. De astă dată pe uşa reginei. Ea îi înmînă lui Gilbert un mic bilet conceput în următorii termeni :

Regele îl roagă pe domnul Gilbert să-i prezinte în scris întregul plan politic expus reginei.

Reţinută de treburi importante, regina are regretul să nu poată reveni la domnul Gilbert. Este deci inutil să mai aştepte.

Gilbert citi, rămase o clipă îngîndurat şi, clătinînd din cap, murmură :

— Smintiţii !

— N-aveţi nimic de comunicat Majestăţilor Lor, domnule ? întrebă doamna Campan.

Gilbert dădu femeii scrisoarea nesemnată primită mat înainte.

— Iată răspunsul meu, spuse el.

Şi ieşi.

Capitolul 20
S-A ISPRĂVIT CU STĂPÎNUL! S-A ISPRĂVIT CU STĂPÎNA!

Înainte de a-l urma pe Gilbert la spitalul Gros-Caillou, unde era chemat să dea ajutor unui rănit necunoscut, recomandat de Cagliostro, să aruncăm o ultimă privire asupra Adunării, care urmează să fie dizolvată.

Am văzut primejdia prin care a trecut Robespierre şi ştim cum a scăpat din ea, graţie intervenţiei tîmplarului Duplay. În timp ce el cinează în familie, într-o sufragerie care dă spre curte, împreună cu soţul, soţia şi cele două fete — prietenii lui, informaţi de pericolul la care a fost expus, îşi fac griji pentru el ! Mai ales doamna Roland. Femeie devotată, ea uită că a fost văzută şi recunoscută pe Champ-de-Mars şi că e în primejdie ca şi ceilalţi, începe prin a-i aduce la ea acasă pe Robert şi pe domnişoara de Kéralio. Apoi, cum i se spune că Adunarea pregăteşte chiar în această seară un act de acuzare împotriva lui Robespierre, se duce să-l prevină şi, negăsindu-l acasă, revine la Buzot.

Buzot este unul dintre admiratorii doamnei Roland. Ea ştie cîtă influenţă are asupra lui şi de aceea i se şi adresează.

Buzot trimite de îndată vorbă lui Grégoire. Dacă Robespierre va fi atacat la clubul Feuillants, Grégoire îi va apăra acolo. Dacă Robespierre e atacat în Adunare, el, Buzot, îl va apăra aici. E cu atît mai meritoriu din partea lui, cu cît nu-l prea are la inimă pe Robespierre.

Grégoire se duse deci la Feuillants şi Buzot la Adunare. Nici nu se pusese chestiunea ca Robespierre sau altul să fie acuzat. Deputaţii Adunării, ca şi cei de la Feuillants, erau înspăimîntaţi de propria lor victorie,

consternaţi de pasul sîngeros făcut în folosul regaliştilor.

A doua zi, Adunarea ascultă dublul raport al primarului Parisului şi al comandamentului gărzii naţionale. Toată lumea avea interes să fie minţită şi, astfel, comedia a fost uşor de jucat.

Comandantul şi primarul au vorbit despre imensa dezordine pe care au fost nevoiţi s-o înăbuşe ; despre omul spînzurat de dimineaţă şi despre împuşcăturile de seară, despre pericolul ce-l ameninţase pe rege, Adunarea, societatea întreagă, pericol care, o ştiau mai bine ca oricine, nici nu existase.

Adunarea le-a mulţumit pentru energia pe care niciodată nu intenţionaseră s-o cheltuiască, i-a felicitat pentru o victorie pe care fiecare dintre ei o deplîngea în fundul sufletului şi a mulţumit Cerului, care îngăduise să fie zdrobiţi dintr-o singură lovitură şi insurecţia şi insurgenţii.

Dacă i-ai fi ascultat pe cei felicitaţi şi pe cei care felicitau ai fi putut crede că Revoluţia era terminată.

Dar Revoluţia abia începea !

În timpul acesta, vechii iacobini, judecînd ziua de mîine după cea de ieri, se credeau hăituiţi, atacaţi, urmăriţi şi se pregăteau să se facă iertaţi pentru forţa lor efectivă printr-o umilinţă simulată. Tremurînd încă pentru faptul de a fi fost propus ca rege în locul lui Ludovic al XVI-lea, Robespierre redacta o adresă în numele celor prezenţi şi al celor absenţi.

În această adresă el îi mulţumea Adunării pentru *eforturile* sale *generoase*, pentru *înţelepciunea* sa, pentru *fermitatea* sa, pentru *vigilenţa* sa, pentru *echitatea* sa *imparţială* şi *incoruptibilă*.

Cum să nu fi prins curaj cei de la Feuillants şi să nu se fi crezut atotputernici, văzînd această umilinţă a duşmanilor lor? O clipa ei se socotiră nu numai stăpîni ai Parisului, dar chiar ai Franţei întregi.

Vai ! Cei de la Feuillants nu înţeleseseră situaţia : despărţindu-se de iacobini, ei au făcut pur şi simplu o nouă Adunare, o înlocuire a celei dintîi.

În loc de una, poporul avea două Camere burgheze. Şi nu asta dorea.

Poporul voia o Cameră populară, care să fie nu aliata, ci adversara Adunării Naţionale, care să n-o ajute pe prima să reconstituie monarhia, ci s-o determine s-o distrugă.

Feuillanţii nu răspundeau deci nicicum spiritului poporului. De aceea poporul îi abandonă şi ei îşi pierdură popularitatea.

În iulie existau patru sute de societăţi în ţară, dintre care trei sute corespondau şi cu feuillanţii şi cu iacobinii, iar o sută numai cu aceştia din urmă.

Din iulie pînă în septembrie se mai înfiinţară alte şase sute de societăţi, dintre care nici una nu mai corespondа cu grupul celor de la Feuillants. Şi, pe măsură ce puterea celor de la Feuillants scădea, iacobinii se recon- stituiau sub conducerea lui Robespierre. El începea să fie omul cel mai popular din Franţa.

Prevestirea făcută de Cagliostro lui Gilbert în privinţa micului avocat din Arras se împlinea.

Între timp se apropia ceasul în care avea să sune sfîrşitul Adunării Naţionale.

După ce votase de trei mii de ori, Adunarea reuşi în sfîrşit să termine revizuirea Constituţiei. Această Constituţie era o cuşcă de fier în care, aproape fără să vrea, aproape fără să ştie, îi închisese pe rege. Adunarea aurise gratiile cuştii, dar, pînă la urmă, aurite cum erau, gratiile tot nu puteau ascunde închisoarea.

În fond, voinţa regală devenise neputincioasă. Era o roată care primea mişcarea în loc s-o imprime. Întreaga rezistenţă a lui Ludovic al XVI-lea rămînea în veto-ul său, care suspenda pe timp de trei ani

decretele date, dacă aceste decrete nu-i conveneau regelui. Atunci roata înceta să se învîrtească şi, prin nemişcarea sa, oprea întreaga maşinărie.

Totuşi, ziua în care regele trebuia să jure pe Constituţie se apropia.

Anglia şi emigranţii îi scriau regelui :

Muriţi dacă e nevoie, dar nu vă înjosiţi jurînd !

Leopold şi Barnave spuneau :

Juraţi oricum : va rezista cine poate.

În cele din urmă, regele limpezi problema prin fraza de mai jos :

Declar că nu văd în Constituţie mijloace suficiente de acţiune şi unitate ; dar, fiindcă opiniile sînt diferite asupra acestui subiect, consimt ca experienţa să rămînă singurul judecător.

Rămînea de văzut în ce loc să-i fie prezentată regelui Constituţia spre acceptare : la Tuileries, sau la Adunare ? Regele rezolvă repede dilema, anunţînd că va jura pe Constituţie acolo unde aceasta a fost votată.

Ziua fixată de rege era 13 septembrie.

Adunarea primi comunicarea cu aplauze unanime.

Regele venea la ea !

Într-un elan de entuziasm, La Fayette se ridică şi ceru o amnistie generală pentru cei acuzaţi a fi favori-zat fuga regelui.

Adunarea votă amnistia prin aclamaţii.

Fu numită o delegaţie de şaizeci de membri, care să-i mulţumească regelui pentru scrisoare. Ministrul Justiţiei se ridică şi alergă la rege să-i anunţe venirea delegaţiei.

Preşedintele Adunării era domnul de Malouet, un regalist pursînge. Totuşi, el se crezu obligat să pună în deliberare dacă Adunarea va rămîne în picioare sau va sta jos în timpul cît regele va pronunţa jurămîntul.

— Va sta jos ! Va sta jos ! se striga din toate părţile.

— Şi regele ? întrebă domnul Malouet.

— În picioare şi cu capul descoperit! strigă un glas.

Întreaga Adunare tresări.

Cine rostise aceste cuvinte ? Porniseră din sală, sau din tribune ? Nu contează ! Aveau o asemenea forţă încît preşedintele fu nevoit să le răspundă.

— Domnilor, nu există împrejurare în care naţiunea adunată în prezenţa regelui să nu-l recunoască drept şeful ei. Dacă regele depune jurămîntul în picioare, cer Adunării să-l asculte în aceeaşi poziţie !

A doua zi după această discuţie regele trebuia să depună jurămîntul. Sala era plină. Tribunele erau tixite de spectatori.

La prînz a fost anunţată sosirea regelui.

Regele vorbi în picioare. Adunarea îl ascultă în picioare. Apoi, după rostirea discursului, a fost semnat actul constituţional şi toată lumea se aşează.

Atunci, preşedintele — de data asta era Thouret — se ridică pentru a-şi rosti discursul, dar, după primele două-trei fraze, văzînd că regele nu se ridică, se aşeză şi el.

Această acţiune iscă aplauze în tribune.

La aceste aplauze repetate regele nu se putu stăpîni să nu pălească. Scoase batista din buzunar şi îşi şterse sudoarea care-i şiroi a pe frunte.

Regina asista la şedinţă într-o lojă particulară. Ea nu mai putu îndura, se ridică, ieşi trîntind uşa şi ceru să fie dusă înapoi la Tuileries.

Regele sosi acolo peste o jumătate de oră.

— Unde e regina ? întrebă el de îndată.

I se spuse unde se afla regina.

— Oh ! Sire, spuse aceasta văzînd în ce stare se găseşte, ce s-a mai întîmplat ?

Fără să răspundă, regele se trînti într-un fotoliu şi izbucni în lacrimi.

— Oh ! Doamnă, doamnă ! exclamă el, de ce aţi asistat la această şedinţă ? De ce a trebuit să fiţi martoră la umilirea mea ? Pentru asta v-am făcut să veniţi în Franţa ?

O asemenea explozie din partea lui Ludovic al XVI-lea era cu atît mai dureroasă cu cît era rară. Regina nu se mai putu stăpîni şi, alergînd spre rege, se lăsă în genunchi la picioarele lui.

În acest moment, zgomotul unei uşi ce se deschidea o făcu să se întoarcă. Era doamna Campan care intra.

Regina întinse braţele spre ea.

— Oh ! lăsaţi-ne, Campan, lăsaţi-ne !

După o jumătate de oră regina însăşi o chemă pe doamna Campan.

— Campan, spuse ea, duceţi această scrisoare domnului de Malden. Este adresată fratelui meu Leopold. Domnul de Malden să plece de îndată la Viena. Scrisoarea trebuie să ajungă înainte de a se afla ce s-a întîmplat azi...

Doamna Campan luă scrisoarea şi ieşi. Două ore mai tîrziu, domnul de Malden plecă spre Viena.

În aceeaşi seară, tot Parisul strălucea de iluminaţii. Se dădeau spectacole la diferite teatre. Întîi la operă, apoi, la Comedia Franceză, apoi la *Théâtre des Italiens*.

La Operă şi la Comedia Franceză sala era „pregătită”, şi regele şi regina au fost primiţi cu aclamaţii unanime. Dar, cînd organizatorii au vrut să ia aceleaşi măsuri şi la *Théâtre des Italiens*, s-au trezit că întîrziaseră : toate locurile de la parter erau vîndute.

Au înţeles că se vor produce tulburări, şi teama s-a transformat în certitudine cînd au văzut primele rînduri ocupate de Danton, Camille Desmoulins, Legendre, San terre. În momentul în care regina intră în loja sa, galeriile încercară să aplaude.

Parterul fluieră.

Regina îşi cufundă cu groază privirea în acest soi de crater larg deschis în faţa sa : ea văzu, ca printr-o văpaie, ochi plini de mînie şi de ameninţare.

Nu cunoştea la faţă pe nici unul din aceşti oameni, pe unii nici după nume.

„Ce le-am făcut, Dumnezeule ? se întrebă ea încercînd să-şi ascundă tulburarea printr-un surîs. Şi de ce mă detestă atît de mult ?”

Deodată privirea i se opri cu groază asupra unui bărbat, care stătea în picioare, sprijinit de una dintre coloanele ce susţineau galeria. Acest bărbat o privea cu o înspăimîntătoare fixitate.

Era omul de la castelul Tavernay, omul de la Sèvres, omul din grădina Tuileries, era bărbatul care rostea cuvinte ameninţătoare şi care acţiona misterios şi îngrozitor ! Ochii lui o fascinau într-atît pe regină, încît nu-şi mai putea muta privirea de la el.

Spectacolul începu : regina făcu un efort şi reuşi să-şi îndrepte capul şi să privească scena.

Se juca *Evenimente neprevăzute* de Grétry.

Domnişoara Dugazon, femeie încîntătoare, avea de cîntat un duet cu tenorul, şi în acest duet se spunea versul :

Oh ! cum îmi iubesc stăpîna !

Curajoasă, cîntăreaţa înaintă pînă la marginea din faţă a scenei, ridică ochii şi braţele spre regină şi aruncă nefasta provocare.

Regina înţelese că venea furtuna.

Se întoarse înspăimîntată, şi ochii i se opriră involuntar pe omul sprijinit de coloană.

Ea crezu că-l vede făcînd un semn de comandă căruia i se supune tot parterul.

Într-adevăr, ca un singur glas, parterul strigă :

— S-a isprăvit cu stăpînul ! S-a isprăvit cu stăpîna! Libertate !

Dar, la acest strigăt, lojile şi galeria răspunseră :

— Trăiască regele ! Trăiască regina ! Trăiască în veci stăpînul şi stăpîna noastră !

— Fără stăpîn ! Fără stăpînă ! Libertate ! Libertate ! Libertate ! urlă din nou parterul.

Şi lupta începu.

Regina scoase un ţipăt de groază şi închise ochii. Nu mai avea putere să privească acest demon care părea regele dezordinii, spiritul distrugerii.

În aceeaşi clipă, ofiţerii din garda naţională o înconjurară făcîndu-i un parapet din trupurile lor şi scoţînd-o apoi din sală. Dar în coridoare continua s-o urmărească strigătul :

— Fără stăpîn ! Fără stăpînă ! Fără rege ! Fără regină !

Au dus-o leşinată în trăsură.

A fost ultima oară cînd regina s-a mai dus la un spectacol.

La 30 septembrie, Adunarea constituantă declară, prin glasul preşedintelui său Throuet, că îşi îndeplinise misiunea şi îşi încheie lucrările.

Iată în cîteva rînduri rezultatul acestor lucrări, care au durat doi ani şi patru luni :

Dezorganizarea completă a monarhiei ;

Organizarea puterii populare ;

Anularea tuturor privilegiilor nobiliare şi ecleziastice ;

O mie două sute de milioane de asignate decrete;

Ipotecarea bunurilor naţionale ;

Recunoaşterea libertăţii cultelor ;

Abolirea legămintelor monahale ;

Desfiinţarea mandatelor de arestare provenite de la rege ;

Stabilirea egalităţii impozitelor ;

Suprimarea vămilor interioare ;

Instituirea gărzii naţionale ;

În sfîrşit, votarea constituţiei şi supunerea ei aprobării regelui.

Ar fi trebuit să ai previziuni prea triste ca să crezi — rege sau regină a Franţei — că ar trebui să te temi mai mult de noua Adunare ce urma să se întrunească decît de aceea care tocmai se dizolvase.

Capitolul 21
BARNAVE ÎŞI IA RĂMAS BUN

La 2 octombrie, adică a treia zi după dizolvarea Constituantei, la ora cînd de obicei o vedea pe regină, Barnave era introdus nu în mezaninul doamnei Campan, ci în camera numită marele cabinet.

Chiar în seara în care regele jurase pe Constituţie, sentinelele şi aghiotanţii lui La Fayette dispărură din interiorul castelului. Şi dacă regele nu redevenise puternic, redevenise cel puţin liber.

Era o uşoară compensaţie pentru umilirea de care am văzut că s-a plîns atît de amar reginei.

Fără să fie primit public şi cu tot ceremonialul unei audienţe solemne, Barnave nu mai era de astă dată supus precauţiilor cerute pînă acum de prezenţa sa la Tuileries.

Era foarte palid şi părea deosebit de trist. Tristeţea şi paloarea sa atraseră atenţia reginei. Ea îl primi în picioare.

— Ei bine, domnule Barnave, iată-vă mulţumit. Regele v-a urmat sfatul, a jurat pe Constituţie !

— Regina este foarte generoasă spunîndu-mi că regele mi-a urmat sfatul... Dacă acest sfat n-ar fi fost în acelaşi timp şi cel al împăratului Leopold şi al prinţului de Kaunitz, poate că Majestatea Sa ar fi ezitat mai mult să accepte singurul act care, totuşi, l-ar fi putut salva pe rege, dacă regele ar putea fi...

Barnave se opri.

— Dacă ar putea fi salvat... nu-i aşa, domnule ? reluă regina abordînd problema direct, cu acel curaj şi, am putea adăuga, cu acea îndrăzneală care-i era proprie.

— Să mă ferească Dumnezeu, doamnă, să mă fac profetul unor asemenea nenorociri ! Şi totuşi, fiind gata să părăsesc Parisul, gata să mă îndepărtez pentru

totdeauna de regină, n-aş vrea nici s-o fac pe Majestatea Sa să piardă orice speranţa, nici să-i las prea multe iluzii.

— Părăsiţi Parisul, domnule Barnave ? Vă îndepărtaţi de mine ?

— Lucrările Adunării, al cărei membru am fost, s-au terminat, doamnă, şi cum Adunarea a hotărît că nici un constituant nu va putea face parte din Adunarea Legislativă, nu am nici un motiv să rămîn la Paris.

— Nici chiar acela de a ne fi util, domnule Barnave?

Barnave zîmbi trist.

— Nici chiar acela de a vă fi util, doamnă, căci începînd de azi, mai bine zis de alaltăieri, nu vă mai pot fi folositor la nimic.

— Oh ! domnule, spuse regina, vă atribuiţi prea puţine calităţi.

— Vai ! doamnă, mă judec şi mă găsesc slab... Mă cîntăresc şi mă găsesc uşor... Ceea ce făcea forţa mea — pe care am oferit-o monarhiei spre a se sluji de ea ca de o pîrghie — era influenţa ce o aveam în Adunarea Naţională, alegerea mea la iacobini, în sfîrşit, popularitatea mea, cîştigată cu atîta trudă. Dar Adunarea e dizolvată, iacobinii au devenit feuillanţi, şi mi-e teamă că feuillanţii au mizat pe o carte proastă despărţindu-se de iacobini. Iar popularitatea mea e pierdută !...

Barnave zîmbi şi mai trist decît prima dată.

— Totuşi nu veţi pleca, nu-i aşa, domnule Barnave?

— Desigur, dacă regina îmi ordonă să rămîn, voi rămîne. Dar dacă rămîn, ştiţi ce se va întîmpla, doamnă? În loc să fiu pur şi simplu slab, voi deveni trădător !

— Cum se poate aşa ceva, domnule ? spuse regina uşor jignită. Explicaţi-vă, nu vă înţeleg.

— Îmi permite regina să-i prezint nu numai situaţia în care se găseşte acum ci, mai ales, aceea în care se va găsi ?

-— Spuneţi, domnule. Sînt obişnuită să sondez prăpăstiile şi, dacă mi-ar fi teamă de ameţeală, m-aş fi prăbuşit de multă vreme.

— Poate regina priveşte Adunarea care se retrage ca pe duşmanul ei ?

— Să facem deosebirile necesare, domnule Barnave. În această Adunare am avut şi prieteni. Nu veţi nega însă că majoritatea Adunării era ostilă monarhiei.

— Doamnă, reluă Barnave, Adunarea n-a făcut decît un mic act de ostilitate la adresa dumneavoastră şi a regelui, în ziua în care a decretat că nici unul dintre membrii săi nu va putea face parte din Legislativă.

— Nu vă prea înţeleg, domnule. Explicaţi-mi, spuse regina cu un zîmbet de îndoială.

— E foarte simplu : ea a smuls scutul din braţul prietenilor dumneavoastră.

— Şi în oarecare măsură, pare-mi-se, sabia din mîinile duşmanilor mei.

— Vai ! doamnă, vă înşelaţi ! Lovitura vine de la Robespierre, şi este îngrozitoare, ca tot ce vine de la acest om. Mai întîi, în ce priveşte noua Adunare, el ne aruncă în necunoscut. Cu constituanta, ştiam pe cine trebuie să combatem, cu cine ne vom înfrunta. Cu Legislativa trebuie făcut un studiu complet nou. Apoi, reţineţi bine asta, doamnă, propunînd ca nici unul dintre noi să nu fie reales, Robespierre a vrut să pună Franţa în faţa acestei alternative : fie să ia oameni cu obîrşie superioară nouă, fie cu obîrşie inferioară nouă. Deasupra noastră nu există nimic : emigraţia a dezorganizat totul. Şi, presupunînd că nobilimea ar fi rămas în Franţa, este sigur că nu printre nobili şi-ar fi căutat poporul reprezentanţii. De sub noi — asta e ! —

de sub noi şi-a ales poporul deputaţii. Astfel, întreaga Adunare va fi democrată şi vor fi oarecari nuanţe în această democraţie, iată tot.

Se vedea pe obrazul reginei că urmărea cu deosebită atenţie demonstraţia lui Barnave şi că, începînd să înţeleagă, începea să se sperie.

— Iată, continuă Barnave, i-am văzut pe aceşti deputaţi a căror afluenţă spre Paris a şi început de cîteva zile. I-am urmărit cu deosebire pe cei care vin de la Bordeaux. Aproape toţi sînt oameni fără nume, dar zoriţi să-şi facă unul, cu atît mai zoriţi cu cît sînt tineri, în afară de Condorcet, Brissot şi alţi cîţiva, cei mai bătrîni dintre ei de-abia au treizeci de ani. E ascensiunea tineretului care-i alungă pe vîrstnici şi detronează tradiţia. Fără oameni cărunţi — e cuvîntul de Ordine. O nouă Franţă, cu părul negru, va ocupa scaunele.

— Şi credeţi, domnule, că trebuie să ne temem mai mult de cei care vin, decît de cei care pleacă ?

— Da, doamnă, căci noii veniţi sosesc înarmaţi cu un mandat : să facă război nobililor şi preoţilor ! În ce-l priveşte pe rege, deocamdată asupra lui nu se pronunţă, vom vedea... Dacă este dispus să se mulţumească a fi putere executivă, poate i se va ierta trecutul.

— Cum ! exclamă regina. Cum ! Să i se ierte trecutul ?... Dar regele este cel care va avea de iertat, presupun !

— Ei bine, vedeţi, iată de ce nu vă veţi înţelege niciodată : cei ce sosesc, doamnă — şi veţi avea, din nefericire, dovada — nu vor păstra nici măcar menajamentele ipocrite ale celor ce pleacă... Pentru ei — ştiu asta de la un deputat din Gironde, un confrate de-al meu pe nume Vergniaud — pentru ei, regele este duşmanul !

— Duşmanul ? spuse regina cu uimire.

— Da, doamnă, repetă Barnave, duşmanul ! Adică centrul voluntar sau involuntar al tuturor inamicilor din interior şi din exterior. Vai ! da, trebuie să mărturisim, nu sînt chiar atît de greşiţi aceşti noi veniţi care cred că au descoperit un adevăr şi care n-au alt merit decît acela de a spune sus şi tare ceea ce majoritatea îndîrjililor adversari ai dumneavoastră nu îndrăzneau să spună în şoaptă...

— Duşman ! repetă regina. Regele, duşman al poporului său ? Oh ! Barnave, iată un lucru de care nu numai că nu mă veţi putea convinge niciodată dar, mai ales, pe care nu mă veţi putea face să-l înţeleg vreodată !

— E totuşi adevărat, doamnă. Duşman înnăscut, duşman prin temperament. Acum trei zile a acceptat Constituţia, nu-i aşa ?

— Da. Ei şi ?

— Ei şi, revenind aici, regele era aproape să leşine de furie şi seara i-a scris împăratului.

— Dar cum vreţi să suportăm asemenea umilinţe ?

— Ah ! vedeţi bine, doamnă : duşman, în chip fatal duşman... Duşman voluntar, căci, crescut de domnul de la Vauguyon, şeful partidului iezuiţilor, regele are sufletul în mîna preoţilor, care sînt duşmanii naţiunii. Duşman involuntar, căci el este ca şi obligat să fie şeful contrarevoluţiei. Şi, presupunînd chiar că nu va mai părăsi Parisul, el este totuşi la Coblentz cu emigraţia, în Vendeesa cu preoţii, la Viena şi în Prusia cu aliaţii săi, Leopold şi Frederic. Regele nu face nimic... Admit că n-ar face nimic, doamnă, spuse cu tristeţe Barnave, ei bine, în lipsa persoanei sale i se exploatează numele : în colibă, în amvon, în castel e bietul rege, e bunul rege, e sfîntul rege ! Încît domniei Revoluţiei i se opune o revoltă teribilă, doamnă : revolta milei !

— Dar, în sfîrşit, domnule, printre cei ce sosesc şi care, dacă trebuie să vă cred, vor să ne facă un război de exterminare, există ceva stabilit dinainte, un plan hotărît ?

— Nu, doamnă, şi n-am surprins încă decît aprecieri vagi : suprimarea titlului de Majestate pentru şedinţa de deschidere ; în locul tronului, un simplu fotoliu la stînga preşedintelui.

— Vedeţi în asta ceva mai mult decît în gestul domnului Thouret, care s-a aşezat fiindcă regele şedea ?

— E, cel puţin, încă un pas înainte, în loc să fie un pas înapoi... Dar mai e ceva înfricoşător, doamnă ; se pare că domnii La Fayette şi Bailly vor fi înlocuiţi ?

— În ce-i priveşte pe aceştia, spuse cu vioiciune regina, nu-i regret !

-— Şi greşiţi, doamnă. Domnii Bailly şi de La Fayette sînt prietenii dumneavoastră...

Regina zîmbi cu amărăciune.

— Prietenii dumneavoastră, doamnă, poate ultimii dumneavoastră prieteni ! Menajaţi-i. Dacă şi-au salvat o oarecare popularitate, folosiţi-o, dar grăbiţi-vă : popularitatea lor nu va întîrzia să se stingă, cum s-a întîmplat cu a mea.

— În concluzia celor ce mi-aţi spus, domnule, îmi arătaţi prăpastia, mă conduceţi pînă la marginea ei, mă faceţi să-i măsor adîncimea, dar nu-mi spuneţi mijlocul de a o evita.

O clipă Barnave rămase mut. Apoi, scoţînd un suspin, murmură :

-— Ah ! doamnă, de ce v-au arestat pe drumul spre Montmédy !

— Bine ! spuse regina. Iată-l pe domnul Barnave care aprobă fuga la Varennes.

— Nu o aprob, doamnă, căci situaţia în care vă găsiţi azi este consecinţa firească a acestei evadări.

Dar fiindcă această fugă trebuie să aibă asemenea consecinţe, deplîng faptul că n-a reuşit mai bine.

— Astfel încît azi, domnul Barnave, membru al Adunării Naţionale, delegat de această Adunare, împreună cu domnii Pétion şi Latour-Maubourg, spre a-l readuce pe rege şi pe regină la Paris, deplînge faptul că regele şi regina nu sînt în străinătate ?

— Oh ! să ne înţelegem bine, doamnă. Cel ce deplînge asta nu este Barnave, membru al Adunării Naţionale, nu e colegul domnilor Latour-Maubourg şi Pétion, ci sărmanul Barnave care nu mai e nimic altceva decît umilul dumneavoastră servitor, gata să-şi dea viaţa pentru dumneavoastră, adică tot ce posedă.

— Vă mulţumesc, domnule, spuse regina. Sper însă că nu voi avea voie să vă cer un asemenea sacrificiu.

— Cu atît mai rău pentru mine, doamnă ! răspunse cu simplitate Barnave.

— Cum, cu atît mai rău ?

— Da... Deoarece dacă tot trebuie să cad, cel puţin să cad luptînd. Dar aşa, iată cum se vor petrece lucrurile, doamnă : în fundul provinciei mele, Dauphiné, unde vă voi fi inutil, mă voi ruga mai degrabă pentru femeia tînără şi frumoasă, pentru mama duioasă şi devotată, decît pentru regină. Aceleaşi greşeli din trecut vor pregăti viitorul: vă bizuiţi pe un sprijin dinafară, care nu va veni, sau va veni prea tîrziu. Iacobinii vor pune mîna pe putere, în Adunare şi în afara ei. Prietenii dumneavoastră vor părăsi Franţa pentru a scăpa de persecuţii. Cei ce vor rămîne vor fi arestaţi, întemniţaţi. Voi face şi eu parte dintre aceştia, căci nu vreau să fug ! Atunci voi fi judecat şi condamnat. Poate că moartea mea neînsemnată vă va fi inutilă, chiar neştiută, sau, dacă zvonul acestei morţi va ajunge pînă la dumneavoastră, vă voi fi de un ajutor atît de modest, încît veţi uita cele

cîteva ceasuri în timpul cărora am putut spera să vă fiu de folos...

— Domnule Barnave, spuse regina cu o mare demnitate, ignor cu desăvîrşire soarta ce ne aşteaptă, pe rege şi pe mine. Ştiu însă că numele oamenilor care ne-au adus servicii sînt cu grije înscrise în memoria noastră şi nimic din ce li se va întîmpla, în bine sau în rău, nu ne va fi străin... Pînă atunci, domnule Barnave, putem face ceva pentru dumneavoastră ?

-— Mult... dumneavoastră personal, doamnă... Mi-aţi putea dovedi că n-am fost o fiinţă cu totul lipsită de valoare în ochii dumneavoastră.

— Şi ce trebuie să fac pentru asta ?

Barnave puse un genunchi în pămînt.

— Să-mi daţi mîna s-o sărut, doamnă.

Ea întinse spre tînăr mîna-i albă şi rece. Barnave o atinse numai cu buzele. Apoi, ridicîndu-se, reluă :

— Doamnă, nu voi avea orgoliul să vă spun : „Monarhia e salvată !”, dar vă spun : „Dacă monarhia e pierdută, cel ce nu va uita niciodată favoarea pe care o regină i-a acordat-o, acela dispare odată cu ea”.

Şi, salutînd-o pe regină, ieşi.

Maria-Antoneta îl privi suspinînd cum pleacă şi, cînd uşa se închise după Barnave, spuse :

— Biată lămîie ! Nu le-a trebuit multă vreme să te stoarcă şi să nu mai rămînă din tine decît coaja !...

Capitolul 22
CÎMPUL DE BĂTĂLIE

Am încercat să relatăm îngrozitoarele evenimente ce s-au petrecut pe Champ-de-Mars în după-amiaza zilei de 17 iulie 1791. Să încercăm acum să dăm o idee despre priveliştea oferită de teatrul evenimentelor, după ce am pus sub ochii cititorilor tabloul dramei ce s-a jucat, avîndu-i ca actori principali pe La Fayette şi Bailly.

Această privelişte îl impresionă pe un tînăr îmbrăcat în uniformă de ofiţer al gărzii naţionale, care intra pe Champ-de-Mars, venind dinspre strada Grenelle.

Spectacolul, luminat de luna ce se pierdea din cînd în cînd în nori groşi, negri, era lugubru !

Champ-de-Mars avea aspectul unui cîmp de bătălie acoperit de morţi şi răniţi, în mijlocul căruia rătăceau, ca nişte umbre, oamenii însărcinaţi să arunce morţii în Sena şi să ducă răniţii la spitalul militar Gros-Caillou.

După ce privi timp de cîteva minute strania operaţie ce se efectua, apropiindu-se de doi oameni ce duceau un cadavru spre malul Senei, tînărul ofiţer întrebă :

— Cetăţeni, binevoiţi să-mi spuneţi ce veţi face cu acest om ?

— Urmează-ne şi vei vedea, au răspuns cei doi.

Tînărul îi urmă.

Ajunşi la podul de lemn, cei doi legănară cadavrul numărînd : „Un-doi-trei !” şi aruncară leşul în Sena.

Tînărul scoase un strigăt de groază.

— Şi aţi aruncat multe cadavre în Sena ?

— Cinci sau şase, răspunse unul din cei doi oameni.

— Iertare, cetăţene, mă interesează să ştiu dacă printre cadavrele aruncate aţi remarcat un bărbat de vreo patruzeci şi opt de ani, îndesat, viguros, jumătate ţăran, jumătate burghez ?

— Pe legea mea, spuse unul din cei doi, n-avem decît o singură treabă : să vedem dacă oamenii culcaţi aici sînt morţi sau vii. Dacă sînt morţi, îi aruncăm în apă, dacă sînt vii, îi ducem la spitalul Gros-Caillou.

— Ah ! spuse tînărul, e vorba de unul din bunii mei prieteni, care n-a ajuns acasă. Cum ştiu că a fost aici în timpul zilei, mi-e teamă să nu se afle printre răniţi sau morţi.

— Păi ! spuse unul din hamali mişcînd un cadavru pe cînd celălalt îl lumina cu un felinar, dacă era aici, poate că mai e. Dacă nu s-a întors acasă, poate că nu se va mai întoarce.

Apoi, intensificînd mişcarea ce o imprima corpului care zăcea întins la picioarele sale, omul municipalităţii strigă :

— Hei ! Eşti mort sau viu? Dacă nu eşti mort, dă-ţi osteneala să răspunzi !

— Oh ! în ce-l priveşte pe ăsta, e mort de-a binelea, spuse al doilea. A primit un glonţ în mijlocul pieptului.

— Atunci, la rîu cu el spuse primul.

Şi cei doi oameni ridicară cadavrul şi o porniră spre podul de lemn.

— Cetăţeni, spuse ofiţerul, n-aveţi nevoie de felinar să-l aruncaţi în apă. Fiţi buni şi împrumutaţi-mi-l o clipă : cît timp vă continuaţi drumul, eu îmi voi căuta prietenul.

Hamalii consimţiră şi felinarul trecu în mîna tînărului ofiţer, care începu căutarea. Ca şi el, vreo zece-doisprezece oameni, cu felinare în mînă, se dedicau aceleiaşi funebre căutări.

La un moment dat, doi oameni trecură pe lîngă ofiţer, ducînd un cadavru spre Sena.

— Ei ! spuse cel care îl ţinea de subţiori şi care, în consecinţă, era mai aproape de cap, cred că mortul nostru a scos un suspin !

— Cetăţeni, spuse ofiţerul, vă implor ! Lăsaţi-mă să văd omul pe care-l duceţi !

— Cu plăcere, spuseră cei doi oameni.

— Şi aşezară cadavrul pe spate, pentru ca ofiţerul să-i poată lumina mai uşor faţa.

Tînărul apropie felinarul şi scoase un ţipăt. În pofida rănii îngrozitoare care-l desfigura, i se păru că îl recunoaşte pe cel căutat. Dar era mort sau viu ?

Cel ce făcuse jumătate din drumul spre mormîntul umed avea capul despicat de o lovitură de sabie. Rana, după cum spusesem, era îngrozitoare. În partea unde era rana rănitul era de nerecunoscut. Tînărul duse lumina, cu o mînă tremurătoare, spre cealaltă parte.

— Oh ! cetăţeni, exclamă ofiţerul, e el !... E cel pe care-l caut : e domnul Billot !

— Drace ! spuse unul din cei doi. Ei bine, e cam avariat domnul Billot al dumneavoastră !

— N-aţi spus că a scos un suspin ?

— Mi s-a părut că aud ceva...

— Atunci, făceţi-mi o favoare...

Ofiţerul scoase un bănuţ din buzunar.

— Care? întrebă hamalul, plin de bunăvoinţă la vederea banului.

— Alergaţi pînă la rîu şi aduceţi-mi apă în pălăria dumneavoastră.

— Cu plăcere.

Bărbatul începu să alerge spre Sena. Ofiţerul îl sprijinea pe rănit. Peste cinci minute, mesagerul se înapoie .

— Stropiţi-l cu apă pe obraz, spuse tînărul.

Hamalul se supuse. Înmuie mîna în pălărie şi stropi obrazul rănitului.

— A tresărit ! exclamă tînărul care îl ţinea pe muribund în braţele sale. Nu e mort !... Mai aruncaţi apă !

Hamalul repetă operaţia. Rănitul se înfioră şi scoase un suspin.

— Haide, haide, spuse al doilea hamal, cu siguranţă nu e mort.

— Ei bine, ce facem acum ? spuse primul.

— Ajutaţi-mă să-l duc în strada Saint-Honoré, la domnul doctor Gilbert, şi veţi avea o bună recompensă ! spuse tînărul.

— Nu putem.

— De ce ?

— Avem ordin să aruncăm morţii în Sena şi să-i ducem pe răniţi la spitalul Gros-Caiîlou...

— Ei bine, să-i ducem la spital cît mai repede cu putinţă !

— Unde e spitalul ?

— La trei sute de paşi, aproape de Şcoala militară.

— Atunci, pe acolo ?

— Da.

— Trebuie să străbatem Champ-de-Mars ?

— În lungime.

— Doamne ! N-aveţi o targă ?

— Păi, se mai poate găsi, răspunse al doilea hamal. Ca şi apa, cu un bănuţ...

— De acord, iată bănuţul, găsiţi-mi targa.

În zece minute targa era găsită şi rănitul întins pe saltea. Cei doi hamali puseră mîna pe targă şi lugubrul cortegiu, escortat de tînăr, se îndreptă spre spital.

Era groaznic acest marş nocturn pe un teren inundat de sînge, printre cadavrele nemişcate şi ţepene de care te izbeai la fiecare pas, sau răniţii care se ridicau pentru a cădea din nou, cerînd ajutor.

Peste un sfert de oră trecură pragul spitalului Gros-Caillou.

Capitolul 23
SPITALUL GROS-CAILLOU

În acea vreme spitalele, mai ales spitalele militare, erau departe de a fi bine organizate, cum sînt azi. Nu ne vom mira deci de zăpăceala ce domnea acolo şi de imensa dezordine ce se împotrivea îndeplinirii dorinţelor chirurgilor.

Primul lucru ce lipsea erau paturile. Atunci au fost rechiziţionate saltelele de la locuitorii din împrejurimi. Acestea erau întinse pe jos, ajungînd pîna în curte. Pe fiecare din ele era cîte un rănit, aşteptînd ajutor. Dar chirurgii lipseau, ca şi saltelele, şi erau mai greu de găsii.

Ofiţerul — în care cititorii noştri l-au recunoscut cu siguranţă pe vechiul nostru prieten Pitou — obţinu, prin intermediul altor bănuţi, să-i fie lăsată salteaua brancardei, astfel încît Billot a fost culcat cu destulă grije în curtea spitalului.

Pitou a cerut să fie aşezat rănitul cît mai aproape de poartă, pentru a-l prinde pe primul chirurg care ar intra sau ar ieşi.

Tare ar fi vrut să alerge prin săli şi să aducă unul, cu orice preţ. Dar nu îndrăzni să părăsească rănitul, de teamă ca nu cumva sub pretextul că este mort — oricine se putea înşela fără rea-credinţă — pretinsul cadavru să nu fie azvîrlit pe caldarîmul curţii.

Pitou stătea acolo de peste o oră, strigînd mereu, în gura mare, după cei doi sau trei chirurgi pe care-i vedea trecînd, cînd, deodată, zări un bărbat îmbrăcat în negru, luminat de doi infirmieri, vizitînd, unul după altul, paturile muribunzilor.

Cu cît omul îmbrăcat în negru se apropia, cu atît Pitou credea că-l recunoaşte. De aceea strigă din rărunchi :

— Hei ! Pe-aici, domnule Gilbert, pe-aici !

Chirurgul, care era într-adevăr doctorul Gilbert, alergă la acest strigăt.

— Ah ! tu eşti, Pitou ?

— Doamne, da, domnule Gilbert.

— L-ai văzut pe Billot ?

— Da, domnule, iată-l, răspunse arătîndu-l pe rănitul nemişcat,

— E mort ? întrebă doctorul.

— Vai, dragă domnule Gilbert, sper că nu.

Gilbert se apropie de saltea şi cei doi infirmieri ce-l urmau luminară obrazul rănitului.

— La cap, la cap e rănit, spunea Pitou. Dragul meu Billot are capul despicat pînă la falcă.

Gilbert cercetă rana cu atenţie.

— Adevărul e că rana este gravă, murmură el.

Apoi, întorcîndu-se spre cei doi infirmieri :

— Îmi trebuie o cameră pentru acest om, care e un prieten de-al meu.

Cei doi infirmieri se sfătuiră apoi spuseră :

— Nu-i nici o cameră liberă, dar există camera de lenjerie.

— Minune ! spuse Gilbert. Să-l ducem acolo.

L-au ridicat pe rănit cu cea mai mare atenţie, dar oricît de uşor l-au ridicat, el lăsă să-i scape un geamăt.

— Ah ! spuse Gilbert, nici cînd o exclamaţie de fericire nu mi-a făcut o plăcere egală cu acest suspin de durere ! Trăieşte ! Asta-i principalul.

Billot a fost dus în camera de lenjerie şi Gilbert începu să-l panseze. La urmă ordonă ca rănitul să fie sprijinit de perne cu spatele şi nu cu capul.

Abia după ce i-a dat toate îngrijirile, îl întrebă pe Pitou de ce a venit la Paris şi cum s-a întîmplat să se afle la locul potrivit exact în clipa potrivită să-l ajute pe Billot,

Lucrul era dealtfel simplu. De la dispariţia Catherinei şi plecarea soţului ei, mama Billot căzuse într-un fel de idiotism care progresa. Încetul cu încetul

vorbea tot mai rar şi în cele din urmă nu mai scoase nici o vorbă. Doctorul Raynal a spus că doar un singur lucru pe lume era în stare s-o scoată din această toropeală pe bătrîna Billot : să-şi revadă fiica.

Pitou s-a oferit să meargă pe dată la Paris, şi ajunse în strada Saint-Honoré, la locuinţa doctorului Gilbert, unde află că şi acesta şi Billot se duseseră la Champ-de-Mars.

Doctorul se înapoiase, dar pe Billot nu-l văzuse nimeni.

Servitorul care-i dădea lui Pitou aceste informaţii spunea că Champ-de-Mars era plin de morţi şi de răniţi. Poate că Billot se afla printre unii sau printre ceilalţi.

Am văzut cum prietenul nostru Ange Pitou, îmbrăcat în uniforma de căpitan al gărzii naţionale de la Haramont, a ajuns la Champ-de-Mars tocmai la timp pentru a împiedica aruncarea trupului lui Billot în Sena.

Pe de altă parte, ne amintim cum Gilbert, aflîndu-se la rege, primise un bilet nesemnat, dar recunoscuse scrisul lui Cagliostro, şi în care se afla următorul paragraf :

Lasă-i deci pe cei doi condamnaţi, care mai sînt încă numiţi în derîdere rege şi regină, şi du-te fără să pierzi o clipă la spitalul Gros-Caillou. Vei găsi acolo un muribund, mai puţin bolnav decît ei, căci pe acest muribund poate îl vei mai putea salva, în timp ce ei, fără să-i poţi salva, te vor tîrî în prăbuşirea lor !

Aflînd prin doamna Campan că regina e reţinută în altă parte şi nu se va mai înapoia, Gilbert ieşi din Tuileries şi, urmînd aproape acelaşi drum ca şi Pitou, intră în spitalul Gros-Caillou.

Am arătat în ce stare l-a găsit Gilbert pe demnul fermier şi şansele ce le avea acesta de-a fi salvat. Cine

ştie ce s-ar fi întîmplat dacă rănitul ar fi intrat pe mîini mai puţin iscusite decît cele ale doctorului Gilbert...

Capitolul 24
CATHERINE

S-a văzut cum doctorul Raynal a găsit cu cale s-o avertizeze pe Cathérine să vină la căpătîiul mamei sale. Nu exista însă decît un mijloc să afle unde se găseşte Cathérine : să se adreseze contelui de Charny.

În ziua cînd îl adusese pe fiul doctorului Gilbert, Pitou fusese primit cu atîta blîndeţe de contesă, încît nu şovăi să se ofere să meargă în strada Coq-Héron şi să ceară adresa Catherinei, oricît de tîrzie să fi fost ora.

Într-adevăr, orologiul de la Şcoala militară suna de unsprezece şi jumătate cînd, terminînd îngrijirile, Gilbert şi Pitou putură părăsi patul lui Billot.

Pitou şi Gilbert se urcară în trăsura doctorului, ce aştepta la poarta spitalului. Doctorul porunci vizitiului să treacă prin strada Coq-Héron. În cartier toate casele erau închise şi luminile stinse. După ce sună vreun sfert de oră, Pitou auzi în cele din urmă un glas răguşit şi supărat, strigînd pe un ton plin de iritare :

— Cine-i acolo ?

— Eu, Ange Pitou.

— Cine sînteţi ?

— Ah ! e-adevărat... Ange Pitou, căpitan în garda naţională.

— Ange Pitou ! Nu cunosc !

— Căpitan în garda naţională !

— Căpitan, repetă portarul, căpitan...

— Căpitan ! repetă Pitou, apăsînd pe acest titlu, a cărui influenţă o cunoştea.

Într-adevăr, portarul crezu că are de-a face cu vreun aghiotant al generalului La Fayette. În consecinţă, pe un ton ceva mai blînd, dar fără să deschidă poarta, de care se mulţumi doar să se apropie, întrebă :

-— Ei bine, domnule căpitan, pe cine căutaţi ?

— Vreau să vorbesc cu domnul conte de Charny.

— Lipseşte.

— Atunci cu doamna contesă.

— Lipseşte şi ea.

— Unde se află ?

— Au plecat azi-dimineaţă.

— În ce parte ?

— La moşia lor din Boursonnes.

— Ah, drace ! spuse Pitou ca şi cum îşi vorbea sieşi. Aşadar cu ei m-am încrucişat la Dammartin. Fără îndoială erau în poştalion... Dacă aş fi ştiut !

— Prietene, spuse doctorul, intervenind în acel moment al convorbirii, în lipsa stăpînilor, ai putea să ne dat o informaţie ?

— Ce informaţie doreşte domnul ? întrebă portarul.

— Cunoşti o tînără faţă de care domnul conte, ca şi doamna contesă, arată bunăvoinţă ?

— Domnişoara Cathérine ? întrebă portarul.

— Întocmai, spuse Gilbert.

— Da, domnule... Domnul conte şi doamna contesă au fost de două ori s-o vadă şi m-au trimis deseori s-o întreb dacă are nevoie de cîte ceva. Dar, sărmana domnişoară, deşi nu cred să fie bogată, nici ea, nici copilul ei, răspunde totdeauna că n-are nevoie de nimic.

— Ei bine, prietene, tatăl sărmanei Cathérine a fost rănit azi pe Champ-de-Mars şi mama ei, doamna Billot, e pe moarte la Villers-Cotterèts. Trebuie s-o înştiinţăm despre toate astea. Vrei să ne dai adresa ?

— Oh ! sărmana fată locuieşte la Ville-d'Avray, domnule, pe Strada Mare... Nu v-aş putea spune numărul, dar casa e în faţa unei fîntîni...

— Asta ajunge, spuse Pitou, o voi găsi.

— Mulţumesc, prietene, spuse Gilbert, strecurînd în mîna portarului un ban de aur.

— Nu trebuia, domnule...

Şi făcînd o reverenţă doctorului, portarul intră în casă.

— Ei bine ? întrebă Gilbert.

— Ei bine, răspunse Pitou, plec spre Ville-d'Avray.

— Cunoşti drumul ?

— Nu, o să mi-l arătaţi.

— Mai întîi să te odihneşti. Vei pleca mîine dimineaţă.

— Totuşi, dacă e urgent ?

— Nici de o parte nici de cealaltă nu e urgenţă, spuse doctorul. Starea lui Billot e gravă dar, în afara unor accidente neprevăzute, nu e mortală. În ce o priveşte pe mama Billot, ea mai poate trăi încă zece-douăsprezece zile.

— Oh ! domnule doctor, cînd am culcat-o alaltăieri, nu mai vorbea, nu mai mişca, doar ochii păreau încă vii.

— N-are importanţă, ştiu ce spun şi răspund de ea pe timpul ce ţi l-am spus.

-— Ei bine, atunci unde mergem, domnule doctor ?

— La mine ! Vei găsi vechea ta cameră.

— Ei, spuse Pitou zîmbind, îmi va face plăcere s-o revăd.

— Şi mîine, la şase dimineaţa, caii vor fi înhămaţi la trăsură.

— De ce ? întrebă Pitou.

— Să te ducă la Ville-d'Avray.

— Bine ! spuse Pitou. Sînt deci cincizeci de leghe de aici pînă acolo ?

— Nu, doar două-trei, spuse Gilbert, căruia îi treceau pe dinaintea ochilor, ca o amintire din tinereţi, plimbările ce le făcea împreună cu maestrul său, Rousseau, în pădurile din Louveciennes, Meudon şi Ville-d'Avray.

— Atunci, spuse Pitou, nu-mi ia mai mult de-o oră de mers pe jos.

— Şi Cathérine ? întrebă Gilbert. Să meargă şi ea pe jos ?

— Ah ! E-adevărat ! Scuzaţi-mă, domnule Gilbert, sînt un nătărău... Dar, fiindcă veni vorba, ce mai face Sébastien ?

— Minunat ! Sper să-l vezi mîine.

— Tot la abatele Bérardier stă ?

— Tot.

— Ah ! Cu atît mai bine, mă bucur să-l văd.

— Şi el, Pitou, deoarece, ca şi mine, te iubeşte din toată inima.

După aceasta, doctorul şi Ange Pitou se opriră în faţa porţii din strada Saint-Honoré.

Pitou dormi cum mergea, cum mînca, cum se lupta, adică din toată inima. Numai că datorită obişnuinţei căpătate la ţară de a se scula dis-de-dimineaţă, era în picioare la ora cinci.

La şase, trăsura era pregătită.

La şapte, bătea la uşa Catherinei.

Stabilise cu doctorul Gilbert că la ora opt se vor întîlni la căpătîiul patului lui Billot.

Cathérine veni să deschidă uşa şi scoase un strigăt zărindu-l pe Pitou.

— Ah ! spuse ea. A murit mama !

Şi păli, sprijinindu-se de perete.

— Nu, spuse Pitou, numai că, dacă vreţi s-o mai vedeţi înainte de a muri, trebuie să vă grăbiţi, domnişoară Cathérine.

Acest schimb de cuvinte, care spunea în puţine vorbe atîtea lucruri, făcu inutilă orice introducere şi o puse pe Cathérine de la început faţă în faţă cu nenorocirea ei.

— Şi-apoi, mai e o nenorocire, continuă Pitou.

— Care ? întrebă Cathérine cu acel ton concis şi aproape indiferent al unei fiinţe care, ajungînd la limita

suferinţei umane, nu se mai teme că durerea sa poate creşte.

— Domnul Billot a fost grav rănit ieri pe Champ-de-Mars.

— Ah ! făcu Cathérine.

Evident, tînăra fată era mult mai puţin sensibilă la această noutate decît la prima.

— Atunci, continuă Pitou, iată ce mi-am spus — şi este şi părerea domnului doctor Gilbert : „Domnişoara Cathérine va face, în trecere, o vizită domnului Billot , care a fost transportat la spitalul Gros-Caillou, şi de acolo va lua diligenţa spre Villers-Cotterèts”.

— Şi dumneata, domnule Pitou ? întrebă Cathérine.

— Eu, spuse Pitou, m-am gîndit că, fiindcă vă duceţi acolo să-i daţi ajutor doamnei Billot să moară, e obligaţia mea să rămîn aici, pentru a încerca să-l ajut pe domnul Billot să revină la viaţă... Rămîn lîngă acela care n-are pe nimeni, înţelegeţi, domnişoară Cathérine ?

Pitou rosti aceste cuvinte ce îngereasca lui naivitate, fără să gîndească că astfel, în cîteva cuvinte, descria întreaga istorie a devotamentului său.

Cathérine îi întinse mîna.

— Ai un suflet mare, Pitou ! spuse ea. Vino să-l îmbrăţişezi pe sărmanul şi micul meu Isidore.

Şi merse înainte, căci scurta scenă pe care am povestit-o se desfăşurase pe poteca de lîngă casă, la poarta dinspre stradă. Era mai frumoasă ca oricînd sărmana Cathérine, îmbrăcată în doliu cum era ; ceea ce-l făcu pe Pitou să scoată un oftat.

Cathérine intră înaintea tînărului într-o mică încăpere ce dădea spre grădină. În această cameră, care, împreună cu o bucătărie şi un salonaş, alcătuia locuinţa Catherinei, se afla un pat şi un leagăn. Patul mamei şi leagănul copilului. Copilul dormea. Cathérine

trase perdeaua transparentă şi se dădu în lături, pentru a-l lăsa pe Pitou să privească în voie.

— Oh ! Frumos mai e îngeraşul ! spuse Pitou împreunîndu-şi mîinile.

Şi, ca şi cum ar fi fost cu-adevărat în faţa unui înger, se aşeză în genunchi şi sărută mîna copilului.

Pitou a fost repede răsplătit pentru ceea ce făcuse : simţi fluturînd pe obrazul său părul Catherinei şi două buze îi atinseră fruntea. Mama înapoia sărutul dat fiului.

— Mulţumesc, bunul meu Pitou ! spuse ea. De la ultimul sărut primit de la tatăl său, nimeni în afară de mine nu l-a mai sărutat pe sărmanul micuţ.

— Oh ! domnişoară Cathérine ! murmură Pitou înmărmurit şi zdruncinat de sărutul fetei.

Şi totuşi, acest sărut era pornit numai din ce era sfînt şi recunoscător în dragostea unei mame.

Capitolul 25
FIICA, TATĂL ŞI MAMA

Peste zece minute, Cathérine, Pitou şi micul Isidore se îndreptau spre Paris, în trăsura doctorului Gilbert. Trăsura făcu un popas în faţa spitalului Gros-Caillou. Cathérine coborî, îşi luă fiul în braţe şi-l urmă pe Pitou. Ajunsă la uşa camerei de rufărie, ea se opri :

— Mi-ai spus că-l vom găsi pe doctorul Gilbert lîngă patul tatălui meu ?

— Da...

Pitou întredeschise uşa.

— Şi e chiar aici, spuse ei.

Ajunsă în faţa patului, Cathérine se lăsă în genunchi şi, ridicind mîinile spre cer, exclamă :

— O, Doamne, eşti martor că mă rog ţie din adîncul inimii pentru viaţa tatălui meu !

Era tot ce putea face această fată pentru părintele care voise să-i ucidă iubitul.

La auzul acestui glas, de altfel, o tresărire agită trupul bolnavului. Respiraţia i se acceleră. Deschise ochii şi privirea sa, după ce rătăci o clipă în jur ca pentru a-şi da seama de unde vine această voce, se fixă asupra Catherinei.

Mîna lui făcu o mişcare, ca şi cum ar fi vrut să respingă această apariţie, pe care rănitul o luă, fără îndoială, drept o halucinaţie din cauza febrei.

Privirea Catherinei o întîlni pe cea a tatălui său, şi Gilbert văzu, cu un fel de groază, două fulgere de ură în loc de două raze de dragoste. După care tînăra se ridică şi se întoarse lîngă Pitou.

Pitou vru s-o însoţească pînă la diligenţa care pleca la zece dimineaţa, dar ea refuză.

— Nu, spuse ea, ai spus că locul dumitale este lîngă cel ce e singur. Rămîi, Pitou.

Caii erau înhămaţi, vizitiii în şa, Cathérine urcă şi se aşeză pe singurul loc rămas liber din interiorul diligenţei.

Opt ore mai tîrziu, trăsura se opri pe strada Soissons. Era şase după-amiază, adică încă în plină zi. Văduvă şi mamă, Cathérine nu se gîndi la batjocurile provinciale. Coborî din trăsură fără neruşinare, dar şi fără teamă.

La început, lumea n-a recunoscut-o. Era atît de palidă şi atît de schimbată, încît nu părea să mai fie aceeaşi femeie. Doar o singură persoană o recunoscu. Era mătuşa Angélique.

Mătuşa Angélique şedea la uşa primăriei, de vorbă cu cîteva cumetre.

— Oh ! strigă ea deodată, e fata lui Billot cu copilul ei. Se furişează în străduţă.

Mătuşa Angélique se înşela. Cathérine nu se ascundea. Cathérine se grăbea să ajungă lîngă mama sa, şi mergea repede. Cathérine o luase pe străduţă fiindcă era drumul cel mai scurt.

Ieşind din ulicioară o luă la stînga, merse pe strada Lormet şi pe o potecă de-a curmezişul cîmpului, ajunse pe drumul spre Pisseleu. Fără teamă, intră repede în fermă.

Un cîine mare lătră pe cînd trecea, apoi, deodată, recunoscîndu-şi stăpîna, se apropie de ea, ridică labele, scoţînd mici urlete fericite. La lătratul cîinelui, un bărbat apăru în uşă.

— Domnişoara Cathérine ! exclamă el.

— Nene Clouïs ! spuse Cathérine la rîndul ei.

— Fiţi bine venită, draga mea domnişoară, spuse bătrînul paznic. Casa are nevoie de prezenţa dumneavoastră, duceţi-vă !

— Şi sărmana mea mamă ? întrebă Cathérine.

— Vai ! Nici mai bine, nici mai rău ! Se stinge, biata femeie.

— Unde e ?

— În camera ei.

— Singură ?

-— Nu, nu, nu... E cu doamna Clément, aceeaşi infirmieră care v-a îngrijit şi pe dumneavoastră.

— Şi... întrebă şovăind Cathérine, îşi mai păstrează cunoştinţa, biata mamă ?

— Uneori se pare că da, atunci cînd se rosteşte numele dumneavoastră...

— Să intrăm, să intrăm !

— Intraţi, domnişoară, spuse bătrînul paznic deschizînd uşa camerei unde zăcea doamna Billot.

Bătrîna, culcată în patul cu perdele de serj verde, era vegheată, aşa cum a spus bătrînul Clouïs, de doamna Clément.

Sărmana doamnă Billot nu părea schimbată, numai că tenul ei devenise de o paloare ca de fildeş.

— Mamă ! Mamă ! strigă Cathérine, azvîrlindu-se pe pat.

Bolnava deschise ochii, făcu o mişcare din cap spre Cathérine, un fulger de înţelegere îi străluci în privire, şi buzele ei bolborosiră sunete de neînţeles.

Sosirea Catherinei produse o revoluţie la fermă. Pe Billot îl aşteptau, nu pe fiica sa. Cathérine povesti ce se întîmplase cu Billot. Apoi reluă toată autoritatea pe care tatăl ei i-o acordase într-o zi în detrimentul mamei sale.

Moş Clouïs fu răsplătit şi o porni spre casă.

A doua zi, doctorul Raynal veni la fermă. A fost fericit s-o revadă pe tînăra fată.

Timp de opt zile şi opt nopţi Cathérine nu părăsi patul mamei sale. În noaptea celei de a opta zi, uşa camerei în care se afla doamna Billot se deschise, şi Pitou apăru în prag. Venea de la Paris, de unde plecase de dimineaţă, potrivit obiceiului său.

Văzîndu-l, Cathérine tresări. O clipă crezu că tatăl ei murise. Dar chipul lui Pitou, fără să fie chiar vesel, nu era al unui om care aduce o veste atît de gravă.

Într-adevăr, lui Billot îi mergea din ce în ce mai bine, şi în ziua plecării lui Pitou fusese transportat din spitalul Gros-Caillou acasă la doctorul Gilbert.

Din momentul în care Billot încetă să fie în pericol, Pitou îşi manifestă dorinţa de a se înapoia la Pisseleu.

Nu se mai temea de viaţa lui Billot, ci de a Catherinei, căci prevăzuse momentul în care i se va anunţa lui Billot ceea ce nu voiseră să-i spună, adică starea în care i se găsea soţia. Era convins că, în acel moment, oricît de slăbit de boală ar fi fost, Billot va pleca spre Villers-Cotterèts. Şi ce se va întîmplă dacă o va găsi pe Cathérine la fermă ?...

Doctorul Gilbert nu-i ascunsese lui Pitou efectul ce-l produsese asupra rănitului intrarea Catherinei, cînd stătuse o clipă lîngă patul bolnavului. Era limpede că această viziune rămăsese în fundul memoriei lui Billot şi, pe măsură ce raţiunea îi revenea, bolnavul se aştepta ca, dintr-un moment într-altul, năluca să reapară.

Dealtfel, Billot nu scosese nici un cuvînt. Nici o singură dată nu rostise numele Catherinei. Dar doctorul era un prea fin observator să nu fi ghicit totul. În consecinţă, îl expediase pe Pitou la fermă. El trebuia s-o îndepărteze pe Cathérine de acolo.

Pitou îi împărtăşi Catherinei temerile sale, dar ea declară că nu va părăsi patul muribundei înainte de a închide ochii mamei, chiar dacă tatăl ar ucide-o.

De zece zile bolnava nu mai mînca. În noaptea celei de-a unsprezecea zi, în momentul cînd respiraţia părea să se fi stins, bolnava păru a prinde viaţă, buzele i se mişcară, ochii i se deschiseră mari şi ficşi.

— Mamă ! Mamă ! strigă Cathérine.

Şi alergă spre uşă, pentru a se duce să-şi ia copilul.

La înapoiere, cînd căzu cu el în genunchi în faţa patului mamei sale, văzu ochii ei luminîndu-se, gura

scoţînd un strigăt, braţele întinzîndu-se. Bătrîna se ridică pe pernă, întinse mîinile deasupra capului Catherinei şi al fiului său, apoi, după un efort, rosti :

— Vă binecuvîntez, copiii mei !

Căzu pe pernă, braţele i se prăbuşiră, glasul i se stinse. Murise. Cathérine închise cu pioşenie ochii mamei, mai întîi cu mîinile, apoi cu buzele.

Prevăzînd de multă vreme acest suprem moment, doamna Clément cumpărase dinainte două lumînări, le aprinse şi le aşeză la cele două capete ale patului.

După ce îşi duse copilul în leagăn, Cathérine se înapoie în camera mortuară şi se aşeză în genunchi, cu cartea de rugăciuni în mînă.

Pitou începu să se ocupe de înmormîntare.

Deoarece nu era în relaţii cu abatele Fortier, ne amintim de ce, Pitou se duse la paracliser pentru a rîndui slujba religioasă, la hamali pentru a le anunţa ora cînd trebuia ridicat coşciugul, la gropar pentru a-i spune că trebuie să sape groapa.

Apoi, de acolo se duse la Haramont să comunice locotenentului şi celor treizeci de oameni din garda naţională că înmormîntarea doamnei Billot va avea loc poimîine, la unsprezece dimineaţa.

Seara, Pitou se înapoie la fermă.

Cathérine se ruga la picioarele patului mamei sale.

Pitou îi povesti ce făcuse în timpul zilei şi apoi adăugă :

— Nu credeţi, domnişoară Cathérine, că a sosit momentul să părăsiţi casa ?

— Nu voi părăsi ferma pînă cînd n-o va părăsi mama mea !

Cathérine spuse aceste cuvinte cu atîta fermitate, încît Pitou înţelese că hotărîrea ei este nestrămutată.

— Iar cînd veţi părăsi ferma, spuse Pitou, vreau să ştiţi că la o leghe depărtare de aici sînt două locuri

unde cu siguranţă veţi fi bine primită : coliba lui moş Clouïs şi căsuţa lui Pitou.

-— Mulţumesc, Pitou, răspunse Cathérine, şi în acelaşi timp arătă cu un semn al capului că va accepta unul sau altul din cele două refugii.

A doua zi, de la zece dimineaţa începură să sosească la fermă prietenii poftiţi la ceremonia funebră.

Lipseau numai preotul şi ceilalţi oameni de la biserică.

Aşteptară un sfert de oră, dar nu veni nimeni.

I se povesti lui Pitou că abatele Fortier fusese la mama Billot, dar refuzase să-i dea ultima împărtăşanie, sub pretext că bătrîna nu se putea spovedi. Oamenii se priviră un timp în tăcere. Apoi, un glas spuse :

— Ei bine Şi ce dacă abatele Fortier nu vrea să facă slujba religioasă ? O să ne lipsim de ea !

Glasul era al lui Désire Maniquet, cunoscut pentru părerile sale antireligioase.

A urmat un moment de linişte.

Era limpede că celor de faţă li se părea cam îndrăzneţ să se lipsească de slujba religioasă. Şi, totuşi, trăiau în epoca de înflorire a şcolii lui Voltaire şi Rousseau.

— Domnilor, spuse atunci primarul, să mergem la Villers-Cotterèts. Acolo totul se va lămuri.

— La Villers-Cotterèts ! strigară toţi cei prezenţi.

Pitou făcu semn la patru dintre oamenii săi şi coşciugul fu ridicat. La poartă, coşciugul trecu prin faţa Catherinei şi a micului Isidore, pe care îl ţinea în genunchi lîngă ea. Apoi, după ce ieşi cortegiul funebru, Cathérine sărută pragul porţii unde nu mai avea de gînd să pună piciorul şi, ridicîndu-se, îi spuse lui Pitou :

— Mă vei găsi în coliba lui Moş Clouïs.

Şi se îndepărtă repede prin curtea fermei, prin grădinile ce dădeau în capătul unei străzi.

Convoiul înainta tăcut, formînd un lung şir pe şosea, cînd, deodată, cei ce închideau convoiul auziră în urma lor un strigăt. Se întoarseră.

Un călăreţ se apropia în galop mare dinspre Ivors, adică pe drumul spre Paris. O parte a obrazului îi era brăzdată de două bentiţe negre. Ţinea pălăria în mînă şi făcea semn să fie aşteptat.

Pitou se întoarse ca şi ceilalţi.

— Hei, spuse el, domnul Billot... Bine ! N-aş vrea să fiu în pielea abatelui Fortier.

La numele de Billot, toată lumea se opri.

Ajuns în capul convoiului, Billot descălecă, aruncă frîul pe gîtul calului şi, după ce spuse „Bună ziua şi mulţumesc, cetăţeni”, trecu în spatele coşciugului, lîngă Pitou.

Un grăjdar îi luă în primire calul şi-l duse la fermă.

Fiecare arunca priviri curioase asupra lui Billot.

Slăbise puţin şi era foarte palid. Mai avea vînătăi, pe o parte din frunte şi în jurul unui ochi. Dinţii strînşi sprîncenele încruntate, dovedeau o furie sumbră, care nu aştepta decît momentul să se reverse înafară.

— Ştiţi ce s-a întîmplat ? întrebă Pitou.

— Ştiu tot, răspunse Billot,

De îndată ce Gilbert mărturisise arendaşului în ce stare se afla soţia lui, acesta luă o cabrioletă care-l duse pină la Nanteuil. Billot luă apoi un căluţ de poştă, schimbă calul la Levignan şi ajunse la fermă în clipa cînd convoiul ieşea pe poartă.

La Villers-Cotterèts găsiră un grup de oameni aşteptînd.

Pe măsură ce convoiul înainta pe străzi, bărbaţi, femei şi copii ieşeau din casă, îl salutau pe Billot şi intrau în rînduri.

Cînd convoiul ajunse în piaţă, număra cinci sute de persoane. Din piaţă începea să se vadă biserica.

Ceea ce prevăzuse Pitou se adeverea : biserica era închisă. Ajunseră la poartă şi se opriră. Billot se

făcuse alb la faţă. Expresia chipului său devenea din ce în ce mai ameninţătoare.

Portarul primăriei era şi al bisericii. Fu chemat şi interogat de primar, domnul Longpré.

Abatele Fortier interzisese oricărui om al bisericii să ia parte la înmormîntare.

Primarul întrebă unde erau cheile bisericii. Cheile erau la paracliser.

— Du-te şi caută cheile, spuse Billot lui Pitou.

Peste cinci minute acesta reveni spunînd :

— Abatele Fortier a poruncit să-i fie aduse cheile, pentru a fi sigur că biserica nu va fi deschisă.

— Să mergem să luăm cheile de la preot, spuse Désire Maniquet, promotor înnăscut al măsurilor extreme.

— Ar dura prea mult, spuse Billot.

Atunci privi în jurul său. În faţa bisericii se construia o casă. Dulgherii ciopleau o grindă. Billot se îndreptă spre ei, le făcu semn cu mîna că avea nevoie de grinda pe care o ciopleau. Muncitorii se dădură la o parte. Billot îşi trecu braţul între grindă şi pămînt şi, cu un singular efort, o ridică. Dar nu ţinuse seama de puterile ce-l părăsiseră. Sub greutatea enormă, colosul se clătină şi o clipă toată lumea crezu că se va prăbuşi. A durat doar o clipă : Billot îşi regăsi echilibrul, zîmbind cu un surîs teribil. Apoi înaintă cu pas încet dar singur. Semăna cu acele berbece antice cu care Alexandru, Hannibal sau Cezar dărîmau zidurile.

Se înfipse, cu picioarele depărtate, în faţa porţii, şi formidabila maşină începu să funcţioneze.

La a treia lovitură, zăvoarele, broaştele şi balamalele săriră. Uşa de stejar se căscă.

Billot lăsă să cadă grinda. Patru oameni o duseră anevoie înapoi de unde o luase Billot.

— Acum, domnule primar, spuse Billot, aşezaţi în mijlocul naosului coşciugul sărmanei mele soţii, care n-a făcut niciodată vreun rău, nimănui. Şi tu, Pitou, adă-i

pe dascăl, pe paracliser, pe copiii din cor şi pe ceilalţi. De preot mă ocup eu.

Şi se îndreptă spre locuinţa abatelui Fortier.

Pentru a doua oară, în răstimp de un an, arendaşul, revoluţionar avea să stea faţă în faţă cu preotul regalist.

Uşa cea mare a casei abatelui era închisă, ca şi cea a bisericii.

Billot căută cu privirea o altă grindă de împrumutat. Găsi un fel de bornă şi o smulse din pavajul în care era încastrată. Apoi, ridicînd-o deasupra capului, se trase trei paşi înapoi şi izbi cu blocul de granit uşa, care zbură în ţăndări.

În momentul cînd Billot îşi croia astfel drum, fereastra de la etaj se deschise şi capul abatelui Fortier apăru, cerînd ajutor grabnic enoriaşilor. Dar apelul pastorului rămase fără răspuns.

După aproape zece minute, timp în care Billot a mai trebuit să desferece două sau trei uşi, în spatele preotului se văzu apărînd capul livid al arendaşului, apoi o mînă se ridică şi se lăsă cu putere pe umărul preotului... Billot şi preotul dispărură în fundul încăperii. Apoi nu se mai auziră decît strigătele tot mai stinse ale abatelui Fortier.

În acest timp, Pitou îi adusese pe paracliser, pe dascăl şi pe copiii din cor, toţi tremurînd. Erau împreună în biserică cînd îl zăriră pe Billot tîrîndu-l după el pe abatele Fortier, care încerca să se împotrivească, cedînd pînă la urmă la numai zece paşi de biserică.

Toată lumea se dădu la o parte, să le lase loc.

Abatele aruncă o privire înspăimîntată asupra portalului sfărîmat al bisericii, intră în sacristie şi ieşi peste o clipă în straie, cu sfînta cuminecătură în mînă.

Dar în momentul cînd se întoarse spre a spune primele cuvinte ale rugăciunii, Billot întinse mîna şi rosti :

— Ajunge, prost slujitor al lui Dumnezeu ! Am vrut numai să-ţi frîng orgoliul, asta-i tot. Dar vreau să se ştie că o femeie sfîntă ca a mea se poate lipsi de rugă-ciunile unui preot fanatic şi duşmănos ca tine.

Şi, întorcîndu-se spre imensul cortegiu care umplea nu numai biserica ci şi piaţa primăriei şi a castelului, strigă :

— Cetăţeni, la cimitir !

Cînd totul se termină, Billot întinse mîna spre mor- mînt :

— Dumnezeu mi-e martor că jur să lupt pe veci împotriva regelui, care a poruncit să fiu asasinat. Împotriva nobililor, care mi-au dezonorat fiica. Împotriva preoţilor, care au refuzat s-o înmormînteze pe soţia mea.

Întorcîndu-se apoi spre cei de faţă, plini de simpatie pentru acest triplu jurămînt, Billot le spuse :

— Fraţilor ! O nouă Adunare va fi convocată şi alţii vor ocupa locurile trădătorilor care s-au înscăunat la Feuillants. Alegeţi-mă ca reprezentant în această nouă Adunare şi veţi vedea dacă ştiu să-mi ţin jurămintele.

Un strigăt de încuviinţare generală răspunse propunerii şi astfel, din acest moment, candidatura sa la Adunarea Legislativă a fost consfinţită.

Capitolul 26
BILLOT AJUNGE DEPUTAT

Evenimentele povestite au produs o puternică impresie nu numai asupra locuitorilor din Villers-Cotterèts, dar şi asupra arendaşilor din satele învecinate.

Or, arendaşii reprezentau o mare forţă în alegeri. Fiecare dintre ei dădea de lucru la zece, douăzeci, treizeci de zilieri, şi cu toate că sufragiul era pe-atunci în două trepte, rezultatul alegerilor depindea în mare măsură de cei de la ţară.

Înainte de a-l părăsi pe Billot, fiecare om care-i stiinse mîna îi spuse simplu :

— Fii liniştit !

Şi Billot se înapoie la fermă cu adevărat liniştit, căci pentru prima dată întrevedea un puternic mijloc de a-i plăti nobilimii şi monarhiei tot răul ce i-l făcuseră.

Se întoarse acasă fără să spună un cuvînt despre Cathérine. Nimeni n-a putut şti dacă aflase despre scurta ei prezenţă la fermă. În ultimul an nu îi rostise numele în nici o împrejurare. Pentru el, fiica lui nu mai exista. Nu acelaşi lucru se întîmpla şi cu Pitou. El regretase din tot sufletul că nu era iubit de Cathérine, dar, comparîndu-se cu Isidore, înţelese perfect de ce ea îl iubea pe-acesta din urmă. Nu este deci de mirare că Pitou se despărţi în mare grabă de Billot, pentru a afla ce s-a întîmplat cu mama şi copilul.

Îndreptîndu-se spre locuinţa sa din Haramont, drumul lui trecea oricum pe la coliba lui moş Clouïs. Îl întîlni în apropiere pe bătrîn, cu un iepure în tolba de vînătoare. Pitou află, din cîteva cuvinte, că atunci cînd Cathérine veni să-i ceară vechiul ei adăpost, devotatul Clouïs s-a grăbit să i-l ofere. Astfel încît, ajungînd pe

pragul colibei, Pitou o găsi pe Cathérine aşezată pe pat, cu ochii înlăcrimaţi, cu copilul în braţe.

Văzîndu-l, ea aşeză copilul pe genunchi şi-i întinse tînărului mîinile şi fruntea.

Căzînd în genunchi în faţa Catherinei şi sărutînd mînuţele copilului, Pitou exclamă :

— Ah ! domnişoară Cathérine, fiţi liniştită : sînt bogat, micuţul Isidore nu va duce lipsă de nimic ?

Pitou avea 15 ludovici, şi el numea asta bogăţie !

-— Mulţumesc, domnule Pitou, spuse ea, te cred şi sînt fericită să te cred, căci eşti singurul meu prieten. Şi dacă ne părăseşti şi dumneata, vom fi singuri pe pămînt. Dar nu ne vei părăsi niciodată, nu-i aşa ?

— Cu siguranţă, niciodată !

— Domnule Pitou, spuse Cathérine, am nevoie de aer. Dă-mi braţul, să ne plimbăm puţin sub copaci... Cred că-mi va face bine.

— Şi mie, domnişoară, căci simt că mă înăbuş.

Cathérine culcă copilul în pat şi dădu braţul lui Pitou.

Cinci minute mai tîrziu se aflau în pădure.

În acest timp, Billot continua să lucreze la strînsul recoltei. Fusese un an bun. Aşa că dădu partea ce li se cuvenea proprietarilor, o luă pe a sa, păstră sămînţă pentru anul următor, nutreţ pentru hrana cailor, produsele necesare pentru a scoate ce-i trebuia pentru plata şi întreţinerea lucrătorilor şi, într-o dimineaţă, îl chemă pe Pitou.

După cum am mai spus, Pitou venea din cînd în cînd să-l viziteze pe Billot. Acesta îl primea cu braţele deschise, îl poftea să mănînce cu el. Dar niciodată Billot nu trimisese după el. Iată de ce Pitou se îndrepta spre fermă nu fără oarecare temeri.

Billot era totdeauna serios. Nimeni n-ar fi putut spune că a văzut înflorind un zîmbet pe buzele fermierului din momentul cînd fiica sa părăsise ferma.

Ei bine, de astă dată Billot era şi mai întunecat ca de obicei.

Totuşi, după obicei, îi întinse mîna lui Pitou, i-o strînse chiar cu mai multă vigoare şi o reţinu între mîinile sale.

Pitou îl privi pe fermier cu uimire.

— Pitou, spuse el, tu eşti un om cinstit.

— Păi ! domnule Billot, cred şi eu.

— Iar eu sînt sigur !

— Sînteţi foarte bun cu mine, domnule Billot.

— Am hotărît de aceea ca, după plecarea mea, tu, Pitou, să rămîi în fruntea fermei.

— Eu, domnule ? spuse Pitou. Cu neputinţă !

— De ce ?

— Fiindcă, domnule Billot, sînt o puzderie de amănunte în care ochiul unei femei este de neînlocuit.

— Ştiu, răspunse Billot. Îţi vei alege singur femeia care va împărţi cu tine supravegherea. Nu-ţi cer să-mi dai numele ei. N-am nevoie să-l ştiu şi, cînd va fi să vin la fermă, voi avea grije să te vestesc cu opt zile înainte, şi astfel, dacă nu va trebui s-o văd, sau dacă ea nu va trebui să mă vadă, va avea vreme să plece.

— Bine, domnule Billot, spuse Pitou.

— Acum, continuă Billot, în hambar se află sămînţa pentru semănat, în pod fînul, paiele şi ovăzul pentru hrana cailor, şi în acest sertar banii necesari pentru plata salariilor şi hrana oamenilor.

Billot deschise un sertar plin de bani.

— O clipă, o clipă, domnule Billot ! Cîţi bani sînt în acest sertar ?

— Nu ştiu, răspunse fermierul împingîndu-l la loc.

Apoi îl închise şi-i predă cheia lui Pitou, zicînd :

— Cînd nu vei mai avea bani, îmi vei cere.

Pitou înţelese cîtă încredere era în acest răspuns.

— Şi dacă, din întîmplare, veţi avea nevoie de mine acolo... ? întrebă tînărul.

— Fii liniştit, Pitou, nu te voi uita.

Apoi adăugă :

— E ora două după-amiază. Plec la Paris la cinci. La şapte poţi fi aici cu *femeia* pe care ţi-o vei alege să te ajute.

— Bine ! Atunci, spuse Pitou, n-am timp de pierdut! La revedere, dragă domnule Billot.

— La revedere, Pitou.

Pitou plecă în goană de la fermă.

Billot îl urmări din priviri atît timp cît îl putu vedea. Apoi, după ce dispăru, spuse :

— Oh ! De ce fiica mea nu s-a îndrăgostit mai degrabă de un băiat ca ăsta, în locul acelui nobil putred, care o lasă văduvă fără să fie măritată, mamă fără să fie soţie ?

E inutil să mai spunem că la ora cinci Billot se urcă în diligenţa de la Villers-Cotterèts spre Paris şi că la ora şase, Pitou, Cathérine şi micul Isidore intrau în fermă.

Capitolul 27
ASPECTUL NOII ADUNĂRI

La 1 octombrie 1791 trebuia să aibă loc inaugurarea Adunării Legislative.

Ca şi ceilalţi deputaţi, Billot sosi către sfîrşitul lui septembrie.

Noua Adunare era alcătuită din şapte sute patruzeci şi cinci de membri. Printre ei se numărau patru sute de avocaţi şi jurişti, şaptezeci şi doi literaţi, ziarişti şi poeţi, şaptezeci de preoţi constituţionalişti, adică preoţi care juraseră pe Constituţie. Ceilalţi două sute trei erau proprietari sau arendaşi, ca Billot, proprietar şi fermier în acelaşi timp, sau oameni exercitînd profesiuni libere şi chiar manuale.

În rest, caracterul specific sub care se înfăţişau noii deputaţi erau tinereţea : cea mai mare parte dintre ei n-aveau mai mult de douăzeci şi şase de ani. Se putea spune că este o generaţie nouă şi necunoscută, trimisă de Franţa pentru a rupe violent cu trecutul. Zgomotoasă, furtunoasă, revoluţionară, ea venea să detroneze tradiţia. Aproape toţi erau spirite cultivate, unii poeţi, cum am spus, alţii avocaţi, alţii chimişti. Plini de energie şi graţie, de o vervă extraordinară, de un devotament fără limite pentru idealuri, foarte ne cunoscători în problemele de stat, lipsiţi de experienţă, vorbăreţi, bătăioşi, uşuratici, ei aduceau evident acest mare şi teribil lucru care se numea *necunoscutul*.

Or, necunoscutul în politică înseamnă totdeauna îngrijorare. Cu excepţia lui Condorcet şi Brissot, i se putea pune aproape fiecăruia întrebarea : „Cine sînteţi dumneavoastră ?”

Într-adevăr, unde erau oamenii-făclie şi chiar torţele Constituantei ? Unde erau alde Mirabeau,

Sieyès, Duport, Bailly, Robespierre, Barnave, Cazales ? Dispăruseră cu toţii.

Din loc în loc, ca rătăcite în această tinereţe focoasă, apăreau cîteva capete cărunte. Restul reprezenta Franţa tînără sau virilă, Franţa cu păr negru.

Frumoase capete pentru a fi tăiate de o Revoluţie, şi care au fost tăiate aproape toate !

Dealtfel, se simţea încolţind germenele războiului civil în interior, se simţea venind războiul din afară. Toţi aceşti oameni tineri nu erau defel doar simpli deputaţi. Erau luptători : Gironda — care în caz de război se oferise în totalitate, de la douăzeci la cincizeci de ani, să mărşăluiască la graniţă — Gironda trimitea o avangardă.

Această avangardă era formată din oameni ca Vergniaud, Guadet, Gensonné, fraţii Fonfrède, Ducos. În sfîrşit, acesta era nucleul a ceea ce avea să se numească *Gironda* şi să-şi dea numele unui partid faimos care, cu toate greşelile făcute, a rămas simpatic prin nenorocirea care l-a lovit.

Născuţi dintr-un suflu de război, ei intrau dintr-un singur salt în arena sîngeroasă a vieţii politice. Numai văzîndu-i cum îşi luau tumultuos locurile în Cameră, puteai ghici în ei acele rafale de vînt năprasnic care vor stîrni furtunile din 20 iunie, 10 august şi 21 ianuarie.

Nu mai exista o latură de dreapta. Dreapta era suprimată. În consecinţă, nu mai existau aristocraţi.

Întreaga Adunare se înarmase împotriva a doi duşmani: nobilii şi preoţii. Dacă aceşti duşmani rezistau prin mandatul primit Adunarea va lupta să le înfrîngă rezistenţa.

În privinţa regelui, se lăsă pe seama conştiinţei deputaţilor să hotărască poziţia ce trebuie adoptată faţă de el. Lumea îl compătimeşte. Unii speră că va scăpa de sub presiunea forţei triple a reginei,

aristocraţiei şi a clerului. Dar, dacă le va sprijini, va fi zdrobit împreună cu ele.

Bietul rege ! Nu i se mai zicea nici rege, nici Ludovic al XVI-lea, nici Majestate. I se zice *puterea executivă*.

Intrînd în această sală, a cărei împărţire le era total necunoscută, prima mişcare a deputaţilor a fost să privească în jurul lor. Pe fiecare latură se deschidea o tribună rezervată.

— Pentru cine sînt aceste două tribune? întrebară mai multe glasuri.

— Sînt tribunele deputaţilor al căror mandat a expirat, răspunse arhitectul.

— Oh ! Oh ! murmură Vergniaud. Adică e vorba de un comitet de cenzură ! Legislativa este oare o cameră a reprezentanţilor naţiunii, sau o clasă de şcolari ?

— Să aşteptăm, spuse Hérauld de Séchelles. Vom vedea cum se vor comporta profesorii noştri.

— Uşier, strigă Thuriot, le veţi spune pe măsură ce vor intra, că în Adunare se află un om care era gata să-l arunce pe guvernatorul Bastiliei din vîrful pînă la temelia zidurilor sale — şi că acest om se numeşte *Thuriot*...

Peste un an şi jumătate acest om avea să se numească „Omoară-l pe rege”[1].

Primul act al noii Adunări a fost să trimită o delegaţie la Tuileries.

Regele a avut imprudenţa să pună un ministru să-l înlocuiască.

— Domnilor, spuse acesta, regele nu vă poate primi în acest moment. Reveniţi la ora trei.

Deputaţii se retraseră.

— Ei bine ? întrebară ceilalţi membri ai Adunării văzîndu-i că se întorc atît de repede.

---

[1] Joc de cuvinte intraductibil, bazat pe pronunţia franceză. (N.T.)

— Cetăţeni, spuse unul din delegaţi, regele nu era gata şi avem trei ore înaintea noastră.

— Bine ! strigă de ia locul său ologul Couthon, să folosim aceste trei ore. Propun să suprimăm titlul de *majestate.*

Un „ura” general îi răspunse. Titlul de majestate a fost suprimat prin aclamaţii.

— Cum vom numi *puterea executivă* ? întrebă atunci un glas.

— Îi vom da numele de *rege al francezilor*, răspunse un alt glas. E un titlu destul de frumos ca să-l mulţumească pe domnul Capet.

Toate privirile se întoarseră spre omul care-l numise pe regele Franţei *domnul Capet*.

Era Billot.

— Fie, pentru titulatura de *rege al francezilor* ! se strigă aproape în unanimitate.

— Aşteptaţi, spuse Couthon, ne mai rămîn două ore. Am de făcut o nouă propunere.

— Dă-i drumul ! strigară cu toţii.

— Propun ca la intrarea regelui să ne ridicăm în picioare, şi, după ce intră regele, să ne aşezăm şi să ne punem pălăriile pe cap.

Timp de o clipă a fost un tumult îngrozitor : strigătele de adeziune erau atît de violente, încît puteau fi luate drept strigăte de împotrivire.

În sfîrşit, după ce zgomotul se potoli, îşi dădură seama că erau cu toţii de acord. Propunerea a fost adoptată.

Couthon îşi aruncă ochii pe pendulă.

— Mai avem o oră, spuse el. Am de făcut o a treia propunere.

— Fă-o ! strigară cu toţii.

— Propun, reluă Couthon cu acel glas suav care, după prilej, ştia să vibreze cumplit, propun să nu mai existe în Adunare un tron pentru rege, ci un simplu fotoliu.

Oratorul fu întrerupt de aplauze.

— Aşteptaţi, aşteptaţi, spuse el ridicînd mîna, n-am terminat.

Liniştea se restabili pe dată.

— Propun ca fotoliul regelui să fie aşezat la stînga preşedintelui.

— Fiţi atent ! spuse un glas. Aceasta înseamnă nu numai a suprima tronul, dar şi a-l subordona pe rege.

— Propun, replică Couthon, nu numai să suprimăm tronul, dar şi să-l subordonăm pe rege.

I se răspunse prin aclamaţii nemaiauzite.

— E bine, cetăţeni, spuse Couthon. Cele trei ore s-au scurs. Îi mulţumesc regelui francezilor că ne-a făcut să aşteptăm. Noi nu ne-am pierdut timpul aşteptîndu-l.

Delegaţia se înapoie la Tuileries.

De astă dată, regele îi primi, dar avea o idee preconcepută.

— Domnilor, spuse el, nu pot veni la Adunare decît peste trei zile.

Deputaţii se priviră.

— Atunci, Sire, va fi în ziua de 4 ?

— Da, domnilor, răspunse regele, va fi în ziua de 4.

Şi le întoarse spatele.

În ziua de 4, regele trimise vorbă că e suferind şi nu se va putea prezenta la şedinţă decît în ziua de 7. Dar în absenţa regelui, pe ziua de 4, Constituţia din 1791, adică opera cea mai importantă a ultimei legislaturi, nu fu împiedicată să-şi facă intrarea în noua Adunare. Era înconjurată şi păzită de doisprezece dintre cei mai bătrîni deputaţi ai Constituţiei.

— Bravo ! spuse un glas. Iată-i pe cei doisprezece bătrîni ai Apocalipsului !

Era glasul arhivarului Camus. Urcă cu constituţia la tribună şi, arătînd-o poporului, ca un alt Moise, spuse:

— Popor, iată tablele legii !

Apoi începu ceremonia jurămîntului.

Întreaga Adunare defilă, tristă şi nepăsătoare. Mulţi ştiau dinainte că această constituţie neputincioasă nu va trăi nici un an. Jurau ca să jure, fiindcă era o ceremonie impusă.

Trei sferturi din cei ce jurau erau hotărîţi să nu-şi ţină jurămîntul.

Între timp, vestea despre cele trei decrete adoptate se răspîndi în Paris.

Nu se mai zice Majestate !

Nu mai este tron !

Un simplu fotoliu în stînga preşedintelui !

Era aproape ca şi cum s-ar fi spus : „Nu mai este rege”.

Ca întotdeauna, banul a fost primul căruia i s-a făcut frică : titlurile de rentă coborîră vertiginos ; bancherii începură să se teamă.

La 9 octombrie trebuia să se producă o mare schimbare.

Pe temeiul noii legi, nu mai exista funcţia de comandant general al gărzii naţionale. La 9 octombrie, La Fayette avea să-şi dea demisia, şi fiecare comandant al celor şase legiuni urma să comande pe rînd.

Sosi şi ziua fixată pentru şedinţa cu regele, adică cea de 7. Regele intră în Adunare.

Contrar cu ceea ce era de aşteptat, sentimentul privilegiului era încă atît de puternic încît, la intrarea regelui, nu numai că toţi se ridicară, nu numai că se descoperiră, dar izbucniră chiar în aplauze unanime.

Adunarea strigă : „Trăiască regele !”

Dar, în aceeaşi clipă, ca şi cum regaliştii ar fi vrut să-i sfideze pe noii deputaţi, tribunele strigară :

— Trăiască Majestatea Sa !

Un lung murmur se făcu auzit pe băncile reprezentanţilor naţiunii. Aceştia ridicară ochii spre tribune şi îşi dădură astfel seama că strigătele

porniseră mai ales din tribunele rezervate foştilor constituanţi.

— Bine, domnilor, spuse Couthon. Mîine ne vom ocupa de dumneavoastră.

Regele făcu semn că vrea să vorbească.

Îl ascultară.

Discursul pe care îl rosti, redactat de Duport du Tertre, era abil în cel mai înalt grad şi produse un mare efect. Se învîrtea în întregime în jurul necesităţii de a se menţine ordinea, de a se adopta sentimentul de dragoste de patrie.

Pastorat prezida Adunarea.

Pastorat era regalist.

Regele spusese în discursul său că avea nevoie să fie iubit.

— Şi noi de asemenea, Sire, spuse preşedintele, avem nevoie să fim iubiţi de dumneavoastră !

La aceste cuvinte, întreaga sală izbucni în aplauze.

În discursul său, regele presupunea revoluţia încheiată.

O clipă, întreaga Adunare crezu ca şi el.

Pentru asta, Sire, nu trebuia să fii regele voluntar al preoţilor şi regele involuntar al emigranţilor !

Impresia produsă în Adunare se răspîndi pe dată în Paris.

Seara, regele se duse la teatru împreună cu familia. Fu primit cu un tunet de aplauze.

Mulţi plîngeau, şi el însuşi, atît de puţin accesibil unor asemenea sentimentalisme, vărsă lacrimi.

În timpul nopţii, regele scrise tuturor puterilor străine pentru a le anunţa că acceptase Constituţia din 1791. Se ştie dealtfel că într-o zi, într-un moment de entuziasm, jurase pe această Constituţie, înainte de a fi fost definitivată.

A doua zi, Couthon îşi aminti de cele promise în ajun constituanţilor. Anunţă că are de propus o moţiune.

Moţiunile lui Couthon începuseră să fie cunoscute. Se făcu linişte.

— Cetăţeni, spuse Couthon, cer să dispară din această Adunare orice urmă de privilegiu şi, în consecinţă, toate tribunele să fie deschise publicului.

Moţiunea a fost adoptată în unanimitate.

A doua zi, poporul ocupă tribunele foştilor deputaţi şi, în faţa acestui asalt, umbra Constituantei dispăru.

Capitolul 28
FRANŢA ŞI STRĂINĂTATEA

Am arătat că noua Adunare era deosebit de pornită împotriva nobililor şi împotriva preoţilor. Era o adevărată cruciadă. Numai că stindardele purtau, în loc de Dumnezeu o vrea, textul : poporul o vrea.

La 9 octombrie, în ziua demisiei lui La Fayette, Gallois şi Gensonné îşi prezentară raportul asupra tulburărilor religioase din Vendée. Raportul era cuminte, moderat şi făcu chiar prin asta o impresie profundă.

Cine îl inspirase, dacă nu cumva îl şi scrisese ?

Un politician foarte abil pe care-l vom vedea neîntîrziat făcîndu-şi intrarea în scenă şi în cartea noastră.

Adunarea a fost îngăduitoare.

Unul dintre membrii ei, Fauchet, ceru doar ca statul să înceteze să-i plătească pe preoţii care vor declara că nu înţeleg să se supună voinţei statului, acordînd totuşi pensii acelora dintre refractari care sînt bătrîni şi infirmi.

Ducos merse mai departe : invocă toleranţa ; ceru să li se lase preoţilor întreaga libertate de a depune sau nu jurămîntul.

Şi mai departe merse episcopul constituţionalist Torne. El declară că refuzul însuşi al preoţilor izvora din însemnate virtuţi.

Vom vedea îndată cum au răspuns bigoţii de la Avignon acestor acte de toleranţă.

După discuţia, totuşi neterminată, privind clerul constituţionalist, s-a trecut la problema emigranţilor.

Aceasta echivala cu a trece de la războiul intern la cel extern, a atinge adică cele două răni prin care sîngera Franţa.

Fauchet tratase despre problema clericilor. Brissot trată despre cea a emigranţilor.

El ceru să se facă deosebirea dintre emigrarea din cauza fricii şi cea din pricina urii. Ceru indulgenţă pentru prima şi severitate pentru a doua. După părerea sa, cetăţenii nu puteau fi închişi în graniţele unui regat, dimpotrivă, trebuia să li se deschidă toate porţile. Nici măcar nu voia să se aplice decretul de confiscare a averilor celor emigraţi din ură. Ceru doar să nu fie plătiţi cei care se înarmaseră împotriva Franţei.

Într-adevăr, un lucru minunat ! Franţa continua să plătească în străinătate salariile unor Condé, Lambesc, Charles de Lorraine !

Vom vedea îndată în ce fel au răspuns emigraţii la acest act de blîndeţe.

Cînd Fauchet îşi termină discursul, se primiră veşti de la Avignon. Cînd Brissot îl termină pe-al său, sosiră veşti din Europa. Apoi o lumină puternică apăru dinspre apus, ca un imens incendiu : erau veştile din America.

Să începem cu Avignon-ul.

La 14 septembrie 1791 — în timpul Constituantei — un decret al regelui reunise Avignon-ul cu Franţa.

De un an, Avignon era cînd în mîinile partidului profrancez, cînd în mîinile partidului antifrancez.

Furtuna începu în 1790.

Într-o noapte, papistaşii s-au distrat spînzurînd un manechin împodobit cu cele trei culori. Dimineaţa, la această privelişte, întregul Avignon sări în sus. Fură smulşi din casele lor patru papistaşi — doi nobili, un burghez şi un muncitor — şi spînzuraţi în locul manechinului.

Şefii partidului francez erau doi tineri, Duprat şi Mainvielle, şi un bărbat ceva mai în vîrstă numit Lescuyer. Acesta din urmă era francez în toată puterea cuvîntului : se născuse în Picardia, avea caracter înflăcărat şi chibzuit totodată, şi se stabilise la Avignon în calitate de notar şi secretar al municipalităţii.

Aceşti trei şefi înrolaseră vreo trei mii de soldaţi şi încercaseră cu ei o expediţie în Carpentras, care eşuă. Ploaia, o ploaie rece şi îngheţată amestecată cu grindină, una din acele ploi ce coboară din muntele Ventoux, împrăştiase armata comandată de Mainville, Duprat şi Lescuyer, la fel cum furtuna împrăştiase flota lui Filip al II-lea.

Cine făcuse să cadă această ploaie miraculoasă ? Cine avusese puterea să împrăştie armata revoluţionară?

Fecioara Maria !

Dar Duprat, Mainvielle şi Lescuyer bănuiau că un catalan, numit cavalerul Patus — pe care-l făcuseră general — sprijinise în chip eficace Fecioara în acest miracol, încît îi atribuiau întreaga reuşită...

La Avignon se face curînd dreptate cînd e vorba de trădare : trădătorul este ucis.

Patus a fost ucis.

Or, din cine era alcătuită armata reprezentînd partidul francez ? Din ţărani, hamali şi dezertori !

Căutară un om din popor să-i comande pe aceşti oameni din popor.

Crezură a fi găsit omul potrivit într-un anume Mathieu Jouve, care-şi zicea Jourdan. Se născuse la Saint-Just, aproape de Puy-en Velay. Fusese mai întîi conducător de catîri, apoi soldat, în cele din urmă cîrciumar la Paris. La Avignon vindea roibă.

Se lăuda cu omorurile, se fudulea cu crimele. Arăta tuturor o sabie mare şi spunea că a tăiat cu ea capul guvernatorului Bastiliei şi al celor doi ofiţeri de gardă din 6 octombrie.

La porecla de Jourdan, pe care şi-o dăduse el, poporul adăugase, pe jumătate în batjocură, pe jumătate din teamă, aceea de „Tăietor de capete”.

Duprat, Mainvielle, Lescuyer şi generalul lor Jourdan fuseseră prea multă vreme stăpînii oraşului, încît lumea începuse să nu se mai teamă de ei.

Se organiză împotriva lor o vastă şi surdă conspiraţie, abilă şi tenebroasă cum sînt conspiraţiile preoţilor. Era necesar să se trezească pasiunile religioase.

Soţia unui patriot francez născuse un copil fără braţe. Se răspîndi zvonul că patriotul, pe cînd fura într-o noapte un înger de argint dintr-o biserică, îi rupsese braţul. Copilul infirm nu era altceva decît pedeapsa cerului.

Tatăl fu nevoit să se ascundă, altfel ar fi fost tăiat în bucăţi fără ca mulţimea să se fi informat măcar din ce biserică fusese furat îngerul.

Fecioara era însă în primul rînd aceea care îi proteja pe regalişti, fie şuani în Bretania, fie papistaşi din Avignon. În 1789, Fecioara începu să plîngă într-o biserică din strada Bac. În 1790, ea apăru în regiunea Bocage din Vandeea, în spatele unui stejar bătrîn. În 1791 ea împrăştie armata lui Dupart şi Mainvielle, suflîndu-le soldaţilor grindina în obraz. În sfîrşit, în biserica Cordelierilor ea începu să roşească, de ruşine fără îndoială, din cauza indiferenţei oamenilor din Avignon.

Acest ultim miracol, constatat mai ales de femei — bărbaţii nu prea credeau în el — înfierbîntase bine spiritele, cînd un zvon zguduitor, de cu totul altă natură, se răspîndi în Avignon : o ladă mare cu argintărie fusese transportată în afara oraşului.

A doua zi nu mai era vorba de o ladă, ci de şase.

A treia zi erau optsprezece cufere pline.

Şi ce fel de argintărie conţinea cele optsprezece cufere?

Bunurile casei de amanet, pe care — se spunea — partidul francez le lua cu el în clipa în care părăsea oraşul.

La această veste, un vînt de vijelie trecu deasupra oraşului.

Era în 16 octombrie, într-o duminică dimineaţa. Toţi ţăranii din împrejurimi veniseră să asculte slujba religioasă la oraş.

În vremea aceea nu se circula decît înarmat. În consecinţă, toţi erau înarmaţi. Momentul era bine ales. În plus, şi lovitura era bine pregătită.

Nu mai era vorba nici de partidul francez, nici de partidul antifrancez. Erau pur şi simplu nişte hoţi, nişte hoţi care săvîrşiseră un furt infam, îi jefuiseră pe cei nevoiaşi !

Mulţimea năvălea în biserica Cordelierilor. Ţărani, orăşeni, meseriaşi, hamali, albi, roşii, tricolori, cereau în gura mare ca municipalitatea să-i dea socoteală fără Intîrziere prin reprezentantul ei Lescuyer.

De ce furia poporului se îndrepta spre Lescuyer ? Nu se ştie.

Omul se refugie la primărie dar fu adus, împins, mînat cu lovituri în mijlocul bisericii.

Intrînd în biserică, nenorocitul, palid dar calm, urcă în amvon şi porni să se justifice. Era simplu, n-avea decît să spună : „Deschideţi şi arătaţi poporului casa de amanet şi va vedea că toate lucrurile de care sîntem acuzaţi că le-am luat sînt tot acolo.”

În loc de asta, el începu :

— Fraţilor, am crezut că Revoluţia e necesară. Am contribuit la ea din toate puterile mele...

Dar n-a fost lăsat să spună mai mult : celor interesaţi prea le era teamă că va reuşi să se justifice.

Un hamal urcă în spatele lui în amvon şi-i azvîrli în mijlocul acestei haite.

Fu tras spre altar. Acolo trebuia măcelărit revoluţionarul, ca sacrificiul să fie pe placul Fecioarei, în numele căreia se acţiona.

Nenorocitul a fost nevoit să guste, sub o ploaie neîncetată de lovituri de baston şi cuţit, toate clipele morţii sale !

Iată veştile ce soseau la Adunarea Legislativă ca răspuns la discursul filantropic al lui Fauchet.

E-adevărat că a treia zi sosi o nouă veste. Duprat şi Jourdan au fost preveniţi de cele ce se petreceau. Unde să-şi găsească oamenii împrăştiaţi ? Duprat avu o idee : să sune pentru adunare renumitul clopot de argint, care nu suna decît cu două prilejuri — înscăunarea unui papă sau moartea lui. Scotea un sunet straniu, misterios, rar auzit.

Acest sunet produse două efecte contrarii : îngheţă inima papistaşilor şi dădu curaj revoluţionarilor.

La sunetul acestui clopot, care vestea o primejdie necunoscută, ţăranii ieşiră din oraş şi o luară toţi la sănătoasa înspre casele lor.

La acest apel al clopotului de argint, Jourdan reuni aproape trei sute de soldaţi de-ai săi. Recuceri porţile oraşului şi lăsă de pază la ele de o sută cincizeci. Cu ceilalţi o sută cincizeci porni în marş spre cordelieri.

Avea două tunuri. Le îndreptă asupra mulţimii, trase şi ucise la întîmplare. Apoi intră în biserică. Lăcaşul era pustiu. Lescuyer horcăia la picioarele Fecioarei, care făcuse atîtea minuni, dar care nu catadicsise să-şi întindă mîna divină pentru a-l salva pe acest nenorocit.

Parcă nu putea muri : această zdreanţă însîngerată, care nu era decît o rană, se înverşuna să trăiască.

L-au purtat astfel pe străzi. Pretutindeni, la trecerea cortegiului, oamenii închideau ferestrele strigînd :

— N-am fost la Cordelieri!

Jourdan, împreună cu cei o sută cincizeci de oameni ai săi, putea face ce voia din Avignon, cu cei treizeci de mii de locuitori ai săi, atît de mare era teroarea.

Făcură în mic ceea ce Marat şi Panis făcură din Paris la 2 septembrie. Vom vedea mai tîrziu de ce spunem Marat şi Panis, şi nu Danton.

Au fost măcelăriţi vreo optzeci de nenorociţi, care au fost zvîrliţi prin trapele pontificale secrete din turnir gheţăriei. Turnul *Trouillas*, cum se zice acolo.

Iată vestea ce sosea şi care, datorită îngrozitoarelor represalii, făcea să fie uitată moartea lui Lescuyer.

În ce-i priveşte pe emigranţi, pe care-i apăra Brissot şi cărora voia să le deschidă porţile Franţei, iată ce făceau ei în străinătate :

Reconciliau Austria cu Prusia şi făceau două prietene din două duşmane ereditare. Manevrau în aşa fel încît Rusia să-i interzică ambasadorului nostru să se arate pe străzile Petersburgului şi să trimită un miniştri: la refugiaţii din Coblentz.

Obţineau ca Berna să pedepsească un oraş elveţian care cîntase revoluţionarul *Ça ira*. De asemenea, ca Geneva, patria lui Rousseau, care făcuse atîtea pentru revoluţia ce o înfăptuia Franţa, să-şi îndrepte gurile de tun împotriva noastră.

Făceau ca episcopul de Liège să refuze să primească un ambasador francez.

E-adevărat că regii făceau, din proprie iniţiativă, şi mai multe isprăvi !

Rusia şi Suedia îi înapoiară lui Ludovic al XVI-lea, nedesfăcute, telegramele în care îşi anunţa adeziunea la constituţie.

Spania refuză să le primească, şi predă inchiziţiei un francez, care scăpă de arderea pe rug numai sinucigîndu-se.

Veneţia aruncă în piaţa San-Marco cadavrul unui om sugrumat noaptea din ordinul consiliului celor zece, cu această simplă inscripţie :

Sugrumat ca francmason…

În sfîrşit, împăratul şi regele Prusiei răspunseră, dar răspunseră printr-o ameninţare :

Dorim, spuneau ei, să fie preîntîmpinată necesitatea de a lua împreună măsuri serioase împotriva unei evoluţii a lucrurilor care dă prilej unor atît de triste prevestiri.

Astfel, război civil în Vandeea, război civil în sud, ameninţare cu război în afară din toate părţile.

Apoi, de cealaltă parte a Atlanticului, strigătele întregii populaţii dintr-o insulă pe cale să fie sugrumată.

Ce se întîmpla acolo ? Cine erau acei sclavi negri care se săturaseră să se lase bătuţi şi care acum ucideau ?

Erau negrii din San-Domingo, care îşi luau o sîngeroasă revanşă !

Cum se petrecuseră lucrurile? Vi le vom explica în două cuvinte :

Constituanta făgăduise libertate negrilor.

Ogè, un tînăr mulatru, suflet viteaz, entuziast şi devotat, cum am cunoscut multe, străbătuse mările, ducînd cu el decretele eliberatoare chiar din clipa în care fuseseră promulgate.

Deşi nu se transmisese încă nimic oficial în legătură cu aceste decrete, în setea sa de a obţine libertatea el îl somă pe guvernator să le proclame.

Guvernatorul dădu ordin să fie arestat. Ogè se refugie în partea spaniolă a insulei. Autorităţile spaniole — se ştie ce fel de sentimente nutrea Spania faţă de Revoluţie — autorităţile spaniole îl extrădară.

Ogè a fost tras de viu pe roată !

O teroare albă urmă supliciului său. I se inventară nenumăraţi complici în insulă. Plantatorii înşişi se prefăcură în judecători şi sporiră numărul execuţiilor.

Într-o noapte se răsculară şaizeci de mii de negri. Albii fură treziţi de imensul incendiu ce le mistuia plantaţiile.

Peste opt zile, incendiul era stins în sînge.

Ce va face Franţa, sărmană salamandră închisă într-un cerc de foc ?

Vom vedea.

Capitolul 29
RĂZBOIUL

În frumosul şi energicul discurs despre emigranţi, Brissot arătase limpede intenţiile regilor şi soiul de moarte pe care aceştia îl pregăteau revoluţiei.

O vor decapita ? Nu, o vor înăbuşi.

Apoi, după ce schiţase tabloul coaliţiei europene, după ce descrisese cercul suveranilor, unii cu sabia în mînă, arborînd deschis stindardul urii, ceilalţi acoperindu-şi încă obrazul cu masca ipocriziei pînă ce o vor putea scoate, el exclamase :

— Ei bine, fie ! Să nu acceptăm numai provocarea Europei aristocratice, ci chiar să o preîntîmpinăm ! Să nu aşteptăm să fim atacaţi : să atacăm noi înşine !

Şi, la acest strigăt, un tunet de aplauze îl salută pe orator. Aceasta pentru că Brissot, mai mult om de instinct decît om de geniu, răspunsese pornirii sfinte, pornirii de devotament care prezidase alegerile din 1791: — războiul!

Nu genul de război egoist ce-l declară un despot pentru a răzbuna o insultă adusă tronului său, numelui său, numelui unuia dintre aliaţii săi, sau pentru a anexa o provincie la regatul ori imperiul său ; ci războiul ce duce cu el suflul vieţii ; războiul ale cărui fanfare de alamă spun peste tot unde sînt auzite : „Ridicaţi-vă, voi care vreţi să fiţi liberi ! Vă aducem libertatea !”

Şi, într-adevăr, oamenii începură să audă un fel de murmur puternic, ce creştea şi se mărea ca freamătul fluxului.

Acest murmur era vuietul a treizeci de milioane de glasuri care nu vorbeau încă, dar care şi începuseră să răcnească. Iar Brissot tradusese acest vuiet prin cuvintele : „Să nu aşteptăm să fim atacaţi : să atacăm noi înşine!”

Din momentul în care la aceste cuvinte ameninţătoare răspunsese un tunet de aplauze, Franţa devenise puternică. Nu numai că putea ataca, dar avea să şi izbîndească.

Rămîneau problemele de amănunt. Cititorii noştri trebuie să-şi fi dat seama că aceasta este o carte de istorie şi nu un roman. Cu toate acestea vom trece repede peste problemele de amănunt, pentru a ajunge cît mai curînd cu putinţă la evenimentele ce ne-au rămas de povestit şi în care sînt implicate cu deosebire personajele cărţii noastre.

Relatarea evenimentelor din Vandeea, a masacrelor de la Avignon, a insultelor Europei răsună ca un trăsnet în Adunarea Legislativă. Am văzut că, la 20 octombrie, Brissot se mulţumea cu un impozit asupra bunurilor emigranţilor ; la 25, Condoreet le sechestra bunurile şi le pretindea să presteze jurămîntul civic. Jurămînt civic — unor oameni care se aflau în afara Franţei şi care se înarmau împotriva Franţei.

Începu să se ridice atunci steaua a doi deputaţi, care deveniră unul ca un Barnave şi celălalt ca un Mirabeau al noii Adunări : Vergniaud şi Isnard.

Vergniaud, o figură poetică, sensibilă şi simpatică, pe care totdeauna o revoluţie o atrage spre sine, era un copil din rodnica regiune Limoges. Blînd, domol, mai mult afectuos decît pasionat, născut dintr-o familie îndestulată, fusese remarcat de Turgot şi trimis de el la şcolile din Bordeaux. Vorba lui era mai puţin aprigă, mai puţin puternică decît a lui Mirabeau şi, deşi inspirată de greci şi puţin supraîncărcată de mitologie, mai puţin prolixă, mai puţin avocăţească decît a lui Barnave. Ceea ce constituia sursa vigorii şi influenţei elocinţei sale era nota umană care vibra permanent în ea. În Adunare, chiar în mijlocul mîniilor fierbinţi şi sublime ale tribunei, se auzea totdeauna izbucnindu-i din piept accentul firescului sau al milei.

Şeful unui partid înăcrit, violent, certăreţ, el plana totdeauna calm şi demn deasupra situaţiei, chiar şi atunci cînd situaţia era de o extremă gravitate. Duşmanii săi spuneau că e nehotărît, moale, chiar indolent uneori. Se întrebau unde i-e sufletul, care părea absent. Şi aveau dreptate ; sufletul nu sălăşluia în el decît atunci cînd făcea un efort pentru a-l înlănţui în pieptul său. Sufletul lui aparţinea pe de-a întregul unei femei, rătăcea pe buzele sale, se întrezărea în ochii săi, vibra în harpa iubitei, bunei, fermecătoarei Candeille.

Isnard — spre deosebire de Vergniaud, care reprezenta într-un fel calmul — Isnard reprezenta mînia Adunării. Născut la Grasse, în această provincie a parfumurilor şi mistralului, avea dezlănţuirile violente şi neaşteptate de acestui gigant al aerului care, cu acelaşi suflu, dezrădăcinează stîncile şi desfrunzeşte trandafirii. Glasul său recunoscut izbucni deodată în Adunare, ca tunetul neaşteptat al primelor furtuni de vară. La prima vibraţie a acestui glas, întreaga Adunare se înfioră, cei mai distraţi ridicară capul şi fiecare, tremurînd ca şi Cain la glasul lui Dumnezeu, era gata să spună : „Mie îmi vorbeşti, Doamne ?”

Tocmai fusese întrerupt, cînd el exclamă şi-l arătă cu mîna pe cel ce-l întrerupsese :

— Întreb Adunarea, Franţa, lumea întreagă, pe dumneavoastră, domnule — întreb dacă este cineva care, de bună credinţă şi cu conştiinţa curată, vrea să susţină că prinţii emigraţi nu conspiră împotriva patriei... Întreb, în al doilea rînd, dacă este cineva în această Adunare care îndrăzneşte să susţină că orice om care conspiră nu trebie inculpat, urmărit şi pedepsit cît mai grabnic cu putinţă.

Dacă e cineva, să se ridice !

*
* *

„Vi se spune că toleranţa ar fi datoria autorităţii, că anumite forţe ar dezarma, iar eu vă spun că trebuie să veghem, că despotismul şi aristocraţia n-au nici moarte nici somn şi că, dacă naţiunile slăbesc o singură clipă vigilenţa, se trezesc încătuşate. Cea mai puţin scuzabilă între toate crimele este aceea care are drept scop să ducă omul în sclavie. Dacă focul cerului ar fi în puterea oamenilor, ar trebui lovit cu el în cei ce atentează la libertatea popoarelor !”

Era pentru prima oară cînd se auzeau asemenea cuvinte. Această elocinţă sălbatică antrenă totul cu sine, la fel ca avalanşa care se rostogoleşte din Alpi, tîrăşte după sine arbori, turme, păstori, case.

Se decretă pe loc :

„Dacă Louis-Stanislas-Xavier, prinţ francez, nu se înapoiază în ţară în două luni, el abdică de la drepturile sale la regenţă”.

Apoi, la 8 noiembrie :

„Dacă emigraţii nu se înapoiază pînă la 1 ianuarie, vor fi declaraţi vinovaţi de conspiraţie, urmăriţi şi pedepsiţi cu moartea.”

Apoi, la 29 noiembrie vine rîndul preoţilor.

„Jurămîntul civic va fi cerut în răstimp de opt zile.

„Cei ce vor refuza să-l presteze, vor fi suspectaţi de revoltă şi vor fi recomandaţi supravegherii autorităţilor.

„Dacă se găsesc într-o comună în care se produc tulburări religioase, directoratul departamentului va putea să-i scoată din domiciliul lor obişnuit.

„Dacă nu se supun, vor fi întemniţaţi pe cel puţin un an ; dacă îndeamnă la nesupunere, vor fi condamnaţi la doi ani.

„Comuna în care forţa armată va fi obligată să intervină, va suporta cheltuielile.

„Bisericile nu vor servi decît cultului plătit de Stat: cele ce nu vor mai fi necesare vor putea fi cumpărate de alte culte, dar nu de cele ce refuză jurămîntul.

„Municipalităţile vor trimite departamentelor, şi acestea Adunării, lista preoţilor care au jurat şi a celor care au refuzat jurămîntul, cu observaţii asupra coalizării lor între ei şi cu emigranţii, astfel încît Adunarea să avizeze asupra mijloacelor de extirpare a rebeliunii.

„Adunarea va privi ca o binefacere lucrările bune care pot lămuri ţărănimea asupra problemelor pretinse religioase : ea le va tipări şi-şi va răsplăti pe autori.”

Au spus ce au devenit constituanţii — altfel spus constituţionalii. Am arătat în ce scop a fost înfiinţat clubul Feuillants. Spiritul său era în perfectă armonie cu departamentul Parisului. Era spiritul lui Barnave La Fayette, Lameth, Duport, Bailly — care mai era încă primar, dar care va înceta curînd să mai fie.

Feuillanţii au văzut în decretul privind clerul, „decret spuneau ei, dat împotriva conştiinţei publice”, au văzut în decretul privind emigranţii, „decret dat împotriva legăturilor de familie”, un mijloc de a încerca putem regelui.

Clubul de la Feuillants pregăti, şi directorul Parisului semnă împotriva acestor două decrete un protest, în care Ludovic al XVI-lea era rugat să se opună prin *veto* decretului privind preoţii.

Ne amintim că prin Constituţie regele se bucura de acest drept de *veto*.

Cine semna protestul? Omul care atacase cel dintîi clerul, acel Mefisto care spărsese gheaţa cu piciorul său şchiop : Talleyrand ! Omul care a făcut de-atunci încolo diplomaţie cu lupa nu vedea totdeauna prea limpede re- voluţia.

Zvonul despre *veto* se răspîndi dinainte.

Cordilierii îl asmuţiră pe Camille Desmoulins, acest lăncier al Revoluţiei totdeauna gata să-şi înfigă suliţa drept în ţintă.

Elaboră şi el o petiţie. Dar întrucît se bîlbîia îngrozitor cînd încerca să ia cuvîntul, îl însărcină pe Fauchet s-o citească.

Fauchet o citi. Petiţia fu aplaudată de la un capăt la altul.

Era greu să mînuieşti problema cu mai multă ironie şi să mergi în acelaşi timp mai în profunzime.

„Noi nu ne plîngem, spunea colegul de şcoală al lui Robespierre şi prietenul lui Danton, nu ne plîngem nici de Constituţie, care a acordat dreptul de *veto*, şi nici de rege, care-l foloseşte, amintindu-ne de maxima unui mare om politic, al lui Machiavelli : *Dacă prinţul trebuie să renunţe la suveranitatea sa, naţiunea ar fi prea nedreaptă, prea crudă să socoată un rău că el se împotriveşte necurmat voinţei generale, căci este greu şi împotriva naturii să cazi de bună voie de atît de sus.*

„Pătrunşi de acest adevăr, luînd exemplu de la însuşi Dumnezeu, ale cărui porunci nu sînt deloc imposibile de realizat, nu vom cere niciodată acestui suveran o dragoste imposibilă din partea sa pentru suveranitatea naţională, şi nu vom socoti că e un rău să se opună prin *veto* tocmai la cele mai bune decrete.”

Cum am spus, Adunarea aplaudă, adoptă moţiunea, decretă consemnarea ei în procesul verbal şi trimiterea procesului-verbal în departamente.

Seara, cei de la Feuillants erau tulburaţi. Mulţi dintre membrii clubului, deputaţi în Legislativă, nu luaseră parte la şedinţă. Absenţii din ajuns invadară a doua zi Adunarea. Erau două sute şaizeci.

Decretul din ajun fu anulat, în mijlocul huiduielilor şi a fluierăturilor din tribune.

A fost începutul războiului dintre Adunare şi Club, care de-atunci se sprijini tot mai mult pe iacobini, reprezentaţi de Robespierre, şi pe cordelieri, reprezentaţi de Danton.

Într-adevăr, Danton cîştiga popularitate. Capul său monstruos începea să se ridice deasupra mulţimii.

Ada- mastor[1] gigantic, el se ridica dinaintea monarhiei şi-şi spunea : „Ia seama ! Marea pe care navighezi se numeşte Marea Furtunilor !”

Apoi, deodată, iat-o pe regină care vine în ajutorul iacobinilor şi împotriva feuillanţilor. Urile Mariei-An- toaneta erau pentru revoluţie ceea ce reprezintă pentru Atlantic aversele de ploaie.

Maria-Antoaneta îl ura pe La Fayette. Pe La Fayette, care o salvase la 6 octombrie şi care, la 17 iulie, îşi pierduse popularitatea din cauza Curţii.

La Fayette aspira să-l înlocuiască pe Bailly ca primar al Parisului. În loc să-l sprijine pe La Fayette, regina îi puse pe regalişti să-l voteze pe Pétion. Stranie orbire ! Să intervină în favoarea lui Pétion, brutalul ei tovarăş de drum la înapoierea de la Varennes !

La 19 decembrie, regele se prezintă în faţa Adunării, unde vine să se opună prin *veto* la decretul împotriva clerului.

În ajun avusese loc la iacobini o demonstraţie gravă. Un elveţian din Neuchâtel, Virchaux, acelaşi care scrisese pe Champ-de-Mars petiţia pentru republică, oferise societăţii o sabie din Damasc, destinată primului general care-i va învinge pe duşmanii libertăţii. Isnard era acolo ; luă sabia din mîna tînărului republican, o trase din teacă şi se repezi la tribună strigînd :

— Iat-o, sabia îngerului exterminator ! Va fi victorioasă ! Franţa va scoate un strigăt uriaş şi popoarele vor răspunde. Atunci, pămîntul se va acoperi de luptători şi duşmanii libertăţii vor fi şterşi de pe lista oamenilor !

Sabia trasă n-avea să mai fie pusă la loc în teacă. Un război dublu era ca şi declarat în interior şi în ex- terior.

---

[1] Adamastor sau Uriaşul furtunilor, personaj fictiv în epopeea „Lusiadele” a poetului clasic portughez Camoëns. (N.T.)

Sabia republicanului din Neuchâtel avea să-l loveasca întîi pe regele Franţei. Apoi, după regele Franţei, pe regii străini.

Capitolul 30
UN MINISTRU ÎN GENUL DOAMNEI STAËL

Gilbert nu o mai văzuse pe regină din ziua cînd aceasta, rugîndu-l s-o aştepte o clipă în cabinetul ei, îl lăsase acolo spre a se duce să asculte planul politic pe care domnul de Breteuil îl aducea de la Viena şi care era conceput în următorii termeni :

Procedaţi cu Barnave ca şi cu Mirabeau: cîştigaţi timp, juraţi pe constituţie, aplicaţi-o literal, pentru a demonstra că e inaplicabilă. Franţa se va domoli, se va plictisi; francezii sînt uşuratici, va veni o nouă modă şi libertatea se va trece.

Dacă totuşi libertatea nu se demodează, se vai fi cîştigat oricum un an; iar într-un an vom fi gata de război.

Trecuseră şase luni de-atunci. Libertatea nu se demodase deloc şi devenise limpede că suveranii străini erau pe cale să-şi ţină promisiunea, pregătindu-se de război.

Gilbert fu mirat cînd, într-o dimineaţă, văzu intrînd la el un valet al regelui. Crezu la început că regele e bolnav şi-l cheamă din această cauză. Dar valetul îl linişti şi-i spuse că e rugat să vină la palat. Gilbert insistă să afle cine îl cheamă, dar valetul, care primise fără îndoială anumite dispoziţii în acest sens, nu ieşi din formula :

— Sînteţi chemat la palat.

Se grăbi să dea urmare chemării.

Fu introdus în mezaninul unde era primit de obicei Barnave. O femeie aşteprta într-un fotoliu şi se ridică la apariţia lui Gilbert. Acesta o recunoscu pe Madame Elisabeth. Se înclină în faţa ei şi înţelese într-o

clipă situaţia : nici regele, nici regina nu îndrăzniseră să-l cheme în numele lor şi o puseră pe Madame Elisabeth s-o facă.

Primele ei cuvinte îi dovediră doctorului că nu se înşelase în presupunerile sale.

— Domnule Gilbert, spuse ea, nu ştiu dacă alţii au uitat solicitudinea pe care aţi arătat-o fată de fratele meu cu prilejul înapoierii noastre de la Versailles, sau sorei mele după sosirea de la Varennes. Eu însă mi-o amintesc.

Gilbert se înclină. Madame Elisabeth continuă :

— Fratele meu îmi vorbeşte deseori despre dumneavoastră şi vă apreciază mult experienţa.

— Ca medic ? întrebă zîmbind Gilbert.

— Desigur. Însă el crede că experienţa dumneavoastră se poate aplica în acelaşi timp şi la sănătatea lui şi la cea a regatului.

— Regele e prea bun, doamnă, spuse Gilbert. Pentru care dintre cele două mă chemă în acest moment?

— Nu regele vă cheamă acum, domnule, spuse ea roşind puţin, căci nu se pricepea să mintă, ci eu.

— Dumneavoastră? Oh! sper că nu sănătatea vă îngrijorează.

— Aveţi dreptate, nu pentru mine tremur, ci pentru fratele meu. El mă îngrijorează !

— Şi pe mine, doamnă, răspunse Gilbert.

— Oh ! îngrijorarea noastră n-are probabil aceeaşi sursă. Vreau să spun că mă nelinişteşte ca sănătate, spuse doamna Elisabeth.

— Regele e cumva bolnav ?

— Nu tocmai, dar regele e abătut, descurajat... Iată, sînt zece zile de cînd n-a mai rostit un singur cuvînt.

— Azi sînt unsprezece zile de cînd s-a prezentat în faţa Adunării spre a-o opune *veto*-ul său... De ce n-a

amuţit în dimineaţa acelei zile, în loc să-şi piardă graiul a doua zi?

— Părerea dumneavoastră era, aşadar, exclamă agitată doamna Elisabeth, că fratele meu trebuia să sancţioneze acest decret nelegiuit ?

— Părerea mea este, doamnă, că a pune regele în faţa preoţilor în vîrtejul ce se apropie, împotriva fluxului care creşte, împotriva furtunii care vuieşte, înseamnă a dori ca regele şi clerul să fie zdrobiţi dintr-o lovitură !

— Dar ce-aţi face în locul bietului meu frate, domnule ?

— Doamnă, există în acest moment un partid care creşte ca uriaşii din „O mie şi una de nopţi”...

— Vreţi să vorbiţi de iacobini ?

Gilbert clătină din cap.

— Nu, vreau să vorbesc despre girondini. Iacobinii nu doresc războiul, girondinii îl vor : războiul e naţional.

— Dar război !... război împotriva cui, Doamne ? A împăratului, fratele nostru ? A regelui Spaniei, nepotul nostru ? Duşmanii noştri sînt în Franţa, domnule Gilbert, şi nu în afară. Şi dovada...

Madame Elisabeth şovăi.

— Spuneţi, doamnă, insistă Gilbert.

— Nu ştiu, zău, dacă vă pot spune, doctore, deşi pentru asta v-am chemat.

— Îmi puteţi spune orice, doamnă, ca unui om devotat şi gata să-şi dea viaţa pentru rege.

— Domnule, spuse Madame Elisabeth, credeţi oare că există un antidot ?

Gilbert zîmbi :

— Universal ? Nu, doamnă. Însă fiecare substanţă otrăvitoare îşi are antidotul ei, cu toate că în general, trebuie s-o spun, aceste antidoturi sînt aproape totdeauna neputincioase.

— Oh ! Dumnezeule !

— Ar trebui de ştiut mai întîi dacă otrava e minerală sau vegetală. De obicei, otrăvurile minerale acţionează asupra stomacului şi viscerelor. Otrăvurile vegetale asupra sistemului nervos. Despre ce gen de otrave vreţi să vorbiţi, doamnă ?

— Ascultaţi, domnule, vă voi spune un mare secret.

— Vă ascult, doamnă.

-— Ei bine, mi-e teamă că regele va fi otrăvit!

— Cine credeţi că se poate face vinovat de o asemenea crimă ?

— Iată ce s-a întîmplat : domnul Laporte... administratorul listei civile, îl ştiţi ?...

— Da, doamnă.

— Ei bine, domnul Laporte ne-a prevenit că un om din personalul de serviciu al regelui, care s-a instalat în calitate de cofetar la Palais-Royal... Ei bine, acest om, care e un iacobin înfocat, a spus sus şi tare că s-ar face un mare bine Franţei dacă regele ar fi otrăvit!

— În general, doamnă, oamenii care vor să comită o asemenea crimă nu se laudă dinainte.

— Oh ! domnule, ar fi atît de uşor să-l otrăveşti pe rege ! Din fericire, cel de care ne temem nu se apropie la palat de alte alimente decît de patiserie.

-— Atunci, aţi luat măsuri, doamnă ?

— Da, s-a hotărît ca regele să nu mănînce decît friptură. În ce priveşte dulciurile, care-i plac atît de mult, s-a hotărît ca doamna Campan să le cumpere ca pentru ea din afara palatului, cînd de la un cofetar, cînd de la altul.

— Permiteţi-mi în primul rînd să afirm, doamnă, spuse doctorul Gilbert, că nu cred în ameninţările cu otrăvirea. Dar, oricum, sînt cu totul la dispoziţia regelui. Ce doreşte ? Vrea să-mi dea o cameră în castel ? Voi ră- mîne aici ca să fiu găsit în orice clipă, pînă în momentul în care temerile sale...

— Oh ! fratele meu nu se teme de nimic, replică cu vioiciune Madame Elisabeth.

— Atunci m-am exprimat greşit, doamnă... Pînă în momentul în care temerile dumneavoastră se vor linişti. Am oarecare experienţă în domeniul otrăvurilor şi antidoturilor şi voi fi la dispoziţie să combat orice otrăvire, de orice natură ar fi. Dar permiteţi-mi să adaug că, dacă regele ar vrea, foarte curînd n-aţi mai avea motive să vă temeţi pentru el.

— Oh ! Ce ar trebui să facem pentru asta ? spuse o voce care nu era a doamnei Elisabeth şi care, prin timbrul ei patetic şi mult apăsat, îl făcu pe Gilbert să se întoarcă.

Doctorul nu se înşelase — era vocea reginei. Gilbert se înclină.

— Doamnă, spuse el, e necesar să reînnoiesc reginei asigurările de devotament ce i le-am făcut cu cîteva clipe în urmă doamnei Elisabeth ?

— Nu, domnule, nu ! am auzit tot... voiam doar să ştiu ce atitudine mai aveţi faţă de noi.

— Regina a avut îndoieli în privinţa trăiniciei sentimentelor mele ?

— Oh ! domnule, atîtea capete şi atîtea inimi se sucesc în această furtună, încît chiar că nu mai ştii în cine să te încrezi !

— Şi acesta este motivul pentru care regina va primi din mîna celor de la Feuillants un ministru modelat de doamna de Staël ?

Regina tresări.

— Ştiţi asta ? spuse ea.

— Ştiu că Majestatea Voastră s-a angajat în negocieri cu domnul de Narbonne.

— Şi, fără îndoială, mă dezaprobaţi ?

— Nu, doamnă. E o încercare ca oricare alta. După ce regele va fi încercat totul, poate va sfîrşi acolo de unde ar fi trebuit să înceapă.

— Aţi cunoscut-o pe doamna de Staël, domnule ? întrebă regina.

— Am avut această onoare, doamnă. Ieşind de la Bastilia m-am prezentat la ea şi, prin domnul Necker, am aflat că am fost arestat la cererea reginei.

Regina roşi vizibil. Apoi, cu un surîs, spuse :

— Am promis doar să nu mai pomenim niciodată despre această eroare.

— Nu pomenesc de această eroare, doamnă, răspund doar la o întrebare pe care Majestatea Voastră a avut bunăvoinţa să mi-o adreseze.

-— Ce credeţi despre domnul de Necker ?

— E un neamţ cumsecade, alcătuit din elemente eterogene, şi care, trecînd prin baroc, se ridică pînă la emfază.

— Dar nu faceţi parte dintre cei care l-au îndemnat pe rege să-l readucă ?

— Justificat sau nejustificat, domnul de Necker era omul cel mai popular din regat. I-am spus regelui : „Sire, sprijiniţi-vă pe popularitatea sa...”

— Şi doamna de Staël ?

— Majestatea Voastră îmi face, cred, onoarea să mă întrebe ce cred despre doamna de Staël ?

— Da.

— Ei bine, ca înfăţişare, are nasul mare, trăsăturile grosolane, talia groasă...

— Regina zîmbi. Femeie fiind, nu-i era neplăcut să audă spunîndu-se despre o altă femeie, de care lumea se ocupa mult, că nu era frumoasă.

— Continuaţi, spuse ea.

— Pielea îi e de o calitate puţin îmbietoare. Gesturile îi sînt mai cu rînd energice decît graţioase. Vocea îi este aspra, uneori te face să te îndoieşti că e o voce de femeie. Cu toate acestea, are douăzeci şi patru sau douăzeci şi cinci de ani, un gît de zeiţă, un păr negru minunat, dinţi superbi, ochi plini de văpaie. Privirea ei e un întreg univers !

— Dar din punct de vedere intelectual ? Ca talent, ca valoare ? se grăbi să întrebe regina.

— E bună şi generoasă, doamnă. Nici unul dintre duşmanii ei nu-i va rămîne duşman după ce o va auzi vorbind un sfert de oră

— Vorbesc despre geniul ei, domnule. Nu se face politică doar cu inima.

— Doamnă, inima nu face nimic rău, nici chiar în politică. În ce priveşte cuvîntul *geniu*, pe care Majestatea Voastră l-a pronunţat, să fim zgîrciţi cu acest cuvînt, doamnă. Doamna de Staël are un mare şi chiar imens talent, dar care nu se ridică la gradul de geniu. Ceva greu, dar robust, greoi, dar puternic, o trage de picioare cînd vrea să părăsească pămîntul. Între ea şi Jean-Jacques, maestrul ei, deosebirea e ca dintre fier şi oţel.

— Vorbiţi despre talentul ei de scriitor, domnule. Vorbiţi-mi ceva despre omul politic din această femeie.

— După părerea mea, răspunse Gilbert, sub acest raport doamnei de Staël i se dă mai multă importanţă decît merită. De la emigrarea lui Mounier şi a lui Lally, salonul ei este tribuna partidului pro-englez, semi-aristocratic cu cele două camere. Cum ea este burgheză, şi chiar foarte burgheză, are slăbiciunea de a-i adora pe marii seniori. Îi admiră pe englezi deoarece crede că acest popor este eminamente aristocratic. Nu cunoaşte istoria Angliei, ignoră mecanismul guvernării sale, încît îi consideră gentilomi din timpul cruciadelor pe nobilii de ieri, ce se ridică mereu de jos. Celelalte popoare fac uneori din vechi ceva nou. Anglia face din noul mereu ceva învechit.

— Credeţi că doamna de Staël ni-l propune pe Narbonne din cauza acestui sentiment ?

— Ah ! doamnă, de astă dată se îmbină două iubiri: iubirea pentru aristocraţie şi iubirea pentru aristocrat.

— Credeţi că doamna de Staël îl iubeşte pe domnul de Narbonne din cauza descendenţei sale aristocratice ?

— Îmi închipui că nu din cauza meritelor sale !

— Dar nimeni nu e mai puţin aristocrat ca domnul de Narbonne : nici nu i se cunoaşte tatăl.

— Ah ! fiindcă nimeni nu îndrăzneşte să privească în direcţia soarelui...

— Aşadar, după părerea dumneavoastră, domnule Gilbert, facem o greşeală dacă îl acceptăm pe domnul de Narbonne ca ministru de război ?

— Aţi face mai bine, doamnă, dacă aţi lua de îndată pe cel ce-l va urma.

— Pe cine ?

— Pe Dumouriez.

—- Dumouriez, ofiţerul ridicat prin trudă ?

— Ah, doamnă, iată o vorbă mare !... Şi nedreaptă pe deasupra,

— N-a fost domnul Dumouriez un simplu soldat ?

— Ştiu bine, doamnă, că domnul Dumouriez nu face parte din acea nobilime de la Curte căreia i se sacrifică totul. Nobil din provincie, neputînd nici obţine nici cumpăra un post de ofiţer într-un regiment, s-a angajat ca simplu husar. La douăzeci de ani s-a lăsat tăiat cu sabia de cinci sau şase călăreţi decît să se predea şi, cu toată inteligenţa sa deosebită, a lîncezit în grade inferioare.

-— Inteligenţa, da, a folosit-o ca spion în serviciul lui Ludovic al XV-lea.

— Pentru ce numiţi la el spionaj ceea ce la alţii numiţi diplomaţie ?

— Dar, domnule, exclamă regina, e un om profund imoral acesta pe care ni-l recomandaţi ! N-are nici un fel de principii, nici un sentiment al onoarei. Acceptarea domnului Dumouriez ca ministru ar echivala cu o declaraţie de război făcută Europei.

— Eh, doamnă, spuse Gilbert, declaraţia de război e făcută în toate inimile ! Ştiţi dumneavoastră care este numărul de cetăţeni înscrişi voluntari în registrele departamentului ? Şase sute de mii ! În Jura, femeile au declarat că toţi bărbaţii pot pleca şi, dacă li se dau suliţe le-ar fi de-ajuns să apere ele ţara.

— Aţi rostit un cuvînt care mă face să mă cutremur, domnule, spuse regina.

— Scuzaţi-mă, doamnă, reluă Gilbert, şi spuneţi-mi care este acest cuvînt, să nu-l mai repet.

— Aţi rostit cuvîntul *suliţe*... Oh ! suliţele din '89, domnule ! Încă mai văd capelele celor doi sărmani ofiţeri din garda mea personală în vîrful suliţelor !

— Şi totuşi, doamnă, există o femeie, o mamă care a propus să se deschidă o listă de subscripţie spre a se fabrica suliţe.

— Şi tot o femeie, tot o mamă, i-a făcut pe iacobinii dumneavoastră să adopte boneta roşie, de culoarea sîn- gelui ?

— Iată cum Majestatea Voastră greşeşte din nou, răspunse Gilbert. Intenţia a fost să se consfinţească egalitatea printr-un simbol. Nu se putea decreta ca toţi francezii să poarte aceeaşi îmbrăcăminte. S-a adoptat, pentru o mai mare uşurinţă, doar o parte a acesteia : boneta bieţilor ţărani. Şi s-a preferat culoarea roşie nu fiindcă e culoarea întunecată a sîngelui, ci, dimpotrivă, fiindcă roşul e vesel, strălucitor, plăcut mulţimii.

— Ei bine, doctore, spuse regina, într-atît sînteţi de partizan al inovaţiilor, încît nu-mi pierd speranţa să vă văd într-o zi luînd pulsul regelui cu o suliţă în mînă şi cu boneta roşie pe cap.

Şi, pe jumătate ironică, pe jumătate tristă, văzînd că nu-l poate atinge în nici un fel pe omul acesta, regina se retrase.

Madame Elisabeth se pregătea s-o urmeze, dar Gilbert îi spuse, cu un glas aproape de implorare :

— Doamnă, vă iubiţi fratele, nu-i aşa ?

— Oh! spuse Madame Elisabeth, nu numai atît, îl venerez !

— Şi sînteţi dispusă să-i transmiteţi un sfat bun, un sfat venit de la un prieten, nu-i aşa ?

— Oh ! Spuneţi ! Şi dacă sfatul e într-adevăr bun...

— Din punctul meu de vedere este excelent.

— Atunci, vorbiţi ! vorbiţi !

— Ei bine, cînd guvernul feuillanţilor va cădea — şi momentul nu va întîrzia să vină — să formeze un nou cabinet ai căror membri să poarte toţi boneta roşie care o sperie atît de mult pe regină.

Şi, salutînd-o cu o plecăciune adîncă pe Madame Elisabeth, ieşi.

Capitolul 31
SOŢII ROLAND

Am relatat această discuţie între regină şi doctorul Gilbert pentru a întrerupe cursul, totdeauna puţin monoton, al unei povestiri istorice, şi pentru a arăta, cu ceva mai puţină uscăciune decît o face un tabel cronologic, succesiunea evenimentelor şi situaţia partidelor în cauză.

Guvernul Narbonne fiinţă trei luni. Un discurs al lui Vergniaud îl ucise.

La fel ca şi Mirabeau care spusese : „Văd de aici fereastra...”, la vestea că împărăteasa Rusiei intrase în tratative cu Turcia şi că Austria şi Prusia semnaseră la Berlin, la 7 februarie, un tratat de alianţă ofensivă şi defensivă — urcîndu-se la tribună Vergniaud exclamă :

— Şi eu pot spune că văd de la această tribună palatul în care se urzeşte contrarevoluţia, unde se pregătesc manevrele care ne vor da pe mîna Austriei... A sosit ziua în care puteţi să puneţi capăt unei asemenea îndrăzneli şi să-i reduceţi la tăcere pe conspiratori. Spaima şi teroarea au ieşit deseori în vremuri mai vechi din acest palat, în numele despotismului. E cazul ca spaima şi teroarea să se întoarcă azi înlăuntrul lui, în numele legii !

Căderea guvernului Narbonne a avut loc la începutul lui martie 1872.

Şi, astfel, la trei luni după întrevederea dintre regină şi Gilbert, un bărbat mic de statură, sprinten, vioi, nervos, cu un cap inteligent în care străluceau ochi plini de fulgere, un om de vreo cincizeci şi şase de ani, deşi părea cu zece ani mai tînăr, cu obrazul ars de viaţa în aer liber din tabere militare, era introdus la regele Ludovic al XVI-lea.

Era îmbrăcat în uniformă de general de brigadă. Nu rămase decît o clipă singur în salonul în care fusese introdus. Curînd uşa se deschise şi intră regele.

Pentru prima dată cele două personaje se aflau faţă în faţă.

Regele aruncă asupra vizitatorului o privire cenuşie şi grea, care nu era totuşi lipsită de spirit de observaţie. Bărbatul scund îşi ţintui asupra regelui un ochi scrutător, plin de neîncredere şi de foc.

Nimeni nu rămăsese acolo pentru a-l anunţa pe străin, ceea ce dovedea că era anunţat dinainte.

— Dumneavoastră sînteţi domnul Dumouriez ? întrebă regele.

Dumouriez se înclină.

— De cînd vă aflaţi la Paris ?

— De la începutul lunii februarie, Sire.

— Domnul de Narbonne v-a chemat ?

— Da, să mă anunţe că voi sluji în armata din Alsacia, sub comanda mareşalului Luckner, şi voi comanda divizia de la Besançon.

— N-aţi plecat totuşi acolo ?

— Sire, am acceptat. Dar am crezut de datoria mea să fac domnului de Narbonne observaţia că războiul fiind iminent (Ludovic al XVI-lea tresări vizibil) şi ame- ninţînd să devină general, socot că ar fi bine să ne ocupăm de sud, unde putem fi atacaţi pe neaşteptate. Că, în consecinţă, mi se pare urgent să facem un plan de apărare pentru sud şi să trimitem acolo un general şi o armată.

— Da, şi dumneavoastră v-aţi predat planul domnului de Narbonne după ce l-aţi comunicat domnului de Gensonné şi mai multor membri ai Girondei ?

— Domnul de Gensonné e prietenul meu, Sire, şi-l cred, ca şi pe mine, un prieten al Majestăţii Voastre.

— Atunci, spuse regele zîmbind, am de-a face cu un girondin ?

— Aveţi de-a face cu un patriot, Sire, un supus fidel al regelui său.

Ludovic al XVI-lea îşi muşcă buzele groase.

— Şi pentru a servi cu mai multă eficacitate regele şi patria aţi refuzat postul de ministru interimar al afacerilor externe ?

— Sire, am răspuns întîi că aş prefera unui minister, interimar sau nu, comandamentul ce mi-a fost promis. Sînt soldat şi nu diplomat.

— Dimpotrivă, am fost asigurat că sînteţi şi una şi alta, domnule, spuse regele.

— Mi s-a făcut prea multă cinste, Sire.

— Datorită acestor asigurări am insistat.

— Da, Sire, iar eu am continuat să refuz, cu tot regretul de a nu mă supune.

— Şi de ce refuzaţi ?

— Fiindcă situaţia e gravă, Sire. Această situaţie l-a răsturnat pe domnul de Narbonne şi l-a compromis pe domnul de Lessart. Orice om care crede că valorează ceva are de aceea dreptul fie să nu se lase folosit, fie să ceară a fi folosit potrivit capacităţii sale. Or, Sire, sau valorez ceva, sau nu valorez nimic. Dacă nu valorez nimic, lăsaţi-mă în mediocritatea mea. Cine ştie pentru ce soartă mă veţi scoate la lumină ! Dacă valorez ceva, nu faceţi din mine un ministru de-o zi, o putere de-o clipă, ci daţi-mi ceva de care să mă sprijin pentru ca, la rîndul dumneavoastră să vă puteţi sprijini pe mine. Treburile noastre — scuzaţi, Sire, Majestatea Voastră vede că fac din treburile sale ale mele — situaţia noastră este prea nefavorabilă în străinătate pentru ca monarhii, curţile să poată trata cu un ministru *interimar*. Acest interimat — scuzaţi sinceritatea unui soldat — acest interimat ar fi o stîngăcie împotriva căreia s-ar ridica întreaga Adunare şi care mi-ar răpi popularitatea în rîndurile ei. Aş spune chiar mai mult, acest interimat l-ar compromite pe rege, care ar avea aerul că ţine la vechiul său guvern

şi care ar părea să aştepte doar un prilej să revină la el.

— Dacă aceasta mi-ar fi intenţia, credeţi oare că lucrul mi-ar fi imposibil, domnule ?

— Cred, Sire, că e timpul ca Majestatea Voastră să rupă definitiv cu trecutul.

— Da, şi să mă fac iacobin, nu-i aşa? I-aţi spus asta lui Laporte.

— Pe cuvîntul meu, dacă Majestatea Voastră ar face asta, ea ar pune cu siguranţă în încurcătură toate partidele, şi poate pe iacobini mai mult decît pe oricare alţii.

— De ce nu mă sfătuiţi să pun de îndată pe cap boneta roşie ?

— Eh ! Sire, dacă ar constitui un mijloc... spuse Dumouriez.

Regele privi o clipă cu oarecare neîncredere pe omul care-i dăduse acest răspuns, apoi reluă :

— Astfel, domnule, doriţi un minister fără interimat?

— Nu doresc nimic, Sire, sînt gata să primesc ordinele regelui. Aş fi doar mai bucuros ca ordinele regelui să mă trimită la frontieră decît să mă reţină la Paris.

— Şi dacă, dimpotrivă, v-aş da ordin să rămîneţi la Paris şi să preluaţi definitiv portofoliul Afacerilor externe, ce-aţi spune ?

Dumouriez zîmbi.

— Aş spune, Sire, că Majestatea Voastră a revenit asupra părerilor preconcepute care i-au fost sugerate împotriva mea.

— Ei bine, da, în întregime, domnule Dumouriez... sînteţi ministrul meu.

— Sire, îmi pun devotamentul în slujba dumneavoastră, dar...

— Rezerve?

— Explicaţii, Sire.

— Spuneţi, vă ascult.

— Postul de ministru nu mai e ceea ce a fost altădată. Fără a înceta să fiu slujitorul supus al Majestăţii Voastre, intrînd în guvern devin omul naţiunii. Nu-mi cereţi deci, începînd de azi, să folosesc limbajul cu care v-au obişnuit predecesorii mei : nu voi şti să vorbesc decît potrivit libertăţii şi Constituţiei. Absorbit de obligaţiile mele, nu voi face pe curteanul de lîngă dumneavoastră. Nu voi avea timp pentru asta şi voi încălca orice etichetă regală pentru a-l servi mai bine pe regele meu. Nu voi lucra decît cu dumneavoastră sau în Consiliu şi, vă spun dinainte, Sire, că această muncă va fi o luptă.

— O luptă, domnule ? Şi de ce ?

— Oh ! E foarte simplu, Sire : aproape întregul dumneavoastră corp diplomatic este făţiş contrarevoluţionar. Vă voi îndemna să-l schimbaţi, voi contraria gustul dumneavoastră în alegerea oamenilor, voi propune Majestăţii Voastre supuşi pe care nu-i va cunoaşte după nume, pe alţii care nu-i vor fi pe plac.

— Şi în acest caz, domnule ?... îl întrerupse vioi Ludovic al XVI-lea.

— În acest caz, Sire, cînd aversiunea Majestăţii Voastre va fi prea mare, prea motivată, cum sînteţi stăpînul, mă voi supune. Dar dacă opţiunile vă vor fi sugerate de anturajul dumneavoastră şi mi se vor părea în mod evident făcute pentru a vă compromite, o voi implora pe Majestatea Voastră să-mi numească un succesor... Sire, gîndiţi-vă la îngrozitoarele primejdii care vă asediază tronul. El trebuie susţinut de încrederea publică. Ea depinde de dumneavoastră, Sire.

— Perrniteţi-mi să vă opresc, domnule.

— Sire...

Şi Dumouriez se înclină.

— La aceste pericole m-am gîndit de multă vreme.

Apoi, întinzînd mîna spre portretul lui Carol I, Ludovic al XVI-lea continuă, ştergîndu-şi fruntea cu batista :

— Şi aş vrea să le uit, dar iată un tablou care mi le aduce mereu aminte !

— Sire...

— Aşteptaţi, n-am terminat, domnule. Situaţia este aceeaşi. Primejdiile sînt prin urmare similare. Poate că eşafodul din White-Hall se va înălţa în piaţa Grève.

— Asta înseamnă a vedea prea departe, Sire !

— Înseamnă a vedea în zare, domnule. În acest caz, voi merge la eşafod cum a mers Carol I, poate nu în chip de cavaler, ca şi el, dar cel puţin ca un creştin... Continuaţi, domnule.

Dumouriez se opri, destul de surprins de această fermitate la care nu se aştepta.

— Sire, spuse el, permiteţi-mi să deplasez convorbirea pe un alt teren.

— Cum doriţi, domnule, răspunse regele. Dar ţin să dovedesc că nu mi-e frică de viitorul de care unii vor să mă facă să mă tem, sau, dacă mi-e totuşi frică, cel puţin sînt pregătit.

— Sire, spuse Dumouriez, în pofida tuturor celor ce am avut onoarea să vă spun, trebuie să mă mai consider încă ministrul dumneavoastră de externe ?

— Da, domnule.

— Atunci, în primul Consiliu voi aduce patru scrisori diplomatice. Îl previn pe rege că nu se vor asemăna întru nimic, nici ca principii, nici ca stil, cu cele ale predecesorilor mei. Vor corespunde împrejurărilor. Dacă această primă activitate va fi încuviinţată de Majestatea Voastră, voi continua. Dacă nu, Sire, voi fi totdeauna pregătit spre a mă duce să servesc Franţa şi pe regele meu la graniţă. Şi, orice s-ar fi spus despre talentele mele în materie de

diplomaţie, adăugă Dumouriez, adevăratul meu mediu şi munca mea de treizeci de ani sînt în armată.

După care se înclină voind să iasă.

— Aşteptaţi, spuse regele, iată-ne de acord asupra unui punct. Dar mai rămîn alte şase de hotărît.

— Colegii mei ?

— Da. N-aş vrea să veniţi să-mi spuneţi că sînteţi împiedicat de cutare sau cutare. Alegeţi-vă colaboratorii, domnule.

— Sire, mă împovăraţi cu o serioasă răspundere.

— Cred că vin în întîmpinarea dorinţelor dumneavoastră, trasîndu-vă această sarcină.

— Sire, spuse Dumouriez, nu cunosc pe nimeni în Paris, cu excepţia unui anume Lacoste, pe care-l recomand Majestăţii Voastre pentru marină.

— Lacoste ? spuse regele. Nu e un simplu comisar organizator de festivităţi ?

— Da, Sire, care a preferat să-şi prezinte demisia domnului de Boynes decît să ia parte la o nedreptate.

— E o recomandare... Şi pentru ceilalţi, ce spuneţi?...

— Mă voi consulta, Sire.

— Pot şti pe cine veţi consulta ?

— Pe Brissot, Condorcet, Pétion, Roederer, Gensonné...

— Aşadar, întreaga Girondă.

— Da, Sire.

— Haide ! fie şi Gironda. Vom vedea dacă o scoate la capăt mai bine decît constituţionaliştii şi decît cei de la Feuillants.

— Apoi, mai rămîne un lucru, Sire.

— Care ?

— Rămîne de ştiut dacă cele patru scrisori pe care le voi scrie vă vor conveni.

— Ceea ce vom şti în astă seară, domnule.

— În astă seară, Sire ?

— Da, lucrurile nu suferă întîrziere. Vom avea un Consiliu extraordinar, care se va compune din dumneavoastră, din domnii de Grave şi de Cahier de Gerville.

— Dar Duport du Tertre ?

— Şi-a dat demisia.

— Voi fi la ordinele Majestăţii Sale, diseară.

Şi Dumouriez salută pentru a-şi lua rămas bun.

— Nu, spuse regele, aşteptaţi o clipă. Vreau să vă compromit.

Nu îşi isprăvise vorba, cînd apărură regina şi Madame Elisabeth. Ţineau în mînă cărţile de rugăciune.

— Doamnă, îi spuse regele Mariei-Antoaneta, iată-l pe domnul Dumouriez, care promite să ne servească bine, şi cu care vom hotărî diseară formarea unui nou guvern.

Dumouriez se înclină pe cînd regina îl privea cu curiozitate pe acest bărbat mărunt, care avea să aibă atîta influenţă asupra treburilor Franţei.

— Domnule, spuse ea, îl cunoaşteţi pe doctorul Gilbert ?

— Nu, doamnă, răspunse Dumouriez.

— Ei bine, faceţi cunoştinţă cu el, domnule.

— Pot şti cu ce titlu mi-l recomandă regina ?

— Ca pe un excelent profet. Cu trei luni în urmă mi-a prezis că îi veţi urma domnului de Narbonne.

În acest moment se deschiseră uşile cabinetului regelui, care pleca la liturghie.

Dumouriez îl urmă.

Toţi curtenii se îndepărtară de el ca de un ciumat.

— V-am spus-o doar, îi şopti regele rîzînd. Iată-vă compromis.

— Faţă de aristocraţie, Sire, răspunse Dumouriez. E o nouă favoare pe care regele binevoieşte să mi-o acorde.

Şi se retrase.

Capitolul 32
ÎN SPATELE TAPISERIEI

Seara, la ora stabilită, Dumouriez intră aducînd cele patru scrisori. De Grave şi Cahier de Berville veniseră dinainte şi îl aşteptau pe rege.

Ca şi cum însuşi regele n-ar fi aşteptat decît sosirea lui Dumouriez pentru a apărea, de-abia intră acesta pe o uşă, că regele intră pe cealaltă.

Cei doi miniştri se ridicară deodată. Dumouriez mai era încă în picioare şi n-a avut nevoie decît să facă o plecăciune. Regele salută cu o înclinare a capului. Apoi, luînd un fotoliu şi aşezîndu-se la mijlocul mesei, spuse :

— Domnilor, luaţi loc.

I se păru atunci lui Dumouriez că uşa prin care intrase regele rămăsese deschisă şi că tapiseria se mişca.

Să fi fost vîntul ? Să fi fost atingerea unei persoane ce asculta prin acest văl care o acoperea, dar care lăsa sunetul să treacă ?

Cei trei miniştri se aşezară.

— Aveţi scrisorile diplomatice, domnule ? îl întrebă regele pe Dumouriez.

— Da, Sire.

Şi generalul scoase cele patru scrisori din buzunar.

— Căror puteri le sînt adresate ? întrebă regele.

— Spaniei, Austriei, Prusiei şi Angliei.

— Citiţi-le.

Dumouriez aruncă o a doua privare spre tapiserie şi, după mişcarea ei, se convinse că cineva stă acolo şi ascultă.

Începu citirea scrisorilor cu glas ferm.

Ministrul vorbea în numele regelui, dar în spiritul Constituţiei — fără ameninţări, dar şi fără slăbiciune. El

analiza adevăratele interese ale fiecărei puteri, în raport cu Revoluţia franceză. Cum fiecare putere în parte se plînsese de pamfletele iacobinilor, el respingea aceste injurii, demne de dispreţ, la adresa libertăţii presei, al cărei soare face să răsară atîtea buruieni spurcate, dar coace în schimb recolte atît de bogate. În sfîrşit, cerea pacea în numele unei naţiuni libere, al cărei reprezentant ereditar este regele.

Regele asculta şi manifesta o atenţie tot mai susţinută la fiecare nouă scrisoare.

— Ah ! spuse el, cînd Dumouriez termină de citit, n-am auzit încă niciodată ceva asemănător, generale.

— Iată cum ar trebui să scrie şi să vorbească totdeauna miniştrii, în numele regelui, spuse Cahier de Gerville.

— Ei bine, continuă regele, daţi-mi scrisorile. Vor pleca mîine.

— Sire, curierii sînt gata de drum şi aşteaptă în curtea palatului Tuileries, spuse Dumouriez.

— Aş fi dorit să păstrez cîte o copie pentru a le aduce la cunoştinţă reginei, făcu regele oarecum încurcat.

— Am prevăzut dorinţa Majestăţii Voastre, spuse Dumouriez şi iată patru copii conforme, certificate de mine.

— Daţi atunci drumul scrisorilor, spuse regele.

Dumouriez se duse la uşa prin care intrase. Un aghiotant aştepta, şi el îi înmînă scrisorile.

O clipă mai tîrziu, se auzi galopul mai multor cai care ieşeau din curtea palatului Tuileries.

— Fie ! spuse regele răspunzînd gîndului său. Şi-acum să vedem componenţa cabinetului dumneavoastră.

— Sire, spuse Dumouriez, aş dori mai întîi ca Majestatea Voastră să-l roage pe domnul Cahier de Gerville să binevoiască să rămînă printre noi.

— L-am şi rugat, spuse regele.

— Şi-am avut regretul să persist în refuzul meu, Sire. Sănătatea mea se zdruncină pe zi ce trece şi am mare nevoie de odihnă.

— Îl auziţi, domnule ! spuse regele întorcîndu-se spre Dumouriez.

— Da, Sire.

— Ei bine, insistă regele, miniştrii dumneavoastră, domnule ?

— Îl avem pe domnul de Grave, care vrea să rămînă.

De Grave întinse mîna.

— Sire, spuse el, cuvintele domnului Dumouriez v-au surprins adineauri prin sinceritatea lor. Ale mele vă vor uimi încă şi mai mult prin umilinţa lor.

— Vorbiţi, domnule, spuse regele.

— Vedeţi, Sire, reluă de Grave scoţînd o hîrtie din buzunar, iată o apreciere cam severă, dar destul de dreaptă, pe care mi-o face o femeie de mare valoare. Aveţi bunătatea s-o citiţi.

Regele luă hîrtia şi citi :

De Grave deţine ministerul de război. Este un om mărunt în toate privinţele. Natura l-a făcut blînd şi timid. Prejudecăţile îl obligă să fie mîndru, pe cînd inima îl îmbie să fie amabil. Rezultă că, încercînd să împace totul, sfîrşeşte prin a nu fi nimic. Îl văd ca un bun curtean mergînd în urma regelui, cu capul semeţ pe trupu-i firav, arătînd albul ochilor săi albaştri pe care, după masa de prînz, nu-i poate ţine deschişi decît cu ajutorul a trei- patru ceşti de cafea. Vorbind puţin, ca şi cum ar face-o din discreţie, dar în realitate pentru că este lipsit de idei, şi pierzîndu-şi atît de rău capul printre treburile departamentului pe care-l conduce, încît într-o bună zi va cere singur să se retragă.

— Chiar aşa, spuse Ludovic al XVI-lea, care ezitase să citească pînă la capăt şi care nu luase hîrtia decît la invitaţia domnului de Grave însuşi, iată o adevărată apreciere de femeie. Să fie oare a doamnei de Staël ?

— Nu, e mai mult decît atîta. Este a doamnei Roland, Sire.

— Şi cum spuneaţi, domnule de Grave, asta e şi părerea ce o aveţi despre propria dumneavoastră persoană ?

— În multe privinţe, Sire. Voi rămîne deci la minister pînă îl voi pune la curent pe urmaşul meu După care o voi ruga pe Majestatea Voastră să-mi primească demisia.

— Aveţi dreptate, domnule. Iată un limbaj încă şi mai surprinzător decît al domnului Dumouriez. Dacă ţi-neţi cu adevărat să vă retrageţi, mi-ar plăcea să primesc un urmaş propus chiar de dumneavoastră.

— Tocmai voiam să rog pe Majestatea Voastră să-mi dea voie să-i prezint pe domnul Servan, un om cinstit în toată accepţia cuvîntului, cu un caracter ferm, cu moravuri neviciate, cu deplina austeritate a unui filozof şi cu bunătatea unei inimi de femeie. De altfel, Sire, e un patriot luminat, un militar curajos şi un ministru vigilent.

— Bine, fie şi domnul Servan ! Iată-ne deci cu trei miniştri : domnul Dumouriez la Afacerile externe, domnul Servan la ministerul de Război, domnul Lacoste la Marină. Pe cine punem la Finanţe ?

— Pe domnul Clavières, Sire, dacă sînteţi de acord. Este un om cu largi cunoştinţe în materie de finanţe şi cu o deosebită îndemînare în mînuirea banilor.

— Da, spuse regele, aşa e, se spune că este activ şi muncitor, dar irascibil şi încăpăţînat, prea pretenţios şi cusurgiu în discuţii.

— Acestea sînt defecte comune tuturor membrilor cabinetului, Sire.

— Să trecem atunci peste cusururile domnului Clavières. Iată-l deci pe domnul Clavières la Finanţe. Să vedem acum Justiţia. Cui o vom da ?

— Sire, mi se recomandă un avocat din Bordeaux, domnul Duranthon.

— Girondin, bineînţeles?

— Da, Sire. E un bărbat destul de luminat, foarte corect, bun cetăţean, dar fără vigoare şi încet. Îl vom pune noi pe jar şi vom fi tari în locul lui.

— Mai rămîn Internele.

— Părerea unanimă este, Sire, că acest minister i se potriveşte domnului Roland.

— Doamnei Roland, vreţi să spuneţi.

— Domnului şi doamnei Roland.

— Îi cunoaşteţi ?

— Nu, Sire, dar după cum am fost asigurat, bărbatul seamănă cu un personaj din Plutarh, iar femeia cu o eroină din Tit-Liviu.

— Ştiţi cum va fi numit cabinetul dumneavoastră, domnule Dumouriez, sau cum este numit chiar de pe acum ?

— Nu, Sire.

— Cabinetul *sans-culotte*[1].

— Accept denumirea, Sire. Se va vedea cu atît mai bine că sîntem bărbaţi.

— Şi toţi colegii dumneavoastră sînt pregătiţi ?

— Abia jumătate din ei sînt preveniţi.

— Vor accepta ?

— Sînt sigur.

— Ei bine, domnule, duceţi-vă, şi poimîine ţinem primul consiliu.

---

[1] *Sans-culotte* : pantalonari — poreclă dată de aristocraţie — care purtau pantaloni scurţi, bufanţi — revoluţionarilor francezi, pe care aceştia din urmă au adoptat-o apoi ca sinonim al *patriotului*. (N.T.)

— Pe poimîine, Sire.

— Ştiţi, spuse regele întorcîndu-se spre Cahier de Gerville şi de Grave, aveţi timp pînă poimîine să reflectaţi, domnilor.

— Sire, am şi reflectat. Ne vom prezenta poimîine doar pentru a-i instala pe succesorii noştri. Cei trei miniştri se retraseră. Dar înainte de a fi ajuns la scara mare, un valet îi ajunse din urmă şi, adresîndu-se lui Dumouriez, îi spuse :

— Domnule general, regele vă roagă să mă urmaţi, are să vă spună ceva.

Dumouriez îşi salută colegii şi, rămînînd în urmă, întrebă :

— Regele sau regina ?

— Regina, domnule. Dar a considerat inutil ca aceşti doi domni să ştie că ea este cea care vă cheamă.

Dumouriez clătină din cap.

— Ah ! Iată de ce mă temeam ! spuse el.

— Refuzaţi ? întrebă valetul, care nu era altul decît Weber.

— Nu, vă urmez.

— Veniţi.

Valetul îl conduse pe Dumouriez, prin coridoare abia luminate, pînă la camera reginei. Apoi, fără să-l anunţe pe general pe numele său, spuse :

— Iată persoana pe care a chemat-o Majestatea Voastră.

Dumouriez intră.

Niciodată, nici chiar în momentul executării unei şarje sau în plin asalt inima nu-i bătuse atît de tare. Căci niciodată, şi el o înţelegea foarte bine, nu trecuse printr-un asemenea pericol.

Drumul ce i se deschidea era presărat de cadavrele unor morţi sau vii, şi mergînd pe el putea să se izbească de trupurile lui Calonne, Necker, Mirabeau, Barnave şi La Fayette.

Regina se plimba cu paşi mari. Era foarte îmbujorată. Dumouriez se opri în pragul uşii, care se închise în urma lui. Regina înaintă spre ei cu un aer majestuos şi iritat.

— Domnule, spuse ea, atacînd problema cu obişnuita el promptitudine, sînteţi atotputernic în clipa de faţă, dar aceasta graţie poporului, şi poporul îşi sfarmă repede idolii. Se spune că sînteţi foarte talentat. Ar fi bine să aveţi mai întîi talentul de a înţelege că nici regele, nici eu nu putem suporta toate aceste inovaţii. Constituţia dumneavoastră este o maşină pneumatică : regalitatea se sufocă în ea din lipsă de aer. Am trimis deci să vă cheme pentru a vă spune, înainte de a merge prea departe, să vă hotărîţi şi să alegeţi între noi şi iacobini.

— Doamnă, spuse Dumouriez, sînt dezolat de penibila confidenţă pe care Majestatea Voastră mi-o face. Dar bănuind că regina se afla ascunsă în spatele draperiei, mă aşteptam la ceea ce mi se întîmplă acum.

— În acest caz aţi pregătit un răspuns ? întrebă regina.

— Iată-l, doamnă. Mă aflu între rege şi naţiune, dar aparţin, înainte de toate, patriei.

— Patriei ! Patriei ! repetă regina. Dar regele nu mai e oare nimic, dacă toată lumea aparţine acum patriei şi nimeni lui ?

— Ba da, doamnă, regele este de-a pururi rege. Dar a prestat jurămînt pe Constituţie şi, din ziua în care acest jurămînt a fost pronunţat, regele trebuie să fie unul din primii sclavi ai acestei Constituţii.

— Jurămînt forţat, domnule ! Jurămînt nul!

Dumouriez rămase o clipă mut şi, actor abil, o privi pe regină cu o profundă compătimire.

— Doamnă, reluă el în cele din urmă, permiteţi-mi să vă spun că salvarea dumneavoastră, a regelui, a au- guştilor dumneavoastră copii este legată de

această Constituţie, pe care o dispreţuiţi şi care vă va salva dacă admiteţi să fiţi salvaţi de ea... V-aş sluji foarte prost şi l-aş sluji prost pe rege dacă v-aş vorbi altfel.

Dar regina, întrerupîndu-l cu un gest imperios, spuse :

— Oh ! Domnule, domnule ! Mergeţi pe un drum greşit, vă asigur !

Adăugă apoi, cu un accent abia sesizabil de ameninţare :

— Luaţi aminte !

— Doamnă, răspunse Dumouriez cu un ton perfect calm, am peste cincizeci de ani, viaţa mi-a fost presărată cu nenumărate primejdii şi, preluînd ministerul, mi-am spus că răspunderea ministerială nu e deloc cea mai mare primejdie prin care voi trece.

— Oh ! exclamă regina lovindu-şi o mînă de cealaltă, nu vă mai rămîne decît să mă calomniaţi, domnule !

— Să vă calomniez pe dumneavoastră, doamnă ?

— Da... Doriţi să vă explic sensul cuvintelor pe care le-aţi pronunţat ?

— Spuneţi, doamnă.

— Ei bine, aţi spus nici mai mult, nici mai puţin, că aş fi capabilă să pun pe cineva să vă asasineze... Oh ! oh ! domnule...

Şi două lacrimi mari îi scăpară din ochi.

— Ferească Sfîntul să aduc o asemenea injurie reginei, mele! Caracterul Majestăţii Voastre e prea ales, prea nobil, pentru a inspira celui mai neînduplecat dintre duşmanii săi o asemenea bănuială. Ea a dat dovezi de eroism pe care le-am admirat şi care m-au legat de ea.

— Spuneţi adevărul, domnule ? spuse regina cu un glas în care stăruia emoţia.

— Oh ! pe onoarea mea, doamnă, vă jur.

— Atunci, scuzaţi-mă, spuse ea, şi daţi-mi braţul. Sînt atît de slăbită încît în unele momente simt că sînt gata-gata să cad.

Şi într-adevăr, pălind, îşi dădu capul pe spate.

Era o realitate ? Era unul din acele jocuri extraordinare în care seducătoarea Medeea era atît de abilă ?

Dumouriez, oricît de abil era el însuşi, căzu în plasă, ori, mai abil chiar decît regina, se prefăcu doar a fi prins.

— Credeţi-mă, doamnă, spuse el, n-am nici un interes să vă înşel. Am oroare, la fel ca şi dumneavoastră, de anarhie şi de crimă. Credeţi-mă, am experienţă. Sînt mai în măsură decît Majestatea Voastră să judec evenimentele. Ceea ce se întîmplă nu e nicidecum rezultatul intrigilor ducelui de Orléans, cum aţi fost făcută să credeţi. Nu e deloc efectul urii domnului Pitt, cum aţi presupus. Nu e nici măcar o mişcare populară trecătoare. Este insurecţia aproape unanimă a întregii naţiuni împotriva unor abuzuri de mult înrădăcinate. Ştiu bine că în toate astea există o mare duşmănie care aţîţă focul. Să-i lăsăm deoparte pe ticăloşi şi pe nebuni. În revoluţia ce se înfăptuieşte să nu luăm în considerare decît pe rege şi naţiunea. Tot ce tinde să-i separe urmăreşte pieirea amîndurora. Eu, doamnă, am veniţ să lucrez din toate puterile mele pentru a-i reuni. Ajutaţi-mă în loc să puneţi piedici. N-aveţi încredere în mine? Sînt oare un obstacol în calea planurilor dumneavoastră contrarevoluţionare ? Spu-neţi-mi-o, doamnă. Îmi voi duce de îndată demisia regelui şi mă voi retrage, să deplîng soarta patriei mele şi a dumneavoastră.

— Nu ! nu ! spuse regina. Rămîneţi şi scuzaţi-mă.

— Eu să vă scuz, doamnă ? Oh ! vă implor, nu vă umiliţi într-atîta !

— De ce să nu mă umilesc ? Mai sînt încă regină ? Mai sînt încă o femeie ?

Ea se duse la fereastră şi o deschise, cu tot frigul înserării. Luna arginta vîrfurile desfrunzite ale arborilor din Tuileries.

— Toată lumea are dreptul la soare şi la aer, nu-i aşa ? Ei bine, doar mie îmi sînt refuzate aerul şi soarele. Nu îndrăznesc să stau la fereastră, nici în dreptul curţii nici al grădinii. Alaltăieri mă aşed spre curte. Un tînăr din gardă mă apostrofează cu o înjurătură grosolană, adăugînd : „Oh ! Ce plăcere aş avea să-ţi duc capul în vîrful baionetei mele !” Ieri, deschid fereastra spre grădină. Într-un colţ văd un bărbat urcat pe un scaun, citind nişte mîrşăvii împotriva noastră. În altul, un preot care este tîrît într-un bazin, copleşit de lovituri şi de injurii. Şi, în acelaşi timp, ca şi cum asemenea scene ar face parte din cursul normal al vieţii, fără să le pese de ele, oameni care se joacă cu mingea, se plimbă liniştiţi... Ce vremuri, domnule ! Ce loc ! Ce popor ! Şi vreţi să mă mai cred regină, să mă mai cred femeie ?

Şi regina se trînti pe o canapea, ascunzîndu-şi capul în mîini. Dumouriez puse un genunchi la pămînt, luă respectuos poala rochiei şi i-o sărută.

— Doamnă, spuse el, din moment ce îmi iau sarcina să susţin lupta, ori veţi redeveni femeie fericită şi regină puternică, ori îmi voi pierde viaţa în luptă !

Şi, ridicîndu-se, o salută pe regină şi ieşi în mare grabă. Regina îl privi îndepărtîndu-se, cu un aer disperat.

— Regină puternică ? repetă ea. Poate graţie sabiei tale mai e posibil. Dar femeie fericită, niciodată ! Niciodată ! Niciodată !

Şi lăsă să-i cadă capul pe pernele canapelei, murmurînd un nume care-i devenea pe zi ce trece mai scump şi mai dureros : numele lui Charny !

Capitolul 33
BONETA ROŞIE

Cum s-a văzut, Dumouriez se retrăsese foarte repede, mai întîi fiindcă nu putea suprta disperarea reginei, apoi fiindcă, puţin sensibil la idei, era mai interesat de oameni. Nu avea deloc sentimentul conştiinţei politice, dar era deosebit de accesibil sentimentului de milă. Şi apoi, îl aştepta Brissot spre a-l conduce la iacobini, iar Dumouriez nu voia să întîrzie în a se supune puternicului Club.

De Adunare nu se neliniştea deloc, din moment ce era omul lui Pétion, Gensonné, Brissot şi al Girondei.

Dar nu era omul lui Robespierre, al lui Collot d'Herbois şi al lui Couthon. Şi tocmai aceştia trei îi conduceau pe iacobini.

Prezenţa lui nu fusese prevăzută. Era o lovitură deosebit de îndrăzneaţă din partea unui ministru al regelui să vină la iacobini. De aceea, chiar în momentul cînd i se pronunţă numele, toate privirile se întoarseră spre el.

Ce va face Robespierre văzîndu-l ?

Robespierre se întoarse ca şi ceilalţi, ciuli urechile la numele care zbura din gură în gură, apoi, încruntîndu-şi sprîncenele, redeveni nepăsător şi tăcut.

O tăcere de gheaţă se răspîndi de îndată în sală. Dumouriez înţelese că trebuie să ia taurul de coarne.

Ca semn de egalitate, iacobinii tocmai adoptaseră boneta roşie. Doar trei sau patru membri judecaseră, fără îndoială, că patriotismul lor este suficient de cunoscut pentru a nu avea nevoie să dea această dovadă.

Robespierre era unul dintre aceştia.

Dumouriez nu ezită : îşi zvîrli pălăria, luă de pe capul unui patriot alături de care se aşezase boneta

roşie, şi-o înfundă peste urechi şi urcă la tribună arborînd semnul egalităţii.

Sala întreagă izbucni în aplauze.

Ceva ca un şuierat de viperă şerpui în mijlocul acestor aplauze şi le stinse pe dată.

Era un „sst” pornit de pe buzele subţiri ale lui Robespierre.

De atunci, Dumouriez mărturisi de mai multe ori că niciodată şuieratul gloanţelor trecînd deasupra capului său nu-l făcuse să tremure ca şuieratul ieşit din buzele fostului deputat de Arras.

Dar Dumouriez era un jucător tare, general şi orator în acelaşi timp, greu de doborît atît pe cîmpul de bătălie, cît şi la tribună.

Aşteptă cu un surîs calm ca această linişte glacială să se instaleze, şi apoi rosti cu glas vibrant :

— Fraţi şi prieteni, toate clipele vieţii mele vor fi de acum înainte consacrate strădaniei de a duce la îndeplinire voinţa poporului şi de a justifica totodată încrederea regelui constituţional. Voi pune în negocierile mele cu străinătatea toată energia unui popor liber, şi aceste negocieri vor aduce în curînd o pace sigură sau un război hotărîtor !

La aceste cuvinte, aplauzele izbucniră din nou, în pofida apelului la „linişte” făcut de Robespierre.

— Dacă vom avea război, continuă oratorul, îmi voi rupe pana politică şi-mi voi ocupa gradul în armată, pentru a triumfa satina muri liber alături de fraţii mei ! O mare povară apasă pe umerii mei. Fraţilor, ajutaţi-mă s-o port. Spuneţi-mi adevărul, cel mai curat adevăr, dar respingeţi calomnia şi nu respingeţi un cetăţean pe care-l cunoaşteţi ca sincer şi neînfricat şi care se devotează cauzei revoluţiei.

Dumouriez terminase. Coborî în mijlocul aplauzelor. Aceste aplauze îl iritară pe Collot d'Herbois, actorul atît de des fluierat, atît de rar aplaudat.

— De ce aceste aplauze ? strigă el de pe locul său. Dacă Dumouriez vine aici ca ministru, n-avem nimic să-i răspundem. Dacă vine ca afiliat şi ca frate, nu-şi face decît datoria şi adoptă opiniile noastre. N-avem deci decît un răspuns să-i dăm : să acţioneze cum a vorbit !

Dumouriez făcu un semn cu mîna, care voia să spună : „Chiar aşa am de gînd să fac !”

Atunci se ridică Robespierre, cu un zîmbet aspru. Lumea înţelese că vrea să se ducă la tribună — şi-i făcu loc, că vrea să vorbească — şi tăcu.

Numai că această linişte, comparată cu aceea care-l întîmpinase pe Dumouriez, era blîndă şi mîngîietoare.

Urcă la tribună şi vorbi cu solemnitatea-i obişnuită:

— Nu fac parte dintre aceia care cred absolut imposibil ca un ministru să fie patriot, şi primesc chiar cu plăcere prezicerile ce ni le împărtăşeşte domnul Dumouriez. Cînd îşi va fi împlinit promisiunile, cînd îi va fi îmblînzit pe duşmanii înarmaţi împotriva noastră de predecesorii săi şi de conspiratorii care mai conduc încă şi azi guvernul, în pofida izgonirii cîtorva miniştri, atunci şi numai atunci voi fi dispus să-i fac elogii. Dar nici atunci nu voi putea socoti că orice bun cetăţean al acestei societăţi n-ar fi egalul său. Numai poporul e mare, el singur e demn de respect în ochii mei. Fleacurile puterii ministeriale dispar în faţa sa. Din respect pentru popor, pentru ministrul însuşi, cer ca intrarea sa aici să nu fie marcată prin omagii care ar atesta decăderea spiritului public. El ne cere sfaturi. Îi promit, în ce mă priveşte, să-i dau sfaturi care să fie folositoare şi lui, şi cauzei generale. Atîta timp cît domnul Dumouriez va proba, prin dovezi grăitoare de patriotism şi mai ales prin servicii reale făcute patriei, că e fratele bunilor cetăţeni şi apărătorul poporului, nu va avea aici decît sprijinitori. Nu mă tem pentru

această societate de prezenţa nici unui ministru, dar declar că în momentul cînd un ministru va avea aici mai multă influenţă decît un simplu cetăţean, voi cere ostracizarea lui. Nu se va întîmpla niciodată altfel.

Şi, în mijlocul aplauzelor, ursuzul orator coborî de la tribună. Dar o capcană îl aştepta pe ultima treaptă. Dumouriez, simulînd entuziasmul, se afla acolo cu braţele deschise.

— Virtuosule Robespierre, exclamă el, cetăţean incoruptibil, îngăduie-mi să te îmbrăţişez !

Şi în ciuda eforturilor fostului constituant, îl strînse la pieptul său. Nu se văzu decît actul ce se împlinea, nu şi dezgustul manifestat de Robespierre faţă de înfăptuirea lui.

Întreaga sală izbucni din nou în aplauze.

— Vino, îi spuse încet de tot Dumouriez lui Brissot, s-a isprăvit comedia ! Am pus boneta roşie şi l-am îmbrăţişat pe Robespierre : sînt sacrosanct !

Şi, într-adevăr, ajunse la uşă în mijlocul uralelor sălii şi ale tribunelor.

La uşă, un tînăr în uniformă de aprod schimbă cu ministrul o privire rapidă şi o încă mai rapidă strîngere de mînă. Acest tînăr era ducele de Chartres.

Suna tocmai de unsprezece seara. Brissot îl călăuzea pe Dumouriez : cu un pas grăbit, se îndreptau amîndoi spre locuinţa soţilor Roland. Aceştia mai stăteau încă pe strada Guénégaud.

Fuseseră preveniţi din ajun de Brissot că Dumoriez, la îndemnul lui Gensonné şi al lui, urma să-l propună regelui pe Roland ca ministru de Interne. Brissot îl întrebase atunci pe Roland dacă se simţea destul de puternic pentru o asemenea însărcinare; şi Roland, naiv ca totdeauna, răspunse că se credea în stare.

Dumouriez venea să-l anunţe că lucrul era împlinit.

Roland şi Dumouriez nu se cunoşteau decît după nume. Nu se văzuseră încă niciodată. Se înţelege cu cîtă curiozitate se priviră viitorii colegi. ;

După complimentele de rigoare, prin care Dumouriez îşi exprima satisfacţia deosebită pentru chemarea în guvern a unui patriot luminat şi virtuos ca el, convorbirea trecu în mod firesc la rege.

— De aici va veni piedica, spuse Roland zîmbind.

— Ei bine, iată, voi spune ceva în care veţi vedea o naivitate a mea, pentru care cu siguranţă nu voi fi lăudat, spuse Dumouriez. Îl cred pe rege un om cinstit şi un patriot sincer.

Apoi, văzînd că doamna Roland nu dădea nici un răspuns şi se mulţumea să surîdă, Dumouriez întrebă :

— Nu e şi părerea doamnei Roland ?

— L-aţi văzut pe rege ? întrebă ea.

— Da.

— Aţi văzut-o pe regină ?

Fu rîndul lui Dumouriez să nu răspundă şi să se mărginească a zîmbi.

Îşi dădură întîlnire a doua zi la unsprezece dimineaţa, pentru a depune jurămîntul. Ieşind de la Adunare, urmau să se ducă la rege.

Era unsprezece şi jumătate. Dumouriez ar mai fi rămas încă, dar era tîrziu pentru nişte oameni simpli ca soţii Roland.

De ce ar mai fi rămas Dumouriez ? Iată de ce. În rapida privire pe care, intrînd în casa lor, Dumouriez o aruncase asupra soţiei şi bărbatului, remarcase în primul rînd bătrîneţea soţului — Roland avea cu zece ani mai mult decît Dumouriez iar Dumouriez părea cu douăzeci de ani mai tînăr decît Roland — şi formele planuroase ale soţiei.

Dumouriez era unul dintre acei bărbaţi care nu pot vedea un soţ bătrîn fără să rîdă şi o femeie tînără fără s-o dorească. Ceea ce a displăcut în acelaşi timp

şi soţiei soţului, şi i-a făcut pe amîndoi să le atragă atenţia lui Brissot şi generalului că e tîrziu.

Brissot şi Dumouriez plecară.

— Ei bine, o întrebă Roland pe soţia lui cînd uşa se închise, ce crezi despre viitorul nostru coleg ?

Doamna Roland zîmbi.

— Există oameni, spuse ea, pe care nu e nevoie să-i vezi de două ori spre a-ţi face o părere despre ei. Are un spirit subtil, un caracter maleabil, o privire falsă. A exprimat o mare satisfacţie pentru alegerea patriotică pe care era însărcinat să ţi-o comunice. Ei bine, n-aş fi mirată să te concedieze într-o bună zi.

— E punct cu punct şi părerea mea, spuse Roland.

Şi amîndoi se culcară cu obişnuitul lor calm, nebănuind nici unul, nici celălalt, că mîna de fier a destinului tocmai înscrisese numele lor cu litere de sînge în analele Revoluţiei.

A doua zi, noul ministru depuse jurămînt în faţa Adunării naţionale, apoi se duse la Tuileries.

Roland era încălţat cu ghete cu şireturi, fiindcă n-avea probabil bani să-şi cumpere catarame. Purta o pălărie rotundă, fiindcă nu purtase niciodată altceva. Se duse la Tuileries în costumul său obişnuit şi era ultimul, în urma colegilor săi.

Maestrul de ceremonii, domnul de Brézé, îi lăsă să intre pe primii cinci, dar îl opri pe Roland.

Roland habar n-avea de ce i se refuză intrarea.

— Dar şi eu, spuse el, sînt ministru ca şi ceilalţi. Chiar ministru de interne !

Maestrul de ceremonii nu părea convins în ruptul capului.

Dumouriez auzi discuţia şi interveni.

— De ce refuzaţi intrarea domnului Roland ?

— Eh, domnule, exclamă maestrul de ceremonii frîngîndu-şi mîinile, cu pălărie rotundă, şi fără catarame!

— Ah ! domnule, răspunse Dumouriez cu cel mai mare sînge rece, cu pălărie rotundă, şi fără catarame : totu-i pierdut.

Şi îl împinse pe Roland în cabinetul regelui.

Capitolul 34
ÎN AFARĂ ŞI ÎNĂUNTRU

Acest guvern, care intrase atît de greu în cabinetul regelui, se putea numi guvernul de război.

La 1 martie murise împăratul Leopold, în mijlocul haremului său italian, ucis de afrodisiacele ce şi le prepara singur.

Regina, care citise într-o zi în nu se ştie ce pamflet iacobin că un pateu îi va veni de hac împăratului Austriei, regina care îl chemase pe Gilbert pentru a-l întreba dacă există un antidot universal, regina strigă sus şi tare că fratele ei fusese otrăvit. Odată cu Leopold dispăru şi politica austriacă de tergiversare.

Cel ce urca pe tron, Francisc al II-lea — pe care l-am cunoscut şi care, după ce a fost contemporanul părinţilor noştri a fost şi al nostru — era un amestec de sînge german şi italian. Austriac, născut la Florenţa, slab, violent, viclean, om cinstit după părerea preoţilor ; inimă de piatră şi bigot, ascunzîndu-şi duplicitatea sub o fizionomie placidă, sub o mască trandafirie, de o fixitate înspăimîntătoare ; mergînd ca un automat, ca statuia comandorului, sau ca spectrul regelui Danemarcei ; dîndu-şi fiica învingătorului pentru a nu-i ceda provinciile sale, apoi lovindu-l pe la spate la primul pas de retragere determinat de vîntul îngheţat din nord ; în sfîrşit, Francisc al II-lea, omul temniţelor din Spielberg, călăul Andryanei şi al lui Silvio Pellico !

Iată cine era protectorul emigranţilor, aliatul Prusiei, duşmanul Franţei.

Ambasadorul nostru la Viena, domnul de Noailles era, să zicem aşa, prizonier în palatul său.

Ambasadorul nostru la Berlin, domnul de Ségur, a fost precedat de zvonul că venea să surprindă

secretele regelui Prusiei devenind amantul metreselor acestuia. Din întîmplare, acest rege al Prusiei avea amante, nu glumă !

Domnul de Ségur se prezentă în audienţă publică în acelaşi timp cu trimisul de la Coblentz[1]. Regele întoarse spatele ambasadorului Franţei şi-l întrebă pe delegatul prinţilor cum o mai duce contele d'Artois.

Prusia se credea pe atunci, cum se mai crede şi astăzi, în fruntea progresului german. Trăia încă din acele stranii tradiţii filozofice ale regelui Frederic, care încuraja rezistenţii turci şi revoluţiile poloneze, înăbuşind în acelaşi timp libertăţile Olandei. O guvernare cu mînă hulpavă care pescuieşte fără încetare în apa tulbure a revoluţiilor, cînd un Neuchâtel, cînd o parte din Pomerania, cînd o parte din Polonia.

Aceştia erau cei doi duşmani vizibili ai noştri, Francisc al II-lea şi Frederic Wilhelm. Duşmanii noştri încă nevăzuţi erau Anglia, Rusia şi Spania.

Şeful întregii coaliţii avea să fie agresivul rege al Suediei, acest pitic înarmat ca un uriaş, care era numit Gustav al III-lea şi pe care îl ţinea în mînă Ecaterina a II-a.

Urcarea lui Francisc al II-lea pe tronul Austriei se făcu cunoscută prin următoarea notă diplomatică :

1. Să se dea satisfacţie principilor germani deţinători de bunuri în regat — altfel spus, să se recunoască suzeranitatea imperială în mijlocul departamentelor noastre — susţinînd Austria în interiorul Franţei[2]*.*

---

[1] Centrul emigraţilor aristocraţi în perioada revoluţiei franceze. (N. T.)

[2] Michelet. — Dacă aş fi obligat să-l citez pe marele nostru istoric de fiecare dată cînd împrumut de la el cîte ceva, cititorii noştri ar găsi numele său în josul fiecăreia din paginile noastre. (N.A.)

2. Să fie înapoiat Avignon, pentru ca, la fel ca odinioară, regiunea Provence să fie dezmembrată.

3. Să fie restabilită monarhia în poziţia avută la 23 iunie 1789.

Era evident că această notă răspundea dorinţelor secrete ale regelui şi reginei.

Dumouriez ridică din umeri.

S-ar fi spus că Austria adormise la 23 iunie şi, după un somn de trei ani, credea că se trezeşte la 24.

La 16 martie 1792, Gustav este asasinat în mijlocul unui bal.

Nota austriacă îi parveni lui Dumouriez a treia zi după asasinat, încă necunoscut în Franţa. El o duse îndată lui Ludovic al XVI-lea.

Pe cînd Maria-Antoaneta, adeptă a procedeelor extreme, dorea un război pe care îl considera eliberator pentru ea, pe atît regele, omul căii de mijloc, al încetinelii, al tergiversării şi al căilor piezişe, pe atît regele se temea de el.

Într-adevăr, odată războiul declarat, imaginaţi-vă o victorie : el ar fi la discreţia generalului biruitor ; imaginaţi-vă o înfrîngere : poporul l-ar face răspunzător, ar striga că a fost trădat, s-ar năpusti asupra castelului Tuileries.

În sfîrşit, dacă duşmanul ar pătrunde pînă în Paris, pe cine ar aduce cu el? Pe Monsieur, adică pe regentul regatului.

Ludovic al XVI-lea decăzut din drepturi, Maria-Antoaneta pusă sub acuzare ca soţia infidelă, fiii Franţei proclamaţi poate copii adulterini, acestea ar fi fost rezultatele înapoierii emigraţilor la Paris. Regele se încredea în austrieci, în germani, în prusaci, dar nu avea încredere în emigranţi.

La citirea notei, el înţelese totuşi că venise ceasul cînd trebuia să tragă sabia Franţei şi cînd nu mai putea da înapoi.

La 20 aprilie regele şi Dumouriez intrară în Adunarea Naţională : ei aduceau declaraţia de război Austriei. Declaraţia fu primită cu entuziasm.

În acest ceas solemn, în Franţa existau patru partide bine închegate :

adepţii monarhiei absolute — regina făcea parte din acest partid;

adepţii monarhiei constituţionale — regele pretindea că este de-al lor ;

republicanii ;

anarhiştii.

Monarhiştii absoluţi n-au, în afară de regină, şefi recunoscuţi în Franţa. Sînt reprezentaţi în străinătate de Monsieur, de contele de Artois, de prinţul de Condé şi de ducele Charles de Lorraine. Domnul de Breteuil la Viena, domnul Merci d'Argenteau la Bruxelles sînt reprezentanţii reginei pe lîngă acest partid.

Şefii partidului constituţionalist sînt La Fayette, Bailly, Barnave, Lameth, Duport, în sfîrşit, cei de la „Feuillants”. Regele nici nu doreşte altceva decît să renunţe la monarhia absolută şi să meargă alături de ei. Totuşi înclină mai mult să se ţină în urmă decît să stea în frunte.

Şefii partidului republican sînt Brissot, Vergniaud, Gaudet, Pétion, Roland, Isnard, Ducos, Condorcet şi Couthon.

Şefii anarhiştilor sînt Marat, Danton, Santerre, Gonchon, Camille Desmoulins, Hébert, Legendre, Fabre d'Eglantine şi Collot d'Herbois.

Dumouriez va fi ceea ce i se va cere, cu condiţia să găsească profit şi renume.

Robespierre se retrăsese în umbră : el aştepta.

Acum, cui va fi înmînat drapelul Revoluţiei, pe care îl fluturase la tribuna Adunării Dumouriez, acest patriot incert ?

Lui La Fayette, omul de pe Champ-de-Mars ? !

Lui Luckner ! Franţa nu-l cunoaşte decît prin răul ce i l-a făcut ca partizan în războiul de şapte ani.

Lui Rochambeau, care nu voia decît un război defensiv şi care se simţea umilit văzînd cum Dumouriez dă ordine direct locotenenţilor săi.

Aceştia erau cei trei oameni care comandau cele trei corpuri de armată gata să intre în luptă.

La Fayette apăra centrul; el trebuia să coboare repede Meusa, înaintînd de la Givet la Namur.

Luckner apăra provincia Franche-Comté.

Rochambeau apăra Flandra.

Sprijinit de un corp de armată pe care Rochambeau îl va trimite din Flandra, sub comanda lui Biron, La Fayette va cuceri Namur şi vă mărşălui spre Bruxelles, unde îi aştepta, cu braţele deschise, revoluţia din Brabant.

La Fayette avea rolul cel mai frumos : era în avangardă. Lui îi rezervase Dumouriez prima victorie. Această victorie urma să-l facă comandant-şef.

La Fayette, victorios şi comandant-suprem, Dumouriez ministru de război vor lepăda boneta roşie şi îi vor zdrobi cu o mînă pe girondini şi cu cealaltă pe iacobini.

Contrarevoluţia era gata !

Dar Robespierre ?

Robespierre, am spus-o, reintrase în umbră, şi mulţi pretindeau că exista un pasaj subteran care lega prăvălia tîmplarului Duplay cu reşedinţa regală a lui Ludovic al XVI-lea.

Nu de aici venea oare pensia plătită mai tîrziu de doamna ducesă d'Angouleme domnişoarei Robespierre ?

Dar şi de astă dată, ca întotdeauna, La Fayette rată ocazia.

Apoi urma să se facă războiul cu partizanii păcii. Îndeosebi intendenţii erau prietenii duşmanilor noştri. Ar fi lăsat cu plăcere trupele noastre fără hrană şi fără

muniţii, ceea ce şi făcură, pentru a asigura pîinea şi pulberea prusacilor şi austriecilor.

În plus, reţineţi bine că omul intrigilor ascunse, ai subminării perfide, Dumouriez, nu neglija relaţiile sale cu orleaniştii — relaţii care-i aduseră pieirea.

Biron era un general orleanist.

Astfel, orleaniştii şi feuillanţii — Biron şi La Fayette — trebuiau să dea primele lovituri, să facă să sune fanfara primei victorii.

În dimineaţa zilei de 28 aprilie, Biron cuceri Quiévrain şi porni atacul spre Mons.

A doua zi, în 29, Théobald Dillon se îndreptă de la Lille spre Tournai.

Biron şi Dillon erau doi aristocraţi. Doi tineri chipeşi şi curajoşi, şmecheri, spirituali, din şcoala lui Richelieu, unul sincer în opiniile sale patriotice, celălalt neavînd timp să şi le clarifice : va fi asasinat.

Am spus undeva că dragonii reprezentau arma aristocratică a armatei. Două regimente de dragoni mărşăluiau în fruntea celor trei mii de oameni ai lui Biron.

Deodată, fără să fi văzut măcar inamicul, dragonii încep să strige : „Fugiţi ! Sîntem trădaţi !”

Panica este totală.

Acelaşi lucru i se întîmplă şi lui Dillon.

Dillon întîlneşte o trupă de nouă sute de austrieci. Dragonilor din avangarda sa li se face frică, fug tîrînd după ei infanteria, abandonînd căruţe, artilerie, trăsuri, şi nu se opresc decît la Lille.

Acolo, fugarii pun laşitatea pe seama şefilor lor, îl ucid pe Théobald Dillon, pe locotenent-colonelul Bertois, după care le predau trupurile plebei din Lille, care-i spînzură şi dansează în jurul cadavrelor.

Cine organizase această înfrîngere, cine urmărise să vîre teama în inimile patrioţilor şi încrederea în cea a duşmanilor ?

Girondinii, care voiseră războiul şi sîngerau pe ambele flancuri din rana dublă ce li se pricinuise, girondinii acuzară, — şi trebuie s-o spunem că toate aparenţele le dădeau dreptate — acuzară Curtea, adică pe regină.

Prima lor idee a fost să-i răspundă Mariei-Antoaneta cu aceeaşi monedă.

Dar monarhiei i se lăsase timp să-şi pună o armură. Regina reorganizase, încetul cu încetul, acea faimoasă gardă constituţională autorizată de Constituantă, gardă care număra nu mai puţin de şase mii de oameni.

Şi ce oameni ! Spadasini şi maeştri de scrimă, care îşi permiteau să-i insulte pe reprezentanţii patrioţilor pînă şi pe băncile Adunării Naţionale ; gentilomi bretoni şi vedeeni, provensali din Nîmes şi Arles, preoţi zdraveni care, sub pretextul că au refuzat să depună jurămîntul, se lepădaseră de sutană şi luaseră în mînă, în locul sfeştocului, sabia, pumnalul şi pistolul ; apoi, o puzderie de cavaleri ai ordinului Saint-Louis, care ieşeau nu se ştie de unde şi care erau decoraţi nu se ştie pentru ce. Dumouriez însuşi se plînge de asta în memoriile sale : orice guvern care i-ar succeda acestuia n-ar putea reabilita această frumoasă şi nefericită decoraţie atît de darnic împărţită. În doi ani au fost acordate şase mii ! Încît ministerul afacerilor externe refuză să primească marele cordon şi ceru să-i fie dat domnului de Watteville, maior în regimentul elveţian Ernest.

Mai întîi trebuia străpunsă platoşa, apoi se va lovi în rege şi regină.

Deodată se răspîndi zvonul că la vechea Şcoală militară se afla un drapel alb, că acest drapel, care urma să fie arborat din moment în moment, fusese dăruit de rege. Faptul amintea cocarda neagră din zilele de 5 şi 6 octombrie.

Ţinînd seama de cunoscutele opinii contrarevoluţionare ale regelui şi ale reginei — toată lumea era în aşa hal de uimită că nu vede fluturînd drapelul alb deasupra palatului Tuileries, încît se aştepta să-l vadă iţindu-se într-o bună dimineaţă pe oricare alt monument.

La ştirea existenţei acestui drapel, poporul se îndreptă spre cazarmă. Găsi aici un drapel alb, mare cît o palmă, înfipt într-un tort dăruit de delfin.

Dar, în afară de această bucată de pînză lipsită de importanţă, găsiră numeroase imnuri în onoarea regelui, numeroase cîntece injurioase la adresa Adunării şi mii de foi cu texte contrarevoluţionare.

Bazire făcu imediat un raport Adunării, în care spunea că garda regelui a izbucnit în strigăte de bucurie aflînd înfrîngerea de la Tournai şi Quiévrain, şi a exprimat speranţa că în trei zile va cădea Valenciennes şi, în cincisprezece zile, armatele străine vor fi la Paris.

Această gardă este o armă teribilă în mîinile monarhiei. N-ar putea ea, la ordinul regelui, să se îndrepte împotriva Adunării, să încercuiască sala Manège, să-i facă prizonieri pe reprezentanţii naţiunii, sau chiar să-i ucidă de la primul pînă la ultimul ? Sau n-ar putea să-l ia pe rege, să-l scoată din Paris, să-l ducă la graniţă, să organizeze o a doua fugă ca la Varennes, care să reuşească de astă dată ?

Iată de ce, la 22 mai, adică la trei săptămîni după dublul eşec de la Tournai şi Quiévrain, noul primar al Parisului, Pétion, numit la presiunile reginei, care-l protejează din ură împotriva celui care a lăsat-o să fugă, Pétion i-a scris comandantului gărzii naţionale, exprimînd fără înconjur temerile sale privind o posibilă plecare a regelui, invitîndu-l *să urmărească, să supravegheze şi să înmulţească patrulele în împrejurimi*...

Să urmărească, să observe, ce ? Pétion nu o spune.

Să înmulţească patrulele ? Unde ? În ce împrejurimi ? Aceeaşi tăcere.

Dar, la ce bun să numească palatul Tuileries şi pe rege ?

Cine este urmărit şi supravegheat de regulă ? *Duşmanul* !

În jurul a ce se măreşte numărul patrulelor ? *În jurul taberei inamice !*

Care este tabăra inamică ? *Palatul Tuileries.*

Cine este duşmanul ? *Regele.*

Astfel, iată pusă marea problemă.

Pétion, micul avocat din Chartres, fiul unui procuror, este cel care o pune urmaşului sfîntului Ludovic, nepotului lui Ludovic al XIV-lea, regelui Franţei!

Şi regele Franţei îşi manifestă nemulţumirea, căci înţelege că acest glas vorbeşte mai tare decît al lui, se plînge într-o scrisoare pe care directoratul departamentului dispune să fie afişată pe zidurile Parisului.

Dar Pétion nu se alarmează cîtuşi de puţin. El nu răspunde şi menţine ordinul dat. Deci, Pétion este adevăratul rege.

Dacă aveţi îndoieli, veţi avea dovada pe dată.

Raportul lui Bazire cere să fie desfiinţată garda constituţională a regelui şi să se decreteze arestarea domnului de Brissac, şeful ei.

Fierul era cald ; girondinii îl bătură ca nişte aspri fierari ce erau.

Pentru ei problema se pune în termenii : a fi, sau a nu fi ?

Decretul a fost dat în aceeaşi zi. Garda naţională a fost dizolvată, şeful ei, ducele de Brissac, pus sub stare de arest, iar posturile de sentinelă de la Tuileries predate gărzii naţionale.

O Charny ! Charny ! Unde te aflai ? Tu, care la Varennes erai pe cale să o salvezi pe regină cu trei sute de călăreţi, ce-ai fi făcut tu la Tuileries cu şase mii de oameni ?

Charny trăia fericit, uitînd toate în braţele soţiei sale, Andrée.

Capitolul 35
STRADA GUÉNÉGAUD ŞI PALATUL TUILERIES

Ne amintim că de Grave şi-a scris demisia, care aproape a fost refuzată de rege şi respinsă de Dumouriez.

Dumouriez ţinea să-l păstreze pe de Grave, care era omul său, şi l-a păstrat. Dar la vestea dublului eşec despre care am pomenit, a fost obligat să-l sacrifice pe ministrul său de război. Îl părăsi, ca pe un ciolan aruncat cîinelui iacobin spre a-i potoli lătratul.

În locul său îl luă pe colonelul Servan, pe care îl propusese de la bun început regelui. Fără îndoială, nu ştia ce fel de om e colegul său şi ce lovitură va da monarhiei acest om.

Pe cînd regina veghea în mansardele palatului Tuileries, privind în zare dacă nu cumva sosesc austriecii atît de mult aşteptaţi, o altă femeie stătea de veghe în micul ei salon din strada Guénégaud.

Una reprezenta contrarevoluţia ; cealaltă, revoluţia.

Se înţelege că despre doamna Roland vrem să vorbim. Ea îl propulsase pe Servan în guvern, la fel cum făcuse doamna de Staël cu Narbonne.

Mîna femeilor este peste tot prezentă în aceşti cumpliţi ani 91, 92, 93.

Servan era mereu în salonul doamnei Roland. Ca toţi girondinii, al cărui suflet, lumină, Egerie[1] era, el se inspira din acest suflet viteaz care ardea neîncetat, fără să se stingă vreodată.

Se spunea că era iubita lui Servan. Ea lăsa zvonurile să circule şi, cu conştiinţa împăcată, zîmbea calomniei.

---

[1] Egeria — nimfă, soţie şi sfătuitoare a regelui roman Numa ; la figurat : sfetnică. (N.T.)

În fiecare zi îşi vedea soţul înapoindu-se zdrobit de luptă. El se simţea tîrît spre prăpastie, împreună cu colegul său Clavières, şi totuşi nimic nu era vizibil, totul putea fi tăgăduit.

În seara cînd Dumouriez venise să-i ofere ministerul de Interne, el îşi formulase condiţiile :

— N-am altă avere decît onoarea, spusese el. Vreau ca onoarea mea să iasă neştirbită din acest cabinet. Un secretar va asista la toate deliberările Consiliului şi va consemna părerile fiecăruia. În felul acesta se va vedea dacă am trădat vreodată patriotismul şi libertatea.

Dumouriez îşi dădu adeziunea la condiţiile exprimate. Simţea nevoia să-şi acopere lipsa de popularitate cu mantia girondină. Dumouriez era unul dintre acei oameni care promit întotdeauna, chiar dacă după aceea nu îşi ţin făgăduiala decît după împrejurări.

Dumouriez nu s-a ţinut de cuvînt, şi Roland a cerut zadarnic aducerea secretarului promis. Văzînd că nu poate obţine consemnarea discuţiilor într-o arhivă secretă, Roland a recurs la publicitate. A fondat ziarul *Le Thermomètre*. Dar înţelegea prea bine că erau unele şedinţe a căror dezvăluire imediată ar fi echivalat cu o trădare în favoarea duşmanului.

Numirea lui Servan îi veni în ajutor.

Dar nu era destul : neutralizat de Dumouriez, Consiliul nu progresa în nici o direcţie.

Adunarea tocmai dăduse o lovitură : dizolvase garda constituţională şi îl arestase pe Brissac.

Înapoindu-se acasă împreună cu Servan, în seara de mai, Roland relată vestea.

— Ce s-a mtîmplat cu soldaţii gărzii constituţionale dizolvate ? întrebă doamna Roland.

— Nimic.

— Sînt liberi prin urmare ?

— Da, numai că au fost obligaţi să dezbrace uniforma albastră.

— Mîine vor îmbrăca uniforma roşie şi se vor plimba ca soldaţi elveţieni.

Într-adevăr, a doua zi străzile erau străbătute în lung şi în lat de uniforme elveţiene. Soldaţii gărzii dizolvate schimbaseră uniforma, iată tot. Erau acolo, în Paris, întinzînd mîna străinilor, făcîndu-le semn să vină, gata să le deschidă barierele.

Cei doi oameni, Roland şi Servan, nu găseau nici un remediu la toate astea.

Doamna Roland luă o foaie de hîrtie, puse o pană în mîna lui Servan :

— Scrieţi ! spuse ea : *În legătură cu sărbătorirea zilei de 14 Iulie, propunem să se instituie la Paris o tabără de douăzeci de mii de voluntari...*

Servan lăsă să-i cadă pana înainte de a fi terminat fraza.

— Regele nu va consimţi niciodată ! spuse el.

— Nici nu e vorba să-i propunem regelui această măsură, ci Adunării. Şi nici nu trebuie cerută în calitate de ministru, ci în calitate de cetăţean.

Ca la lumina unui fulger, Servan şi Roland întrezăriră un imens orizont.

— Oh ! spuse Servan, aveţi dreptate ! Cu asta şi cu un decret privind clerul îl avem în mînă pe rege.

— Înţelegeţi bine, nu-i aşa ? Preoţii înseamnă contrarevoluţie în familie şi în societate. Preoţii au făcut să se adauge această frază la crezul lor : „Şi acei ce vor plăti impozitele vor fi afurisiţi!” Cincizeci de preoţi care au depus jurămîntul pe Constituţie au fost masacraţi, casele lor jefuite, pămînturile lor devastate. Aşa că Adunarea să voteze de urgenţă un decret împotriva preoţilor rebeli. Terminaţi-vă moţiunea, Servan, Roland va redacta decretul.

Servan îşi termină fraza.

În acelaşi timp, Roland scria :

Deportarea preotului rebel în afara regatului va avea loc în termen de o lună, dacă ea va fi cerută de

douăzeci de cetăţeni activi, aprobată de district, pronunţată de guvern. Deportatul va primi trei livre pe zi drept cheltuieli de drum pînă la graniţă.

Servan îşi citi propunerea despre tabăra celor douăzeci de mii de voluntari.

Roland îşi citi proiectul de decret despre deportarea preoţilor.

Într-adevăr, în asta consta întreaga problemă.

Va acţiona regele în mod sincer ? Va trăda ?

Dacă regele era cu adevărat constituţionalist ar sancţiona amîndouă decretele.

Dacă regele trădează, se va opune prin *veto*.

— Voi semna moţiunea cu privre la tabără ca cetăţean, spuse Servan.

— Iar Vergniaud va propune decretul privind preoţimea, spuseră într-un glas soţul şi soţia.

Chiar de-a doua zi, Servan îşi prezentă propunerea în Adunare. Vergniaud puse decretul în buzunar şi promise să-l scoată la momentul potrivit.

În seara trimiterii moţiunii la Adunare, Servan veni la Consiliu ca de obicei. Demersul său era cunoscut. Roland şi Clavières îl susţineau împotriva lui Dumouriez, Lacoste şi Duranthon.

— Oh ! Veniţi, domnule, exclamă Dumouriez, să daţi socoteală de purtarea dumneavoastră.

— Cui, vă rog ? întrebă Servan.

— Desigur regelui, naţiunii, mie !

Servan zîmbi.

— Domnule, reluă Dumouriez, aţi făcut azi un demers important.

— Da, răspunse Servan, ştiu, domnule. De cea mai mare importanţă !

— Aţi primit dispoziţii de la rege să acţionaţi astfel?

— Nu, domnule, o mărturisesc !

— Aţi cerut părerea colegilor dumneavoastră ?

— Mărturisesc din nou că nu.

— Atunci, de ce aţi acţionat astfel ?

— Fiindcă era dreptul meu ca particular şi ca cetăţean.

— Aţi prezentat deci această moţiune incendiară ca persoană particulară şi ca cetătean ?

— Da.

— Atunci de ce, după semnătura dumneavoastră, aţi adăugat titlul de *ministru de război* ?

— Fiindcă am vrut să dovedesc Adunării că sînt gata să sprijin ca ministru ceea ce cer ca cetăţean.

— Domnule, spuse Dumouriez, ceea ce aţi făcut este în acelaşi timp acţiunea unui prost cetăţean şi a unui prost ministru !

— Domnule, răspunse Servan, permiteţi-mi să fiu eu singur judecător în lucrurile ce ating conştiinţa mea. Dacă ar trebui să iau un judecător într-o problemă atît de delicată, m-aş strădui să nu-l cheme Dumouriez.

Dumouriez păli şi făcu un pas spre Servan. Acesta îşi duse mîna la sabie. Dumouriez făcu la fel.

În acest moment intră regele. El nu cunoştea încă moţiunea lui Servan.

Tăcură cu toţii.

A doua zi decretul privind strîngerea la Paris a douăzeci de mii de federaţi a fost discutat în Adunare.

Regele a fost consternat la aflarea acestei ştiri. Îl chemă imediat pe Dumouriez.

— Sînteţi un slujitor credincios, domnule, îi spuse, şi ştiu în ce fel aţi luat apărarea intereselor monarhiei în faţa acestui mizerabil de Servan.

— Mulţumesc Majestăţii Voastre, spuse Dumouriez.

Apoi, după o pauză, întrebă :

— Ştie regele că decretul a fost aprobat ?

— Nu, dar puţin mă interesează : sînt hotărît să exercit în această împrejurare dreptul meu de *veto*.

Dumouriez clătină din cap.

— Nu e şi părerea dumneavoastră, domnule ? întrebă regele.

— Sire, răspunse Dumouriez, întrucît sînteţi — fără putinţă de împotrivire — ţinta bănuielilor, nutrite de cea mai mare parte din naţiune, a mîniei iacobinilor, a politicii greu de pătruns dusă de partidul republican, o asemenea hotărîre din partea dumneavoastră ar fi egală cu o declaraţie de război.

— Ei bine, să fie război ! Tot mă războiesc cu prietenii mei. O pot face şi cu duşmanii mei.

— Sire, în primul război aveţi zece şanse de victorie. În al doilea, zece şanse de înfrîngere !

— Dar nu ştiţi oare în ce scop se cere venirea acestor douăzeci de mii de oameni ?

— Să-mi acorde Majestatea Voastră doar cinci minute în care să spun deschis ce gîndesc, şi sper să-i dovedesc nu numai că ştiu ce se urmăreşte, dar şi că bănuiesc ce se va întîmpla.

— Vorbiţi, domnule, spuse regele, vă ascult.

Şi, într-adevăr, cu cotul sprijinit pe braţul fotoliului, cu capul aşezat în palmă, Ludovic al XVI-lea asculta.

— Sire, spuse Dumouriez, cei ce au cerut acest decret sînt deopotrivă duşmani patriei şi ai regelui.

— Vedeţi bine ! îl întrerupse-Ludovic al XVI-lea. O mărturisiţi chiar dumneavoastră !

— Aş spune chiar mai mult : ducerea sa la îndeplinire nu poate produce decît mari nenorociri.

— Ei bine, atunci ?

— Permiteţi, Sire...

— Da, daţi-i drumul ! Daţi-i drumul !

— Ministrul de război este foarte vinovat de a fi solicitat ca douăzeci de mii de oameni să se adune lîngă Paris în timp ce trupele noastre sînt slabe, frontierele fără apărare, vistieria goală.

— Oh ! exclamă regele. E vinovat, cred şi eu.

— Nu numai vinovat, Sire, dar şi imprudent, ceea ce e şi mai rău ! Imprudent să propună în apropiere de Adunare adunarea unei cete nedisciplinate, desemnate sub un nume care-i va exagera patriotismul şi pe care primul ambiţios va putea pune mîna.

— Oh ! Gironda vorbeşte prin glasul lui Servan !

— Da, răspunse Dumouriez, însă nu Gironde va profita, Sire.

— Vor profita poate cei de la Feuillants ?

— Nici unii, nici ceilalţi, ci iacobinii ! Iacobinii, ai căror afiliaţi sînt răspîndiţi în tot regatul şi care, printre cei douăzeci de mii de federali, vor găsi poate nouă-sprezece mii de adepţi. Astfel, credeţi-mă, Sire, promotorii decretului vor fi răsturnaţi prin însuşi acest decret.

— Ah ! dacă aş putea crede, aproape că m-aş consola ! exclamă regele.

— Cred aşadar, Sire, că decretul este primejdios pentru naţiune, pentru rege, pentru Adunarea naţională şi, mai ales, pentru autori, care-şi vor primi pedeapsa chiar prin el. Şi totuşi, părerea mea este că nu puteţi face altfel decît să-l aprobaţi. El este consecinţa unei perfidii atît de profunde, încît aş spune, Sire, că în dosul acţiunii se ascunde o femeie.

— Doamna Roland, nu-i aşa? De ce femeile nu torc, sau nu tricotează în loc să facă politică ?

— Ce vreţi, Sire? Doamna de Maintenon, doamna de Pompadour şi doamna du Barry le-au făcut să piardă această deprindere... Decretul, spuneam eu, a fost provocat de o perfidie duşmănoasă, dezbătut cu ardoare, adoptat cu entuziasm. Toată lumea este orbită în privinţa acestui nefast decret. Dacă-l respingeţi prin *veto* nu înseamnă că el nu va fi pus în aplicare. În loc de douăzeci de mii fie oameni adunaţi printr-o lege, care, în consecinţă, poate fi subordonată unor regulamente, vor sosi din ţinuturi, în perioada apropiatelor aniversări, patruzeci de mii de oameni, nu

ca urmare a unui decret, iar aceştia vor putea răsturna, dintr-o singură lovitură, constituţia, Adunarea şi tronul !... Dacă am fi fost învingători în loc să fim învinşi, adăugă Dumouriez coborînd glasul, dacă aş fi avut un pretext să-l fac pe generalul La Fayette comandant-şef şi să pun o sută de mii de oameni sub comanda sa, v-aş spune ; „Sire, nu acceptaţi !” Sîntem însă învinşi în exterior ca şi în interior, şi vă spun : „Sire, acceptaţi !”

În acest moment se ciocăni uşor la uşa regelui.

— Intră ! spuse Ludovic al XVI-lea.

Era valetul Thierry.

— Sire, spuse el, domnul Duranthon, ministrul Justiţiei, cere să-i vorbească Majestăţii Voastre.

— Ce vrea de la mine ? Vedeţi despre ce-i vorba, domnule Dumouriez.

Dumouriez ieşi.

În aceeaşi clipă, draperia care acoperea uşa de comunicare cu apartamentul reginei se ridică şi Maria-Antoaneta apăru.

— Sire ! Sire ! spuse ea. Ţineţi-vă tare ! Acest Dumouriez este un iacobin ca şi ceilalţi ! N-a pus el boneta roşie ? În ce-l priveşte pe La Fayette, îmi cunoaşteţi părerea. Prefer să pier fără el decît să fiu salvată de el.

Şi, cum se auzeau paşii lui Dumouriez apropiindu-se de uşă, draperia recăzu şi năluca dispăru.

Capitolul 36
DREPTUL DE VETO

În momentul cînd draperia căzu, uşa se deschise.

— Sire, spuse Dumouriez, la propunerea domnului Vergniaud, decretul împotriva preoţilor a fost votat.

— Oh ! spuse regele ridicîndu-se, asta-i conspiraţie. Şi cum a fost conceput acest decret ?

— Iată-l, Sire, vi-l aduce domnul Duranthon. M-am gîndit că poate Majestatea Voastră îmi va face onoarea să-mi spună în particular părerea sa înainte de a-l discuta în Consiliu.

— Aveţi dreptate. Daţi-mi documentul.

Şi, cu glasul tremurînd de iritare, regele citi decretul al cărui text l-am menţionat. După ce îl citi, mototoli hîrtia în mîini şi o aruncă departe de el.

— Niciodată nu voi aproba un asemenea decret! spuse el.

— Vă cer scuze, Sire, spuse Dumouriez, că sînt şi de astă dată potrivnic părerii dumneavoastră.

— Domnule, spuse regele, pot avea ezitări în chestiuni de politică, dar niciodată în domeniul religiei ! Cînd e vorba de politică, judec cu mintea, şi mintea poate greşi. În chestiuni de religie însă judec cu conştiinţa mea, şi conştiinţa este infailibilă.

— Sire, reluă Dumouriez, cu un an în urmă aţi aprobat decretul privind jurămîntul preoţilor.

— Eh, domnule, exclamă regele, mi s-a forţat mîna!

-— Sire, atunci era cazul să folosiţi dreptul de *veto*. Acest al doilea decret nu este decît consecinţa celui semnat înainte. Primul decret a adus toate relele de care suferă Franţa. Acest al doilea este remediul lor : e aspru, dar nu crud. Primul era o lege religioasă : ataca libertatea gîndirii în probleme de cult. Acesta este o lege politică, care nu priveşte decît securitatea

şi liniştea regatului. E vorba de securitatea preoţilor care n-au depus jurămîntul, de apărarea lor. În loc să-i salvaţi, îi lipsiţi prin *veto*-ul dumneavoastră de ajutorul unei legi, îi expuneţi să fie masacraţi şi îi împingeţi pe francezi să devină călăii lor. Deci, părerea mea, Sire — scuzaţi sinceritatea unui soldat — părerea mea este că, deoarece aţi făcut greşeala, îndrăznesc s-o numesc astfel, de a aproba decretul privind jurămîntul preoţilor, *veto*-ul pe care doriţi să-l opuneţi acestui al doilea decret, care poate opri potopul de sînge gata să curgă, *veto*-ul dumneavoastră, Sire, va încărca conştiinţa Majestăţii Voastre de toate crimele la care se va deda poporul.

— Dar la ce crime vreţi să se preteze, domnule ? La ce crime mai mari decît acelea pe care le-a şi comis ? spuse o voce care venea din fundul apartamentului.

Dumouriez tresări la auzul acestei voci vibrante. Recunoscuse timbrul metalic şi accentul reginei.

— Ah, doamnă, spuse el, aş fi preferat să termin discuţia numai cu regele.

— Domnule, spuse regina, cu un zîmbet amar îndreptat spre Dumouriez şi cu o privire aproape dispreţuitoare spre rege, nu am să vă pun decît o întrebare.

— Care, doamnă ?

— Credeţi oare că regele trebuie să mai suporte multă vreme ameninţările lui Roland, neobrăzarea lui Clavières şi vicleniile lui Servan ?

— Nu, doamnă, spuse Dumouriez. Sînt indignat ca şi dumneavoastră. Admir răbdarea regelui, şi dacă tot atacăm această problemă, aş îndrăzni să-l implor pe rege să schimbe în întregime cabinetul.

— În întregime ? spuse regele.

— Da. Majestatea Voastră să ne destituie pe toţi şase şi să aleagă, dacă-i poate găsi, oameni care să nu aparţină nici unui partid.

— Nu, nu, spuse regele. Nu, vreau să rămîneţi dumneavoastră, bunul Lacoste şi Duranthon de asemenea. Dar faceţi-mi un serviciu şi scăpaţi-mă de aceşti trei răzvrătiţi neobrăzaţi, căci, vă jur, domnule, am ajuns la capătul răbdării.

— Treaba e periculoasă, Sire.

— Şi daţi înapoi în faţa primejdiei ? spuse regina.

— Nu, doamnă, reluă Dumouriez, numai că voi pune condiţii.

— Condiţii ? întrebă regina cu trufie.

Dumouriez se înclină.

— Spuneţi, domnule, reluă regele.

— Sire, continuă Dumouriez, sînt expus loviturilor date de trei partide rebele care învrăjbesc Parisul. Girondinii, feuillanţii şi iacobinii trag care mai de care în mine. Mi s-a răpit cu totul popularitatea şi, cum numai prin opinia publică se mai pot ţine în mînă cîteva fire din frîul guvernului, nu vă pot fi cu adevărat util decît cu o condiţie.

— Care ?

— Trebuie să se spună sus şi tare, Sire, că n-am rămas, eu şi cei doi colegi ai mei, decît pentru a aproba cele două decrete care au fost votate.

— Asta nu se poate ! exclamă regele.

— Imposibil ! Imposibil ! repetă regina.

— Refuzaţi ?

— Nici cel mai crunt duşman al meu, domnule, spuse regele, nu mi-ar impune condiţii mai grele decît acelea pe care mi le propuneţi dumneavoastră.

— Sire, spuse Dumouriez, pe cinstea mea de gentilom, pe onoarea mea de soldat, le cred necesare pentru securitatea dumneavoastră.

Apoi, întorcîndu-se spre regină, îi spuse :

— Doamnă, dacă nu pentru dumneavoastră, dacă viteaza fiică a Mariei-Tereza nu numai că dispreţuieşte primejdia, dar, după exemplul mamei ei, e gata să meargă în întîmpinarea ei, gîndiţi-vă, doamnă, că nu

sînteţi singură. Gmdiţi-vă la rege, la copiii dumneavoastră. În loc să-i împingeţi în prăpastie, alăturaţi-vă mie pentru a-l reţine pe rege pe marginea prăpastiei în care e gata să se prăvălească tronul! Dacă am considerat necesară aprobarea celor două decrete înainte ca Majestatea Sa să-mi exprime dorinţa de a fi descotorosit de cei trei răzvrătiţi care-l supără — adăugă el adresîndu-se regelui — judecaţi cît de indispensabilă o consider cînd este vorba să-i exclud din cabinet. Dacă-i îndepărtaţi pe miniştri fără a aproba decretele, poporul va avea două motive să vă poarte pică : vă va privi ca un duşman al Constituţiei şi miniştrii concediaţi vor trece în ochii lor drept martiri. Iar eu nu pot garanta că peste cîteva zile evenimente dintre cele mai grave nu vor pune în primejdie coroana şi chiar viaţa dumneavoastră. În ce mă priveşte, o previn pe Majestatea Voastră că nu pot, nici chiar pentru a vă sluji, să merg — nu voi spune împotriva principiilor mele, dar împotriva convingerilor mele. Duranthon şi Lacoste gîndesc ca şi mine. Totuşi, nu am misiunea să vorbesc în numele lor. Deci, în ceea ce mă priveşte, v-am mai spus, Sire, şi o repet, nu voi rămîne în Consiliu decît dacă Majestatea Voastră sancţionează cele două decrete.

Regele făcu o mişcare de nerăbdare. Dumouriez se înclină şi vru să se îndrepte spre uşă. Regele schimbă iute o privire cu regina.

-— Domnule ! spuse regina. Gîndiţi-vă cît de greu îi vine regelui să sancţioneze un decret, care aduce la Paris douăzeci de mii de netrebnici ce ne pot masacra !

— Doamnă, spuse Dumouriez, primejdia e mare, o ştiu. Iată de ce trebuie s-o privim în faţă, dar să n-o exagerăm. Decretul spune că puterea executivă va fixa locul de adunare a acestor douăzeci de mii de oameni, care nu sînt cu toţii nişte netrebnici. Mai spune că ministrul de război va lua asupra sa sarcina

să numească ofiţeri în fruntea lor şi să le indice un mod de organizare.

— Dar, domnule, minstrul de război este Servan !

— Nu, Sire, din clipa în care Servan se retrage, ministrul de război sînt eu.

— Aha ! Dumneavoastră ? spuse regele.

— Veţi prelua deci ministerul de război? întrebă regina.

— Da, doamnă, şi sper să îndrept asupra celor ce vă sînt duşmani sabia care atîrnă asupra capului dumneavoastră.

Regele şi regina se priviră din nou, ca pentru a se consulta.

— Presupuneţi, continuă Dumouriez, că fixez oraşul Soissons drept loc pentru tabără şi numesc acolo drept comandant un locotenent-general ferm şi înţelept, cu doi buni generali de brigadă. Ei vor alcătui cu aceşti oameni batalioane, şi pe măsură ce vor aduna şi înarma patru sau cinci batalioane, ministrul va profita de cererile generalilor pentru a-i trimite la graniţă. Şi-atunci, vedeţi bine, Sire, acest decret, conceput cu rea intenţie, departe de a fi dăunător, va deveni folositor.

— Dar, spuse regele, sînteţi sigur că veţi obţine permisiunea de a aduna oamenii la Soissons ?

— Răspund de asta.

-— În acest caz, spuse regele, luaţi ministerul de Război.

— Sire, zise Dumouriez, la ministerul de Externe nu am decît o răspundere, indirectă şi uşoară. Cu totul alta este situaţia la ministerul de Război. Generalii dumneavoastră sînt duşmanii mei, şi aţi avut prilejul să le cunoaşteţi incapacitatea. Voi fi nevoit să răspund de greşelile lor. Dar e în joc viaţa Majestăţii Voastre, securitatea reginei, a auguştilor dumneavoastră copii şi menţinerea Constituţiei. Şi atunci, accept ! Sîntem deci de acord asupra acestui punct, Sire, adică

aprobarea decretului privind adunarea celor douăzeci de mii de oameni ?

— Dacă sînteţi ministru de Război, domnule, mă încred cu totul în dumneavoastră.

— Atunci să trecem la decretul privind preoţimea.

— Pe acesta, domnule, am spus-o, nu-l voi aproba niciodată.

— Sire, v-aţi impus singur necesitatea de a-l aproba pe al doilea aprobîndu-l pe primul.

— Am făcut o primă greşeală, mi-o reproşez. Acesta nu e totuşi un motiv să mai fac una.

— Sire, dacă nu aprobaţi acest decret, a doua greşeală va fi mai gravă decît prima !

— Sire ! spuse regina.

Regele se întoarse spre Maria-Antoaneta.

— Şi dumneavoastră, doamnă ?

— Sire, spuse regina, trebuie să mărturisesc că asupra acestui punct, după explicaţiile ce ne-au fost date, sînt de părerea domnului Dumouriez.

— Ei bine, atunci... spuse regele.

-— Atunci, Sire... ? repetă Dumouriez.

— Consimt, dar cu condiţia să mă descotorosiţi cît mai curînd posibil de cei trei răzvrătiţi.

— Credeţi-mă, Sire, spuse Dumouriez, că voi profita de primul prilej şi, sînt sigur, el nu se va lăsa aşteptat.

Şi, salutîndu-l pe rege şi pe regină, Dumouriez se retrase.

Amîndoi îl urmară cu privirea pe noul ministru de Război, pînă ce uşa se închise în urma lui.

— Mi-aţi făcut semn să accept, spuse regele. Acum, ce aveţi să-mi spuneţi ?

— Acceptaţi mai întîi decretul privind cei douăzeci de mii de oameni, spuse regina. Lăsaţi-l să-şi facă tabăra la Soissons. Lăsaţi-l să-şi risipească oamenii, şi-apoi... Ei bine, apoi veţi vedea ce veţi face cu decretul privind preoţimea.

— Dar îmi va aminti de cuvîntul dat, doamnă !

— Bine ! El va fi compromis şi-l veţi avea la mînă.

— Dimpotrivă, el mă va avea la mînă : are cuvîntul mea, doamnă !

— Aş ! spuse regina, există remediu pentru asta cînd eşti elevul domnului de la Vauguyon !

Şi, luîndu-l pe rege de braţ, îl trase după ea în încăperea alăturată.

Capitolul 37
PRILEJUL

Am mai spus-o, adevăratul război al momentului se purta intre strada Guénégaud şi palatul Tuileries, între regină şi doamna Roland.

Ciudat lucru ! Cele două femei aveau asupra soţilor lor o influenţă, care avea să-i ducă pe toţi patru la moarte. Numai că fiecare ajunse acolo pe alt drum.

Evenimentele pe care le-am relatat mai sus s-au petrecut în 10 iunie. În seara de 11, Servan intră vesel la doamna Roland.

— Felicitaţi-mă, dragă prietenă ! spuse el. Am onoarea să fiu izgonit din Consiliu.

— Cum asta ? întrebă doamna Roland.

— Iată, textual, cum s-au petrecut lucrurile : dimineaţa m-am dus la rege, pentru a discuta cîteva treburi ale departamentului meu şi, după ce le-am rezolvat, am atacat la cald problema taberei celor douăzeci de mii de oameni. Dar...

— Dar ?

— La primul cuvînt pe care l-am rostit, regele, prost dispus, mi-a întors spatele. Iar astă seară, în numele Majestăţii Sale, domnul Dumouriez mi-a cerut să-i înapoiez portofoliul ministerului de Război.

— Dumouriez ?

— Da.

— Joacă aici un rol murdar, dar care nu mă surprinde. Întrebaţi-l pe Roland ce i-am spus despre acest om cînd l-am văzut prima oară... Dealtfel, sîntem informaţi că discută zilnic cu regina.

— E un trădător !

— Nu, e un ambiţios. Duceţi-vă şi chemaţi-i pe Roland şi pe Clavières.

— Unde e Roland ?

— Dă audienţe la ministerul de Interne.

— Şi dumneavoastră ce veţi face în timpul acesta ?

— Voi redacta o scrisoare al cărei conţinut vi-l voi comunica la înapoiere... Duceţi-vă.

— Sînteţi cu adevărat celebra zeiţă Raţiunea, pe care filozofii o invocă de atîta vreme.

— Şi pe care oamenii cu conştiinţă au găsit-o... Să nu vă înapoiaţi fără Clavières.

— Această recomandare mă va face, probabil, să întîrzii.

— Am nevoie de o oră.

— Bine ! Fie ca geniul Franţei să vă inspire !

Servan ieşi. Nici nu se închisese bine uşa, şi doamna Roland se aşeză la biroul ei şi scrise următoarea scrisoare :

Sire,

Situaţia actuală în care se află Franţa nu poate dura multă vreme. Este o stare de criză a cărei violenţă atinge cel mai înalt grad. Ea se va termina implacabil printr-o izbucnire, care trebuie să o intereseze pe Majestatea Voastră tot atîta cît interesează întreg imperiul.

Onorat de încrederea dumneavoastră şi chemat într-un post în care vă sînt dator adevărul, voi îndrăzni să vi-l spun. Este o obligaţie impusă chiar de dumneavoastră. Francezii şi-au dăruit o Constituţie. Aceasta a creat nemulţumiţi şi rebeli. Majoritatea Naţiunii doreşte s-o menţină, a jurat s-o apere cu preţul sîngelui şi a acceptat cu bucurie războiul civil, care-i oferea mari posibilităţi de a o salvgarda. Totuşi, minoritatea, sprijinindu-se pe anumite speranţe, şi-a reunit toate eforturile spre a-şi păstra dominaţia. De aici provine lupta internă împotriva legilor, această anarhie de pe urma căreia pătimesc unii cetăţeni şi de care au grije să se folosească răuvoitorii pentru a calomnia noul regim. De aici provine dezbinarea asmu-

ţită peste tot, căci nici o parte nu rămîne indiferentă : toţi doresc fie triumful, fie schimbarea Constituţiei. Se acţionează fie în sprijinul ei, fie pentru distrugerea ei. Mă voi abţine să examinez ce înseamnă această Constituţie în sine, pentru a privi cu atenţie numai ceea ce reclamă actualele împrejurări şi, menţinîndu-mă străin de subiect, atît cît este cu putinţă, voi căuta să aflu la ce ne putem aştepta şi ce merită să fie sprijinit.

Majestatea Voastră se bucura de mari prerogative, pe care le socotea aparţinînd regalităţii. Crescut în ideea de a le păstra, n-aţi putut să vă lăsaţi deposedat de ele cu plăcere. Dorinţa de a le recăpăta era tot atît de firească, precum şi regretul de a le vedea nimicite. Aceste sentimente, care fac parte din firea omenească, au intrat şi în calculele duşmanilor revoluţiei. Aceştia s-au bizuit deci pe o favoare secretă din partea dumneavoastră, pînă cînd împrejurările vor permite un sprijin făţiş. Aceste combinaţii nu-i puteau scăpa naţiunii şi erau menite să-i ţină neîncrederea trează. Majestatea Voastră a fost deci mereu în alternativa de a ceda deprinderilor sale iniţiale, simpatiilor sale personale, sau a face sacrificiile dictate de filozofie, impuse de necesitate. Cu alte cuvinte, eraţi în alternativa sau de a-i încuraja pe rebeli neliniştind naţiunea, sau de a o linişti unindu-vă cu ea. Totul are un capăt, iar cel al nesiguranţei a sosit în cele din urmă.

Se poate alia Majestatea Voastră astăzi pe faţă cu cei ce pretind să reformeze Constituţia, sau trebuie să se consacre generos şi fără rezerve triumfului ei? Aceasta este adevărata problemă a cărei soluţionare o reclamă imperios actuala situaţie.

În ce priveşte problema matafizică de a şti dacă francezii sînt copţi pentru libertate, discutarea ei este inutilă aici, căci nu e vorba să judecăm ce vom deveni

peste un secol, ci să ştim ce e în stare să înfăptuiască generaţia prezentă.

Declaraţia Drepturilor omului a devenit o evanghelie politică şi Constituţia franceză o religie, pentru care poporul e gata să moară. Astfel entuziasmul a înlocuit uneori legea şi, cînd aceasta n-a fost destul de drastică pentru a-i stăvili pe turbulenţi, cetăţenii şi-au îngăduit să-i pedepdească ei înşişi. În felul acesta au fost expuse devastărilor inspirate de răzbunare unele proprietăţi ale emigranţilor sau ale persoanelor cunoscute a fi de partea lor. Iată de ce atîtea departamente au fost obligate să-i pedepsească cu asprime pe preoţii pe care opinia publică i-a proscris şi din care ar fi făcut victime.

În această ciocnire de interese, toate sentimentele s-au transformat în pasiuni. Patria nu este un cuvînt pe care imaginaţia să se fi complăcut a-l înfrumuseţa. Este o fiinţă căreia i s-au făcut sacrificii, de care te legi în fiecare zi tot mai mult prin grijile ce ţi le creează, o fiinţă care a fost născută în mari cazne, care e crescută cu mii de griji şi pe care o iubeşti şi pentru ceea ce te costă şi pentru ceea ce speri de la ea. Toate loviturile ce i se dau sînt mijloace de a înteţi entuziasmul pentru ea.

La ce culme se va ridica acest entuziasm în clipa cînd forţele duşmane, reunite în afară, se vor conjuga cu intrigile dinăuntru pentru a da loviturile cele mai funeste!

Agitaţia a ajuns la culme în toate părţile imperiului. Ea va izbucni într-o formă îngrozitoare, dacă o încredere întemeiată în intenţiile Majestăţii Voastre n-o va putea calma în cele din urmă. Dar această încredere nu se va stabili pe proteste ; ea nu va mai putea avea drept bază decît fapte.

Este evident pentru naţiunea franceză că această Constituţie poate intra în vigoare, că guvernul va dispune de toată puterea ce-i este necesară din

momentul în care Majestatea Voastră, dorind neapărat triumful acestei Constituţii, va susţine corpul legislativ cu toată puterea executivului, va înlătura orice motiv de îngrijorare din partea poporului şi orice speranţă pentru nemulţumiţi.

De exemplu, au fost votate două decrete importante. Amîndouă interesează în mod esenţial liniştea publică şi binele statului. Întîrzierea aprobării lor inspiră neîncredere. Dacă aceasta este prelungită, va provoca nemulţumiri şi, trebuie s-o spun, *în actuala fierbere a spiritelor, nemulţumirile pot duce la orice !*

Nu mai e timp de dat înapoi. Nu mai e posibil să se tărăgăneze lucrurile. Revoluţia s-a înfăptuit în spirite. Ea se va împlini cu preţul sîngelui şi va fi cimentată de el, dacă înţelepciunea nu va preveni nenorociri care încă mai sînt cu putinţă de evitat.

Ştiu că unii îşi pot imagina că totul poate fi manevrat şi înăbuşit prin măsuri extreme. Dar după ce se vor desfăşura forţele pentru a constrînge Adunarea, cînd se va răspîndi groaza în Paris, stupoarea şi dezbinarea în împrejurimile lui, Franţa întreagă se va ridica cu indignare şi, sfîşiindu-se în ororile unui război civil, va desfăşura acea sumbră energie, mama virtuţilor şi a crimelor, totdeauna fatală celor care au provocat-o.

Salvarea statului şi fericirea Majestăţii Voastre sînt strîns legate. Nici o forţă nu e în stare să le apere. Spaime cumplite şi nenorociri sigure vor înconjura tronul dacă dumneavoastră înşivă nu-l veţi sprijini pe temelia Constituţiei şi nu-l veţi consolida în pacea pe care menţinerea lui trebuie, în sfîrşit, să ne-o aducă.

Astfel, starea de spirit, mersul evenimentelor, raţiunile politicii, interesul Majestăţii Voastre reclamă imperios să vă uniţi cu corpul legislativ şi să răspundeţi voinţei naţiunii. Toate acestea au transformat în necesitate ceea ce principiile recomandă drept datorie. Însă sensibilitatea, proprie acestui popor afectuos, e

gata să găsească un motiv de recunoştinţă. Aţi fost crunt înşelat, Sire, cînd vi s-a sugerat să vă ţineţi departe, sau să nu vă încredeţi în acest popor uşor de înduioşat. Menţinîndu-vă mereu în stare de nelinişte, cei interesaţi au reuşit să vă împingă la o comportare care a alarmat poporul. Făceţi-l să vadă că sînteţi hotărît să promovaţi această Constituţie de care şi-a legat fericirea, şi veţi deveni curînd obiectul actelor sale de recunoştinţă.

Comportarea preoţilor, în multe locuri, pretextele furnizate nemulţumiţilor de fanatism au dat naştere la o lege înţeleaptă împotriva turbulenţilor. Aprobaţi-o, Sire ! O cere liniştea publică, o reclamă salvarea preoţilor. Dacă această lege nu intră în vigoare, departamentele vor fi obligate s-o înlocuiască, aşa cum au mai făcut-o, prin măsuri violente, iar poporul, iritat, o va înlocui prin excese.

Încercările duşmanilor noştri, agitaţiile care au avut loc în capitală, extrema îngrijorare inspirată de comportarea gărzii dumneavoastră, care mai este întreţinută de dovezile de satisfacţie ce i-au fost date de Majestatea Voastră printr-o proclamaţie cu adevărat nepolitică în condiţiile actuale, situaţia în care se află Parisul, apropierea sa de frontiere au făcut simţită nevoia unei tabere în vecinătatea sa. Această măsură, a cărei înţelepciune şi urgenţă i-a impresionat pe toţi oamenii de bine, nu mai aşteaptă decît aprobarea Majestăţii Voastre. De ce oare este necesar ca nişte întîrzieri să-i dea un aer de regret, cînd promptitudinea ar cîştiga de partea regelui toate inimile ? Încă mai demult tentativele statului major al gărzii naţionale pariziene împotriva acestei măsuri au iscat bănuiala că acţionează la un îndemn venit de sus, încă mai demult insinuările cîtorva demagogi nărăviţi au trezit bănuieli asupra raporturilor lor cu cei interesaţi în răsturnarea Constituţiei. Încă mai demult opinia publică compromite toate intenţiile Majestăţii Voastre,

încă puţină amînare şi, întristat, poporul va vedea în regele său, prietenul şi complicele conspiratorilor !

Cerule ! Oare ai pedepsit puterile de pe acest pămînt să fie oarbe şi să nu primească decît sfaturi care le împing la ruină ?

Ştiu că glasul auster al adevărului este rareori bine primit lîngă tron. Ştiu de asemenea că revoluţiile devin necesare deoarece adevărul nu se face niciodată ascultat. Ştiu mai ales că trebuie să vorbesc cu acest glas Majestăţii Voastre, nu numai în calitate de cetăţean supus legilor, dar şi ca ministru onorat cu încrederea sa, sau cel puţin investit cu funcţii ce presupun această încredere — şi nu cunosc nimic care ar putea să mă împiedice să-mi îndeplinesc o datorie de care sînt conştient.

În acelaşi spirit, îmi voi reînnoi stăruinţele pe lîngă Majestatea Voastră în legătură cu obligaţia şi utilitatea de a aplica legea care prevede prezenţa unui secretar la Consiliu. Însăşi existenţa legii vorbeşte cu atîta putere, încît aplicarea ei ar trebui să urmeze fără întîrziere. Dar trebuie folosite toate mijloacele pentru ca deliberările să aibă seriozitatea, înţelepciunea şi maturitatea necesară, şi trebuie să existe un mijloc prin care miniştrii responsabili să-şi consemne părerile. Dacă acest mijloc ar fi existat, nu m-aş fi adresat acum în scris Majestăţii Voastre.

Viaţa nu înseamnă nimic pentru omul care îşi consideră îndatoririle mai presus de orice. Dar, după fericirea de a şi le fi îndeplinit, singurul bun la care ar mai putea rîvni este acela de a dovedi că a făcut-o cu credinţă, şi tocmai aceasta este o obligaţie pentru omul de stat.

10 iunie 1792, anul IV al libertăţii.”

Scrisoarea tocmai fusese încheiată — a fost scrisă dintr-o răsuflare — cînd Servan, Clavières şi Roland se înapoiară.

În două cuvinte doamna Roland le expuse celor trei prieteni planul.

Scrisoarea, pe care o vor citi în trei, va fi recitită a doua zi celor trei miniştri absenţi : Dumouriez, Lacoste şi Duranthon. Sau o vor aproba şi vor semna alături de Roland, sau o vor respinge, în care caz Servan, Clavières şi Roland îşi vor da împreună demisia, motivată de refuzul colegilor lor de a semna o scrisoare despre care au părerea că exprimă adevărata opinie a Franţei. Vor depune scrisoarea la Adunarea Naţională şi Franţa nu va mai avea nici o îndoială asupra cauzei demisiei celor trei miniştri patrioţi.

Scrisoarea a fost citită celor trei prieteni, care nu găsiră nici un cuvînt de schimbat. Doamna Roland avea un suflet deschis, din care fiecare sorbea elixirul patriotismului.

Lucrurile nu s-au mai petrecut însă la fel a doua zi, după lectura făcută de Roland lui Dumouriez, Lacoste şi Duranthon.

Toţi trei aprobau ideea, dar nu erau de acord asupra felului de a o exprima. În cele din urmă refuzară să semneze, spunînd că ar fi mai bine să se prezinte personal la rege.

Era o modalitate de a eluda chestiunea.

În aceeaşi seară, Roland trimise regelui scrisoarea semnată numai de el. Aproape îndată, Lacoste le înmînă lui Roland şi lui Clavières demiterea lor.

Cum spusese Dumouriez, prilejul nu se lăsase aşteptat. Şi este adevărat că nici regele n-a ratat prilejul.

A doua zi, după cum se învoiseră, scrisoarea lui Roland a fost citită la tribună, anunţindu-se în acelaşi

timp destituirea sa şi a celor doi colegi ai săi, Clavières şi Servan.

Adunarea declară cu o imensă majoritate că cei trei miniştri destituiţi au binemeritat de la patrie.

Astfel, războiul era declarat în interior, ca şi în exterior.

Pentru a da primele lovituri Adunarea nu mai aştepta decît să afle ce va face regele în privinţa celor două decrete.

Capitolul 38
ELEVUL DUCELUI DE LA VAUGUYON

În clipa cînd Adunarea vota prin aclamaţii mulţumiri celor trei miniştri destituiţi şi decreta tipărirea şi trimiterea în toate departamentele a scrisorii lui Roland, Dumouriez apăru în uşa Adunării.

Se ştia că e curajos. Nu se ştia că era îndrăzneţ.

Aflase de cele întîmplate şi, neînfricat, venea să apuce taurul de coarne.

Pretextul prezenţei sale la Adunare era un remarcabil memoriu asupra stării forţelor noastre armate. Devenit ministru de Război în ajun, el făcuse şi poruncise să se facă această muncă în timpul nopţii ; era o acuzaţie împotriva lui Servan care, în realitate, cădea asupra lui de Grave şi mai ales asupra lui Narbonne, predecesorul său.

Servan nu fusese ministru decît vreo zece, douăsprezece zile.

Dumouriez era foarte sigur pe sine : venea de la rege, pe care îl conjurase să rămînă credincios cuvîntului dat în ce priveşte sancţionarea celor două decrete. Regele îi răspunsese nu numai reînnoindu-i promisiunea făcută, ci şi afirmîndu-i că clericii pe care îi consultase, pentru liniştea conştiinţei sale, fuseseră cu toţii de părerea lui Dumouriez.

Aşa încît ministrul de Război merse drept spre tribună, urcă în mijlocul unor strigăte nedesluşite şi a unor urlete sălbatice. Ajuns acolo, ceru cu sînge rece cuvîntul.

Cuvîntul îi fu acordat în mijlocul unui tumult îngrozitor.

În cele din urmă, curiozitatea de a auzi ce avea să spună Dumouriez îi făcu pe oameni să se potolească.

— Domnilor, spuse el, generalul Gouvion a fost ucis. Dumnezeu l-a răsplătit pentru curajul său : a

murit luptînd împotriva duşmanilor Franţei. Este fericit ! Nu e martorul cumplitelor noastre discordii ! Îi invidiez soarta.

Aceste cîteva cuvinte, rostite cu măreţie şi cu o adîncă melancolie, făcură impresia asupra Adunării. În afară de asta, moartea generalului creă o diversiune. Se delibera asupra ceea ce trebuia să facă Adunarea pentru a exprima condoleanţe familiei generalului, şi se hotărî ca preşedintele să scrie o scrisoare.

Atunci Dumouriez ceru cuvîntul pentru a doua oară.

Îi fu acordat.

Îşi scoase memoriul din buzunar. Dar, abia apucă să-i rostească titlul : *Memoriu privind Ministerul de Război*, cînd girondinii şi iacobinii începură să urle, spre a-l împiedica să citească.

Atunci, în mijlocul tumultului, ministrul citi introducerea cu un ton atît de ridicat, cu un glas atît de limpede, încît se înţelese că această introducere era îndreptată împotriva fracţiunilor şi privea consideraţia datorată unui ministru.

O asemenea siguranţă de sine era menită să-i exaspereze pe auditorii lui Dumouriez, chiar dacă ar fi fost într-o stare de spirit mai puţin iritabilă.

— Îl auziţi ? exclamă Guadet. De pe acum se crede atît de sigur de putere, încît îndrăzneşte să ne dea sfaturi !

— De ce nu ? răspunse liniştit Dumouriez întorcîndu-se spre cel ce îl întrerupsese.

De mult am spus că cea mai prudentă atitudine în Franţa este curajul. Curajul lui Dumouriez insuflă respect adversarilor săi. Aceştia tăcură sau, cel puţin, se arătară doritori să-l asculte, şi îl ascultară.

Memoriul era documentat, clar, abil. Oricît de neîncrezători erau deputaţii aplaudară în două rînduri.

Lacuée, care era membru al comitetului militar, urcă la tribună pentru a-i răspunde lui Dumouriez.

Atunci, generalul îşi făcu sul memoriul şi îl puse liniştit în buzunar.

Girondinii văzură mişcarea. Unul dintre ei exclamă:

— Îl vedeţi pe trădător ? Îşi pune memoriul în buzunar. Vrea să fugă cu el... Să-l împiedicăm ! Această piesă ne va servi să-l demascăm.

Dar, la aceste strigăte, Dumouriez, care nu făcuse nici un pas spre uşă, scoase memoriul din buzunar şi îl înmînă aprodului.

Un secretar întinse iute mîna şi, luîndu-l, căută semnătura.

— Domnilor, spuse secretarul, memoriul nu e semnat!

— Să-l semneze ! Să-l semneze ! se auziră strigăte din toate părţile.

— Aceasta a fost şi intenţia mea, răspunse Dumouriez. Memoriul este întocmit cu destulă religiozitate spre a nu şovăi să-mi pun numele pe el. Daţi-mi cerneală şi o pană.

I se dădu o pană gata muiată în cerneală. Puse piciorul pe treptele tribunei şi semnă memoriul pe genunchi.

Aprodul voi să i-l ia, dar Dumouriez îi îndepărtă mîna şi se duse să-l depună pe birou. Apoi, cu paşi mărunţi, oprindu-se din cînd în cînd, străbătu sala şi ieşi pe uşa situată sub băncile stîngii.

Spre deosebire de intrare, cînd stîrnise strigăte şi huiduieli, plecarea i-a fost însoţită de o tăcere adîncă. Spectatorii din tribune năvăliră în coridoare spre a-l vedea pe acest bărbat care înfruntase întreaga Adunare. La poarta Feuillanţilor a fost înconjurat de trei-patru sute de persoane, care se îngrămădeau în jurul lui mai mult din curiozitate decît cu ură, ca şi cum, la urma urmei, ar fi putut prevedea că peste trei luni. Dumouriez va salva Franţa în bătălia de la Valmy.

Cîţiva deputaţi regalişti ieşiră, unii după alţii, din Cameră alergînd spre general. Pentru ei nu mai exista nici o îndoială că Dumouriez era de-ai lor. Era exact ce prevăzuse ministrul de Război şi motivul pentru care îi ceruse regelui să promită că va sancţiona cele două decrete.

— Ei ! Generale ! îi strigă unul dintre ei. Cei dinăuntru fac un tărăboi al dracului !

— Cred şi eu, doar îi sînt datori, răspunse Dumouriez, căci numai dracul a putut să-i inspire !

— Nu ştiţi încă ? spuse un altul. În Adunare se spune că veţi fi trimis la Orléans să vi se facă proces.

— Bun, spuse Dumouriez, am nevoie de concediu. Voi face băi, voi bea zer şi mă voi odihni.

— Generale ! îl strigă un al treilea. Tocmai au decretat tipărirea memoriului dumneavoastră.

— Cu atît mai bine ! E o gafă care îi va aduce lîngă mine pe toţi cei rămaşi nepărtinitori.

În mijlocul acestui cortegiu şi al acestor sfaturi ajunse Dumouriez la castel.

Regele îl primi minunat : generalul era exact cît trebuie de compromis.

Noul Consiliu se adunase. Demiţîndu-i din funcţii pe Servan, Roland şi Clavières, Dumouriez trebuia să propună înlocuitori. Ca ministru de Interne îl propuse pe Mourgues din Montpellier, protestant, membru al mai multor academii, fost feuillant, care se retrăsese din club.

Regele îl acceptă.

Ca ministru al Afacerilor străine îi propuse pe Maulde, Gémonville sau Naillac.

Regele optă pentru Naillac.

Ca ministru de Finanţe îl propuse pe Vergennes, nepotul fostului ministru.

Vergennes îi convenea pe deplin regelui. Trimise pe loc după el. Dar acesta, cu tot ataşamentul, profund pe care-l declară regelui, refuză.

Se hotărî atunci ca ministrul de Interne să conducă ad-interim ministerul de Finanţe, iar Dumouriez să ia asupra lui, tot ad-interim, în aşteptarea lui Naillac, absent din Paris, Afacerile Străine.

Numai că, independent de rege, cei patru miniştri, care nu-şi ascundeau gravitatea situaţiei, se înţeleseseră că dacă regele, după ce obţinuse destituirea lui Servan, Clavières şi Roland, nu-şi va ţine promisiunea cu preţul căreia s-au făcut destituirile, ei îşi vor da demisia.

Noul Consiliu era deci reunit.

Regele aflase ce se petrecuse la Adunare. Îl felicită pe Dumouriez pentru atitudinea avută, sancţionă imediat decretul privind tabăra celor douăzeci de mii de oameni, dar lăsă pentru ziua următoare decretul privind preoţii.

Invocă un scrupul de conştiinţă care, spunea el, trebuia înlăturat de duhovnicul său. Miniştrii se priviră între ei. O primă îndoială se strecură în inimile lor. Dar, în definitiv, conştiinţa timorată a regelui putea să aibă nevoie de această întîrziere pentru a se întări.

A doua zi miniştrii reveniră asupra problemei discutate în ajun. Dar noaptea îşi îndeplinise opera : voinţa, dacă nu conştiinţa regelui, se întărise. El declară că se va opune decretului prin *veto*.

Cei patru miniştri, unul după altul — primul Dumouriez, faţă de care regele îşi dăduse cuvîntul — îi vorbiră cu respect, dar cu fermitate. Regele îi ascultă închizînd ochii, în atitudinea unui om a cărui hotărîre e luată.

Într-adevăr, după ce terminară, regele le spuse :

— Domnilor, am scris o scrisoare preşedintelui Adunării pentru a-l informa asupra hotărîrii mele. Unul dintre dumneavoastră o va contrasemna, şi toţi patru *o veţi duce împreună* la Adunare.

Era un ordin, întocmai ca pe vremea vechiului regim, dar care suna urît în urechile miniştrilor constituţionalişti, adică răspunzători. În consecinţă, după ce îşi consultă din privire colegii, Dumouriez se adresă regelui :

— Sire, nu mai aveţi nimic de ordonat ?

— Nu, răspunse regele.

Şi se retrase.

Miniştrii rămaseră în sala de Consiliu şi hotărîră pe loc să ceară audienţă pentru a doua zi. Se înţeleseră să nu dea nici o explicaţie şi să-şi dea unanim demisia.

Dumouriez se înapoie acasă. Regele aproape că reuşise să-i păcălească pe el, politicianul rafinat, diplomatul şiret, generalul al cărui curaj era dublat de arta intrigii !

Găsi trei scrisori de la persoane diferite, care-i anunţau adunări în suburbia Saint-Antoine şi conciliabule la Santerre.

Scrise numaidecît regelui, pentru a-l preveni de cele aflate.

După o oră primi acest bilet, nesemnat de rege dar scris de mîna lui :

Să nu credeţi, domnule, că veţi izbuti să mă speriaţi cu ameninţări ; hotărîrea mea e luată.

Dumouriez puse mîna pe pană şi scrise la rîndul său :

Sire, mă judecaţi greşit dacă mă credeţi în stare să folosesc asemenea mijloace. Colegii mei şi cu mine am avut onoarea de a scrie Majestăţii Voastre să ne facă favoarea de a ne primi mîine la ora 10 dimineaţa. Implor pe Majestatea Voastră ca pînă atunci să binevoiască a-mi alege un succesor, care să mă poată înlocui în douăzeci şi patru de ore, ţinînd seama de

urgenţa treburilor ministerului de război, şi a-mi accepta demisia.

Trimise scrisoarea prin secretarul său spre a fi sigur că va căpăta răspuns.

Secretarul aşteptă pînă la miezul nopţii şi se înapoie la douăsprezece şi jumătate cu acest bilet :

Mîine la ora zece îi voi primi pe miniştrii mei şi vom vorbi despre cele ce mi-aţi scris.

Era evident că la castel se urzea contrarevoluţia.

Aveau într-adevăr forţe pe care puteau conta : o gardă constituţională de şase mii de oameni, concediaţi, e drept, dar gata să se adune la prima chemare ; şapte sau opt mii de cavaleri ai ordinului Saint-Louis, al căror semnal de adunare era panglica roşie ; trei batalioane de elveţieni, de cîte o mie şase sute oameni fiecare, trupă de elită de neclintit, ca şi străvechile stînci elveţiene ; apoi, pe deasupra, o scrisoare a lui La Fayette, în care se găsea această frază :

Stăruiţi, Sire ! Puternic prin autoritatea pe care Adunarea naţională v-a conferit-o, îi veţi găsi pe toţi bunii francezi adunaţi în jurul tronului dumneavoastră !

Iată ce se putea face, iată ce se propunea :

printr-un fluierat să fie reunite garda constituţională, cavalerii ordinului Sait-Louis şi elveţienii ;

în aceeaşi zi, la aceeaşi oră, să se pună mîna pe tunurile secţiilor ; să fie închise clubul iacobinilor şi Adunarea ; să se adune toţi regaliştii din gărzile naţionale — care formau un contingent de aproape cincisprezece mii de oameni — şi să fie aşteptat La

Fayette, care putea sosi din Ardeni în trei zile de marş forţat.

Din nefericire, regina nu voia să audă de La Fayette. La Fayette reprezenta revoluţia moderată şi, după părerea reginei, această revoluţie putea să se statornicească, să persiste, să dureze. Dimpotrivă, revoluţia iacobinilor ar exaspera repede poporul şi nu putea avea nici o stabilitate.

Ah ! Dacă Charny ar fi fost aici ! Dar nici nu se ştia unde se află şi, chiar de s-ar fi ştiut, era o umilire prea mare, dacă nu pentru regină cel puţin pentru femeie, să-i ceară ajutorul.

Noaptea trecu, la castel, în deliberări tumultuoase. Aveau mijloace de apărare şi chiar de atac, dar nici o mînă destul de energică să le unească şi să le conducă.

La ora zece dimineaţa, miniştrii erau la rege.

Era în 16 iunie.

Regele îi primi în camera de lucru.

Luă cuvîntul Duranthon. În numele tuturor, cu un respect tandru şi adînc, prezentă demisia colegilor săi şi a sa.

— Da, înţeleg, spuse regele, răspunderea !

— Sire, exclamă Lacoste, răspunderea regală, da. Cît despre noi, credeţi-mă, sîntem gata să murim pentru Majestatea Voastră. Dar, murind pentru preoţi, nu am face decît să grăbim căderea monarhiei !

Ludovic al XVI-lea se întoarse spre Dumouriez şi îl întrebă :

— Domnule, mai aveţi încă intenţiile pe care le-aţi exprimat în scrisoarea dumneavoastră de ieri ?

— Da, Sire, răspunse Dumouriez, dacă Majestatea Voastră nu se lasă învinsă de credinţa şi de dragostea noastră.

— Atunci, bine, spuse regele întunecîndu-se la faţă, deoarece hotărîrea vă este luată, accept demisia dumneavoastră. Voi avea grije de cele necesare.

Toţi patru salutară. Mourgues avea la el demisia gata scrisă. O dădu reginei. Ceilalţi şi-o dădură verbal.

Curtenii aşteptau în anticameră. Îi văzură ieşind pe cei patru miniştri şi înţeleseră după expresia chipului lor că totul se sfîrşise. Unii se bucurară, alţii se înspăimîntară. Atmosfera devenea apăsătoare, ca în zilele călduroase de vară. Se simţea venind furtuna.

La poarta palatului Tuileries, Dumouriez îl întîlni pe comandantul gărzii naţionale, domnul de Romainvilliers. Sosise în grabă mare.

— Domnule ministru, spuse el, vin să primesc ordinele dumneavoastră.

— Nu mai sînt ministru, domnule, răspunse Dumouriez.

— Dar lumea se adună în suburbii.

— Duceţi-vă să luaţi ordinul de la rege.

— E urgent!

— Grăbiţi-vă atunci ! Regele tocmai mi-a acceptat demisia.

De Romainvilliers urcă în goană treptele.

În ziua de 17, dimineaţa, veniră la Dumouriez domnii Chambonnas şi Lajard. Amîndoi se prezentau din partea regelui : Chambonnas pentru a primi portofoliul Relaţiilor externe şi Lajard pe cel al Războiului.

Regele îl aştepta pe Dumouriez în dimineaţa zilei de 18, pentru a termina cu el ultimele lucrări de contabilitate şi de cheltuieli secrete. Văzîndu-l reapărînd la castel, unii au crezut că îşi reia locul, şi se îngrămădiră în jurul lui pentru a-l felicita.

— Domnilor, spuse Dumouriez, fiţi atenţi ! Nu aveţi de-a face cu un om care revine, ci cu unul care pleacă. Mă duc să predau socotelile.

În jurul lui se făcu un gol. În aceeaşi clipă, un uşier anunţă că regele îl aşteaptă pe domnul Dumouriez în camera sa.

Regele îşi recăpătase seninătatea. Să fi fost putere sufletească ? Să fi fost o tihnă înşelătoare ?

Dumouriez prezentă toate socotelile. Treaba fiind terminată, el se ridică.

— Aşadar, îi spuse regele lăsîndu-se pe speteaza fotoliului său, vă duceţi să intraţi în armata lui Luckner?

— Da, Sire. Părăsesc cu plăcere acest oraş odios şi n-am decît un singur regret : că vă las în primejdie.

— Într-adevăr, spuse regele cu o aparentă indiferenţă, cunosc primejdia ce mă ameninţă.

— Sire, adăugă Dumouriez, trebuie să înţelegeţi că acum nu vă mai vorbesc din interes personal : odată îndepărtat din Consiliu, sînt pentru totdeauna despărţit de dumneavoastră. Astfel încît vă implor din fidelitate, în numele celui mai curat ataşament, al dragostei pentru patrie, vă conjur pentru salvarea dumneavoastră, a reginei, a copiilor dumneavoastră, deci, în numele a tot ce este scump şi sfînt inimii omeneşti, să nu persistaţi în a vă folosi de *veto*. Această încăpăţînare nu va sluji la nimic şi vă veţi pierde, Sire !

— Nu-mi mai vorbiţi de asta, spuse regele nerăbdător, am hotărît !

— Sire ! Sire ! Mi-aţi spus acelaşi lucru aici, în aceeaşi cameră, în faţa reginei, cînd mi-aţi promis că veţi sancţiona decretele.

— Am greşit. Acum mă căiesc că v-am promis acest lucru, domnule !

— Sire, vă repet — am ultima dată cinstea de a vă vedea, aşa că iertaţi-mi sinceritatea ; am cincizeci şi trei de ani şi multă experienţă. Aţi greşit nu atunci cînd mi-aţi promis că veţi sancţiona decretele, ci astăzi, cînd refuzaţi să vă ţinei promisiunea... Se abuzează de conştiinţa dumneavoastră, Sire. Sînteţi împins spre război civil. Sînteţi fără putere, veţi fi

doborît şi istoria, de- plîngîndu-vă, vă va reproşa că aţi pricinuit nenorocirile Franţei.

-— Pretindeţi, domnule, că mie îmi vor fi reproşate nenorocirile Franţei ? întrebă Ludovic al XVI-lea.

— Da, Sire.

— Totuşi, Dumnezeu mi-e martor că nu vreau decît fericirea ei !

—- Nu mă îndoiesc, Sire. Dar trebuie să daţi socoteală lui Dumnezeu nu numai despre puritatea, dar şi despre aplicarea luminată a intenţiilor dumneavoastră. Credeţi că veţi salva religia ; o distrugeţi. Preoţii dumneavoastră vor fi masacraţi. Coroana sfărîmată se va rostogoli în sîngele dumneavoastră, în cel al reginei, poate în cel al copiilor voştri, oh, regele meu ! Regele meu !

Aproape sufocat, Dumouriez îşi lipi buzele de mîna pe care i-o întindea Ludovic al XVI-lea.

Atunci regele îi spuse, cu o seninătate desăvîrşită şi cu o maiestate de care nu era crezut în stare :

— Aveţi dreptate, domnule, mă aştept la moarte şi îi iert dinainte pe ucigaşii mei. În ce vă priveşte, m-aţi slujit bine. Vă stimez şi vă sînt recunoscător pentru sensibilitatea dumneavoastră... Adio, domnule !

Şi, ridicîndu-se repede, regele se retrase în ambrazura unei ferestre.

Dumouriez îşi strînse hîrtiile încet, pentru a avea timp să-şi revină şi să dea prilej regelui să-l recheme. Se îndreptă apoi cu paşi mărunţi spre uşă, gata să se întoarcă la primul cuvînt ce l-ar fi rostit Ludovic al XVI-lea. Dar acest prim cuvînt a fost în acelaşi timp şi cel din urmă :

— Adio, domnule ! Fiţi fericit ! spuse regele.

După aceste cuvinte, nu mai putea rămîne nici o clipă în plus.

Dumouriez ieşi.

Regalitatea se despărţi de ultimul ei sprijin. Regele îşi scoase masca. Şedea fără mască în faţa poporului.

Să vedem acum, ce făcea acest popor !

Capitolul 39
CONSFĂTUIRE LA CHARENTON

Un bărbat îmbrăcat în uniformă de general, călare pe un falnic cal flamand, se plimbase toată ziua prin suburbia Saint-Antoine, strîngînd mîinile în dreapta şi în stînga, îmbrăţişînd fetele frumoase şi dînd de băut băieţilor.

Era unul din cei şase moştenitori ai domnului La Fayette, înlocuitorul cel mai răsărit al comandantului gărzii naţionale. Era şeful de batalion Santerre.

Lîngă el călărea pe un cal viguros, ca un aghiotant pe lîngă generalul său, un bărbat care, după port, putea fi recunoscut drept un patriot de la ţară. O cicatrice îi brăzda fruntea, şi pe cît şeful de batalion avea un zîmbet larg şi o figură deschisă, pe atît avea aghiotantul privirea întunecată şi chipul ameninţător.

— Pregătiţi-vă, bunii mei prieteni ! Vegheaţi asupra naţiunii ! Trădătorii conspiră împotriva ei ! Dar noi sîntem aici, spunea Santerre.

— Ce trebuie să facem, domnule Santerre ? întrebau locuitorii din suburbie. Ştiţi că sîntem de-ai dumneavoastră ! Unde sînt trădătorii ? Conduceti-ne împotriva lor.

— Aşteptaţi, spunea Santerre, cînd va veni momentul.

— Şi vine momentul ?

Santerre nu ştia nimic, dar răspundea şi el la întîmplare :

— Da, da, fiţi liniştiţi. Veţi fi anunţaţi dinainte.

Şi bărbatul care-l urma pe Santerre se apleca pe grumazul calului vorbind la urechea unora pe care-i recunoştea după anumite semne, şi le spunea :

— La 20 iunie ! La 20 iunie ! La 20 iunie !

Şi oamenii plecau cu această dată în gînd : la zece, douăzeci, treizeci de paşi se forma cîte un grup în jurul lor, şi data de 20 iunie era şoptită peste tot.

Ce se va întîmplă la această dată ? Nu se ştia nimic, dar ceea ce se ştia era că pe ziua de 20 iunie se va face ceva.

Printre oamenii cărora li se comunicase această dată puteau fi recunoscuţi cîţiva care nu erau străini de evenimentele pe care le-am povestit mai înainte.

Saint-Huruge, pe care l-am văzut plecînd la 5 octombrie dimineaţa din grădina de la Palais-Royal, conducînd o primă trupă la Versailles ; Saint-Huruge, acest soţ înşelat de soţie înainte de 1789, închis la Bastilia, eliberat la 14 iulie, răzbunîndu-se acum pe nobilime şi monarhie pentru nenorocirile sale conjugale şi pentru încercarea sa ilegală.

Verrières — îl cunoaşteţi, nu-i aşa ? — l-am întîlnit de două ori pe acest ghebos al apocalipsului despicat pînă la bărbie : o dată în taverna de la podul Sèvres, cu Marat şi cu ducele d'Aiguillon, deghizat în femeie ; altă dată pe Champ-de-Mars, o clipă înainte de începerea focului.

Fournier americanul, care a tras asupra lui La Fayette printre roţile unei trăsuri şi a cărui armă n-a luat foc ; de astă dată îşi promite să ţintească şi să nimerească mai sus decît în comandantul gărzii naţionale — şi pentru ca arma să nu mai dea greş, va lovi cu sabia.

Domnul de Beausire, care nu a profitat, pentru a se pocăi, de timpul în care l-am lăsat în umbră, domnul de Beausire, care a reluat-o pe Oliva din mîinile lui Mirabeau murind, ca şi cavalerul des Grieux care a luat-o înapoi pe Manon Lescaut din acele mîini care au smuls-o o clipă din noroi ca s-o lase apoi să recadă înapoi în mlaştină.

Mouchy, un omuleţ schilod, şchiop, cu picioarele strîmbe, împopoţonat cu o enormă eşarfă tricoloră

care-i acoperea jumătate din trup — era funcţionar municipal, judecător de pace, mai ştiu eu ce ?

Gonchon — un Mirabeau al poporului — pe care Pitou îl găsea şi mai urît decît pe Mirabeau al nobilimii ; Gonchon care dispărea odată cu răscoala aşa cum, într-o feerie, dispare ca să reapară mai tîrziu, şi totdeauna mai înfocat, mai îngrozitor, mai înveninat, demonul de care autorul n-are nevoie pentru moment.

Apoi, în mijlocul acestei mulţimi adunate în jurul ruinelor Bastiliei ca pe o nouă colină Aventinus[1], umbla de colo-colo un tînăr slab, palid, cu părul lipit de cap, cu ochii aruncînd fulgere, singuratic ca vulturul, pe care mai tîrziu avea să-l ia drept emblemă, necunoscînd pe nimeni şi necunoscut de nimeni. Acesta era locotenentul de artilerie Bonaparte, din întîmplare aflat în concediu la Paris, şi cu privire la care, după cum ne amintim, în ziua cînd apăruse la iacobini, Cagliostro îi făcuse lui Gilbert o prezicere atît de stranie.

De cine era oare pusă în mişcare, stîrnită şi agitată toată această gloată ? De către un bărbat cu gît puternic, cu coamă de leu, cu glas tunător, pe care Santerre avea să-l găsească, întorcîndu-se acasă, în cămăruţa din spatele prăvăliei, unde îl aştepta : de către Danton !

Era momentul cînd teribilul revoluţionar — care ne e cunoscut doar prin gălăgia pe care o făcuse în parterul de la „Théâtre-Français” în timpul spectacolului cu piesa *Carol al IX-lea* de André Chénier şi prin elocvenţa sa copleşitoare la tribuna cordelierilor — îşi făcea adevărata apariţie pe scena politică peste care îşi va întinde braţele sale de uriaş.

De unde vine puterea acestui om, care va fi atît de fatală regalităţii ? Chiar de la regină ! Această

---

[1] Una dintre cele şapte coline din Roma antică, pe care s-au adunat în anul 493 î.e.n. plebeienii răsculaţi împotriva patricienilor. (N.T.)

austriacă plină de ură nu l-a vrut pe La Fayette în fruntea primăriei Parisului. L-a preferat pe Pétion, omul din călătoria de la Varennes, care, abia înscăunat la primărie, a început să lupte împotriva regelui, ordonînd supravegherea palatului Tuileries.

Pétion avea doi prieteni, pe care îi aşeză la dreapta şi la stînga sa, în ziua cînd luă în stăpînire primăria : Manuel la dreapta şi Danton la stînga.

Făcuse din Manuel procurorul Comunei şi din Danton substitutul său.

Vergniaud spusese la tribună, arătînd spre Tuileries :

„Teroarea a ieşit adeseori din acest palat funest în numele despotismului. Să se întoarcă acum acolo în numele legii !”

Ei bine, venise în sfîrşit momentul ca frumoasa şi teribila figură de stil a oratorului girondin să se traducă într-un act material. Teroarea trebuia căutată în suburbia Saint-Antoine şi împinsă, aşa buimăcită cum era, cu ţipetele-i discordante şi cu braţele-i răsucite, în palatul Catherinei de Medicis.

Cine putea s-o facă mai bine decît acest teribil magician al revoluţiei, numit Danton ?

Danton avea umerii mari, mîna puternică, un piept atletic în care bătea o inimă robustă. Danton era tam- tam-ul revoluţiilor. Lovitura primită o întorcea pe loc, cu o forţă vibrantă care se răspîndea asupra mulţimii, îmbătînd-o. Danton era pe de o parte aproape de popor, prin Hébert ; pe de altă parte, era aproape de tron prin ducele de Orléans. Aflîndu-se între negustorul din colţul străzii şi prinţul regal din colţul tronului, Danton avea în faţa sa o întreagă claviatură intermediară. Fiecare clapă pe care o atingea corespundea unei fibre sociale.

Aruncaţi ochii asupra acestei game : ea cuprinde două octave şi este în armonie cu glasul său puternic :

Hébert, Legendre, Conchon, Rossignol, Momoro, Brune, Huguénin, Rotondo, Santerre, Fabre d'Eglantine, Camille Desmoulins, Dugazon, Lazouski, Sillery, Genlis, ducele de Orléans.

Mai observaţi cu atenţie că nu înfăţişăm aici decît limitele vizibile. Şi-atunci, cine ne va putea spune pînă unde coboară şi pînă unde urcă această putere, dincolo de limitele pe care ochiul nostru nu le poate cuprinde ?

Ei bine, aceasta era puterea care ridică suburbia Saint-Antoine.

Un om al lui Danton, polonezul Lazouski, membru în consiliul Comunei, porneşte agitaţia încă din ziua de 16. El înştiinţează Consiliul că la 20 iunie cele două suburbii, Saint-Antoine şi Saint-Marceau, vor prezenta Adunării şi regelui petiţii în legătură cu *veto*-ul opus decretului împotriva preoţilor şi, în acelaşi timp, vor sădi pe terasa „Feuillants” un arbore al Libertăţii, în memoria şedinţei de la „Jeu de paume” şi a zilei de 20 iunie 1789.

Consiliul refuză să dea autorizaţia.

— Ne vom lipsi de ea, şopti Danton la urechea lui Lazouski.

Şi Lazouski repetă cu glas tare :

-— Ne vom lipsi de ea !

Deci, această dată de 20 iunie avea o semnificaţie vizibilă şi una ascunsă. Prima era pretextul : prezentarea unei petiţii regelui şi sădirea arborelui Libertăţii. A doua era ţelul, cunoscut doar de cîţiva adepţi : salvarea Franţei de La Fayette şi de feuillanţi şi avertizarea regelui incorigibil, a acestui rege al vechiului regim, că există furtuni politice de o asemenea amploare încît un monarh poate fi doborît şi înghiţit cu tron cu tot, cu coroana, cu familia, ca o corabie ce se scufundă în adîncurile oceanului cu oameni şi bunuri.

După cum am spus, Danton îl aştepta pe Santerre în cămăruţa din spatele prăvăliei. În ajun îi trimisese vorbă prin Legendre că avea nevoie pentru a doua zi de un început de răscoală în suburbia Saint-Antoine.

Apoi, dimineaţa, Billot se prezentase la berarul patriot, îi făcu semnul de recunoaştere şi îl anunţă că pe o zi întreagă comitetul îl ataşase persoanei sale. Iată cum Billot, cu toate că părea să fie aghiotantul lui Santerre, ştia mai multe decît Santerre însuşi.

Danton venea să fixeze o întîlnire cu Santerre pentru noaptea următoare, într-o căsuţă din Charenton, situată pe malul drept al Marnei, la capătul podului. Acolo trebuiau să se întîlnească toţi aceşti oameni cu existenţe stranii şi necunoscute, pe care îi găsim totdeauna dirijînd cursul răscoalelor.

Toţi se prezentară la ora fixată pentru întîlnire.

Pasiunile tuturor acestor oameni erau diferite. De unde izvorîseră ele ? Ar fi de scris o întreagă povestire întunecată pentru a răspunde. Unii o făceau din dragoste pentru libertate. Mulţi, ca Billot, pentru a răzbuna insulte, iar foarte mulţi dintre ei, din ură, din mizerie, din instincte rele.

La etajul întîi se afla o cameră încuiată, în care nu aveau dreptul să intre decît şefii. Coborau de acolo cu instrucţiuni precise, exacte, decisive. S-ar fi zis că hotărîrile veneau de la un tabernacol sau de la vreun zeu necunoscut.

Un plan uriaş al Parisului era desfăşurat pe o masă.

Degetul lui Danton trase pe el izvoarele, afluenţii, cursul şi punctele de joncţiune ale acestor pîraie, rîuri, fluvii umane care trebuiau să inunde peste două zile Parisul.

Piaţa Bastiliei, la care se ajunge prin străzile mahalalei Saint-Antoine, prin cartierul Arsenalului, prin mahalaua Saint-Marceau, a fost indicată ca loc de întîlnire ; Adunarea ca pretext; palatul Tuileries ca

ţintă. Bulevardul era drumul larg şi sigur în care trebuia să se scurgă acest talaz ameninţător.

După ce postul fiecăruia a fost stabilit şi toţi au promis că vor fi prezenţi, se despărţiră.

Cuvîntul de ordine era : „Să isprăvim cu palatul !”

Cum vor isprăvi cu el ? Lucrul rămase neclarificat.

Toată ziua de 19, grupuri staţionară pe locul Bastiliei, în jurul Arsenalului, în mahalaua Saint-Antoine.

Deodată, în mijlocul acestui din urmă grup apăru o amazoană vajnică şi înfricoşătoare, îmbrăcată în roşu, cu un centiron plin de pistoale şi, la şold, cu acea sabie care avea să caute şi să găsească, printre alte optsprezece răni, inima lui Suleau.

Era Théroigne de Mericourt, frumoasa din Liège.

Am văzut-o pe drumul de la Versailles în 5 octombrie. Ce mai făcuse între timp ?

Oraşul Liège se răzvrătise : Théroigne vru să alerge în ajutorul patriei sale ; fu arestată pe drum de agenţii lui Leopold şi reţinută optsprezece luni în închisorile din Austria.

Evadase ? Fusese lăsată să plece ? Tăiase zăbrelele celulei ? Îşi seduse temnicerul ? Toate aceste amănunte rămaseră un mister, ca şi începutul vieţii ei, şi îngrozitoare ca sfîrşitul ei.

Oricum ar fi fost se întorsese! Iat-o! Din curtezana bogaţilor devenise prostituata poporului. Nobilimea i-a dat aurul cu care avea să cumpere săbii cu tăiş fin de oţel, pistoale încrustate, cu care îşi va lovi duşmanii.

Poporul o recunoaşte şi o întîmpină cu strigăte de bucurie. Vine la timp frumoasa Théroigne, îmbrăcată în roşu, pentru sîngeroasa serbare de a doua zi ?

În seara aceleiaşi zile, regina o vede galopînd de-a lungul terasei Feuillante. Se îndrepta din piaţa Bastiliei spre Champs-Elysées, de la adunarea populară la banchetul patriotic.

Din mansardele castelului Tuileries, unde regina se urcase la auzul strigătelor, va vedea mese întinse. Vinul umple paharele, răsună cîntece patriotice şi la fiece toast pentru Adunare, pentru Girondă, pentru libertate, comesenii ridică pumnul spre Tuileries.

Actorul Dugazon cîntă cuplete împotriva regelui şi a reginei, şi regele şi regina din castel pot auzi aplauzele ce răsplătesc fiecare refren.

Cine sînt comesenii ? Federaţii din Marsilia, conduşi de Barbaroux : sosiseră din ajun.

Era 18 iunie, dar 10 august îşi făcuse intrarea în Paris !

Capitolul 40
20 IUNIE

În iunie se luminează de ziuă mai devreme.

La ora cinci dimineaţa, batalioanele erau adunate. De astă dată rebeliunea se făcea în ordine şi lua aspectul unei invazii.

Mulţimea îşi recunoştea şefii şi îi urma, se supunea disciplinei, îşi avea locul bine stabilit, rangul şi drapelul său.

Santerre era călare, cu statul său major format de oamenii din mahalale. Billot nu-l părăsea nici o clipă. Părea însărcinat de o putere ocultă să vegheze asupra lui.

Mulţimea era împărţită în trei corpuri de armată : Santerre îl comanda pe primul, Saint-Huruge pe al doilea şi Théroigne de Mericourt pe al treilea.

Pe la ora unsprezece dimineaţa, la un ordin adus de un necunoscut, imensa mulţime se puse în mişcare.

La plecarea din piaţa Bastiliei, ea număra aproape douăzeci de mii de oameni. Aceasta oferea privirii un aspect sălbatic, straniu, înspăimîntător !

Batalionul condus de Santerre era cel mai disciplinat. În rîndurile lui se vedeau numeroase uniforme, iar ca arme un oarecare număr de puşti şi de baionete.

Însă celelalte două erau armata poporului ! O armată în zdrenţe, jigărită, înfometată. Patru ani de foamete şi de scumpire a pîinii, şi peste aceştia patru, trei ani de revoluţie !

Iată hăul din care ieşea această armată.

N-aveau uniforme, nici puşti ; vestoane în zdrenţe, cămăşi rupte, arme bizare înhăţate într-o primă clipă de furie, într-o primă mişcare de apărare : suliţe, lăncii tocite, săbii fără mînere, cuţite legate în

vîrful unor beţe lungi, topoare de dulgherie, ciocane de zidărie, cuţite de cizmărie.

Apoi, în loc de steaguri, o spînzurătoare cu o păpuşă care se legăna la capătul unei frînghii şi care o reprezenta pe regină ; un cap de bou, cu o deviză obscenă împletită între coarne ; o inimă de viţel înfiptă într-o frigare, cu cuvintele : *Inimă de aristocrat!*

Apoi pancarde cu următoarele texte explicative :

Sancţionarea, sau moartea !
Să fie rechemaţi miniştrii patrioţi !
Tremură, tirane ! Ţi-a sunat ceasul cel din urmă !

În colţul străzii Saint-Antoine mulţimea se despică în două. Santerre şi garda sa naţională o luară pe bulevard, Santerre, în uniforma sa de şef de batalion. Saint- Huruge îmbrăcat ca un hamal din Hale, pe un cal admirabil acoperit cu un valtrap de ceremonie, adus de un rîndaş necunoscut, şi Théroigne de Mericourt, culcată pe un tun tras de bărbaţi cu braţele goale, merseră pe strada Saint-Antoine.

Urmau să se întîlnească la Feuillants, trecînd prin piaţa Vendôme.

Armata defila timp de trei ore, antrenînd cu sine în marşul ei populaţia cartierelor prin care trecea.

Semăna cu acele torente care, crescînd, saltă şi fac spume.

Mulţimea sporea la fiecare răscruce, scotea spume la fiecare colţ de stradă.

Masa de oameni era tăcută. Numai că, din cînd în cînd, cu totul pe neaşteptate, ieşea din această tăcere şi scotea urlete puternice de protest sau cînta faimosul *Ça ira* din 1790, care, modificîndu-se puţin cîte puţin, dintr-un cîntec de încurajare devenise un cîntec de ameninţare. În sfîrşit, se auzeau şi strigătele : „Trăiască Naţiunea ! Trăiască pantalonarii ! Jos cu *domnul şi doamna Veto* !”

Cu mult înainte de a se zări capul coloanelor se auzea zgomotul paşilor acestei mulţimi, aşa cum se aude freamătul fluxului care creşte. Apoi, în răstimpuri, răsunau cîntecele, rumoarea, strigătele ei, aşa cum răsună şuieratul furtunii prin văzduh.

Ajuns la piaţa Vendôme, corpul de armată al lui Santerre, care ducea plopul ce urma să fie sădit pe terasa Feuillants, se ciocni cu un post de soldaţi ai gărzii naţionale care-i stăvilea drumul. Nimic nu-i era mai uşor acestei mase decît să strivească acest post cu miile sale de valuri. Însă nu, poporul îşi făgăduise o serbare, dorea să rîdă, să se amuze, să-i sperie pe *domnul şi doamna Veto*. Nu voia să ucidă. Cei ce purtau copacul renunţară la proiectul de a-l sădi pe terasă şi se duseră să-l planteze în curtea vecină, cea a Capuţinilor.

Adunarea auzea acest zgomot de aproape o oră, cînd delegaţii mulţimii veniră să ceară favoarea de a defila prin faţa ei.

Vergniaud ceru să se aprobe cererea, propunînd totodată să fie trimişi şaizeci de deputaţi pentru a apăra palatul. Şi girondinii doreau să-l sperie pe rege şi pe regină, dar nu voiau să li se facă vreun rău.

Un feuillant combătu propunerea lui Vergniaud, spunînd că ar fi jignitoare pentru poporul Parisului.

Nu spera oare o crimă sub această aparentă încredere ?

Permisiunea este acordată, gloata din mahalale va defila înarmată în sală.

Porţile se deschid imediat şi lasă cale liberă celor treizeci de mii de petiţionari. Defilarea începe la prînz şi nu se termină decît la ora trei.

Mulţimea a obţinut prima parte din ceea ce cerea : a defilat în faţa Adunării, i-a citit petiţia. Îi mai rămîne să se ducă la rege şi săşi ceară sancţionarea.

Dacă Adunarea a primit delegaţia, mai era oare cu putinţă să n-o primească şi regele ? Desigur regele

nu era un senior mai important decît preşedintele, nu avea decît un fotoliu identic cu al acestuia, şi încă aşezat la stînga fotoliului preşedintelui !

Fapt este că regele a transmis că va primi petiţia, prezentată de douăzeci de persoane.

Poporul nu-şi închipuise vreodată că va intra la Tuileries. Socotea că vor intra delegaţii săi, pe cînd el va defila pe sub ferestre. Toate aceste pancarde cu lozinci ameninţătoare, toate aceste steaguri funeste i le va arăta regelui şi reginei de după ferestre.

Toate porţile care dădeau spre castel erau închise. Atît în curte cît şi în grădina Tuileries se aflau trei regimente de infanterişti, două escadroane de jandarmi, mai multe batalioane ale gărzii naţionale şi patru tunuri.

Familia regală vedea de la ferestre acest scut aparent şi părea destul de liniştită.

Fără să aibă intenţii rele, mulţimea ceru totuşi să i se deschidă grilajul care dădea spre tereasa Feuillants.

Ofiţerii care păzeau terasa refuzară să deschidă fără ordinul regelui. Atunci trei funcţionari municipali cerură permisiunea să treacă, pentru a se duce să ia acest ordin.

Au fost lăsaţi să treacă.

Montjoye, cel care a scris *Istoria Măriei-Antoaneta*, a consemnat numele lor. Erau Boucher-René, Boucher- Saint-Sauver şi Mouchet. Mouchet, acel mic judecător de pace din Marais, schilod, cu picioarele strîmbe, cocoşat, pitic, cu o imensă eşarfă tricoloră.

Li s-a permis să intre în palat şi au fost conduşi la rege. Mouchet a fost cel care vorbi pentru ei :

— Sire, spuse el, o adunare de oameni mărşăluieşte legal, sub egida legii : nu există motive de îngrijorare. Sînt cetăţeni paşnici, care s-au adunat pentru a face o petiţie Adunării Naţionale şi care doresc să celebreze o sărbătoare cetăţenească

prilejuită de aniversarea jurămîntului de la Jeu de Paume în 1789. Aceşti cetăţeni cer să treacă prin terasa Feuillants. Dar nu numai că grilajul e închis, dar trecerea mai este oprită şi de un tun în poziţie de tragere. Venim să vă cerem, Sire, să se deschidă această poartă şi să ni se acorde libera trecere.

— Domnule, răspunse regele, văd după eşarfa ce o purtaţi că sînteţi funcţionar municipal. Vă revine deci dumneavoastră să aplicaţi legea. Dacă socotiţi că e necesar, pentru degajarea Adunării, puneţi să se deschidă poarta spre terasa Feuillants. Cetăţenii să defileze pe această terasă şi să iasă pe poarta grajdurilor. Înţelegeţi-vă în acest sens cu domnul comandant-general al gărzii, şi aveţi mai ales grije ca liniştea publică să nu fie tulburată.

Cei trei reprezentanţi municipali salutară şi ieşiră, întovărăşiţi de un ofiţer însărcinat să confirme că ordinul pentru deschiderea porţii era dat de însuşi regele.

Poarta se deschise. Fiecare vrînd să intre pe ea, se produse o înghesuială generală : se ştie ce înseamnă o gloată care se înăbuşe ; parcă e aburul care izbucneşte şi sparge totul.

Grilajul terasei trosni ca o împletitură de răchită. Mulţimea respiră şi se răspîndi veselă prin grădină.

S-a omis să se deschidă poarta dinspre grajduri. Găsind-o încuiată, mulţimea defilă în faţa soldaţilor gărzii naţionale care făceau cordon la faţada castelului. Ieşi apoi pe poarta dinspre chei şi, cum trebuia neapărat să se înapoieze în mahalalele de unde plecase, vru să iasă pe portiţele de la Carroussel. Portiţele erau însă închise şi păzite. Iar mulţimea — frîntă, izbită, înghesuită — începu să se enerveze.

Înspăimîntată de furia mulţimii, garda deschise portiţele şi omenirea se răspîndeşte în piaţa imensă. Acolo îşi aminteşte că cea mai însemnată treabă din

acea zi era petiţia prin care cereau regelui să renunţe la *veto*.

Hotărîră deci să aştepte cu toţii în piaţa Carroussel în loc să-şi continue drumul.

Trecu o oră. Mulţimea deveni nerăbdătoare. Ar fi plecat, dar cei care o conduceau nu doreau asta. Se aflau printre ei oameni care mergeau din grup în grup şi spuneau:

— Rămîneţi pe loc, rămîneţi pe loc ! Pînă la urmă regele va sancţiona decretul. Să nu ne ducem acasă decît după ce căpătăm sancţionarea, altfel vom fi nevoiţi să luăm totul de la capăt.

Mulţimea socotea că aceşti oameni au perfectă dreptate, zicîndu-şi în acelaşi timp că faimoasa sancţiune se lăsa cam mult aşteptată.

Sîntem flămînzi ! Era strigătul de pe buzele tuturora.

Scumpirea pîinii încetase, dar dacă n-ai de lucru, n-ai nici bani şi, oricît de ieftină să fi fost pîinea, nu se dădea pe degeaba.

Cu toţii se sculaseră de la cinci dimineaţa, îşi părăsiseră patul mizerabil în care mulţi se culcaseră nemîncaţî în ajun. Cu toţii, muncitori cu nevestele lor, mame cu copiii lor, porniseră la drum îndemnaţi de nedesluşita speranţă că regele va sancţiona decretul şi că totul va merge bine.

Regele nu părea deloc dispus să-l sancţioneze.

Era cald şi le era sete. Foamea, setea şi căldura îi fac şi pe cîini să turbeze.

Ei bine, acest biet popor aştepta totuşi şi avea răbdare.

Începu totuşi la un moment dat să zgîlţîie grilajul de fier de la intrarea în palat. Un funcţionar municipal apare în curte şi dăscăleşte poporul :

— Cetăţeni, acesta este domiciliul regelui, şi a intra în el înarmaţi înseamnă a-l viola. Regele

binevoieşte să vă primească petiţia, dar prezentată numai de douăzeci de delegaţi.

Prin urmare, delegaţii pe care mulţimea îi aşteaptă, pe care-i crede de o oră la rege, delegaţii nu fuseseră încă introduşi la rege !

Deodată se aud strigăte dinspre chei.

Sînt Santerre şi Saint-Huruge pe caii lor ; e Théroigne pe tunul ei.

— Ei bine, ce faceţi acolo în faţa grilajului ? strigă Saint-Huruge. De ce nu intraţi ?

— Într-adevăr, îşi spun oamenii din popor, de ce nu intrăm ?

— Vedeţi doar că poarta e încuiată, obiectară cîteva glasuri.

Théroigne sare de pe tun.

— E încărcat, spune ea, aruncaţi în aer poarta cu ghiuleaua !

Şi tunul e îndreptat spre poartă.

— Aşteptaţi ! Aşteptaţi ! strigară doi funcţionari municipali. Fără violenţă ! Vi se va deschide.

Şi, în adevăr, se apasă pe bascula care închide cele două canaturi şi poarta se deschide.

Se năpustiră cu toţii.

Vreţi să ştiţi ce înseamnă mulţimea şi în ce torent îngrozitor se transformă ?

Ei bine, oamenii intră. Tunul pe care-l trag se rostogoleşte în mijlocul valurilor, străbate odată cu ele curtea, urcă cu ele treptele şi ajunge sus pe scară, odată cu puhoiul de oameni !

Acolo stau cei doi funcţionari municipali, cu eşarfa pe piept.

— Ce aveţi de gînd să faceţi cu un tun ? întreabă ei. Un tun în apartamentele regelui ! Credeţi că veţi obţine ceva printr-un asemenea act de violenţă ?

— E-adevărat! răspund oamenii, ei înşăşi miraţi că tunul se află acolo.

Se apucă să-l întoarcă şi vor să-l coboare. Osia se agaţă de o uşă şi iată gura tunului îndreptată către mulţime.

— Ia te uită ! Pînă şi artilerie se găseşte în apartamentul regelui ! strigă cei ce sosesc şi care, neştiind cum de se află tunul aici şi că este al Théroignei, cred că a fost adus acolo împotriva lor.

În acest timp, la ordinul lui Mouchet, doi oameni cu topoare în mîini taie, sparg şi zdrobesc pervazul uşii şi degajează tunul care e coborît sub vestibul. Această operaţie, care are drept scop să degajeze tunul, lasă impresia că uşile sînt sfărîmate cu lovituri de topor.

Cam vreo două sute de gentilomi vin în goană la castel, nu cu intenţia de a-l apăra, ci doar convinşi că se atentează la viaţa regelui ; vin să moară împreună cu el !

În afară de ei se mai află acolo bătrînul mareşal de Mouchy, domnul d'Hervilly, comandantul gărzii constituţionale dizolvate, Acloque, comandantul batalionului gărzii naţionale din mahalaua Saint-Antoine, trei grena- dieri din batalionul cartierului Saint-Martin, rămaşi singuri la posturile lor, domnii Lecrosnier, Bridaud şi Gosse, un bărbat îmbrăcat în negru, care mai venise odată să-şi ofere pieptul gloanţelor ucigaşe şi care, în ziua primejdiei pe care a încercat s-o înlăture, vine ca un ultim meterez, să se aşeze între această primejdie şi rege : Gilbert.

Foarte îngrijoraţi la început de zgomotul îngrozitor făcut de mulţime, regele şi regina s-au obişnuit, puţin cîte puţin, cu acest vacarm. Era ora trei şi jumătate după-amiază. Sperau că ziua se va sfîrşi la fel cum începuse : în linişte.

Familia regală era adunată în camera regelui.

Deodată, zgomotul loviturilor de topor ajunge pînă la ei, dominat de răbufniri de strigăte ce par a fi urletele îndepărtate ale furtunii.

În acest moment, un bărbat irupe în dormitorul regelui strigînd :

— Sire, nu vă fie teamă. Răspund eu de toate !

Capitolul 41
ÎN CARE REGELE VEDE CĂ EXISTĂ ANUMITE ÎMPREJURĂRI CÎND, FĂRĂ SĂ FII IACOBIN, POŢI PUNE BONETA ROŞIE PE CAP

Acest om era doctorul Gilbert. Nu apărea decît din timp în timp, la intervale aproape periodice, şi în toate marile peripeţii ale imensei drame care se desfăşura.

— Ah ! doctore, dumneavoastră sînteţi ? Dar ce se petrece? îl întrebară în acelaşi timp regele şi regina.

— Se întîmplă, Sire, spuse Gilbert, că palatul e invadat şi zgomotul ce-l auziţi e al poporului care cere să vă vadă.

— Vai ! exclamară deodată regina şi Madame Elisabeth, nu vă vom părăsi, Sire !

— Vrea regele să-mi dea pentru o singură oră puterea pe care o are un căpitan de vas pe timp de furtună ? întrebă Gilbert.

— V-o dau, spuse regele.

În acest moment, Acloque, comandant al gărzii naţionale, apărea la rîndul său la uşă, palid dar hotărît să-l apere pe rege pînă la capăt.

— Domnule, exclamă Gilbert, iată-l pe rege : e gata să vă urmeze. Aveţi grijă de el.

Apoi, adresîndu-se suveranului :

— Duceţi-vă, Sire, duceţi-vă !

— Dar eu, exclamă regina, eu vreau să-l urmez pe soţul meu !

— Şi eu pe fratele meu ! strigă Madame Elisabeth.

— Urmaţi-l pe fratele dumneavoastră, doamnă, spuse Gilbert doamnei Elisabeth, dar dumneavoastră, doamnă, rămîneţi ! adăugă el adresîndu-se reginei.

— Domnule !... exclamă Maria-Antoaneta.

— Sire, Sire, strigă Gilbert, în numele Cerului, rugaţi-o pe regină să se încreadă în mine, sau nu mai răspund de nimic.

— Doamnă, spuse regele, ascultaţi sfaturile domnului Gilbert, şi, dacă trebuie, urmaţi ordinele sale.

Apoi către Gilbert :

— Domnule, adăugă el, răspundeţi în faţa mea de regină şi de delfin ?

— Sire, răspund, sau voi muri împreună cu ei ! E tot ce poate spune un pilot în timpul furtunii.

Regina voi să facă un ultim efort, dar Gilbert întinse braţul pentru a-i bara calea.

— Doamnă, îi spuse el, dumneavoastră şi nu regele sînteţi cu adevărat în primejdie. Pe drept sau pe nedrept sînteţi acuzată de rezistenţa ce o opune regele. Prezenţa dumneavoastră l-ar expune, aşadar, fără să-l apere. Luaţi rolul de paratrăsnet, abateţi fulgerul dacă puteţi !

— Atunci, domnule, să cadă fulgerul numai pe mine şi să-mi cruţe copiii !

— Sînt răspunzător în faţa regelui de dumneavoastră şi de ei, doamnă. Urmaţi-mă !

Apoi, întorcîndu-se către doamna de Lamballe, care venise de o lună din Anglia şi de trei zile din Vernon, şi către celelalte doamne de onoare ale reginei, Gilbert adăugă :

— Urmaţi-ne !

Celelalte doamne de onoare erau prinţesa de Tarente, prinţesa de la Trémouille, doamnele de Tourzel, de Macckan şi de la Roche-Aymon.

Gilbert cunoşeta interiorul castelului, ştia să se orienteze. Ceea ce căuta el era o sală mare, în care toată lumea să poată vedea şi auzi. Era un prim zid de apărare. Voia să adăpostească pe regină, pe copiii ei, pe doamnele ei de onoare în spatele acestui meterez şi el însuşi să se posteze în faţa lui.

Se gîndi la sala de Consiliu. Din fericire, era încă liberă. Împinse pe regină, pe copii şi pe prinţesa de Lamballe în ambrazura unei ferestre. Minutele erau atît de preţioase, încît n-aveau timp să vorbească : se şi auzeau bătăi în uşă.

Tîrî masa grea a consiliului în faţa ferestrei : găsise zidul de apărare.

Madame Royale era în picioare pe masă, lîngă fratele ei, moştenitorul, care şedea.

Regina se afla în spatele lor : nevinovăţia apăra lipsa de popularitate.

Maria-Antoaneta voia, dimpotrivă, să se aşeze în faţa copiilor.

— Totul e bine aşa, strigă Gilbert cu tonul unui general care comandă o manevră hotărîtoare. Nu vă mişcaţi !

Şi cum uşa se zguduia şi el identifică o sumedenie de femei în acest flux clocotitor, el spuse trăgînd zăvoarele :

— Intraţi, cetăţene ! Regina şi copiii ei vă aşteaptă !

Prin uşa deschisă, valul intră ca printr-un dig rupt.

— Unde-i austriaca ? Unde-i doamna *Veto* ? strigară cinci sute de glasuri.

Era cea mai îngrozitoare clipă.

Gilbert înţelese că în această supremă clipă orice putere scapă din mîna oamenilor şi trece în cea a lui Dumnezeu.

— Fiţi calmă, doamnă ! spuse el reginei. Nu cred că e necesar să vă recomand să fiţi bună.

O femeie era în fruntea celorlalte, cu părul despletit, învîrtind o sabie deasupra capului, frumoasă de atîta furie şi poate chiar de foame.

— Unde-i austriaca ? strigă ea. Nu va muri decît de mîna mea !

Gilbert o luă de braţ şi, conducînd-o în faţa reginei, spuse :

— Iat-o !

Atunci, cu vocea ei cea mai blîndă, regina o întrebă:

— V-am făcut vreo nedreptate personală, copilul meu ?

— Nici una, doamnă, răspunse mahalagioaica, deosebit de mirată de blîndeţea şi de maiestatea Mariei-Antoaneta.

— Ei bine, atunci de ce vreţi să mă ucideţi ?

— Mi s-a spus că dumneavoastră duceţi naţiunea la pieire, bolborosi tînăra, uluită, coborînd vîrful săbiei spre parchet.

— Atunci aţi fost înşelată. M-am căsătorit cu regele Franţei, sînt mama moştenitorului, a acestui copil, priviţi-l... Sînt franceză şi nu-mi voi revedea niciodată ţara. Nu pot fi deci fericită sau nefericită. decît în Franţa... Vai ! Cît eram de fericită cînd mă iubeaţi !

Şi regina scoase un suspin. Tînăra fată lăsă să-i cadă sabia şi începu să plîngă.

— Vai ! doamnă, spuse ea, nu vă cunoşteam. Ierta- ţi-mă ! Văd că sînteţi bună !

— Continuaţi tot aşa, doamnă, spuse în şoaptă Gilbert, şi nu numai că veţi fi salvată, dar într-un sfert de oră tot acest popor va îngenunchia în faţa dumneavoastră.

Apoi, încredinţînd-o pe regina cîtorva soldaţi din garda naţională care veniseră în goană, şi ministrului de război Lajard, care intrase şi el odată cu poporul, alergă la rege.

Regele avu parte de o scenă aproape identică. Ludovic al XVI-lea alergase spre locul vacarmului. În clipa cînd intra în sala numită „Œil de boeuf”, panourile uşii se deschideau sfărîmate şi ascuţişul baionetelor, vîrful lănciilor şi tăişurile topoarelor treceau prin deschizături.

— Deschideţi! strigă regele. Deschideţi !

— Cetăţeni, spuse cu glas puternic domnul d'Hervilly, nu este nevoie să spargeţi uşa : regele doreşte să vi se deschidă.

În acelaşi timp ridică zăvoarele şi întoarse cheia : uşa, pe jumătate spartă, scîrţîi în balamale.

Domnul Acloque şi ducele de Mouchy au avut vreme să-l împingă pe rege în ambrazura unei ferestre, pe cînd cîţiva grenadieri care se aflau acolo răsturnau şi îngrămădeau în grabă cîteva bănci în faţa lui.

Văzînd mulţimea care năvălea în sală cu ţipete, înjurături şi urlete, regele nu se putu opri să strige :

— La mine, domnilor !

Patru grenadieri traseră de îndată săbiile din teacă şi se aşezară lîngă el.

— Sabia în teacă, domnilor ! strigă regele. Staţi lîngă mine, asta-i tot ce vă cer.

Într-adevăr, puţin a lipsit să nu fie prea tîrziu. Fulgerul ţîşnit din tăişul săbiilor păruse o provocare. Un bărbat în zdrenţe, cu braţele goale, cu spume la gură, se năpusteşte spre rege.

— Ah ! iată-te, Veto ! îi spune, şi încearcă să-l lovească cu un cuţit prins în capătul unui baston.

Un grenadier care, în ciuda ordinului dat de rege, nu-şi pusese încă sabia în teacă, împinse bastonul în jos cu sabia sa.

Dar chiar atunci regele, care îşi revenise între timp, îl îndepărtează pe grenadier spunînd :

— Lăsaţi-mă, domnule ! De ce aş avea să mă tem în mijlocul poporului meu ?

Şi, făcînd un pas înainte, Ludovic al XVI-lea, cu o maiestate de care nu era crezut în stare, cu un curaj care-i păruse străin pînă atunci, îşi prezentă pieptul armelor de tot felul îndreptate spre el.

— Linişte ! spuse un glas de stentor în mijlocul acestui tumult înspăimîntător. Vreau să vorbesc.

Tunul ar fi încercat zadarnic să se facă auzit printre aceste urlete şi vociferări, şi totuşi, vociferările şi urletele încetară la auzul acestui glas.

Era glasul măcelarului Legendre. El se apropie de rege aproape să-l atingă. Se făcuse un cerc în jurul lui.

În această clipă apăru un bărbat în partea mai îndepărtată a acestui cerc şi, în spatele îngrozitoarei dubluri a lui Danton, regele recunoscu obrazul palid dar senin al doctorului Gilbert.

Îl scrută cu o privire rapidă : „Ce-aţi făcut cu regina, domnule ?”

Un zîmbet al doctorului îi răspunse : „E în siguranţă, Sire !”

Regele îi mulţumi lui Gilbert cu un semn.

— Domnule ! spuse Legendre adresîndu-se regelui.

La cuvîntul *domnule*, care părea să indice decăderea din drepturi, regele se întoarse ca muşcat de un şarpe

— Da, domnule... domnule Veto, dumneavoastră mă adresez, spuse Legendre. Ascultaţi-ne deci, căci sînteţi făcut să ne ascultaţi. Sînteţi un perfid. Ne-aţi înşelat întotdeauna şi ne mai înşelaţi încă. Dar luaţi seama ! S-a întrecut măsura, şi poporul e sătul să mai fie jucăria şi victima voastră.

— Ei bine, vă ascult, domnule ! spuse regele.

— Cu atît mai bine ! Ştiţi ce-am venit să facem aici? Am venit să vă cerem sancţionarea decretelor şi rechemarea miniştrilor... Iată petiţia noastră.

Şi, scoţînd din buzunar o hîrtie pe care o despături, Legendre îi citi aceeaşi petiţie ameninţătoare care fusese citită şi în faţa Adunării.

Regele o ascultă cu ochii aţintiţi asupra celui ce citea. Apoi, la sfîrşit, aparent fără cea mai mică emoţie, spuse :

— Voi face, domnule, ceea ce legile şi Constituţia îmi ordonă să fac.

— Ah ! da, spuse un glas, ăsta-i marele tău cal de bătaie, Constituţia ! Constituţia din 91, care-ţi îngăduie să frînezi întreaga maşinărie, să legi Franţa la stîlpul infamiei şi să-i aştepţi pe austrieci să vină s-o măcelărească !

Regele se întoarse spre acest nou glas, căci îşi dădea seama că din această parte venea un atac mult mai periculos.

Gilbert făcu şi el o mişcare şi se duse să pună mîna pe umărul omului care vorbise.

— V-am mai văzut, prietene, spuse regele. Cine sînteţi ?

Privea cu mai multă curiozitate decît teamă, deşi bărbatul avea o expresie de cruntă tţotărîre.

— Da, m-aţi mai văzut, Sire. M-aţi văzut de trei ori pînă acum : odată la întoarcerea de la Versailies, în 16 iulie ; odată la Varennes ; altă dată aici... Sire, reţineţi numele meu. Am un nume de rău augur : mă numesc Billot![1]

În această clipă strigătele se făcură şi mai puternice. Un bărbat înarmat cu o lance încercă să-l străpungă pe rege. Dar Billot apucă lancea, o smulse din mîinile asasinului şi, rupînd-o pe genunchi, spuse :

— Fără crime ! Un singur fier are dreptul să-l atingă pe acest om : cel al legii ! Se spune că a fost un rege al Angliei căruia i s-a tăiat capul după ce poporul pe care-l trădase l-a judecat. Tu trebuie să-i cunoşti numele, aşa-i, Ludovic ? Nu-l uita niciodată !

— Billot ! murmură Gilbert.

— Degeaba vă străduiţi, spuse Billot clătinînd din cap. Omul acesta va fi judecat ca trădător şi condamnat ca atare !

— Da, trădător ! strigară o sută de glasuri. Trădător ! Trădător ! Trădător !

Gilbert se aruncă între rege şi popor.

---

[1] *Billot*: butuc (fr.)

— Nu vă fie teamă, Sire, spuse el, şi încercaţi să daţi satisfacţie acestor oameni furioşi printr-o demonstraţie concretă.

Regele luă mîna lui Gilbert şi şi-o lipi de inimă.

— Vedeţi, nu mă tem de nimic, domnule, spuse el. Am primit azi dimineaţă sfînta împărtăşanie. Să facă din mine ce vor. Cît despre o demonstraţie concretă pe care mi-o cereţi, poftim, sînteţi satisfăcut ?

Şi, luînd o bonetă roşie de pe capul unui pantalonar, regele şi-o puse pe cap.

De îndată mulţimea izbucni în aplauze.

— Trăiască regele ! Trăiască naţiunea ! strigară cu toţii.

Un om îşi făcu loc prin mulţime şi se apropie de rege : ţinea o sticlă în mînă.

— Dacă iubeşti poporul, aşa cum spui, grasule Veto, dovedeşte-o, şi bea în sănătatea poporului !

Şi îi arătă sticla.

— Să nu beţi, Sire ! spuse un glas. Vinul ar putea fi otrăvit.

— Beţi, Sire, răspund de toate, spuse Gilbert.

Regele luă sticla.

— În sănătatea poporului ! spuse el.

Şi bău.

Noi strigăte de „Trăiască regele !” răsunară.

— Sire, spuse Gilbert, nu mai aveţi de ce vă teme. Îmi permiteţi să mă înapoiez la regină ?

— Duceţi-vă ! spuse regele strîngîndu-i mîna.

În clipa în care Gilbert ieşea, Isnard şi Vergniaud intrau. Părăsiseră Adunarea şi veneau singuri să-i facă regelui un zid din popularitatea lor, iar la nevoie să-l apere cu trupurile lor.

— Unde e regele ? întrebară ei.

Gilbert îl arătă cu un semn din mînă şi cei doi deputaţi alergară spre el.

Pentru a ajunge pînă la regină, Gilbert trebuia să treacă prin mai multe încăperi şi, între altele, prin odăile regelui. Poporul invadase totul.

— Aha ! spuneau oamenii aşezîndu-se pe patul regal, e-al lui Veto cel gras ! Pe legea mea, are un pat mai bun decît al nostru !

Toate astea nu mai erau îngrijorătoare. Prima clipă de fierbere trecuse.

Gilbert se înapoia mult mai liniştit la regină.

Intrînd în sala unde o lăsase, aruncă spre ea o privire rapidă şi răsuflă uşurat. Era tot în acelaşi loc. Ca şi tatăl său, micul delfin purta o bonetă roşie. Din camera alăturată se auzea o mare rumoare, care atrase spre uşă privirea lui Gilbert. Zgomotul era făcut de Santerre, care se apropia. Colosul intră în sală.

— O ! O ! spuse el. Aici se află deci austriaca ?

Gilbert merse drept spre el, traversînd sala în diagonală.

— Domnule Santerre, spuse el.

Santerre se întoarse.

— Ehei! strigă el vesel. Doctorul Gilbert!

— Care n-a uitat, spuse acesta, că sînteţi unul dintre aceia care i-aţi deschis porţiile Bastiliei... Daţi-mi voie să vă prezint reginei, domnule Santerre.

— Reginei ! Să mă prezentaţi reginei ? mîrîi berarul.

— Da, reginei. Refuzaţi ?

— Nu, pe legea mea, spuse Santerre. Eram gata să mă prezint singur, dar întrucît sînteţi aici...

— Îl cunosc pe domnul Santerre, spuse regina. Ştiu că în timpul foametei a hrănit el singur jumătate din cartierul Saint-Antoine.

Santerre se opri uimit. Apoi, încurcat, îşi ţintui privirea asupra delfinului. Văzînd că sudoarea curge cu picături mari pe obrazul bietului copil, spuse adresîndu-se oamenilor :

— Vai ! Scoteţi-i boneta ! Vedeţi doar că se sufocă !

Regina îi mulţumi cu o privire. Atunci, aplecîndu-se spre ea şi rezemîndu-se de masă, bravul flamand îi spuse încet:

— Doamnă, aveţi prieteni foarte nedestoinici. Cunosc eu unii care v-ar sluji mai bine !

Peste un ceas, toată această mulţime se retrase, şi regele, însoţit de sora lui, se întoarse în camera unde îl aşteptau regina şi copiii săi.

Regina alergă spre el şi se aruncă la picioarele lui. Cei doi copii îl prinseră de mîini. Se îmbrăţişau ca după naufragiu. Abia atunci îşi dădu seama regele că mai avea încă boneta roşie pe cap.

— Ah ! exclamă el, uitasem !

Şi înşfăcînd boneta, o aruncă cu scîrbă.

Un tînăr ofiţer de artilerie, în vîrstă de douăzeci şi doi de ani abia, asistase la această scenă rezemat de un arbore pe terasa de pe malul apei. Văzuse pe fereastră toate primejdiile prin care trecuse, toate umilinţele pe care le îndurase regele. Dar episodul cu boneta roşie îl scoase din sărite.

— Oh ! murmură el. De-aş avea doar o mie două sute de oameni şi două tunuri, l-aş scăpa repede pe bietul rege de toată această gloată !

Dar cum nu-i avea pe cei o mie două sute de oameni şi nici cele doua tunuri şi nu mai putea suporta vederea acestui spectacol hidos, se retrase.

Acest tînăr ofiţer era Napoleon Bonaparte.

Capitolul 42
REACŢIA

Evacuarea palatului Tuileries fusese tot atît de tristă şi de mută, pe cît de zgomotoasă şi de groaznică fusese invadarea lui.

Mulţimea îşi spunea, mirată ea însăşi de rezultatul minim al zilei : „N-am obţinut nimic. Va trebui să revenim !”

Într-adevăr, fusese prea mult pentru o ameninţare, prea puţin pentru un atentat. Cei ce văzuseră doar pe deasupra cele întîmplate îl judecaseră pe Ludovic al XVI-lea după reputaţia sa. Şi-l reaminteau pe rege fugind la Varennes deghizat în lacheu şi îşi spuneau :

„La primul zgomot ce-l va auzi, Ludovic al XVI-lea se va ascunde în vreun dulap, sub o masă, sau în spatele unei draperii. Se va alege cu o lovitură de sabie dată la întîmplare, cu riscul de a spune ca şi Hamlet, cînd a crezut că l-a ucis pe tiranul Danemarcei : «Un şobolan!»“

Dar lucrurile se petrecură cu totul altfel. Niciodată regele nu fusese atît de calm. Ba mai mult : niciodată nu fusese atît de măreţ.

Insulta primită era imensă, dar nu ajunsese pînă la înălţimea resemnării sale. Fermitatea sa timidă, dacă putem s-o numim aşa, avea nevoie să fie stimulată şi, odată stimulată, căpăta tăria oţelului. Înălţat de situa- ţiile-limită în care se găsea, văzuse timp de cinci ore, fără să pălească, topoare fulgerînd deasupra capului, lăncii, săbii şi baionete dînd înapoi din faţa pieptului său. Nici un general n-ar fi înfruntat poate în zece bătălii, oricît de crîncene, o primejdie ca aceea pe care el o înfruntase în această lentă trecere în revistă a răscoalei ! Théroigne, Saint-Hurge, Lazouski, Fournier, Verriere, toţi aceşti oameni

obişnuiţi cu asasinatele veniseră cu intenţia certă de a-l ucide, dar maiestatea neaşteptată care li se înfăţişă în mijlocul furtunii făcu să le scape pumnalul din mînă. Ludovic al XVI-lea urcase drumul calvarului. Regalul *Ecce Homo* se arătase cu fruntea încununată de boneta roşie, ca şi Isus cu coroana sa de spini. Şi, ca şi Isus, care în mijlocul ocărilor şi chinurilor spusese : „Eu sînt Cristos al vostru!”, Ludovic al XVI-lea nu încetare nici o clipă să spună în mijlocul injuriilor şi ofenselor : „Sînt regele vostru !”

Iată ce se întîmplase. Ideea revoluţionară crezuse, atunci cînd dăduse de perete poarta palatului Tuileries, că nu va găsi înăuntru decît umbra inertă şi înfricoşată a regalităţii. Dar, spre marea sa uimire, întîlnise, în picioare şi vie, credinţa Evului Mediu ! Şi, pentru o clipă, au stat faţă în faţă, două principii, unul la apusul său, celălalt la răsăritul său. Era ceva cumplit, ca şi cum se zărea în acelaşi timp pe cer un soare care răsărea înainte ca celălalt să fi apus ! Numai că era tot atîta măreţie în strălucirea unuia, cît şi în a celuilalt, tot atîta credinţă în exigenţa poporului, cît şi în refuzul monarhiei.

Regaliştii erau încîntaţi. În definitiv, victoria rămăsese a lor.

Somat violent să se supună Adunării, regele, în loc să aprobe unul din cele două decrete, cum fusese gata s-o facă, ştiind că nu risca mai mult respingîndu-le pe amîndouă decît risca respingînd unul singur, hotărî să facă uz de *veto* pentru ambele decrete.

Apoi, monarhia fu coborîtă atît de jos, în acea fatală zi de 20 iunie, încît părea că atinsese fundul prăpastiei şi că, de acum înainte, nu-i mai rămînea decît să urce.

Şi, într-adevăr, lucrurile păreau să evolueze în acest fel.

În ziua de 21, Adunarea declară că nu va mai admite la bara forului reprezentanţilor naţiunii nici o

grupare de cetăţeni înarmaţi. Era mai mult decît o dezaprobare, era o condamnare a mişcării din ajun.

În seara de 20 iunie, Pétion venise la palatul Tuileries cînd totul era pe terminate.

— Sire, spuse el regelui, abia acum am aflat situaţia în care se află Majestatea Voastră.

— E uimitor, răspunse regele, fiindcă, totuşi, situaţia asta durează cam de multă vreme !

A doua zi, constituţionaliştii, regaliştii şi feuillanţii cerură Adunării proclamarea legii marţiale. Se ştie ce a adus cu sine prima proclamare a acestei legi la 17 iulie trecut, pe Champ-de-Mars.

Pétion alergă la Adunare.

Această cerere se întemeia, chipurile, pe vestea unor noi concentrări de oameni. Pétion afirmă că aceste noi concentrări sînt simple născociri. Îşi luă răspunderea pentru liniştea capitalei. Proclamarea legii marţiale fu respinsă.

La ieşirea din şedinţă, pe la opt seara, Pétion se duse la Tuileries spre a-l linişti pe rege în privinţa atmosferei din capitală. Era însoţit de Sergent. Sergent — de meserie gravor, cumnat cu Marceau, era membru în Consiliul municipal şi unul dintre administratorii poliţiei. Alţi doi sau trei membri ai municipalităţii li se alăturaseră. Pe cînd străbăteau curtea Carrousel, mai mulţi cavaleri ai ordinului Saint-Louis, cîţiva soldaţi din garda constituţională şi din garda naţională îi insultară, dedîndu-se chiar la un atac personal împotriva lui Pétion. În pofida eşarfei pe care o purta, Sergent fu lovit în piept şi în obraz, trîntit la pămînt cu o lovitură de pumn !

De-abia fusese introdus la rege, şi Pétion îşi dădu seama că va trebui să dea o luptă. Maria-Aritoaneta îi aruncă una din acele priviri pe care doar ochii Mariei-Tereza ştiau să le azvîrle : două raze de ură şi de dispreţ, două fulgere teribile şi pătrunzătoare.

Regele aflase ce se petrecuse la Adunare.

— Ei bine, domnule, îi spuse el lui Pétion, dumneavoastră pretindeţi deci că s-a restabilit calmul în capitală ?

— Da, Sire, răspunse Pétion, poporul v-a făcut mustrările pe care le-a socotit necesare. Acum e liniştit şi satisfăcut.

— Recunoaşteţi, domnule, continuă regele începînd lupta, recunoaşteţi că ziua de ieri este un mare scandal şi că municipalitatea n-a făcut nici ce trebuia, nici ce putea să facă ?

— Sire, replică Pétion, municipalitatea şi-a făcut datoria. Opinia publică o va judeca,

— Spuneţi mai degrabă întreaga naţiune, domnule.

— Municipalitatea nu se teme de judecata naţiunii..

— Şi în ce stare de spirit se află Parisul în clipa de faţă?

— Calmă, sire.

— Nu e adevărat!

— Sire...

— Vă rog să tăceţi.

— Slujbaşul poporului n-are de ce să tacă, Sire, cînd îşi face datoria şi spune adevărul.

— Ajunge, retrăgeţi-vă !

Pétion salută şi ieşi.

Regele fusese atît de violent, obrazul său purta semnele unei furii atît de profunde, încît regina, femeie iute la mînie, amazoană aprigă, se înspăimîntă.

— Dumnezeule, îi spuse ea lui Roederer cînd Pétion dispăru, nu găsiţi că regele a fost cam violent şi nu vă temeţi că această asprime poate să-i dăuneze în ochii parizienilor ?

— Doamnă, răspunse Roederer, nimeni nu va găsi surprinzător că regele impune tăcere unuia dintre supuşii săi cînd acesta nu-l respectă.

A doua zi, regele scrise Adunării pentru a se plînge de pîngărirea castelului, a regalităţii şi a regelui. Apoi dădu o proclamaţie către poporul său.

Existau, aşadar, două popoare : poporul care dăduse naştere evenimentelor din 20 iunie, şi poporul căruia regele i se plîngea de ele.

În ziua de 24, regele şi regina trecură în revistă garda naţională şi fură primiţi cu entuziasm.

În aceeaşi zi, directoratul Parisului îl suspendă din funcţie pe primar.

Cine îi dădea o asemenea îndrăzneală ? Trei zile mai tîrziu lucrurile se lămuriră.

La Fayette, plecat din tabăra sa cu un singur ofiţer, sosi la Paris în 27 şi trase la prietenul său, domnul de la Rochefoucauld.

În timpul nopţii fură preveniţi constituţionaliştii, regaliştii şi feuillanţii. Începură „pregătirea” tribunelor pentru a doua zi.

A doua zi, generalul se prezentă la Adunare. Trei salve de aplauze îl primiră, dar, fiecare dintre ele fu stinsă de murmurul girondinilor. Toată lumea înţelese că şedinţa va fi cumplită. Generalul La Fayette era unul dintre puţinii oameni cu adevărat curajoşi care existau. Dar curajul nu înseamnă şi cutezanţă. Este chiar rar ca un bărbat cu adevărat curajos să fie în acelaşi timp şi cutezător.

La Fayette îşi dădea seama de primejdia în care se afla. Singur împotriva tuturor, venea să pună în joc ce-i mai rămăsese din popularitate : dacă o pierdea, pierea împreună cu ea ; dacă va cîştiga, îl putea salva pe rege.

Era cu atît mai frumos din partea lui, cu cît cunoştea aversiunea regelui şi ura reginei faţă de el : „Mai bine să pier prin Pétion decît să fiu salvată de La Fayette !” spusese doar regina. Poate venise numai pentru a face o bravadă de sublocotenent, pentru a răspunde unei sfidări.

Cu treisprezece zile în urmă se adresase, în scris, şi regelui şi Adunării : regelui pentru a-l încuraja să reziste, Adunării pentru a o ameninţa dacă ar continua să atace.

— E destul de arogant în mijlocul armatei sale, spusese careva. Vom vedea dacă va vorbi pe acelaşi ton cînd va fi singur, în mijlocul nostru.

Aceste cuvinte îi fuseseră raportate lui La Fayette în tabăra sa de la Maubeuge. Poate chiar aceste cuvinte fuseseră cauza reală a venirii sale la Paris.

Urcă la tribună însoţit de aplauzele unora, dar şi de mîrîitul şi ameninţările altora.

— Domnilor, spuse el, mi s-a reproşat că am scris din tabără scrisoarea din 16 iunie. Era de datoria mea să protestez împotriva acestei învinuiri de timiditate, să ies dindărătul onorabilului meterez pe care afecţiunea trupelor o forma în jurul meu şi să mă prezint singur în faţa dumneavoastră. Apoi, un motiv încă mult mai puternic mă chema. Violenţele din 20 iunie au stîrnit indignarea tuturor bunilor cetăţeni şi, mai ales, a armatei. Ofiţerii, subofiţerii şi soldaţii formează un tot. Am primit din partea tuturor corpurilor scrisori pline de devotament faţă de Constituţie şi de ură faţă de răzvrătiţi. Am oprit aceste manifestări. Am luat asupra mea sarcina de a exprima singur sentimentele tuturora. Vă vorbesc ca cetăţean. A venit vremea să garantăm respectarea Constituţiei, să asigurăm libertatea Adunării Naţionale, cea a regelui, demnitatea sa. Implor Adunarea să ordone ca excesele din 20 iunie să fie urmărite drept crime de lezmajestate. Să ia măsuri eficace pentru a face respectate toate autorităţile constituite şi, mai ales, a voastră şi a regelui, şi să dea armatei asigurarea că nu se va aduce nici un prejudiciu Constituţiei în interior, în timp ce francezii îşi varsă cu prisosinţă sîngele întru apărarea hotarelor !

Guadet se ridicase încet pe măsură ce La Fayette se apropia de sfîrşitul peroraţiei sale. În mijlocul aplauzelor cu care fu primit, acerbul orator al Girondei întinse mîna în semn că cerea să răspundă. Cînd Gironda voia să arunce săgeata ironiei, îi dădea lui Guadet arcul, iar Guadet n-avea decît să ia la întîmplare o săgeată din tolba sa.

Abia se potolise larma ultimelor aplauze şi numaidecît îi urmă larma glasului său puternic şi răsunător :

— În clipa cînd l-am văzut pe domnul La Fayette, exclamă el, mi-a venit în minte o idee foarte alinătoare. „Aşadar, mi-am spus, nu mai avem duşmani în afară. Aşadar, mi-am spus, austriecii sînt învinşi. Iată-l pe domnul La Fayette care vine să ne anunţe vestea victoriei sale şi a distrugerii duşmanilor !” Iluzia n-a durat mult: duşmanii noştri sînt tot aceiaşi. Primejdiile ce ne ameninţă dinafară ţara n-au dispărut. Cu toate acestea, domnul La Fayette se află la Paris. El se constituie reprezentantul oamenilor cinstiţi şi al armatei. Cine sînt acei oameni cinstiţi ? Cum a putut delibera această armată ? Dar, mai întîi, ar trebui ca domnul La Fayette să ne arate permisia sa !

La aceste cuvinte, Gironda simte că situaţia îi devine favorabilă. Şi, într-adevăr, abia rostite, cuvintele lui Gaudet sînt primite cu tunete de aplauze.

Se ridică atunci un deputat şi de la locul său spune ?

— Domnilor, uitaţi cui îi vorbiţi şi despre cine este vorba. Uitaţi, mai ales, cine este La Fayette ! La Fayette este fiul mai mare al libertăţii franceze. La Fayette şi-a sacrificat revoluţiei averea, titlul de nobleţe, viaţa !

— Ia te uită ! strigă un glas, parcă-i faceţi necrologul!

— Domnilor, spuse Ducos, libertatea discuţiilor este îngrădită de prezenţa în această incintă a unui general străin de Adunare.

— Şi asta nu e tot ! strigă Vergniaud. Acest general şi-a părăsit postul în faţa duşmanului. Lui, şi nu unui oarecare general de brigadă pe care l-a lăsat în loc, i s-a încredinţat corpul de armată pe care-l comandă. Să aflăm dacă a părăsit armata fără permisie şi, dacă a părăsit-o fără aprobare, să fie arestat şi judecat ca dezertor.

— Acesta este şi scopul întrebării mele, spuse Guadet, şi sprijin propunerea lui Vergniaud.

— Sprijinim ! Sprijinim ! strigară toţi girondinii.

-— Să trecem la vot nominal ! spuse Gensonné.

Votul nominal dădu o majoritate ele zece voturi prietenilor lui La Fayette.

Ca şi poporul în ziua de 20 iunie, La Fayette a îndrăznit prea mult sau prea puţin ; era una din acele victorii de care se plîngea Pyrrhos cînd fusese văduvit de jumătate din armata sa : „Încă o victorie ca asta şi sînt pierdut !” spusese el.

Ca şi Pétion, ieşind de la Adunare, La Fayette se duse la rege. Fu primit cu o privire mai blîndă, dar cu o inimă nu mai puţin mîhnită.

La Fayette sacrificase acum regelui şi reginei mai mult decît viaţa sa, le sacrificase popularitatea. Făcea acest dar pentru a treia oară, mai preţios decît oricare pe care regii l-ar fi putut face : prima dată la Versailles, în 6 octombrie ; a doua oară în 17 iulie, pe Champ-de-Mars ; a treia oară chiar în această zi.

La Fayette avea o ultimă speranţă şi pe aceasta venea s-o împărtăşească suveranilor săi : a doua zi va trece în revistă împreună cu regele garda naţională. Nu exista nici o îndoială în privinţa entuziasmului pe care îl va inspira prezenţa regelui şi a fostului comandant general. La Fayette va profita de acest ascendent, va mărşălui asupra Adunării, va pune mîna

pe întreaga Gironda. În timpul tumultului regele va pleca şi va ajunge la tabăra din Maubeuge.

Era o lovitură îndrăzneaţă dar, aşa cum se prezenta situaţia, aproape sigură. Din nenorocire, la ora trei dimineaţa, Danton intra la Pétion pentru a-l preveni despre complot.

În zori, Pétion contramandă trecerea în revistă.

Cine oare îl trădase pe rege şi pe La Fayette ?

Regina !

Nu spusese ea că preferă să piară de mîna altuia decît să fie slavată de La Fayette ?

Prevăzuse întocmai : va pieri datorită lui Danton !

La ora în care trecerea în revistă trebuia să aibă loc, La Fayette părăsea Parisul şi se înapoia la armata sa.

Şi, totuşi, nu pierduse încă în întregime speranţa de a-l putea salva pe rege.

Capitolul 43
VERGNIAUD VA VORBI

Victoria lui La Fayette, o victorie îndoielnică, urmată de o retragere, a avut un rezultat bizar.

Îi lăsase pe regalişti abătuţi, în timp ce pretinsa înfrîngere a girondinilor îi făcuse să se ridice, punîndu-i în situaţia de a măsura prăpastia în care erau gata-gata să se prăvălească.

Presupuneţi mai puţină ură în inima Măriei-Antoaneta, şi poate că la acea oră Gironda ar fi fost distrusă.

Nu trebuia lăsat Curţii timp să repare greşeala comisă.

Trebuia să i se redea forţa şi direcţia curentului revoluţionar, care o clipă făcuse cale întoarsă, şi ajutat să urce iarăşi spre izvoarele sale.

Fiecare căuta, fiecare credea că a găsit o cale. Apoi, după ce această cale era propusă, i se descoperea ineficacitatea şi se renunţa la ea.

Doamna Roland, sufletul partidului, dorea să se ajungă la un şoc puternic în Adunare. Cine putea produce acest şoc ? Cine putea da o asemenea lovitură ? — Vergniaud.

Dar ce face acest Ahile sub cortul său, sau mai curînd acest Renaud[1] pierdut în grădinile Armidei ? — Iubea.

Este atît de greu să urăşti cînd iubeşti !

O iubea pe frumoasa doamnă Simon Candeille, actriţă, poetă şi muziciană. Prietenii săi îl căutau uneori două sau trei zile fără să-l găsească. Apoi, în cele din urmă, îl găseau culcat la picioarele acestei femei încîntătoare, cu o mînă întinsă pe genunchii ei şi cu cealaltă atingînd distrat coardele harfei. Apoi, se

---

[1] Unul dintre eroii poemului *Ierusalimul eliberat*, de Torquato Tasso, care se lasă reţinut îndelung de la luptă în grădinile frumoasei Armida. (N.T.)

ducea la teatru în fiecare seară s-o aplaude dintr-un fotoliu de orchestră pe aceea pe care o adora ziua întreagă.

Într-o seară, doi deputaţi ieşiră disperaţi de la Adunare : îi îngrozeau urmările ce le puteau avea pentru Franţa inerţia lui Vergniaud. Erau Grangeneuve şi Chabof.

Grangeneuve, avocat din Bordeaux, prieten şi rival al lui Vergniaud, deputat, ca şi el, al Girondei.

Chabot, călugăr capucin caterisit, autorul sau unul dintre autorii cărţii „Catehismul pantalonarilor”, care răspîndea asupra regalităţii şi a religiei fierea acumulată în mînăstire.

Grangeneuve, întunecat şi gînditor, mergea alături de Chabot. Acesta îl privea şi i se părea că vede trecînd pe fruntea colegului său umbra gîndurilor sale.

— La ce te gîndeşti ? îl întrebă Chabot.

— Mă gîndesc, răspunse acesta, că toate aceste tărăgăneli irită patria şi ucid revoluţia.

— Ah, la asta te gîndeşti, reluă Chabot cu rîsul amar care-i era obişnuit.

— Mă gîndesc, continuă Grangeneuve, că dacă poporul acordă timp regalităţii, poporul e pierdut!

Chabot scoase un rîs strident.

— Mă gîndesc, termină Grangeneuve, că nu există decît o singură oră pentru revoluţii ; că cei care o lasă să treacă nu o mai regăsesc şi trebuie să dea, mai tîrziu, socoteală lui Dumnezeu şi posterităţii.

— Şi crezi că Dumnezeu şi posteritatea ne vor cere socoteală pentru lenea şi inacţiunea noastră ?

— Mă tem că da !

Apoi, după o tăcere :

— Uite, Chabot, reluă Grangeneuve, am o convingere : poporul este scîrbit de ultimul său eşec. Nu se va mai ridica fără o pîrghie puternică, fără vreun mobil sîngeros. Îi trebuie un acces de furie sau de groază din care să-şi refacă şi să-şi sporească energia.

— Cum să-i provocăm acest acces de furie sau de groază ? întrebă Chabot.

— La asta mă gîndesc, spuse Grangeneuve, şi cred că am găsit secretul.

Chabot se apropie de el. După tonul cu care îi vorbise colegul său înţelese că acesta avea să-i propună ceva îngrozitor.

— Dar, continuă Grangeneuve, voi găsi oare şi omul care să aibă hotărîrea necesară împlinirii unei asemenea acţiuni ?

— Vorbeşte, spuse Chabot cu o fermitate care nu trebuia să-i mai lase îndoieli colegului său. Sînt capabil de orice pentru a distruge ceea ce urăsc, şi îi urăsc pe regi şi pe preoţi !

— Ei bine, spuse Grangeneuve aruncîndu-şi ochii asupra trecutului, am văzut că există sînge curat la începutul tuturor revoluţiilor, de la sîngele lui Lucreţiu pînă la cel al lui Sidney. Pentru oamenii de stat, revoluţiile sînt o teorie. Pentru popoare, revoluţiile sînt o răzbunare. Or, dacă vrei să împingi mulţimile spre răzbunare, trebuie să le arăţi o victimă : Curtea ne refuză această victimă. Ei bine, s-o dăm chiar noi, pentru cauza noastră !

— Nu înţeleg, spuse Chabot.

— Ei bine, trebuie ca unul dintre noi — unul dintre cei mai cunoscuţi şi mai dîrji, unul dintre cei mai puri — să cadă sub lovitura aristocraţilor.

— Continuă.

— Trebuie ca acela care va cădea să facă parte din Adunarea Naţională, pentru ca Adunarea să ia răzbunarea în mîinile ei. În sfîrşit, trebuie ca această victimă să fiu eu !

— Dar aristocraţii nu te vor lovi, Grangeneuve. Se vor feri s-o facă !

— Ştiu. Iată de ce spuneam că ar trebui să găsim un om hotărît...

— Ce să facă ?

— Să mă lovească !

Chabot se dădu un pas înapoi, dar Grangeneuve îl apucă de braţ.

— Chabot, îi spuse el, adineauri pretindeai că eşti capabil să distrugi tot ce urăşti. Eşti în stare să mă asasinezi ?

Călugărul rămase mut. Grangeneuve continuă :

— Cuvîntul meu n-are nici o valoare. Viaţa mea este inutilă libertăţii, pe cînd, dimpotrivă, moartea mea îi va fi de folos. Cadavrul meu va fi stindardul insurecţiei, şi să ştii...

Cu un gest vehement Grangeneuve întinse mîna spre Tuileries.

— Trebuie ca acest castel, împreună cu cei dinăuntrul lui, să dispară într-o furtună.

Chabot îl privea pe Grangeneuve cutremurat de admiraţie.

— Ei bine ? insistă Grangeneuve.

— Ei bine, sublim Diogene, spuse Chabot, stinge-ţi lanterna : s-a găsit omul !

— Atunci, să hotărîm totul, spuse Grangeneuve, şi să terminăm chiar în astă seară. În noaptea asta mă voi plimba singur pe aici (erau în faţa porţilor de la Luvru) în locul cel mai pustiu şi mai întunecos... Dacă ţi-e teamă că mîna îţi va tremura, cheamă şi alţi doi patrioţi. Voi face acest semn ca ei să mă recunoască :

Grangeneuve ridică ambele braţe în sus.

— Ei mă vor lovi şi, ţi-o promit, voi cădea fără a scoate un strigăt.

Chabot îşi trecu batista pe frunte.

— În zori, continuă Grangeneuve, vor găsi cadavrul meu. Vei acuza Curtea. Răzbunarea poporului va face restul.

— Bine, spuse Chabot. La noapte !

Cei doi ciudaţi conspiratori îşi strînseră mîna şi se despărţiră.

Grangeneuve se înapoie acasă şi îşi făcu testamentul, datîndu-l cu un an în urmă, la Bordeaux.

Chabot se duse să cineze la Palais-Royal. După cină, intră la un cuţitar şi cumpără un cuţit. Ieşind de acolo, privirile îi căzură pe afişele teatrelor. Domnişoara Candaille juca : călugărul ştia unde să-l găsească pe Vergniaud.

Se duse la Comedia Franceză, urcă în cabina frumoasei actriţe şi găsi acolo obişnuita ei curte : Vergniaud, Talma, Chérier, Dugazon.

Actriţa juca în două piese.

Chabot rămase pînă la sfîrşitul spectacolului. Apoi, cînd spectacolul se termină, după ce frumoasa actriţă se schimbase şi cînd Vergniaud se pregătea s-o conducă în strada Richelieu, unde locuia, urcă după colegul său în trăsură.

— Aveţi ceva să-mi spuneţi, Chabot ? întrebă Vergniaud, înţelegînd că fostul capucin avea treabă cu el.

— Da... dar fiţi liniştit, nu va dura mult.

— Spuneţi atunci imediat.

Chabot îşi scoase ceasul.

— Nu a venit încă vremea, spuse el.

— Şi cînd va fi ?

— La miezul nopţii.

Frumoasa Candeille tremura auzind acest dialog misterios.

— Vai ! Domnule ! murmură ea.

— Liniştiţi-vă, spuse Chabot, Vergniaud n-are a se teme de nimic. Numai că patria are nevoie de el.

Trăsura se îndrepta spre locuinţa actriţei.

Femeia şi cei doi bărbaţi rămaseră tăcuţi. La uşa locuinţei domnişoarei Candeille, Vergniaud întrebă :

— Urcaţi ?

— Nu, veţi veni cu mine..

— Dar unde-l duceţi, Dumnezeule ? întrebă actriţa.

— La două sute de paşi de aci. Într-un sfert de oră va fi liber, vă promit.

Vergniaud strînse mîna frumoasei sale iubite, îi făcu un semn pentru a o linişti şi se îndepărtă cu Chabot pe strada Traversiere.

Străbătură strada Saint-Honoré şi o luară spre strada Echelle.

În colţul acestei străzi, călugărul puse o mînă pe umărul lui Vergniaud şi cu cealaltă îi arătă un bărbat care se plimba de-a lungul zidurilor pustii ale Luvrului.

— Vezi ? îl întrebă el pe Vergniaud.

— Ce?

— Acel bărbat.

— Da, răspunse girondinul.

—- Ei bine, e colegul nostru Grangeneuve.

— Ce face acolo ?

— Aşteaptă.

— Ce aşteaptă ?

— Să fie ucis.

— Să fie ucis ?

— Da.

— Şi cine trebuie să-l ucidă ?

— Eu !

Vergniaud se uită la Chabot cum te uiţi la un nebun.

— Aminteşte-ţi de Sparta, aminteşte-ţi de Roma, spuse Chabot, şi ascultă.

Apoi îi povesti tot. Pe măsură ce călugărul vorbea, Vergniaud pleca fruntea. Înţelegea ce distanţă era între el, tribunul efeminat, leul îndrăgostit, şi acest republican neînfricat care, ca şi Decius[1] nu cerea decît o prăpastie în care să se prăbuşească pentru ca prin moartea lui să salveze patria.

---

[1] Decius Mus : numele a trei cetăţeni ai Romei antice care se devotară zeilor infernului pentru a asigura victoria armatelor romane (secolele IV-III î.e.n.). (N.T.)

— Bine, spuse el, cer trei zile să-mi pregătesc discursul.

— Şi peste trei zile... ?

— Fii liniştit, spuse Vergniaud, peste trei zile mă voi zdrobi lovindu-mă de idol, sau îl voi răsturna !

— Am cuvîntul tău, Vergniaud.

— Da.

— Este cuvîntul unui bărbat ?

— Este al unui republican !

— Atunci nu mai am nevoie de tine. Du-te şi linişteşte-ţi iubita.

Vergniaud se întoarse spre strada Richelieu.

Chabot înaintă spre Grangeneuve. Acesta, văzînd că cineva vine spre el, se retrase în cel mai întunecos colţ. Chabot îl urmă.

Grangeneuve se opri la temelia zidului, neputînd merge mai departe. Chabot se apropie de el. Grangeneuve făcu semnul convenit, ridicînd braţele. Apoi, cum Chabot rămînea nemişcat, Grangeneuve îl întrebă :

— Ei bine, ce te opreşte ? Loveşte-mă !

— E inutil, spuse Chabot, Vergniaud va vorbi.

— Fie ! spuse Grangeneuve cu un suspin. Dar cred că cealaltă soluţie era mai bună.

Ce vreţi să fi făcut monarhia împotriva unor asemenea oameni ?

Capitolul 44
VERGNIAUD VORBEŞTE

Era şi timpul ca Vergniaud să ia o hotărîre.

Primejdia creştea şi înafară, şi înăuntru.

Înafară, la Ratisbonne, consiliul ambasadorilor refuzase în unanimitate să-l primească pe ministrul Franţei.

Anglia, care se intitula prietena noastră, pregătea o imensă armată.

Prinţii imperiului, care se lăudau în gura mare cu neutralitatea lor, îi introduceau în timpul nopţii pe duşmani în centrele lor întărite.

Ducele de Baden i-a introdus pe austrieci în Kehl, la o leghe de Strasbourg.

În Flandra era încă şi mai rău. Luckner, un bătrîn soldăţoi imbecil, contracara toate planurile lui Dumouriez, singurul om dacă nu de geniu cel puţin inteligent pe care Franţa îl avea în faţa duşmanului.

La Fayette era la Curte şi ultima sa intervenţie dovedise cu prisosinţă că Adunarea, adică Franţa, nu trebuia să se bizuie pe el.

În sfîrşit Biron, viteaz şi de bună credinţă, descurajat de primele noastre înfrîngeri, nu concepea decît un război defensiv.

Iată deci ce se întîmpla înafara ţării.

În interior, Alsacia cerea insistent arme, dar ministrul de război, împreună cu întreaga Curte, nici nu se gîndeau să i le trimită.

În sud, un locotenent-general al prinţilor, guvernator al Languedoc-ului de jos şi al regiunii Cévennes, punea nobilimea să-i verifice forţele.

În vest, un simplu ţăran, Allan Redeler, anunţă la ieşirea din biserică, după liturghie, că prietenii regelui, înarmaţi, se vor întîlni lîngă o capelă vecină. Se adunară acolo dintr-un foc cinci sute de ţărani. Şuanii

aveau rădăcini solide în Vendée şi în Bretagne : nu le mai rămînea decît să înainteze.

În sfîrşit, din aproape toate directoratele dopartamentale veneau moţiuni contrarevoluţionare.

Primejdia era mare, ameninţătoare, teribilă. Cu atît mai mare, cu cît îi ameninţa nu numai pe oameni, ci şi patria.

Iată de ce, fără să fi fost proclamat cu glas tare, cuvintele „Patria e în primejdie !” se auzeau, pe şoptite, în toate părţile.

În rest, Adunarea aştepta.

Chabot şi Grangeneuve spuseseră : „Peste trei zile Vergniaud va vorbi.”

Şi se numărau orele care se scurgeau.

Vergniaud nu apăru la Adunare nici în prima, nici în a doua zi.

A treia zi, fiecare veni la Adunare cuprins parcă de febră. Nici un deputat nu lipsea din banca sa. Tribunele gemeau de lume.

Ultimul dintre toţi intră Vergniaud. Un murmur de satisfacţie trecu prin sală. Tribunele aplaudară cum sala aplaudă la intrarea unui actor iubit.

Vergniaud ridică fruntea de parcă ar fi căutat pe cel aplaudat : aplauzele devenind unanime, îi dădură de înţeles că despre el era vorba.

Vergniaud avea pe atunci abia treizeci şi trei de ani. Caracterul său era meditativ şi leneş. Geniul său indolent se complăcea în nepăsare. Aprig numai la plăceri, s-ar fi spus că se grăbea să culeagă din belşug florile unei tinereţi care trebuia să aibă o primăvară atît de scurtă ! Se culca tîrziu şi nu se scula niciodată înainte de amiază. Cînd trebuia să vorbească, îşi pregătea discursul cu trei sau patru zile înainte, îl şlefuia, îl ascuţea, cum îşi ascute, îşi lustruieşte şi îşi şlefuieşte armele un soldat în ajunul bătăliei. Ca orator era ceea ce se numeşte într-o sală de scrimă un bun trăgător. Lovitura nu i se părea bună decît dacă era

strălucit dată şi puternic aplaudată. Cuvîntul lui trebuia păstrat pentru clipele de primejdie, pentru clipele supreme.

Nu era un om obişnuit, a spus un poet, era omul zilelor mari.

În ce priveşte fizicul, Vergniaud era mai curînd scund decît înalt, dar era robust şi avea o înfăţişare de atlet. Părul îl purta lung şi fluturînd. În timp ce vorbea, îl scutura cum îşi scutură leul coama. Sub fruntea-i înaltă străluceau, umbriţi de sprîncene dese, doi ochi negri plini de blîndeţe sau de fulgere. Nasul era scurt, cam lat, ridicat mîndru în sus. Buzele erau groase şi, aşa cum dintr-un izvor apa ţîşneşte abundent şi sonor, aşa cădeau din gura lui cuvintele în cascade puternice, zvîrlind spumă şi zgomot. Ciupită toată de vărsat de vînt, pielea-i semăna cu marmura neşlefuită încă de dalta sculptorului, cioplită doar de ciocanul meseriaşului. Tenul palid se colora sau în stacojiu sau devenea livid, după cum sîngele i se urca în obraz sau i se retrăgea spre inimă. În repaos sau în mijlocul mulţimii, era un om obişnuit, asupra căruia ochiul istoricului, oricît de pătrunzător ar fi fost, n-avea nici un motiv să se oprească. Dar cînd flacăra pasiunii îi făcea sîngele să clocotească, cînd muşchii obrazului îi tresăltau, cînd comanda cu braţul întins tăcere şi domina mulţimea, omul devenea zeu, oratorul se transfigura, tribuna era muntele său Thabor !

Acesta era omul care sosea, cu pumnul încă strîns, dar încărcat de fulgere. După aplauzele care izbucniră la intrarea în sală, ghici ce se aştepta de la el.

Nu ceru cuvîntul. Merse drept la tribună, se urcă şi, în mijlocul unei tăceri pline de înfiorare, îşi începu discursul.

Primele sale cuvinte fură rostite cu accentul trist, profund, concentrat al unui om abătut. Părea de la început obosit, cum eşti de obicei la sfîrşit: căci de trei

zile se lupta cu geniul elocinţei. Ştia, ca Samson, că în efortul suprem ce-l va face va răsturna fără îndoială Templul şi că, urcîndu-se la tribună, printre coloanele încă în picioare şi bolta încă suspendată, va coborî păşind peste ruinele monarhiei.

Cum geniul lui Vergniaud se aflǎ în întregime în acest discurs, îl vom cita integral :

— Cetăţeni ! spuse Vergniaud la început, cu glas abia auzit, dar care deveni curînd grav, sonor, bubuitor. Cetăţeni, mă adresez vouă şi vă întreb :

În ce situaţie ciudată se găseşte azi Adunarea Naţională ? Ce fatalitate ne urmăreşte şi marchează fiecare zi prin evenimente care, producînd dezordine în lucrările noastre, ne aruncă înapoi fără încetare în agitaţia tumultoasă a îngrijorărilor, a speranţelor, a pasiunilor ? Ce destin pregăteşte Franţei această teribilă efervescenţă în sînul căreia eşti ispitit să te întrebi dacă revoluţia dă înapoi sau înaintează spre ţelul său ?

În momentul cînd armatele noastre din nord păreau să înainteze în Belgia, le vedem pe neaşteptate retrăgîndu-se în faţa duşmanului. Războiul este adus pe teritoriul nostru. Nefericiţilor belgieni nu le va rămîne despre noi decît amintirea incendiilor care ne-au luminat retragerea ! Dinspre Rin, prusacii se adună neîncetat la frontierele noastre descoperite. Cum se face că tocmai în momentul unei crize atît de hotărîtoare pentru existenţa naţiunii mişcarea armatelor noastre este oprită şi, prin dezorganizarea subită a ministerului de război, se rup legăturile de încredere şi apărarea ţării este lăsată la întîmplare pe mîini neexperimentate? Să fie adevărat că anumite cercuri se tem de biruinţele noastre ? Sînt oare zgîrciţi cu sîngele vărsat de armata emigranţilor de la Koblentz sau de a noastră ? Dacă fanatismul preoţilor ameninţă să ne lase pradă în acelaşi timp sfîşierilor războiului civil şi invaziei, care este atunci intenţia

celor ce resping cu o încăpăţînare de nerăpus sancţionarea decretelor noastre ? Vor oare să domnească peste oraşe părăsite, peste ogoare pustiite ? Care este exact cantitatea de lacrimi, de mizerie, de sînge, de morţi care să le satisfacă setea de răzbunare ? În sfîrşit, unde am ajuns ? Şi dumneavoastră, domnilor, cărora duşmanii Constituţiei se laudă a le fi zdruncinat curajul, cărora încearcă zilnic să le tulbure conştiinţa şi integritatea, calificîndu-vă dragostea de libertate drept spirit de răzvrătire — ca şi cum aţi fi uitat că o Curte despotică şi eroii laşi ai aristocraţiei i-au numit răzvrătiţi pe reprezentanţii care s-au dus să depună jurămînt la „Jeu de paume”, pe biruitorii Bastiliei, pe toţi aceia care au făcut şi au sprijinit Revoluţia ! — dumneavoastră, care nu sînteţi calomniaţi decît ca fiind străini de casta pe care Constituţia a doborît-o în ţărînă şi fiindcă nişte oameni înjosiţi, care regretă infama onoare de a se tîrî în faţa ei, nu pot spera să găsească în dumneavoastră nişte complici. Dumneavoastră, pe care vor să vă înstrăineze de popor, fiindcă ştiu că poporul vă sprijină şi că de-aţi merita, printr-o condamnabilă dezertare de la cauza sa, să fiţi părăsiţi de el, apoi ar fi uşor să vă desfiinţeze. Dumneavoastră, pe care au vrut să vă dezbine, dar care aţi amînat pentru după război vrajba şi neînţelegerile, şi cărora nu vi se pare nespus de plăcut să vă urîţi, încît să preferaţi această plăcere infernală salvării patriei. Dumneavoastră pe care au vrut să vă înspăimînte cu petiţii sprijinite de arme, ca şi cum n-aţi fi ştiut că la începutul revoluţiei sanctuarul libertăţii a fost înconjurat de sateliţii despotismului, Parisul asediat de armata Curţii şi că aceste zile de primejdie au fost zilele de glorie ale primei noastre Adunări ; vă voi atrage în sfîrşit atenţia asupra stării de criză în care ne aflăm.

Aceste tulburări interne au două cauze: manevrele aristocratice şi manevrele preoţeşti. Amîndouă tind către aceeaşi ţintă : contrarevoluţia.

Regele a refuzat să sancţioneze decretul privitor la tulburările religioase. Nu ştiu dacă sumbrul geniu al familiei de Medicis şi al cardinalului de Lorena mai rătăceşte pe sub bolţile palatului Tuileries şi dacă inima regelui mai este tulburată de ideile fantasmagorice care-i sînt sugerate. Dar nu ne este îngăduit să credem, fără a-l jigni şi fără a-l acuza că e vrăjmaşul cel mai primejdios al Revoluţiei, că ar dori să încurajeze prin lipsa de pedeapsă încercările criminale ale ambiţiei sacerdotale şi să redea trufaşilor complici ai papalităţii puterea cu care au asuprit deopotrivă popoarele şi regii. Nu ne este îngăduit să credem, fără să-l jignim şi fără să-l declarăm cel mai crunt vrăjmaş al ţării, că el s-ar complace să perpetueze instigările, să eternizeze tulburările care-l vor împinge prin război civil în prăpastie. Ajung la concluzia că, dacă se împotriveşte la decretele dumneavoastră o face pentru că se crede destul de puternic să menţină liniştea publică fără mijloacele pe care i le oferiţi. Şi dacă totuşi liniştea publică nu este menţinută, dacă forţa fanatismului mai ameninţă încă să dea foc regatului, dacă violenţele religioase mai fac încă prăpăd în departamente, înseamnă că înşişi reprezentanţii autorităţii regale sînt cauza tuturor relelor noastre. Ei bine, să răspundă cu capul de toate tulburările al căror pretext va fi religia! Manifestaţi, în condiţiile acestei răspunderi excepţionale, capătul răbdării dumneavoastră şi al neliniştii întregii naţiuni.

Grija dumneavoastră faţă de securitatea externă a statului v-a făcut să decretaţi instalarea unei tabere sub zidurile Parisului. Toţi federaţii din Franţa trebuiau să se adune acolo la 14 iulie, să repete jurămîntul de a trăi liberi sau de a muri. Suflul otrăvit al calomniei a defăimat acest proiect. Regele a refuzat să-şi dea

sancţiunea. Respect prea mult exercitarea unui drept constituţional pentru a vă propune să aruncaţi asupra miniştrilor răspunderea acestui refuz. Dar, dacă se întîmplă ca pămîntul libertăţii să fie pîngărit înainte de strîngerea batalioanelor, trebuie să-i trataţi ca pe nişte trădători ! Va trebui să-i aruncaţi pe ei înşişi în prăpastia pe care delăsarea sau reaua lor voinţă au săpat-o sub paşii libertăţii ! E timpul să rupem vălul pe care intriga şi linguşirea l-au pus pe ochii regelui şi să-i arătăm încotro se străduiesc să-l tîrască prietenii săi perfizi.

În numele regelui ridică prinţii francezi curţile Europei împotriva noastră. Pentru a răzbuna demnitatea regelui a fost încheiat tratatul de la Pilnitz. Pentru apărarea lui vedem strîngîndu-se în mare grabă în Germania, sub drapelul rebeliunii, vechile companii ale gărzilor regale. Pentru a-i veni lui în ajutor se înrolează emigranţii în armatele austriece şi se pregătesc să sfîşie sînul patriei. Pentru a li se alătura acestor vajnici cavaleri ai prerogativelor regale alţii îşi părăsesc posturile din faţa duşmanului, îşi trădează jurămîntul, golesc vistieriile, îi corup pe soldaţi şi îşi întemeiază fericirea pe laşitate, sperjur, nesupunere, furt şi asasinate. În sfîrşit, numele regelui se află legat de toate dezastrele noastre.

Or, iată ce citesc în Constituţie :

„Dacă regele ia conducerea unei armate şi îndreaptă forţele împotriva naţiunii, sau dacă nu se opune prin măsuri categorice unei asemenea acţiuni înfăptuite în numele său, se va considera că a abdicat de la tron.”

Degeaba ar răspunde regele :

„Este adevărat că duşmanii naţiunii pretind că acţionează numai pentru a-mi restabili puterea. Am

dovedit însă că nu sînt complicele lor. Am dat ascultare Constituţiei şi am pus trupe în stare de luptă. Este adevărat că aceste armate erau prea slabe, dar Constituţia nu prevede ce grad de putere trebuia să le dau. Este adevărat că le-am concentrat prea tîrziu, dar Constituţia nu specifică timpul în care trebuia să le concentreze. Este adevărat că tabere de rezervă le-ar fi putut sprijini, dar Constituţia nu mă obligă să constitui tabere de rezervă. Este adevărat ca atunci cînd generalii înaintau fără să întîmpine rezistenţa pe teritoriul duşman le-am dat ordin să se retragă, dar Constituţia nu-mi impune să cuceresc victoria. Este adevărat că miniştrii au înşelat Adunarea Naţională asupra numărului, dispoziţia trupelor şi aprovizionarea lor, dar Constituţia îmi dă dreptul să-mi aleg miniştrii. Ea nu-mi porunceşte nicăieri să-mi acord încrederea patrioţilor şi să-i izgonesc pe contrarevoluţionari. Este adevărat că Adunarea Naţională a adoptat decretele necesare pentru apărarea patriei şi că am refuzat să le sancţionez, dar Constituţia îmi garantează acest drept. În sfîrşit, este adevărat că se înfăptuieşte contrarevoluţia, că despotismul va pune din nou în mîinile mele sceptrul său de fier, că vă voi strivi cu el, că vă veţi umili, că vă voi pedepsi de a fi avut neruşinarea să vreţi să fiţi liberi ; dar toate acestea se vor face potrivit Constituţiei. N-a emanat de la mine nici un act pe care Constituţia să-l condamne : nu-i este deci îngăduit nimănui să se îndoiască de ataşamentul meu faţă de ea şi de zelul meu întru apărarea ei.”

Dacă ar fi posibil, domnilor, ca regele francezilor să ţină această cuvîntare derizorie în condiţiile calamităţilor unui război funest, în mijlocul tulburărilor provocate de o răsturnare contrarevoluţionară, dacă ar fi posibil ca el să ne vorbească despre dragostea sa

faţă de Constituţie cu o ironie atît de insultătoare, n-am fi în drept să-i răspundem :

— „O rege ! care aţi crezut fără îndoială că adevărul nu valorează mai mult decît minciuna şi că oamenii trebuie amăgiţi cu jurăminte, aşa cum se amăgesc copiii cu jucării; care v-aţi prefăcut că iubiţi legile numai spre a vă păstra puterea care să vă servească să sfidaţi aceste legi; că iubiţi Constituţia numai ca ea să nu vă azvîrle de pe tron, unde aveaţi nevoie să rămîneţi pentru a o distruge ; că iubiţi naţiunea numai ca să asiguraţi succesul perfidiilor dumneavoastră — credeţi oare că ne înşelaţi azi cu proteste ipocrite ? Credeţi că ne induceţi în eroare asupra cauzei nenorocirilor noastre prin artificiul scuzelor şi îndrăzneala sofismelor dumneavoastră ? Înseamnă oare că ne apăraţi opunînd soldaţilor străini forţe a căror inferioritate nu lasă nici o incertitudine asupra înfrîngerii lor ? Ne apăraţi oare cînd înlăturaţi proiectele care încercau să întărească interiorul regatului, sau cînd făceaţi pregătiri de rezistenţă pentru vremea cînd vom fi devenit pradă tiranilor ? Ne apăraţi oare cînd nu pedepseaţi un general care viola Constituţia şi cînd încătuşaţi curajul celor ce o slujeau ? Însemna că ne apăraţi cînd paralizaţi fără încetare guvernul prin dezorganizarea continuă a cabinetului ? Constituţia vă atribuia dreptul de a vă alege miniştrii pentru binele nostru, sau pentru prăbuşirea noastră ? V-a făcut şeful armatei pentru gloria, sau pentru ruşinea noastră ? În sfîrşit, v-a dat dreptul de sancţionare, o listă civilă şi atîtea mari prerogative, pentru a duce Constituţia şi ţara la pieire pe cale constituţională ?”

Cum faptele pe care le-am amintit nu sînt lipsite de legături foarte izbitoare cu mai multe acţiuni ale regelui; cum este sigur că falşii prieteni care-l înconjură sînt vînduţi conjuraţilor din Koblentz şi că ei

abia aşteaptă să-l ducă la pierzanie pe rege pentru a muta coroana pe capul vreunuia din conducătorii comploturilor lor ; cum este important pentru siguranţa sa personală şi pentru siguranţa ţării ca purtarea lui să nu mai fie supusă bănuielilor, voi propune o comunicare oficială care să-i amintească adevărurile spuse acum şi în care să i se demonstreze că neutralitatea pe care o păstrează între patrie şi Koblentz reprezintă o trădare faţă de Franţa.

În plus, cer să declaraţi că patria este în primejdie. Veţi vedea cum la acest strigăt de alarmă toţi cetăţenii se vor aduna, pămîntul se va umple de soldaţi şi se vor repeta miracolele care au acoperit de glorie popoarele din antichitate. Aşteptaţi ca, osteniţi de truda din timpul revoluţiei, sau corupţi de obiceiul de a face paradă în jurul unui castel, oamenii slabi să se obişnuiască să vorbească despre libertate fără entuziasm şi despre sclavie fără groază ? Ce ni se pregăteşte ? Vor să înscăuneze un guvern militar ? Curtea este bănuită de proiecte perfide. Ea face să se vorbească despre mişcări de trupe, despre legea marţială. Se urmăreşte ca minţile să se obişnuiască cu sîngele poporului. Palatul regelui francezilor s-a preschimbat deodată în fortăreaţă. Dar unde se află duşmanii ? Împotriva cui sînt îndreptate tunurile şi baionetele ? Prietenii Constituţiei au fost scoşi din guvern. Frînele statului sînt lăsate, nesigure, la voia întîmplării, în momentul cînd ar fi necesară tot atîta vigoare cît şi patriotism pentru a le ţine în mînă. Pretutindeni se aţîţă discordia, triumfă fanatismul, complicitatea ascunsă a guvernului măreşte îndrăzneala puterilor străine — care aruncă împotriva noastră armate şi arme — şi răceşte simpatia popoarelor, care se roagă în taină pentru triumful libertăţii. Cohortele duşmane se pun în mişcare, intriga şi perfidia urzesc trădări. Corpul legislativ opune acestor comploturi decrete riguroase, dar necesare.

Mîna regelui le rupe ! Chemaţi-i, e timpul să-i chemaţi pe toţi francezii să salveze patria ! Arătaţi-le prăpastia în toată imensitatea ei. Nu vor putea sări peste ea decît printr-un efort extraordinar. Dumneavoastră sînteţi chemaţi să-i pregătiţi pentru acest efort, printr-un şoc electric care să imprime un uriaş elan ţării întregi. Imitaţi-i pe spartanii de la Termopile, sau pe acei venerabili bătrîni din senatul roman, care s-au dus să aştepte în pragul casei lor moartea pe care nişte învingători fioroşi o aduceau patriei lor. Nu, nu va fi nevoie să vă rugaţi ca din cenuşa voastră să se nască învingători. În ziua cînd sîngele vostru va înroşi pămîntul, tirania, orgoliul ei, palatele ei, protectorii ei vor dispărea pe veci în faţa atotputerniciei naţionale şi în faţa mîniei poporului !

Exista în acest discurs extraordinar o forţă ascendentă, o gradaţie crescîndă, un crescendo al furtunilor care bătea aerul cu o imensă aripă asemănătoare unui uragan.

De aceea, efectul a şi fost cel al unei trombe : întreaga Adunare — feuillanţi, regalişti, constituţionalişti, republicani, deputaţi, spectatori, bănci, tribune — totul a fost învăluit, purtat, ridicat de puternicul vîrtej. Toţi au scos strigăte de entuziasm.

În aceeaşi seară, Barbaroux îi scria prietenului său Rebeequi, rămas la Marsilia : *Trimite-mi cinci sute de oameni care să ştie să moară.*

Capitolul 45
LA A TREIA ANIVERSARE A CĂDERII BASTILIEI

La 11 iulie, Adunarea declară că patria era în primejdie. Dar pentru a promulga declaraţia era nevoie de aprobarea regelui.

Regele nu o dădu decît în seara de 21.

Într-adevăr, a recunoaşte oficial că patria era în primejdie însemna, din partea autorităţii, o mărturisire a neputinţei sale ; însemna un apel către naţiune să se salveze singură, fiindcă regele nu mai putea, sau nu mai voia s-o salveze.

În răstimpul dintre 11 şi 21 iulie, o teroare cumplită zgudui castelul. Curtea se aştepta, în ziua de 14 iulie, la un complot împotriva vieţii regelui.

O comunicare a iacobinilor întări această temere. Era redactată de Robespierre : este uşor de recunoscut, după stilul cu două tăişuri. Comunicarea se adresa federaţilor care veneau la Paris pentru sărbătoarea de la 14 iulie, atît de crunt înecată în sînge cu un an în urmă.

Salut francezilor din cele optzeci şi trei de departamente ! spunea Incoruptibilul. Salut marseiezilor ! Salut patriei puternice, invincibile, care-şi adună copiii în jurul ei în zilele de primejdie şi de sărbătoare ! Să ne deschidem casele fraţilor noştri !

Cetăţeni, oare aţi alergat cu toţii doar pentru o zadarnică ceremonie de federalizare şi pentru jurăminte de prisos ? Nu, nu, veniţi în fuga mare la strigătul naţiunii care vă cheamă, ameninţată din afară, trădată înlăuntru ! Şefii noştri perfizi ne mînă armatele în capcane. Generalii noştri respectă teritoriile tiranului austriac şi ard oraşele fraţilor noştri belgieni. Un monstru, La Fayette, a venit să insulte

făţiş întreaga Adunare Naţională. Înjosită, ameninţată, grav jignită, mai există ea oare ? Atîtea atentate sfîrşesc prin a trezi naţiunea, şi iată-vă sosind. Cei ce amăgesc poporul vor încerca să vă ademenească. Ocoliţi-le mîngîierile, ocoliţi-le mesele unde se bea moderaţia şi uitarea datoriei. Păstraţi-vă în inimă bănuielile ! Ora fatală va suna !

Iată altarul patriei! Veţi suporta ea nişte idoli laşi să se aşeze între voi şi libertate, spre a uzurpa cultul care i se datorează ? Să nu prestăm jurămînt decît patriei, în braţele nemuritoare ale regelui naturii. Totul ne aminteşte aici, pe acest Champ-de-Mars, jurămîntul strîmb al duşmanilor noştri. Nu putem face nici un pas fără a călca pe un loc pătat de sîngele nevinovat pe care l-au vărsat! Primeniţi acest pămînt, răzbunaţi acest sînge şi nu ieşiţi din această incintă decît după ce veţi fi hotărît salvarea patriei !

Era greu să te exprimi mai categoric. Nicicînd un îndemn la asasinat n-a fost dat în termeni mai concreţi. Nicicînd represalii sîngeroase n-au fost predicate cu un glas mai limpede şi mai insistent.

Şi, observaţi bine, Robespierre, tribunul şiret, oratorul cu idei încîlcite, era acela care, cu glasul său mieros, le spunea deputaţilor celor optzeci şi trei de departamente : „Prieteni, credeţi-mă, regele trebuie ucis!”

Frica îi cuprinse pe toţi în Tuileries, mai ales pe rege. Erau convinşi că cele întîmplate la 20 iunie n-au avut alt scop decît asasinarea regelui în mijlocul unei încăierări, şi dacă crima nu fusese comisă, aceasta s-a datorat doar curajului regelui, care i-a impresionat pe asasini.

Era ceva adevărat în toate acestea.

Or, spuneau curtenii care mai rămăseseră în jurul celor doi condamnaţi, regele şi regina, crima care eşuase la 20 iunie fusese amînată pentru 14 iulie.

Erau atît de convinşi, încît îl implorau pe rege să-şi pună un pieptar, pentru ca prima lovitură de cuţit sau primul glonte ricoşînd să le dea timp prietenilor săi să-i sară în ajutor.

Vai ! regina nu o mai avea lîngă ea, ca prima dată, pe Andrée s-o ajute, să încerce în miez de noapte, cu mînă tremurîndă, într-un colţ retras al palatului Tuileries — aşa cum făcuse şi la Versailles — trăinicia armurii de mătase.

Din fericire, păstraseră pieptarul pe care regele îl încercase în prima sa călătorie spre Paris, ca să-i facă plăcere reginei, dar pe care refuzase apoi să-l poarte.

Numai că regele era supravegheat îndeaproape şi nu putea găsi o clipă spre a-l mai putea încerca odată şi a-i corecta eventualele defecte. Doamna Campan a fost astfel nevoită să-l poarte sub rochie timp de trei zile.

În sfîrşit, într-o dimineaţă, regele intră în camera reginei, îşi scoase repede haina, în timp ce doamna Campan închidea uşile, şi încercă pieptarul. După ce îl încercă, o trase pe doamna Campan spre el şi-i spuse încetişor :

— Fac asta doar s-o mulţumesc pe regină. Nu mă vor asasina, Campan, fiţi liniştită. Şi-au schimbat planul şi trebuie să mă aştept la un alt fel de moarte. În orice caz, treceţi pe la mine după ce ieşiţi de la regină. Am să vă încredinţez ceva.

Regele ieşi.

Regina îi văzuse vorbind între patru ochi fără să fi auzit nimic. Îl urmări pe rege cu o privire îngrijorată şi, după ce uşa se închise în urma lui, spuse :

— Campan, ce-ţi spunea regele ?

Înecată în plîns, doamna Campan se aruncă în genunchi în faţa patului reginei, care îi întinsese mîinile, şi îi repetă cu glas tare tot ce-i şoptise regele.

Regina clătină trist din cap.

— Da, spuse ea, asta e părerea regelui şi încep s-o adopt şi eu. Regele pretinde că tot ce se petrece acum în Franţa este o imitare a celor petrecute în Anglia în secolul trecut. Citeşte întruna istoria nefericitului Carol, spre a se comporta mai bine decît regele Angliei... Da, da, mă tem de un proces intentat regelui, draga mea Campan ! Vai ! Ce vor deveni sărmanii mei copii ?

Regina nu mai putu vorbi. Puterile o părăsiră şi izbucni în plîns. Atunci, doamna Campan se ridică şi se grăbi să-i pregătească un pahar de apă cu zahăr şi cu eter, dar regina îi făcu un semn din mînă.

— De boli de nervi, sărmana mea Campan, spuse ea, suferă femeile fericite. Dar nici toate medicamentele din lume nu pot vindeca bolile sufletului ! De la începutul nenorocirilor mele nu-mi mai simt trupul, îmi simt numai destinul... Nu spuneţi nimic din toate astea regelui, şi duceţi-vă la el.

Doamna Campan ezită să se supună.

— Ei, ce se întîmplă ? întrebă regina.

— Oh ! doamnă, exclamă doamna Campan, trebuie să vă spun că am făcut pentru Majestatea Voastră un corset asemănător cu pieptarul regelui, şi o implor în genunchi pe Majestatea Voastră să-l pună.

— Mulţumesc, scumpa mea Campan, spuse Maria- Antoaneta.

— Aşadar, Majestatea Voastră îl primeşte ? strigă bucuroasă camerista.

— Îl primesc cu mulţumire pentru gîndul dumitale devotat, dar mă voi feri să-l port.

Apoi, luîndu-i mîna, adăugă în şoaptă :

— Aş fi prea fericită dacă m-ar asasina ! Doamne ! Vor fi făcut mai mult decît dumneata salvîndu-mi viaţa : mă vor elibera... Du-te, Campan, du-te !

Doamna Campan ieşi. Era şi timpul : se înăbuşea.

În coridor îl întîlni pe rege, care venea spre ea. Vă- zînd-o, se opri şi îi întinse mîna. Doamna Campan apucă mîna regală şi voi s-o sărute, dar regele, atrăgînd-o spre el, o sărută pe amîndoi obrajii. Apoi, fără să-i dea timp să se dezmeticească, îi spuse :

— Veniţi !

Regele mergea înaintea ei şi, oprindu-se în coridorul interior care ducea spre camera sa şi a delfinului, căută cu mîna un resort şi deschise un dulap, atît de perfect ascuns în perete, încît deschizătura i se pierdea în mijlocul crestăturilor maronii care formau partea umbrită a pietrelor vopsite. Era dulapul de fier pe care-l zidise şi-l închisese cu ajutorul lui Gamain. O servietă mare, plină de hîrtii, se afla în acest dulap şi unul din rafturi adăpostea cîteva mii de ludovici de aur.

— Uite, Campan, spuse regele, luaţi această servietă şi duceţi-o la dumneavoastră.

Doamna Campan încercă să ridice servieta, dar era prea grea.

— Sire, spuse ea, nu pot.

Aşteptaţi, aşteptaţi, zise regele.

Şi, după ce închise dulapul, care odată închis redevenea perfect invizibil, luă servieta şi o duse pînă în camera doamnei Campan.

— S-a făcut! spuse el ştergîndu-şi fruntea.

— Sire, întrebă doamna Campan, ce trebuie să fac cu această servietă ?

— O să vă spună regina, comunicîndu-vă în acelaşi timp şi ce conţine.

Şi regele ieşi.

Pentru ca servieta să nu fie văzută, doamna Campan o strecură cu mari eforturi între cele două saltele ale patului său şi, intrînd la regină îi spuse :

— Doamnă, am la mine o servietă pe care mi-a adus-o regele. Mi-a spus că Majestatea Voastră îmi va explica ce conţine şi ce trebuie să fac cu ea.

Regina îşi puse mîna atunci pe mîna doamnei Campan, care stătea în picioare în faţa patului ei aşteptînd răspunsul.

— Campan, spuse ea, sînt documente care ar fi mortale pentru rege dacă — ferească Dumnezeu — s-ar ajunge pînă acolo încît să i se intenteze un proces. Dar, în acelaşi timp, şi asta este fără îndoială ceea ce ţine să vă spun, se mai află în această servietă darea de seamă a unei şedinţe a Consiliului, în care regele s-a pronunţat împotriva războiului. I-a pus pe toţi miniştrii să semneze alături de el, şi chiar în caz de proces socoteşte că, pe cît de dăunătoare i-ar fi celelalte documente, pe atît îi va fi acesta de folos.

— Dar, doamnă, întrebă camerista aproape îngrozită, ce trebuie să fac cu actele ?

— Ce vei voi, Campan, cu condiţia să fie în siguranţă. Eşti singură răspunzătoare. Numai că nu te vei mai îndepărta de mine chiar şi cînd nu vei fi de serviciu. Împrejurările sînt de asemenea natură încît aş putea avea nevoie de dumneata dintr-o clipă într-alta. În acest caz, Campan, deoarece eşti una dintre acele prietene pe care mă pot bizui, doresc să te am la îndemînă...

Sosi şi serbarea din 14 iulie.

Pentru Revoluţie nu se punea problema să-l asasineze pe Ludovic al XVI-lea — probabil că nimeni nu se gîndise la aşa ceva — ci să se proclame triumful lui Pétion asupra regelui.

Am arătat că, drept urmare a celor petrecute la 20 iunie, Pétion fusese destituit de directoratul Parisului. Fără confirmarea din partea regelui, aceasta n-ar fi însemnat nimic. Dar suspendarea fusese confirmată de o proclamaţie regală trimisă Adunării.

În 13, adică în ajunul marii sărbători dedicate aniversării căderii Bastiliei, Adunarea, din proprie iniţiativă, ridicase această suspendare.

Pe ziua de 13, la 11 dimineaţa, regele coborî scara cea mare, împreună cu regina şi copiii. Trei sau patru mii de oameni din trupe şovăielnice escortau familia regală. Regina căuta zadarnic pe chipurile soldaţilor şi a celor din garda naţională un semn de simpatie : cei mai devotaţi întorceau capul şi îi ocoleau privirea.

Cît despre popor, nu te puteai înşela asupra sentimentelor sale ; strigătele de „Trăiască Pétion” răsunau de peste tot. Apoi, parcă pentru a conferi acestor ovaţii un caracter mai durabil decît ar avea un entuziasm de moment, regele şi regina puteau citi pe toate pălăriile două cuvinte, care confirmau în acelaşi timp înfrîngerea lor şi triumful duşmanului lor : „Trăiască Pétion !”

Regina era palidă şi tremura. Convinsă, în ciuda celor ce-i spusese doamnei Campan, că exista un complot împotriva vieţii regelui, tresărea în fiecare clipă, crezînd că vede întinzîndu-se spre el o mînă înarmată cu un cuţit, sau îndreptîndu-se asupra lui un braţ înarmat cu un pistol.

Ajuns la Champ-de-Mars, regele coborî din trăsură, luă loc la stînga preşedintelui Adunării şi se îndreptă cu el spre altarul patriei.

Acolo, regina trebui să se despartă de rege pentru a se urca împreună cu copiii în tribuna care le fusese rezervată.

Se opri, refuzînd să urce înainte ca regele să fi ajuns la locul său şi urmărindu-l din priviri.

La picioarele altarului patriei se produse una din acele agitaţii subite cum obişnuiesc să facă mulţimile. Regele dispăru de parcă se scufundase. Regina scoase un ţipăt şi voi să se repeadă spre el. Dar el reapăru şi urcă treptele altarului patriei.

Printre simbolurile obişnuite care figurau la festivităţile solemne, ca Justiţia, Forţa, Libertatea, se vedea unul care strălucea misterios şi ameninţător sub

un văl purtat de un bărbat îmbrăcat în negru, încununat cu ramuri de chiparos.

Acest simbol înfricoşător atrăgea în mod special ochii reginei. Era parcă ţintuită pe locul ei şi, aproape liniştită în privinţa regelui care ajunsese în vîrful altarului patriei, nu-şi putea lua ochii de la sumbra apariţie.

În cele din urmă, făcînd un efort să-şi descleşteze buzele, întrebă, fără să se adreseze în special cuiva :

— Cine e acest om îmbrăcat în negru şi încununat cu ramuri de chiparos ?

O voce care o făcu să tresară îi răspunse :

— Călăul !

— Şi ce ţine în mînă sub acest văl ? continuă regina.

— Securea lui Carol I.

Regina păli şi se întoarse. I se păru că mai auzise cîndva sunetul acestui glas.

Nu se înşela : cel ce vorbise era omul de la castelul Tavernay, de la podul Sèvres, de la întoarcerea din Varennes — nimeni altul decît Cagliostro.

Scoase un ţipăt şi căzu leşinată în braţele doamnei Elisabeth.

Capitolul 46
PATRIA ESTE ÎN PRIMEJDIE

La orele şase dimineaţa, în ziua de 22 iulie, opt zile după serbarea de pe Champ-de-Mars, întregul Paris tresări la zgomotul unui tun de mare calibru, ce trăgea de pe Pont-Neuf.

Un tun de la Arsenal îi răspunse ca un ecou.

Acest zgomot violent avea să se repete din oră în oră ziua întreagă.

Cele şase legiuni ale gărzii naţionale, conduse de cei şase comandanţi, erau adunate din zori la primărie. Fură organizate două cortegii, pentru a duce pe străzile Parisului şi în cartierele mărginaşe proclamaţia privind primejdia în care se afla patria.

Danton avusese ideea acestei înfricoşătoare sărbători, cerîndu-i lui Sergent să-i facă programul. Sergent, artist mediocru ca gravor, dar mare ca regizor ; Sergent a cărui ură se înzecise după insultele cu care fusese copleşit la Tuileries, desfăşurase în programul acestei zile o grandioasă punere în scenă, pe care avea s-o perfecţioneze după 10 august.

Fiecare cortegiu, din care unul urma să coboare şi celălalt să urce în oraş, porni de la primărie la şase dimineaţa. Cortegiul era deschis de un detaşament de cavalerie cu fanfara în frunte. Melodia cîntată de fanfară, compusă pentru această ocazie, era sumbră şi semăna a marş funebru.

În spatele detaşamentului de cavalerie veneau şase tunuri, care înaintau în front acolo unde străzile şi cheiurile erau destul de largi şi cîte două pe străzile înguste.

Urmau apoi patru aprozi călare, purtînd patru drapele, pe fiecare din ele fiind înscris unul dintre aceste patru cuvinte :

LIBERTATE — EGALITATE — CONSTITUŢIE — PATRIE.

Veneau apoi doisprezece funcţionari municipali, încinşi cu săbii şi cu eşarfe.

Apoi singur, izolat ca şi Franţa, un soldat din garda naţională, călare, ducea o flamură mare, tricoloră, pe care scria :

CETĂŢENI ! PATRIA ESTE ÎN PRIMEJDIE !

Apoi, în aceeaşi ordine ca şi primele, urmau alte şase tunuri, care înaintau în salturi greoaie, duruind. În urma lor venea un detaşament al gărzii naţionale. Apoi un al doilea detaşament de cavalerie închidea coloana.

În fiecare piaţă, la fiecare pod, la fiecare răscruce de drumuri, cortegiul se oprea.

Se ordona linişte prin duruit de tobe.

Oamenii fluturau drapele şi, cînd nu se mai auzea nici un zgomot, cînd zece mii de spectatori îşi reţineau, gîfîind, răsuflarea, se ridica glasul grav al slujbaşului municipal, care citea documentul aprobat de corpul legislativ şi adăuga :

PATRIA ESTE ÎN PRIMEJDIE !

Acest ultim strigăt era înspăimîntător şi răsuna în toate inimile. Era strigătul naţiunii, al patriei, al Franţei! Era ca o mamă în agonie care striga : „Ajutor, copiii mei!”

Şi-apoi, din oră în oră, răsuna lovitura de tun de pe Pont-Neuf, cu ecoul său de la Arsenal.

În toate pieţele mari din Paris — piaţa catedralei Notre-Dame fiind centrul acţiunii — fuseseră ridicate amfiteatre pentru înrolarea voluntarilor.

În mijlocul acestor amfiteatre se afla o scîndură lată, aşezată pe două tobe, servind drept masă de

înrolare. De cîte ori valul de oameni se izbea de amfiteatru, tobele gemeau ca suflul unei furtuni îndepărtate.

Corturi împodobite cu drapele tricolore erau ridicate în jurul amfiteatrului, avînd în vîrfurile lor banderole tricolore şi coroane din frunze de stejar.

Slujbaşi municipali cu eşarfe ocupau locurile din jurul mesei şi, pe măsură ce se făceau înrolările, eliberau certificate celor înrolaţi.

De fiecare parte a amfiteatrului se aflau două tunuri. La piciorul scării duble cînta neîncetat o fanfară. În faţa corturilor, urmînd aceeaşi linie curbă, se formase un cerc de cetăţeni înarmaţi.

Era în acelaşi timp ceva măreţ şi înfricoşător. Era o exaltare de patriotism.

Fiecare dădea buzna să fie înscris. Sentinelele nu-i puteau ţine în loc pe cei ce se prezentau : rîndurile erau rupte în fiecare clipă.

Cele două scări ale amfiteatrului — una pentru urcat, cealaltă pentru coborît — nu aveau capacitatea necesară, oricît de largi erau.

Fiecare urca cum putea, ajutat de cei care se urcaseră mai înainte. Apoi, după ce-şi vedea numele înscris şi primea adeverinţa, sărea jos cu strigăte de mîndrie, fluturînd documentul, cîntînd *Ça ira*, ducîndu-se să sărute gura tunurilor.

Era logodna poporului francez cu acest război de douăzeci şi doi de ani, care, dacă nu l-a avut în trecut, va avea drept rezultat în viitor libertatea lumii.

Printre aceşti voluntari erau unii prea bătrîni, nerozi sublimi care-şi ascundeau vîrsta. Erau alţii prea tineri care, minţind pios, se ridicau în vîrful picioarelor şi răspundeau : „Şaisprezece ani !” cînd nu aveau decît paisprezece.

În felul acesta plecară din Bretania bătrînul Le Tour d'Auvergne şi din sud tînărul Viala.

Cei ce erau reţinuţi de legături de nedesfăcut plîn- geau că nu puteau pleca. De ruşine îşi ascundeau capul în mîini, şi cei aleşi le strigau :

— Dar cîntaţi şi voi, ăştia ! Strigaţi şi voi : „Trăiască naţiunea !”

Şi strigăte neaşteptate şi puternice de „Trăiască naţiunea !” urcau în văzduh, pe cînd din oră în oră, mereu, tunul de pe Pont-Neuf şi ecoul său de la Arsenal bubuiau vîrtos.

Fierberea era atît de mare, spiritele erau atît de puternic zguduite, încît însăşi Adunarea se înspăimîntă de opera sa.

Trimise patru membri să străbată Parisul în lung şi-n lat. Aceştia aveau drept misiune să spună :

— Fraţilor, în numele patriei, nici un fel de răscoală ! Curtea o doreşte, pentru a obţine îndepărtarea regelui. Deci să nu oferim Curţii nici un pretext. Regele trebuie să rămînă printre noi !

Apoi, aceşti propagatori îndîrjiţi adăugau încetişor :

— Trebuie să-şi primească pedeapsa !

Şi se aplauda peste tot pe unde treceau aceşti oameni. Şi se auzea trecînd prin mulţime, aşa cum se, aude venind suflul furtunii în ramurile unei păduri : „Trebuie să-şi primească pedeapsa !” Nu se spunea cine, dar fiecare ştia bine pe cine voiau să pedepsească.

Zarva dură pînă la miezul nopţii. Pînă la miezul nopţii tunul bubui, pînă la miezul nopţii mulţimea staţionă în jurul amfiteatrelor.

Mulţi dintre cei înrolaţi rămaseră acolo, făcînd prima lor tabără la picioarele altarului patriei.

Fiecare bubuitură de tun răsunase pînă în inima palatului Tuileries. Inima palatului era camera regelui, unde se găseau reuniţi Ludovic al XVI-lea, Maria-Antoaneta, copiii regali şi prinţesa de Lamballe. Nu se

despărţiseră toată ziua. Simţeau că soarta lor se hotăra în această zi mare şi solemnă.

Familia regală nu se despărţi decît la miezul nopţii, adică după ce tunul încetă să mai tragă.

De cînd ştia că poporul se adună în cartierele mărginaşe, regina nu mai dormea la parter. Prietenii ei reuşiseră s-o convingă să urce la primul etaj, între apartamentul regelui şi cel al delfinului.

Se trezea de obicei din zori şi cerea categoric să nu fie închise nici obloanele nici jaluzelele, pentru ca insomniile să-i fie mai puţin chinuitoare.

Doamna Campan dormea în aceeaşi cameră cu regina.

Să povestim cu ce prilej a consimţit regina ca una din doamnele ei să doarmă lîngă ea.

Într-o noapte, cînd regina tocmai se culcase — era aproape unu noaptea — iar doamna Campan era în picioare în faţa patului Măriei Antoaneta şi sta de vorbă cu ea, se auziră deodată paşi în coridor, apoi un zgomot că o luptă între doi bărbaţi.

Doamna Campan vru să se ducă să vadă ce se întîmplă, dar regina, cramponîndu-se de camerista ei, mai bine zis de prietena ei, îi zise :

— Nu mă părăsi, Campan ?

Între timp, un glas strigă din coridor :

— Nu vă temeţi, doamnă ! E un mizerabil care voia să vă ucidă, dar l-am prins !

Era glasul valetului.

— Doamne ! exclamă regina ridicînd mîinile spre cer. Ce viaţă duc ! Insulte în timpul zilei, asasini noaptea !

Apoi regina îi strigă valetului :

— Dă-i drumul acestui om şi deschide-i uşa !

— Dar, doamnă... spuse doamna Campan.

— Vai, draga mea, dacă ar fi arestat, mîine ar fi purtat în triumf de iacobini !

Omul a fost eliberat. Era un băiat care ajuta la toaleta regelui.

Din acea zi, regele obţinuse ca cineva să doarmă în camera reginei. Maria-Antoaneta o alese pe doamna Campan.

În noaptea care a urmat declaraţiei că patria e în primejdie, doamna Campan se trezi pe la ora două dimineaţa. O rază de lună, ca o luminăţie nocturnă, ca o flacăra prietenoasă, trecea prin geamuri şi se aşternea pe patul reginei, dînd cearşafurilor o nuanţă albăstruie.

Doamna Campan auzi un suspin : înţelese că regina nu dormea.

— Vă doare ceva, Majestate ? întrebă ea încet.

— Mă doare mereu, Campan, răspunse Maria-Antoaneta. Sper totuşi că această suferinţă se va termina curînd.

— Doamne ! exclamă camerista, oare Majestatea Voastră are iar vreun gînd sinistru ?

— Nu, Campan, dimpotrivă.

Apoi, întinzîndu-i mîna palidă, care deveni şi mai palidă în raza lunii, spuse cu o adîncă melancolie :

— Peste o lună, această rază de lună ne va vedea liberi şi dezlegaţi de lanţurile noastre.

— Ah ! exclamă doamna Campan bucuroasă, aţi acceptat ajutorul domnului de La Fayette şi veţi fugi ?

— Ajutorul domnului de La Fayette ? Oh, nu ! Mulţumesc lui Dumnezeu ! spuse regina cu un accent de silă care nu lăsa urme de îndoială. Nu, dar peste o lună nepotul meu Francisc va fi la Paris.

— Sînteţi chiar atît de sigură, Majestate ? exclamă doamna Campan speriată.

— Da, spuse regina, totul e hotărît : Prusia şi Austria s-au aliat. Amîndouă puterile reunite se vor îndrepta spre Paris. Avem intinerariul prinţilor şi al armatelor aliate şi putem spune cu certitudine : — În ziua de cutare salvatorii noştri vor fi la Valenciennes —

În ziua de cutare la Verdun... În cele din urmă la Paris !”

— Şi nu vă temeţi... ?

Doamna Campan se opri.

-— Să fiu asasinată ? spuse regina completînd fraza. Ştiu că există şi această posibilitate. Dar, ce vrei, Campan ? Cine nu riscă, nu cîştigă !

— Şi în ce zi speraţi să intre în Paris suveranii aliaţi ? întrebă doamna Campan.

— Între 15 şi 20 august, răspunse regina.

— Să vă audă Dumnezeu ! spuse camerista.

Din fericire, Dumnezeu n-a auzit. Sau, mai bine zis, a auzit şi a trimis Franţei un ajutor pe care nu conta: MARSEIEZA.

Capitolul 47
„LA MARSEILLAISE”

Ceea ce o liniştea pe regină era exact ceea ce ar fi trebuit s-o înspăimînte : manifestul ducelui de Brunswick.

Acest manifest, redactat în palatul Tuileries şi pornit de acolo în primele zile ale lunii, n-avea să revină la Paris decît la 26 iulie.

Dar aproape în clipa cînd se redacta la Paris acest manifest absurd, nesăbuit — al cărui efect îl vom vedea curînd — să povestim ce se petrecea la Strasbourg.

Strasbourg, unul dintre oraşele noastre cele mai franceze, deoarece tocmai scăpase de sub ocupaţia austriacă, Strasbourg, unul dintre cele mai solide ziduri de apărare ale Franţei, avea, după cum am mai spus, duşmanul la porţile sale. Tocmai de aceea chiar la Strasbourg se strîngeau de şase luni, adică de cînd se vorbea despre război, tinerele batalioane de -voluntari cu suflet înflăcărat şi patriotic.

Strasbourg, care îşi oglindea superbul turn al catedralei în Rin, singurul care ne despărţea de duşman, era în acelaşi timp o vatră clocotitoare de luptă, de tinereţe, de bucurie, de plăceri, de baluri, de reviste, în care zgomotul mijloacelor de luptă se amesteca neîncetat cu cel al mijloacelor de sărbătoare.

Din Strasbourg, unde pe o poartă soseau voluntari ce urmau să fie pregătiţi, ieşeau prin alta soldaţi gata de luptă. Acolo se întîlneau, se îmbrăţişau, îşi luau rămas bun de la prieteni. Surorile plîngeau, mamele se rugau, taţii spuneau : „Duceţi-vă, muriţi pentru Franţa !”

Şi toate acestea în dangătul clopotelor şi în bubuitul tunurilor, două glasuri de bronz care-i vorbesc

lui Dumnezeu, unul spre a-i cere milă, celălalt spre a-i cere dreptate.

La una din aceste despărţiri, mai solemnă decît altele fiindcă soldaţii erau mai numeroşi, Dietrich, primarul oraşului, demn şi minunat patriot, îi invită pe aceşti viteji să vină la el la un banchet, să fraternizeze cu ofiţerii din garnizoană.

Cele două fiice ale primarului şi douăsprezece sau cincisprezece dintre prietenele lor, blonde şi nobile fete ale Alsaciei, care, după părul lor de aur, puteau fi asemuite cu nişte nimfe ale zeiţei Ceres, trebuiau dacă nu să prezideze, dar cel puţin, ca tot atîtea buchete de flori, să înfrumuseţeze şi să înmiresmeze banchetul.

Printre comeseni se afla un obişnuit oaspete al casei Dietrich, un distins tînăr din Franche-Comté, numit Rouget de l'Isle. Avea pe atunci douăzeci de ani şi, ca ofiţer de geniu, se afla în garnizoană la Strasbourg.

Poet şi muzician, pianul la care cînta era unul din instrumentele care se auzeau în imensul concert, iar glasul lui, unul dintre cele care răsunau printre cele mai puternice şi mai patriotice.

Niciodată un banchet mai francez şi mai naţional n-a fost luminat de un soare de iunie mai fierbinte.

Nimeni nu vorbea despre sine : toţi vorbeau despre Franţa.

E-adevărat că moartea şedea la pîndă ca în banchetele antice, dar o moarte frumoasă, zîmbitoare, fără coasa hidoasă şi clepsidra funebră, ci purtînd într-o mînă o sabie şi în cealaltă o cunună de laur !

Se întrebau ce puteau cînta : vechiul *Ça ira* era un cîntec de mînie şi de război civil ; le trebuia un strigăt patriotic, frăţesc şi în acelaşi timp ameninţător pentru străinătate.

Cine va fi oare Tirteul[1] modern care va creea în mijlocul fumului tunurilor, al şuieratului ghiulelelor şi al gloanţelor imnul Franţei împotriva duşmanului ?

La această întrebare, Rouget de l'Isle, entuziast, îndrăgostit şi patriot, răspunse ;

— Eu!

Şi ieşi în fugă din sală.

Peste o jumătate de oră, cînd abia îşi dădură seama de lipsa lui, totul era făcut : cuvintele şi muzica. Totul se înjghebase dintr-o ţîşnitură, turnată într-un tipar ca statuia unui zeu.

Rouget de l'Isle se înapoie, cu pletele date pe spate, cu fruntea îmbrobonită de sudoare, gîfîind de lupta ce o dăduse între cele două surori sublime, muzica şi poezia.

— Ascultaţi ! spuse el. Ascultaţi cu toţii !

Distinsul tînăr era sigur de muza sa. Toţi se întoarseră la auzul glasului său, unii cu paharul în mînă, alţii ţinînd o mînă fremătătoare în a lor.

Rouget de l'Isle începu :

Haideţi, copii ai ţării mele,
Ziua izbînzii a sosit!
Stindardul tiraniei grele
Spre noi din nou s-a dezvelit .
Dar n-auziţi voi colo-n vale
Cum mugesc crunţii soldaţi ?
Ei toţi sugrum ca lupi turbaţi
Soţii şi fii ce l-ies în cale !
La arme, cetăţeni! şi fronturi mari formaţi!
Porniţi! ş-un sînge spurcat în cale vi-l vărsaţi!

[1] Tirteu — poet elegiac grec (sec. VII î.e.n.). După legendă, el i-a înflăcărat pe spartani în timpul celui de-al doilea război împotriva Messeniei. (N.T.)

La auzul acestui prim cuplet, un fior electric străbătu întreaga adunare. Izbucniră două sau trei urale de entuziasm, dar glasuri dornice să audă urmarea strigară de îndată :

— Linişte ! linişte ! ascultaţi !

Rouget continuă cu un gest de adîncă indignare :

Ce vor aste oaste barbare
Ce-n contra noastră uneltesc ?
Şi pentru ce aceste fiare
Neîncetat se asmuţesc ?
Francezi! ah ! ce batjocorire !
În suflet voi nu o simţiţi ?
Ei vor pe noi înlănţuiţi
Să ne tîrască în robire.
La arme, cetăţeni!

De astă dată Rouget de l'Isle nu mai avu nevoie să apeleze la cor : un singur strigăt izbucni din toate piepturile :

...şi fronturi mari formaţi!
Porniţi! ş-un sînge spurcat în cale vi-l vărsaţi !

Rouget de l'Isle a fost nevoit să ceară tăcere pentru a putea cînta următorul cuplet. Îl ascultară exaltaţi. Glasul indignat deveni ameninţător :

Tirani şi vînzători, vai vouă !
Dispreţul numai meritaţi,
Şi pentru orice crimă nouă
Răsplata o să v-o luaţi.
Toţi sînt soldaţi, ca voi să lupte,
Şi de-ar pica ăşti juni eroi,
Pămîntul va produce-alţi noi,
Gata ca voi să intre-n lupte !

— Da ! da ! strigară toate glasurile.

Şi taţii îşi împinseră fiii care puteau să meargă, mamele ridicară în sus copiii pe care încă îi ţineau în braţe.

Atunci Rouget de l'Isle îşi dădu seama că-i mai lipseşte un cuplet : cîntecul copiilor, cor sublim al recoltei ce se va naşte, al grăuntelui care încolţeşte. Şi, pe cînd comesenii repetau cu frenezie teribilul refren, lăsă să-i cadă capul în mînă. Apoi, în mijlocul zgomotului, al zarvei, al felicitărilor, improviză următorul cuplet :

Noi vom intra în luptă cruntă
Cînd bunii noştri toţi peri-vor,
Păşind pe pulberea lor sfîntă,
Pe urma vitejiei lor !
De viaţa-om fi cu nepăsare,
Chiar giulgiul lor vom împărţi,
Dar mîndri-n suflet ne-om simţi,
Redîndu-le a lor răzbunare.

Printre hohotele înăbuşite ale mamelor şi strigătele entuziaste ale bărbaţilor, se auziră glasurile limpezi ale copiilor cîntînd în cor :

La arme, cetăţeni! şi fronturi mari formaţi !
Porniţi ! ş-un sînge spurcat în cale vi-l vărsaţi !

— Vai ! murmură unul dintre comeseni, nu există oare iertare pentru cei care au fost doar rătăciţi ?

— Aşteptaţi, aşteptaţi, strigă Rouget de l'Isle, şi veţi vedea că inima mea nu merită acest reproş.

Şi, cu glas plin de emoţie, cîntă această strofă sfîntă, în care se oglindeşte sufletul Franţei întregi :

omenos, mare, generos şi zburînd, chiar în clipe de furie, cu aripile milei deasupra mîniei:

Francezi! bravi fără-asemuire,
Din victime voi mai cruţaţi :
Căci fără a lor consimţire
În contra voastră-au fost mînaţi.

Aplauzele îl întrerupseră pe autor.

— Oh ! da ! da ! se strigă din toate părţile. Milă, iertare pentru fraţii noştri rătăciţi, pentru fraţii noştri sclavi, pentru fraţii noştri care sînt mînaţi împotriva noastră cu biciul şi cu baioneta !

— Da, reluă Rouget de l'Isle, iertare şi milă pentru aceştia !

Dar pe-aste trupe mercenare
A lui Bouillé discipoli laşi,
Ce-al maicii sîn spintec trufaşi,
Zdrobiţi-i toţi făr-de păsare !
La arme, cetăţeni! şi fronturi mari formaţi!

— Da, strigară cu toţii, împotriva acestora :

Porniţi ! şi-un sînge spurcat în cale vi-l vărsaţi !

— Acum, strigă Rouget de l'Isle, în genunchi ; toţi cîţi sînteţi !

Se supuseră.

Rouger de l'Isle rămase singur în picioare, puse un picior pe scaunul unui comesean ca pe prima treaptă a templului libertăţii şi, ridicînd braţele spre cer, cîntă ultimul cuplet, invocarea geniului Franţei :

Iubire sfînt-a ţării mele
Susţine-ăst braţ răzbunător

Tu, libertate-n vremuri grele,
Luptă cu-al tău apărător !
La vocea ta cea bărbătească
Izbînda să vie spre noi,
Şi-ai tăi duşmani de suflet goi,
Triumful nostru să-l privească !

— Acum, spuse o voce, Franţa e salvată !

Şi, din toate piepturile, într-un strigăt sublim, izbucni un *De Profundis* al despotismului, un *Magnificat* al libertăţii.

La arme, cetăţeni! şi fronturi mari formaţi!
Porniţi ! ş-un sînge spurcat în cale vi-l vărsaţi!

Se produse apoi o bucurie nebună, exaltată, necugetată. Fiecare se arunca în braţele vecinului său. Fetele îşi umplură braţele de flori, buchete şi coroane, şi le aşternură la picioarele poetului.

Peste treizeci şi opt de ani, cînd îmi povestea despre acea zi însemnată — mie, care auzeam pentru prima oară în 1830 acest imn sfînt cîntat de puternicul glas al poporului — peste treizeci şi opt de ani fruntea poetului mai radia încă de strălucitoarea aureolă din 1792.

Şi pe bună dreptate !

Cum se face că eu însumi sînt atît de emoţionat scriind aceste ultime strofe ? Cum se face că, în timp ce dreapta mea scrie tremurînd corul copiilor şi invocaţia către geniul Franţei, mîna mea stîngă şterge o lacrimă gata să cadă pe această pagină ?

Pentru că sfînta *Marseieză* nu este numai un strigăt de război şi o chemare însufleţită la frăţie. Pentru că mîna majestuoasă şi puternică a Franţei este întinsă tuturor popoarelor. Ea va fi totdeauna ultimul suspin al libertăţii care moare, primul strigăt al libertăţii care renaşte !

Cum se face că imnul născut la Strasbourg sub numele de *Cîntecul Rinului* a izbucnit deodată în inima Franţei sub numele de Marseieza ?[1]

Aceasta o vom povesti cititorilor noştri în capitolul următor.

[1] Marseieza: traducere de N. A. Bogdan (1856), tipărită la Imprimeria Naţională din Iaşi. (Din volumul „Histoire des relations musicales entre la France et la Roumanie”, de Dr. Vasile Tomescu, Editura Muzicală, Bucureşti, 1973)

Capitolul 48
CEI CINCI SUTE DE OAMENI AI LUI BARBAROUX

La 28 iulie, ca pentru a fundamenta proclamaţia potrivit căreia patria se afla în primejdie, sosi la Paris manifestul de la Koblenz.

Cum am spus, era o acţiune nechibzuită, o ameninţare, în consecinţă o insultă adusă Franţei.

Ducele de Brunswick, om de talent, socotea manifestul absurd ; dar, deasupra ducelui, se aflau regii coaliţiei. Ei primiră documentul gata redactat din mîinile regelui Franţei şi-l impuseră generalului lor.

Potrivit manifestului, orice francez era vinovat, oricare oraş şi sat trebuia distrus sau ars. În ce priveşte Parisul, acest Ierusalim modern menit a fi prada rugurilor şi spinilor, în el nu trebuia să rămînă piatră pe piatră !

Iată ce spunea acest manifest care venea din Koblenz în ziua de 28, datat din 26.

A fost adus probabil de un vultur în ghearele sale, dacă a putut parcurge două sute de leghe în treizeci şi şase de ore !

Este lesne de înţeles ce explozie a stîrnit un asemenea document : a fost ca o scînteie care cade asupra unui butoi cu pulbere. Toate inimile tresăriră, toţi se alarmară, toţi se pregătiră de luptă.

Să alegem, dintre toţi aceşti oameni, unul singur : dintre toate aceste caractere unul singur. L-am numit mai înainte : Barbaroux. Vom încerca să-l descriem.

Cum am spus, Barbaroux îi scrisese pe la începutul lunii iulie lui Rebecqui : *Trimite-mi cinci sute de oameni care să ştie să moară !*

Cine era bărbatul care putea scrie o astfel de frază, şi ce influenţă avea el asupra compatrioţilor săi ?

Avea influenţa tinereţii, a frumuseţii şi a patriotismului.

Aşa era Charles Barbaroux, cu un chip blînd şi fermecător, care o tulbura şi o urmărea pe doamna Roland pînă şi în camera conjugală, care o făcea pe Charlotte Corday să viseze pînă şi la picioarele eşafodului.

Doamna Roland începu să nu mai aibă încredere în el. De ce n-avea încredere ? Era prea frumos.

Era învinuirea ce plana asupra a doi oameni ai revoluţiei, ale căror capete, oricît de frumoase ar fi fost, apărură cu paisprezece luni mai tîrziu, unul în mîinile călăului din Bordeaux, celălalt în mîinile călăului din Paris ; primul era Barbaroux, al doilea Hérault de Séchelles.

Ascultaţi ce spune despre ei doamna Roland :

„Barbaroux e uşuratic ; adoraţia cu care îl înconjură femeile de moravuri uşoare dăunează seriozităţii convingerilor sale. Cînd îi văd pe aceşti tineri frumoşi îmbătaţi de impresia pe care o produc, cum sînt Barbaroux şi Hérault de Séchelles, nu mă pot împiedica să cred că prea se adoră pe ei înşişi pentru a-şi adora îndeajuns patria.”

Şe înşela severa zeiţă Palas.

Patria era nu chiar unica, dar prima iubită a lui Barbaroux. Cel puţin pe ea o iubise cel mai mult, de vreme ce murise pentru ea.

Barbaroux abia avea douăzeci şi cinci de ani.

Se născuse la Marsilia, dintr-o familie de navigatori îndrăzneţi, care au făcut din comerţ o poezie. Prin înfăţişarea, graţia şi idealismul său, mai ales prin profilul său grec, părea să descindă în linie directă din acei Pho- ceeni care-şi aduseseră zeii de pe malul rîului Permessus pînă la malurile Ronului.

Încă de tînăr, se instruise în marea artă a cuvîntului — această artă din care oamenii din sudul Franţei ştiu să-şi facă o armă şi o podoabă — apoi se

instruise în poezie, această floare a Parnasului pe care întemeietorii oraşului Marsilia au adus-o cu ei din golful Corint pînă în golful Lion. Se mai ocupase, printre altele, de fizică şi era în corespondenţă cu Saussure şi Marat.

Se manifestase pe neaşteptate în timpul agitaţiilor din oraşul său natal, în urma alegerii lui Mirabeau. A fost apoi numit secretar al municipalităţii oraşului Marsilia. Mai tîrziu s-au produs tulburări în oraşul Arles. În mijlocul acestor tulburări a apărut frumoasa figură a lui Barbaroux, asemănătoare lui Antinous înarmat.

Parisul îl cerea. Marele cuptor avea nevoie de acest ferment înmiresmat. Imensul creuzot avea nevoie de acest metal pur.

A fost trimis acolo să raporteze despre tulburările de la Avignon. S-ar fi spus că nu făcea parte din nici un partid, că inima sa, ca şi inima dreptăţii, nu cunoştea nici prietenia, nici ura : el spuse adevărul simplu şi îngrozitor, aşa cum era, şi spunîndu-l izbuti să fie măreţ ca şi el.

Girondinii ajunseseră la putere. Ceea ce îi deosebea pe girondini de celelalte partide, ceea ce poate i-a pierdut, este faptul că erau adevăraţi artişti : iubeau ce era frumos, întinseră mîna lor caldă şi sinceră lui Barbaroux, apoi, mîndri de acest frumos aliat, îl conduseră pe tînărul marsiliez la doamna Roland.

Se ştie ce a gîndit doamna Roland, la prima privire, despre Barbaroux. Ce a mirat-o mai cu seamă era faptul că soţul ei se afla de multă vreme în corespondenţă cu Barbaroux şi că scrisorile acestui tînăr veneau cu regularitate, precise şi pline de înţelepciune.

Ea nu întrebase nici ce vîrstă, nici ce înfăţişare avea acest corespondent serios : era convinsă că e vorba de un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu craniul

dezgolit de atîta gîndire şi cu fruntea brăzdată de atîtea nopţi de veghe.

Veni în întîmpinarea imaginii pe care şi-o făcuse şi se pomeni în faţa unui tînăr frumos, de douăzeci şi cinci de ani, vesel, glumeţ, uşuratic, care iubea femeile — toată această generaţie înzestrată şi arzătoare, care înflorea în '92 şi avea să fie secerată în 1793, îl iubea.

În acest cap, ce părea atît de frivol şi pe care doamna Roland îl găsea prea frumos, s-a formulat, poate, prima idee în legătură cu ce avea să fie 10 august.

Furtuna plutea în aer. Nori nebuni alergau de la miazănoapte la miazăzi, de la apus la răsărit.

Barbaroux le dădu o direcţie precisă, îi îndrumă către acoperişul de culoarea ardeziei a palatului Tuileries.

Cînd nimeni n-avea încă un plan stabilit, el îi scria lui Rebecqui : *Trimite-mi cinci sute de oameni care să ştie să moară !*

Vai ! adevăratul rege al Franţei era acest rege al revoluţiei, care scrisese să i se trimită cinci sute de oameni care să ştie să moară, şi căruia, tot atît de simplu cum îi ceruse, i-au fost trimişi.

Rebecqui îi alesese personal şi îi recrutase din partidul francez de la Avignon. Luptau de doi ani, dar urau de zece generaţii. Luptaseră la Toulouse, la Nîmes, la Arles. Se obişnuiseră cu sîngele. De oboseală, nici nu mai vorbeau.

În ziua hotărîtă, au întreprins, ca o simplă etapă, acest drum de două sute douăzeci de leghe.

De ce nu ? Erau marinari încercaţi, ţărani aspri, feţe arse de sirocco-ul african sau de mistralul de pe muntele Ventoux, mîini înnegrite de catran, sau înăsprite de muncă.

Peste tot pe unde treceau li se zicea *tîlhari*.

Într-o haltă pe care o făcură mai sus de Orgon, primiră cuvintele şi muzica imnului lui Rouget de l'Isle,

intitulat atunci *Cîntecul Rinului*. Barbaroux era acela ce le trimitea acest tonic, pentru ca drumul să li se pară mai puţin lung.

Unul dintre ei descifră muzica şi cîntă cuvintele. Apoi toţi, într-un imens strigăt, repetară acest cîntec extraordinar, mult mai cumplit decît şi-l închipuise Rouget de l'Isle însuşi ! Trecînd prin gura marsiliezilor, melodia îşi schimbase caracterul, după cum şi cuvintele căpătaseră alt accent. Nu mai era un cîntec de înfrăţire : era un cîntec de exterminare şi de moarte ; era *Marse- ieza*, adică imnul vibrant care ne-a făcut să tresărim de spaimă la sînul mamelor noastre.

Trecînd prin oraşe şi sate, această mică ceată din Marsilia înfricase Franţa prin ardoarea cu care cînta acest nou cîntec, încă necunoscut.

Cînd află că au ajuns la Montereau, Barbaroux alergă să-l informeze pe Santerre. Acesta îi promise că se va duce să-i primească pe marsiliezi la Charenton, împreună cu patruzeci de mii de oameni.

Iată ce avea de gînd să facă Barbaroux cu cei patruzeci de mii de oameni ai lui Santerre şi cu cei cinci sute de marsiliezi :

Să-i pună pe marsiliezi în frunte, să ia cu asalt primăria şi Adunarea, să ia cu asalt palatul Tuileries, aşa cum trecuseră peste Bastilia la 14 iulie 1789, şi, pe ruinele palatului florentin, să proclame republica.

Barbaroux şi Rebecqui s-au dus la Charenton să-l aştepte pe Santerre şi pe cei patruzeci de mii de oameni din periferiile Parisului.

Santerre sosi cu două sute de oameni !

Poate că nu voise să le cedeze marsiliezilor, adică unor străini, gloria unei asemenea lovituri.

Mica trupă cu ochi înflăcăraţi, cu feţele arse de soare, cu grai strident, străbătu întregul Paris, de la grădina regelui pînă la Champs-Elysées, cîntînd *Marseieza*. De ce am numi-o noi altfel, dacă aşa îi ziceau ei ?

Marsiliezii trebuiau să-şi ridice tabăra pe Champs-Elysées, unde urma să li se dea a doua zi un banchet.

Banchetul a avut loc, aşa cum se hotărîse. Dar, între Champs-Elysées şi podul turnant, la doi paşi de ospăţ, erau rînduite batalioanele de grenadieri din secţia „Filles-Saint-Thomas”. Era o gardă regalistă, pe care palatul o plasase acolo ca un zid de apărare între noii-veniţi şi el.

Marsiliezii şi grenadierii se adulmecară adversari. Începură prin a schimba sudalme, lovituri. La prima picătură de sînge, marsiliezii strigară : „La arme !”, se repeziră la puştile lor sprijinite în mănunchi, şi atacară la baionetă.

Grenadierii parizieni au fost daţi peste cap după această primă lovitură violentă. Spre norocul lor, aveau în spate palatul Tuileries şi porţile sale de fier. Podul turnant le apără fuga, ridicîndu-se în faţa duşmanilor lor.

Fugarii găsiră adăpost în apartamentele regelui. Se spune chiar că un rănit a fost îngrijit de propriile mîini ale reginei.

Federaţii, marsiliezii, bretonii şi cei din Dauphinèe erau cinci mii. Constituiau o forţă nu prin număr, ci prin devotament. Aveau în ei spiritul revoluţiei.

În ziua de 17 iulie au trimis o adresă Adunării, în care spuneau :

Aţi declarat patria în primejdie, dar nu o puneţi chiar voi în primejdie prelungind impunitatea trădătorilor ?

Urmăriţi-l pe La Fayette, suspendaţi puterea executivă, destituiţi directoratele departamentelor, reînnoiţi puterea judiciară.

La 3 august, Pétion în persoană repetă aceeaşi cerere. Cu glasul său indiferent, cere în numele Comunei chemarea sub arme.

Este adevărat că are în spatele său doi buldogi, care îl muşcă de picioare : Danton şi Sergent.

— Comuna, spuse Pétion, *denunţă puterea executivă*. Pentru a vindeca bolile de care suferă Franţa trebuie să nu pierdem nici o clipă şi să le atacăm chiar la izvoarele lor. Noi am fi dorit să cerem numai suspendarea temporară a lui Ludovic al XVI-lea, dar Constituţia se opune. Regele invocă fără încetare Constituţia. O invocăm la rîndul nostru şi cerem decăderea lui din drepturi.

Îl auziţi pe regele Parisului denunţîndu-l pe regele Franţei, pe regele de la primărie declarînd război regelui din Tuileries ?

Adunarea dădu înapoi în faţa înspăimîntătoarei măsuri ce i se propunea. Decăderea din drepturi fu amînală pentru 9 august.

În ziua de 8, Adunarea declară că acuzaţia împotriva lui La Fayette nu e justificată. Adunarea dădea înapoi.

Ce avea să hotărască a doua zi în legătură cu decăderea din drepturi a regelui ? Se va împotrivi şi ea poporului ?

Să ia seama ! Nu ştie oare, imprudenta, ce se petrece ?

La 3 august — chiar în ziua în care Pétion venise să ceară decăderea din drepturi — suburbia Saint-Marceau se sătură să mai moară de foame în această luptă care nu înseamnă nici pace nici război : trimite delegaţi la secţia Quinze-Vingts şi îi întreabă pe fraţii din suburbia Saint-Antoine :

— Dacă pornim asaltul asupra palatului Tuileries, mergeţi cu noi ?

— Mergem ! răspunseră aceştia.

La 4 august, Adunarea condamnă proclamaţia insurecţională a secţiei Mauconseil. În ziua de 5, Comuna refuză să publice decretul.

Nu era suficient că regele Parisului declarase război regelui Franţei, iată că şi Comuna se opunea Adunării.

Toate aceste zvonuri de opoziţie faţă de mişcare ajungeau la urechile marsiliezilor. Ei aveau arme, dar n-aveau cartuşe. Cerură în gura mare cartuşe, dar nu primiră.

În seara zilei de 4, o oră după ce se răspîndise zvonul că Adunarea condamnă actul insurecţional al secţiei Mauconseil, doi tineri marsiliezi se îndreaptă spre primărie.

Nu se află la birou decît doi funcţionari municipali: Sergent, omul lui Danton, şi Panis, omul lui Robespierre.

— Ce vreţi ? întreabă cei doi funcţionari.

— Cartuşe! răspund cei doi tineri.

— Distribuirea este formal interzisă, spuse Panis.

— E interzis să eliberaţi cartuşe ? reluă unul dintre marsiliezi. Dar ceasul luptei se apropie, şi nu avem cu ce s-o susţinem !

— Am fost aduşi aşadar la Paris ca să fim ucişi ? strigă celălalt.

Primul scoate un pistol din buzunar. Sergent zîmbeşte :

— Ne ameninţaţi, tinere ? spuse el. Nu cu ameninţări veţi intimida doi membri ai Comunei !

— Cine vorbeşte de ameninţări şi intimidare ? spuse tînărul. Acest pistol nu e pentru dumneavoastră, e pentru mine !

Şi apăsînd arma pe frunte :

— Pulbere ! Cartuşe ! Sau, pe legea mea de marsiliez, îmi zbor creierii !

Sergent avea o imaginaţie de artist, o inimă de francez. Simţi că strigătul acestui tînăr era strigătul Franţei.

— Panis, spuse el, să luăm seama ! Dacă acest tînăr se sinucide, sîngele lui se va revărsa asupra noastră !

— Dar dacă eliberăm cartuşe împotriva ordinului, ne punem capul în joc.

— Nu face nimic ! Cred că a venit momentul să ne punem capul în joc, spuse Sergent. În orice caz, fiecare pentru sine. Eu îl joc pe al meu, rămîne ca tu să nu-mi urmezi exemplul.

Şi, luînd o hîrtie, scrise ordinul de a se elibera cartuşe marsilierilor, şi-l semnă.

— Dă-mi-l ! spuse Panis cînd Sergent, termină.

Şi semnă după Sergent.

De acum înainte puteau să fie liniştiţi : din clipa în care marsiliezii aveau cartuşe, nu se vor lăsa doborîţi fără să se apere.

În ziua de 6, Adunarea chiar primi o petiţie vehementă din partea marsiliezilor înarmaţi. Nu numai că o primi, dar admite ca petiţionarii să ia parte la şedinţă, cu toate onorurile.

Adunarea e tare înfricoşată. Atît de înfricoşată, încît se întreabă dacă nu e cazul să se retragă în provincie.

Singur Vergniaud o reţine. — Şi de ce, Dumnezeule? Cine n-ar spune că Vergniaud o face pentru că vrea să rămînă la Paris lîngă frumoasa Candeille ? Dealtfel, n-avea nici o importanţă.

— La Paris trebuie să se asigure izbînda libertăţii, sau de nu, să pierim odată cu ea ! spuse Vergniaud. Dacă părăsim Parisul, nu o putem face decît împreună cu toţi cetăţenii, cum a făcut Temistocle, nelăsînd în urmă decît cenuşă, nefugind din faţa duşmanului decît pentru a-i săpa mormîntul !

Astfel toată lumea stă la îndoială, şovăie, fiecare simte pămîntul cutremurîndu-i-se sub picioare şi se teme să nu se deschidă sub el.

La 4 august, ziua în care Adunarea condamnă proclamaţia insurecţională a secţiei Mauconseil, ziua în care cei doi marsiliezi obţin cartuşe de la Panis şi Sergent şi le distribuie celor cinci sute de compatrioţi ai lor, în aceeaşi zi pe bulevardul Temple avea loc o reuniune la „Cadran-Bleu”. Camille Desmoulins era acolo în numele său personal şi al lui Danton. Cu pana în mînă, Cassa schiţa planul insurecţiei.

Cu planul întocmit, s-au dus la Antoine, un fost constituant care locuia în strada Saint-Honoré, la tîmplarul Duplay, în aceeaşi casă cu Robespierre.

Robespierre nu făcea parte din complot. De aceea, cînd doamna Duplay văzu că toată această bandă de instigatori se instalează la Antoine, urcă repede în camera unde erau întruniţi, strigînd înspăimîntată :

— Dar, domnule Antoine, vreţi ca domnul Robespierre să fie ucis ?

— Parc-ar fi vorba de Robespierre ! răspunse Antoine. Slavă Domnului, nimeni nu se gîndeşte la el. Dacă i-e frică, să se ascundă !

La miezul nopţii, planul scris de Cassa fu trimis, lui Santerre şi lui Alexandre, cei doi comandanţi ai cartierului.

Alexandre ar fi vrut să meargă, dar Santerre răspunse că suburbia nu era încă pregătită. El îşi ţinea cuvîntul dat reginei la 20 iunie. În 10 august el nu porni decît atunci cînd nu mai avu încotro.

Prin urmare, insurecţia a fost amînată.

Antoine spusese că nimeni nu se gîndea la Robespierre. Se înşela.

Spiritele erau atît de agitate încît răsări ideea să facă din el mobilul unei mişcări revoluţionare, din el, acest monument de imobilitate !

Şi cineva a avut ideea ? Barbaroux !

Aproape că era deznădăjduit, acest îndrăzneţ marsiliez. Era gata să părăsească Parisul şi să se înapoieze la Marsilia.

Ascultaţi-o pe doamna Roland :

Nu prea sîntem siguri că nordul ţării va fi apărat. Examinăm împreună cu Servan şi Barbaroux şansele de a salva libertatea în sudul Franţei şi posibilitatea de a întemeia acolo o republică. Luăm hărţi şi trasăm pe ele linii de demarcaţie. „Dacă marsiliezii noştri nu reuşesc, spunea Barbaroux, aceasta va fi soluţia noastră.”

Ei bine, Barbaroux crezu că găsise o altă soluţie : geniul lui Robespierre. Sau poate că Robespierre voia să afle pînă unde ajunsese Barbaroux.

Marsiliezii părăsiră cazarma, prea îndepărtată, şi se duseră la cordelieri, adică în apropiere de Pont-Neuf. Fiind la cordelieri, marsiliezii se aflau la Danton. Deci, în cazul unei acţiuni insurecţionale, aceşti vajnici marsiliezi vor porni de la Danton. Şi dacă răscoala reuşea, toate onorurile îi vor reveni lui Danton.

Barbaroux ceruse să-l vadă pe Robespierre.

Robespierre avu aerul că le face o favoare satisfăcîndu-le dorinţa : trimise vorbă lui Barbaroux şi Rebecqui că-i aşteaptă la el acasă.

Cum am mai spus, Robespierre locuia la tîmplarul Duplay. După cum vă amintiţi, întîmplarea îl dusese acolo în seara încăierării de pe Champ-de-Mars.

Robespierre considera această întîmplare o binecuvîntare a cerului, nu numai pentru că, pe moment, această ospitalitate îl salva de la o primejdie iminentă, dar mai ales că, pur şi simplu, îi punea în scenă viitorul.

Pentru un om care dorea să merite titlul de incoruptibil era tocmai locuinţa de care avea nevoie.

Nu se mutase totuşi numaidecît. Făcuse o călătorie la Arras, o adusese de acolo pe sora lui, domnişoara Charlotte de Robespierre, şi locuia în strada Saint-Florentin împreună cu această persoană uscăţivă şi slabă, căreia autorul a avut cinstea să-i fie prezentat la treizeci şi opt de ani după aceste evenimente.

Robespierre se îmbolnăvi.

Doamna Duplay, care era o admiratoare fanatică a lui Robespierre, află de această boală şi veni să-i reproşeze domnişoarei Charlotte că n-o înştiinţase de boala fratelui ei. Ceru insistent ca bolnavul să fie transportat la ea.

Robespierre nu protestă : ieşind de la familia Duplay, unde fusese oaspete de-o clipă, dorinţa sa era să se înapoieze într-o zi ca locatar.

Cererea doamnei Duplay răspundea astfel cum nu se poate mai bine planurile sale.

Şi ea visase la onoarea de a oferi adăpost Incoruptibilului. De aceea, pregătise o mansardă micuţă dar curată, unde dusese cele mai frumoase mobile din casă să ţină tovărăşie unui frumos pat albastru-alb, foarte cochet, aşa cum i se cuvenea unui om care, la vîrsta de şaptesprezece ani, se lăsase pictat cu un trandafir în mînă.

Cu ajutorul unui lucrător din atelierul soţului ei, doamna Duplay montase în această cameră mansardată rafturi de brad nou-nouţe, pentru cărţi şi documente.

Cărţile erau puţine la număr : operele lui Racine şi ale lui Jean-Jacques Rousseau formau toată biblioteca austerului iacobin. În afară de aceşti doi autori, Robespierre nu se citea decît pe el însuşi.

Toate celelalte rafturi erau încărcate de memoriile sale de avocat, de discursurile sale de tribun.

Pereţii erau acoperiţi cu toate portretele ilustrului bărbat pe care fanatica doamnă Duplay le putuse găsi. Astfel încît Robespierre, în orice parte s-ar fi întors, nu trebuia decît să întindă mîna pentru a-l citi pe Robespierre. Aşa încît Robespierre nu-l vedea decît pe Robespierre.

În acest sanctuar, în acest tabernaclu, în această sfînta-sfintelor au fost poftiţi să intre Barbaroux şi Rebecqui.

Exceptînd pe înşişi actorii acestei scene, nimeni n-ar putea spune cu ce încîlcită îndemînare a început Robespierre conversaţia. Vorbi mai întîi despre marsiliezi, despre patriotismul lor, despre teama pe care a încercat-o de a vedea exagerate chiar şi cele mai alese sentimente. Vorbi apoi despre el, despre serviciile ce le făcuse Revoluţiei, despre încetineala înţeleaptă cu care-i dirijase înaintarea.

Dar nu era oare timpul ca această revoluţie să fie oprită ? Nu era oare momentul ca toate partidele să se unească, să-l aleagă pe cel mai popular om dintre toţi, să-i dea pe mînă această revoluţie şi să-l însărcineze cu conducerea mişcării ei ?

Rebecqui nu-l lăsă să meargă mai departe.

— Ah! spuse el, ştiu unde vrei să ajungi, Robespierre!

Robespierre se dădu înapoi pe scaun, ca şi cum un şarpe s-ar fi înălţat în faţa lui.

Atunci, ridicîndu-se, Rebecqui spuse :

— Nu vrem dictator, aşa cum nu vrem rege ! Să mergem, Barbaroux !

Şi amîndoi ieşiră pe dată din mansarda Incoruptibilului !

Panis, care-i adusese cu sine, îi urmă pînă în stradă.

— Ah ! spuse el, aţi înţeles greşit problema, n-aţi priceput bine gîndul lui Robespierre. Era pur şi simplu

vorba de o autoritate momentană, şi, dacă ideea lui ar fi urmată, nimeni mai mult decît Robespierre...

Barbaroux însă îl întrerupse şi repetă cuvintele spuse de însoţitorul său.

— Nu vrem dictator, aşa cum nu vrem rege !

Apoi se îndepărtă cu Rebecqui.

Capitolul 49
CE O FACEA PE REGINĂ SĂ NU MAI VREA SĂ FUGĂ

Un lucru linişteа palatul : exact ceea ce îi îngrozea pe revoluţionari.

Pus în stare de apărare, palatul devenise o fortăreaţă, cu o garnizoană puternică.

În acea faimoasă zi de 4 august, în care s-au întîmplat atîtea, nici regalitatea n-a rămas inactivă.

În timpul nopţii de 4 spre 5 august au fost chemate, discret, batalioanele de elveţieni de la Courbevoie, la Tuileries. Doar cîteva companii au fost exceptate şi trimise la Gaillon, unde se va refugia, poate, regele.

Trei oameni de încredere, trei şefi încercaţi, se găsesc lîngă regină : Maillardot cu elveţienii săi ; d'Hervilly cu cavalerii de Saint-Louis şi garda sa constituţională ; Mandat, comandant general al gărzii naţionale, care promite douăzeci de mii de luptători hotărîţi şi devotaţi.

În seara de 8 august, un bărbat pătrunse în castel. Toată lumea îl cunoştea. Ajunse deci fără greutate pînă la apartamentul reginei. Fu anunţat doctorul Gilbert.

— Să intre, spuse regina cu glas înfrigurat.

Gilbert intră.

— Ah ! Veniţi, veniţi, doctore ! Sînt fericită să vă văd.

Gilbert ridică ochii spre ea. Întreaga fiinţă a Mariei-Antoaneta exprima ceva ce se asemăna cu veselia şi mulţumirea şi care-l făcu să se înfioare. Ar fi preferat s-o găsească pe regină palidă şi abătută, decît agitată şi plină de vioiciune cum era.

— Doamnă, îi spuse el, mă tem că am ajuns prea tîrziu şi într-un moment nefavorabil.

— Dimpotrivă, doctore, răspunse regina cu un zîm- bet — expresie de care gura ei aproape se dezobişnuise — veniţi la timp şi sînteţi binevenit ! Veţi vedea un lucru pe care de mult doream să vi-l arăt : un rege cu adevărat rege !

— Mi-e teamă, doamnă, reluă Gilbert, să nu vă înşelaţi şi să nu-mi arătaţi mai curînd un comandant de fortăreaţă decît un rege !

— Domnule Gilbert, se prea poate să nu ne înţelegem mai bine asupra caracterului simbolic al regalităţii decît asupra multor alte lucruri... Pentru mine, un rege nu este doar un om care spune : „Nu vreau !” E mai ales un om care spune : „Vreau !”

Regina făcea aluzie la acel faimos *veto* care adusese situaţia la punctul extrem în care se găsea.

— Da, doamnă, răspunse Gilbert, şi pentru Majestatea Voastră un rege este mai ales un om care se răzbună.

— Care se apără, domnule Gilbert ! Căci ştiţi doar că sîntem ameninţaţi în mod public. Urmează să fim atacaţi cu arma în mînă. Se află aici, după cum am fost asiguraţi, cinci sute de marsiliezi conduşi de un anumit Barbaroux, care au jurat pe ruinele Bastiliei să nu se înapoieze la Marsilia decît după ce-şi vor fi făcut tabăra pe ruinele palatului Tuileries.

— Într-adevăr, am auzit spunîndu-se acest lucru, reluă Gilbert.

— Şi asta nu v-a făcut să rîdeţi, domnule ?

— Asta m-a înspăimîntat pentru rege şi pentru dumneavoastră, doamnă !

— Încît veniţi să ne propuneţi să abdicăm şi să ne predăm la discreţie în mîinile domnului Barbaroux şi ale marsiliezilor săi ?

— Vai, doamnă, dacă regele ar putea abdica şi garanta prin sacrificarea coroanei sale viaţa sa, a dumneavoastră, cea a copiilor dumneavoastră !

— Dumneavoastră l-aţi sfătui s-o facă, nu-i aşa, domnule Gilbert ?

— Da, doamnă, şi m-aş arunca la picioarele lui rugîndu-l să-mi urmeze sfatul.

— Domnule Gilbert, permiteţi-mi să vă spun că nu sînteţi constant în părerile dumneavoastră.

— De! doamnă, spuse Gilbert, părerea mea este mereu aceeaşi. Devotat regelui meu şi patriei mele, aş fi dorit să văd realizat acordul între rege şi Constituţie. Din această dorinţă şi din decepţiile mele succesive izvorăsc diferitele sfaturi pe care am avut onoarea să le dau Majestăţii Voastre.

— Şi care e sfatul pe care mi-l daţi în clipa de faţă, domnule Gilbert ?

— Niciodată n-aţi fost mai în măsură să-l urmaţi ca în această clipă, doamnă !

— Să-l auzim atunci.

— Vă dau sfatul să fugiţi.

— Să fug ?

— Vai, doamnă, doar ştiţi bine că e posibil şi că niciodată pînă acum nu vi s-au oferit asemenea înlesniri.

— Ia să vedem.

— Aveţi aproape trei mii de oameni la castel.

— Aproape cinci mii, domnule, spuse regina cu un zîmbet de satisfacţie, şi de două ori pe atît la primul semn pe care-l vom face.

— N-aveţi nevoie să faceţi un semn care ar putea fi interceptat, doamnă : cei cinci mii de oameni vă sînt de-ajuns.

— Ei bine, domnule Gilbert, ce ar trebui să facem, după părerea dumneavoastră, cu aceşti cinci mii de oameni ?

— Să staţi în mijlocul lor, doamnă, cu regele şi auguştii dumneavoastră copii. Să ieşiţi din Tuileries în clipa în care ceilalţi se vor aştepta cel mai puţin. Apoi,

la două leghe de aici, să încălecaţi, să ajungeţi la Gaillon şi în Normandia, unde sînteţi aşteptaţi.

— Adică, să-mi pun soarta în mîinile domnului de La Fayette.

— Acesta, cel puţin, a dovedit că vă este devotat, doamnă.

— Nu, domnule, nu ! Cu cei cinci mii de oameni ai mei şi cu cei cinci mii care pot veni la primul semnal pe care-l vom da, prefer să încerc mai bine altceva.

— Ce veţi încerca ?

— Să strivim revolta o dată pentru totdeauna.

— Vai ! Doamnă, doamnă! Ce dreptate avea cînd îmi spunea că sînteţi condamnată !

— Cine, domnule ?

— Un bărbat al cărui nume nu îndrăznesc să vi-l repet, doamnă. Un bărbat care v-a vorbit de trei ori pînă acum.

— Tăcere! strigă regina pălind. Vom încerca să dovedim că-i mincinos acel fals profet.

— Doamnă, tare mă tem că vă orbiţi singură !

— Sînteţi deci de părere că vor îndrăzni să ne atace?

— Cam spre asta se îndreaptă opinia publică.

— Şi ei cred că vor intra aici ca în 20 iunie ?

— Castelul Tuileries nu e o fortăreaţă.

— Nu. Dacă vreţi să veniţi cu mine, domnule Gilbert, vă voi arăta că totuşi palatul poate rezista cîtva timp.

— Datoria mea este să vă urmez, doamnă, spuse Gilbert înclinîndu-se.

— Atunci, veniţi ! spuse regina.

Conducîndu-l pe Gilbert la fereastra din mijloc, aceea care dădea în piaţa Carrousel, şi de unde se vedea nu curtea imensă care se întinde azi pe toată faţada palatului, ci cele trei mici curţi interioare închise cu ziduri, care existau pe atunci şi se numeau : cea a pavilionului „Flore”, curtea prinţilor ; cea din mijloc,

curtea palatului Tuileries ; şi cea ce se învecinează în zilele noastre cu strada Rivoli, curtea elveţienilor.

— Vedeţi ? spuse regina.

Într-adevăr, Gilbert observă că zidurile erau străpunse de găuri înguste, putînd oferi garnizoanei un prim zid de apărare, prin ferestruicile căruia se va trage asupra poporului.

Apoi, odată forţat acest meterez, gernizoana se va retrage nu numai în Tuileries, unde fiecare poartă dădea spre o curte, ci şi în clădirile laterale. Astfel încît patrioţii care vor îndrăzni să intre în curţi vor fi prinşi între trei focuri.

— Ce spuneţi de asta, domnule ? întrebă regina. Tot îl mai sfătuiţi pe domnul Barbaroux, cu ai săi cinci sute de marsiliezi, să-şi ducă planul la îndeplinire ?

— Dacă nişte oameni atît de fanatici cum sînt ei ar putea asculta de sfatul meu, aş face pe lîngă ei un demers asemănător celui ce-l fac aici. Am venit să vă cer să nu aşteptaţi atacul. Lor le-aş cere să nu atace.

— Şi probabil vor trece peste acest sfat.

— Şi dumneavoastră, doamnă, veţi face la fel. Vai ! asta e nenorocirea omenirii : cere fără încetare sfaturi pentru a nu le urma.

— Domnule Gilbert, spuse regina zîmbind, uitaţi că sfatul, pe care aţi binevoit să ni-l daţi n-a fost solicitat...

— E-adevărat, doamnă, spuse Gilbert făcînd un pas înapoi.

— Ceea ce face, adăugă regina întinzînd mîna doctorului, să vă fim cu atît mai recunoscători pentru el.

Un surîs palid de îndoială trecu uşor pe buzele lui Gilbert.

În acest moment începură să intre în curţile palatului Tuileries căruţe încărcate cu bîrne grele. Le aşteptau mai mulţi oameni care, sub hainele lor de burghezi, puteau fi uşor recunoscuţi drept militari.

Aceşti oameni tăiau bîrnele cu fierăstrăul pe o lungime de şase picioare şi o grosime de trei degete.

— Ştiţi cine sînt aceşti oameni ? întrebă regina.

— Ingineri, după cît mi se pare, răspunse Gilbert.

— Da, domnule, şi se pregătesc, după cum vedeţi, să blindeze ferestrele, lăsînd loc numai deschizăturilor pentru tras cu arma.

Gilbert o privi trist pe regină.

— Ce se întîmplă, totuşi, domnule ? întrebă Maria-Antoaneta.

— Ah, doamnă, vă plîng sincer că v-aţi constrîns memoria să reţină aceste cuvinte şi gura să le pronunţe.

— Ce vreţi, domnule ! răspunse regina. Sînt împrejurări cînd femeile devin bărbaţi : atunci cînd bărbaţii...

Regina se opri.

— Dar, în sfîrşit, spuse ea terminînd nu fraza începută ci gîndul, de astă dată regele a hotărît.

— Doamnă, spuse Gilbert, din moment ce sînteţi hotărîtă să mergeţi pînă la ultima limită din care văd că vă faceţi portiţa de scăpare, sper că aţi interzis accesul în împrejurimile castelului din toate punctele. Aşa, de exemplu, galeria Luvrului...

— Într-adevăr, mă faceţi să mă gîndesc şi la asta!... Veniţi cu mine, domnule. Vreau să mă asigur că ordinul ce l-am dat este executat.

Şi regina îl luă cu sine pe Gilbert prin apartamente, pînă la acea uşă a pavilionului Flore care dă spre galeria de tablouri.

Odată uşa deschisă, Gilbert văzu lucrători puşi să bareze galeria pe o lăţime de douăzeci de picioare.

— Vedeţi, spuse regina.

Apoi, adresindu-se ofiţerului care supraveghea lucrarea :

— Ei bine, domnule d'Hervilly ?

— Ei bine, doamnă, să ne lase rebelii douăzeci şi patru de ore, şi vom fi în măsură...

— Credeţi că ne vor lăsa douăzeci şi patru de ore, domnule Gilbert ? întrebă regina pe doctor.

— Dacă se va petrece ceva, doamnă, nu cred să se întîmple înainte de 10 august.

— În 10? Într-o vineri? Urîtă zi de răscoală, domnule ! Credeam că rebelii vor avea inteligenţa să aleagă o duminică.

Şi regina porni înaintea lui Gilbert, care o urmă.

Ieşind din galerie, întîlniră un bărbat în uniformă de general.

— Ei bine, domnule Mandat, întrebă regina, aţi luat măsurile cuvenite ?

— Da, doamnă, răspunse generalul comandant, privindu-l pe Gilbert cu îngrijorare.

— Ah ! Puteţi vorbi în prezenţa domnului, spuse regina. Domnul ne este prieten.

Şi întorcîndu-se spre Gilbert, îl întrebă :

— Nu-i aşa, doctore ?

— Da, doamnă, răspunse Gilbert, şi încă unul dintre cei mai devotaţi !

— Atunci, spuse Mandat, e cu totul altceva... Un corp de soldaţi din garda naţională, plasat la primărie, un altul la Pont-Neuf, îi vor lăsa pe răzvrătiţi să treacă, şi, în timp ce domnul d'Hervilly cu gentilomii săi, domnul Maillardot cu elveţienii săi îi vor primi din faţă, ei le vor tăia retragerea şi îi vor zdrobi prin spate.

— Vedeţi, domnule, spuse regina, că al vostru 10 august nu va fi un 20 iunie !

— Vai ! doamnă, spuse Gilbert, efectiv mi-e teamă.

— Pentru noi ?... Pentru noi ? insistă regina.

— Doamnă, reluă Gilbert, ştiţi ce i-am spus Majestăţii Voastre. Pe cît am dezaprobat Varennes...

— Da, pe atît mă sfătuiţi pentru Gaillon !... Aveţi vreme să coborîţi cu mine pînă în sălile de jos, domnule Gilbert ?

— Desigur, doamnă.

— Ei bine, să mergem !

Regina porni pe o mică scară turnantă, care o duse la parterul castelului.

Parterul palatului era o adevărată tabără, tabără fortificată şi apărată de elveţieni. Toate ferestrele fuseseră blindate, cum spusese regina.

Regina se îndreptă spre colonel.

— Ei bine, domnule Maillardot, ce spuneţi de oamenii, dumneavoastră ?

— Că sînt gata, ca şi mine, să moară pentru Majestatea Voastră, doamnă.

— Ne vor apăra deci pînă la capăt ?

— Odată început focul, el nu va fi oprit decît în urma unui ordin scris al regelui.

— Auziţi, domnule ? În afara incintei acestui castel, totul ne poate fi ostil, dar în interior totul ne este credincios.

— Este o consolare, doamnă, dar nu reprezintă o siguranţă.

— Sînteţi sinistru, ştiţi asta, doctore ?

— Majestatea Voastră m-a condus unde a dorit. Îmi permite s-o reconduc în apartamentele sale ?

— Cu plăcere, doctore, dar sînt obosită. Daţi-mi braţul.

Gilbert se înclină în faţa acestei înalte favori, atît de rar acordată de regină chiar şi celor mai intimi, mai ales de la începutul nenorocirilor ei.

O conduse pînă la camera de dormit. Ajunsă acolo, Maria-Antoaneta se lăsă să cadă într-un fotoliu. Gilbert puse un genunchi la pămînt în faţa ei.

— Doamnă, spuse el, în numele augustului dumneavoastră soţ, în numele dragilor dumneavoastră copii, în numele siguranţei dumneavoastră personale,

vă implor pentru ultima oară să vă serviţi de forţele ce le aveţi în jurul dumneavoastră nu pentru a lupta, ci pentru a fugi !

— Domnule, spuse regina, de la 14 iulie doresc să-l văd pe rege luîndu-şi revanşa. A sosit momentul, cel puţin aşa credem noi. Vom salva regalitatea, sau o vom înmormînta sub ruinele palatului Tuileries.

— Nimic nu vă poate face să reveniţi asupra acestei fatale hotărîri, doamnă ?

— Nimic.

Şi în acelaşi timp regina întinse mîna lui Gilbert, în parte ca să-i facă semn să se ridice, în parte ca s-o sărute.

Gilbert sărută cu respect mîna reginei şi, ridicîndu-se, spuse :

— Doamnă, Majestatea Voastră îmi va permite să scriu cîteva rînduri pe care le cred atît de urgente încît au vreau să întîrzie măcar un minut ?

— Desigur, domnule, spuse regina arătîndu-i o masă.

Gilbert se aşeză şi scrise aceste cîteva rînduri :

Veniţi, domnule ! Regina e în pericol de moarte dacă un prieten n-o hotărăşte să fugă, şi cred că sînteţi singurul prieten care poate avea această influenţă asupra ei.

Apoi semnă şi scrise adresa.

— Fără să fiu prea curioasă, domnule, întrebă regina, cui i-aţi scris ?

— Domnului de Charny, doamnă, răspunse Gilbert.

— Domnului de Charny ! exclamă regina pălind şi fremătînd în acelaşi timp. Şi ce-i scrieţi să facă ?

— Să obţină de la Majestatea Voastră ceea ce n-am putut obţine eu.

— Domnul de Charny prea e fericit să se mai gîn-dească la prietenii săi nenorociţi. Nu va veni, spuse regina.

Uşa se deschise şi intră un aprod, care spuse :

— Domnul conte de Charny, care a sosit chiar în acest moment, solicită onoarea să-şi prezinte omagiile Majestăţii Voastre.

Din palidă cum era, regina deveni lividă. Îndrugă cîteva cuvinte de neînţeles.

— Să intre ! Să intre ! spuse Gilbert. Cerul ni-l trimite !

Charny apăru în uşă, în uniforma de ofiţer de marină.

— Ah ! Veniţi, domnule ! îi spuse Gilbert. Tocmai vă scrisesem.

Şi îi dădu scrisoarea.

— Am aflat de primejdia prin care trece Majestatea Sa şi am venit, spuse Charny înclinîndu-se.

— Doamnă, doamnă, spuse Gilbert, în numele cerului, ascultaţi ce vă va spune domnul de Charny. Glasul lui va fi cel al Franţei.

Şi, salutîndu-i respectuos pe regină şi pe conte, Gilbert ieşi, ducînd cu el o ultimă speranţă.

Capitolul 50
NOAPTEA DE 9 SPRE 10 AUGUST

Să ne permită cititorii să-i ducem într-o casă din strada Ancienne-Comédie, aproape de strada Dauphiné. La primul etaj locuia Fréron.

Să trecem prin faţa uşii. Degeaba vom suna. El se află la al doilea etaj, la prietenul său, Camille Desmoulins.

În timp ce urcăm cele şaptesprezece trepte care separă un etaj de altul, să spunem pe scurt cine era Fréron.

Fréron (Louis-Stanislas) era fiul faimosului Elise-Cathérine Fréron, pe nedrept şi crud atacat de Voltaire. Dacă reciteşti azi articolele de critică scrise de ziarist împotriva autorului „Fecioarei din Orléans”, al „Dicţionarului filozofic” şi al lui „Mahomet”, rămîi mirat să vezi că ziaristul spunea în 1754 exact ce gîndim noi în 1854, adică o sută de ani mai tîrziu.

Fréron-fiul, care avea pe atunci treizeci şi cinci de ani, necăjit de nedreptăţile ce îl copleşiseră pe tatăl lui — mort de supărare în 1776, în urma suprimării de către ministrul Justiţiei, Miromesnil, a ziarului său „Anul literar” — Fréron îmbrăţişase cu ardoare principiile revoluţionare şi tipărea sau avea să tipărească în vremea aceea „Oratorul poporului”.

În seara zilei de 9 august el se afla, cum am mai spus-o, la Camille Desmoulins, unde lua cina cu Brune, viitorul mareşal al Franţei, care lucra pînă una-alta ca maistru într-o tipografie.

Ceilalţi doi comeseni erau Barbaroux şi Rebecqui.

O singură femeie participa la această masă. Era Lucile.

Nume plăcut, femeie fermecătoare, care a lăsat o amintire dureroasă în analele revoluţiei.

Nu te vom putea însoţi în această carte, tandră şi poetică făptură, cel puţin nu pînă la eşafodul pe care ai vrut să urci, fiindcă era cel mai scurt drum spre a-ţi întîlni soţul. Dar vom încerca să-ţi schiţăm în treacăt portretul din două trăsături de condei.

Un singur portret de-al tău ne-a rămas, biată fată ? Ai murit atît de tînără, încît pictorul a fost nevoit, ca să spunem aşa, să te prindă în fugă. E o miniatură pe care am văzut-o în admirabila colecţie a colonelului Morin, care, oricît de preţioasă era, a fost lăsată să se rătăcească la moartea acestui om admirabil, care ne punea cu atîta amabilitate tezaurele sale la dispoziţie.

În acest portret Lucile pare micuţă, frumoasă, foarte vioaie. Există ceva esenţialmente plebeian pe chipul ei fermecător. Într-adevăr, era fiica unui fost înalt funcţionar de la Finanţe şi a unei deosebit de frumoase fiinţe, ce se pretindea a fi fost amanta ministrului de Finanţe, Terray. Lucile, aşa cum îi dovedeşte şi numele de Lucile Duplessis-Laridon, se trăgea, ca şi doamna Roland, din oameni simpli.

O căsătorie din dragoste l-a unit în 1791 cu această tînără fată, oarecum bogată pentru el, pe copilul teribil, copilul de geniu numit Camille Desmoulins.

Sărac, destul de urît, Camille, vorbind anevoie din cauza bîlbîielii care-l împiedica să fie orator şi care făcu, poate, din el marele scriitor pe care-l cunoaşteţi, Camille a fermecat-o deopotrivă prin fineţea inteligenţei şi prin bunătatea inimii sale.

Cu toate că era de părerea lui Mirabeau, care spusese: „Nu veţi face nimic din această revoluţie dacă nu o veţi *descreştina*”. Camille se căsătorise la biserica Saint-Sulpice, după ritul catolic. Dar, în 1792, cînd i se născu un fiu, îl duse la primărie cerînd pentru el botezul republican.

Acolo, în casa din strada Ancienne-Comédie, într-un apartament de la etajul al doilea, fusese elaborat,

spre marea spaimă şi în acelaşi timp spre marea mîndrie a Lucilei, întregul plan insurecţional pe care Barbaroux mărturisea naiv că îl trimisese cu trei zile în urmă, într-un pantalon de nanchin, spălătoresei sale.

De aceea Barbaroux, care n-avea mare încredere în reuşita acţiunii îndrăzneţe pe care el însuşi o concepuse, şi căruia îi era teamă să nu cadă în mîna Curţii victorioase, arătă cu o simplitate de-a dreptul antică o otravă pregătită — ca şi cea a lui Condorcet — de către Cabanis.

La începutul cinei, Camille, care n-avea mai multă speranţă decît Barbaroux, spuse ridicîmd paharul, spre a nu fi înţeles de Lucile :

— *Edamus et bibamus, cras enim moriemur* ![1]

Dar Lucile înţelese.

— Bine, spuse ea, de ce să vorbeşti o limbă pe care nu o înţeleg ? Ghicesc totuşi ce spui. Haide, Camille, fii liniştit. Nu eu voi fi aceea care te voi împiedica să-ţi împlineşti misiunea.

După această asigurare, au început să vorbească nestînjenit şi tare.

Fréron era cel mai hotărît dintre toţi. Ştiau că iubeşte o femeie cu o dragoste fără speranţă, fără să ştie însă cine este această persoană. Disperarea de care fu cuprins la moartea Lucilei relevă acest secret dureros.

— Şi tu, Fréron, îl întrebă Camille, ai otravă ?

— Oh ! eu, spuse el, dacă nu reuşim mîine, mă omor ! Sînt atît de sătul de viaţă, încît nu caut decît un pretext să scap de ea.

Rebecqui era cel mai încrezător din toţi în rezultatul luptei.

— Îmi cunosc marsiliezii, spunea el. I-am ales eu personal şi sînt sigur de ei, de la primul pînă la ultimul. Nici unul nu va da înapoi !

[1] Să mîncăm şi să bem, căci mîine vom muri ! (lat.)

După cină, se gîndiră să meargă la Danton. Barbaroux şi Rebecqui refuzară, spunînd că erau aşteptaţi la cazarma marsiliezilor. Era aproape, la abia douăzeci de paşi de casa lui Camille Desmoulins.

Fréron avea întîlnire la Comună cu Sergent şi Manuel. Brune îşi petrecea noaptea la Santerre.

Fiecare se lega de eveniment printr-un fir ce-i era propriu.

Se despărţiră. Numai Camille şi Lucile se duseră la Danton.

Cele două perechi erau foarte legate — nu numai bărbaţii, dar mai ales femeile.

Danton este bine cunoscut. Am fost chemaţi nu o dată noi înşine să-i reproducem portretul, după maeştrii care l-au descris în trăsături viguroase.

Soţia sa este mai puţin cunoscută. Să spunem cîteva cuvinte despre ea.

Tot la colonelul Morin s-a putut găsi o amintire despre această remarcabilă femeie, care a fost obiectul unei atît de profunde adoraţii din partea soţului ei. Dar, în cazul ei, nu mai e vorba de o miniatură, ca la Lucile, ci de un portret în ghips. Michelet crede că a fost turnat după moarte.

Caracteristicile ce se pot desprinde din el sînt bunătatea, calmul şi forţa.

Fără să fie încă bolnavă de boala care a ucis-o în 1793, era de pe atunci tristă şi îngrijorată, ca şi cum, fiind aproape de moarte, ar fi presimţit viitorul. Tradiţia adaugă că era cucernică şi timidă.

Cu toată timiditatea şi cucernicia ei, într-o bună zi şi-a afirmat categoric voinţa în pofida împotrivirii părinţilor ei. Era ziua în care a declarat că se va căsători cu Danton.

Cînd Camille şi Lucile sosiră la Danton, doamna Danton plîngea, şi Danton încerca, cu un aer hotărît, s-o consoleze.

Femeia s-a dus la femeie, bărbatul la bărbat. Femeile se îmbrăţişară, bărbaţii îşi strînseră mîinile.

— Crezi că se va întîmpla ceva ? întrebă Camille.

— Sper, răspunse Danton. Santerre e totuşi cam moale. Din fericire, după părerea mea, chestiunea de mîine nu este una de interes personal a unui conducător individual. Iritarea produsă de o mizerie prelungită, indignarea publică, sentimentul apropierii duşmanului din afară, convingerea că Franţa e trădată, iată pe ce trebuie să contăm. Patruzeci şi şapte de secţiuni din patruzeci şi opt au votat decăderea din drepturi a regelui, au numit fiecare trei împuterniciţi care să se alăture Comunei, pentru salvarea patriei.

— Salvarea patriei, spuse Camille clătinînd capul, e ceva destul de vag.

— Da, însă în acelaşi timp de înţeles.

— Şi Marat ? Şi Robespierre ?

— Evident, n-a fost văzut nici unul, nici altul. Unul e ascuns în podul său, celălalt în pivniţa sa. Treaba odată terminată, vor fi văzuţi reapărînd, unul ca o nevăstuică, celălalt ca o bufniţă.

— Şi Pétion ?

— Ah ! Şiret trebuie să fie cel ce poate spune de partea cui e ! În ziua de 4 a declarat război palatului ; în 8 a avertizat departamentul că nu mai răspunde de siguranţa regelui ; azi-dimineaţă a propus postarea de soldaţi ai gărzii naţionale în piaţa Carrousel ; astă-seară a cerut departamentului douăzeci de mii de franci pentru a-i trimite acasă pe marsiliezi.

— Vrea să slăbească vigilenţa Curţii, spuse Camille Desmoulins.

— Şi eu cred, spuse Danton.

În acest moment intră încă o pereche : erau doamna şi domnul Roland.

Ne amintim că doamna Robert (domnişoara de Kéralio) dicta în ziua de 17 iulie 1791 pe altarul patriei faimoasa petiţie pe care o scria soţul ei.

Spre deosebire de celelalte două perechi, unde bărbaţii erau superiori din toate punctele de vedere femeilor, în cazul noilor-veniţi, soţia îi era superioară soţului.

Dacă e cazul că credem în „Memoriile” doamnei Roland, Robert era un bărbat corpolent de treizeci şi cinci pînă în patruzeci de ani, membru al Clubului Cordelierilor, avînd mai mult patriotism decît talent, neavînd nici o uşurinţă de a scrie, mare duşman al lui La Fayette, foarte ambiţios.

Doamna Robert avea pe atunci treizeci şi patru de ani. Era mică de statură, îndemînatică, spirituală şi mîndră. Crescută de tatăl ei, Guinement de Kéralio — cavaler de Saint-Louis, membru al Academiei de istorie şi arheologie — deveni încetul cu încetul savantă şi literată. La şaptesprezece ani scria, traducea, compila. La optsprezece ani scrise un roman, *Adelaido*. Tatăl ei semna frecvent în reviste articole scrise de ea. Astfel ajunse să aibă gîndirea vioaie, rapidă, înflăcărată, care făcu din ea unul din cei mai neobosiţi ziarişti ai timpului.

Soţii Robert veneau din cartierul Saint-Antoine. Aspectul cartierului era straniu, spuneau ei.

Noaptea era frumoasă, blînd luminată, liniştită în aparenţă. Nu era nimeni, sau aproape nimeni pe stradă, dar toate ferestrele erau luminate şi toate aceste lumini păreau să strălucească pentru a lumina noaptea.

Era de un efect sinistru ! Nu era o iluminaţie de sărbătoare, nu era nici acea lumină de la priveghiul morţilor. Simţeai întrucîtva cum cartierul trăieşte prin acest somn febril.

În momentul cînd doamna Robert îşi termina povestirea, dangătul unui clopot făcu toată lumea să tresară. Era prima lovitură a clopotului de alarmă care răsuna la cordelieri.

— Bine ! spuse Danton. Îi recunosc pe marsiliezi! noştri ! Nu mă îndoiam că ei vor fi aceia care vor da semnalul.

Femeile se priviră îngrozite. Doamna Danton mai ales purta pe faţă toate semnele spaimei.

— Semnalul? spuse doamna Robert. Palatul va fi atacat deci în timpul nopţii ?

Nimeni nu-i răspunse, dar Camille Desmoulins, care la primul dangăt de clopot trecuse în camera vecină, se înapoie cu o puşcă în mînă.

Lucile scoase un strigăt, apoi, dîndu-şi seama că în acest moment hotărîtor n-avea dreptul să slăbească forţa omului pe care-l iubea, se aruncă în alcovul doamnei Danton, căzu în genunchi, îşi sprijini capul pe pat şi începu să plîngă.

Camille se apropie de ea.

— Fii liniştită, îi spuse el. Nu-l voi părăsi pe Danton.

Bărbaţii ieşiră. Doamna Danton părea gata să moară, iar doamna Robert, atîrnată de gîtul soţului ei, voia neapărat să-l însoţească.

Cele trei femei rămaseră singure : doamna Danton şezînd, aproape zdrobită ; Lucile, în genunchi, plîngînd ; doamna Robert străbătînd încăperea cu paşi mari, fără să observe că fiecare cuvînt al ei lovea în inima doamnei Danton.

— Toate astea, toate astea sînt din vina lui Danton! Dacă soţul meu este ucis, voi muri odată cu el. Dar înainte de a muri îl voi înjunghia pe Danton.

Trecu astfel aproape o oră.

Se auzi deschizîndu-se uşa de pe palier.

Doamna Robert se năpusti înainte ; Lucile întoarse capul ; doamna Danton rămase nemişcată.

Danton se întorsese acasă.

— Singur ! exclamă doamna Robert.

— Liniştiţi-vă, spuse Danton, nu se va întîmpla nimic pînă mîine.

-— Dar Camille ? întrebă Lucile.

— Dar Robert ? întrebă domnişoara de Kéralio.

— Sînt la cordelieri, unde redactează chemări la arme. Vin să vă dau ştiri despre ei, să vă spun că nu se va întîmpla nimic în această noapte, şi dovada e că am să mă culc.

Şi, într-adevăr, se aruncă îmbrăcat cum era pe pat şi peste cinci minute adormi, ca şi cum nu în acel moment s-ar fi hotărît o problemă de viaţă sau de moarte între popor şi monarhie.

La unu după miezul nopţii se înapoie şi Camille.

— Vă aduc veşti despre Robert, spuse el. S-a dus la Comună să ducă proclamaţiile noastre... Nu fiţi îngrijorate, e doar pentru mîine, şi încă, şi încă !

Camille clătină din cap în semn de îndoială. Îşi sprijini apoi acest cap cuprins de îndoială de umărul Lucilei şi adormi la rîndul său.

Dormea de aproape o jumătate de oră cînd cineva sună la uşă. Doamna Robert se duse să deschidă. Era Robert. Venea să-l convoace pe Danton în numele Comunei. Îl trezi.

— Să se ducă... şi să mă lase să dorm ! exclamă el. Mîine, cînd se va face ziuă.

Robert şi soţia sa plecară. Se duseră acasă.

Curînd se sună din nou la uşă. Acum doamna Danton se duse să deschidă.

Introduse în încăpere un tînăr blond, de vreo douăzeci de ani, în uniformă de căpitan al gărzii naţionale, care ţinea în mînă o puşcă.

— Domnul Danton ? întrebă el.

-— Prietene ! spuse doamna Danton trezindu-şi soţul.

— Ei bine, ce se întîmpla, întrebă acesta. Iarăşi ?

— Domnule Danton, spuse tînărul blond, sînteţi aşteptat acolo.

— Unde, acolo ?

— La Comună.

— Cine mă aşteaptă ?

— Delegaţii secţiilor şi, în mod deosebit, domnul Billot.

— Turbatul ! spuse Danton. Bine ! Spuneţi-i lui Billot că voi veni.

Apoi, privind chipul tînărului, care-i era necunoscut şi care purta, copil fiind încă, insigna unui grad prea înalt, îl întrebă :

— Scuzaţi, domnule ofiţer, dar cine sînteţi ?

— Sînt Ange Pitou, domnule, căpitan al gărzii naţionale din Haramont...

— Ah ! Ah !

— Fost învingător al Bastilieî.

— Bine !

-— Am primit ieri o scrisoare de la domnul Billot, care-mi spunea că probabil ne vom bate straşnic aici şi că e nevoie de toţi bunii patrioţi.

— Şi-atunci ?

— Atunci am plecat cu aceia dintre oamenii mei care nu vrut să mă urmeze. Dar cum sînt mai puţin buni mărşăluitori ca mine, au rămas la Dammartin. Mîine dis-de-dimineaţă vor fi aici.

— La Dammartin ? întrebă Danton. Dar e la o distanţă de opt leghe de-aici !

— Da, domnule Danton.

— Şi Haramont, la ce distanţă e de Paris ?

— La nouăsprezece leghe... Am plecat azi la cinci dimineaţa.

— Ah ! Ah ! Şi dumneavoastră aţi parcurs distanţa într-o singură zi ?

— Da, domnule Danton.

— Şi cînd aţi sosit... ?

— La zece seara... Am întrebat de domnul Billot. Mi s-a spus că se află cu siguranţă în cartierul Saint-Antoine, la domnul Santerre. M-am dus la domnul Santerre, dar acolo mi s-a spus că nu l-au văzut şi că-l voi găsi probabil la iacobini, în strada Saint-Honoré. La

iacobini nu fusese văzut şi am fost trimis la cordelieri. Aici mi s-a spus să mă duc la primărie...

— Şi la primărie l-aţi găsit ?

— Da, domnule Danton ! Atunci mi-a dat adresa dumneavoastră şi mi-a spus : „Nu-i aşa că nu eşti obosit, Pitou ? — Nu, domnule Billot. — Ei bine, du-te şi spune-i lui Danton că e un leneş şi că îl aşteptăm.”

— La dracu ! spuse Danton sărind jos din pat. Iată un om care mă face să-mi fie ruşine ! Să mergem, prietene, să mergem !

Se duse să-şi îmbrăţişeze soţia, apoi ieşi cu Pitou.

Soţia lui scoase un suspin slab şi lăsă capul să-i cadă pe speteaza fotoliului.

Lucile crezu că plînge şi-i respectă durerea. Totuşi, văzînd-o că rămîne nemişcată, îi trezi pe Camille, apoi se îndreptă spre doamna Danton ; biata femeie leşinase.

Primele raze ale soarelui se strecurau prin ferestre. Ziua promitea să fie frumoasă, dar, ca o prevestire rea, cerul era de culoarea sîngelui.

Capitolul 51
NOAPTEA DE 9 SPRE 10 AUGUST

Am spus ce se petrecea în casa tribunilor. Să povestim acum ce se petrecea la o depărtare de cinci sute de paşi, în locuinţa regilor.

Şi acolo femeile plîngeau şi se rugau, şi poate că plîngeau mai mult chiar. Chateaubriand a spus-o : ochii prinţilor sînt făcuţi să conţină o mai mare cantitate de lacrimi.

Totuşi, să fim drepţi faţă de fiecare : Madame Elisabeth şi doamna de Lamballe plîngeau şi se rugau ; regina se ruga, dar nu plîngea.

Cinaseră la ora obişnuită : nimic nu-l oprea pe rege cînd era vorba să ia masa.

Ridicîndu-se de la masă, şi pe cînd Madame Elisabeth şi doamna de Lamballe se duceau în camera cunoscută sub numele de cabinetul de Consiliu, unde se hotărîse să-şi petreacă noaptea familia regală, pentru a aştepta rapoartele, regina îl luă deoparte pe rege şi vru să-l ducă cu sine.

— Unde mă duceţi, doamnă ? întrebă regele.

— În camera mea... Nu vreţi să puneţi pieptarul pe care l-aţi purtat la 14 iulie, Sire ?

— Doamnă, spuse regele, era bun să mă ocrotească de gloanţele sau de pumnalul unui asasin într-o zi de ceremonie sau de complot, dar într-o zi de luptă, în care prietenii mei se expun pentru mine, ar fi o laşitate să nu mă expun la fel ca şi prietenii mei.

Şi după aceste cuvinte regele o părăsi pe regină, pentru a se retrage în apartamentul său şi a se închide acolo cu duhovnicul său.

Regina se duse spre cabinetul de Consiliu, să stea împreună cu Madame Elisabeth şi doamna de Lamballe.

— Ce face regele ? întrebă doamna de Lamballe.

-— Se spovedeşte, spuse regina, cu un accent imposibil de redat.

În acest moment uşa se deschise şi în prag apăru contele de Charny. Era palid, dar cu desăvîrşire calm.

— Se poate vorbi cu regele, doamnă ? o întrebă pe regină, înclinîndu-se.

— Pentru moment, domnule, regele sînt eu.

Charny o ştia mai bine ca oricine, cu toate acestea, insistă.

— Puteţi urca la rege, domnule, spuse regina. Dar cu siguranţă că-l veţi deranja, vă jur.

— Înţeleg. Regele e cu domnul Pétion care tocmai a sosit ?

— Regele e cu duhovnicul său, domnule.

— Înseamnă, doamnă, că dumneavoastră urmează să vă dau raportul, în calitate de comandant-şef al castelului.

— Da, domnule, dacă binevoiţi.

— Voi avea onoarea să prezint Majestăţii Voastre efectivul forţelor noastre. Jandarmeria călare, în număr de şase sute de oameni, comandată de domnii Rulhières şi de Verdière, este înşirată gata de luptă pe piaţa mare a Luvrului. Jandarmeria pedestră pariziană din interiorul palatului este consemnată în grajduri. Din aceasta au fost aleşi o sută cincizeci de oameni pentru un post de pază la palatul Toulouse, spre a proteja, la nevoie, casa vistieriei extraordinare, casa de scont şi trezoreria. Jandarmeria pedestră pariziană din exteriorul palatului, în număr de numai treizeci de oameni, este postată lîngă scara mică a regelui din curtea prinţilor. Două sute de ofiţeri şi soldaţi din fosta gardă călare sau pedestră, o sută de tineri regaîişti, tot atîţia gentilomi, trei sute cincizeci sau aproape patru sute de combatanţi sînt adunaţi în „Oeil-de-boeuf” şi în sălile înconjurătoare. Două sau trei sute de soldaţi din garda naţională sînt împrăştiaţi în curţi şi în grădină. În sfîrşit, o mie cinci sute de elveţieni, care, sînt

adevărata forţă a castelului, şi-au luat în primire diferitele posturi şi sînt plasaţi sub marele vestibul şi la piciorul scărilor, pe care sînt însărcinaţi să le apere.

— Ei bine, domnule, răspunse regina, toate aceste măsuri nu vă liniştesc oare ?

— Nimic nu mă linişteşte, doamnă, reluă Charny, cînd e vorba de salvarea Majestăţii Voastre.

— Aşadar, domnule, continuaţi să opinaţi pentru fugă?

— Părerea mea, doamnă, este să vă plasaţi împreună cu regele şi auguştii dumneavoastră copii în mijlocul nostru al tuturor.

Regina făcu o mişcare.

— Majestăţii Voastre îi repugnă La Fayette, fie ! Dar are încredere în ducele de Liancourt. El e la Rouen, doamnă. A închiriat acolo casa unui gentilom englez numit Canning. Comandantul provinciei a pus trupele sale să jure credinţă regelui. Regimentul elveţian de la Salis-Samade, pe care se poate conta, este eşalonat pe şosea. Totul e încă liniştit : să ieşim pe podul turnant şi să ajungem la bariera Etoile. Trei sute de oameni ai gărzii Constituţionale ne aşteaptă acolo. Vom aduna cu uşurinţă la Versaille o mie cinci sute de gentilomi. Cu patru mii de oameni răspund să vă duc unde veţi dori.

— Mulţumesc, domnule de Charny, spuse regina. Apreciez devotamentul care v-a făcut să părăsiţi persoanele ce vă sînt dragi pentru a veni să vă oferiţi serviciile unei străine...

-— Regina este nedreaptă cu mine, o întrerupse Charny. Viaţa suveranei mele va fi în ochii mei totdeauna cea mai preţioasă dintre toate vieţile, aşa cum datoria îmi va fi totdeauna cea mai scumpă dintre toate virtuţile.

— Datoria, da, domnule, murmură regina, dar eu însămi — deoarece fiecare trebuie să-şi facă datoria — cred că înţeleg bine care este a mea : aceea de a

menţine regalitatea nobilă şi măreaţă, de a veghea ca, dacă e lovită, să fie lovită în picioare şi să cadă demn, cum făceau acei gladiatori din antichitate care au învăţat să moară frumos.

— Este ultimul cuvînt al Majestăţii Voastre ?

— Este mai ales ultima mea dorinţă.

Charny salută şi întîlnind-o aproape de uşă pe doamna Campan, care venea să li se alăture prinţeselor, îi spuse :

— Rugaţi pe Alteţele Lor, doamnă, să-şi pună în buzunare tot ce au mai preţios : e posibil ca dintr-un moment într-altul să fim nevoiţi să părăsim castelul.

Apoi, în timp ce doamna Campan se ducea să transmită acestea prinţesei de Lamballe şi doamnei Elisabeth, Charny se apropie de regină :

— Doamnă, spuse el, e imposibil să nu aveţi oarecare nădejdi în afara sprijinului forţei noastre materiale. Dacă e aşa, încredinţaţi-vă mie. Gîndiţi-vă că mîine, la aceeaşi oră, voi avea de dat socoteala de cele întîmplate, oamenilor sau lui Dumnezeu.

— Ei bine, domnule, spuse regina, trebuie să fi fost predată domnului Pétion suma de două sute de mii de franci şi lui Danton suma de cincizeci de mii. În schimbul acestor două sute cincizeci de mii de franci s-a obţinut de la Danton să rămînă acasă şi de la Pétion să vină la palat.

— Dar, doamnă, sînteţi absolut sigură de intermediarii dumneavoastră ?

— Nu mi-aţi spus că Pétion a şi venit ?

— Da, doamnă.

— După cum vedeţi, este ceva...

— Nu e suficient... Mi s-a spus că s-a trimis după el de trei ori pînă să fi venit.

— Dacă e de-al nostru, spuse regina, trebuie, vorbindu-i despre rege, să-şi pună arătătorul pe pleoapa ochiului drept.

— Dar dacă nu e de-al nostru, doamnă ?...

— Dacă nu e de-al nostru, e prizonierul nostru, şi am dat ordine stricte să nu fie lăsat să iasă din castel.

În acest moment se auzi răsunînd un clopot.

— Ce înseamnă asta ? întrebă regina.

— Clopotul de alarmă, răspunse Charny

Prinţesele se ridicară înspăimîntate.

— Ei bine, spuse regina, ce se întîmplă ? Clopotul de alarmă e trîmbiţa insurgenţilor.

— Doamnă, spuse Charny, care părea mai emoţionat decît regina din Cciuza acestui sunet sinistru, mă duc să mă informez dacă acest clopot de alarmă anunţă ceva grav.

— Şi vă vom revedea ? spuse agitată regina.

— Am venit să mă pun la dispoziţia Majestăţii Voastre, şi nu o voi părăsi decît după ce se va fi risipit ultima umbră de primejdie.

Charny salută şi plecă.

Regina rămase o clipă pe gînduri.

— Să mergem să vedem dacă regele s-a spovedit.

Şi ieşi la rîndul ei.

În acest timp, Madame Elisabeth se dezbrăca de cîteva piese de îmbrăcăminte, pentru a se putea culca mai comod pe o canapea. Scoase din baticul ei un ac de cornalină şi i-l arătă doamnei Campan ; era o piatră gravată.

— Citiţi, spuse Madame Elisabeth.

Doamna Campan se apropie de candelabru şi citi :

Uitare jignirilor, iertare injuriilor.

— Mi-e teamă, spuse prinţesa, că această maximă n-are nici un fel de influenţă asupra duşmanilor noştri. Cu toate astea, nu înseamnă că nu ne e dragă.

Cum termină de rostit aceste cuvinte, o împuşcătură răsună în curte. Femeile scoaseră un ţipăt.

— Iată primul foc de armă, spuse Madame Elisabeth. Vai ! Nu va fi ultimul !

Regina fu anunţată de sosirea lui Pétion la Tuileries. Iată în ce împrejurări îşi făcuse intrarea acolo primarul Parisului.

Sosise pe la ora zece şi jumătate. De astă dată nu mai fusese lăsat să facă anticameră. Dimpotrivă, i s-a spus că regele îl aşteaptă. Numai că, pentru a ajunge pînă la rege, trebuia mai întîi să traverseze şirul soldaţilor elveţieni, apoi al soldaţilor gărzii naţionale, iar în cele din urmă cel al gentilomilor, care erau numiţi cavalerii pumnalului.

Cu toate acestea, cum se ştia că regele trimisese să-l cheme pe Pétion, cum în definitiv el ar fi putut rămîne la primărie, în palatul său, şi să nu vină să se arunce în această groapă cu lei numit palatul Tuileries, se alese numai cu denumirile de *trădător* şi *iudă*, care-i fură azvîrlite în obraz pe cînd urca scările.

Ludovic al XVI-lea îl aştepta pe Pétion în aceeaşi cameră unde se purtase atît de sever cu el la 21 iunie. Pétion recunoscu uşa şi zîmbi. Soarta îi oferea o cumplită revanşă.

La uşă, Mandat, comandantul gărzii naţionale, îl opri pe primar, spunîndu-i :

— Ah ! Dumneavoastră sînteţi, domnule primar !

— Da, domnule, eu sînt, spuse Pétion cu obişnuitul său sînge rece.

— De ce aţi venit aici ?

— Aş putea să mă lipsesc să vă răspund la această întrebare, domnule Mandat, nerecunoscîndu-vă deloc vreun drept de a mă interoga. Dar, cum sînt grăbit, nu ţin să vorbesc cu inferiorii...

— Cu inferiorii ?

— Mă opriţi, deşi vă spun că sînt grăbit, domnule Mandat. Am venit aici fiindcă reeele m-a chemat de trei opri pînă acum... Din proprie iniţiativă n-aş fi venit.

— Ei bine, domnule Pétion, deoarece am onoarea să vă văd, vă voi întreba de ce administratorii Parisului au distribuit din belşug cartuşe marsiliezilor, şi de ce eu, Mandat, n-am primit decît cîte trei pentru fiecare dintre oamenii mei ?

— Mai întîi, spuse Pétion, fără să-şi piardă nici o clipă calmul, nu s-au cerut mai multe de-aici, de la Tuileries : trei de fiecare soldat din garda naţională, patruzeci de fiecare elveţian. S-a dat exact cît a cerut regele.

— De ce această deosebire în cantitate ?

— Pe rege să-l întrebaţi, nu pe mine. Probabil că nu are încredere în garda naţională.

— Dar eu, domnule, spuse Mandat, v-am cerut praf de puşcă.

— Este adevărat. Din păcate, nu sînteţi în drept să-l primiţi.

— Oh ! Frumos răspuns ! exclamă Mandat. Pe dumneavoastră trebuie să mă bizui, e drept, fiindcă ordinul trebuie să vină de la dumneavoastră.

Discuţia se angaja pe un teren unde lui Pétion i-ar fi fost greu să se apere. Din fericire, uşa se deschise şi Roederer, împuternicitul Comunei, venind în ajutorul primarului Parisului, îi spuse :

— Domnule Pétion, regele vă aşteaptă.

Pétion intră.

Într-adevăr, regele îl aştepta cu nerăbdare.

— Ah ! Iată-vă, domnule Pétion, spuse el. În ce stare se află Parisul ?

Pétion îl informă, adică îl informă aproximativ despre situaţia în care se afla oraşul.

— N-aveţi nimic mai mult să-mi spuneţi, domnule? întrebă regele.

— Nu, sire, răspunse Pétion.

Regele îl privea ţintă pe primar.

— Nimic în plus ?... Absolut nimic ?...

Pétion făcea ochi mari, neînţelegînd insistenţa regelui.

De partea sa, regele aştepta ca Pétion să ducă mîna la ochi. Era, ne amintim, semnul prin care primarul Parisului trebuia să arate că în schimbul celor două sute de mii de franci primiţi, regele se putea bizui pe el.

Pétion se scărpina pe ureche, dar pentru nimic în lume nu-şi ducea mîna la ochi.

Regele fusese deci înşelat: un escroc băgase banii în buzunar.

Intră regina.

Venea exact în clipa în care regele nu ştia ce întrebare să-i mai pună primarului, şi în care Pétion aştepta o nouă întrebare.

— Ei bine, întrebă încet regina, e prietenul nostru ?

— Nu, spuse regele, n-a făcut nici un semn.

— Atunci, să fie prizonierul nostru !

— Pot să mă retrag, Sire ? întrebă Pétion.

— Pentru Dumnezeu, nu-l lăsaţi să iasă ! spuse Maria-Antoaneta.

— Nu, domnule. Veţi fi liber într-o clipă, dar mai am să vă vorbesc, adăugă regele ridicînd glasul. Intraţi, vă rog, în acest cabinet.

Însemna că le spusese tuturor celor ce se găseau în cabinet : „Vi-l încredinţez pe Pétion. Vegheaţi asupra lui şi nu-l lăsaţi să plece.”

Cei ce se aflau în cabinet înţeleseră perfect. Îl înconjurară pe Pétion, care se simţi prizonier.

Din fericire. Mandat nu se afla acolo : Mandat se zbătea împotriva unui ordin recent sosit şi care-i cerea să se prezinte la primărie.

Focurile se încrucişau ; Mandat era chemat la primărie, aşa cum Pétion fusese chemat la Tuileries.

Lui Mandat îi era silă să se supună invitaţiei şi nu se hotărî pe dată.

În ce-l priveşte pe Pétion, era al treizecilea într-un cabinet mic, în care ar fi fost înghesuială chiar dacă erau doar patru persoane de faţă.

— Domnilor, spuse el după o clipă, e cu neputinţă să mai rămînem multă vreme aici : ne sufocăm.

Era părerea tuturor. Aşa că nimeni nu se opuse ieşirii lui Pétion, numai că toţi îl urmară. Poate nici nu îndrăzneau să-l reţină pe faţă.

O luă pe prima scară întîlnită în cale. Această scară îl duse într-o cameră de la parter care dădea spre grădină.

Se temu o clipă ca uşa spre grădină să nu fie închisă, dar era deschisă.

Pétion intră într-o închisoare mai mare şi mai aerisită, asta era tot, dar la fel de bine ferecată ca şi prima. Oricum, era o îmbunătăţire.

Un om îl urmase şi, odată ajunşi în grădină, îi dădu braţul; era Roederer, procurorul împuternicit al departamentului.

Amîndoi începură să se plimbe pe terasa care se întindea de-a lungul palatului. Această terasă era luminată de un rînd de lampioane : soldaţi ai gărzii naţionale veniră şi stinseră pe acelea care se aflau în vecinătatea primarului şi a împuternicitului.

Care le era intenţia ? Pétion nu o crezu bună.

— Domnule, spuse el unui ofiţer elveţian care-l urma şi care se numea domnul de Salis-Lizers, aveţi oare intenţii rele faţă de mine ?

— Fiţi liniştit, domnule Pétion, răspunse ofiţerul cu un pronunţat accent german. Regele m-a însărcinat să veghez asupra dumneavoastră şi vă garantez că cel ce vă va ucide va muri peste o clipă de mîna mea.

Într-o împrejurare asemănătoare, Triboulet îi răspunsese lui Francisc I : „V-ar fi egal, Sire, să fi fost cu o clipă înainte ?”

Pétion nu răspunse nimic şi se îndreptă spre terasa Feuillants, foarte bine luminată de lună. Terasa nu era, ca azi, mărginită de o grilă, ci de un zid înalt de opt picioare şi închisă de trei porţi, două mici şi una mare.

Aceste porţi nu erau numai închise, dar şi baricadate. În plus, ele erau păzite de grenadierii de la Butte-des-Moulins şi de la Fille-Saint-Thomas, cunoscuţi pentru regalismul lor.

Nu era prin urmare nimic de sperat din partea lor. Din cînd în cînd Pétion se apleca, ridica de jos o piatră şi o arunca de cealaltă parte a zidului.

În timp ce Pétion se plimba şi arunca cu pietre, veniră doi mesageri să-i spună că regele doreşte să-i vorbească.

— Ei bine, întrebă Roederer, nu vă duceţi ?

— Nu, răspunse Pétion, e prea cald acolo sus. Îmi amintesc de cabinet şi n-am deloc chef să mă întorc acolo. De altfel, i-am dat cuiva întîlnire pe terasa Feuillants.

Şi continuă să se aplece, să adune pietre şi să le arunce de cealaltă parte a zidului.

— Cui aţi dat întîlnire ? întrebă Roederer.

În acest moment poarta Adunării, care dădea pe terasa Feuillants, se deschise.

— Cred, spuse Pétion, că este exact ce aştept.

— Ordin ca domnul Pétion să fie lăsat să treacă, spuse un glas. Adunarea Naţională îl convoacă la bară, pentru a face o dare de seamă asupra situaţiei din Paris.

— Exact ! spuse Pétion încet de tot.

Apoi, cu glas puternic, rosti :

— Iată-mă gata să răspund interpelărilor duşmanilor mei.

Imaginîndu-şi că e vorba de ceva defavorabil pentru Pétion, soldaţii gărzii naţionale îl lăsară să treacă.

Era aproape trei dimineaţa. Zorile începeau să se ivească. Numai că — lucru extraordinar ! — cerul era de culoarea sîngelui.

Capitolul 52
NOAPTEA DE 9 SPRE 10 AUGUST

Convocat de rege, Pétion prevăzuse că nu va ieşi din palat aşa cum intrase. De aceea se apropiase de un bărbat cu chipul aspru, înăsprit încă şi mai mult de o cicatrice ce-i brăzda fruntea.

— Domnule Billot, îl întrebă, ce ştiri mi-aduceţi de la Adunare ?

— Că va rămîne toată noaptea în şedinţă.

— Foarte bine!... Ce spuneţi că aţi văzut la Pont-Neuf ?

— Tunuri şi soldaţi ai gărzii naţionale, puşi acolo din ordinul domnului Mandat.

— Şi nu spuneaţi că sub arcada Saint-Jean, la ieşirea în strada Saint-Antoine, e adunată o forţă considerabilă?

— Da, domnule, tot din ordinul domnului Mandat.

— Ei bine, ascultaţi-mă, domnule Billot

— Vă ascult.

— Iată un ordin pentru domnii Manuel şi Danton : să dispună înapoierea soldaţilor gărzii naţionale de la arcada Saint-Jean în cazărmi şi să dezarmeze Pont-Neuf. Trebuie ca acest ordin să fie executat cu orice preţ, înţelegeţi ?

— Îl voi transmite personal domnului Danton.

— Bine... Locuiţi pe strada Saint-Honoré ?

— Da, domnule.

— După ce aţi predat ordinul domnului Danton, duceţi-vă acasă şi odihniţi-vă puţin. Apoi, pe la ora două, sculaţi-vă şi plimbaţi-vă de cealaltă parte a zidului terasei Feuillants. Dacă vedeţi sau auziţi căzînd pietre aruncate din grădina Tuileries, înseamnă că sînt prizonier şi că se va exercita probabil asupra mea violenţă.

— Înţeleg.

— Prezentaţi-vă atunci la bara Adunării şi spuneţi colegilor mei să mă cheme în faţa lor... Înţelegeţi, domnule Billot ! Vă încredinţez viaţa mea !

— Şi răspund de ea, domnule, spuse Billot. Duceţi-vă liniştit.

Şi Pétion plecă, bizuindu-se pe patriotismul bine cunoscut al lui Billot. Acesta îl expedie pe Pitou la Danton, insistînd să nu se întoarcă fără el. Şi, cu toată lenea lui Danton, Pitou reuşi să-l aducă.

Danton văzuse tunurile de pe Pont-Neuf. Îi văzu pe soldaţii gărzii naţionale în arcada Saint-Jean. Înţelese cît de grabnic era să nu lase asemenea forţe în spatele armatei populare.

Cu ordinul lui Pétion în mînă, Manuel şi cu el reuşiră să-i trimită în cazărmi pe soldaţii de la arcada Saint-Jean şi pe tunarii de la Pont-Neuf.

Din acea clipă, marea cale a insurecţiei era liberă.

În acest timp, Billot şi Pitou se înapoiau în strada Saint-Honoré. Era dintotdeauna vechea locuinţă a lui Billot. Pitou îi dădu bună ziua ca unui prieten. Billot se aşeză şi-i făcu semn lui Pitou să facă la fel.

— Mulţumesc, domnule Billot, spuse Pitou, nu sînt obosit.

Dar Billot stărui şi Pitou se aşeză.

— Pitou, îi spuse Billot, ţi-am trimis vorbă să vii la mine.

— Şi, după cum vedeţi, nu v-am făcut să aşteptaţi.

— Nu... Nu-i aşa ? Bănuieşti că se va întîmplă ceva grav ?

— Nu mă îndoiesc, răspunse Pitou. Dar spuneţi-mi totuşi, domnule Billot...

— Ce anume, Pitou ?

— Nu-l mai văd nici pe domnul Bailly, nici pe domnul de La Fayette.

— Bailly e un trădător, care ne-a asasinat pe Champ-de-Mars.

— Da, ştiu, doar eu v-am adunat aproape scăldîndu-vă în propriul dumneavoastră sînge.

— La Fayette e un trădător care a vrut să-l răpească pe rege.

— Ah ! Nu ştiam... Domnul La Fayette este un trădător ? Cine ar fi bănuit ? Şi regele ?

— Regele este mai trădător decît toţi, Pitou.

— Cît despre asta, nu mă miră.

— Regele unelteşte cu străinătatea şi vrea să dea Franţa în mîinile duşmanilor. Palatul Tuileries este un focar de conspiraţie şi s-a hotărît să-l luăm cu asalt... Înţelegi, Pitou ?

Cred şi eu că înţeleg !... Ia spuneţi, domnule Billot, la fel cum am luat Bastilia, nu-i aşa ?

— Da.

— Numai că nu va fi atît de greu.

— Iată unde te înşeli, Pitou.

— Cum ? Va fi mai greu ?

— Da.

— Mi se pare totuşi că zidurile sînt mai puţin înalte.

— Da, însă sînt mai bine păzite. Bastilia nu avea în garnizoană decît vreo sută de invalizi, pe cînd la palat se află trei sau patru mii de oameni.

— Ptiu, drace ! Trei sau patru mii de oameni !

— Fără să mai socotim că Bastilia a fost luată prin surprindere, pe cînd cei din palatul Tuileries bănuiesc încă din ziua de 1 a acestei luni că vor fi atacaţi şi au luat măsuri defensive.

— Aşa că se vor apăra ? spuse Pitou.

— Da, răspunse Billot, mai ales după cum se spune că apărarea i s-a încredinţat domnului de Charny.

— Într-adevăr, a plecat ieri cu batalionul din Boursonnes, cu soţia sa... Cum, este şi el un trădător ?

— Nu, este un aristocrat, iată tot. El a fost întotdeauna pentru Curte şi, în consecinţă, n-a trădat

poporul, fiindcă nu i-a cerut poporului să se bizuie pe el.

— Aşa că ne vom bate împotriva domnului de Charny?

— E probabil, Pitou.

— Ce ciudat ! Nişte vecini !

— Da, este ceea ce se numeşte război civil, Pitou. Dar nu eşti obligat să lupţi dacă nu-ţi convine.

— Scuzaţi-mă, domnule Billot, spuse Pitou. De îndată ce dumneavoastră vă convine, îmi convine şi mie.

— Aş prefera ca tu să nu intri în luptă, Pitou.

— Atunci de ce m-aţi mai chemat, domnule Billot ?

Obrazul lui Billot se întunecă.

— Te-am chemat, Pitou, îi spuse fermierul, pentru a-ţi preda această hîrtie.

— Această hîrtie, domnule Billot ?

— Da.

— Ce conţine această hîrtie ?

— O copie autentică a testamentului meu.

— Cum ! O copie a testamentului dumneavoastră ? Eh ! Domnule Billot, continuă rîzînd Pitou, n-aveţi aerul unui om care vrea să moară.

— Nu, spuse Billot arătîndu-şi arma şi cartuşiera agăţate de perete, dar am aerul unui om care poate fi ucis.

— Ah ! Păi, spuse sentenţios Pitou, fapt e că toţi sîntem muritori.

— Ei bine, spuse Billot, te-am chemat să-ţi predau copia autentică a testamentului meu.

— Mie, domnule Billot ?

— Ţie, Pitou, ţinînd seama că te fac legatarul meu universal...

— Eu, legatarul dumneavoastră universal ? spuse Pitou ? Nu, mulţumesc, domnule Billot ! E de rîs ceea ce îmi spuneţi acum !

— Îţi spun ceea ce este, prietene.

— Dar ăsta nu se poate, domnule Billot.

-— Cum nu se poate ?

— Ah ! Nu... cînd un om are moştenitori, nu-şi poate lăsa bunurile unor străini.

— Te înşeli, Pitou, *poate* s-o facă.

— Atunci, nu *trebuie*, domnule Billot.

Un nor întunecat trecu pe fruntea lui Billot.

— Eu n-am moştenitori, spuse el.

— Asta-i bună, reluă Pitou, n-aveţi moştenitori? Şi cum o numiţi dumneavoastră pe domnişoara Cathérine?

— Nu cunosc pe nimeni cu acest nume.

— Nu-i cu putinţă, domnule Billot ! Nu spuneţi asemenea lucruri ! Să ştiţi că asta mă revoltă !

— Pitou, spuse Billot, din moment ce un lucru îmi aparţine, îl pot da cui vreau. Iar tu, din moment ce acest lucru îţi va aparţine, îl vei putea da la rîndul tău cui îţi va plăcea.

— Ah ! Ah ! Bine ! Da ! spuse Pitou, care începea să înţeleagă. Atunci, dacă vi s-ar întîmplă o nenorocire... Dar ce prost sînt! Nu vi se va întîmplă nici o nenorocire.

— Tu spuneai adineauri, Pitou, că toţi sîntem muritori.

— Da... Ei bine, de fapt aveţi dreptate : iau testamentul, domnule Billot. Dar, desigur, presupunînd că am nenorocirea să devin moştenitorul dumneavoastră, voi putea face ce vreau cu bunurile moştenite ?

— Fără îndoială, căci vor fi ale tale... Şi ţie, un bun patriot, nu-ţi vor căuta pricină, aşa cum ar putea s-o facă unora care au pactizat cu aristocraţii.

Pitou înţelegea din ce în ce mai bine.

— Ei bine, asta-i, domnule Billot, accept!

— Atunci, întrucît asta a fost tot ce-am vrut să-ţi spun, pune hîrtia în buzunar şi odihneşte-te,

— De ce, domnule Billot ?

— Fiindcă, după toate semnele, vom avea treabă mîine sau mai degrabă azi, căci s-a făcut de ora două de dimineaţă.

— Ieşiţi, domnule Billot ?

— Am treabă de-a lungul terasei Feuillants.

— Şi n-aveţi nevoie de mine ?

— Dimpotrivă, m-ai încurca,

— În acest caz, domnule Billot, voi lua o îmbucătură...

— Aşa-i, exclamă Billot, şi eu care am uitat să te întreb dacă ţi-e foame !

— Oh ! spuse rîzînd Pitou, fiindcă ştiţi că mi-e foame întotdeauna.

— N-am nevoie să-ţi spun unde e cămara.

— Nu, nu, domnule Billot, nu vă îngrijiţi de mine... Dar vă veţi întoarce aici, nu-i aşa ?

— Voi reveni.

— Căci altminteri ar trebui să-mi spuneţi unde vă voi putea găsi.

— Inutil ! Într-o oră voi fi aici.

— Ei bine, duceţi-vă !

Şi Pitou începu să-şi caute de mîncare, cu acea poftă care, la el ca şi la rege, nu era niciodată stricată de evenimente, oricît de grave ar fi fost ele, pe cînd Billot se îndrepta spre terasa Feuillants.

Ştim ce urma să facă acolo.

Îndată după sosire, o piatră căzută la picioarele sale, urmată de a doua, apoi de a treia, îl făcu să înţeleagă că lucrul de care se temuse Pétion se produsese şi că primarul era prizonier la Tuileries.

Aşa cum am văzut, urmînd instrucţiunile primite, Billot se duse la Adunare, şi înalta instanţă ceru ca Pétion să se prezinte de îndată în faţa ei.

Odată liber, lui Pétion nu-i mai rămase decît să traverseze Adunarea şi să se înapoieze pe jos la primărie, lăsîndu-şi, ca să-l reprezinte, trăsura în curtea castelului Tuileries.

La rîndul său, Billot se întoarse acasă şi-l găsi pe Pitou terminîndu-şi cina.

— Ei bine, domnule Billot, întrebă Pitou, ce mai e nou ?

— Nimic, în afara faptului că răsar zorile şi că cerul e roşu ca sîngele.

Capitolul 53
DE LA ORA TREI PÎNĂ LA ŞASE DIMINEAŢA

Am văzut cum au răsărit zorile.

Primele sale raze luminară doi călăreţi care, mergînd la pas, călăreau de-a lungul cheiului pustiu al palatului Tuileries. Aceşti doi călăreţi orau comandantul general al gărzii naţionale, Mandat, şi aghiotantul său.

Chemat la primărie la ora unu după miezul nopţii, Mandat refuzase la început să se prezinte.

La ora două ordinul a fost repetat mai imperativ. Mandat mai voia să reziste, dar împuternicitul Roederer se apropiase de el şi îi spusese :

— Domnule, fiţi atent, în conformitate cu dispoziţiile legale, comandantul gărzii naţionale este la ordinele municipalităţii.

Atunci Mandat se hotărîse.

De altfel, comandantul general nu ştia două lucruri:

Mai întîi, că patruzeci şi şapte de secţii din patruzeci şi opt trimiseseră fiecare la municipiu cîte trei delegaţi avînd drept misiune să salveze patria. Aşa încît Mandat crezu că va găsi vechea municipalitate în componenţa pe care i-o cunoştea, şi nu se aştepta deloc să întîlnească acolo o sută patruzeci de feţe noi.

Apoi, Mandat ignora ordinul, dat de aceeaşi municipalitate, de a dezarma Pont-Neuf şi de a evacua arcada Saint-Jean, ordin a cărui executare, ţinînd seama de importanţa sa, le-a fost încredinţată personal lui Danton şi Manuel.

Astfel încît, ajungînd la Pont-Neuf, Mandat rămase uluit văzîndu-l pustiu. Se opri şi îl trimise pe aghiotant în recunoaştere.

Aghiotantul reveni după zece minute. Nu văzuse nici tunuri, nici soldaţi ai gărzii naţionale. Piaţa şi strada Dauphiné, cheiul Augustinilor erau pustii, ca şi Pont-Neuf.

Mandat îşi continuă drumul. Poate că ar fi trebuit să se înapoieze la castel. Dar oamenii se duc unde îi împinge destinul.

Pe măsură ce înainta spre primărie i se părea că înaintează spre viaţă : la fel ca în anumite cataclisme organice, cînd sîngele, retrăgîndu-se spre inimă, părăseşte extremităţile, care rămîn decolorate ori reci, tot astfel mişcarea, căldura, într-un cuvînt revoluţia se găseau pe cheiul Pelletier, în piaţa Grève, la primărie, adevăratul sediu al vieţii populare, inimă a acestui mare trup ce se numeşte Paris.

Mandat se opri în colţul cheiului Pelletier şi îl trimise pe aghiotant la arcada Saint-Jean. Prin arcada Saint-Jean sosea şi pleca nestînjenit valul mulţimii : garda naţională dispăruse.

Mandat vru să se întoarcă, însă mulţimea se adunase în spatele său şi-l împingea, ca pe o epavă, spre scările primăriei.

— Rămîneţi pe loc ! spuse el aghiotantului, şi dacă mi se întîmpla o nenorocire, duceţi-vă să daţi de ştire la palat.

Mandat se lăsă purtat de valul mulţimii. Aghiotantul, care, după uniformă, se vedea că are o importanţă secundară, rămase în colţul cheiului Pelletier, unde nimeni nu-l deranjă. Toate privirile erau îndreptate spre comandantul general.

Sosind în marea sală a primăriei, Mandat se pomeni în faţa unor chipuri necunoscute şi aspre.

Este insurecţia în întregimea ei şi îi cere socoteală omului care a vrut nu numai să-i stăvilească desfăşurarea, dar s-o şi înăbuşe din faşă.

La Tuileries el era cel care interoga. Ne amintim de scena sa cu Pétion. Aici va fi el cel interogat.

Unul dintre membrii noii Comune — această Comună violentă care va sufoca Adunarea Legislativă şi va lupta cu Convenţia[1] — unul dintre membrii noii Comune înaintează şi, în numele tuturor, întreabă :

— Din ordinul cui ai dublat garda castelului ?

— Din ordinul primarului Parisului, răspunde Mandat.

— Unde e acest ordin ?

— La Tuileries, unde l-am lăsat, ca să poată fi executat în lipsa mea.

— De ce ai adus tunurile ?

— Fiindcă am pus în mişcare batalionul, şi cînd batalionul e în marş, tunurile i se alătură.

— Unde e Pétion ?

— Era la castel cînd am plecat.

— Prizonier ?

— Nu, liber, plimbîndu-se în grădină.

În această clipă, interogatoriul se întrerupe!

Un membru al noii Comune aduce o scrisoare fără sigiliu şi cere s-o citească cu glas tare.

Mandat n-are nevoie decît să arunce o privire pe această scrisoare pentru a înţelege că e pierdut. Şi-a recunoscut scrisul.

Această scrisoare este ordinul trimis la ora unu după miezul nopţii comandantului batalionului postat la arcada Saint-Jean, comandîndu-i să atace prin spate mulţimea care s-ar îndrepta spre castel, în timp ce batalionul de la Pont-Neuf o va ataca din flanc. Ordinul a căzut în mîna Comunei după retragerea batalionului.

Interogatoriul ia sfîrşit. Ce mărturisire s-ar mai putea obţine de la acuzat, care să fie mai cumplită decît această scrisoare ?

---

[1] Adunarea Naţională care i-a succedat Adunării Legislative, guvernînd între 21 sept. 1792 şi 26 oct. 1795 ; a proclamat republica şi l-a condamnat pe Ludovic al XVI-lea. (N.T.)

Consiliul hotărăşte ca Mandat să fie dus la Abaţie[2]. Apoi i se citeşte sentinţa.

Aici începe interpretarea.

Citindu-i sentinţa, preşedintele — ni se afirmă — făcu din mînă unul din acele gesturi pe care poporul, din păcate, se pricepe să le interpreteze prea bine : un gest orizontal.

„Preşedintele, spuse domnul Peltier, care a scris *Revoluţia din 10 august 1792*, făcu un gest *orizontal* foarte expresiv spunînd : *Să fie luat !*”

Într-adevăr, gestul ar fi fost foarte expresiv peste un an ; dar un gest *orizontal*, care ar fi însemnat foarte mult în 1793, nu însemna mare lucru în 1792, cînd ghilotina nu funcţiona încă. Abia la 21 august a căzut, pe piaţa Carrousel, capul primului regalist. Cum a fost atunci posibil, cu unsprezece zile mai devreme — numai dacă n-a fost cumva un semn dinainte convenit — ca acest gest să spună : „Ucideţi-l pe domnul !” ?

Din nenorocire, faptele par a confirma acuzaţia.

Mandat abia apucă să coboare primele trei trepte ale peronului primăriei. Şi, în clipa cînd fiul său se avînta spre el, un foc de pistol sfărîmă ţeasta prizonierului.

Acelaşi lucru i se întîmplase cu trei ani în urmă lui Flesselles.

Mandat era doar grav rănit, se ridică, recăzu însă în aceeaşi clipă, lovit de douăzeci de lovituri de suliţe.

Apoi, deodată, din cercul unde nu se vedeau decît braţe ridicîndu-se printre săbii şi suliţe sclipitoare, se ridică un cap însîngerat desprins de trunchi.

Era capul lui Mandat.

Aghiotantul plecă în galop să anunţe la Tuileries cele văzute. Asasinii se împărţiră în două cete : una se duse să arunce trupul în rîu, cealaltă — să plimbe

[2] Închisoare seniorială construită la Paris între 1631 şi 1735, pe lîngă mînăstirea Saint-Germain-des-Près. (N.T.).

capul lui Mandat pe străzile Parisului în vîrful unei suliţe.

Era cam orele patru dimineaţa.

Să i-o luăm înainte la Tuileries aghiotantului, care va aduce macabra veste, şi să vedem ce se petrecea acolo.

După ce s-a spovedit — şi din moment ce conştiinţa îi era împăcată, se simţea aproape liniştit asupra tuturor celorlalte — regele, care nu se putea împotrivi nici uneia dintre nevoile sale fireşti, se culcă. E-adevărat că se culcă îmbrăcat.

După ce clopotul de alarmă bătu a doua oară şi răsună şi alarma generală, regele fu trezit.

Domnul de Chesnaye — locţiitorul lui Mandat, căruia acesta, la plecare, i-a predat comanda trupelor — îl trezi pe rege pentru ca suveranul să se arate soldaţilor gărzii naţionale şi, prin prezenţa sa, prin cîteva cuvinte potrivite, să le reînsufleţească entuziasmul.

Regele se ridică, îngreunat, nesigur, prost dispus, necoafat.

În loc să-i atragă pe disidenţi, Ludovic al XVI-lea părea că vine dinadins să le arate cît de puţin prestigiu are monarhia care se prăvăleşte, cînd omul care o reprezintă este lipsit şi de geniu, şi de forţă.

Totuşi, acolo, regaliştii scoaseră cîteva strigăte de „Trăiască regele !”, dar un imens strigăt de „Trăiască naţiunea !” le răspunse. Apoi, cum regaliştii avură stîngăcia de a insista, patrioţii strigară :

— Nu, nu, nu ! Nici un alt rege decît naţiunea !

Aproape rugător, regele le replică :

— Da, copiii mei, naţiunea şi regele vostru nu fac şi nu vor face decît un tot.

— Aduceţi-l pe moştenitor, îi spuse încet Maria-Antoaneta doamnei Elisabeth. Poate că vederea copiilor îi va înduioşa.

În acest timp, regele îşi continua trista trecere în revistă. Avu ideea nefericită de a se apropria de artilerişti. Era o greşeală ; artileriştii erau aproape toţi republicani.

Dacă regele ar fi ştiut să vorbească, dacă s-ar fi putut face ascultat de oamenii a căror convingere îi îndepărta de el, ar fi fost un lucru curajos, cu sorţi de izbîndă. Dar Ludovic al XVI-lea n-avea nimic convingător, nici în vorbă, nici în gest. El se bîlbîi. Regaliştii vrură să-i acopere ezitarea, încercînd din nou acel strigăt nelalocul lui de „Trăiască regele !”, care eşuase de două ori. Acest strigăt fu gata să provoace o ciocnire.

Cîţiva tunari părăsiră posturile lor şi se repeziră spre rege, ameninţîndu-l cu pumnul :

— Dar ce crezi tu, în definitiv, spuseră ei, că pentru a apăra un trădător ca tine vom trage asupra fraţilor noştri ?

Regina îl trase înapoi pe rege.

— Delfinul ! Delfinul ! strigară mai multe glasuri. Trăiască Delfinul !

Nimeni nu repetă acest strigăt.

Regele făcu cale întoarsă spre palat.

Ajuns în camera lui, se prăbuşi, aproape fără răsuflare, într-un fotoliu. Rămasă la uşă, regina căuta din priviri un sprijin. Îl zări pe Charny, în picioare, rezemat de uşa apartamentului. Se îndreptă spre ei.

— Ah ! Domnule, totul e pierdut !

— Mi-e teamă că da, răspunse Charny.

— Mai putern oare fugi ?

— E prea tîrziu, doamnă.

— Atunci, ce ne mai rămîne să facem ?

— Să murim ! răspunse Charny înclinîndu-se.

Regina scoase un suspin şi se înapoie în camera ei.

Capitolul 54
DE LA ORA ŞASE PÎNĂ LA NOUĂ DIMINEAŢA

De-abia fusese ucis Mandat, şi Comuna îl numi în locul său comandant general pe Santerre. Acesta dispuse să se bată toba pe toate străzile Parisului, dînd în acelaşi timp ordin să sune neîncetat, în toate bisericile, clopotul de alarmă. Apoi organiză patrule patriotice, cu ordinul să-şi croiască drum pînă la Tuileries şi, mai ales, să informeze Adunarea despre cele ce se întîmplă.

De altfel, patrulele străbătuseră toată noaptea împrejurimile Adunării Naţionale.

Către orele zece seara a fost arestat pe Champs-Elysées un grup de unsprezece oameni înarmaţi, zece cu pumnale şi pistoale, al unsprezecelea cu o puşcă groasă şi scurtă. Acest grup se lăsă arestat fără rezistenţă, fiind dus la corpul de gardă de la Feuillants.

În restul nopţii, au fost făcuţi alţi unsprezece prizonieri. Au fost puşi în două încăperi separate.

În zorii zilei, primii unsprezece găsiră mijlocul să evadeze, sărind pe fereastră şi sfărîmînd apoi poarta grădinii.

Mai rămăseseră totuşi unsprezece, bine închişi.

La şapte dimineaţa a fost adus în curtea Feuillants un tînăr de aproape treizeci de ani, în uniforma şi cu boneta gărzii naţionale. Prospeţimea uniformei, strălucirea armelor şi eleganţa ţinutei sale au făcut să fie bănuit că face parte din aristocraţie şi au dus astfel la arestarea sa. În plus, mai era şi foarte calm.

Un anume Bonjour, fost funcţionar superior la marină, prezida în acea zi una din secţiile de la Feuillants. El îl interogă pe tînărul îmbrăcat în uniforma gărzii naţionale.

— Unde aţi fost arestat ? întrebă el.

— Pe terasa Feuillants, răspunse prizonierul.

— Ce făceaţi acolo ?

— Mă duceam la palat.

— În ce scop ?

— Pentru a mă supune unui ordin dat de municipalitate.

— Ce dispunea acest ordin ?

— Să verific situaţia şi să raportez procurorului general al departamentului.

— Aveţi acest ordin ?

— Iată-l.

Şi tînărul scoase o hîrtie din buzunar.

Preşedintele desfăcu hîrtia şi citi :

Purtătorul prezentului ordin se va duce la palat pentru a verifica situaţia şi apoi va raporta domnului procuror general împuternicit al departamentului.

Boirie, Le Rouf

funcţionari municipali

Ordinul era concret. S-ar fi putut totuşi ca semnăturile să fie false şi-atunci a fost trimis un om la primărie, însărcinat să le verifice.

Această ultimă arestare adunase multă lume în curtea Feuillants şi, în mijlocul acestei mulţimi, cîteva voci — se găsesc întotdeauna asemenea oameni în mijlocul adunărilor populare — începură să ceară moartea prizonierilor.

Un funcţionar al municipalităţii, care se găsea acolo, înţelese că nu trebuiau lăsate aceste voci să capete mai multă tărie. Urcă pe o platformă pentru a linişti mulţimea şi a o îndemna să se retragă.

În momentul cînd lumea era pe cale, poate, să cedeze influenţei acestei cuvîntări miloase, omul trimis la primărie pentru a verifica semnătura celor doi funcţionari municipali se înapoie spunînd că ordinul e

în adevăr real şi, astfel, numitul *Suleau*, purtătorul acestui ordin, poate fi pus în libertate.

La rostirea acestui nume, o femeie pierdută în mulţime ridică privirea şi scoase un strigăt de furie :

— Suleau ! strigă ea, Suleau, redactorul-şef al publicaţiei *Actes des Apôtres* ? Suleau, unul din asasinii independenţei Liège-ului ?... Suleau e al meu ! Cer moarte lui Suleau !

Mulţimea se dădu la o parte, să facă loc acestei femei, mică de statură, plăpîndă, îmbrăcată într-o rochie de amazoană în culorile gărzii naţionale, înarmată cu o sabie pe care o purta în bandulieră. Ea se apropie de funcţionarul municipal, îl forţă să coboare de pe platformă şi urcă în locul lui.

De-abia îşi înălţă capul deasupra mulţimii, cînd aceasta scoase un singur strigăt :

— Théroigne !

Într-adevăr, Théroigne era femeia populară prin excelenţă. Cooperarea dată în zilele de 5 şi 6 octombrie, arestarea ei la Bruxelles, atacul împotriva ei de la 20 iunie îi aduseseră o popularitate atît de mare, încît în ziarul său satiric Suleau i-l dăduse drept amant pe cetăţeanul *Populus*, adică întregul popor.

Această dublă aluzie — la popularitatea Théroignei şi la uşurătatea moravurilor ei — a fost socotită excesivă.

Mai mult, Suleau publicase la Bruxelles *Le Tocsin des Rois*, contribuind astfel la înăbuşirea revoluţiei din Liège şi la punerea sub ciomagul austriac şi mitra unui preot a unui popor nobil care a vrut să fie liber şi francez.

Théroigne îşi scria tocmai atunci povestea arestării sale şi citise cîteva capitole la iacobini. Ceru nu numai moartea lui Suleau, dar şi a celor unsprezece prizonieri ce se aflau împreună cu el.

Suleau auzea răsunînd acest glas care, în mijlocul aplauzelor, cerea moartea sa şi a celor unsprezece

tovarăşi închişi cu el. Chemă prin uşă pe şeful gărzii care-l păzea. Această gardă era formată din două sute de oameni.

— Lăsaţi-mă să ies, spuse el. Îmi voi spune numele, voi fi ucis şi totul se va termina. Moartea mea va salva unsprezece vieţi.

A fost refuzat. Încercă atunci să sară pe fereastră. Tovarăşii săi îl traseră însă înapoi şi-l reţinură. Nu puteau crede că vor fi daţi cu sînge rece pe mîna ucigaşilor. Se înşelau.

Preşedintele Bonjour, intimidat de strigătele mulţimii, dădu urmare plîngerii făcute de Théroigne, interzicînd gărzii naţionale să se împotrivească voinţei poporului.

Garda naţională se supuse, se îndepărtă şi, îndepărtîndu-se, lăsă poarta nepăzită. Poporul se năpusti în închisoare şi puse mîna, la întîmplare, pe primul găsit.

Primul găsit a fost un abate, pe nume Bouyon, autor dramatic, deopotrivă cunoscut prin epigramele din *Cousin Jacques* şi prin insuccesele suferite de trei sferturi din piesele sale la teatrul Montansier. Era un uriaş. Smuls din braţele delegatului municipalităţii, care încerca să-l salveze, fu tîrît în curte, unde începu o luptă îndîrjită cu ucigaşii săi. O lovitură de baionetă îl ţintui la zid, şi îşi dădu sfîrşitul.

În timpul acestei lupte, doi dintre prizonieri reuşiră să fugă.

Următorul, un fost ostaş din garda regală, pe nume Solminiac, a fost ucis cu aceeaşi cruzime. A fost apoi măcelărit un al treilea, al cărui nume a rămas necunoscut. Al patrulea a fost Suleau.

— Iată omul tău, Théroigne, spuse o femeie, uite-l pe Suleau!

Théroigne nu-l cunoştea la faţă. Îl credea preot şi-l numea abatele Suleau. Se azvîrli ca o tigroaică şi-l apucă de beregată.

Suleau era tînăr, viteaz şi viguros. Cu o lovitură de pumn o aruncă pe Théroigne la zece paşi de el. Printr-o scuturătură violentă se liberă de cei trei-patru oameni agăţaţi de el, smulse o sabie din mîinile asasinilor şi, din două lovituri, culcă la pămînt doi ucigaşi.

Atunci începu o luptă îngrozitoare. Cîştigînd mereu teren, înaintînd mereu spre poartă, Suleau se eliberă de trei ori. Ajunse la poartă, dar fiind nevoit să se întoarcă spre a o deschide, se află o clipă fără apărare în faţa asasinilor săi. Această clipă a fost de-ajuns ca douăzeci de săbii să-i străpungă trupul.

Căzu la picioarele Théroignei, care avu crunta bucurie să-i provoace ultima rană.

Săracul Suleau se însurase în urmă cu două luni cu o femeie fermecătoare, fiica unui pictor celebru, cu Adèle Hal.

Pe cînd Suleau lupta împotriva ucigaşilor, un al treilea prizonier izbuti să evadeze.

Al cincilea, un fost ostaş din garda regelui, numit Du Vigier, avu soarta lui Suleau.

Moartea altor patru a fost un simplu măcel. Nu se cunoaşte nici măcar numele lor.

Cele două cadavre fură tîrîte în piaţa Vendôme, unde fură şi decapitate. Apoi, puse în vîrful suliţelor, capetele şi începură plimbarea prin Paris.

Seara, servitorul lui Suleau răscumpără cu preţ mare capul stăpînului său şi reuşi, după căutări îndelungate, să găsească şi cadavrul. Pioasa soţie a lui Suleau, însărcinată de două luni, era aceea care cerea cu insistenţă rămăşiţele dragi, pentru a le da ultimul omagiu.

Astfel, încă înainte ca lupta să fi început, sîngele cursese în două locuri : pe treptele primăriei şi în curtea Feuillants.

Îl vom vedea numaidecît curgînd la Tuileries. După picătură, rîu ; după rîu, fluviu !

Exact în momentul în care se săvîrşeau aceste crime, adică între opt şi nouă dimineaţa, zece sau unsprezece mii de soldaţi ai gărzii naţionale, adunaţi de clopotul lui Barbaroux şi de alarma generală a lui Santerre, coborau strada Saint-Antoine, străbăteau faimoasa arcadă Saint-Jean, atît de bine păzită în noaptea precedentă, şi ieşeau în piaţa Grève.

Aceşti zece mii de oameni veneau să ceară ordinul de a se îndrepta spre Tuileries. Fură lăsaţi să aştepte o oră.

Două versiuni circulau prin mulţime.

Prima, că se aşteptau concesiuni din partea Curţii. A doua, că mahalaua Saint-Marceau nu era încă pregătită şi nu trebuia să se înceapă asaltul fără ea.

O mie de oameni, înarmaţi cu suliţe, îşi pierdură răbdarea. Ca întotdeauna, cei mai puţin înarmaţi erau şi cei mai aprinşi. Rupseră rîndurile soldaţilor gărzii naţionale, spunînd că se vor lipsi de sprijinul lor şi vor cuceri singuri palatul.

Cîţiva federaţi marsiliezi şi vreo zece sau doisprezece soldaţi de gardă francezi — aceiaşi care luaseră Bastilia cu trei ani în urmă — s-au pus în fruntea lor şi au fost aleşi şefi prin aclamaţii.

Erau avangarda insurecţiei.

Între timp, aghiotantul care văzuse cum a fost asasinat Mandat se înapoiase într-un suflet la Tuileries. Dar n-a putut comunica sinistra veste decît după ce regele şi regina se înapoiară în apartamentele lor după nefasta plimbare prin curţile castelului.

Regina simţi ceea ce simţi de fiece dată cînd ţi se anunţă moartea unui om de care abia te-ai despărţit : nu putea crede. Ceru să i se povestească scena o dată, apoi a doua oară, cu toate amănuntele.

În acest timp, zgomotul unei încăierări urca pînă la primul etaj şi intra prin ferestrele deschise.

Atrasă la fereastră de zgomot, regina îl recunoscu pe Weber. Ordonă valetului regelui, Thierry, să-l

cheme pe fratele ei de lapte. Weber urcă şi-i povesti reginei tot ce văzuse. Regina îi povesti în schimb moartea lui Mandat. Zarva continua sub ferestre.

— Vezi, te rog, ce se întîmplă, Weber, spuse regina.

— Ce să se întîmple, doamnă ?... Iată-i pe tunari care-şi părăsesc gurile de foc, înfundă cu putere în ţevi cîte o ghiulea şi, cum tunurile nu sînt încărcate, iată-le scoase din uz.

— Ce crezi despre toate astea, sărmane Weber ?

— Cred, spuse bunul austriac, că Majestatea Voastră ar trebui să-l consulte pe domnul Roederer, care-mi pare unul dintre cei mai devotaţi oameni care au mai rămas la castel.

— Da, dar unde să-i vorbesc fără să fiu auzită, spionată, întreruptă ?

— În apartamentul meu, dacă regina binevoieşte, spuse valetul Thierry.

— Fie, zise regina.

Apoi, întorcîndu-se spre fratele ei de lapte, îi spuse:

— Du-te şi-l caută pe domnul Roederer, şi adu-l la Thierry.

Şi, pe cînd Weber ieşea singur pe o uşă, regina ieşea pe cealaltă, urmîndu-l pe Thierry.

Orologiul castelului suna ora nouă.

Capitolul 55
DE LA NOUĂ DIMINEAŢA PÎNĂ LA ORA PRÎNZULUI

Cînd ajungi la un punct atît de important al istoriei ca acela unde am ajuns, nu trebuie să omiţi nici un amănunt, avînd în vedere că unul se împleteşte cu celălalt şi că alăturarea exactă a tuturor acestor amănunte formează lungimea şi lăţimea acelei ţesături savante care se desfăşoară în faţa privirii posterităţii, între mîinile trecutului.

În momentul cînd Weber se ducea să-l anunţe pe împuternicitul Comunei că regina doreşte să-i vorbească, căpitanul elveţian Durler urca la rege să-i ceară lui sau generalului comandant ultimele ordine.

Charny îl zări pe căpitan căutînd un uşier sau un valet care l-ar putea introduce la rege.

— Ce doriţi, căpitane ?

— Nu sînteţi dumneavoastră generalul comandant? spuse Durler.

— Da, căpitane.

— Vin să primesc ultimele ordine, domnule, întrucît capul coloanei insurgenţilor şi-a făcut apariţia în piaţa Carrousel.

— Vi se recomandă să nu cedaţi forţei, domnule, regele fiind hotărît să moară în mijlocul trupelor dumneavoastră.

— Fiţi liniştit, domnule comandant, răspunse cu simplitate căpitanul Durler.

Şi plecă să ducă acest ordin tovarăşilor săi, ordin care echivala cu condamnarea lor la moarte.

Cum spusese căpitanul Durler, avangarda insurecţiei începea într-adevăr să apară. Erau cei o mie de oameni înarmaţi cu suliţe, în fruntea cărora mărşăluiau vreo douăzeci de marsiliezi şi vreo cincisprezece ostaşi ai gărzii franceze. În rîndul

acestora din urmă străluceau epoleţii de aur ai unui tînăr căpitan. Era Pitou. Recomandat de Billot, avea o misiune specială, pe care o va face cunoscută fără întîrziere.

La mai puţin de o optime de leghe în spatele acestei avangărzi urma un corp impresionant, alcătuit din gărzi naţionale şi federaţi, precedat de o baterie de douăsprezece tunuri.

Cînd li se comunică ordinul comandantului general, elveţienii se plasară fiecare, liniştiţi şi hotărîţi, la postul lor, păstrînd liniştea rece şi sumbră a hotărîrii. De o disciplină mai puţin severă, soldaţii gărzii naţionale făcură mai mult zgomot şi dezordine în plasarea trupelor pe poziţii. Erau însă animaţi de aceeaşi hotărîre.

Prost organizaţi, neavînd decît arme cu bătaie scurtă — săbii şi pistoale — ştiind că de astă dată era vorba de o luptă pe viaţă şi pe moarte, gentilomii văzură apropiindu-se, cu un soi de beţie febrilă, momentul în care se vor afla în contact cu poporul, acest vechi adversar, acest etern atlet, acest luptător întotdeauna biruit şi care se întăreşte totuşi mereu de opt secole încoace !

În timp ce asediaţii, sau cei ce urmau să fie asediaţi , luau cuvenitele măsuri de apărare, se bătea la poarta regală şi mai multe glasuri strigară : „Un parlamentar! ” , făcînd în acelaşi timp să fluture deasupra zidului o batistă albă legată în vîrful unei suliţe.

Garda porţii se duse să-l caute pe Roederer. Îl găsi la jumătatea drumului.

— Se bate la poarta regală, domnule, îi spuse.

—Am auzit bătăile şi vin.

—Ce avem de făcut ?

—Deschideţi.

Ordinul îi fu transmis portarului, care deschise poarta şi fugi mîncînd pămîntul.

Roederer se află în faţa avangărzii oamenilor cu suliţe.

— Prieteni, spuse Roederer, aţi cerut să se deschidă poarta unui parlamentar şi nu unei armate. Unde e parlamentarul ?

— Iată-mă, domnule, spuse Pitou cu glasu-i blînd şi surîsu-i binevoitor.

— Cine sînteţi ?

— Sînt căpitanul Ange Pitou, şeful federaţilor din Haramont.

— Ce doriţi ?

— Vreau dreptul de trecere pentru mine şi prietenii mei.

— Să treceţi ? Şi pentru ce ?

— Pentru a ne duce să blocăm Adunarea... Avem douăsprezece tunuri. Nici unul nu va trage dacă se face ceea ce cerem.

— Şi ce cereţi ?

— Decăderea din drepturi a regelui.

— Domnule, spuse Roederer, chestiunea e gravă !

— Foarte gravă, domnule, răspunse Pitou cu politeţea sa obişnuită.

— Merită, prin urmare, să deliberăm asupra ei.

— E foarte legitim ! răspunse Pitou.

Şi, privind orologiul castelului, spuse :

— E ora zece fără un sfert. Vă dăm timp pînă la zece. Dacă la zece fix n-avem răspuns, atacăm !

— Pînă atunci, permiteţi să închidem poarta, nu-i aşa ?

— Fără îndoială.

Apoi, adresîndu-se însoţitorilor săi, le spuse :

— Prieteni, îngăduiţi să se închidă poarta.

Şi făcu semn oamenilor cu suliţe, veniţi mai în faţă, să se dea înapoi. Aceştia se supuseră şi poarta fu închisă fără dificultăţi.

Dar, graţie acestei porţi deschise pentru o clipă, asediatorii avură posibilitatea să aprecieze formidabilele pregătiri făcute pentru primirea lor.

Odată poarta închisă, oamenilor lui Pitou le veniră chef să continue să parlamenteze. Cîţiva se cocoţară pe umerii tovarăşilor lor, se urcară pe zid, se aşezară acolo călare şi începură să stea de vorbă cu garda naţională. Aceasta se arăta dispusă de o tacla.

Astfel trecu sfertul de oră.

Atunci veni un om de la castel şi dădu ordin să se deschidă poarta.

Asediatorii crezură că cererea le-a fost satisfăcută, îndată după deschiderea porţii intrară ca nişte oameni care au aşteptat multă vreme şi pe care mîini puternice îi împing din spate, intrară adică în masă, strigîndu-i pe elveţieni cu strigăte puternice, punîndu-şi pălăriile în vîrful suliţelor şi săbiilor şi ţipînd : „Trăiască naţiunea ! Trăiască garda naţională ! Trăiască elveţienii !”

Soldaţii gărzii naţionale răspunseră la strigătele de „Trăiască naţiunea”. Elveţienii păstrară în schimb o linişte sumbră şi profundă.

Abia la gura tunurilor asediatorii se opriră şi priviră în jurul şi înaintea lor. Marele vestibul era plin de elveţieni plasaţi pe trei rînduri în înălţime. În afară de asta, cîte un şir se afla pe fiecare latură a scării, ceea ce permitea ca şase rînduri să tragă în acelaşi timp.

Cîţiva dintre insurgenţi începură să chibzuiască, şi printre ei se găsea şi Pitou. Numai că era cam tîrziu pentru a chibzui. Văzînd primejdia, nu-i trecu nici o clipă prin minte ideea să fugă, dar încercă să ocolească primejdia glumind cu soldaţii gărzii naţionale şi cu elveţienii. Soldaţii gărzii naţionale erau foarte dispuşi să glumească şi ei. Elveţienii însă îşi păstrau seriozitatea.

Insurgenţii nu-şi dădeau seama că timpul trece, că şeful lor, Pitou, dăduse termen domnului Roederer doar pînă la ora zece şi că era zece şi un sfert. Se distrau cu toţii : de ce ar fi numărat minutele ?

Unul dintre ei, care nu avea nici suliţă, nici puşcă, nici pistol, ţinea în mînă o prăjină pentru coborîtul crengilor copacilor, adică o prăjină cu cîrlig.

Îi spuse vecinului său :

— Dac-aş pescui un elveţian ?

— Pescuieşte ! răspunse vecinul.

Şi omul nostru agăţă un elveţian de centiron şi-l atrase la el. Acesta rezistă atît cît era necesar pentru a părea că opune rezistenţă.

— S-a prins ! spuse pescarul.

— Atunci, ia-o încetişor ! spuse celălalt.

Omul cu prăjina o luă încetişor, şi elveţianul trecu din vestibul în curte, ca un peşte care trece din rîu pe mal. Au urmat mari aclamaţii şi explozii de rîs.

— Încă unul ! Încă unul ! se striga din toate părţile.

Pescarul cuteză să prindă un alt elveţian, pe care-l agăţă ca şi pe primul. După al doilea urmă al treilea, apoi al patrulea şi al cincilea.

Ar fi trecut în acelaşi fel întregul regiment dacă nu s-ar fi auzit ordinul : *Pregătiţi armele !*

Văzînd cum coboară armele cu zgomotul regulat şi precizia mecanică ce însoţeşte aceste mişcări la trupele, regulate, unul din asediatori — se găseşte întotdeauna în asemenea împrejurări un smintit care să dea semnalul masacrului — trase un foc de pistol asupra uneia dintre ferestrele palatului.

În scurtul răstimp care desparte ordinul Pregă*tiţi armele !* de ordinul *Foc !*, Pitou înţelese tot ce se va întîmpla.

— Culcaţi ! strigă el oamenilor săi. Culcaţi, sau sînteţi cu toţii morţi !

Şi îmbinînd comanda cu exemplul, se azvîrli la pămînt.

Dar, înainte ca recomandarea să fi avut timp să fie urmată, cuvîntul *Foc !* răsună sub vestibul, care se umplu de zgomot şi de fum, împroşcînd ca o puşcă imensă o ploaie de gloanţe.

Masa compactă — jumătate din coloană intrase poate în curte — masa compactă se undui ca un lan de cereale în bătaia vîntului, apoi se clătină ca spicele tăiate de seceră şi se prăbuşi. Abia o treime rămase în viaţă ! Aceasta o luă la fugă sub focul celor două linii şi al celui din barăci, focuri trase de la mică distanţă.

Trăgătorii s-ar fi ucis unii pe alţii dacă n-ar fi avut între ei o perdea de oameni atît de densă. Perdeaua fu ruptă în fîşii. Patru sute de oameni au rămas culcaţi pe pavaj, din care trei sute ucişi pe loc !

Ceilalţi o sută, răniţi mai mult sau mai puţin mortal, se văitau încercînd să se ridice, cădeau iarăşi şi dădeau acestui cîmp de cadavre, înspăimîntător de privit, o instabilitate asemănătoare unui val în retragere.

Apoi, încet, încet, totul se linişti şi, în afară de cîţiva care se încăpăţînau să trăiască, totul intră în nemişcare.

Fugarii se răspîndiră în piaţa Carrousel, trecînd o parte pe chei, cealaltă pe strada Saint-Honoré, şi strigînd : „Ajutor ! Ne asasinează !”

Aproape de Pont-Neuf întîlniră grosul armatei, comandat de doi bărbaţi călare urmaţi de un altul pe jos care, cu toate că era pe jos, părea să facă parte din comandament.

— Ah ! strigară fugarii recunoscînd într-unul dintre cei doi călăreţi pe berarul din mahalaua Saint-Antoine, remarcabil prin statura sa uriaşă, căruia îi servea drept piedestal un enorm cal flamand. Oh ! domnule Santerre! Ajutor ! Ne sînt ucişi fraţii !

— Cine face asta ? întrebă Santerre.

— Elveţienii ! au tras asupra noastră.

Santerre se întoarse spre celălalt călăreţ :

— Ce credeţi despre asta, domnule ?

— Pe legea mea, spuse cu un pronunţat accent german al doilea călăreţ, care era un bărbat blond, mic de statură, cu părul tăiat scurt — cred că există un proverb militar care spune : „Soldatul trebuie să se ducă acolo unde aude zgomotul salvelor de puşcă sau al tunurilor”. Să ne ducem acolo unde s-a stîrnit vacarmul !

— Dar, întrebă omul pedestru pe unul din fugari, era cu voi un tînăr ofiţer. Nu-l mai văd.

— A căzut primul, cetăţene delegat. Şi e o nenorocire, căci era un tînăr viteaz !

— Da, era un viteaz ! răspunse pălind uşor cel căruia i se dăduse titlul de delegat. Da, era un tînăr viteaz, şi va fi vitejeşte răzbunat. Înainte, domnule Santerre !

— Fie.

— În consecinţă, propun să i se dea comandamentul general cetăţeanului Westermann, care e un adevărat general şi un prieten al cetăţeanului Danton, oferindu-mă să mă supun primul, ca simplu soldat.

— Tot ce doriţi, spuse Billot, cu condiţia să mergem fără să pierdem nici un moment.

— Acceptaţi comandamentul, cetăţene Westermann? întrebă Santerre.

— Accept, răspunse laconic Westermann.

— În acest caz, daţi-vă ordinele.

— Înainte ! strigă Westermann.

Şi imensa coloană, oprită o clipă, se repuse în mişcare.

În momentul cînd avangarda coloanei pătrundea în acelaşi timp în Carrousel prin porţile dinspre strada Echelle şi prin cele dinspre chei, orologiul de la Tuileries suna ora unsprezece.

Capitolul 56
DE LA NOUĂ DIMINEAŢA PÎNĂ LA ORA PRÎNZULUI

Înapoindu-se la castel, Roederer îl întîlni pe valet, care îl căuta din partea reginei. Şi el o căuta pe regină, ştiind că în acest moment ea reprezenta adevărata forţă a palatului. A fost de aceea bucuros să afle că regina îl aştepta într-un loc ferit, unde i-ar putea vorbi între patru ochi şi fără să fie întrerupt.

În consecinţă, îl urmă pe valet.

Regina era aşezată aproape de cămin, cu spatele întors spre fereastră. La zgomotul făcut de uşă, se întoarse brusc.

— Ei bine, domnule ?... întrebă ea, interogînd fără să dea un scop concret întrebării sale.

— Regina mi-a făcut onoarea să mă cheme ? răspunse Roederer.

— Da, domnule. Sînteţi unul dintre primii demnitari ai oraşului. Prezenţa dumneavoastră la palat este o pavăză pentru monarhie. Vreau totuşi să vă întreb, ce speranţe sau temeri putem avea ?

— Puţin de sperat, doamnă, totul de temut !

— E sigur că poporul vine în marş asupra palatului?

— Avangarda se află la Carrousel şi duce tratative cu elveţienii.

— Duce tratative, domnule ? Dar am dat ordin elveţienilor să respingă forţa prin forţă. Sînt cumva ispitiţi să nu ni se supună ?

— Nu, doamnă. Elveţienii vor muri la postul lor.

— Şi noi la al nostru. Aşa cum elveţienii sînt soldaţi în serviciul regilor, regii sînt soldaţi în serviciul monarhiei.

Roederer tăcu.

— S-ar putea să am nefericirea de a avea o părere care nu se împacă cu a dumneavoastră ? întrebă regina.

— Doamnă, spuse Roederer, nu voi avea o părere decît dacă Majestatea Voastră îmi face favoarea să mi-o ceară.

— V-o cer, domnule.

— Ei bine, doamnă, am să v-o spun cu sinceritatea unui om convins. Părerea mea este că regele este pierdut dacă rămîne în Tuileries.

— Dar dacă nu rămînem în palat, unde să ne ducem ? spuse regina, ridicîndu-se înspăimîntată.

— La ora în care ne găsim, spuse Roederer, există un singur refugiu care ar putea apăra familia regală.

— Care, domnule ?

— Adunarea Naţională.

— Cum aţi spus, domnule ? spuse regina clipind repede din ochi şi întrebînd ca o femeie convinsă că n-a auzit bine.

— Adunarea Naţională, repetă Roederer.

— Şi credeţi, domnule, că le-aş cere ceva acestor oameni ?

Roederer tăcu.

— Duşmănie pentru duşmănie, domnule. Îi prefer pe cei ce ne atacă direct şi la lumina zilei, decît pe cei care vor să ne distrugă prin spate şi din umbră.

— Ei bine, doamnă, atunci hotărîţi-vă : înaintaţi împotriva poporului, sau bateţi în retragere spre Adunare.

— Să bat în retragere ? Sîntem oare atît de lipsiţi de apărare încît să batem în retragere înainte să fi încercat măcar focul armelor ?

— N-aţi vrea, doamnă, înainte de a lua o hotărîre să ascultaţi raportul unui om competent şi să cunoaşteţi forţele de care puteţi dispune ?

— Weber, du-te şi cheamă-l pe unul dintre ofiţerii din palat, fie pe domnul Maillardot, fie pe domnul de la Chesnaye, fie...

Era gata să spună : „Fie pe contele de Charny”, dar se opri. Weber ieşi.

— Dacă Majestatea Voastră ar vrea să se apropie de fereastră, ar putea judeca singură.

Cu o vădită repulsie, regina făcu cîţiva paşi spre fereastră, dădu la o parte perdelele şi văzu piaţa Carrou- sel, şi chiar curtea palatului plină de oameni cu suliţe.

— Doamne sfinte ! exclamă ea. Dar ce fac aici toţi aceşti oameni ?

— Am mai spus-o Majestăţii Voastre : negociază.

— Dar au intrat pînă în curtea palatului !

— Am socotit că trebuie să cîştig timp, pentru a da răgaz Majestăţii Voastre să ia o hotărîre.

În acest moment uşa se deschise.

— Veniţi ! Veniţi ! exclamă regina fără să ştie cui se adresa.

Intră Charny.

— Iată-mă, doamnă, spuse el.

— Ah ! Dumnevoastră sînteţi ! Atunci n-am ce să vă întreb, căci adineauri ne-aţi spus ce ne rămîne de făcut.

— Şi, după părerea domnului, întrebă Roederer, ce vă rămîne... ?

— Să murim ! spuse regina.

— Vedeţi că este preferabil ceea ce vă propun, doamnă.

— Ah ! pe viaţa mea, nu ştiu ce să fac, spuse regina.

— Ce propune domnul ? întrebă Charny.

— Să-l conducă pe rege la Adunare.

— Asta nu înseamnă moartea, dar înseamnă umilirea, spuse Charny.

— Auziţi, domnule ! spuse regina.

— Să vedem, reluă Roederer, nu s-ar găsi o cale de mijloc ?

Weber se apropie.

— Ştiu că reprezint prea puţin, spuse el, şi că e îndrăzneţ din partea mea să iau cuvîntul într-o asemenea companie. Dar poate că devotamentul meu îmi dă un izvor de inspiraţie... Dacă ne-am mulţumi să cerem Adunării să trimită o delegaţie spre a veghea asupra siguranţei regelui ?

— Ei bine, fie, spuse regina, la asta consimt... Domnule de Charny, dacă aprobaţi această propunere, duceţi-vă, vă rog, să o spuneţi regelui.

Charny se înclină şi ieşi.

— Urmează-l pe conte, Weber, şi raportează-mi răspunsul regelui.

Weber ieşi după conte.

Prezenţa lui Charny, rece, grav, devotat, era dacă nu pentru regină cel puţin pentru femeie o atît de atroce dojană încît nu-l vedea decît tremurînd. Apoi, poate că avea un presentiment îngrozitor în privinţa celor ce aveau să se întîmple.

Weber se înapoie.

— Regele acceptă, doamnă, spuse el, şi domnii Champion şi Dejoly pleacă chiar acum spre Adunare să-i ducă cererea Majestăţii Sale.

— Ia uitaţi-vă ! spuse regina.

— La ce anume, doamnă ? întrebă Roederer.

— Ce fac oamenii acolo ?

Asediatorii se distrau pescuindu-i pe elveţieni.

Roederer se uită, dar, înainte de a fi avut timp să-şi facă o idee despre cele ce se petreceau, se auzi un foc de pistol, urmat de formidabila salvă.

Palatul se clătină, ca zguduit din temelii.

Regina scoase un ţipăt, se dădu înapoi cu un pas, apoi, mînată de curiozitate, se întoarse la fereastră.

— Ah ! Vedeţi ! Vedeţi ! exclamă ea cu ochii în flăcări. Fug ! Sînt în derută ! Cum de spuneaţi,

domnule Roederer, că nu mai avem altă ieşire decît să ne adresăm Adunării ?

— Vrea Majestatea Voastră să-mi facă favoarea de a mă urma ?

— Vedeţi ! Vedeţi ! continuă regina. Iată-i pe elveţieni care îşi execută misiunea de luptă şi îi urmăresc... Ah ! Carrouselul e liber ? Victorie ! Victorie !

— Pentru dumneavoastră vă implor, doamnă, spuse Roederer, urmaţi-mă !

Regina îşi reveni şi-l urmă pe împuternicit.

— Unde e regele ? întrebă Roederer pe primul valet pe care îl întîlni.

— Regele e în galeria Luvrului.

— Exact acolo doream să o conduc pe Majestatea Voastră, spuse Roederer.

Regina îl urmă, fără să-i treacă prin minte ce intenţii avea ghidul ei.

Galeria era pe jumătate baricadată în lungime şi tăiată la o treime. Două sau trei sute de oameni o apărau şi puteau să se retragă spre Tuileries printr-un fel de pod demontabil care, împins cu piciorul de ultimul fugar, cădea de la primul etaj la parter.

Regele se afla la o fereastră împreună cu domnii de la Chesnaye, Maillardot şi cu alţi cinci-şase gentilomi. Ţinea o lunetă în mînă.

Regina alergă la balcon şi n-avu nevoie de lunetă să vadă ce se petrece.

Armata insurecţională se apropia, lungă şi compactă, acoperind întreaga lăţime a cheiului şi întinzîndu-se cît vezi cu ochii. Mahalaua Saint-Marceau făcea joncţiune, prin Pont-Neuf, cu mahalaua Saint-Antoine.

Toate clopotele Parisului sunau frenetic alarma, iar clopotul cel mare de la Notre-Dame acoperea cu dangătul său gros toate vibraţiile de bronz. Un soare arzător se răsfrîngea în mii de fulgere pe tunuri, pe

puşti şi pe vîrful lănciilor. Apoi, ca zgomotul îndepărtat al furtunii, se auzea uruitul surd al tunurilor.

— Ce spuneţi, doamnă ! întrebă Roederer.

Vreo cincizeci de persoane erau adunate în spatele regelui.

Regina aruncă o privire pătrunzătoare asupra celor care-l înconjurau. Această privire părea să meargă pînă în fundul inimilor, căutînd să vadă ce a mai rămas din devotamentul lor.

În acest timp, regele stătea de vorbă, pe şoptite, cu împuternicitul Comunei sau, mai bine zis, Roederer îi repeta ceea ce îi spusese înainte reginei.

Două grupe bine distincte se formară în jurul celor două auguste personaje : grupul regelui, rece, grav, compus din consilieri care păreau să aprobe propunerea lui Roederer ; grupul reginei, entuziast, înflăcărat, compus din tineri ofiţeri care jurau să moară pentru rege şi regină.

Regina regăsi un dram de speranţă în entuziasmul lor.

În acest moment, grupul regelui se uni cu cel al reginei, şi regele, cu obişnuita sa impasibilitate, se află în postura de centru al celor două grupe amestecate. Această impasibilitate se numea poate curaj.

Regina luă două pistoale de la cingătoarea domnului Maillardot, comandantul elveţienilor, şi spuse:

— Hai, Sire ! Iată momentul să vă arătaţi, sau să pieriţi în mijlocul prietenilor dumneavoastră.

Acest gest al reginei ridică entuziasmul la culme. Fiecare aştepta răspunsul regelui cu gura larg deschisă, cu respiraţia tăiată. Aşteptau, sperau.

Regele luă pistoalele din mîinile reginei şi i le înapoie domnului Maillardot. Apoi, întorcîndu-se spre împuternicitul Comunei, îl întrebă :

— Spuneţi, prin urmare, domnule, că trebuie să mă duc la Adunare ?

— Sire, răspunse Roederer înclinîndu-se, asta este părerea mea.

— Hai, domnilor, spuse regele, nu mai e nimic de făcut aici.

Regina scoase un suspin, îl luă pe delfin în braţe şi, adresîndu-se doamnei de Lamballe şi doamnei de Tourzel, spuse :

— Veniţi, doamnelor, de vreme ce aşa doreşte regele !

Însemna că le spuse tuturor celorlalţi : „Vă abandonez”.

Doamna Campan o aştepta pe regină în coridorul pe unde trebuia să treacă. Regina o văzu.

— Aşteaptă-mă în apartamentul meu, îi spuse ea. Voi veni să te întîlnesc acolo sau voi trimite să te chem pentru a merge... Dumnezeu ştie unde !

Apoi, aplecîndu-se spre doamna Campan, spuse încet de tot :

— Ah ! murmură ea, o plimbare pe malul mării !

Gentilomii părăsiţi se priveau unii pe alţii şi păreau să spună : „Pentru acest rege am venit să ne aflăm moartea aici ?”

Domnul de la Chesnaye înţelese această întrebare mută.

— Nu, domnilor, spuse el, pentru monarhie ! Omul e muritor, principiul, nepieritor !

În cele din urmă, regele binevoi să se gîndească la cei pe care-i abandona. Se opri în josul scării, întrebînd :

— Dar ce se va întîmpla cu toate persoanele pe care le-am lăsat acolo sus ?

— Sire, răspunse Roederer, nimic nu le va fi mai uşor decît să vă urmeze. Sînt îmbrăcaţi în haine de oraş şi vor putea trece prin grădină.

— E-adevărat, spuse regele. Să mergem !

— Ah ! Domnule de Charny, spuse regina zărindu-l pe conte, care o aştepta la poarta grădinii cu sabia

scoasă, de ce nu v-am ascultat alaltăieri cînd m-aţi sfătuit să fug?

Contele nu răspunse, dar, apropiindu-se de rege, spuse :

— Sire, n-ar vrea regele să ia pălăria mea şi să mi-o dea pe a sa, după care ar putea fi recunoscut ?

— Ah ! Aveţi dreptate, spuse regele, din cauza penei albe... Mulţumesc, domnule.

Şi luă pălăria lui Charny dîndu-i-o pe a sa.

— Regele se expune vreunei primejdii în această traversare, domnule ? întrebă regina.

— Vedeţi, doamnă, dacă există vreo primejdie, fac tot ce-mi stă în putinţă s-o îndepărtez de cel ameninţat.

— Sire, sînteţi gata ? spuse ofiţerul elveţian însărcinat cu ocrotirea regelui în timpul traversării grădinii.

— Da, răspunse regele, înfundîndu-şi pălăria lui Charny pe cap.

— Atunci, să ieşim ! spuse căpitanul.

Regele înaintă în mijlocul a două rînduri de elveţieni, care mergeau în acelaşi pas cu el.

Deodată se auziră strigăte puternice în dreapta.

Poarta care dădea spre Tuileries, aproape de Cafeneaua „Flore”, era forţată. Ştiind că regele se îndreaptă spre Adunare, o mare masă de oameni se năpustea în grădină. Un om care părea să conducă toată această bandă purta ca stindard un cap în vîrful unei suliţe.

Căpitanul se opri şi pregăti armele.

— Domnule de Charny, spuse regina, dacă mă vedeţi pe punctul de a cădea în mîinile acestor mizerabili, mă veţi ucide, nu-i aşa ?

— Nu v-o pot promite, doamnă, răspunse Charny.

— Dar de ce oare ? exclamă regina.

— Fiindcă înainte de a vă atinge o singură mînă voi fi mort !

— Uite, spuse regele, e capul acelui nefericit domn Mandat. Îl recunosc.

Această bandă de asasini nu îndrăni să se apropie, dar îi împroşcă cu injurii pe rege şi pe regină. Se traseră cinci sau şase împuşcături. Un soldat elveţian căzu mort, un altul rănit.

Căpitanul ordonă să se pregătească armele pentru tragere. Soldaţii dădură ascultare ordinului.

— Nu trageţi, domnule ! spuse Charny, sau nici unul dintre noi nu va ajunge viu la Adunare.

— Aveţi dreptate, domnule, spuse căpitanul. Arma la umăr !

Soldaţii executară ordinul şi tot grupul continuă să înainteze, tăind grădina în diagonală.

Primele zile de arşiţă ale anului îngălbeniseră castanii. Deşi nu era decît începutul lui august, frunze uscate acopereau pămîntul. Micul delfin le rostogolea sub picioarele sale şi se distra împingîndu-le sub cele ale surorii sale.

— Frunzele cad devreme anul acesta, spuse regele.

— N-a scris oare unul dintre oamenii aceştia : „Monarhia nu se va menţine pînă la căderea frunzelor” ? întrebă regina.

— Da, doamnă, răspunse Charny.

— Şi cum se numeşte acest iscusit profet ?

— Manuel.

Între timp, un nou obstacol se ivi în faţa familiei regale : era un grup impunător de bărbaţi şi femei agitînd armele şi făcînd gesturi ameninţătoare, grup care aştepta pe scara şi pe terasa care trebuia urcată şi traversată pentru a ajunge din grădina Tuileries la Manège.

Primejdia era cu atît mai reală cu cît soldaţii elveţieni nu-şi mai puteau menţine rîndurile. Cu toate acestea, căpitanul încercă să-i facă să răzbată prin

mulţime, dar se produse o asemenea furie, încît Roederer exclamă :

— Luaţi seama, domnule ! Veţi provoca uciderea regelui !

Convoiul se opri din nou şi un mesager fu trimis să înştiinţeze Adunarea că regele vine să-i ceară adăpost.

Adunarea trimise o delegaţie. La vederea ei însă mulţimea izbucni cu o furie şi mai mare. Nu se auzeau decît aceste strigăte violente :

— Jos cu Veto ! Jos cu austriaca ! Decăderea din drepturi, sau moartea !

Încetul cu încetul, escorta elveţienilor fu dată la o parte. Nu mai rămăseseră în jurul familiei regale decît şase gentilomi, contele de Charny şi delegaţia Adunării Naţionale venită în întîmpinarea lor.

Mai erau de făcut vreo treizeci de paşi în mijlocul unei mulţimi compacte. Era evident că intenţia acesteia era să curme zilele regelui şi, mai ales, ale reginei.

În josul scării lupta începu.

— Domnule, spuse Roederer lui Charny, puneţi-vă sabia în teacă, sau nu răspund de nimic !

Charny cedă fără să scoată o vorbă.

Grupul regal a fost ridicat de mulţime, cum este ridicată de valuri o barcă într-o furtună, şi dus înspre Adunare. Regele se văzu obligat să îmbrîncească un om care-i pusese pumnalul în faţa obrazului. Aproape sufocat, delfinul ţipa şi întindea braţele, ca pentru a cere ajutor.

Un bărbat se avîntă şi îl smulse din mîinile mamei sale.

— Domnule de Charny ! Fiul meu ! exclamă ea. În numele Cerului, salvaţi-mi fiul !

De-abia se îndepărtase Charny de regină, făcînd cîţiva paşi spre omul care ducea copilul cu sine, cînd

mai multe braţe se întinseră spre ea şi o mînă o apucă de baticul care-i acoperea pieptul.

Regina scoase un ţipăt.

Charny uită recomandarea lui Roederer şi sabia sa dispăru întreagă în trupul omului care îndrăznise să ridice mîna asupra reginei. Văzînd cum cade unul de-ai ei, mulţimea urlă de furie şi se năpusti cu şi mai multă violenţă asupra grupului. Femeile urlau :

— Ucideţi-o odată pe austriacă ! Daţi-ne-o s-o sugrumăm ! La moarte ! La moarte !

Şi douăzeci de braţe se întinseră s-o înhaţe.

Dar, nebună de durere, ea nu mai ţinea seama de pericolul în care se afla şi nu înceta să strige :

— Fiul meu ! Fiul meu !

Aproape că atinseră pragul Adunării. Mulţimea făcu un ultim efort : simţea că-i scapă prada.

Charny era atît de înghesuit încît nu putea lovi decît cu mînerul săbiei sale. Zări printre toţi aceşti pumni strînşi o mînă înarmată cu un pistol, care o ţintea pe regină. Dădu drumul săbiei, apucă cu amîndouă mîinile pistolul, îl smulse de la cel ce-l ţinea, şi-l descărcă în mijlocul pieptului celui mai apropiat agresor.

Ucis fulgerător, omul se prăbuşi.

Charny se aplecă să-şi ridice sabia.

Sabia se găsea însă în mîinile unui om din mulţime, care încerca s-o lovească pe regină. Charny se azvîrli asupra asasinului.

În acest moment, urmîndu-l pe rege, regina intra în vestibulul Adunării. Era salvată !

E-adevărat că poarta se închidea în spatele ei şi că, în pragul acestei porţi Charny cădea, lovit în acelaşi timp cu o bară de fier în cap şi de o suliţă în piept.

— Ca şi fraţii mei ! murmură el prăbuşindu-se. Sărmană Andrée !

Destinul lui Charny se împlinea la fel ca cel al lui Isidore, ca cel al lui Georges. — Cel al reginei urma să se împlinească.

Dealtfel, o salvă îngrozitoare de artilerie anunţa în acelaşi moment că insurgenţii şi castelul începuseră lupta.

Capitolul 57
DE LA PRÎNZ PÎNĂ LA ORA TREI DUPĂ-AMIAZĂ

Un moment — ca şi regina, văzînd fuga avangărzii — elveţienii crezură că au avut de-a face cu armata însăşi a insurgenţilor şi că această armată a fost împrăştiată.

Garda elveţiană omorîse aproape patru sute de oameni în curtea regală, o sută cincizeci sau două sute în piaţa Carrousel, şi capturase şapte tunuri. Cît de departe se putea desfăşura privirea, nu se zărea vreun om care s-ar fi putut apăra.

O singură mică baterie izolată, instalată pe terasa unei case, înfrunta corpul de gardă elveţian şi continua focul fără a putea fi redusă la tăcere. Crezînd că au înfrînt insurecţia, elveţienii se pregătesc să ia măsuri pentru a lichida cu orice preţ această baterie, cînd auziră răsunînd dinspre partea cheiului duruitul tobelor şi mugetul mult mai puternic al artileriei.

Era armata, a cărei apropiere fusese urmărită de rege cu luneta, din galeria Luvrului.

În acelaşi timp începu să se răspîndească zvonul că regele a părăsit palatul şi s-a dus să ceară adăpost la Adunare.

Este greu de redat ce efect a avut această veste, chiar asupra celor mai devotaţi regalişti.

Regele, care promisese să moară la postul său, dezerta de la acest post şi trecea la duşman, sau, cel puţin, se constituia prizonier fără să lupte !

Din acel moment, soldaţii gărzii naţionale se considerară dezlegaţi de jurămîntul făcut şi se retraseră aproape cu toţii.

Cîţiva gentilomi îi urmară, judecînd că e inutil să se lase ucişi pentru o cauză care se recunoaşte ea însăşi pierdută.

Rămaseră doar elveţienii, sumbri, tăcuţi, dar sclavi ai disciplinei.

Din înaltul terasei pavilionului Flore şi prin ferestrele galeriei Luvrului se vedeau venind aceşti eroi ai mahalalelor, cărora niciodată nu le-a rezistat vreo armată şi care au răsturnat într-o singură zi Bastilia, fortăreaţă ale cărei temelii erau înrădăcinate în pămînt de patru secole.

Insurgenţii aveau planul lor. Ei îl credeau pe rege în palat. Voiau să încercuie castelul din toate părţile pentru a-l prinde pe rege.

Coloana care venea pe cheiul stîng primi, în consecinţă, ordinul să forţeze grilajul dinspre malul apei. Cea care venea prin strada Saint-Honoré, să spargă poarta de la Feuillants, în timp ce coloana de pe malul drept, comandată de Westermann, avîndu-i sub ordinele sale pe Santerre şi Billot, să atace din faţă.

Această din urmă coloană se revărsă deodată prin toate portiţele Carrouselului, cîntînd *Ça ira*.

Marsiliezii conduceau coloana, trăgînd în mijlocul rîndurilor lor două tunuri mici, cu cîte patru guri, încărcate cu mitralii.

Vreo două sute de elveţieni luptau în piaţa Carrousel. Insurgenţii se îndreptară direct spre ei şi, în momentul cînd elveţienii îşi coborau armele în poziţie de tragere, ei îşi demascară tunurile şi traseră cei dintîi.

Soldaţii îşi descărcară puştile, dar se repliară imediat spre palat, lăsînd la rîndul lor pe pavajul pieţei Carrousel vreo treizeci de morţi şi răniţi.

Năpustindu-se de îndată asupra castelului Tuileries, insurgenţii puseră stăpînire pe două curţi interioare. Billot ar fi vrut să lupte acolo unde fusese ucis Pitou. Apoi, trebuie spus că mai păstra o speranţă, aceea că bietul băiat era doar rănit şi-l va putea salva, aşa cum făcuse acesta cu el pe Champ-de-Mars. Intră

deci printre primii în curtea din centru. Mirosul sîngelui era atît de puternic, încît te-ai fi putut crede într-un abator.

Această privelişte, acest miros îi scoaseră din sărite pe asediatori, care se năpustiră spre castel.

Trebuia să-i reducă întîi la tăcere pe cei ce trăgeau din barăci.

Billot ceru ghiulele de tun şi fitiluri. Westermann înţelese planul locotenentului său şi îi satisfăcu cererea.

Cu riscul de a vedea luînd foc pulberea în mîinile lor, marsiliezii aprinseră fitilurile şi azvîrliră ghiulelele în barăci. Acestea luară foc, cei care le apărau fură obligaţi să le evacueze şi să se refugieze sub vestibul.

Billot se simţi deodată îmbrăţişat din spate. Se întoarse, crezînd că are de-a face cu un duşman, dar la vederea celui care-l îmbrăţişa scoase un strigăt de bucurie : era Pitou ! De nerecunoscut, acoperit de sînge din cap pînă în picioare, dar teafăr şi nevătămat, fără nici o rană.

Cum am spus, în momentul în care Pitou îi văzuse pe elveţieni coborînd armele, strigase : „Culcat !”, dînd primul exemplu. Dar tovarăşii săi n-avură timp să urmeze acest exemplu.

Pitou se simţi literalmente îngropat sub cadavre şi hotărî să nu scoată o vorbă, ci să aştepte un prilej favorabil pentru a da semn de viaţă. Acest prilej îl aştepta de mai bine de o oră.

În sfîrşit, socoti că momentul e propice în clipa cînd auzi strigătul de victorie al tovarăşilor săi şi, în mijlocul acestor strigăte, glasul lui Billot care-l chema.

O salvă a elveţienilor, care doborî vreo zece oameni, le reaminti lui Billot şi Pitou gravitatea situaţiei. Pitou, Billot, marsiliezii, care formau capul coloanei, înaintară prin fumul gros şi pătrunseră în vestibul. Se pomeniră în faţa unui zid de baionete : erau cele ale elveţienilor. Atunci batalionul elveţienilor

îşi începu retragerea, lă- sînd un şir de-ai săi pe fiecare treaptă — optzeci de cadavre numărate pînă seara.

Deodată se auzi un strigăt :

— Regele ordonă elveţienilor să înceteze focul !

Era ora două după-amiază.

Iată ce se întîmplase la Adunare :

În momentul cînd poarta Feuillants se închisese în spatele reginei, ea intrase în urma regelui în Adunare. Acolo îl zări, cu bucurie, pe fiul ei aşezat pe biroul preşedintelui. Văzîndu-l în siguranţă, inima îi reaminti de Charny.

— Domnilor, spuse ea, unul dintre ofiţerii mei cei mai devotaţi şi viteji a rămas la uşă, în primejdie de moarte. Vă cer ajutor pentru el.

Vreo şase deputaţi se repeziră afară.

Regele, regina, familia regală şi personajele care-i însoţeau se îndreptară spre scaunele destinate miniştrilor şi luară loc.

Înainte de a se aşeza, regele făcu semn că vrea să vorbească.

Se făcu linişte.

—- Am venit aici, spuse el, pentru a evita o mare crimă. Am socotit că n-aş putea fi nicăieri în mai mare siguranţă decît în mijlocul dumneavoastră.

— Sire, răspunse Vergniaud, care prezida, vă puteţi bizui pe fermitatea Adunării Naţionale. Membrii ei au jurat să moară apărînd drepturile poporului şi ale autorităţilor constituite.

Regele se aşeză.

În acel moment răsună zgomotul unui furios schimb de focuri chiar lîngă porţile sălii Manège : garda naţională, amestecată cu insurgenţii, trăgea de pe terasa Feuillants asupra căpitanului şi soldaţilor elveţieni care serviseră drept escortă familiei regale.

Un ofiţer al gărzii naţionale, care-şi pierduse fără îndoială capul, intră cuprins de groază şi nu se opri decît la bară, strigînd :

— Elveţienii ! Elveţienii! Sîntem atacaţi!

Adunarea crezu o clipă că elveţienii, învingători, au respins insurecţia şi atacă sala Manège pentru a-l lua înapoi pe regele lor : — căci trebuie să spunem că, la acea oră, Ludovic al XVI-lea era mai mult rege al elveţienilor decît al francezilor.

Întreaga sală se ridică printr-o reacţie spontană, unanimă. Reprezentanţii poporului, spectatorii din tribune, gărzile naţionale, secretarii, fiecare strigă întinzînd braţele :

— Orice s-ar întîmplă, jurăm să trăim şi să murim liberi !

Eroarea nu dură mult, dar acest minut de entuziasm avu ceva sublim.

Peste un sfert de oră răsună alt strigăt :

— Castelul este invadat ! Insurgenţii mărşăluiesc asupra Adunării pentru a-l ucide pe rege !

În aceeaşi clipă, căpitanul elveţian Durler era somat în numele Adunării să depună armele.

— Îl servesc pe rege şi nu Adunarea, spuse el, unde e ordinul regelui ?

Mandatarii Adunării n-aveau ordin scris.

— Regele mi-a încredinţat comandamentul. Nu i-l pot înapoia decît lui, reluă Durler.

Îl aduseră aproape cu forţa în Adunare.

Era negru din cap pînă în picioare de praf de puşcă, şi roşu de sînge.

— Sire, spuse el, mi se cere să depun armele. E ordinul regelui ?

— Da, răspunse Ludovic al XVI-lea. Predaţi armele gărzii naţionale. Nu vreau ca viteji de talia dumnea-voastră să piară.

Durler plecă capul, scoase un suspin şi ieşi. Dar la uşă spuse că nu se va supune decît pe baza unui ordin scris.

Atunci regele luă o hîrtie şi scrise :

Regele ordonă elveţienilor să depună armele şi să se retragă în cazarme.

Aceste cuvinte fură repetate în încăperi, pe coridoare şi pe scările castelului Tuileries.

Deoarece acest ordin readusese un oarecare calm în Adunare, preşedintele agită clopoţelul.

— Să deliberăm, spuse el.

Dar un reprezentant se ridică şi atrase atenţia că un articol din Constituţie interzice deliberările în prezenţa regelui.

— E adevărat, spuse Ludovic al XVI-lea, dar unde să ne ducem ?

— Sire, spuse preşedintele, vă putem oferi loja ziarului *Le Logographe*, care e goală, deoarece ziarul şi-a încetat apariţia.

— E bine, spuse regele, sîntem gata să ne ducem.

— Uşieri, strigă Vergniaud, conduceţi-l pe rege în loja ziarului *Logographe*.

Uşierii se grăbiră să se conformeze.

Pentru a ieşi, regele, regina şi familia regală parcurseră în sens invers drumul pe care veniseră şi se regăsiră în coridor.

— Dar ce e pe jos ? întrebă regina. S-ar spune că este sînge.

Uşierii nu-i răspunseră.

Foarte ciudat : petele erau tot mai multe şi mai mari pe măsură ce grupul se apropia de loja destinată familiei regale.

Pentru a o scuti pe regină de acest spectacol, regele grăbi pasul şi, deschizînd el însuşi uşa, spuse :

— Intraţi, doamnă.

Regina se avîntă, dar, punînd piciorul pe pragul uşii, scoase un ţipăt de groază şi, cu mîinile la ochi, se dădu înapoi.

Prezenţa petelor de sînge se explica : un cadavru era depus acolo.

— Uite ! spuse regele cu acelaşi ton cu care spusese : „Uite, e capul bietului Mandat!” — Uite ! e cadavrul bietului conte de Charny !

Era într-adevăr trupul contelui, pe care deputaţii îl smulseseră din mîinile asasinilor şi dăduseră ordin să fie dus în loja ziarului *Logographe*, nebănuind că peste zece minute va fi instalată acolo familia regală.

Cadavrul fu luat şi familia regală intră. Regina se opuse intenţiei de a se spăla şi şterge podeaua complet acoperită de sînge şi se aşeză prima.

— Oh ! murmură ea, Charny ! Charny ! De ce sîngele meu nu curge aici, pînă la ultima picătură, pentru a se amesteca pe veci cu al tău !...

Suna de ora trei după-amiază.

Capitolul 58
DE LA ORA TREI PÎNĂ LA ŞASE DUPĂ-AMIAZA

Am părăsit palatul în momentul cînd, după ce vestibulul din mijloc fusese cucerit şi garda elveţiană respinsă din treaptă în treaptă pînă în apartamentele regelui, un glas răsună prin camere şi coridoare strigînd:

— Ordin gărzii elveţiene să depună armele !

Probabil că prezenta carte este ultima pe care o vom scrie despre această epocă atît de agitată. Pe măsură ce povestirea noastră înaintează, părăsim deci terenul pe care l-am parcurs, pentru a nu ne mai întoarce acolo niciodată. Este ceea ce ne îndrituieşte să aşternem sub ochii cititorilor, în toate amănuntele sale, această zi excepţională. Sîntem cu atît mai îndreptăţiţi să procedăm aşa, cu cît o facem fără vreo părere preconcepută, fără ură şi fără părtinire.

Cititorul a intrat în curtea palatului pe urmele marsiliezilor. L-a urmat pe Billot în mijlocul flăcărilor şi fumului, şi l-a văzut urcînd cu Pitou — spectru însîngerat sculat din mijlocul morţilor — fiecare treaptă a scării în susul căruia i-am părăsit.

Începînd din acest moment, palatul Tuileries era cucerit.

Cine este geniul întunecat care a stat în fruntea acestei victorii ?

Mînia poporului, se va răspunde.

Da, fără îndoială. Dar cine a condus această mînie?

Omul pe care abia l-am pomenit, acel ofiţer prusac încălecat pe un cal mic, negru — alături de gigantul Santerre şi de uriaşul cal flamand al acestuia — alsacianul Westermann.

Cine era acest om care, asemenea fulgerului, se făcea vizibil doar în mijlocul furtunii ? Numele lui este Westermann, omul apusului[1]. El apare, într-adevăr, cînd soarele monarhiei apune pentru a nu mai răsări niciodată.

Cine l-a născocit ? Cine l-a ghicit ? Cine a fost intermediarul între el şi Dumnezeu ? Cine l-a completat pe Santerre cu Westermann ? Nimeni altul decît Danton.

Unde s-a dus teribilul tribun să-l caute pe acest învingător ? Într-o cloacă, într-o mocirlă, într-o închisoare : la Saint-Lazare.

Westermann era acuzat — să ne înţelegem bine : acuzat, nu dovedit — de a fi falsificat bonuri de tezaur şi se găsea în arest preventiv.

Pentru acţiunea din 10 august Danton avea nevoie de un om care n-ar putea da înapoi, pentru că, dînd înapoi, s-ar aşeza singur la stîlpul infamiei.

Danton îl urmărea cu mare atenţie pe misteriosul prizonier. În ziua şi în ceasul cînd a avut nevoie de el, a sfărîmat cu mîna sa puternică lanţuri şi zăvoare, spu- nîndu-i prizonierului : „Vino!”

Revoluţia, cum am mai spus, constă nu numai în a pune deasupra ceea ce se află dedesubt, ci mai mult în a pune în libertate pe captivi şi în închisoare pe oamenii liberi. Nu numai pe oamenii liberi, ci şi pe puternicii pă- mîntului, pe nobili, pe prinţi, pe regi !

Încă din ajun Danton semănase vînt. Nu mai avea de ce să se îngrijoreze, fiind sigur că va culege furtună.

Vîntul a fost Westermann, iar furtuna Santerre, această gigantică personificare a poporului.

Santerre abia s-a arătat în ziua aceea. Westermann a făcut totul, a fost peste tot.

Westermann a fost cel care a condus mişcarea de joncţiune a mahalalelor Saint-Marceau şi Saint-Antoine

---

[1] Westermann : nume compus din cuvintele germane West = apus şi Mann — om. (N.T.).

la Pont-Neuf ; Westermann, călare pe calul său mic şi negru, a fost cel care a apărut în fruntea armatei sub portiţa de la Carrousel; acelaşi Westermann a venit să izbească cu mînerul sabiei sale în poarta castelului Tuileries, ca şi cum ar fi vorba să ceară să i se deschidă poarta cazărmii unui regiment la capătul unui marş.

Am văzut cum s-a deschis această poartă, cum garda elveţiană şi-a făcut datoria cu eroism, cum a bătut în retragere fără să fugă, cum a fost nimicită fără să fie învinsă. I-am urmărit pe elveţieni treaptă cu treaptă, pe scara acoperită de morţii lor. Să-i urmărim acum pas cu pas pe elveţieni în Tuileries, pe care-l vor acoperi curînd cu cadavrele lor.

În momentul cînd s-a aflat că regele a părăsit palatul, cei două-trei sute de nobili care veniseră să moară alături de rege s-au adunat în sala gărzii personale a reginei, să se sfătuiască dacă, regele nemaifiind acolo să moară împreună cu ei, cum se angajase în mod solemn, ei mai sînt datori să moară fără el.

Atunci hotărîră, deoarece regele se dusese la Adunarea Naţională, să se ducă şi ei acolo şi să i se alăture.

I-au adunat pe toţi soldaţii elveţieni pe care i-au putut găsi, încă vreo douăzeci de soldaţi ai gărzii naţionale şi, în număr de aproape cinci sute, au coborît spre grădină.

Trecerea era închisă de un grilaj. Au vrut să-i spargă lacătul, dar acesta rezistă. Cei mai puternici au început să-l zgîlţîie cu o bară şi reuşiră să-l sfărîme.

Deschizătura lăsa loc de trecere trupei, dar numai unul cîte unul. Se aflau la treizeci de paşi de batalioanele rînduite lîngă grilajul podului Royal.

Primii care au ieşit prin trecerea îngustă au fost doi soldaţi elveţieni. Amîndoi au fost ucişi înainte de a

fi apucat să facă patru paşi. Toţi ceilalţi au trecut peste cadavrele lor.

Trupa fu ciuruită de focul puştilor. Deoarece elveţienii, cu uniformele lor strălucitoare, ofereau o ţintă mai uşoară, gloanţele se îndreptau de predilecţie spre ei. Pentru doi nobili ucişi şi unul rănit căzură şaizeci pînă la şaptezeci de elveţieni. Cei doi nobili ucişi erau domnii de Carteja şi de Clermont d'Amboise, cel rănit era domnul de Viomesnil.

Mergînd spre Adunarea Naţională, trecură prin faţa unui corp de gardă lipit de terasa de pe malul apei şi postat sub pomi. Văzîndu-i, garda ieşi, deschise focul asupra elveţienilor, dintre care căzură alţi opt sau zece.

Restul coloanei, care în aproape optzeci de paşi pierduse optzeci de oameni, se îndreptă spre scara Feuillants.

Domnul de Choiseul îi văzu de departe. Alergă spre ei cu sabia în mînă, sub focurile tunurilor de pe podul Royal şi de pe podul turnant, şi încercă să-i regrupeze.

— La Adunarea Naţională ! strigă el.

Şi, crezîndu-se urmat de cei patru sute de oameni care mai rămăseseră, se avîntă pe coridoare şi pe scara care ducea în sala de şedinţe.

Pe ultima treaptă îl întîlni pe Merlin.

— Ce faceţi aici cu sabia în mînă, pentru numele lui Dumnezeu ? îl întrebă deputatul.

Domnul de Choiseul privi în jur : era singur.

— Puneţi-vă sabia în teacă şi duceţi-vă la rege, spuse Merlin. V-am văzut numai eu, nu v-a văzut deci nimeni.

Ce se întîmplase cu trupa de care se credea urmat domnul de Choiseul ? Loviturile de tun şi focurile de armă o făcuseră să se rotească în jurul ei ca un vîrtej de frunze uscate, şi o urmăriseră pe terasa Orangerie. De acolo, fugarii se avîntară spre piaţa

Ludovic al XV-lea, îndreptîndu-se spre Depozitul de Mobilă, ajungînd în cele din urmă pe bulevarde sau pe Champs-Elysées.

Domnul de Viomesnil, împreună cu opt sau zece nobili şi cinci elveţieni se refugiară în clădirea ambasadei Veneţiei din strada Saint-Florentin, a cărei poartă o găsiră deschisă. Aceştia erau salvaţi !

Restul coloanei încercă să ajungă pe Champs-Elysées. Dar două lovituri de tun cu mitralii porniră de la piciorul statuii lui Ludovic al XV-lea şi rupseră coloana în trei tronsoane : unul fugi pe bulevard şi se ciocni cu jandarmeria, care sosea cu batalionul capucinilor.

Fugarii se crezură salvaţi. Domnul de Villiers însuşi, fost aghiotant de jandarmerie, alergă cu braţele deschise spre unul din călăreţi, strigînd : „Ajutor, prieteni !”

Călăreţul scoase un pistol din oblînc şi îi zbură creierii.

Văzînd aceasta, treizeci de elveţieni şi un gentilom, fost paj al regelui, se repeziră în palatul Marinei. Aici se întrebară, ce ar trebui să facă.

Cei treizeci de elveţieni erau de părere să se predea şi, văzînd că apar opt „pantalonari”, îşi predară armele strigînd : „Trăiască naţiunea !”

— Ah ! trădătorii, ziseră pantalonarii, vă predaţi fiindcă vă vedeţi prinşi ? Strigaţi „Trăiască naţiunea !” crezînd că acest strigăt vă va salva ? Nu, nici o îndurare!

Şi doi elveţieni cad deodată, unul lovit de o suliţă, celălalt de un glonte. Capetele le sînt tăiate imediat şi înfipte în vîrful unei suliţe.

Furioşi din cauza morţii celor doi camarazi, elveţienii îşi reiau puştile şi trag toţi deodată.

Şapte din opt răsculaţi cad morţi sau răniţi.

Elveţienii se reped atunci, vrînd să fugă pe poarta mare, şi se pomenesc faţă-n faţă cu gura unui tun. Dau

înapoi. Tunul înaintează. Toţi se grupează într-un colţ al curţii. Tunul se roteşte, îndreaptă gura spre ei şi trage !

Douăzeci şi trei sînt ucişi din douăzeci şi opt.

Aproape în acelaşi timp şi în momentul cînd fumul îi orbeşte pe cei care trăseseră, se deschide poarta: din spatele celor cinci elveţieni şi al fostului paj al regelui care scăpaseră cu viaţă. Toţi şase se reped pe această poartă, care se închide în urma lor. Patrioţii nu observară acest soi de trapă englezească care îi răpise pe supravieţuitori. Ei cred că i-au ucis pe toţi şi se îndepărtează, tîrîndu-şi tunul în strigăte de triumf.

Al doilea tronson era alcătuit din vreo sută de soldaţi şi de gentilomi şi era comandat de domnul Forestier de Saint-Venant. Împresurat din toate părţile la intrarea în Champs-Elysées, comandantul vru cel puţin să-şi vîndă scump pielea. Şarjă de trei ori, cu înverşunare, în fruntea celor treizeci de oameni ai săi avînd baionetele la armă, un întreg batalion masat la picioarele statuii. Pierdu în aceste şarje cincisprezece oameni. Cu ceilalţi cincisprezece încercă să treacă printr-un luminiş şi să ajungă pe Champs-Elysées. O salvă de muschete îi ucise trei oameni. Ceilalţi şapte se risipiră, dar fură urmăriţi şi trecuţi prin sabie de către jandarmi.

Domnul de Saint-Venant era pe punctul de a-şi găsi un refugiu în „Café des Ambassadeurs”, cînd un jandarm îşi porni calul în galop, trecu şanţul care desparte locul de plimbare de partea carosabilă şi zdrobi dintr-un foc de pistol şalele nefericitului comandant.

Cel de-al treilea tronson, format din şaizeci de oameni, ajunse pînă pe Champs-Elysées şi se îndreptă spre Courbevoie, datorită acelui instinct care îi face pe porumbei să se îndrepte spre porumbar, oile spre stînă : la Courbevoie se aflau cazărmile.

Încercuiţi de jandarmeria călare şi de mulţime, fură duşi la primărie, unde se spera că vor fi la adăpost. Însă două sau trei mii de furioşi îngrămădiţi în piaţa Grève îi smulseră de sub escortă şi îi masacrară.

Un tînăr gentilom, cavalerul Charles d'Antichamp, fugea din palat prin strada Echelle, cu cîte un pistol în fiecare mînă. Doi oameni încearcă să-l oprească. Îi ucide pe amîndoi. Mulţimea puse mîna pe el şi-l tîrî pînă în piaţa Grève, pentru a-l executa în mod solemn.

Dar, spre norocul lui, mulţimea uită să-l percheziţioneze. În locul celor două pistoale inutile, pe care le-a aruncat, îi rămase un cuţit. Îl deschide în buzunar, aşteptînd prilejul de a se folosi de el. În momentul cînd ajunge în piaţa primăriei, tocmai sînt masacraţi cei şaizeci de elveţieni aduşi acolo. Acest spectacol îi distruge pe cei care-l păzesc. Îi ucide din două lovituri de cuţit pe cei mai apropiaţi, se strecoară ca un şarpe în mulţime şi dispare.

Cei o sută de oameni care l-au condus pe rege la Adunarea Naţională şi care, refugiaţi la Feuillants, au fost dezarmaţi acolo ; cei cinci sute a căror poveste am istorisit-o mai sus ; cîţiva fugari solitari, ca domnul Charles d'Antichamp, pe care l-am văzut salvîndu-se de la moarte cu atîta noroc sînt singurii care au părăsit castelul.

Toţi ceilalţi au fost ucişi sub vestibul, pe scări, pe palier, sau au fost masacraţi fie în apartamente, fie în capelă. Interiorul palatului Tuileries este presărat cu mormanele celor nouă sute de cadavre de elveţieni sau de nobili.

Capitolul 59
DE LA ORA ŞASE DUPĂ-AMIAZA LA NOUĂ SEARA

Poporul a intrat în castel aşa cum se intră în vizuina unei fiare sălbatice. Îşi trăda sentimentele strigînd: „Moarte lupului ! Moarte lupoaicei ! Moarte puiului de lup !”

Dacă i-ar fi întîlnit pe rege, pe regină sau pe delfin, este sigur că ar fi tăiat fără şovăire, convins că face dreptate, trei capete dintr-o singură lovitură. Să mărturisim : ar fi fost o fericire pentru ele !

În lipsa celor pe care-i urmăreau cu strigătele lor, a celor pe care-i căutau chiar şi în dulapuri, în dosul tapiseriilor, pînă şi în paturi, învingătorii au fost nevoiţi să se răzbune pe orice, pe lucruri ca şi pe oameni. Uciseră şi sfărîmară, cu aceeaşi cruzime impasibilă, zidurile în interiorul cărora fuseseră hotărîte „Noaptea Sfîntului Bartolomeu” şi masacrul din Champ-de-Mars, care cereau înspăimîntătoare răzbunări.

După cum se vede, nu vrem să scoatem poporul basma curată : dimpotrivă, îl prezentăm aşa cum e, murdar de noroi şi de sînge. Ne grăbim totuşi s-o spunem : învingătorii ieşiră din palat cu mîinile înroşite, dar goale[1].

Peltier, care nu poate fi acuzat de părtinire în favoarea patrioţilor, povesteşte că un negustor de vinuri, pe nume Maillet, a adus la Adunare o sută şaptezeci şi trei de ludovici de aur găsiţi asupra unui preot ucis în castel; că douăzeci şi cinci de răsculaţi au adus tot acolo un cufăr plin cu vesela regelui ; că un combatant a aruncat pe biroul preşedintelui o cruce a ordinului Saint-Louis, un altul a depus în acelaşi loc

---

[1] Vom vedea mai tîrziu, în *Istoria Revoluţiei de la 10 august*, că două sute de oameni au fost împuşcaţi de popor pentru furt. (N.A.)

ceasul unui membru al gărzii elveţiene şi, pe rînd, alţi oameni din popor au depus un sul de asignate, un sac cu bani, bijuterii, diamante, în cele din urmă o casetă aparţinînd reginei şi conţinînd o mie cinci sute de ludovici.

Noi nu linguşim poporul, îl ştim ca cel mai nerecunoscător, capricios, nestatornic dintre toţi stăpînii : vom istorisi deci crimele, dar şi virtuţile sale.

În acea zi a fost sîngeros, şi-a înroşit mîinile cu mare plăcere. În acea zi au fost aruncaţi de vii pe ferestre nenumăraţi nobilii. Soldaţi elveţieni, morţi sau muribunzi, au fost spintecaţi pe scările palatului. Au fost smulse inimi din piepturi şi stoarse între mîini ca nişte bureţi. Capete au fost tăiate şi purtate în vîrful suliţelor. În acea zi poporul — care se considera dezonorat să fure un ceas sau o decoraţie Saint-Louis — şi-a dăruit toate bucuriile întunecate ale răzbunării şi cruzimii.

Şi totuşi, în mijlocul acestui masacru al oamenilor vii, în mijlocul acestei profanări a celor morţi, poporul, ca un leu sătul, a cruţat uneori.

Doamnele de Tarente, de la Roche-Aymon, de Ginestous şi domnişoara Pauline de Tourzel rămăseseră la Tuileries, părăsite de regină. Se aflau chiar în camera Mariei-Antoaneta. După ce castelul fusese cucerit, auzeau vaietele muribunzilor, ameninţările învingătorilor, paşi grăbiţi care se apropiau de ele ameninţători, neîndurători.

Doamna de Tarente s-a dus să deschidă uşa.

— Intraţi, le spune, nu sîntem decît femei.

Învingătorii intrară cu puştile încă fumegînde, cu săbiile încă pline de sînge.

Femeile căzură în genunchi.

Numindu-le consiliere ale doamnei Veto, confidente ale austriecei, ucigaşii ridicară cuţitele, cînd un om cu barbă lungă, trimis de Pétion, strigă din pragul uşii :

— Cruţaţi femeile. Nu dezonoraţi naţiunea !

Şi au fost cruţate.

Doamna Campan, căreia regina îi spusese : „Aşteaptă-mă, mă voi înapoia sau voi trimite să te caute să vii la mine... Dumnezeu ştie unde !”, doamna Campan aştepta în camera ei, ca regina să se înapoieze sau să trimită după ea.

Povesteşte ea însăşi că îşi pierduse cumpătul în mijlocul îngrozitorului vacarm şi, nevăzîndu-şi sora, ascunsă după o perdea sau ghemuită după o mobilă, a coborît repede, crezînd că o va găsi într-o cameră de la mezanin. Dar acolo a văzut doar două jupînese şi un fel de uriaş care era servitorul reginei.

Oricît de tulburată era, doamna Campan înţelese, văzîndu-l, că pe el îl păştea primejdia, şi nu pe ea.

— Fugi, nefericitule, fugi dar ! Slugile sînt departe... Fugi, cît mai e încă timp ! strigă ea.

El încerca să se ridice şi recădea, strigînd cu vocea plîngăreaţă :

— Vai, nu pot, sînt mort de frică !

Pe cînd rostea aceste cuvinte apăru în prag un grup de oameni beţi, furioşi, mînjiţi de sînge. Se aruncară asupră-i, sfîrtecîndu-l.

Doamna Campan şi cele două femei fugiră pe o mică scară de serviciu. Unii dintre asasini, văzînd că cele trei femei vor să le scape, se repeziră în urma lor şi le ajunseră curînd.

În genunchi, cele două jupînese apucaseră tăişul săbiilor asasinilor în mîinile lor, implorîndu-i să le cruţe viaţa.

Oprită din goana sa în capul scării, doamna Campan simţi o mînă furioasă înfigîndu-i-se în spate pentru a o prinde de îmbrăcăminte. Vedea, ca un fulger de moarte, tăişul unei săbii strălucind deasupra capului. În sfîrşit, cîntărea acea scurtă clipă care desparte viaţa de veşnicie şi care, oricît de scurtă ar fi,

cuprinde totuşi o întreagă lume de amintiri, cînd, din josul scării, se auzi un glas poruncitor care întreba :

— Ce faceţi acolo sus ?

— Cum ? Ce-i ? răspunse ucigaşul.

— Nu se ucid femei, înţelegi ? răsună glasul de jos.

Doamna Campan era în genunchi. Sabia sta ridicată deasupra capului ei.

— Ridică-te, ticăloaso ! îi spuse călăul. Naţiunea te iartă !

Ce făcea în acest timp regele în loja ziarului *Logographe* ?

Regelui îi era foame şi cerea să i se aducă cina.

I s-a adus pîine, vin, un pui, carne rece şi fructe.

Ca toţi prinţii Casei de Bourbon, ca şi Henric al IV-lea şi Ludovic al XIV-lea, regele era un mare mîncău. Îndărătul emoţiilor sufletului, arareori trădate de obrazul său cu trăsături moi, vegheau fără încetare cele două mari nevoi ale trupului : somnul şi foamea. L-am văzut obligat să doarmă la palat, îl vedem obligat să mănînce la Adunare.

Regele rupse pîinea şi tăie puiul ca la o partidă de vînătoare, fără să se sinchisească cîtuşi de puţin de ochii care-l priveau.

Printre aceşti ochi se aflau doi care ardeau, neputînd plînge : erau ai reginei.

Ea refuzase totul. O hrănea disperarea. I se părea că ar fi putut sta şi trăi aici o veşnicie, asemenea florilor de pe morminte, cu picioarele în sîngele scump al lui Charny, fără altă hrană decît aceea pe care o primea de la moarte.

Suferise mult de la întoarcerea din Varennes, suferise mult în captivitatea de la Tuileries. Suferise mult în această noapte şi în această zi care era pe sfîrşite, dar poate suferise mai puţin decît acum, cînd îl privea pe rege mîncînd !

Şi totuşi, situaţia era destul de gravă pentru a-i tăia pofta de mîncare oricărui alt om în afară de Ludovic al XVI-lea.

Adunarea, unde regele venise să caute protecţie, ar fi avut nevoie ea însăşi de apărare. Nu-şi ascundea deloc slăbiciunea.

Dimineaţa voise să împiedice masacrarea lui Suleau, şi nu reuşise. La ora două voise să împiedice masacrarea gărzii elveţiene, şi nu reuşise. Acum era ea însăşi ameninţată de o mulţime scoasă din răbdări care striga : „Decăderea din drepturi ! Decăderea din drepturi!”

O comisie se adună pe loc. Vergniaud, care făcea şi el parte din ea, îi transmise lui Guadet preşedinţia, pentru ca puterea să rămînă în mîinile Girondei.

Deliberarea delegaţilor fu scurtă. Se deliberă oarecum în ecoul răsunător al împuşcăturilor şi al tunului.

Vergniaud a fost acela care a luat pana şi a redactat actul de suspendare provizorie a regalităţii. S-a întors în Adunare, mohorît şi abătut, fără a încerca să-şi ascundă nici tristeţea, nici descurajarea. Pentru că dădea regelui ultima mărturie a respectului său faţă de regalitate şi oaspetelui ultima mărturie a respectului pentru ospitalitate.

— Domnilor, spuse, *vin să vă prezint, în numele comisiei extraordinare, o măsură foarte aspră. Dar, ca să adoptaţi pe loc această măsură, mă adresez durerii de care sînteţi pătrunşi pentru ca să apreciaţi cît este de important pentru binele patriei s-o adoptaţi imediat.*

Adunarea Naţională, considerînd că primejdiile care ameninţă patria au atins punctul culminant; că relele de care suferă ţara derivă în principal din neîncrederea pe care o inspiră comportarea şefului puterii executive, într-un război întreprins în numele său împotriva Constituţiei şi a independenţei naţionale; că această neîncredere a trezit în toate partidele din

ţară dorinţa de a revoca autoritatea încredinţată lui Ludovic al XVI-lea ;

Considerînd că, totuşi, corpul legislativ nu vrea să-şi mărească propria-i autoritate prin nici o uzurpare şi că nu-şi poate împăca jurămîntul depus pe Constituţie cu voinţa neclintită de a salva libertatea decît făcînd apel la suveranitatea poporului,

Decretează următoarele :

Poporul francez este chemat să formeze o Convenţie naţională.

Şeful puterii executive este suspendat provizoriu din funcţiile sale. Un decret va fi propus în cursul zilei pentru numirea unui preceptor al prinţului regal.

Plata listei civile va fi suspendată.

Regele şi familia regală vor locui în incinta corpului legislativ pînă cînd liniştea va fi restabilită în Paris.

Departamentul va lua măsuri în vederea pregătirii palatului Luxembourg ca reşedinţă, sub paza cetăţenilor.

Regele ascultă acest decret cu impasibilitatea-i obişnuită. Apoi, aplecîndu-se în afara lojii şi adresîndu-se lui Vergniaud, cînd acesta reveni să-şi ia locul de preşedinte, îi spuse :

— Ştiţi că ceea ce aţi făcut acum nu e tocmai constituţional.

— Este adevărat, Sire, a răspuns Vergniaud. Este însă singurul mijloc de a vă salva viaţa. Dacă nu le dăm decăderea din drepturi, vă vor lua capul!

Regele făcu o mişcare din buze şi din umeri care însemna : ,,E posibil !”, şi-şi reluă locul.

Tocmai atunci pendula de deasupra capului său începu să sune. Regele numără fiecare bătaie. Apoi, cînd se stinse ultima, zise :

— E ora nouă.

Decretul Adunării hotăra ca regele şi familia regală să locuiască în incinta corpului legislativ pînă cînd liniştea va fi restabilită în Paris.

La ora nouă se prezentară chestorii sălii, invitîndu-l pe rege şi pe regină în locuinţa provizorie pregătită pentru ei.

Regele făcu semn cu mîna că cere o clipă de răgaz. Într-adevăr, Adunarea se ocupa în momentul acela de un lucru care nu era lipsit de interes pentru el : numirea unor noi miniştri : la Război, la Interne, la Finanţe. Erau miniştrii izgoniţi de rege : Roland, Clavières şi Servan.

Rămîneau Justiţia, Marina şi Afacerile externe. Danton fu numit la Justiţie, Monge la Marină, Lebrun la Afacerile externe.

După ce ultimul ministru a fost numit, regele zise :

— Să mergem.

Şi, ridicîndu-se, ieşi primul.

Regina îl urmă. Nu mîncase şi nu băuse nici măcar un pahar cu apă de la ieşirea din Tuileries.

Madame Elisabeth, delfinul, Madame Royale, doamna de Lamballe şi doamna de Tourzel formară cortegiul.

Apartamentul pregătit pentru rege era situat la etajul superior al vechii mînăstiri a ordinului Feuillants. Era locuit de arhivarul Camus şi se compunea din patru încăperi.

În prima, care nu era propriu-zis decît o anticameră, s-au oprit slujitorii rămaşi credincioşi regelui în nenorocire, prinţul de Poix, baronul d'Aubier, domnii de Saint-Pardon, de Goguelat, de Chamillé şi Hue.

Regele îşi rezervă cea de-a doua cameră. Cea de a treia îi fu oferită reginei. Era singura tapetată. Intrînd, Maria-Antoaneta se aruncă pe pat, muşcînd

sulul de căpătîi, pradă unei dureri alături de care durerea osînditului tras pe roată pare un fleac.

Cei doi copii rămaseră cu ea.

Ce-a de-a patra încăpere, oricît de strîmtă era, rămase pentru Madame Elisabeth, doamnele de Lamballe şi de Tourzel, care se instalară cum putură.

Reginei îi lipsea totul : bani, pentru că i se luase punga şi ceasul în tumultul care se produsese la uşa Adunării ; lenjerie, pentru că e de înţeles că nu îşi luase nimic de la Tuileries. Se împrumută cu douăzeci şi cinci de ludovici de la sora doamnei Campan şi trimise să i se aducă lenjerie de la ambasada Angliei.

Seara, la lumina torţelor, Adunarea proclamă pe străzile Parisului decretele date în timpul zilei.

Capitolul 60
DE LA ORA NOUĂ SEARA PÎNĂ LA MIEZUL NOPŢII

Aceste torţe, trecînd prin faţa pieţei Carrousel, pe strada Saint-Honoré şi pe cheiuri, luminau o privelişte foarte tristă !

Numărul morţilor căzuţi din rîndurile poporului era considerabil mai mare decît cel al nobililor şi elveţienilor.

Vedeţi ce spune autorul *Istoriei revoluţiei din 10 august*, acelaşi Peltier, oricît de regalist ar fi fost:

Ziua de 10 august a costat omenirea în jur de şapte sute de soldaţi şi douăzeci şi doi de ofiţeri, douăzeci de soldaţi ai gărzii naţionale regaliste, cinci sute de federaţi, trei comandanţi ai trupelor naţionale, patruzeci de jandarmi, peste o sută de persoane din serviciile regelui, două sute de oameni ucişi pentru furt[1]*, cei nouă cetăţeni masacraţi la Feuillants, domnul de Clermont d'Amboise, şi aproximativ trei mii de oameni din popor, ucişi în piaţa Carrousel, în grădina Tuileries, sau în piaţa Ludovic al XV-lea : în total, în jur de patru mii şase sute de oameni!*

Şi e de înţeles : am văzut măsurile pregătitoare luate pentru fortificarea palatului Tuileries. Garda elveţiană trăsese îndeobşte adăpostită în spatele unor ziduri rezistente. Asediatorii în schimb nu avuseseră decît piepturile lor pentru a se apăra de lovituri.

Au pierit deci trei mii cinci sute de răsculaţi, *fără a-i mai socoti pe cei două sute de hoţi !* Ceea ce presupune aproape tot atîţia răniţi. Istoricul revoluţiei din 10 august nu vorbeşte decît de morţi.

---

[1] Această justiţie populară am văzut-o repetîndu-se, faţă de hoţi, cu prilejul evenimentelor din 1830 şi 1848. (N. A.)

Mulţi dintre aceşti trei mii cinci sute de oameni — să zicem jumătate — erau oameni căsătoriţi, bieţi taţi de familie pe care mizeria de neîndurat îi împinsese la luptă cu prima armă care le căzuse în mînă, sau chiar fără armă, şi care, pentru a se duce la moarte, îşi părăsiseră în cocioabele lor copiii înfometaţi, soţiile deznădăjduite.

Moartea şi-au găsit-o fie în piaţa Carrousel, acolo unde a început lupta, fie în apartamentele castelului, unde a continuat, fie în grădina Tuilleries, unde s-a încheiat.

De la ora trei după-amiază pînă la nouă seara au fost ridicaţi în grabă şi zvîrliţi în cimitirul Madeleine toţi soldaţii care purtau o uniformă.

În ce priveşte cadavrele oamenilor din popor, lucrurile s-au petrecut altfel : erau adunate în cărucioare şi duse în suburbiile lor. Aproape toţi proveneau din suburbiile Saint-Antoine şi Saint-Marceau. Acolo — mai ales în piaţa Bastiliei, a Arsenalului, în piaţa Maubert şi a Panteonului — au fost expuşi, unul lîngă altul.

De fiece dată cînd una din aceste căruţe sinistre, trecînd anevoie şi lăsînd în urmă o dîră de sînge, intra într-una din suburbii, mulţimea de mame, soţii, surori, copii o înconjurau cu groază de moarte[1], apoi, pe măsură ce morţii erau recunoscuţi de către cei în viaţă, izbucneau ţipete, ameninţări, plînsete. Se proferau blesteme nemaiauzite şi necunoscute care, înălţîndu-se ca un stol de păsări de noapte prevestitoare de rău, băteau din aripi în întuneric şi zburau, gemînd, către funestul palat Tuileries. Toate acestea planau, ca cetele de corbi, deasupra cîmpurilor de bătătlie, asupra regelui, reginei, asupra Curţii, asupra camarilei austriece care o înconjura, asupra nobililor care o sfătuiau. Unii îşi promiteau

[1] Vezi Michelet, adevăratul, singurul istoric al poporului (N. A.)

răzbunare în viitor — şi şi-au dăruit-o la 2 septembrie şi la 21 ianuarie. Alţii luau în mîini o suliţă, o sabie, o puşcă şi, îmbătaţi de sîngele pe care abia îl băuseră din priviri, se inapoiau în Paris să ucidă... Să ucidă, pe cine ? Tot ce mai rămăsese din aceşti elveţieni, din aceşti nobili, din această Curte ! Să ucidă pe rege şi pe regină dacă i-ar găsi !

Degeaba li se spunea : „Dar ucigînd pe rege şi pe regină veţi lăsa copii orfani ! Ucigîndu-i pe nobili, veţi lăsa în urma lor văduve, surori îndoliate !” Soţiile, surorile, copiii răspundeau : „Dar şi noi sîntem orfani, şi noi sîntem surori îndoliate, şi noi sîntem văduve !” Şi, cu inima împovărată de durere, se duceau la Adunare, se duceau la Abaţie şi, izbindu-şi capul de porţi, strigau : „Răzbunare ! Răzbunare !”

Palatul Tuileries oferea o privelişte înspăimîntătoare. Însîngerat, fumegînd, părăsit de toţi în afară de cadavre şi de trei sau patru posturi de sentinele care vegheau ca, sub pretextul recunoaşterii morţilor lor, musafiri nepoftiţi să nu vină să jefuiască această sărmană reşedinţă regală, cu uşile sfărîmate, cu geamurile sparte. Se afla cîte un post sub fiecare vestibul, la piciorul fiecărei scări.

Postul de sentinele de la pavilionul orologiului, adică de la scara cea mare, era comandat de un tînăr căpitan din garda naţională căruia întregul dezastru din jur îi inspira fără îndoială —- dacă am judeca după expresia fizionomiei sale la vederea cărucioarelor cu cadavre care, într-un fel, erau transportate sub preşedinţia sa — o nemărginită milă, dar care nu părea să fi avut asupra nevoilor sale trupeşti o influenţă mai mare decît avuse asupra celor ale regelui ; căci, către ora unsprezece din noapte, era preocupat să-şi satisfacă imensa poftă de mîncare pe seama unei pîini pe care o strîngea sub braţul său stîng, iar cu cuţitul din mîna dreaptă tăia neîncetat felii mari pe care le vîra într-o gură a cărei mărime o puteai măsura după

dimensiunea bucăţii de pîine pe care era destinată să o primească.

Rezemat de una dintre coloanele vestibulului, privea trecînd, aidoma unor fantome, această procesiune tăcută de mame, soţii şi fiice care veneau să caute, la lumina torţelor aşezate din loc în loc, şi să-i ceară craterului stins să le înapoieze cadavrele taţilor, bărbaţilor sau fiilor lor.

Deodată, la vederea unui fel de umbră pe jumătate acoperită de un văl, tînărul căpitan tresări.

— Doamna contesă de Charny ! murmură el.

Umbra trecu fără să audă, fără să se oprească.

Tînărul căpitan făcu un semn locotenentului său, care se apropie.

— Désire, iată o biată femeie, o cunoştinţă a domnului Gilbert, care vine, fără îndoială, să-şi caute soţul printre morţi. Trebuie s-o urmez pentru cazul cînd ar avea nevoie de informaţii sau ajutor. Îţi las comanda ! Veghează ca pentru doi !

— Drace ! răspunse locotenentul pe care căpitanul îl strigase cu prenumele de Désire — căruia îi vom adăuga numele de Maniquet — cucoana ta are aerul unei aristocrate trufaşe.

— Pentru că asta este, o aristocrată ! răspunse căpitanul. E o contesă.

— Bine, du-te. Voi veghea pentru amîndoi.

Contesa de Charny trecuse de primul colţ al scării cînd căpitanul, desprinzîndu-se de coloana de care se sprijinise, începu să o urmărească la o distanţă respectuoasă de vreo cincisprezece paşi. Nu se înşelase. Sărmana Andrée îşi căuta soţul, numai că nu îl căuta cu emoţia neliniştită a îndoielii, ci cu convingerea sumbră a deznădejdii.

Cînd, trezindu-se în plină bucurie şi fericire, la ecoul evenimentelor din Paris, Charny venise palid dar hotărît şi-i spusese soţiei sale !

— Draga mea Andrée, regele Franţei e în pericol de moarte şi are nevoie de toţi sprijinitorii săi. Ce trebuie să fac ?

Andrée răspunsese :

— Dragul meu Olivier, du-te unde te cheamă datoria şi, dacă e nevoie, mori pentru rege.

— Dar tu ? întrebase Charny.

— O ! continuase Andrée, nu fi îngrijorat pentru mine ! Cum n-am trăit decît prin tine, Dumnezeu îmi va îngădui fără îndoială să mor cu tine.

Şi, din acel moment, totul fusese stabilit între aceste suflete mari. Nu schimbară nici un cuvînt în plus. Cerură să fie aduşi caii de poştă şi plecară. După cinci ore descinseră în casa din strada Coq-Héron.

Şi, cum am văzut — în clipa cînd Gilbert, bazîndu-se pe influenţa sa, se pregătea să-i scrie contelui să se înapoieze la Paris — Charny, în uniformă de ofiţer de marină, se prezentase la regină. De la această oră, o ştim, nu o mai părăsise.

Andrée rămăsese singură, în rugăciuni, împreună cu cameristele ei. Îi venise la un moment dat ideea să imite devotamentul soţului şi să se ducă să-şi solicite din nou locul lîngă regină. Dar îi lipsi curajul.

Ziua de 9 trecu pentru ea în mari nelinişti, fără să-i aducă însă nimic concret. În ziua de 10, către ora nouă dimineaţa, auzi răsunînd primele lovituri de tun. La două după-amiază, ecoul salvelor se stinse.

Poporul era învingător sau învins ? S-a informat : poporul era învingător !

Ce se întîmplase cu Charny în această înspăimîntătoare luptă ? Cum îl cunoştea, era sigură că avusese o parte activă la bătălie. A continuat să se informeze şi a aflat că aproape întreaga gardă elveţiană fusese decimată, dar că aproape toţi nobilii reuşiseră să se salveze.

Aşteptă.

Charny putea să se înapoieze deghizat într-un fel oarecare. Poate era nevoit să fugă neîntîrziat. Au fost înhămaţi caii la trăsură, şi acolo şi-au mîncat ovăzul.

Caii şi trăsura îşi aşteptau stăpînul, dar Andrée ştia prea bine că orice primejdie l-ar ameninţa, stăpînul n-ar pleca fără ea.

Puse să se deschidă porţile, pentru ca nimic să nu întîrzie fuga lui Charny, dacă acesta ar fi vrut să fugă. Iar ea continua să aştepte.

Orele treceau.

„Dacă e ascuns pe undeva, îşi spunea Andrée, nu va ieşi decît la noapte... Să aşteptăm noaptea !"

Noaptea a venit, dar Charny n-a apărut.

În august, noaptea vine tîrziu. Abia către ora zece Andrée pierdu orice speranţă. Îşi aruncă un văl pe cap şi ieşi.

Întîlni de-a lungul drumului grupuri de femei frîngîndu-şi mîinile, grupuri de bărbaţi strigînd :

— Răzbunare !

Trecu prin mijlocul unora şi al celorlalţi. Durerea unora şi mînia celorlalţi o ocrotiră. Dealtfel, în această seară, pe bărbaţi îi urmărea dorul de răzbunare şi nu pe femei.

În acea seară femeile plîngeau de o parte şi de alta.

Andrée ajunse la Carrousel. Auzi proclamarea decretelor Adunării Naţionale. Regele şi regina se găseau sub protecţia Adunării Naţionale, iată tot ce înţelese.

Văzu îndepărtîndu-se două sau trei cărucioare şi întrebă ce transportau. I se păruse că erau cadavre adunate din piaţa Carrousel şi din curtea palatului. Abia acolo ajunseseră cei ce ridicau morţii.

Andrée îşi spuse că Charny nu luptase nici în piaţa Carrousel şi nici în curtea palatului. Mai mult ca sigur se bătuse în faţa uşii regelui sau a reginei.

Străbătu de aceea curtea palatului, traversă vestibulul cel mare şi urcă scara.

În momentul acela o zări, o recunoscu şi o urmă Pitou care, în calitatea sa de căpitan, comanda postul de pază din vestibulul cel mare.

Capitolul 61
VĂDUVA

Este cu neputinţă să-şi închipuie cineva starea de devastare în care se afla castelul Tuileries.

Sîngele curgea din camere şi se rostogolea ca o cascadă de-a lungul scărilor. În apartamente mai erau încă pe jos cîteva cadavre.

Andrée făcu ce făceau şi ceilalţi. Luă o torţă şi trecu cu ea de la cadavru la cadavru. Şi, tot căutînd, se îndreptă spre apartamentele reginei şi ale regelui. Pitou o urma necontenit. Acolo, ca şi în celelalte încăperi, căută zadarnic. Păru nehotărîtă o clipă, nemaiştiind unde să se ducă.

Pitou îi văzu descumpănirea şi, apropiindu-se de ea, îi zise :

— Vai ! n-am îndoieli despre ceea ce caută doamna contesă.

Andrée se întoarse.

— Poate doamna contesă are nevoie de mine ?

— Domnul Pitou ! zise Andrée.

— Pentru a vă fi de folos, doamnă !

— Ah, da, da, zice Andrée, am mare nevoie de dumneavoastră!

Apoi, apropiindu-se de el şi luîndu-i mîinile :

— Ştiţi cumva ce s-a întîmplat cu contele de Charny ?

— Nu, doamnă, răspunse Pitou, dar vă pot ajuta să-l căutaţi.

— Există cineva, reluă Andrée, care ne-ar putea spune cu siguranţă dacă e viu sau mort, şi, mort sau viu, unde se află.

— Cine e, doamnă contesă ? întrebă Pitou.

— Regina, murmură Andrée.

— Ştiţi unde se află regina ? zise Pitou.

— La Adunare, cred, şi mai am o speranţă : că domnul de Charny se află acolo împreună cu ea.

— Oh ! da, da, zise Pitou prinzînd speranţă, nu pentru sine ci pentru văduvă. Vreţi să mergeţi acolo, la Adunare ?

— Dar dacă nu mi se permite să intru ?...

— Mă oblig eu să fac să vi se deschidă uşa.

— Atunci, să mergem !

Andrée zvîrli torţa departe de ea, cu riscul de a da foc parchetului şi, în consecinţă, palatului. Dar ce mai conta Tuileries faţă de această profundă disperare ? Atît de profundă, încît nici nu mai avea lacrimi !

Andrée cunoştea interiorul castelului, pentru că locuise în el. O luă pe o mică scară de serviciu, care cobora la mezanin şi de acolo în vestibulul cel mare, astfel încît Pitou se întoarse la postul de pază de la Orologiu fără a mai trece din nou prin toate acele apartamente însîngerate.

Maniquet făcea bine de strajă.

— Ei bine, ce-i cu contesa ta ? zise el.

— Speră să-şi regăsească soţul la Adunare. Ne ducem într-acolo.

Apoi, murmurînd :

— Întrucît ar fi posibil să-l găsim pe conte, dar lipsit de viaţă, trimite-mi la poarta Feuillants patru băieţi voinici pe care să mă pot bizui în apărarea unui cadavru de aristocrat, ca şi cînd ar fi un cadavru de patriot.

— În regulă. Du-te cu contesa ta ! Vei avea oamenii.

Andrée aştepta în picioare la poarta grădinii unde se afla o sentinelă. Fiindcă Pitou fusese cel care fixase acest post, în chip firesc sentinela îl lăsă să treacă.

Grădina Tuileries era luminată de lampioane care fuseseră aprinse din loc în loc, în special pe soclurile statuilor.

Cum noaptea era aproape la fel de caldă ca şi ziua şi o briză nocturnă abia dacă mişca frunzele copacilor, lumina lampioanelor se înălţa aproape nemişcată, asemănătoare unei vîlvătăi, şi lumina pînă departe — nu numai părţile deschise ale grădinii şi cultivate cu flori, dar chiar şi pe sub arbori — cadavrele risipite din loc în loc.

Dar Andrée era atît de convinsă că va avea veşti despre soţul ei numai la Adunare, încît mergea acum fără să privească nici la dreapta, nici la stînga.

Aşa ajunseră la Feuillants.

Familia regală părăsise Adunarea de o oră şi, aşa cum am văzut, se dusese acasă, adică în apartamentul provizoriu care-i fusese pregătit.

Pentru a ajunge pînă la familia regală trebuiau depăşite două obstacole : întîi sentinelele care vegheau afară ; apoi nobilii care vegheau înăuntru.

Pitou, căpitan al gărzii naţionale, comandînd postul de pază de la Tuileries, cunoştea parola şi avea, în consecinţă, posibilitatea de a o conduce pe Andrée pînă în anticamera nobililor.

De acolo, Andrée era aceea care trebuia să izbutească să fie introdusă la regină.

Cunoaştem cum era împărţit apartamentul ocupat de familia regală. Am vorbit despre disperarea reginei. Am arătat cum, intrînd în această mică încăpere tapetată cu verde, ea se aruncase pe pat, muşcînd în hohote de plîns sulul de la căpătîi.

Desigur, aceea care pierdea un tron, libertatea, poate viaţa, pierdea destul pentru a nu mai fi întrebată de cauza deznădejdii ei şi pentru ca nimeni să nu mai caute, îndărătul acestei mari umilinţe, ce altă durere, mai puternică încă, îi umplea ochii de lacrimi şi inima de suspine !

Dintr-un sentiment de respect pe care-l inspira această durere nemărginită, regina fusese lăsată singură în primele clipe.

Regina auzi cum se deschide şi se închide uşa de la camera ei care dădea înspre cea a regelui, dar nu se mişcă deloc. Auzi paşi apropiindu-se de patul ei şi rămase cu capul cufundat în pernă. Sări însă deodată ca şi cum un şarpe ar fi muşcat-o de inimă.

Un glas foarte cunoscut pronunţase acest singur cuvînt : „Doamnă !"

— Andrée ! exclamă Maria-Antoaneta ridicîndu-se într-un cot. Ce vreţi de la mine ?

— Cer, doamnă, ceea ce Dumnezeu îi cerea lui Cain cînd îl întrebă : „Ce ai făcut, Cain, cu fratele tău ?"

— Cu deosebirea că, zise regina, Cain îşi ucisese fratele, pe cînd eu... Ah ! eu mi-aş fi dat nu numai viaţa, dar zece vieţi, dacă le-aş fi avut, pentru a o salva pe *a lui!*

Andrée se clătină, o sudoare rece îi acoperi fruntea. Dinţii îi clănţăneau.

— A fost deci ucis ? întrebă ea făcînd un efort suprem.

Regina o privi pe Andrée.

— Credeţi oare că îmi plîng coroana ? zise ea.

Apoi, arătîndu-i picioarele însîngerate :

— Credeţi oare că dacă acest sînge ar fi al meu, nu mi-aş fi spălat picioarele ?

Andrée se făcu albă la faţă.

— Ştiţi, aşadar, unde îi e trupul ? întrebă contesa.

— Să fiu lăsată să ies şi vă voi conduce acolo, răspunse regina.

— Vă voi aştepta pe scară, doamnă, zise Andrée.

Şi ieşi.

Pitou aştepta la uşă.

— Domnule Pitou, zise Andrée, una dintre prietenele mele mă va conduce la locul unde se află trupul domnului de Charny. Este una din doamnele de onoare ale reginei. Mă poate însoţi ?

— Ştiţi că dacă iese, răspunse Pitou, sînt obligat să o readuc de unde a ieşit ?

— O veţi aduce înapoi, spuse Andrée.

— Bine.

Apoi, întorcîndu-se spre sentinelă :

— Camarade, o doamnă a reginei va ieşi pentru a merge cu noi să caute trupul unui brav ofiţer a cărui văduvă este doamna. Răspund de ea cu trupul şi cu capul.

— E în regulă, căpitane, răspunse sentinela.

În acelaşi timp se deschise uşa anticamerei şi apăru regina, cu chipul acoperit de un văl. Coborîră scara, regina mergînd înainte, Andrée şi Pitou urmînd-o.

În cele din urmă, după o şedinţă de douăzeci şi şapte de ore, Adunarea evacuase sala.

Această sală imensă era — după ce timp de douăzeci şi şapte de ore se acumulaseră în ea atîtea evenimente şi atîta agitaţie zgomotoasă — multă, goală şi întunecoasă ca un mormînt.

— Puţină lumină ! zise regina.

Pitou ridică de jos o torţă stinsă, o reaprinse de la un felinar şi o dădu reginei, care-şi reluă mersul.

Trecînd prin faţa uşii de la intrare, Maria-Antoaneta indică uşa cu torţa ce o avea în mînă.

— Iată uşa unde a fost ucis.

Andrée nu răspunse. Părea o stafie care-şi urmează evocatoarea. Ajunsă în coridor, regina îşi aplecă torţa spre parchet.

— Iată-i sîngele.

Andrée nu scoase o vorbă.

Regina se îndreptă direct spre un fel de cămăruţă aflată în faţa lojei ziarului *Le Logographe*, deschise uşa şi, luminînd cămăruţa cu torţa, zise :

— Iată-i trupul !

Tot fără să vorbească, Andrée intră în cămăruţă, se aşeză pe podea şi, cu un ultim efort, trase pe genunchi capul lui Olivier.

— Mulţumesc, doamnă, zise ea, asta-i tot ce aveam să vă cer.

— Dar eu, doamnă, spuse regina, am a vă cere altceva.

— Ziceţi.

— Mă veţi ierta ?

Se făcu o clipă de tăcere, ca şi cum Andrée ar fi şovăit.

— Da, zise ea în cele din urmă ; căci mîine voi fi lîngă el !

Regina trase de la piept o foarfecă de aur pe care o ascunsese cum se ascunde un pumnal, în scopul de a te folosi de el împotriva ta însăţi într-un moment de mare primejdie.

— Atunci... zise ea aproape implorînd cînd întinse foarfecele spre Andrée.

Andrée luă foarfeca, tăie o buclă din părul cadavrului şi-i înapoie reginei foarfeca şi bucla.

Regina prinse mîna contesei şi o sărută. Andrée scoase un strigăt, trase mîna, ca şi cum buzele Mariei-Antoaneta ar fi fost un fier roşu.

— Ah ! murmură regina aruncînd o ultimă privire asupra cadavrului, cine ar putea spune care dintre noi două îl iubea mai mult ?...

— O, iubitul meu Olivier! murmură la rîndul ei Andrée. Sper că cel puţin acum ştii că eu sînt aceea care te iubea mai mult!

Regina se întoarse pe drumul spre camera sa, lăsînd-o pe Andrée împreună cu trupul soţului ei, asupra căruia cobora prin gratiile unei ferestruici o rază palidă de lună, ca privirea unui prieten.

Fără să ştie cine era, Pitou o însoţi pe Maria-Antoaneta pînă ce o văzu intrînd în camera ei. Apoi, eliberat de răspunderea faţă de sentinelă, ieşi pe

terasă, să vadă dacă se aflau acolo cei patru oameni pe care-i ceruse lui Désire Maniquet.

Cei patru oameni aşteptau.

— Veniţi, le zise Pitou.

Intrară.

Făcînd lumină cu torţa pe care o luase din mîinile reginei, Pitou îi conduse pînă în cămăruţa unde Andrée, la lumina razei prietene, aşezată în acelaşi loc, privea faţa palidă dar tot frumoasă a soţului său. Lumina torţei o făcu pe contesă să-şi ridice ochii.

— Ce doriţi ? îi întrebă, ca şi cum s-ar fi temut ca aceşti necunoscuţi să nu vină să-i smulgă trupul mult iubit.

— Doamnă, zise Pitou, venim să luăm trupul domnului de Charny pentru a-l duce în strada Coq-Héron.

— Îmi juraţi că veţi face aşa ? întrebă Andrée.

Pitou întinse mîna deasupra cadavrului, cu o demnitate de care nu l-ai fi crezut capabil.

— Vă jur, doamnă !

— Atunci, reluă Andrée, vă mulţumesc şi mă voi ruga lui Dumnezeu în ultimele mele clipe, să vă ferească pe dumneavoastră şi pe cei ce vă sînt dragi de suferinţele de care mă copleşeşte...

Cei patru oameni luară cadavrul, îl culcară pe puştile lor şi, cu sabia scoasă, Pitou se aşeză în fruntea cortegiului funebru.

Andrée merse alaturi, strîngînd mîna rece şi ţeapănă a contelui.

Ajunşi în strada Coq-Héron, depuseră trupul pe patul contesei. Atunci, adresîndu-se celor patru oameni, Andrée le spuse :

— Primiţi binecuvîntarea unei femei care mîine se va ruga lui Dumnezeu acolo sus pentru dumneavoastră.

Apoi, către Pitou :

— Domnule Pitou, vă datorez atît de mult încît nu v-aş putea răsplăti niciodată. M-aş mai putea bizui pe dumneavoastră pentru un ultim serviciu ?

-— Porunciţi, doamnă, zise Pitou.

— Căutaţi ca mîine, la ora opt dimineaţa, domnul doctor Gilbert să fie aici.

Pitou se înclină şi ieşi.

Pe cînd ieşea, îşi întoarse capul şi o văzu pe Andrée îngenunchind în faţa patului ca în faţa unui altar.

În clipa cînd deschidea poarta dinspre stradă, orologiul bisericii Saint-Eustache suna ora trei.

Capitolul 62
CE VOIA ANDRÉE DE LA GILBERT

A doua zi, la ora opt fix, Gilbert bătea la poarta micii locuinţe din strada Coq-Héron.

Mirat de cererea făcută de Pitou în numele contesei, Gilbert îi ceruse să-i povestească în toate amănuntele evenimentele din ajun. Apoi chizbuise îndelung.

În cele din urmă, dimineaţa, în momentul plecării de acasă, îl chemase pe Pitou, rugîndu-l să se ducă să-l ia pe Sébastien de la abatele Bérardier şi să-l aducă în strada Coq-Héron.

Bătrînul portar, fusese pesemne prevenit de sosirea doctorului căci, recunoscîndu-l, îl introduse în salonul din faţa dormitorului.

Andrée aştepta, îmbrăcată toată în negru.

Se vedea că nu dormise şi nici nu plînsese din ajun. Obrazul îi era palid, ochiul uscat. Niciodată trăsăturile obrazului său, trăsături care dovedeau o voinţă dusă pînă la încăpăţînare, nu fuseseră conturate cu atîta hotărîre. Ar fi fost greu de spus ce hotărîre luase această inimă de diamant : dar era uşor de văzut că luase una.

Observator priceput, medic filozof, Gilbert înţelese situaţia dintr-o privire. Salută şi aşteptă.

— Domnule Gilbert, zise Andrée, v-am rugat să veniţi.

— Şi vedeţi, doamnă, am răspuns întocmai invitaţiei dumneavoastră.

— V-am chemat pe dumneavoastră şi nu pe altul, fiindcă voiam ca acela căruia îmi voi adresa rugămintea să nu aibă dreptul să mă refuze.

— Aveţi dreptate, doamnă, poate nu în ce îmi veţi cere, dar cu siguranţă în ceea ce spuneţi. Aveţi dreptul să pretindeţi totul de la mine, chiar şi viaţa.

Andrée zîmbi cu amărăciune.

— Viaţa dumneavoastră, domnule, este una dintre acele existenţe atît de preţioase omenirii, încît voi fi prima care să-i cer lui Dumnezeu să v-o dăruiască fericită şi îndelungată. Căci e departe de mine gîndul de a o vă scurta... Dar recunoaşteţi că, pe cît viaţa dumneavoastră se găseşte sub o influenţă fericită, pe atît există altele care par supuse unui astru nefast.

Gilbert tăcu.

— De pildă, a mea, reluă Andrée după o clipă de tăcere. Ce credeţi despre a mea, domnule ?

Apoi, cum Gilbert îşi plecă ochii fără să răspundă :

— Lăsaţi-mă să vi-o reamintesc în două vorbe... Fiţi liniştit, nu voi învinui pe nimeni !

Gilbert făcu un gest care voia să spună : „Vorbiţi !”

— M-am născut săracă. Tatăl meu se ruinase înainte de a mă naşte eu. Tinereţea mi-a fost tristă, retrasă, singuratică. Dumneavoastră l-aţi cunoscut pe tatăl meu şi cunoaşteţi mai bine ca oricine măsura afecţiunii sale pentru mine... Doi bărbaţi, dintre care unul ar fi trebuit să-mi rămînă necunoscut, şi celălalt... străin, au avut asupra vieţii mele o influenţă misterioasă şi fatală, în care voinţa mea n-a avut nici un rol : unul a dispus de sufletul meu, celălalt de trupul meu. M-am trezit mamă, fără să am habar că am încetat să fiu fecioară. În acest eveniment cumplit era să-mi pierd afecţiunea singurei fiinţe care m-a iubit vreodată, fratele meu. M-am refugiat în ideea de a deveni mamă şi de a fi iubită de copilul meu. Copilul mi-a fost răpit la o oră după naştere. M-am pomenit pe neaşteptate soţie fără soţ, mamă fără copil !

Mă consola prietenia unei regine. Într-o zi, întîmplarea a aşezat în aceeaşi trăsură în care ne aflam amîndouă un bărbat frumos, tînăr, viteaz. Fatalitatea a vrut ca eu, care nu iubisem niciodată pe

nimeni, să-l iubesc. El o iubea pe regină ! Am devenit confidenta acestei dragoste. Cred, domnule Gilbert, că dumneavoastră, care aţi iubit fără să fi fost iubit, veţi putea înţelege cît am suferit.

Dar nu era de ajuns. A venit ziua în care regina îmi spuse : „Andrée, salvează-mi viaţa ! Salvează-mi mai mult decît viaţa : salvează-mi onoarea !" Trebuia, rămî- nînd mai departe o străină pentru el, să devin soţia bărbatului pe care-l iubeam de trei ani.

Am devenit soţia lui. Am stat lîngă acest om cinci ani, văpaie în suflet, gheaţă în afară, statuie a cărei inimă ardea ! Spuneţi, căci sînteţi medic, înţelegeţi ce-a frebuit să îndure sufletul meu ?... În sfîrşit, într-o zi de fericire nespusă devotamentul, tăcerea, abnegaţia mea l-au mişcat pe acest om. Îl iubeam de şapte ani fără să-l fi lăsat să bănuiască măcar dintr-o privire, cînd, deodată, a venit, fremătînd din tot trupul, să se arunce la picioarele mele, şi să-mi spună : „Ştiu tot şi te iubesc !"

Dumnezeu, care a vrut să mă răsplătească, a făcut ca în acelaşi timp în care îmi regăseam soţul, să-mi fi regăsit şi copilul ! Un an s-a scurs ca o singură zi, ca un ceas, ca un minut. Acest an a fost toată viaţa mea.

Acum patru zile a căzut trăsnetul la picioarele mele. Onoarea îi cerea să se înapoieze la Paris şi să moară aici. Nu m-am împotrivit, n-am vărsat nici o lacrimă. Am plecat împreună cu el.

De-abia ajunşi, m-a părăsit. În noaptea asta, l-am regăsit, mort!... E-aici, în această cameră...

Credeţi că, după o asemenea viaţă, ar fi o dorinţă prea îndrăzneaţă din partea mea să vreau să dorm în acelaşi mormînt cu el ? Credeţi că aţi putea refuza îndeplinirea rugăminţii pe care urmează să v-o fac ?

Domnule Gilbert, sînteţi un medic iscusit, un chimist învăţat, mi-aţi făcut mult rău, aveţi multe de ispăşit... Ei bine, domnule Gilbert, daţi-mi o otravă cu

acţiune rapidă, şi nu numai că vă voi ierta, dar voi şi muri cu inima plină de recunoştinţă !

— Cum aţi spus-o, doamnă, replică Gilbert, viaţa dumneavoastră a fost o încercare dureroasă, şi această încercare, spre lauda dumneavoastră, aţi îndurat-o ca un martir, cu nobleţe, cu sfinţenie !

Andrée făcu un uşor semn din cap care însemna : „Aştept”.

— Acum îi spuneţi călăului dumneavoastră : „Tu mi-ai făcut viaţa atroce ; dă-mi o moarte blîndă”. Aveţi dreptul să-i spuneţi asta. Aveţi dreptate să adăugaţi : „Vei face ceea ce spun, fiindcă n-ai dreptul să-mi refuzi nimic din ceea ce-ţi cer...”

— Aşadar, domnule ?...

— Tot mai cereţi otravă, doamnă ?

— Vă implor să mi-o daţi, prietene.

— Vă este atît de grea viaţa încît vă este cu neputinţă să o mai suportaţi ?

— Moartea este cea mai mare favoare pe care mi-o pot da oamenii, cea mai mare binefacere pe care mi-ar putea-o dărui Dumnezeu !

— Peste zece minute veţi avea ceea ce-mi cereţi, zise Gilbert.

Se înclină, făcînd un pas înapoi.

Andrée îi întinse mîna.

— Ah ! zise ea, într-o singură clipă îmi faceţi mai mult bine decît răul ce mi l-aţi făcut toată viaţa... Gilbert, fiţi binecuvîntat !

Gilbert ieşi.

La poartă îi găsi pe Sébastien şi pe Pitou, care-l aşteptau într-o trăsură.

— Sébastien ! zise doctorul scoţînd de la piept un flaconaş pe care îl purta atîrnat de un lanţ de aur şi care conţinea o licoare de culoarea opalului. Vei da acest flacon, din partea mea, contesei de Charny.

— Cît timp pot sta la ea, tată ?

— Cît timp vei vrea.

— Şi unde vă voi întîlni ?

— Te aştept aici.

Tînărul luă flaconul şi intră. După un sfert de oră reapăru. Gilbert aruncă o privire iute asupra lui : aducea înapoi, neatins, flaconul.

— Ce-a spus ? a întrebat Gilbert.

— A spus : „Ah ! copilul meu, nu din mîna ta.”

— Ce-a făcut ?

— A plîns.

— Atunci e salvată ! zise Gilbert. Vino, copilul meu.

Şi îl îmbrăţişă pe Sébastien poate cu mai multă căldură decît o făcuse vreodată pînă atunci.

În calculele sale Gilbert nu ţinuse seama de Marat. Opt zile mai tîrziu află că Andrée de Charny fusese arestată şi dusă la închisoarea de la Abaţie.

Capitolul 63
ÎNCHISOAREA TEMPLE

Dar, înainte de a o urma pe Andrée în temniţa unde avea să fie închisă ca suspectă, s-o urmăm pe Maria-Antoaneta acolo unde tocmai fusese dusă ca vinovată.

Am expus antagonismul dintre Adunare şi Comună.

Adunarea, aşa cum se întîmplă cu toate corpurile constituite, nu putuse merge în acelaşi pas cu indivizii. Dăduse avînt poporului pe calea deschisă de 10 august, apoi rămăsese în urmă.

Secţiunile improvizaseră faimosul Consiliu al Comunei, şi acest Consiliu realizase de fapt ziua de 10 august, propovăduită de Adunare.

Adunarea îi acordase regelui azil, pe cînd Comuna n-ar fi fost deloc supărată dacă l-ar fi putut surprinde la Tuileries, sufoca între două saltele, strivi între două uşi, împreună cu regina şi cu delfinul, cu lupoaica şi cu puiul de lup, cum li se zicea.

Adunarea zădărnicise acest proiect, a cărui reuşită — oricît de infam era — ar fi fost, poate, un mare noroc.

Aşadar, ocrotind regele, regina, delfinul, Curtea — Adunarea era regalistă. Decretînd că regele va locui la Luxembourg, adică într-un palat, Adunarea era regalistă.

Or, Comuna revoluţionară, ca să ajungă la dictatură, trebuia să contracareze tot ce făcea Adunarea regalistă.

Adunarea acordase drept locuinţă regelui palatul Luxembourg. Comuna declară că ea nu-şi poate asuma răspunderea pentru rege dacă acesta stă în palatul Luxembourg. Pivniţele Luxembourg-ului, afirma cu certitudine Comuna, comunicau cu catacombele.

Adunarea nu voia s-o rupă cu Comuna pentru un lucru atît de neînsemnat, aşa că-i lăsă în grijă alegerea reşedinţei regale.

Comuna alese Le Temple.

Judecaţi şi dumneavoastră dacă locul este bine ales !

Le Temple nu este, ca şi Luxembourg, un palat legat prin pivniţele sale cu catacombele, prin zidurile sale cu cîmpia, formînd un unghi ascuţit cu palatul Tuileries şi Primăria. Temple este o închisoare aşezată sub ochii şi la îndemîna Comunei. Ea n-are decît să întindă mîna ca să-i deschidă sau să-i închidă porţile. Este un vechi donjon izolat, căruia i s-a refăcut şanţul de apărare. Este un vechi turn scund, fortificat, întunecos şi lugubru. Filip cel Frumos, adică regalitatea, a zdrobit aici evul mediu, care se revolta împotriva lui. Regalitatea se va întoarce aici, zdrobită de evul nou !

Cum o fi rămas turnul vechi, negru şi trist în acest cartier foarte populat, ca o cucuvea în plin soare ? Şi tocmai în acest loc hotărîse Comuna să locuiască regele şi familia sa.

În ziua de 13, seara, regele, regina, Madame Elisabeth, doamna de Lamballe, doamna de Tourzel, domnul Chemilly, valetul regelui şi domnul Hue, valetul delfinului, fură transferaţi la Temple.

Comuna era atît de grăbită să-l mute pe rege în noua sa reşedinţă, încît turnul nici nu era încă pregătit. Ca urmare, familia regală a fost introdusă în acea parte a clădirii, numită „palatul”, în care locuia pe vremuri contele d'Artois cînd venea la Paris.

Întregul Paris părea cuprins de bucurie. Ce-i drept, muriseră trei mii cinci sute de cetăţeni, dar regele, prietenul străinilor, marele duşman al revoluţiei, aliatul nobililor şi al preoţilor, regele era prizonier !

Toate casele dimprejur erau iluminate. Se instalaseră lampioane pînă şi pe crenelurile turnului.

Cînd Ludovic al XVI-lea coborî din trăsură, îl găsi pe Santerre călare, stînd la zece paşi distanţă de portieră. Doi slujbaşi municipali îl aşteptau pe rege cu pălăria pe cap.

— Intraţi, domnule ! îi ziseră ei.

Regele intră şi ceru să viziteze apartamentele, înşe- lîndu-se, fireşte, în ce priveşte viitoarea sa reşedinţă. Funcţionarii municipali schimbară între ei un zîmbet şi, fără să-i spună că plimbarea pe care o va face n-are nici un rost, fiindcă urma să locuiască în donjon, îl lăsară să-l viziteze cameră cu cameră.

Regele stabilea împărţirea apartamentului său, iar funcţionarii municipali se bucurau din plin de această eroare, care avea să se transforme curînd în amărăciune.

La ora zece se servi cina. În timpul mesei, Manuel stătu în picioare lîngă rege. Nu mai era un servitor gata să asculte : era un temnicer, un supraveghetor, un stăpîn !

Presupuneţi două ordine contradictorii : unul dat de rege, celălalt de Manuel. Ordinul lui Manuel era cel care ar fi fost executat. De aici începea cu adevărat captivitatea.

La ora zece toţi se află în sufrageria palatului, la unsprezece în salonul palatului. Regele este *încă* sau crede că mai *este* rege. Nu ştie ce se întîmplă.

La ora unsprezece, unul dintre comisarii Comunei vine să dea ordin celor doi valeţi, Hue şi Chemilly, să ia puţina lenjerie pe care o au şi să-l urmeze.

— Unde să vă urmăm ? întrebară cei doi valeţi.

— La reşedinţa de noapte a stăpînilor voştri, răspunse delegatul. Palatul nu e decît reşedinţa de zi.

Regele, regina şi delfinul nu mai erau stăpîni decît ai valeţilor lor.

La poarta palatului găsiră un funcţionar municipal care mergea înainte cu un felinar. Îl urmară. La lumina slabă a felinarului şi mulţumită iluminaţiei care începea să se stingă, domnul Hue încerca să recunoască viitoarea locuinţă a regelui. Nu vedea înaintea lui decît donjonul întunecat, ridicîndu-se în aer ca un uriaş de granit pe fruntea căruia strălucea o comoară de foc.

— Dumnezeule ! zise valetul oprindu-se. Nu cumva ne duceţi în acest turn ?

— Întocmai ! răspunse delegatul municipal. Ehei ! Vremea palatelor a trecut! Vei vedea cum sînt găzduiţi asasinii poporului.

Spunînd aceste cuvinte, omul cu felinarul se lovi de primele trepte ale unei scări în spirală.

Valeţii voiau să se oprească la primul etaj, dar omul cu felinarul îşi continuă drumul. În cele din urmă, la al doilea etaj, se opri, o luă pe coridor situat la dreapta scării şi deschise uşa unei încăperi din dreapta coridorului. O singură fereastră lumina această cameră. Trei sau patru scaune, o masă şi un pat prost formau întregul mobilier.

— Care dintre voi doi e servitorul regelui ? întrebă funcţionarul municipal.

— Eu sînt valetul său, zise domnul Chemilly.

— Valet sau servitor e tot un drac.

Apoi, arătîndu-i patul, adăugă :

— Aici va dormi stăpînul tău.

Şi omul cu felinarul aruncă pe un scaun o pătură şi două cearşafuri, aprinse de la felinar două lumînări aflate pe cămin şi-i lăsă singuri pe cei doi valeţi.

Se duceau să pregătească apartamentul reginei, situat la primul etaj.

Domnii Hue şi Chemilly se priviră uluiţi. În ochii lor plini de lacrimi stăruiau încă splendorile reşedinţelor regale. Nici măcar într-o închisoare nu-l azvîrleau pe rege — îl instalau într-o magherniţă !

Cercetară încăperea.

Patul era într-un alcov fără perdele. O împletitură veche de răchită, rezemată de perete, indica o măsură luată chipurile împotriva ploşniţelor — măsură insuficientă, era lesne de văzut. Nu se lăsară totuşi năpădiţi de silă şi începură să cureţe pe cît posibil camera şi patul.

Pe cînd unul mătura şi celălalt ştergea praful, intră regele.

— Vai ! Sire, ziseră într-un glas, ce infamie !

Regele rămase neclintit. Era tărie sufletească, era indiferenţă ? Aruncă o privire în jur, dar nu scoase o vorbă.

Cum peretele era tapetat cu gravuri şi cum unele dintre ele erau obscene, le smulse.

— Nu vreau să cadă sub ochii fiicei mele asemenea lucruri.

Apoi, odată patul făcut, regele se culcă şi adormi tot atît de liniştit ca şi cînd s-ar fi aflat la Tuileries — poate mai liniştit!

Cu siguranţă că, dacă la această oră i s-ar fi acordat o rentă de treizeci de mii de livre, o casă la ţară cu o forjă, o bibliotecă cu cărţi de călătorii, o capelă unde să asculte liturghia şi un capelan să i-o spună, un parc de zece pogoane, unde să poată trăi la adăpost de oricare intrigă, înconjurat de regină, de delfin, de Madame Royale, adică — în cuvinte mai dulci — de soţia şi de copiii săi, regele ar fi fost omul cel mai fericit din regatul său.

Alta era situaţia cu regina.

Dacă mîndra leoaică n-a urlat la vederea cuştii sale, aceasta s-a datorat faptului că în sufletul ei stăruia o durere atît de atroce, încît o făcea să devină oarbă şi insensibilă la tot ce o înconjura.

Apartamentul ei se compunea din patru încăperi : o anticameră reţinută de prinţesa de Lamballe, o cameră unde se instală regina, o cămăruţă cedată

doamnei de Tourzel şi o a doua în care se instalară Madame Elisabeth şi cei doi copii. Totul era aici mai curat decît la rege.

Dealtfel, ca şi cînd i-ar fi fost ruşine de vicleşugul folosit faţă de rege, Manuel anunţă că arhitectul Comunei, cetăţeanul Pallory — acelaşi care fusese însărcinat cu dărîmarea Bastiliei — va veni să se înţeleagă cu regele spre a face cît mai confortabilă viitoarea locuinţă a familiei regale.

Acum, pe cînd Andrée aşază în mormînt trupul soţului iubit; pe cînd Manuel instalează la Temple pe rege şi familia regală ; pe cînd dulgherul înalţă ghilotina în piaţa Carrousel, cîmp de victorie care se va transforma în piaţa Grève, să aruncăm o privire înăuntrul primăriei, unde am mai intrat de două sau de trei ori, şi să ne facem o părere despre puterea care a înlocuit-o recent pe cea a unor Bailly sau La Fayette şi care, substituindu-se Adunării Legislative, tinde să pună mîna pe dictatură.

Să cunoaştem oamenii, ei ne vor da explicaţia faptelor.

În seara de 10 august cînd, bineînţeles, totul era terminat ; cînd zgomotul tunului se potolise ; cînd zgomotul împuşcăturilor se stinsese ; cînd nu se mai făcea altceva decît se asasina, o ceată de oameni beţi şi zdrenţăroşi l-au adus pe braţe în mijlocul consiliului Comunei pe omul tenebrelor, bufniţa cu pleoapele clipind, profetul plebei, pe *divinul* Marat. El se lăsă dus : nu mai avea de ce să se teamă. Victoria era sigură şi terenul pregătit pentru lupi, vulturi şi corbi.

Îl numeau *învingătorul de la 10 august* pe el, pe care l-au prins în clipa în care-şi scotea capul prin răsuflătoarea pivniţei sale ! Îl încununaseră cu lauri, iar el, ca şi Cezar, şi-a păstrat cu naivitate coroana pe frunte. Cum am spus, cetăţenii veniră şi-l aruncară pe zeul Marat în mijlocul Comunei.

Şi totuşi, Marat nu făcea deloc parte din Comună, nu fusese numit membru. El fusese adus. Şi acolo rămase.

I s-a pus la dispoziţie — special pentru el — o lojă de ziarist. Numai că, în loc ca ziaristul să fie la mîna Comunei, cum se afla ziarul *Le Logographe* la mîna Adunării, Comuna a fost aceea care intră sub gheara, sub laba lui Marat.

Priviţi cum i se supune această semeaţă Comună, de care ascultă Adunarea ! Iată una dintre primele hotărîri pe care le ia :

De acum înainte, maşinile de tipărit aparţinînd corupătorilor regalişti vor fi confiscate şi atribuite tipografilor patrioţi.

În dimineaţa zilei cînd urma să fie emis decretul, Marat începe să-l aplice : se duce la imprimeria regală, tîrăşte o maşină de tipărit la el acasă şi cară, în saci, toate caracterele de literă care-i convin. Nu e oare primul dintre tipografii patrioţi ?

Adunarea se înspăimîntase de masacrele din ziua de 10 august. Fusese neputincioasă să le împiedice : au fost masacraţi oameni în curtea Adunării, pe coridoare, în faţa porţii.

Danton spusese :

— Unde începe acţiunea justiţiei, acolo trebuie să înceteze răzbunarea populară. Îmi iau angajamentul în faţa Adunării să apăr oamenii care se află în incinta sa. Voi merge în fruntea lor. Voi răspunde de ei.

Danton spusese aceste vorbe înainte ca Marat să fi ajuns la Comună. Din clipa în care Marat ajunse la Comună, nu mai răspunse de nimic.

În faţa şarpelui, leul începu să meargă pe căi piezişe ; încerca să se transforme în vulpe.

Lacroix, acest fost ofiţer, acest deputat cu constituţie de atlet, unul din cele o sută de braţe ale lui

Danton, se urcă la tribună şi ceru ca însuşi Santerre, comandantul gărzii naţionale — omul căruia chiar şi regaliştii îi recunosc, sub obrazul său aspru, o inimă miloasă — să numească o Curte marţială care să-i judece fără întrerupere pe elveţieni, ofiţeri şi soldaţi.

Iată care era ideea lui Lacroix, sau mai degrabă a lui Danton :

Această Curte marţială să fie formată din oameni care luptaseră ; oamenii care luptaseră erau oameni de curaj; or, oamenii de curaj apreciază şi respectă curajul. Dealtfel, prin însuşi faptul că erau învingători, le-ar fi fost silă să-i condamne pe învinşi.

Nu i-am văzut oare pe aceşti învingători beţi de sînge, doritori de masacru, cruţînd femeile, ocrotindu-le, însoţindu-le ?

O curte marţială aleasă dintre federaţii bretoni sau marsiliezi, pe scurt dintre învingători, ar fi însemnat salvarea prizonierilor. Şi dovada că era o măsură de clemenţă e faptul că a fost respinsă de Comună.

Marat prefera masacrul ; s-ar fi terminat mai repede. El cerea capete, alte capete, şi iarăşi capete. Cifra cerută de el, în loc să scadă, sporea mereu. La început au fost cincizeci de mii de capete, apoi o sută de mii, apoi două sute de mii, în cele din urmă a cerut două sute şaptezeci şi trei de mii.

De ce această socoteală stranie, această fracţie ciudată ? I-ar fi fost greu lui însuşi să dea un răspuns. Marat cerea masacrul, iată tot. Şi masacrul se organizează.

Iată de ce Danton nici nu mai pune piciorul la Comună, fiind absorbit de munca sa de ministru. Cel puţin aşa spune.

Ce face Comuna ? Trimite delegaţii la Adunare.

În ziua de 16 se succed la bară trei delegaţi. În 17, o nouă delegaţie se prezintă şi declară : „Poporul e dezgustat văzînd că nu e răzbunat. Temeţi-vă să nu-şi

facă singur dreptate ! În această seară, la miezul nopţii, va suna clopotul de alarmă. E necesar un tribunal criminal la Tuileries, un judecător de fiecare secţiune. Ludovic al XVI-lea şi Maria-Antoaneta voiau sînge. Să-l vadă curînd pe al celor care-i urmează orbeşte !”

Această îndrăzneală, această presiune stîrneşte mînia a doi oameni : iacobinul Choudieu şi dantonistul Thuriot.

— Cei care vin să ceară aici masacrul, spuse Choudieu, nu sînt deloc prietenii poporului, sînt doar nişte linguşitori. Ei doresc o nouă inchiziţie. Mă voi opune pînă la moarte !

— Vreţi să dezonoraţi revoluţia ! exclamă Thuriot. Revoluţia nu este numai a Franţei, ea aparţine omenirii întregi !

După petiţii urmează ameninţări.

Intră, la rîndul lor, reprezentanţii secţiilor şi spun :

— Dacă pînă în două-trei ore directorul juriului nu este numit şi juraţii nu sînt în situaţia de a acţiona, mari nenorociri se vor petrece în Paris.

La această ultimă ameninţare Adunarea fu obligată să se supună. Ea votă crearea unui tribunal extraordinar.

Cererea fusese făcută în ziua de 17. În 19, tribunalul era creat. În 20 se instala şi condamna la moarte un regalist. În seara de 21, condamnatul din ajun era executat în piaţa Carrousel, la lumina torţelor.

Dealtfel, efectul acestei prime execuţii a fost înspăi- mintător. Atît de îngrozitor, încît însuşi gîdele n-a putut să-i reziste. În clipa cînd arăta poporului capul acestui prim condamnat, care urma să deschidă o cale atît de largă căruţelor funebre, călăul scoase un strigăt, lăsă capul să se rostogolească pe caldarîm şi căzu pe spate.

Ajutoarele sale îl ridicară de jos : murise !

Capitolul 64
REVOLUŢIA SÎNGEROASĂ

Revoluţia din 1789, adică cea a unor oameni ca Necker, Sieyès şi Bailly, se terminase în 1790. Cea a unor oameni ca Barnave, Mirabeau şi La Fayette se încheie în 1792. Marea revoluţie, revoluţia sîngeroasă, revoluţia celor ca Danton, Marat, Robespierre începuse.

Alipind numele acestor din urmă trei persoane, nu vrem să le contopim într-o singură şi aceeaşi apreciere. Dimpotrivă, ei reprezintă în ochii noştri, prin individualitatea lor net distinctă, cele trei feţe ale celor trei ani care se vor scurge.

Danton se va întrupa în 1792, Marat în 1792 ; Robespierre în 1794.

Dealtfel, evenimentele se precipită. Să vedem mai întîi evenimentele, ca apoi să examinăm mijloacele prin care Adunarea Naţională şi Comuna căută să le prevină sau să le accelereze. Mai mult încă, iată-ne aproape intraţi în istorie : cu cîteva excepţii, toţi eroii cărţii noastre s-au prăbuşit în furtuna revoluţionară.

Ce-au devenit cei trei fraţi Charny : Georges, Isidore şi Olivier ? Au murit. Ce-au devenit regina şi Andrée ? Sînt prizoniere. Ce devine La Fayette ? E fugar.

Printr-un ordin de zi dat la 17 august, La Fayette chemase armata să mărşăluiască asupra Parisului, să restabilească acolo Constituţia, să anuleze urmările zilei de 10 august şi să-l restaureze pe rege.

Omul loial, La Fayette, îşi pierduse capul ca şi ceilalţi. Ceea ce voia să facă însemna să-i aducă pe prusaci şi pe austrieci de-a dreptul la Paris. Armata l-a respins din instinct, aşa cum peste opt luni avea să-l respingă pe Dumouriez.

Istoria ar fi alăturat numele celor doi oameni — vrem sa spunem înlănţuit — dacă La Fayette, detestat de regină, n-ar fi avut fericirea să fie arestat de austrieci şi trimis la Olmütz : captivitatea face să-i fie uitată dezertarea.

În ziua de 18, La Fayette a trecut frontiera.

În 21, aceşti duşmani ai Franţei, aceşti aliaţi ai regalităţii împotriva cărora a fost făcut 10 august şi împotriva cărora urma să se facă 2 septembrie ; aceşti austrieci pe care Maria-Antoaneta îi chema în ajutor în acea noapte senină, cînd luna trecînd prin ferestrele dormitorului reginei îşi revărsa lumina pe patul ei, aceşti austrieci asediază Longwy.

După douăzeci şi patru de ore de bombardament, Longwy se predă.

În ajunul acestei capitulări, în celălalt capăt al Franţei Vandeea se răscula. Pretextul acestei răscoale era obligativitatea prestării jurămîntului ecleziastic.

Pentru a face faţă acestor evenimente, Adunarea îl numi pe Dumouriez comandant al armatei din răsărit şi decretă arestarea lui La Fayette. Ea hotărî ca de îndată ce oraşul Longwy va intra din nou sub autoritatea naţiunii franceze, toate casele, cu excepţia caselor naţionale, să fie distruse, să fie rase de pe suprafaţa pămîntului. Adunarea emise o lege prin care izgonea din teritoriu pe orice preot care n-a depus jurămînt; autoriza percheziţii domiciliare ; confisca şi scotea în vînzare toate bunurile emigranţilor.

Ce făcea în acest timp Comuna ?

Am spus cine-i era oracolul : Marat.

Comuna ghilotina în piaţa Carrousel. I se dădea zilnic cîte un cap. Era cam puţin. Dar, într-o broşură apărută la sfîrşitul lui august, membrii tribunalului explică munca uriaşă ce şi-au asumat-o pentru a obţine acest rezultat, oricît de puţin satisfăcător ar fi

fost. E-adevărat că broşura este semnată : Fouquier-Tinville[1].

Priviţi apoi la ce visează Comuna. Vom asista curînd la realizarea acestui vis. Proiectul şi-l expune în seara zilei de 23. Către miezul nopţii se prezintă la Adunarea Naţională o delegaţie a Comunei, urmată de o mulţime strînsă din pleava suburbiilor şi a halelor.

Ce cerea ? Ca prizonierii din Orléans să fie aduşi la Paris, pentru a fi supuşi acolo supliciului. Or, prizonierii din Orléans nu sînt încă judecaţi. Fiţi liniştiţi, e o formalitate de care Comuna se va lipsi uşor.

Sergent, artistul ei, este cel care regizează. A mai pus în scenă procesiunea cînd se declarase că patria este în primejdie, şi ştiţi dacă a reuşit au ba.

De data asta, Sergent se va întrece pe sine.

Era vorba să umple de doliu, de dorinţă de răzbunare, de pornire ucigaşă sufletele tuturor celor care pierduseră la 10 august o fiinţă care le era dragă.

În faţa ghilotinei care funcţiona în piaţa Carrousel, el ridică, în mijlocul marelui bazin de la Tuileries, o piramidă gigantică, acoperită toată cu serj negru. Pe fiecare latură sînt amintite masacrele imputate ilegaliştilor : masacrul de la Nancy, masacrul de la Nimes, masacrul de la Montauban, masacrul de la Champ-de- Mars.

Ghilotina spunea: „Ucid!”, piramida răspundea: „Ucide !”

În seara zilei de duminică 27 august, la cinci zile după izbucnirea insurecţiei din Vandeea, organizată de preoţime, la patru zile după capitularea oraşului Longwy, pe care generalul Clerfayt îl luase în stăpînire în numele regelui Ludovic al XVI-lea — se puse în mişcare procesiunea de ispăşire, pentru a profita de

[1] Antoine-Quentin Fouquier-Tinville (1746—1795), acuzator public al tribunalului revoluţionar în perioada dictaturii iacobine. A fost ghilotinat la rîndul său după lovitura contrarevoluţionară din 9 thermidor 1795. (N. T.)

măreţia misterioasă pe care întunericul o aruncă asupra tuturor lucrurilor.

În faţă înaintau, în mijlocul norilor de mirodenii arse de-a lungul întregului drum de parcurs, văduvele şi orfanele de la 10 august, drapate în rochii albe, cu talia strînsă în centuri negre, ducînd într-o arcă construită după modelul arcei antice, petiţia care fusese dictată de doamna Roland şi scrisă de domnişoara de Kéralio pe altarul patriei, ale cărei pagini însîngerate fuseseră găsite risipite pe Champ-de-Mars, şi care cerea încă din 17 iulie 1791 proclamarea republicii.

Urmau apoi gigantice sarcofage negre, făcîndu-se aluzie la acele căruţe cu două roţi care erau încărcate în seara de 10 august la Tuileries şi îndreptate spre suburbii gemînd sub greutatea cadavrelor, apoi flamuri de doliu şi de răzbunare, cerînd moarte pentru moarte, venea apoi Legea, statuie uriaşă încinsă cu paloşul justiţiei. Ea era urmată de judecătorii tribunalelor, în fruntea cărora păşea tribunalul revoluţionar de la 10 august, acela care se scuza că nu face să cadă decît un singur cap pe zi.

Sosea apoi Comuna, mama sîngeroasă a acestui tribunal sîngeros, ducînd în rîndurile sale statuia Libertăţii, de aceeaşi înălţime cu cea a Legii. În cele din urmă Adunarea, purtînd coroanele civice[1] care-i consolează, poate, pe morţi, dar care sînt atît de nefolositoare celor vii !

Toate înaintau majestuos în mijlocul sumbrelor melodii ale lui Chénier, al muzicii austere a lui Gossec, mergînd, ca şi aceasta, cu pas sigur.

O parte din noaptea de 27 spre 28 august trecu în oficierea acestei ceremonii de ispăşire, festivitate funerară a mulţimii, în timpul căreia aceasta, arătînd cu pumnul spre palatul Tuileries, pustiu, ameninţa

[1] Coroană acordată în Roma antică soldatului care salvase un cetăţean într-o luptă. (N. T.)

închisorile, aceste fortăreţe sigure care fuseseră date regelui şi regaliştilor în schimbul palatelor şi castelelor lor. Apoi, după ce ultimele lampioane se stinseseră şi ultimele torţe se transformaseră în fum, poporul se retrase.

Statuile Legii şi ale Libertăţii rămaseră singure să păzească uriaşul sarcofag. Dar cum nimeni nu le apăra în timpul nopţii — fie din imprudenţă, fie din sacrilegiu — cele două statui au fost despuiate de partea de jos a îmbrăcăminţii. Astfel, a doua zi cele două biete zeiţe erau mai puţin decît două femei.

La această privelişte, poporul scoase un urlet de furie. Îi acuză pe regalişti, alergă la Adunare, ceru răzbunare, puse stăpînire pe statui, le îmbrăcă din nou şi le tîrî, drept compensaţie, în piaţa Ludovic al XV-lea. Mai tîrziu le urmă şi eşafodul, dîndu-le la 21 ianuarie o satisfacţie nemaipomenită pentru ultrajul ce li se făcuse la 28 august!

În aceeaşi zi de 28 august Adunarea adoptă legea cu privire la vizitarea domiciliilor.

În popor începu să se răspîndească zvonul despre joncţiunea armatelor prusace şi austriece şi despre cucerirea oraşului Longwy de către generalul Clerfayt. Astfel, duşmanul — chemat de rege, de nobili, de preoţi — venea spre Paris şi, presupunînd că nimic nu l-ar opri, va putea ajunge în şase etape.

Ce se va alege atunci din acest Paris, clocotind ca un crater şi ale cărui zguduiri cutremurau lumea de trei ani ? Ceea ce spusese acea scrisoare a lui Bouillé, glumă arogantă de care s-a rîs atîta şi care urma să devină realitate : nu va rămîne piatră pe piatră !

Şi mai era ceva : se vorbea, ca despre un lucru sigur, de o judecată generală, îngrozitoare, inexorabilă, care, după ce va fi distrus Parisul, îi va extermina pe parizieni, în ce fel şi de către cine urma să fie dată această sentinţă ? Scrierile timpului v-o spun. Mîna sîngeroasă a Comunei se ascunde întreagă

în această legendă care, în loc să istorisească trecutul, povesteşte viitorul.

De altfel, de ce n-am da crezare acestei legende ? Iată ce se putea citi într-o scrisoare găsită la 10 august în Tuileries, şi pe care am citit-o personal la Arhivele Naţionale, unde se mai găseşte încă :

Tribunalele sosesc în urma armatelor. Pe drum, parlamentarii emigranţi, chiar în tabăra regelui Prusiei, fac instrucţia în procesul iacobinilor şi le pregătesc spînzurătoarea.

Astfel, în momentul cînd armatele prusace şi austriece vor sosi la Paris, instrucţia va fi terminată, sentinţa pronunţată, nerămînînd decît să fie pusă în aplicare.

Apoi, pentru a confirma cele spuse de scrisoare, iată ce se imprimă în buletinul oficial al războiului :

În jurul oraşului Sarrelouis, cavaleria austriacă i-a ridicat pe primarii patrioţi şi pe republicanii cunoscuţi.

Punînd mîna pe funcţionarii municipali, ulanii le-au tăiat urechile şi le-au ţintuit pe frunte.

Dacă se comiteau asemenea acte în provincia inofensivă, ce i se va face Parisului revoluţionar ?

Ce i se va face, nu mai era un secret.

Iată vestea care se răspîndea, se repeta la toate răspîntiile, împrăştiindu-se din fiecare centru spre a ajunge la cele mai mărginaşe cartiere : va fi ridicat un mare tron pentru regii aliaţi pe mormanul de ruine care va fi Parisul ; prizonieră, toată populaţia va fi împinsă, tîrîtă, fugărită la picioarele acestui tron ; acolo, ca în ziua Judecăţii de apoi, se va face o triere a celor buni şi a celor răi ; cei buni, adică regaliştii, nobilii, preoţii, vor trece la dreapta şi le va fi redată Franţa pentru a face din ea ce vor ; cei răi, adică

revoluţionarii, vor trece la stînga şi vor găsi acolo ghilotina, acest instrument inventat de revoluţie şi prin care va pieri revoluţia. Revoluţia, adică Franţa. Nu numai Franţa, dar şi gîndirea ei, a acelei ţări care a rostit pentru prima oară cuvîntul *libertate* !

Dar acest sărman popor va găsi oare în el însuşi puterea necesară pentru a face faţă străinătăţii ? Îl vor apăra poate cei pe care i-a adoptat, cei pe care i-a îmbogăţit, cei pe care i-a plătit ?

Nu.

Regele său conspiră cu duşmanul şi, din Temple unde e închis, continuă să comunice cu prusacii şi cu austriecii. Nobilimea merge împotriva lui, organizată sub comanda prinţilor. Preoţii îi fac pe ţărani să se revolte.

Din fundul temniţelor, deţinuţii regalişti aplaudă înfrîngerile Franţei. Au scos un strigăt de bucurie şi la Temple şi la Abaţie aflînd că prusacii se află în Longwy.

Omul hotărîrilor extreme, Danton, a şi intrat în Adunare răcnind. Ministrul Justiţiei consideră justiţia neputincioasă şi vine să ceară să i se dea putere. Şi atunci, justiţia va înainta sprijinită pe forţă.

Urcă la tribună, îşi scutură coama de leu, îşi întinde mîna puternică, cea care la 10 august a sfărîmat porţile castelului Tuileries, şi spune :

„E necesară o convulsie naţională pentru a-i face pe despoţi să dea înapoi. Pînă acum n-am avut decît un război simulat. Nu despre un asemenea joc vrednic de milă trebuie să fie vorba acum. E necesar ca poporul să pornească, să se năpustească în masă asupra duşmanului pentru a-l nimici dintr-o singură lovitură. *Trebuie vîrîţi în lanţuri concomitent toţi conspiratorii şi împiedicaţi simultan să ne facă rău !*”

Şi Danton cere ridicări în masă, vizite domiciliare, percheziţii nocturne, pedeapsa cu moartea pentru orice persoană care va pune piedici acţiunilor guvernului provizoriu.

Danton obţinu tot ce cerea.
Dacă ar fi cerut mai mult, ar fi obţinut mai mult.

Niciodată, spune Michelet, niciodată un popor n-a mers atît de departe înspre moarte. Cînd Olanda, văzîn- du-l la porţile sale pe Ludovic al XIV-lea, n-a avut altă posibilitate decît să se inunde, să se înece ea însăşi, era într-o primejdie mai mică; şi avea toată Europa de partea ei. Cînd Atena văzu tronul lui Xerxes pe stînca Salaminei şi era în situaţia de a-şi pierde pămîntul, de a se arunca în valuri, de a nu mai avea drept patrie decît apa, se afla într-un pericol mai mic : se sprijinea pe flota sa puternică, bine organizată în mîna marelui Temistocle, şi, mai norocoasă decît Franţa, nu avea trădarea în sînul ei!

Franţa era dezorganizată, descompusă, trădată, vîndută şi părăsită ! Franţa era ca Ifigenia sub cuţitul lui Calchas. Înconjurînd-o, regii nu aşteptau decît moartea ei pentru ca vîntul despotismului să le umfle pînzele. Ea întindea braţele spre zei, şi zeii rămîneau surzi !

Dar cînd, pînă la urmă, simţi mîna rece a morţii atingînd-o, îşi reveni printr-o încordare violentă şi înspăimîntătoare. Apoi, adevărat vulcan de viaţă, făcu să izbucnească din propriile-i viscere acea flacără care, timp de o jumătate de secol, a luminat omenirea.

Este adevărat că a rămas o pată de sînge care întunecă acest soare. Este pata de sînge din 2 septembrie !

Vom ajunge acolo şi vom vedea cine a vărsat acest sînge şi dacă el trebuie imputat Franţei. Dar, pentru a încheia acest capitol, să mai citäm o pagină din Michelet. Ne simţim neputincioşi pe lîngă acest gigant şi, întocmai ca şi Danton, chemăm forţa în ajutor. Vedeţi şi dumneavoastră !

Parisul părea o fortăreaţă. Te-ai fi putut crede la Lille sau la Strasbourg. Peste tot consemne, sentinele, măsuri militare, la drept vorbind premature : duşmanul se afla încă la cincizeci, şaizeci de leghe depărtare. Ceea ce era mai serios, cu adevărat înduioşător, era sentimentul de profundă, admirabilă solidaritate care se vădea peste tot. Fiecare se adresa tuturor, vorbea, se ruga pentru patrie. Fiecare se făcea recrutor, mergea din casă în casă, îi oferea celui care putea să plece o uniformă, arme, orice avea. Fiecare era orator, predica, făcea recomandări, cînta cîntece patriotice. Cine nu era autor în această clipă unică ? Cine nu tipărea ? Cine nu lipea afişe ? Cine nu era actor în acest mare spectacol ? Cele mai naive scenete, în care toţi făceau figuraţie, se jucau peste tot, în pieţe, pe locurile de înrolare, pe tribunele unde se înscriau voluntarii. De jur-împrejur erau cîntece, strigăte, lacrimi de entuziasm sau de bun rămas. Şi, pe deasupra tuturor acestor glasuri, un glas puternic răsuna în inimi, un glas mut, cu atît mai adînc... Glasul însuşi al Franţei, elocventă în toate simbolurile sale, patetică în cel mai tragic din toate : drapelul sfînt şi cumplit al patriei în pericol atîrnat la ferestrele primăriei. Drapel imens care flutura în vînt şi părea să facă semn legiunilor populare să pornească în grabă de la Pirinei la Escaut, de la Sena la Rin !

Pentru a putea înţelege ce a însemnat acest moment de sacrificiu, ar fi trebuit să se vadă în fiecare colibă, în fiecare locuinţă, disperarea femeilor, sfîşierea mamelor la această a doua naştere, de o sută de ori mai dureroasă decît aceea cînd copilul plecase pentru prima oară din viscerele lor însîngerate. Ar fi trebuit să se vadă femeia bătrînă cu ochii secaţi de lacrimi, cu inima zdrobită, adunînd în grabă cele cîteva boarfe pe care copilul le va lua cu el, măruntele ei economii, bănuţii strînşi prin post şi de care se

deposeda singură pentru fiul ei, pentru această zi a ultimelor dureri.

Să-ţi dai copiii acestui război care începea cu atît de puţini sorţi de izbîndă, să-i sacrifici acestei situaţii extreme şi disperate, era mai mult decît putea să facă fiecare. Ele piereau de jale, sau, printr-o reacţie firească, făceau accese de furie. Nu cruţau nimic, nu se temeau de nimic. Nici o teroare nu avea putere asupra cuiva într-o asemenea stare de spirit. Ce înseamnă teroarea pentru cel care vrea să moară ?

Capitolul 65
ÎN AJUNUL ZILEI DE 2 SEPTEMBRIE

La 28 august, Danton spusese în Adunarea Naţională : „Cînd patria e în pericol, totul aparţine patriei”.

În după-amiaza zilei de 29, la ora patru, sună alarma generală. Se ştia despre ce este vorba : urmau să aibă loc vizitele domiciliare.

Ca la lovitura unei baghete magice, la primele bătăi de tobă Parisul îşi schimbă înfăţişarea : dintr-un oraş foarte populat, cum era, deveni pustiu.

Prăvăliile deschise se închiseră. Fiecare stradă fu împresurată şi ocupată de plutoane formate din cîte şaizeci de oameni. Se instalară posturi de pază la bariere şi pe malurile rîului.

La ora unu dimineaţa, vizitele începură în toate casele, în numele legii, delegaţii secţiunilor băteau la uşile dinspre stradă, şi uşile li se deschideau. Băteau la fiecare apartament, mereu în numele legii, şi fiecare apartament li se deschidea. Forţau uşile locuinţelor neocupate.

Confiscară două mii de puşti. Arestară trei mii de persoane.

Era nevoie de teroare şi se obţinu teroarea.

Din această măsură se născu apoi un lucru la care iniţiatorii nu se gîndiseră, sau la care se gîndiseră poate prea mult : vizitele domiciliare le-au deschis săracilor locuinţele bogaţilor ; oamenii înarmaţi din secţii, care-i urmau pe magistraţi, au putut arunca o privire uimită în interioarele numai mătase şi aur ale palatelor măreţe pe care le mai locuiau încă proprietarii lor, sau ai căror proprietari erau absenţi. De aici a rezultat nu dorinţa de jaf, ci o sporire a urii.

S-a jefuit atît de puţin, încît Beaumarchais, care se afla pe atunci în închisoare, povesteşte că din

magnificele sale grădini de pe bulevardul Saint-Antoine o femeie culese un trandafir şi au vrut s-o arunce în apă pentru această faptă.

Şi, remarcaţi, toate acestea se întîmplau în momentul cînd Comuna decretase că *zarafii vor fi sancţionaţi cu pedeapsa capitală.*

Iată deci cum Comuna se substituia Adunării. Ea decretă pedeapsa cu moartea. Ea îi acordă lui Chaumette[1] dreptul de a deschide porţile închisorilor şi de a-i elibera pe deţinuţi. Ea îşi arogă dreptul de graţiere. Ea dădu, în sfîrşit, ordin ca la poarta fiecărei închisori să fie afişată lista deţinuţilor. Aceasta era o chemare la ură şi la răzbunare : fiecare păzea poarta celulei în care era închis duşmanul său.

Adunarea îşi dădea seama spre ce prăpastie era împinsă. Mîinile îi vor fi pătate, fără voia ei, de sînge.

Şi de către cine ? De către Comună, duşmanul ei !

Nu era nevoie decît de un prilej pentru ca lupta între aceste două forte să izbucnească, îngrozitoare. Prilejul se ivi din pricina unei noi depăşiri de către Comună a atribuţiilor sale.

În 29 august, zi de vizite domiciliare, Comuna îl cită să compară în faţa sa pentru un articol de ziar pe Girey Dupré, unul dintre cei mai îndrăzneţi girondini, fiindcă era unul dintre cei mai tineri.

Girey Dupré se refugie la ministerul de Război, ne- avînd vreme să se refugieze la Adunare. Preşedintele Comunei, Huguénin, dispuse încercuirea ministerului de Război, pentru a-l smulge cu forţa pe ziaristul girondin.

Or, Gironda continua să aibă majoritatea în Adunare. Insultată printr-unul din membrii săi, Gironda se revoltă : îl cită, la rîndul ei, pe preşedintele

[1] Pierre Gaspard Chaumette (1763—1794), revoluţionar francez, procuror-împuternicit al Comunei din Paris, în 1792. Decapitat în 1794. (N. T.)

Huguénin să se prezinte la bară. Dar preşedintele nu dădu nici un răspuns la citaţia Adunării.

În ziua de 30, Adunarea emise un decret prin care destituia municipalitatea dîn Paris.

Această tiranie a Comunei era tare apăsătoare şi părea greu de suportat pentru mulţi oameni. Louvet, omul iniţiativelor curajoase, era preşedintele secţiei din strada Lombarzilor. Îşi puse secţia să declare vinovat consiliul general al Comunei de uzurpare. Simţindu-se sprijinită, Adunarea decretă atunci că preşedintele Comunei, acel Huguénin, care nu voia să vină de bunăvoie la bară, va fi adus cu forţa şi, în douăzeci şi patru de ore, va fi numită o nouă Comună de către secţiile reunite.

Decretul a fost emis în ziua de 30 august, la ora cinci după-amiază.

Să numărăm orele, căci din această clipă ne îndreptăm spre masacrul din 2 septembrie, şi fiecare minut o va vedea făcînd un pas înainte pe zeiţa sîngeroasă cu braţele frînte, cu părul răvăşit, cu ochii rătăciţi, numită Teroarea !

Ba, mai mult. Adunarea, dintr-un dram de frică faţă de duşmanul ei de temut, declara, destituind Comuna, că aceasta a binemeritat de la patrie, ceea ce, să recunoaştem, nu era tocmai logic.

Ornandum, tellundum, spunea Cicero despre Octavian.

Comuna a făcut ca Octavian. S-a lăsat încoronată, dar nu s-a lăsat izgonită.

Două ore după ce decretul fusese emis, Tallien, neînsemnat scrib care se lăuda sus şi tare că este omul lui Danton, Tallien, secretarul Comunei, propuse secţiei Thermes să pornească împotriva secţiei Lombards. Ah ! de astă dată se pornise războiul civil, nu mai luptau poporul împotriva regelui, burghezii împotriva aristocraţilor, colibele împotriva castelelor, casele împotriva palatelor, ci secţii împotriva secţiilor,

suliţe împotriva suliţelor, cetăţeni împotriva cetăţenilor !

În acelaşi timp, Marat şi Robespierre, ultimul în calitate de membru al Comunei, primul ca amator, ridicară glasul.

Marat ceru masacrarea Adunării Naţionale. Asta nu însemna nimic. Lumea era obişnuită să-l audă propunînd asemenea moţiuni. Dar Robespierre, prudentul şi suspiciosul Robespierre, denunţătorul confuz şi încîlcit, ceru să se pună mîna pe arme — şi nu numai pentru apărare, ci şi pentru atac.

Robespierre simţise probabil Comuna foarte puternică pentru a îndrăzni să se pronunţe în felul acesta !

Era într-adevăr puternică, căci, în aceeaşi noapte, secretarul Comunei, Tallien, se duse la Adunare cu trei mii de oameni înarmaţi cu suliţe.

„Comuna şi numai Comuna, declara el, i-a ridicat pe membrii Adunării la rangul de reprezentanţi ai unui popor liber. Comuna a impus votarea decretului împotriva preoţilor turbulenţi şi i-a arestat pe aceşti oameni asupra cărora nimeni nu îndrăznea să ridice mîna. Comuna, încheie el, *va cruţa în puţine zile pămîntul libertăţii de prezenţa lor*. “

Astfel, în noaptea de 30 spre 31 august, Comuna rosti primul cuvînt despre masacru în faţa Adunării însăşi, care o dizolvase.

Cine spune acest prim cuvînt ? Cine lansează, încă în alb ca să zicem aşa, programul roşu ? S-a văzut, e Tallien, omul zilei de 9 thermidor[1].

Adunarea se opuse — trebuie să-i recunoaştem acest merit.

[1] 9 thermidor (27 iulie 1794) : ziua în care Robespierre a fost răsturnat, în pofida sprijinului secţiei şi al Comunei, de către Convenţie, la instigarea lui Tallien, Billaud-Varenne şi Legendre. Această zi a marcat sfîrşitul Teroarei. (N.T.).

Manuel, procurorul Comunei, înţelese că se merge prea departe. Dădu ordin ca Tallien să fie arestat şi-l obligă pe Huguénin să ceară scuze Adunării. Şi totuşi Manuel, care-l aresta pe Tallien, care-l obliga pe Huguénin să-şi recunoască greşeala, Manuel ştia prea bine ce se va întîmpla, căci iată ce a făcut acest biet pedant, spirit îngust dar om cinstit.

El avea la Abaţie un duşman personal : pe Beaumarchais.

Beaumarchais, mare zeflemist, îşi bătuse joc cumplit de Manuel. Or, prin mintea lui Manuel trecu ideea că dacă Beaumarchais ar fi ucis împreună cu ceilalţi, această crimă ar putea fi atribuită răzbunării josnice a amorului său propriu. Dădu fuga la Abaţie şi-l chemă pe Beaumarchais. Văzîndu-l, acesta vru să-şi ceară scuze, să-i dea explicaţii victimei sale literare.

— Nu e vorba acum de literatură, de gazetărie, nici de critică. Iată poarta deschisă. Fugiţi astăzi dacă nu vreţi să fiţi ucis mîine !

Autorul lui *Figaro* nu aşteptă să i se repete propunerea : se strecură pe poarta întredeschisă, şi dus a fost.

Presupuneţi că l-ar fi fluierat pe actorul Collot d'Herbois în loc să-l fi criticat pe autorul Manuel — Beaumarchais era fără îndoială mort !

Sosi şi ziua de 31 august, această mare zi care trebuia să hotărască între Adunare şi Comună, adică între moderaţie şi teroare. Comuna hotărî să reziste cu orice preţ. Adunarea demisionă în favoarea unei noi Adunări.

Era în firea lucrurilor să învingă Comuna, cu atît mai mult cu cît şi acţiunea revoluţionară o favoriza. Fără să ştie prea bine unde, poporul voia să ajungă undeva. Asmuţit la 20 iunie, asmuţit cu şi mai mare avînt la 10 august, el resimţea o nedesluşită nevoie de sînge şi de distrugere.

Trebuie spus că Marat, pe de o parte, şi Hébert, pe de altă parte, exaltau la culme spiritele. Pînă la Robespierre n-a mai existat nimeni care, dorind să-şi recucerească popularitatea simţitor zdruncinată — Franţa întreagă voia războiul şi Robespierre recomandase pacea — să nu se fi făcut ziarist şi să nu fi depăşit, prin absurditatea ştirilor sale, pe cele mai absurde.

Un partid puternic, spuse el, îi oferă tronul ducelui de Brunswick.

Care erau în acel moment cele trei partide puternice angajate în luptă ? Adunarea, Comuna, iacobinii ; şi, la rigoare, Comuna şi iacobinii puteau forma un singur partid. Dar nu era vorba nici de Comună, nici de iacobini. Robespierre era în acelaşi timp membru al clubului şi al municipalităţii. Nu s-ar fi incriminat el însuşi !

Acest partid puternic era deci Gironda.

Am spus că Robespierre îi întrecea în absurditate pe cei mai absurzi ziarişti. Într-adevăr, ce putea fi mai absurd decît să acuzi Gironda, care declarase război Prusiei şi Austriei, de a fi oferit tronul generalului vrăjmaş ?

Şi cine erau oamenii acuzaţi de asemenea mîrşăvie? Vergniaud, Roland, Clavières, Servan, Gensonné, Barbaroux, Guadet, adică cei mai înflăcăraţi patrioţi şi, în acelaşi timp, cei mai cinstiţi oameni din Franţa !

Dar există clipe în care un om ca Robespierre spune orice şi, ceea ce e mai rău, sînt clipe în care poporul crede orice !

Ne aflam, aşadar în 31 august.

După cum am arătat, în ziua de 30 august, cam pe la ora cinci după-amiază, Adunarea dizolvase Comuna. Decretul prevedea ca în următoarele douăzeci şi patru de ore secţiile să numească un nou Consiliu general.

Prin urmare, în ziua de 31, la ora cinci după-amiază, decretul trebuia să fie executat.

Însă vociferările lui Marat, ameninţările lui Hébert, calomniile lui Robespierre făceau Comuna să exercite o presiune atît de puternică asupra Parisului, încît secţiile nu îndrăzniră să voteze. Ca pretext al abţinerii invocară faptul că decretul nu le fusese notificat oficial.

La 31 august, către prînz, Adunarea luă cunoştinţă de faptul că decretul ei din ajun nu va fi executat şi că nu va fi pus deloc în aplicare. Ar trebui să recurgă la forţă, şi cine ştie dacă forţa ar fi de partea Adunării ?

Comuna îl avea pe Santerre prin cumnatul său Panis. Ne aducem aminte că Panis era acel fanatic adept al lui Robespierre care le propusese lui Rebecqui şi Barbaroux să se numescă un dictator, lăsînd să se înţeleagă că acest dictator nu putea fi altul decît *Incoruptibilul*. Santerre reprezenta suburbiile, iar suburbiile erau forţa irezistibilă a Oceanului.

Suburbiile sfărîmaseră porţile palatului Tuileries : cu siguranţă că le vor zdrobi şi pe cele ale Adunării.

Apoi, Adunarea se temea că, înarmîndu-se împotriva Comunei, nu numai că va fi părăsită de patrioţii extremişti, de cei care voiau revoluţia cu orice preţ, dar mai ales — ceea ce era pe departe mai rău — va fi susţinută fără voia ei de regaliştii moderaţi.

În acest caz ar fi cu totul pierdută !

Către ora şase se răspîndi pe băncile Adunării zvonul că o mare agitaţie are loc în jurul închisorii Abaţiei.

Fusese achitat un anume domn de Montmorin. Poporul crezu că este vorba de ministrul care semnase paşapoartele cu care încercaseră să fugă Ludovic al XVI-lea. Se duse în masă la închisoare, cerînd cu insistenţă moartea trădătorului. Au fost necesare eforturi uriaşe pentru a-l face să-şi înţeleagă eroarea.

Toată noaptea o fierbere uriaşă domni pe străzile Parisului. Se simţea că cel mai neînsemnat eveniment care ar fi venit, a doua zi, să alimenteze această fierbere, ar fi luat proporţii colosale.

Acest eveniment — pe care vom încerca să-l povestim cu cîteva amănunte, deoarece are legătură cu unul dintre eroii povestirii noastre, pe care l-am pierdut din vedere de mai multă vreme — se clocea în închisorile de la Châtelet.

Capitolul 66
ÎN CARE ÎL ÎNTÎLNIM ÎNCĂ O DATĂ PE DOMNUL DE BEAUSIRE

După evenimentele din ziua de 10 august fusese instituit un tribunal special, pentru a ancheta furturile comise la Tuileries. Aşa cum povesteşte Peltier, poporul împuşcase pe loc vreo două sau trei sute de hoţi prinşi în flagrant delict. Dar pe lîngă aceştia mai erau, se-nţelege, aproape tot atîţia care, pentru moment cel puţin, reuşiseră să-şi ascundă prada.

Printre aceşti „meseriaşi cinstiţi" se găsea vechea noastră cunoştinţă, domnul de Beausire, fost ofiţer în poliţia Majestăţii Sale. Domnul de Beausire intrase într-adevăr în castel după toată lumea. Era un om prea prudent pentru a săvîrşi prostia de a intra primul, sau printre primii, acolo unde era periculos să pătrunzi înaintea altora.

Pe domnul de Beausire nu l-au călăuzit opiniile politice spre palatul regilor, fie pentru a plînge acolo pe ruinele regalităţii prăbuşite, fie pentru a aplauda triumful poporului. Nu : domnul de Beausire venea acolo ca amator, plutind deasupra acestor slăbiciuni omeneşti numite opinii, şi neavînd decît un scop, acela de a vedea dacă cei care pierduseră un tron n-au pierdut cumva în acelaşi timp vreo bijuterie mai uşor de dus şi mai lesne de pus la adăpost.

Dar, pentru a salva aparenţele, domnul de Beausire îşi pusese o bonetă roşie, se înarmase cu o sabie uriaşă, îşi pătase apoi puţin cămaşa şi îşi muiase mîinile în sîngele primului mort întîlnit în cale. Astfel, acest lup care urma armata învingătoare, acest corb care zbura după luptă deasupra cîmpului de bătălie putea fi luat, la o privire superficială, drept un învingător. Aşa a şi fost privit de către cei mai mulţi care-l auziră strigînd : „Moarte aristocraţilor !" şi care-l

văzură scotocind pe sub paturi, deschizînd dulapuri, pînă şi sertarele scrinurilor, să se încredinţeze că nu sînt ascunşi acolo ceva aristocraţi.

Numai că, din nenorocire pentru domnul de Beausire, se afla acolo, în acelaşi timp cu el, un om care nu striga, care nu privea pe sub paturi, care nu deschidea dulapuri, dar care, intrat în mijlocul focului, deşi fără arme, odată cu învingătorii, deşi nu învinsese pe nimeni, se plimba cu mîinile la spate, parcă s-ar fi aflat într-o grădină publică într-o seară de sărbătoare, nepăsător şi calm, în haina sa neagră, uzată şi curată, mulţumindu-se să ridice din timp în timp glasul pentru a spune :

— Nu uitaţi, cetăţeni, nu se ucid femeile şi nu se pune mîna pe bijuterii !

Celor pe care-i vedea omorînd bărbaţi şi aruncînd mobile pe ferestre, personajul nostru nu se socotea îndreptăţit să le spună ceva.

Remarcase din prima privire că domnul de Beausire nu făcea parte dintre aceştia din urmă. Astfel, în jurul orei nouă şi jumătate, Pitou, care după cum ştim obţinuse ca post de onoare paza din vestibulul Orologiului, văzu venind spre el din interiorul palatului un fel de uriaş, gigantic şi lugubru, care, cu politeţe dar şi cu fermitate, ca şi cum ar fi primit misiunea de a face ordine în dezordine şi dreptate în răzbunare, îi zise :

— Căpitane, veţi vedea coborînd un om cu o bonetă roşie pe cap, ţinînd o sabie în mînă şi făcînd gesturi mari. Îl veţi opri şi percheziţiona prin oamenii dumneavoastră : a furat o cutie cu diamante.

— Da, domnule Maillard, răspunse Pitou ducînd mîna la capelă.

— Ah ! ah ! prietene, zise fostul aprod, mă cunoaşteţi ?

— Cred şi eu că vă cunosc ! spuse Pitou. Nu vă mai amintiţi, domnule Maillard ? Am cucerit Bastilia împreună !

— E posibil! zise Maillard.

— Apoi, la 5 şi 6 octombrie am fost din nou împreună la Versailles.

— Într-adevăr, am fost acolo.

— Zău ! Ca dovadă, aţi condus femeile şi aţi avut un duel la porţile palatului Tuileries cu un paznic care nu voia să vă lase să treceţi.

— Atunci, zise Maillard, nu-i aşa că veţi face ce vă spun ?

— Asta şi chiar altele, domnule Maillard. Desigur, tot ce-mi veţi ordona ! Ah ! Sînteţi un adevărat patriot!

— Mă mîndresc cu asta, zise Maillard. Şi tocmai de aceea nu trebuie să îngăduim a se dezonora numele la care avem dreptul. Atenţie ! Iată-l pe omul nostru.

Într-adevăr, în acel moment domnul de Beausire cobora scara vestibulului, agitîndu-şi sabia uriaşă şi strigînd „Trăiască naţiunea !”.

Pitou le făcu semn lui Tellier şi Maniquet, care se plasară discret în faţa uşii, iar el se duse să-l aştepte pe domnul de Beausire pe ultima treaptă a scării.

Acesta văzuse dintr-o privire măsurile luate şi, fără îndoială, aceste măsuri l-au îngrijorat, căci se opri şi, ca şi cînd ar fi uitat ceva, făcu o mişcare pentru a urca din nou.

— Pardon, cetăţene, zise Pitou, trecerea e pe aici.

— Ah ! trecerea e pe aici ?

— Şi fiindcă am primit ordin să evacuăm palatul Tuileries, treceţi, vă rog.

Beausire îşi ridică mîndru capul şi continuă să coboare scara.

Ajuns pe ultima treaptă, îşi duse mîna la bonetă şi, imitînd un ton militar, zise :

— Să vedem, camarade, vom trece sau nu vom trece ?

— Treceţi, dar mai înainte trebuie să vă supuneţi la o mică formalitate.

— Hm ! Şi la care, frumosul meu căpitan ?

— Trebuie să vă lăsaţi percheziţionat!

— Percheziţionat ?

— Da.

— Percheziţionat ? Eu, un patriot, un învingător, un om care i-a ucis pe aristocraţi ?

— Acesta este consemnul. De aceea, camarade, pentru că-i vorba de un camarad, zise Pitou, puneţi-vă sabia aceea mare în teacă — e inutilă acum, cînd aristocraţii au fost ucişi — şi supuneţi-vă de bunăvoie, sau, dacă nu, voi fi obligat să folosesc forţa.

— Forţa ? zise Beausire. Ah ! Vorbeşti aşa, frumosule căpitan, fiindcă ai douăzeci de oameni sub ordinele tale. Dar dacă am fi între patru ochi !...

— Dacă am fi între patru ochi, cetăţene, zise Pitou, iată ce aş face : te-aş lua, uite-aşa, de încheietură cu mîna dreaptă. Ţi-aş smulge sabia cu mîna stîngă şi aş sfărîma-o de genunchi, ca nefiind demnă să fie atinsă de mîna unui om cinstit după ce a fost atinsă de aceea a unui hoţ !

Şi, punînd în practică teoria expusă, Pitou întoarse cu mîna dreaptă încheietura mîinii falsului patriot, îi smulse sabia cu mîna stîngă, îi rupse tăişul de genunchi şi aruncă departe mînerul.

— Un hoţ ! exclamă omul cu bonetă roşie. Hoţ, eu, domnule de Beausire ?

— Prieteni, zise Pitou împingîndu-l în mijlocul oamenilor săi pe fostul ofiţer de poliţie, percheziţionaţi-l pe domnul de Beausire !

— Ei bine ! percheziţionaţi, spuse omul, întinzînd braţele ca o victimă. Percheziţionaţi!

Nu era necesară permisiunea domnului de Beausire pentru a proceda la percheziţie. Dar, spre

marea mirare a lui Pitou şi mai ales a lui Maillard, puteau să-l percheziţioneze mult şi bine, să-i întoarcă buzunarele pe dos, să-i cerceteze hainele pînă în cele mai ascunse cute, nu găsiră asupra fostului ofiţer de poliţie decît un pachet de cărţi de joc cu figurile de-abia vizibile de vechi ce erau. În plus, o sumă de unsprezece centime.

Pitou se uită la Maillard. Acesta făcu un gest din umeri care însemna : „Ce să facem ?”

— Luaţi-o de la capăt ! zise Pitou, a cărui principală calitate, după cum vă amintiţi, era răbdarea.

O luară de la capăt, dar a doua cercetare fu la fel de infructuoasă ca şi prima. Nu găsiră decît aceleaşi cărţi de joc şi aceleaşi unsprezece centime.

Domnul de Beausire triumfa.

— Ei bine, zise el, tot mai este dezonorată o sabie atinsă de mîna mea ?

— Nu, domnule, spuse Pitou, şi ca dovadă, dacă nu sînteţi mulţumit de scuzele ce vi le cer, unul dintre oamenii mei vă va împrumuta sabia sa, şi eu vă voi acorda oricare altă satisfacţie pe care o veţi dori.

— Mulţumesc, tinere, zise domnul de Beausire îndreptîndu-se. Aţi acţionat în virtutea unui consemn, şi un fost militar ca mine ştie că un consemn e un lucru sfînt. Acum vă previn că doamna de Beausire trebuie să fie îngrijorată de lipsa mea prelungită şi, dacă mi-e permis să mă retrag...

— Duceţi-vă, domnule, zice Pitou. Sînteţi liber !

Beausire salută cu un aer degajat şi ieşi.

Pitou îl căută din priviri pe Maillard. Maillard nu mai era acolo.

— L-aţi văzut pe domnul Maillard ? întrebă Pitou.

— Mi se pare că l-am văzut urcînd din nou scara, îi răspunse unul dintre consătenii lui.

— Aveţi dreptate, zise Pitou, căci iată-l, coboară.

Într-adevăr, graţie picioarelor sale lungi, care-i permiteau să sară peste o treaptă, Maillard fu curînd în vestibul.

— Ei bine, aţi găsit ceva ? întrebă el.

— Nu, răspunse Pitou.

— Atunci, eu am fost mai norocos decît voi. Am găsit cutia cu bijuterii.

— Atunci am greşit ?

— Nu, am avut dreptate.

Şi, deschizînd cutia de bijuterii, Maillard scoase o montură de aur care era văduvită de toate pietrele preţioase care fuseseră fixate în ea.

— Ei, ia te uită ! Ce vrea să însemne asta ? zise Pitou.

— Înseamnă că straniul individ n-a fost sigur de lovitură, a scos diamantele şi, socotind montura stînjenitoare, a aruncat-o împreună cu cutia în cămăruţa în care am găsit-o acum.

— Bine, zise Pitou, dar diamantele ?

— Ei bine, a găsit mijlocul să ni le ascundă.

— Ah ! Tîlharul !

— A plecat de multă vreme ? întrebă Maillard.

— În timp ce coborîţi, traversa curtea din mijlocul palatului.

— Şi în ce parte se ducea ?

— Se îndrepta spre chei.

— Pe curînd, căpitane.

— Plecaţi, domnule Maillard ?

— Vreau să am conştiinţa împăcată, zise fostul aprod.

Şi, deschizîndu-şi ca un compas picioarele lungi, o porni în urmărirea domnului de Beausire.

Pitou rămase foarte preocupat de cele întîmplate şi era încă sub povara acestei preocupări, cînd i se păru că o recunoaşte pe contesa de Charny şi cînd se produseră pe neaşteptate evenimentele pe care le-am povestit şi le-am inserat la locul lor.

Capitolul 67
PURGAŢIA

Oricît de iute i-ar fi fost pasul, Maillard nu l-a putut ajunge din urmă pe domnul de Beausire, care avea de partea lui trei împrejurări favorabile : întîi, zece minute avans ; apoi, întunericul; în cele din urmă, nenumăraţii trecători care traversau curtea pieţii Carrousel şi în mijlocul cărora reuşi să dispară.

Dar, odată ajuns pe cheiul Tuileries, fostul aprod de la Châtelet nu se opri din mers : locuia, cum am mai spus, în cartierul Saint-Antoine, şi era aproape în drumul său obişnuit să meargă de-a lungul cheiului pînă în piaţa Grève.

O mare mulţime se înghesuia pe Pont-Neuf şi pe Pont-au-Change : fuseseră expuse cadavre în piaţa Palatului de Justiţie şi fiecare se ducea cu speranţa, sau mai curînd cu teama, de a găsi un frate, o rudă sau un prieten.

Maillard se luă după mulţime.

La colţul străzii Barillerie cu piaţa Palatului avea un prieten apoticar, cum se numea încă pe vremea aceea un farmacist. Maillard intră la prietenul său, se aşeză şi discută despre evenimentele zilei, pe cînd felcerii intrau şi ieşeau, cerîndu-i farmacistului feşe, unguente, scamă, în sfîrşit toate cele necesare pentru oblojirea răniţilor ; căci printre morţi se descoperea din cînd în cînd, după un strigăt, după un geamăt, după respiraţia horcăită, cîte un nenorocit încă în viaţă, care era scos îndată din mijlocul cadavrelor, pansat şi dus la spital.

Era, aşadar, un mare du-te-vino în prăvălia onorabilului farmacist. Dar Maillard nu era stînjenitor, şi-apoi, oricine primea cu plăcere în zile ca acelea un patriot călit ca Maillard, care aducea alinare, ca un balsam, în centru şi în mahalale.

Se afla acolo de vreun sfert de oră, cu picioarele lui lungi strînse sub el şi făcîndu-se cît mai mic cu putinţă, cînd intră o femeie de treizeci şi şapte, treizeci şi opt de ani care, sub zdrenţele celei mai crunte sărăcii, păstra un anumit aspect de veche bogăţie, o anumită ţinută care trăda aristocraţia dacă nu născută, cel puţin studiată.

Dar ceea ce-l impresionă peste măsură pe Maillard fu ciudata asemănare a acestei femei cu regina. Ar fi scos un ţipăt de mirare dacă n-ar fi avut stăpînirea de sine ce i-o cunoaştem.

Ţinea de mînă un băieţel de opt-nouă ani. Se apropie de tejghea cu un fel de sfială, acoperindu-şi cum putea mai bine sărăcia hainelor ce le purta, ceea ce făcea încă mai bine vizibilă grija pe care, în cumplita ei strîmtoare, această femeie o purta pentru faţa şi mîinile sale.

O bucată de vreme îi fu imposibil să se facă auzită, atît de numeroasă era mulţimea. În cele din urmă, adresîndu-se stăpînului, zise :

— Domnule, aş avea nevoie de un purgativ pentru soţul meu, care este bolnav.

— Ce purgativ doriţi, cetăteană ? întrebă farmacistul.

— Oricare, domnule, numai să nu coste mai mult de unsprezece centime.

Cifra de unsprezece îl frapă pe Maillard : unsprezece centime era tocmai suma care se găsise, cum ne amintim, în buzunarul domnului de Beausire.

— De ce nu trebuie să coste mai mult de unsprezece centime ? remarcă farmacistul.

— Pentru că aceştia sînt toţi banii pe care mi i-a putut da soţul meu.

— Faceţi un amestec de tamarin şi siminichie şi daţi-l cetăţenei, zise farmacistul primului său asistent.

Acesta se ocupă de amestec, iar farmacistul satisfăcea alte cereri.

Dar Maillard, care nu era distras de alte lucruri, îşi concentrase întreaga atenţie asupra femeii cu purgativul şi cu cele unsprezece centime.

— Iată doctoria dumneavoastră, spuse primul asistent.

— Hai, Toussaint, zice femeia, cu o intonaţie tărăgănată, care părea să-i fie obişnuită, dă cele unsprezece centime, copilul meu.

— Iată-i, spuse puştiul.

Şi punîndu-şi pumnul cu mărunţiş pe tejghea zise:

— Haide, mămică Oliva, haide repede : tata ne aşteaptă.

Şi încercă să-şi tragă mama, repetînd :

— Dar haide, mamă Oliva ! Haide odată !

— Iertaţi-mă, cetăţeană, nu sînt decît nouă centime, zise asistentul.

— Cum? Sînt numai nouă centime ? întrebă femeia.

— Păi, zise asistentul, număraţi-le chiar dumneavoastră.

Femeia numără : într-adevăr, nu erau decît nouă centime.

— Ce-ai făcut cu celelalte două centime, copil rău ce eşti ? întrebă ea.

— Nu ştiu nimic, răspunse copilul. Haide, mama Oliva!

— Trebuie să ştii, fiindcă tu ai vrut să duci banii şi pentru că eu ţi i-am dat.

— I-oi fi pierdut, zise copilul. Hai, vino odată !

— Aveţi un copil fermecător, pare plin de inteligenţă, dar trebuie să fiţi atentă să nu devină hoţ, zise Maillard.

— Hoţ ! Şi de ce vă rog, domnule ?

— Pentru că n-a pierdut cele două centime. Le-a ascuns în pantof.

— Eu ? zise copilul. Nu-i adevărat!

-— În pantoful stîng. În pantoful stîng i-a ascuns, spuse Maillard.

Cu toate ţipetele tînărului Toussaint, mămica Oliva îi descălţă piciorul stîng şi găsi cele două centime în pantof.

Dădu banii asistentului şi trase copilul după ea, ameninţîndu-l cu o pedeapsă care ar fi putut părea îngrozitoare celor de faţă dacă nu şi-ar fi închipuit că afecţiunea maternă va acţiona asupra supărării de moment.

Evenimentul, lipsit de importanţă în sine, ar fi trecut neobservat în mijlocul gravelor împrejurări care se petreceau, dacă asemănarea acestei femei cu regina nu l-ar fi preocupat în mod deosebit pe Maillard.

Urmarea acestei preocupări a fost că Maillard se apropie de prietenul său farmacistul şi, profitînd de un moment de răgaz acordat de clientelă, îi spuse :

— Aţi remarcat ?

— Ce anume ?

— Asemănarea cetăţenei care iese de aici...

— Cu regina ? zise rîzînd farmacistul.

— Da... Aţi remarcat-o ca şi mine.

— Ei, de multă vreme !

— Cum aşa, de multă vreme ?

— Chiar aşa : e o asemănare istorică.

— Nu înţeleg.

— Nu vă amintiţi de faimoasa afacere a colierului ?

— Oh ! Un aprod de la Châtelet nu poate să uite o asemenea poveste.

— Atunci trebuie să vă amintiţi de o anume Nicole Leguay, zise domnişoara Oliva.

— Ah ! Aşa-i ! E-adevărat ! Cea care a jucat pe lîngă cardinalul de Rohan rolul reginei, nu-i aşa ?

— Şi care trăia cu un soi de individ ciudat, amestecat în afaceri necurate, un fost ofiţer de poliţie, un escroc, un turnător, numit Beausire.

— Cum ? făcu Maillard, de parcă l-ar fi înţepat un şarpe.

— Numit Beausire, repetă farmacistul.

— Şi pe acest Beausire îl numeşte soţul ei ? întrebă Maillard.

— Da.

— Şi pentru el a venit să ia doctoria

— Caraghiosul o fi făcut vreo indigestie.

— Doctoria era un purgativ ? continuă Maillard, ca un om aflat pe urma unui important secret şi care nu vrea să se lase îndepărtat de gîndul său.

— Da, era un purgativ.

— Ah ! exclamă Maillard lovindu-se peste frunte. Am pus mîna pe omul meu.

— Care om ?

— Omul cu unsprezece centime.

— Cine-i omul cu unsprezece centime ?

— La dracu ! Domnul de Beausire.

— L-aţi prins ?

— Da... Dacă aş şti totuşi unde locuieşte.

— Dacă dumneavoastră nu ştiţi, în schimb ştiu eu!

— Bravo ! Unde locuieşte ?

— Pe strada de la Juiverie, numărul 6.

— Aici, aproape de tot ?

— La doi paşi.

— Ei bine, atunci nu mă mai miră.

— Ce anume ?

— Că tînărul Toussaint a furat două centime de la maică-sa.

— Cum de nu vă mai miră ?

— Nu. E fiul domnului de Beausire, nu-i aşa ?

— Este portretul său viu.

— Aşchia nu sare departe de trunchi. Ia să vedem, dragă prietene, continuă Maillard, cu mîna pe conştiinţă, în cît timp îşi va face efectul doctoria ?

— Mă întrebaţi în mod serios ?

— Foarte serios !

— Nu mai devreme de două ore.

— Exact cît îmi trebuie. Am vreme berechet.

— Vă interesează deci domnul de Beausire ?

— Mă interesează atît de mult, încît, temîndu-mă că nu va fi bine îngrijit, mă duc să-i caut...

— Ce?

— Doi infirmieri. Adio, prietene drag.

Şi, ieşind din prăvălia farmacistului cu un rîs calm, singurul care părea să fi descreţit vreodată acest obraz sumbru, Maillard se întoarse la Tuileries.

Pitou lipsea. Ne amintim că o luase de-a curmezişul grădinii, pe urmele paşilor contesei Andrée, care căuta un indiciu despre contele de Charny. În absenţa lui Pitou, Maillard îi găsi pe Maniquet şi Tellier păzind postul. Îl recunoscură amîndoi.

— Ah ! dumneavoastră sînteţi, domnule Maillard ? întrebă Maniquet. Ei bine, aţi dat de omul nostru ?

— Nu, spuse Maillard, dar sînt pe urmele lui.

— Pe legea mea, e-o mare bucurie, zise Tellier. Deşi n-am găsit nimic asupra lui, fac prinsoare că avea diamantele la el.

— Faceţi prinsoare, cetăţene, faceţi prinsoare, zise Maillard, şi veţi cîştiga.

— Bine ! spuse Maniquet. Şi i le vom putea lua ?

— Dacă mă ajutaţi, sper să putem.

— În ce fel, cetăţene Maillard ? Sîntem la ordinele dumneavoastră.

Maillard făcu semn locotenentului şi sublocotenentului să se apropie de el.

— Alegeţi-mi din trupa dumneavoastră doi oameni siguri.

— Ca vitejie ?

— Ca cinste.

— Oh ! atunci puteţi lua la întîmplare.

Apoi, întorcîndu-se către sentinele, Désire strigă :

— Doi voluntari !

Se ridicară doisprezece oameni.

— Haide, Boulanger, spuse Maniquet, vino aici !

Unul dintre oameni se apropie.

— Şi-apoi tu, Molicar.

Un al doilea veni să ia loc lîngă primul.

— Doriţi mai mulţi, domnule Maillard ? întrebă Tellier.

— Nu, îmi sînt de ajuns. Veniţi, voinicii mei !

Cei doi haramontezi îl urmară pe Maillard.

Maillard îi conduse în strada de la Juiverie şi se opri în faţa porţii cu numărul 6.

— Aici este, zise el. Să urcăm.

Cei doi oameni porniră cu el pe alee, apoi pe scară, ajungînd în cele din urmă la etajul al patrulea.

Aici fură călăuziţi de ţipetele tînărului Toussaint, neconsolat încă de corecţia, nu maternă, ci cea a domnului de Beausire care, avînd în vedere gravitatea faptei, considerase că trebuie să intervină şi să adauge şi el cîteva scatoalce, cu mîna lui aspră şi uscată, la palmele mai delicate pe care, cu inima strînsă, domnişoara Oliva le dăruise fiului său drag.

Maillard încercă să deschidă uşa. Zăvorul era pus pe dinăuntru. Ciocăni.

— Cine-i acolo ? întrebă cu vocea-i tărăgănată domnişoara Oliva.

— În numele legii, deschideţi ! răspunse Maillard.

Urmă un început de conversaţie pe şoptite, al cărei rezultat a fost că tînărul Toussaint tăcu, crezînd că legea s-a pus în mişcare pentru cei doi bănuţi pe care încercase să-i fure mamei sale, pe cînd domnul Beausire, punînd totul pe socoteala vizitelor domiciliare, se străduia s-o calmeze pe Oliva oricît de neliniştit era el însuşi.

În cele din urmă doamna de Beausire se hotărî şi, în momentul în care Maillard se pregătea să bată pentru a doua oară, uşa se deschise.

Cei trei bărbaţi intrară, spre marea spaimă a domnişoarei Oliva şi a tînărului Toussaint, care fugi să se ascundă în dosul unui scaun de paie.

Domnul de Beausire era culcat. Domnul Maillard zări, spre marea sa satisfacţie, pe noptieră, sticla cu doctoria goală, luminată de o lumînare proastă fumegînd într-un sfeşnic de fier.

Doctoria fusese înghiţită. Nu mai rămînea decît să se aştepte efectul.

Maillard le povesti pe drum lui Boulanger şi Molicar cele petrecute la farmacist, astfel încît, ajunşi în camera domnului de Beausire, amîndoi erau perfect la curent cu situaţia. De aceea, după ce-i instală de fiecare parte a patului bolnavului, se mulţumi să le spună :

— Cetăţeni, domnul de Beausire este întocmai ca acea prinţesă din *O mie şi una de nopţi* care nu vorbea decît atunci cînd era obligată, dar care, de fiece dată cînd deschidea gura, lăsa să-i cadă un diamant ! Prin urmare, nu lăsaţi să-i iasă vreun cuvînt domnului de Beausire fără să vă convingeţi de ceea ce conţine... Vă voi aştepta la municipalitate : cînd domnul nu va mai avea nimic a vă spune, îl veţi conduce la Châtelet, unde îl veţi recomanda din partea cetăţeanului Maillard, şi veţi veni să-mi aduceţi la Primărie ceea ce vă va fi spus.

Cei doi soldaţi din garda naţională se înclinară în semn de supunere îi se aşezară cu arma în mînă de fiecare parte a patului domnului de Beausire.

Farmacistul nu se înşelase : la capătul a două ore, doctoria îşi făcu efectul. Efectul dură aproape o oră, şi fu cum nu se poate mai mulţumitor.

Către orele trei dimineaţa, Maillard îi văzu pe cei doi oameni venind spre el. Îi aduceau vreo sută de mii de franci în diamante cu cele mai strălucitoare ape, înfăşurate în extrasul actului de întemniţare a domnului de Beausire.

În numele său şi al celor doi haramontezi, Maillard depuse diamantele pe biroul procurorului Comunei. Acesta le eliberă un certificat care atesta că cetăţenii Maillard, Molicar şi Boulanger au binemeritat de la patrie.

Capitolul 68
1 SEPTEMBRIE

Or, iată ce se întîmplă ca urmare a evenimentului tragicomic relatat mai sus.

Domnul de Beausire, întemniţat la Châtelet, a fost deferit juriului însărcinat în mod special cu cercetarea delictelor de furt comise la 10 august şi în zilele următoare. Nu exista nici un mijloc de a nega : faptul era prea limpede stabilit. De aceea, acuzatul se mărgini să-şi mărturisească umil greşeala şi să implore clemenţa tribunalului.

Tribunalul ordonase să se cerceteze antecedentele domnului de Beausire. Şi, prea puţin edificat de informaţiile pe care le furnizase ancheta, îl condamnă pe fostul ofiţer de poliţie la cinci ani de galere şi la expunere[1].

Degeaba pretextă domnul de Beausire că ar fi fost împins la acest furt numai de sentimente onorabile, adică de speranţa de a asigura soţiei şi fiului său un viitor liniştit, nimic nu putu înlătura condamnarea — şi, cum hotărîrile tribunalului special erau definitive, fără apel, sentinţa devenea executorie după trei zile.

Soarta vru ca, în ajunul zilei în care domnul de Beausire urma a fi expus, să fie introdus în închisoare unul din foştii săi camarazi. Se recunoscură şi, fireşte, urmară confidenţele.

Noul întemniţat ajunsese acolo, spunea el, datorită unui complot perfect organizat, care urma să izbucnească în piaţa Grève sau în piaţa Palatului.

Din nenorocire, tocmai acest prieten al domnului Beausire, acest arestat, trebuia să dea semnalul. Or,

---

[1] Veche pedeapsă infamantă, prin care condamnatul era expus într-o piaţă publică, legat de stîlpul infamiei şi marcat cu fierul roşu. (N. T.)

ceilalţi conjuraţi ignorînd arestarea sa, se vor duce în piaţă în ziua expunerii primului condamnat, şi, cum nimeni nu va fi acolo să strige : „Trăiască regele”, „Trăiască prusacii ! Moarte naţiunii !”, revolta nu va avea loc.

Era cu atît mai regretabil, spunea amicul, cu cît niciodată o mişcare nu fusese mai bine pregătită şi n-avusese asigurat un succes atît de sigur.

Fără să fi avut o opinie bine stabilită, domnul de Beausire simpatizase în fond totdeauna monarhia. Începu deci să regrete amarnic pentru rege şi, în subsidiar, pentru el, că revolta nu va putea avea loc. Deodată se lovi peste frunte : o idee îi lumină subit mintea.

— Dar, îi spuse camaradului său, această primă expunere la stîlpul infamiei ar trebui să fie a mea !

— Fără îndoială. Ceea ce, îţi repet, ar fi trebuit să fie o mare fericire pentru tine.

— Şi spui că arestarea ta nu e ştiută de nimeni ?

— Absolut.

— Astfel că, dacă cineva dă semnalul cuvenit, complotul va izbucni ?

— Da... Dar cine vrei să dea semnalul dacă eu sînt arestat şi nu pot comunica cu nimeni din afară ?

— Eu ! spuse Beausire.

— Tu?

— Fără îndoială, eu ! Eu, căci pe mine mă expun, nu-i aşa ? Voi striga : „Trăiască regele ! Trăiască prusacii ! Moarte naţiunii !” Mi se pare că nu e prea greu.

— Ei bine, reluă prietenul, mîine vom dejuna împreună — directorul închisorii nu va refuza această ultimă favoare cerută de doi prieteni — şi vom bea cîte o sticlă de vin bun pentru reuşita complotului !

Beausire avea unele îndoieli asupra serviabilităţii directorului închisorii în ce priveşte dejunul de a doua

zi, dar, spre marea sa satisfacţie, autorizaţia le-a fost acordată.

Cei doi prieteni dejunară împreună. Băură nu numai o sticlă, ci două, trei, chiar patru, dar, înainte de a o destupa pe a cincea, gardienii din închisoare veniră să-l conducă pe Beausire în piaţa Grève.

Urcă în căruţa cu două roţi ca într-un car de triumf, privind cu dispreţ această mulţime căreia îi pregătea o atît de nemaipomenită surpriză.

Piaţa primăriei gemea de oameni.

Se ştie că Beausire ispăşea pedeapsa pentru un furt la Tuileries şi nimeni nu simţea milă pentru el. De aceea, cînd căruţa se opri la piciorul stîlpului, garda trebui să-şi dea foarte mare osteneală pentru a opri lumea să nu se năpustească asupra condamnatului.

Cînd apăru la stîlpul infamiei, izbucniră urale generale. Totuşi, cînd se apropie momentul şi gîdele descheie nasturii mînecii condamnatului, îi lăsă umărul dezgolit şi se apleacă să ia fierul roşu din cuptor, se întîmplă ceea ce se întîmplă totdeauna : toată lumea tăcu în faţa supremei maiestăţi a justiţiei.

Beausire profită de moment şi, adunîndu-şi toate forţele, strigă cu glas puternic ?

— Trăiască regele ! Trăiască prusacii ! Moarte naţiunii !

Oricît s-ar fi aşteptat domnul Beausire la o reacţie tumultuoasă, evenimentul îi depăşi cu mult speranţele. Nu se mai auzeau strigăte, ci urlete. Toată această mulţime scoase un răcnet imens şi se năpusti asupra stîlpului infamiei.

De astă dată nimeni nu mai fu în stare să-l apere pe domnul de Beausire. Rîndurile fură rupte, eşafodul invadat, călăul aruncat jos de pe estradă, condamnatul zvîrlit în acest furnicar devorant care se numeşte mulţimea.

Ar fi fost cu siguranţă ucis, zdrobit, sfîşiat în bucăţi dacă, din fericire, un om încins cu eşarfă nu s-ar

fi repezit din înaltul peronului primăriei, de unde asista la pedepsire.

Acest om era procurorul Comunei, Manuel [1].

— În numele legii, spuse el, îl cer pe acest om.

Beausire fu scos din mîinile mulţimii : era pe jumătate mort. Manuel dispuse să fie dus la primărie, dar pe dată primăria fu serios ameninţată, atît de mare era furia oamenilor.

Manuel apăru la balcon.

— Acest om este vinovat, spuse el, dar de o crimă pentru care n-a fost judecat. Numiţi dintre voi un juriu. Acest juriu se va aduna într-una din sălile primăriei şi va hotărî în privinţa soartei vinovatului. Oricare va fi sentinţa, ea va fi executată, numai să existe o sentinţă !

Acest angajament linişti mulţimea. Peste un sfert de oră i se comunică lui Manuel componenţa juriului popular. Acesta avea douăzeci şi unu de membri, care apărură în balcon.

— Sînt aceşti oameni delegaţii dumneavoastră ? întrebă Manuel mulţimea.

În loc de orice alt răspuns, mulţimea bătu din palme.

---

[1] N-avem deloc intenţia de a-l glorifica pe Manuel, unul din cei mai atacaţi oameni ai revoluţiei ; avem doar intenţia să spunem adevărul.

Iată cum istoriseşte Michelet faptul :

La 1 septembrie a avut loc o scenă înspăimîntătoare în piaţa Grève. Un hoţ care era expus, şi care era, fără îndoială, beat, a găsit de cuviinţă să strige : „Trăiască regele ! Trăiască prusacii ! Moarte naţiunii !” A fost imediat smuls de la stîlpul infamiei ; era pe cale să fie sfîşiat în bucăţi, dar procurorul Comunei, Manuel, se repezi în tumult, îl smulse din mîinile poporului, îl duse la primărie ; dar el însuşi era în mare primejdie ; a trebuit să promită că un juriu popular îl va judeca pe vinovat. Acest juriu a pronunţat condamnarea la moarte ; autoritatea a considerat această sentinţă ca bună şi valabilă ; a fost executată, cel în cauză pierind a doua zi.” (NA.)

Mai mult mort decît viu, domnul de Beausire apăru în faţa acestui tribunal improvizat. Încercă să se apere, dar a doua crimă era la fel de incontestabilă ca şi prima. Numai că, în ochii poporului, era mult mai gravă.

Juriul hotărî de aceea ca vinovatul nu numai să sufere pedeapsa capitală dar, prin derogare de la lege, să fie spînzurat, şi spînzurat chiar în piaţa unde comisese crima.

În concecinţă, călăul primi ordinul să ridice o spînzurătoare pe eşafodul pe care se afla stîlpul infamiei.

Iată deci evenimentul care, cum spuneam la sfîrşitul unuia din capitolele trecute, preocupa Adunarea.

A doua zi era duminică, ceea ce constituia o circumstanţă agravantă. Adunarea înţelese că totul se îndreaptă spre masacru. Comuna voia să se menţină cu orice preţ : masacrul, adică teroarea, era unul din mijloacele cele mai sigure pentru atingerea acestui scop.

Adunarea dădu înapoi în faţa hotărîrii luate cu două zile în urmă : abrogă decretul.

Atunci, unul dintre membrii ei se ridică.

— Nu e de ajuns să abrogaţi decretul dat, zise el. Cînd l-aţi dat, cu două zile în urmă, aţi declarat că Comuna *a binemeritat de la patrie*. Elogiul e prea vag căci, într-o bună zi, veţi putea spune că a binemeritat Comuna de la patrie, dar că cutare sau cutare din membrii săi nu e cuprins în acest elogiu. Atunci va fi urmărit cutare sau cutare membru. Aşadar, trebuie spus nu *Comuna*, ci *reprezentanţii Comunei*.

Adunarea votă că *reprezentanţii Comunei* au binemeritat de la Patrie.

În momentul în care Adunarea dădea acest vot, Robespierre rostea în faţa Comunei un lung discurs în care spunea că Adunarea, acţionînd prin manevre infame, a văduvit Consiliul general de încrederea

publică. Consiliul general trebuie deci să se retragă şi să folosească singurul mijloc încă eficient pentru a salva poporul, adică *să încredinţeze puterea poporului* !

Ca întotdeauna, Robespierre rămînea ambiguu şi vag, dar înspăimîntător.

Să încredinţeze puterea poporului ! Ce însemna această frază ?

Însemna să se subscrie la decretul Adunării şi să se accepte realegerea ? Nu este probabil.

Însemna să depună puterea legală şi, depunînd-o, să declare prin însuşi acest fapt că, după ce a realizat ziua de 10 august, Comuna se considera incapabilă de a continua marea operă revoluţionară şi însărcina poporul s-o desăvîrşească ?

Or, poporul, fără frîne, cu inima plină de setea de răzbunare, însărcinat să continue opera de la 10 august, va trece la masacrarea oamenilor care luptaseră împotriva sa în acea zi de 10 august şi care se aflau închişi de-atunci în diferite temniţe din Paris.

Iată care era situaţia în seara de 1 septembrie, iată unde se ajunge cînd o furtună acoperă, apăsătoare, cerul şi se simt fulgerele şi trăsnetele deasupra capetelor tuturor.

Capitolul 69
ÎN TIMPUL NOPŢII DE 1 SPRE 2 SEPTEMBRIE

Iată, aşadar, cum stăteau lucrurile cînd, spre nouă seara, la 1 septembrie, oficiosul lui Gilbert — cuvîntul de *servitor* fusese abolit ca antirepublican — intră în camera doctorului spunînd :

— Cetăţene Gilbert, trăsura aşteaptă la poartă.

Gilbert îşi înfundă pălăria pe ochi, îşi încheie redingota pînă în gît şi se pregăti să iasă. Dar pe pragul apartamentului se afla un om înfăşurat într-o mantie şi cu fruntea umbrită de o pălărie cu boruri largi.

Gilbert se dădu înapoi un pas : în întuneric şi într-un asemenea moment totul pare ostil.

— Eu sînt, Gilbert, spuse un glas binevoitor.

— Cagliostro ! exclamă doctorul.

— Aşa, va să zică ! Uiţi că nu mă mai numesc Cagliostro şi sînt baronul Zannone ! E-adevărat că pentru dumneata, dragă Gilbert, nu sînt altul nici ca nume nici ca suflet, şi rămîn totdeauna, cel puţin sper, Joseph Balsamo, nu-i aşa ?

— Oh ! da, zise Gilbert, şi dovada e că mergeam la dumneavoastră.

— Mi-am închipuit-o, spuse Cagliostro, şi din această cauză vin aici. Căci bănuieşti probabil că în asemenea zile nu fac cîtuşi de puţin ceea ce tocmai a făcut domnul de Robespierre : nu plec în nici un caz la ţară.

— Şi mie mi-a fost teamă că n-am să vă întîlnesc şi de aceea sînt extrem de bucuros să vă văd... Intraţi, vă rog, intraţi!

— Ei bine, iată-mă. Spune-mi ce doreşti de la mine? întrebă Cagliostro, urmîndu-l pe Gilbert pînă în camera cea mai retrasă a apartamentului.

— Aşezaţi-vă, maestre.

Cagliostro se aşeză.

— Ştiţi ce se întîmplă, reluă Gilbert.

— Vrei să spui, ce urmează să se întîmple, răspunse Cagliostro, căci, pentru moment, nu se întîmplă nimic.

— Nu, aveţi dreptate. Se pregăteşte ceva groaznic, nu-i aşa ?

— Îngrozitor, într-adevăr... Uneori însă groaznicul devine necesar.

— Maestre, spuse Gilbert, cînd pronunţaţi asemenea cuvinte cu neclintitul dumneavoastră sînge rece, mă faceţi să tremur !

— Ce vrei ? Nu sînt decît un ecou : ecoul fatalităţii!

Gilbert lăsă capul în jos.

— Ţi-aduci aminte, Gilbert, ce-ţi spuneam în ziua cînd ne-am văzut la Bellevue — la 6 octombrie — cînd ţi-am prezis moartea marchizului de Favras ?

Gilbert tresări.

— Îţi spuneam, continuă Cagliostro, că dacă regele ar avea în bietul său creier un grăunte din acel spirit de conservare pe care-l nădăjduiam, dar pe care nu-l avea, ar fugi!

— Ei bine, răspunse Gilbert, doar a fugit !

— Da, însă eu vorbeam despre o fugă la timp. Cînd a fugit el... păi ! ştii bine, era prea tîrziu ! Adăugam, n-ai uitat, că dacă regele va rezista, dacă regina va rezista, dacă nobilii vor rezista, vom face revoluţie.

— Da, şi de astă dată aveţi dreptate : acum revoluţia e făcută, spuse Gilbert cu un suspin.

— Nu complet, reluă Cagliostro, dar după cum vezi, e în desfăşurare, dragă Gilbert. Îţi mai aminteşti că ţi-am vorbit despre un instrument pe care îl inventase unul dintre prietenii mei, doctorul Guillotin ?... Ei bine, acest instrument funcţionează.

— Da, zise Gilbert, şi s-ar părea că prea încet, încît vor să-i adauge săbii, suliţe şi pumnale.

— Ascultă, spuse Cagliostro, trebuie să fii de acord cu un lucru : că avem de-a face cu nişte încăpăţînaţi fără pereche ! Se dau aristocraţilor, Curţii, regelui şi reginei tot soiul de avertismente, şi asta nu slujeşte la nimic. Trebuie s-o sfîrşim odată.

— Să sfîrşim cu ce ? exclamă Gilbert.

— Cu regele, cu regina, cu aristocraţii.

— Îl veţi asasina pe rege ? Pe regină ?

— Oh ! Nu, nu pe ei ! Ar fi o mare gafă. Ei trebuie judecaţi, condamnaţi, executaţi, executaţi în public, cum s-a făcut cu Carol I. Dar trebuie să ne descotorosim de tot restul, doctore, şi cu cît o facem mai repede cu atît e mai bine.

— Dar, în sfîrşit, exclamă Gilbert, la ce va duce masacrul ?

— Oh ! la un lucru foarte simplu : la compromiterea Adunării, a Comunei, a poporului, a întregului Paris. Parisul trebuie mînjit, înţelegi, pentru ca Parisul, acest creier al Franţei, această gîndire a Europei, acest suflet al omenirii, simţind că nu mai găseşte iertare şi cale de întoarcere, să se ridice ca un singur om, să împingă din spate Franţa şi să azvîrle duşmanul în afara pămîntului sacru al patriei... Acum, nu-i aşa ? veneai să-mi ceri salvarea cuiva. Această favoare îţi este dinainte acordată. Spune-mi numele aceluia sau al aceleia pe care vrei să salvezi.

— Vreau să salvez o femeţe pe care nici dumneavoastră, maestre, nici eu n-o putem lăsa să moară.

— Vrei s-o salvezi pe contesa de Charny ?

— Vreau s-o salvez pe mama lui Sébastien.

— Ştii că Danton este acela care, în calitate de ministru al Justiţiei, ţine cheile închisorii ?

— Da, însă ştiu tot atît de bine că dumneavoastră îi puteţi spune lui Danton : „Deschide sau închide cutare poartă.”

Cagliostro se ridică, se apropie de scrin, mîzgăli pe o bucăţică de hîrtie un fel de semn cabalistic şi, prezentînd hîrtia lui Gilbert, îi zise :

— Ţine, fiule, du-te şi găseşte-l pe Danton şi cere-i ce vei voi.

Gilbert se ridică :

— Dar după aceea, îl întrebă Cagliostro, ce intenţionezi să faci ?

— După ce ?

— După zilele ce se vor scurge. Cînd îi va veni rîndul regelui.

— Intenţionez, spuse Gilbert, să mă fac numit, dacă pot, membru al Convenţiei şi să mă opun din toate puterile la moartea regelui.

— Da, reluă Cagliostro, înţeleg acest lucru. Fă ce-ţi dictează conştiinţa, Gilbert, dar promite-mi un lucru.

— Ce anume ?

— A fost o vreme cînd ai fi făgăduit fără nici o condiţie, Gilbert.

— În acea vreme nu veneaţi să-mi spuneţi că se tămăduieşte un popor prin asasinat şi o naţiune prin omor.

— Fie... Ei bine, promite-mi, Gilbert, că după ce regele va fi judecat şi executat, vei urma sfatul ce ţi-l voi da.

Gilbert îi întinse mîna.

— Orice sfat va veni din partea dumneavoastră, maestre, îmi va fi preţios, spuse el.

— Şi îl vei urma ? întrebă Cagliostro.

— V-o jur, dacă nu mă va obliga să-mi calc conştiinţa.

— Gilbert, eşti nedrept, spuse Cagliostro. Ţi-am oferit mult; ţi-am cerut vreodată ceva ?

— Nu, maestre, zise Gilbert. Şi chiar acum mi-aţi dat o viaţă care-mi este mai scumpă decît a mea.

— Du-te, zise Cagliostro, şi fie ca geniul Franţei, care în tine are pe unul dintre cei mai nobili fii ai săi, să te conducă !

Cagliostro ieşi. Gilbert îl urmă. Trăsura continua să aştepte. Doctorul se urcă şi porunci vizitiului să se îndrepte spre ministerul Justiţiei, unde se găsea Danton.

Ca ministru al Justiţiei, Danton avea un pretext amăgitor să nu apară la Comună. De altfel, de ce ar fi avut nevoie să se arate acolo ? Marat şi Robespierre nu erau deajuns ? Robespierre nu se va lăsa depăşit de Marat. Asociaţi la crimă, vor merge în acelaşi pas. În plus, îi supraveghea Tallien.

Două lucruri îl aşteptau pe Danton : un triumvirat cu Marat şi Robespierre, presupunînd că s-ar hotărî pentru Comună ; o dictatură ca ministru al justiţiei, presupunînd că Adunarea s-ar hotărî pentru el.

Nu-l acceptă nici pe Robespierre nici pe Marat; dar nici Adunarea nu-l acceptă pe el.

Cînd Gilbert fu anunţat, Danton era împreună cu soţia lui, mai bine zis soţia se găsea la picioarele sale : masacrul era atît de bine ştiut dinainte, încît ea îl implora să nu îngăduie acest masacru.

Danton n-o putea face să înţeleagă un lucru totuşi extrem de limpede : că el n-avea posibilitatea să se împotrivească hotărîrilor Comunei fără o autoritate dictatorială conferită de Adunare; împreună cu Adunarea avea şanse de victorie ; fără ea, înfrîngerea era sigură.

— Mori ! Mori ! Mori dacă trebuie ! striga sărmana femeie, dar masacrul să nu aibă loc !

— Un om ca mine nu moare inutil, răspunse Danton. Sînt de acord să mor, dar moartea mea să fie folositoare patriei !

Fu anunţat doctorul Gilbert.

— Veniţi, domnule Gilbert. Aveţi să-mi cereţi ceva ?

Şi, deschizînd uşa unui mic cabinet de lucru, îl invită pe Gilbert să intre şi-l urmă.

— Ia să vedem, cu ce vă pot fi util ?

Gilbert scoase din buzunar hîrtia care i-o dăduse Caglibstro şi o prezentă lui Danton.

— Ah ! spuse acesta, veniţi din partea lui... Ei bine, ce doriţi ?

— Libertate pentru o femeie întemniţată la Abaţie.

— Numele ei ?

— Contesa de Charny.

Danton luă o hîrtie şi scrise ordinul de eliberare.

— Poftim, zise el. Mai aveţi de salvat şi pe alţii ? Vorbiţi ! Aş vrea să-i pot salva, unul cîte unul, pe toţi aceşti nenorociţi !

Gilbert se înclină.

— Am obţinut ce doream, zise el.

— Duceţi-vă atunci, domnule Gilbert. Şi dacă aveţi vreodată nevoie de mine, veniţi de-a dreptul, de la om la om, fără intermediar. Voi fi foarte fericit să pot face ceva pentru dumneavoastră.

Apoi îl însoţi spre ieşire.

Purtător al preţioasei hîrtii care-i înapoia viaţa contesei Andrée, Gilbert se îndreptă spre Abaţie.

Deşi era aproape de miezul nopţii, grupuri ameninţătoare de oameni staţionau încă în jurul închisorii. Gilbert trecu prin mijlocul lor şi se duse să bată la poartă.

Poarta întunecată, cu boltă joasă, se deschise. Gilbert trecu pe sub ea cu un tremur. Această boltă joasă era nu a unei închisori, ci a unui mormînt.

Prezentă directorului ordinul.

Directorul ordonă unui temnicer să-l conducă pe cetăţeanul Gilbert, şi doctorul intră în celula prizonierei, luminată de o lampă.

O femeie îmbrăcată în negru din cap pînă în picioare, palidă ca marmura în îmbrăcămintea ei de

doliu, stătea pe un scaun lîngă masa pe care se afla o lampă şi citea dintr-o carte legată în piele şi împodobită cu o cruce de argint. Cîţiva tăciuni mocneau într-o sobă din apropierea ei.

Cu tot zgomotul făcut de deschiderea uşii şi de paşii lui Gilbert, ea nu-şi ridică ochii. Părea absorbită în lectură sau, poate, în gîndurile sale, căci Gilbert rămase două sau trei minute în faţa ei fără s-o vadă întorcînd pagina.

— Doamnă contesă... spuse în cele din urmă doctorul.

Andrée ridică ochii. Privi o clipă fără să vadă nimic. Vălul gîndurilor sale se găsea încă între privire şi bărbatul care i se afla în faţă. Apoi se limpezi puţin.

— Ah ! dumneavoastră sînteţi, domnule Gilbert ? întrebă Andrée. Ce vreţi de la mine ?

— Doamnă, răspunse Gilbert, zvonuri sinistre circulă în privinţa celor ce se vor întîmpla mîine în închisori.

— Da, zise Andrée, se pare că urmează să fim ucişi, dar dumneavoastră ştiţi, domnule Gilbert, că sînt pregătită să mor.

Gilbert se înclină.

— Am venit să vă iau, doamnă, zise el.

— Să mă luaţi ? întrebă Andrée surprinsă. Şi unde să mă duceţi ?

— Unde veţi dori, doamnă : sînteţi liberă.

Şi-i prezentă ordinul de eliberare semnat de Danton.

Ea citi ordinul, dar în loc să i-l înapoieze, îl reţinu în mîna ei.

— Ar fi trebuit să bănuiesc, doctore, zise ea încercînd să surîdă, lucru de care obrazul i se dezobişnuise.

— Anume ce ?

— Că aţi venit să mă împiedicaţi să mor.

— Doamnă, există o viaţă în această lume care îmi este mult mai preţioasă decît mi-ar fi fost vreodată cea a tatălui sau a mamei mele, dacă Dumnezeu mi-ar fi dat un tată sau o mamă : e a dumneavoastră !

— Da, şi iată de ce v-aţi mai călcat odată cuvîntul.

— Mi-am ţinut cuvîntul, doamnă : v-am trimis otrava.

— Prin fiul meu !

— Nu v-am comunicat prin cine o voi trimite.

— Prin urmare, v-aţi gîndit la mine, domnule Gilbert ? Prin urmare aţi intrat pentru mine în cuşca leului? Prin urmare aţi uzat de talismanul care deschide porţile ?

— V-am mai spus, doamnă, că atît timp cît voi trăi eu, nu veţi putea muri.

— Oh ! de astă dată, domnule Gilbert, zise Andrée cu un surîs mai bine schiţat decît primul, cred că ţin totuşi bine în mîini moartea, credeţi-mă !

— Doamnă, trebuie să vă declar : chiar de-ar trebui să folosesc forţa ca să vă smulg de aici, nu veţi muri.

Fără să răspundă, Andrée rupse în patru ordinul de eliberare şi azvîrli bucăţile în foc.

— Încercaţi ! zise ea.

Gilbert scoase un strigăt.

— Domnule Gilbert, spuse Andrée, am renunţat la ideea sinuciderii, dar n-am renunţat cîtuşi de puţin la ideea morţii.

Gilbert lăsă să-i scape un geamăt.

— Tot ce vă cer este să încercaţi să-mi regăsiţi trupul, să-l salvaţi de ofensele de care n-a scăpat în timpul vieţii... Domnul de Charny este înmormîntat în cavoul castelului său de la Bourssonnes. Acolo mi-am petrecut singurele zile fericite din viaţa mea. Doresc să mă odihnesc lîngă el.

— Oh ! doamnă, în numele Cerului, vă implor...

— Iar eu, domnule, în numele nefericirii mele, vă rog !

— Bine, doamnă : aţi spus-o, trebuie să vă dau ascultare din toate punctele de vedere. Mă retrag, dar nu sînt învins.

— Nu uitaţi ultima mea dorinţă, domnule, zise Andrée.

— Dacă nu vă salvez împotriva voinţei dumneavoastră, spuse Gilbert, dorinţa vă va fi îndeplinită.

Şi salutînd-o încă o dată pe Andrée, Gilbert se retrase.

Poarta se închise în urma lui cu acel zgomot lugubru specific porţilor închisorilor.

Capitolul 70
ZIUA DE 2 SEPTEMBRIE

Ceea ce prevăzuse Danton se întîmplă : la deschiderea şedinţei, Thuriot, prietenul său, ceru Adunării să ridice la trei sute numărul membrilor Consiliului general al Comunei.

Ideea lui Danton era că, menţinîndu-i pe membrii vechi, numiţi la 10 august, aceştia să fie anihilaţi de noii numiţi şi, astfel, el să poată acapara puterea executivă, adică să-şi impună dictatura. Adunarea nu înţelese propunerea. În loc să voteze la nouă dimineaţa, ea discută, tărăgănă şi votă la unu după amiază.

Era prea tîrziu !

Aceste patru ore întîrziară cu un secol libertăţile Europei.

Tallien fu mult mai abil.

Însărcinat de Comună *să dea ordin* ministrului Justiţiei să se prezinte la municipalitate, el scrise :

Domnule ministru,

La primirea prezentei, vă veţi prezenta la primărie.

Numai că greşi adresa ! În loc să scrie : *Ministrului Justiţiei* scrise : *Ministrului de Război*.

Era aşteptat Danton, dar se prezentă, foarte tulburat, Servan, întrebînd ce vor de la el. Nu-i cereau absolut nimic !

Încurcătura se limpezi, dar festa era jucată.

Am spus că Adunarea, votînd la ora unu după amiază, votase prea tîrziu. Într-adevăr Comuna, care nu tărăgăna lucrurile, a folosit bine acest răgaz.

Ce voia Comuna ? Voia masacrul şi dictatura.

Iată cum procedă.

Aşa cum socotea Danton, ucigaşii nu erau atît de numeroşi cît se credea.

În noaptea de 1 spre 2 septembrie, pe cînd Gilbert încerca zadarnic s-o scoată pe Andrée din închisoare, Marat îşi slobozi lătrătorii în cluburi şi în secţii. Oricît de turbaţi erau, au făcut prea puţin efect în cluburi şi, din patruzeci şi opt de secţii, numai două — secţia Pois- sonière şi cea din Luxembourg — votară pentru masacru.

În ce priveşte dictatura, Comuna simţea destul de bine că nu o putea acapara decît cu ajutorul a trei persoane : Marat, Robespierre, Danton. Iată de ce dăduse ordin ca Danton să vină la municipalitate.

Am văzut că Danton prevăzuse lovitura. El nu primi scrisoarea şi, în consecinţă, nu veni.

Dacă ar fi primit-o, dacă Tallien n-ar fi trimis din eroare scrisoarea la ministerul de Război cînd ea trebuia dusă la ministerul Justiţiei, poate că Danton n-ar fi îndrăznit să nu se supună.

Comuna fu nevoită să ia o hotărîre în lipsa lui. Aşa încît decise să numească un comitet de supraveghere. Numai că în acest comitet de supraveghere nu puteau fi numite alte persoane decît membrii Comunei.

Se punea totuşi problema ca Marat să fie introdus în acest *comitet de masacru* — era adevăratul nume ce i se cuvenea ! Dar cum să fie numit ? Căci Marat nu era membru al Comunei.

Panis fu acela care se însărcină să rezolve problema împreună cu trei colegi de-ai săi : Sergent, Duplain şi Jourdeuil. La rîndul lor, aceştia îşi alăturară cinci personaje : Deforgues, Lenfant, Guermeur, Leclerc şi Durfort.

Actul original poartă semnăturile lui Panis, Sergent, Duplain şi Jourdeuil ; dar pe margine se găseşte un alt nume, parafat de unul singur din cei patru semnatari şi foarte neclar ; parcă s-ar putea recunoaşte totuşi parafa lui Panis.

Acet nume era numele lui *Marat*. Al lui Marat, care n-avea dreptul să facă parte din acest comitet, nefiind membru al Comunei[1].

Cu acest nume, asasinatul era înscăunat ! Să-l urmărim întinzîndu-se în îngrozitoarea desfăşurare a atotputerniciei sale.

Am spus că, spre deosebire de Adunare, Comuna nu tărăgănase lucrurile. La ora zece comitetul de supraveghere era înfiinţat şi dădea primul ordin. Acest prim ordin dispunea transferarea de la primărie a douăzeci şi patru de prizonieri. Din aceşti prizonieri, opt sau nouă erau preoţi.

Fură scoşi din închisoarea lor de către federaţii din Marsilia şi din Avignon, încărcaţi în patru trăsuri şi expediaţi. Semnalul de plecare fu dat de a treia lovitură a tunului de alarmă.

Intenţia Comunei era lesne de înţeles : această procesiune lentă va exalta furia poporului. Probabil că, fie pe drum, fie la porţile închisorii, trăsurile vor fi oprite şi prizonierii ucişi. Apoi nu va fi necesar decît să se lase frîu liber masacrului început pe drum sau la poarta închisorii — el va trece cu uşurinţă pragul.

Danton îşi luă răspunderea să intre la Adunare în momentul în care trăsurile ieşeau de la primărie.

Propunerea făcută de Thuriot devenise inutilă. Era prea tîrziu pentru a fi pusă în practică.

Rămînea dictatura,

Danton urcă la tribună. Din nenorocire, era singur: Roland se considera prea onest să-şi însoţească colegul !

Îl căutară din priviri pe Roland, dar el nu se afla acolo.

---

[1] Vezi Michelet, singurul istoric care a adus lumină în sîngeroasa beznă a lui septembrie. Vezi, de asemenea, la prefectura de poliţie, actul pe care-l citām şi pe care învăţatul nostru prieten, arhivarul Lebat, îl va arăta cu plăcere curioşilor, aşa cum ni l-a arătat şi nouă. (N.A.)

Manuel tocmai anunţase la Comună primejdia de la Verdun. Propuse ca în aceeaşi seară cetăţenii înrolaţi să-şi facă tabăra pe Champ-de-Mars, astfel încît să poată porni a doua zi în zori împotriva duşmanului.

Propunerea făcută de Manuel fusese acceptată.

Un alt membru propusese — *avînd în vedere iminenţa primejdiei* — să se tragă tunul de alarmă, să se sune clopotul de alarmă, să se dea alarma generală.

Această a doua propunere, pusă la vot, fusese aprobată ca şi prima. — Era o măsură nefastă, ucigaşă, îngrozitoare în împrejurările din acel moment : toba, clopotul, tunul au răsunete sumbre, vibraţii funeste în cele mai liniştite suflete.

De altfel, toate astea fuseseră prevăzute dinainte.

La prima lovitură de tun urma să fie spînzurat domnul de Beausire, ceea ce se şi întîmplă.

La a treia lovitură de tun trebuiau să plece de la prefectura poliţiei trăsurile despre care am vorbit. Or, tunul trăgea din zece în zece minute, astfel încît cei care asistaseră la spînzurarea domnului de Beausire aveau posibilitatea să ajungă la timp pentru a vedea trecînd prizonierii şi a lua parte la măcelărirea lor.

Danton era ţinut la curent de Tallien cu tot ce se petrecea la Comună. Ştia deci de primejdia de la Verdun. Ştia deci de hotărîrea de a se instala tabăra pe Champ-de-Mars. Ştia deci că tunul de alarmă va începe să tragă, că va suna clopotul de alarmă, că se va da alarma generală.

Pentru a da replica lui Lacroix — ne amintim că acesta trebuia să ceară dictatura — el se folosi de pretextul primejdiei în care se găsea patria şi propuse să se voteze „că oricine va refuza să-şi facă datoria, sau va depune armele, va fi condamnat la moarte”.

Apoi, pentru ca nimeni să nu interpreteze greşit intenţiile sale, pentru ca nimeni să nu confunde proiectele sale cu cele ale Comunei, continuă :

— Clopotul de alarmă care urmează să sune nu e un semnal de alarmă : *e atacul împotriva duşmanilor patriei !* Domnilor, pentru a învinge ne trebuie curaj, numai curaj, şi iarăşi curaj, şi Franţa este salvată !

Un tunet de aplauze răspunse acestor cuvinte.

Atunci Lacroix se ridică la rîndul său. Ceru „să fie pedepsiţi cu moartea cei care, în mod direct sau indirect, vor refuza să execute sau vor împiedica prin indiferent ce mijloc ordinele date şi măsurile luate de puterea executivă”.

De astă dată Adunarea înţelese perfect că ceea ce i se cerea era să voteze dictatura. Ea aprobă în aparenţă, dar numi o comisie formată din girondini pentru a redacta decretul. Din nenorocire, girondinii, ca şi Roland, erau oameni prea cinstiţi pentru a avea încredere în Danton.

Discuţiile tărăgănară pînă la şase seara.

Danton se nelinişti : el dorea binele, şi era constrîns să lase să se facă răul !

Îi şopti ceva la ureche lui Thuriot şi ieşi.

Ce spusese în şoaptă ? Locul unde ar putea fi găsit în cazul în care Adunarea i-ar încredinţa puterea.

Unde ar putea fi găsit ? Pe Champ-de-Mars, în mijlocul voluntarilor.

Care-i era intenţia în cazul cînd i s-ar fi încredinţat puterea ? Să se facă recunoscut dictator de această masă de oameni înarmaţi, nu pentru masacru, ci pentru război. Să se întoarcă cu ei la Paris şi să-i poarte, ca într-un imens laţ, pe ucigaşi la frontieră.

Aşteptă pînă la cinci după amiază. Nu veni nimeni.

Ce se întîmplase în acest timp cu prizonierii care erau duşi la Abaţie ?

Să-i urmăm : merg încet şi-i vom ajunge uşor din urmă.

Mai întîi, trăsurile în care erau închişi îi puneau la adăpost. Instinctul primejdiei care-i ameninţa îl făcu pe

fiecare să se ghemuiască în fundul trăsurii, arătîndu-se cît mai puţin posibil la portieră. Dar cei însărcinaţi să-i conducă îi denunţau ei înşişi. Furia poporului nu se aţîţa îndeajuns de repede, de aceea o biciuiau cu vorbele.

— Iată, spuneau ei trecătorilor care se opreau, iată-i pe trădători ! Iată-i pe complicii prusacilor! Iată-i pe cei care predau duşmanului oraşele noastre, cei care vă vor ucide soţiile şi copiii dacă-i lăsaţi în urma voastră cînd veţi mărşălui spre frontieră !

Şi totuşi, vorbele lor erau neputincioase, atît de puţini la număr erau ucigaşii. Obţineau ieşiri de mînie, urlete, ameninţări, dar toate se opreau aici.

Cortegiul merse de-a lungul cheiurilor, pe Pont-Neuf şi pe strada Dauphiné. N-au putut istovi răbdarea prizonierilor, n-au putut împinge mîna poporului pînă la asasinat. Se apropiau de Abaţie, se găseau la răspîntia Bussy : era momentul să se ia o hotărîre.

Dacă-i lăsau pe deţinuţi să intre în închisoare, să fie ucişi odată intraţi acolo, ar fi fost evident că au fost ucişi în urma unui ordin dinainte gîndit de Comună şi nu datorită indignării spontane a poporului. Dar întîmplarea veni în ajutorul intenţiilor negre, a proiectelor sîngeroase.

La răspîntia Bussy se ridica una din acele estrade unde se făceau înrolările voluntare. Era îngrămădeală şi trăsurile trebuiră să se oprească. Prilejul era unic, dacă ar fi pierdut, cu siguranţă că nu se va mai prezenta altul.

Un om împinge escorta la o parte, care se lăsă împinsă. Urcă pe treapta primei trăsuri cu o sabie în mînă şi înfige de mai multe ori, la întîmplare, sabia în trăsură, scoţînd-o apoi roşie de sînge.

Unul din prizonieri avea un baston : încercă să pareze cu el loviturile şi-l atinse astfel în obraz pe unul din oamenii de escortă.

— Ah ! tîlharilor ! exclamă acesta, noi vă ocrotim şi voi ne loviţi ! Ajutor, camarazi!

Vreo douăzeci de oameni din mulţime, care nu aşteptau decît acest apel, se repeziră atunci, înarmaţi cu suliţe şi cuţite înfipte în vîrful unor bastoane lungi. Străpunseră cu ele portiera şi imediat începură să se audă strigăte de durere şi să se vadă sîngele victimelor curgînd prin podeaua trăsurilor şi lăsînd o dîră pe stradă.

Sîngele cheamă sîngele : masacrul începuse şi avea să dureze patru zile.

Încă dis-de-dimineaţă, după feţele gardienilor şi după frînturile de vorbe scăpate de aceştia, prizonierii înghesuiţi în Abaţie presimţiseră că se pregăteşte ceva cumplit. Un ordin dat de Comună tuturor închisorilor dispuse ca în acea zi masa să fie dată mai devreme. Ce putea însemna această schimbare în obişnuinţele închisorii ? Cu siguranţă numai ceva rău. Din această cauză deţinuţii aşteptau cu mare îngrijorare.

Spre ora patru, murmurul îndepărtat al mulţimii începu să bată, ca primele valuri ale unui flux, la picioarele zidului închisorii. Cîţiva zăriră trăsurile de la ferestrele zăbrelite ale turnului care dădea spre strada Sainte-Marguerite. Atunci, urlete de durere şi de furie intrară în închisoare prin toate deschizăturile şi strigătul: ,,Iată-i pe ucigaşi !” se răspîndi prin coridoare, pătrunse în încăperi şi pînă în întunecimea celulelor.

Apoi se auzi un alt strigăt :

— Elveţieni ! Elveţienii !

Erau închişi aici o sută cincizeci de elveţieni. Cu mare cazna au putut fi salvaţi de furia poporului la 10 august. Comuna cunoştea ura poporului pentru uniformele roşii. Era deci un excelent mod de a pune în mişcare poporul, făcîndu-l să înceapă masacrul cu soldaţii elveţieni întemniţaţi. Au avut nevoie de aproape două ore să-i ucidă pe toţi.

Apoi, după ce şi ultimul elveţian zăcea fără viaţă — şi cel din urmă a fost maiorul Reading, al cărui nume l-am mai pomenit — lumea i-a cerut pe *preoţi*.

Preoţii răspunseră că erau gata să moară, dar că doreau să se spovedească. Această dorinţă le fu satisfăcută, acordîndu-li-se două ore de răgaz.

Cum au fost folosite cele două ore ? Să se alcătuiască un tribunal.

Cine alcătui acest tribunal ? Cine-l prezida ? Maillard.

Capitolul 71
MAILLARD

Omul zilei de 14 iulie, omul zilelor de 5 şi 6 octombrie, omul zilei de 10 august trebuia să fie şi omul zilei de 2 septembrie.

Numai că fostul aprod de la Châtelet dorea să confere masacrului o formă, un aspect solemn, o aparenţă legală ; voia ca aristocraţii să fie ucişi, dar ucişi legal, pe baza unei sentinţe pronunţate de popor, pe care-l considera singurul judecător infailibil şi care avea el singur dreptul de a achita.

Înainte ca Maillard să-şi fi instalat tribunalul, apu-caseră să fie omorîte aproximativ două sute de persoane. Una singură fusese salvată : abatele Sicard.

Am mai spus că una dintre piesele ciudate care merită a fi cercetată la arhivele poliţiei era numirea lui Marat în comitetul de supraveghere. O altă piesă, nu mai puţin ciudată, este registrul închisorii Abaţiei, azi încă în întregime pătat de sîngele care ţîşnea pînă la membrii tribunalului.

Cereţi să vi se arate acest registru, dumneavoastră care sînteţi în căutarea unor tulburătoare amintiri, şi veţi întîlni mereu pe margini, în josul uneia sau celeilalte dintre cele două note, scrise cu un scris mare, frumos, perfect citeţ, admirabil de calm, lipsit de orice urmă de emoţie, de teamă sau remuşcare — „Ucis prin judecata poporului” sau : „Iertat de popor” semnătura lui Maillard. Ultima notă se repetă de patruzeci şi trei de ori.

Aşadar, Maillard a salvat la Abaţie viaţa a patruzeci şi trei de persoane.

Dar, hai să-i urmăm, în timp ce Maillard îşi ia către ora zece seara funcţia în primire, pe cei doi oameni care ies de la iacobini şi se îndreaptă spre strada Sainte- Anne.

Sînt marele preot şi adeptul său, maestrul şi discipolul : Saint-Just şi Robespierre.

Saint-Just, cu obrazul palid şi incert, prea alb pentru un ten de bărbat, prea palid pentru un ten de femeie, cu cravata scrobită şi ţeapănă, elev al unui maestru rece, sec şi aspru, mai aspru, mai sec, mai rece decît maestrul său !

Maestrul mai află cîte un pic de emoţie în luptele politice în care omul îl înfruntă pe om : pasiunea.

Pentru elev, ceea ce se petrece nu e decît o partidă de şah pe scară mare şi în care miza este viaţa. Fiţi atenţi să nu se cîştige, dumneavoastră care jucaţi împotriva lui, căci va fi neînduplecat şi nu va cunoaşte milă pentru cei care pierd !

Fără îndoială că Robespierre avea motivele sale să nu se înapoieze în această seară la familia Duplay. El spusese de dimineaţă că se va duce, probabil, la ţară.

Pentru această noapte îngrozitoare de 2 spre 3 septembrie, îngusta cameră mobilată a lui Saint-Just, tînăr, am putea chiar spune copil încă necunoscut, i se părea mai sigură decît a sa.

Amîndoi intrară acolo în jurul orei unsprezece din noapte.

Este inutil să ne întrebăm despre ce vorbeau aceşti doi oameni : vorbeau despre masacru. Numai că unul vorbea cu sensibilitatea afectată a unui filozof din şcoala lui Rousseau şi celălalt, cu uscăciunea unui matematician din şcoala lui Condillac.

Ca şi crocodilul din fabulă, Robespierre îi plîngea uneori pe cei pe care-i condamna.

Intrînd în camera sa, Saint-Just îşi puse pălăria pe un scaun, îşi scoase cravata şi haina.

— Ce faci ? îl întrebă Robespierre.

Saint-Just îl privi cu un ochi atît de mirat, încît Robespierre repetă.

— Te întrebam ce faci.

— Mă culc, bineînţeles ! răspunse tînărul.

— Şi de ce te culci ?

— Ca să fac ceea ce se face într-un pat, să dorm.

— Cum ? exclamă Robespierre. Ai de gînd să dormi într-o noapte ca asta ?

— De ce nu ?

— Cînd mii de victime cad sau vor cădea, cînd această noapte va fi ultima pentru atîţia oameni care mai respiră încă în această seară şi care vor înceta să trăiască mîine, tu ai de gînd să dormi ?

Saint-Just rămase o clipă gînditor. Apoi, ca şi cum în timpul acestui moment de tăcere ar fi scos din fundul inimii sale o nouă certitudine, zise :

— Da, e adevărat, ştiu asta. Dar mai ştiu că este un rău necesar, de vreme ce tu însuţi l-ai autorizat. Imaginează-ţi o epidemie de friguri galbene, de ciumă, sau un cutremur de pămînt. Ar muri tot atîţia oameni, chiar mai mulţi decît acum, şi n-ar rezulta nimic bun pentru societate. Pe cînd moartea duşmanilor noştri ne va aduce linişte. Te sfătuiesc deci să te duci la timp acasă, să te culci cum mă culc eu şi să încerci să dormi cum voi dormi eu.

Şi, spunînd aceste cuvinte, omul politic, impasibil şi rece, se culcă.

— La revedere, pe mîine ! zise — şi adormi.

Somnul său fu tot aşa de îndelungat, de calm, de netulburat, ca şi cum nimic extraordinar nu s-ar fi petrecut în Paris. Adormise pe la unsprezece şi jumătate seara şi se trezi către ora şase dimineaţa.

Saint-Just văzu un fel de umbră între lumina zilei şi el. Se întoarse înspre fereastră şi-l recunoscu pe Robespierre. Crezu că, plecat în ajun, Robespierre se şi întorsese.

— Ce te aduce atît de dimineaţă ? îl întrebă.

— Nimic, zise Robespierre. N-am plecat.

— Cum ! N-ai plecat ?

— Nu.

— Nu te-ai culcat ?

— Nu.

— N-ai dormit ?

— Nu.

— Şi unde ai petrecut noaptea ?

— În picioare, aici, cu fruntea lipită de geam şi ascultînd zgomotele străzii.

Robespierre nu minţea : fie nesiguranţa, fie teama fie remuşcările îl făcuseră să nu doarmă nici o secundă:

În ce-l priveşte pe Saint-Just, somnul nu făcuse nici o deosebire pentru el între această noapte şi altele.

De altfel, de cealaltă parte a Senei, chiar în cartea închisorii Abaţiei, se afla un om care nu dormise mai mult decît Robespierre.

Acest bărbat stătea sprijinit de colţul ultimei porţi care dădea spre curte, aproape pierdută în penumbră.

Iată spectacolul ce-l oferea curtea de după această ultimă poartă, curte transformată în tribunal.

În jurul unei mese mari încărcată cu săbii şi pistoale, luminată de două lămpi de aramă a căror lumină era necesară chiar în plină zi, erau aşezaţi doisprezece bărbaţi. După figurile lor şterse, după constituţia lor robustă, după bonetele roşii de pe cap şi hainele scurte ce le acoperea umerii puteau fi recunoscuţi drept oameni din popor.

Aşezat în mijlocul lor, un al treisprezecelea, cu o haină neagră jerpelită, vestă albă, pantaloni scurţi, obrazul solemn şi lugubru şi capul descoperit, îi prezida. Acesta, poate singurul care ştia să citească şi scrie, avea dinaintea lui un registru cu numele întemniţaţilor, hîrtie, pene şi cerneală.

Aceşti oameni erau judecătorii închisorii, judecători neîndurători, care dădeau sentinţe fără apel, executate pe loc de vreo cincizeci de călăi

înarmaţi cu săbii, cuţite, suliţe, şi care aşteptau în curte mînjiţi de sînge din cap pînă în picioare.

Preşedintele lor era aprodul Maillard.

Venise din proprie iniţiativă ? Fusese trimis de Danton, care ar fi vrut să se facă şi în alte închisori, adică la mînăstirea Carmes, la Châtelet, la Force, ce se făcea la Abaţie : să salveze cîţiva oameni ?

Nimeni nu o ştie.

La 4 septembrie, Maillard dispare. Nu mai e văzut, nu se mai aude vorbindu-se de el; e ca şi înecat, ca şi înghiţit în sînge.

Între timp, prezidează tribunalul din ajun, de la ora zece.

Sosise, instalase această masă, ceruse să i se aducă registrul cu numele întemniţaţilor, numise la întîmplare, dintre primii veniţi, doisprezece judecători. Apoi se aşezase la mijlocul mesei : şase din asesorii săi se aşezară la dreapta sa, şase la stînga, şi masacrul continuase, dar de astă dată cu un soi de acte în regulă.

Se citea numele scris în registru. Temnicierii se duceau să-l caute pe prizonier. Maillard făcea istoricul motivelor întemniţării sale. Prizonierul apărea. Preşedintele îşi consulta din privire colegii. Dacă prizonierul era condamnat, Maillard se mulţumea să spună :

— La Force ![1]

Atunci, uşa exterioară se deschidea şi condamnatul cădea sub loviturile călăilor.

Dacă, dimpotrivă, prizonierul era achitat, fantoma neagră se ridica, îi punea mîna pe cap şi spunea :

— Să fie eliberat!

Şi prizonierul era salvat.

---

[1] Veche închisoare din Paris, a servit în timpul Revoluţiei şi a fost desfiinţată în 1850. (N.T.)

În momentul cînd Maillard se prezentase la poarta închisorii, un bărbat se desprinse de zid şi veni înaintea lui.

După primele cuvinte schimbate, Maillard îl recunoscuse şi îşi înclinase în faţa lui statura înaltă, în semn poate nu de supunere, dar cel puţin de condescendenţă. Apoi îl introduse în închisoare şi, după ce aranjă masa şi numi tribunalul, îi spuse :

— Staţi acolo şi cînd va intra persoana care vă interesează, făceţi-mi un semn.

Bărbatul îşi sprijini un cot de colţul la care stătea din ajun, nemişcat, mut, aşteptînd.

Acest om era Gilbert.

Îi jurase contesei Andrée să n-o lase să moară şi încerca să-şi ţină jurămîntul.

De la ora patru la şase dimineaţa, ucigaşii şi judecătorii se odihniră puţin. La ora şase terminaseră de mîncat.

Cît a durat somnul şi odihna sosiseră cărucioarele trimise de Comună şi ridicaseră morţii.

Apoi, cum în curte sîngele închegat era de trei degete, cum picioarele alunecau în sînge, cum ar fi durat prea mult să-l spele, au fost aduse şi împrăştiate pe pavaj o sută de legături de paie, acoperite apoi cu hainele victimelor, în special cu cele ale elveţienilor. Hainele şi paiele absorbeau sîngele.

Dar în timp ce judecătorii şi ucigaşii dormeau, prizonierii vegheau, cutremuraţi de spaimă.

Totuşi, cînd strigătele încetară, cînd apelul încetă, recăpătară oarecare speranţă : poate că era vorba doar de un număr de condamnaţi destinaţi ucigaşilor; poate că masacrul se va limita numai la elveţieni şi la cei din garda regelui. Această speranţă fu de scurtă durată.

Către ora şase şi jumătate dimineaţa, strigătele şi apelul reîncepură. Atunci un temnicer coborî şi îi spuse

lui Maillard că prizonierii erau gata să moară, dar cereau să asculte slujba religioasă.

Maillard ridică din umeri. Aprobă totuşi cererea.

Era de altfel ocupat să asculte felicitările ce i le adresa, în numele Comunei, un trimis al acesteia, un om mic de statură, cu înfăţişare blîndă, în haine cafeniu-deschis, cu perucă obişnuită. Era Billaud-Varenne.

— Bravi cetăţeni ! zise el ucigaşilor. Aţi curăţat societatea de nişte mari vinovaţi ! Municipalitatea nu ştie cum să vă răsplătească. Fără îndoială, hainele rămase de la morţi ar trebui să vă aparţină, dar asta ar semăna cu un furt. Ca despăgubire pentru această pierdere sînt însărcinat să ofer fiecăruia dintre voi douăzeci şi patru de livre, care vor fi plătite de îndată.

Şi, într-adevăr, Billaud-Varenne distribui pe loc ucigaşilor salariul pentru sîngeroasa lor treabă.

Iată ce se întîmplase şi cum se explica această gratificaţie dată de Comună.

În seara de 2 septembrie, cîţiva dintre cei care ucideau — era minoritatea, majoritatea făcînd parte din mica negustorime din împrejurimi[1] — erau fără ciorapi şi fără pantofi, aşa că priveau cu invidie încălţămintea aristocraţilor. Pînă la urmă trimiseră să ceară secţiei permisiunea de a-şi pune în picioare încălţămintea morţilor. Secţia consimţi.

Maillard îşi dădu seama că din acel moment se considerară scutiţi să mai ceară vreo aprobare şi, în consecinţă, luau nu numai pantofi şi ciorapi, dar tot ce era bun de luat.

Maillard socoti că i se umbreşte masacrul şi raportă Comunei. De aici solia lui Billaud-Varenne şi tăcerea religioasă cu care era ascultat.

În acest timp prizonierii ascultau liturghia. Cel ce o spunea era abatele Lenfant, predicatorul regelui, cel

---

[1] Vezi la arhivele poliţiei ancheta asupra zilei de 2 septembrie. (N.A.)

ce o slujea era abatele de Rastignac, scriitor religios. Erau doi bătrîni cu părul alb, cu înfăţişare venerabilă şi al căror cuvînt rostit de pe un soi de tribună avu asupra acestor nefericiţi cel mai binefăcător efect.

În momentul cînd toţi erau în genunchi primind binecuvîntarea abatelui Lenfant, apelul reîncepu. Primul nume pronunţat fu cel al consolatorului. Acesta făcu un semn, îşi termină rugăciunea şi îi urmă pe cei care veniseră să-l ia.

Al doilea preot rămase şi continuă exortaţia funebră. Fu chemat la rîndul său şi îi urmă pe temniceri.

Prizonierii rămaseră între ei. Atunci, conversaţia lor deveni sumbră, îngrozitoare, ciudată. Discutau despre felul de a primi moartea şi despre şansele unui supliciu mai mult sau mai puţin lung.

Unii voiau să întindă capul, spre a cădea dintr-o singură lovitură. Alţii, să ridice braţele, pentru ca moartea să poată pătrunde din toate părţile în piept. În sfîrşit, ceilalţi, să-şi ţină mîinile la spate, pentru a nu opune nici o rezistenţă.

Un tînăr se desprinse spunînd :

— Vreau să ştiu ce e mai bine.

Se urcă într-un turnuleţ a cărui fereastră zăbrelită dădea în curtea masacrului, şi studie moartea de acolo... Apoi reveni spunînd :

— Cel mai repede mor cei care au fericirea să fie loviţi în piept.

În acest moment se auziră cuvintele : „Doamne, vin spre tine !”, urmate de un suspin.

Un om tocmai căzuse la pămînt şi se zbătea pe lespezi. Era domnul de Chantereine, colonel în garda constituţională a regelui, care îşi înfipsese de trei ori cuţitul în piept.

Prizonierii moştenîră cuţitul, dar se loveau cu şovăială, şi doar unul izbuti să se omoare.

Se aflau acolo trei femei : două tinere înspăimîntate, lipindu-se de doi moşnegi, şi o femeie în doliu, calmă, rugîndu-se în genunchi şi zîmbind în rugăciunea ei.

Cele două tinere erau domnişoarele Cazotte şi de Sombreuil. Cei doi bătrîni, taţii lor. Tînăra femeie în doliu era Andrée.

Fu chemat domnul de Montmorin.

Ne amintim cu toţii că domnul de Montmorin era acel fost ministru care eliberase paşapoartele cu ajutorul cărora încercase să fugă regele. Era un personaj atît de nepopular, încît din cauza lui era gata să fie ucis în ajun un tînăr, fiindcă purta acelaşi nume.

Domnul de Montmorin nu se apropiase să asculte îndemnurile celor doi preoţi. Rămăsese în camera sa, furios, disperat, chemîndu-şi duşmanii, cerînd arme, zguduind zăbrelele de fier ale închisorii sale şi sfărîmînd o masă de stejar ale cărei scînduri erau groase de două degete.

Trebui să fie dus cu forţa în faţa tribunalului. Intră palid, cu ochii aprinşi, cu pumnii ridicaţi.

— La Force ! zise Maillard.

Fostul ministru luă cuvîntul în înţelesul său, crezînd că era vorba de un simplu transfer dintr-o închisoare în alta.

— Preşedinte, fiindcă îţi place să te numeşti aşa, îi zise lui Maillard, sper că vei dispune să fiu condus în trăsură, pentru a fi scutit de insultele asasinilor tăi.

— Să tragă o trăsură pentru domnul conte de Montmorin, zise Maillard cu o subtilă politeţe.

Apoi, adresîndu-se domnului de Montmorin :

— Daţi-vă osteneala să luaţi loc pînă vine trăsura, domnule conte.

Contele se aşeză, bombănind.

Peste cinci minute se anunţă că trăsura aşteaptă. Un oarecare fără importanţă înţelese rolul ce-l avea de jucat în această dramă şi dădea replica.

Se deschise uşa fatală, cea care dădea spre moarte, şi domnul Montmorin ieşi. Nu făcu nici trei paşi şi căzu, lovit de douăzeci de suliţe.

Urmară apoi alţi prizonieri ale căror nume necunoscute au rămas acoperite de vălul uitării.

În mijlocul tuturor acestor nume obscure, rostirea unuia străluceşte ca o flacără : cel al lui Jacques Cazotte ; al lui Cazotte, vizionarul, care prezisese fiecăruia, cu zece ani înainte de revoluţie, soarta ce-l aştepta. Imaginaţie nebună, suflet extatic, inimă înflăcărată, autorul cărţilor *Diavolul îndrăgostit. Oliviei', O mie şi una de fleacuri*, îmbrăţişase cu patimă cauza revoluţiei şi, în scrisorile adresate prietenului său Pouteau, slujbaş la intendenţa listei civile, exprimase unele păreri care la ora în care am ajuns erau pedepsite cu moartea.

Fiica sa îi servise drept secretară, şi odată tatăl ei arestat, Elisabeth Cazotte venise să ceară partea de închisoare ce i se cuvenea alături de tatăl ei.

Dacă opinia regalistă îi era permisă cuiva, cu siguranţă că acela era acest bătrîn de şaptezeci şi cinci de ani, cu picioarele înfipte în monarhia lui Ludovic al XIV-lea, şi care, pentru a legăna somnul ducelui de Bourgogne compusese cele două cîntece devenite populare : *În inima frumoşilor Ardeni şi Cumătră, încălzeşte patul !*

Dar acestea ar fi fost raţiuni de invocat în faţa unor filozofi şi nu a executorilor de la Abaţie. De aceea, Cazotte era ca şi dinainte condamnat.

Zărindu-l pe frumosul bătrîn cu părul alb, cu ochii în flăcări, cu privirea inspirată, Gilbert se desprinse de zid şi făcu o mişcare pentru a-i ieşi în întîmpinare. Maillard văzu această mişcare. Cazotte înaintă, sprijinit de fiica sa. Dar, intrînd prin uşiţă, ea înţelese că se găseşte în faţa unor judecători.

Atunci îşi părăsi tatăl şi, cu mîinile încrucişate, începu să se roage de acest tribunal sîngeros cu

cuvinte atît de blînde, încît asesorii lui Maillard începură să şovăie. Maillard întinse braţele şi, punînd mîna pe capul lui Cazotte, zise :

— Să fie eliberat !

Tînăra fată nu ştia ce să mai creadă.

— Nu vă fie teamă, zise Gilbert, tatăl dumneavoastră e salvat, domnişoară !

Doi dintre judecători se ridicară şi-l însoţiră pe Cazotte pînă în stradă, de teamă ca nu cumva, din cauza unei erori neprevăzute, victima ce-i scăpase să fie ucisă.

Cel puţin de astă dată Cazotte era salvat.

Orele treceau. Masacrul continua.

Au fost aduse în curte bănci pentru spectatori. Soţiile şi copiii ucigaşilor aveau dreptul să asiste la spectacol. De altfel, actori scrupuloşi, oamenii considerau că nu era suficient să fie plătiţi, mai voiau să fie şi aplaudaţi.

Către ora cinci după-amiază fu strigat domnul de Sombreuil.

Acesta, binecunoscut regalist, ca şi Cazotte, era cu atît mai imposibil de salvat cu cît se ştia că, fiind guvernator la Palatul Invalizilor la 14 iulie, a tras asupra poporului. Fiii săi erau în străinătate, în armata duşmană : unul dintre ei luptase cu atîta zel la asediul de la Longwy, încît a fost decorat de regele Prusiei.

Domnul de Sombreuil apăru, tot nobil şi resemnat, ţinîndu-şi sus capul cu păr alb care-i cădea pînă pe uniformă ; şi el era sprijinit de fiica sa.

De astă dată Maillard nu îndrăzni să ordone eliberarea prizonierului, dar, făcînd o mare sforţare, zise :

— Nevinovat sau vinovat, cred că ar fi nedemn pentru popor să-şi mînjească mîinile cu sîngele acestui moşneag.

Domnişoara de Sombreuil auzi aceste cuvinte nobile care, gîndi ea, îşi vor avea greutatea în balanţa divină, îsi luă tatăl şi-l duse spre poarta vieţii strigînd :

— Salvat! Salvat !

Nu fusese pronunţată nici o sentinţă, nici de condamnare, nici de achitare.

Doi sau trei dintre asasini îşi trecură capetele prin uşă pentru a întreba ce trebuiau să facă.

Tribunalul rămase mut.

— Faceţi ce vreţi, zise un membru al tribunalului.

— Ei bine, strigară ucigaşii, fata să bea în sănătatea naţiunii.

Atunci, un om plin de sînge, cu mînecile suflecate, cu obrazul feroce, îi dădu domnişoarei de Sombreuil un pahar — unii spun, cu sînge, alţii spun, cu vin.

Domnişoara de Sombreuil strigă : „Trăiască naţiunea!”, îşi înmuie buzele în licoare, ori care ar fi fost, şi domnul de Sombreuil fu salvat.

Mai trecură două ore.

Apoi glasul lui Maillard rosti impasibil aceste cuvinte :

— Cetăţeana Andrée de Taverney, contesă de Charny.

La auzul acestui nume Gilbert simţi că-i fuge pămîntul de sub picioare şi inima-i încetează să mai bată.

O viaţă mai importantă în ochii săi decît propria-i viaţă urma să fie pusă în discuţie şi judecată, condamnată sau salvată.

— Cetăţeni, zise Maillard membrilor tribunalului groazei, cea care se va înfăţişa în faţa dumneavoastră este o biată femeie care a fost pe vremuri devotată austriacei, dar căreia austriaca, ingrată ca o regină, i-a plătit devotamentul prin ingratitudine. Ea a pierdut totul din această prietenie : averea, şi pe soţul ei. O veţi vedea intrînd, îmbrăcată în negru, şi acest doliu cui i-l datorează ? Prizonierei de la Temple ! Cetăţeni, vă cer viaţa acestei femei.

Membrii tribunalului făcură un semn de asentiment. Unul singur zise :

— Ar trebui s-o vedem.

— Atunci, reluă Maillard, priviţi-o.

Într-adevăr, uşa se deschise şi în adîncimea coridorului putu fi zărită o femeie îmbrăcată în negru, cu fruntea acoperită de un văl negru, care înainta singură, fără sprijin, cu pas sigur.

S-ar fi zis că este o apariţie din acea lume funebră de unde, cum zice Hamlet, nici un călător, nu s-a înapoiat vreodată. La vederea ei, judecătorii fură aceia care se înfiorară.

Ajunse pînă la masă şi îşi ridică vălul.

Niciodată nu se înfăţişă privirilor unor oameni o frumuseţe mai incontestabilă, dar nici mai palidă : era o divinitate de marmură.

Toate privirile se fixară asupra ei. Gilbert rămase locului, gîfîind.

Ea i se adresă lui Maillard şi, cu un glas în acelaşi timp suav şi ferm, zise :

— Cetăţene, dumneavoastră sînteţi preşedintele ?

— Da, cetăţeană, răspunse Maillard, mirat că el, care interoga, este interogat la rîndul său.

— Sînt contesa de Charny, soţia contelui de Charny, ucis în infama zi de 10 august. O aristocrată, o prietenă a reginei. Merit moartea şi am venit s-o caut.

Judecătorii scoaseră un strigăt de surpriză.

Gilbert păli şi se cufundă cît putu mai mult în adîncitura uşiţei, încercînd să se ascundă de privirea contesei Andrée.

— Cetăţeni, zise Maillard care observă spaima lui Gilbert, această femeie este nebună : moartea soţului ei a făcut-o să-şi piardă minţile. S-o plîngem şi să veghem asupra vieţii ei. Justiţia poporului nu-i condamnă pe dementi.

Şi se ridică, vrînd să-i pună mîna pe cap, cum făcea pentru cei pe care-i proclama nevinovaţi. Dar Andrée îi îndepărtă mîna lui Maillard.

— Am mintea întreagă, spuse ea. Şi dacă vreţi să ajutaţi pe cineva, faceţi această favoare cuiva care o cere şi o merită, dar nu mie, care n-o merit şi care o refuz.

Maillard se întoarse înspre Gilbert şi-l văzu pe acesta cu mîinile împreunate, rugător.

— Această femeie e nebună, repetă el. Să fie eliberată.

Şi făcu semn unui membru al tribunalului s-o scoată afară pe poarta vieţii.

— Nevinovată ! strigă omul. Lăsaţi-o să treacă !

Se dădură la o parte în faţa ei. Săbiile, suliţele, pistoalele coborîră în faţa acestei statui a Doliului.

Dar, după ce făcu zece paşi, şi în timp ce Gilbert stătea aplecat la fereastră privind-o printre gratii cum se îndepărtează, ea se opri şi strigă :

— Trăiască regele ! Trăiască regina ! Ruşine pentru 10 august!

Gilbert scoase un strigăt şi se repezi în curte. Văzuse strălucind tăişul unei săbii. Dar, rapid ca un fulger, tăişul dispăruse pe pieptul contesei Andrée !

Ajunse la timp pentru a o prinde pe sărmana femeie în braţe.

Andrée îşi întoarse spre el privirea stinsă şi-l recunoscu :

— V-am spus că voi muri în pofida dorinţei dumneavoastră, murmură ea.

Apoi, cu un glas abia auzit, zise :

— Iubiţi-l pe Sébastien pentru amîndoi !

Apoi, şi mai încet :

— Aproape de el, nu-i aşa? Aproape de Olivier al meu, aproape de soţul meu... pe veşnicie.

Şi îşi dădu ultima suflare.

— Gilbert o luă în braţe şi o ridică de la pămînt.

Cincizeci de braţe goale şi înroşite de sînge îl ameninţară în acelaşi timp. Dar Maillard apăru în spatele său, întinse mîna deasupra capului doctorului şi spuse :

— Lăsaţi-l să treacă pe cetăţeanul Gilbert, care duce cu el cadavrul unei biete nebune ucise din greşeală.

Se îndepărtară toţi, şi Gilbert, ducînd cadavrul Andrée-ei, trecu prin mijlocul ucigaşilor fără ca unul singur să încerce să-i bareze calea, atît de suveran era cuvîntul lui Maillard asupra mulţimii.

Capitolul 72
CE SE PETRECEA LA TEMPLE ÎN TIMPUL MASACRULUI

Organizînd masacrul din care am încercat să vă prezentăm o mostră, voind să subjuge Adunarea şi presa prin teroare, Comunei îi era totuşi tare teamă să nu li se întîmple vreo nenorocire prizonierilor de la Temple.

Şi, într-adevăr, în situaţia generală din acel moment, cu oraşul Longwy ocupat, cu Verdun încercuit, cu duşmanul la cincizeci de leghe de Paris, regele şi familia regală erau nişte ostatici preţioşi care garantau viaţa celor mai compromişi.

Mai mulţi comisari au fost de aceea trimişi la Temple.

Cinci sute de oameni înarmaţi nu ar fi fost deajuns să apere această închisoare pe care, poate, ar fi deschis-o ei înşişi poporului. Un comisar găsi un mijloc mai sigur decît toate suliţele şi toate baionetele din Paris. Înconjură închisoarea Temple cu o panglică tricoloră care purta inscripţia :

„Cetăţeni, voi, care ştiţi să îmbinaţi răzbunarea cu dragostea de ordine, respectaţi această barieră ! Ea este necesară supravegherii şi răspunderii noastre !”

Stranie epocă, în care erau sfărîmate porţi de stejar, forţate grilaje de fier, dar în care se îngenunchea în faţa unei panglici !

Poporul îngenunche în faţa panglicii tricolore de la Temple şi o sărută. Nimeni nu trecu peste ea.

La 2 septembrie, regele şi regina ignorau ce se petrecea în Paris. Ce-i drept, în jurul închisorii era o fierbere mai mare ca de obicei, dar începeau să se obişnuiască cu aceste repetate agitaţii.

Regele luă masa de regulă la ora două. El dejună, ca de obicei, la ora două, apoi, după dejun, coborî în grădină, tot ca de obicei, cu regina, Madame Elisabeth, Madame Royale şi cu micul delfin.

În timpul plimbării, urletele din afară se înteţiră.

Unul dintre funcţionarii municipali care-l urmau pe rege se aplecă la urechea unui coleg şi îi spuse, dar nu chiar atît de încet ca să nu fie auzit de Cléry :

— Am greşit consimţind să-i plimbăm în după-masa asta.

Era aproape trei şi era exact momentul cînd începuse masacrarea prizonierilor transferaţi de la Comună la Abaţie.

Regele nu mai avea pe lîngă el ca valeţi decît pe Cléry şi pe domnul Hue. Nefericitul Thierry, pe care l-am văzut la 10 august împrumutînd camera sa reginei pentru a se întreţine acolo cu domnul Roederer, se afla la Abaţie şi urma să fie ucis acolo în ziua de 3.

Se pare că şi cel de-al doilea slujbaş municipal era de părere că au greşit lăsînd familia regală să iasă, căci amîndoi îi ordonară să intre fără nici o întîrziere în clădire. Se supuseră cu toţii.

Dar abia se adunară în camera reginei, cînd intrară alţi doi slujbaşi municipali, care nu erau de servici la turn, şi unul dintre ei, Mathieu, fost călugăr capucin, se apropie de rege spunîndu-i :

— Nu ştiţi ce se petrece, domnule ? Patria e în cel mai mare pericol.

— Cum vreţi să ştiu ceva aici, domnule ? zise regele. Sînt în închisoare şi la secret.

— Ei bine, atunci vă voi informa eu asupra a ceea ce nu ştiţi : duşmanul a intrat în Champagne şi regele Prusiei mărşăluieşte asupra localităţii Châlons.

Regina nu-şi putu reţine un gest de bucurie. Şi oricît de rapid ar fi fost gestul, municipalul surprinse această reacţie.

— Oh ! da, zise el adresîndu-se reginei, da, ştim că noi, femeile noastre, copiii noştri, vor pieri. Dar veţi răspunde de toate acestea. Veţi muri împreună cu noi, şi poporul va fi răzbunat !

— Întîmplă-se ce vrea Dumnezeu, răspunse regele. Am făcut tot ce am putut pentru popor şi n-am nimic a-mi reproşa.

Atunci acelaşi municipal, întorcîndu-se spre domnul Hue, care stătea aproape de uşă, îi spuse :

— În ce te priveşte, Comuna m-a însărcinat să te pun sub stare de arest.

— Pe cine, sub stare de arest ? întrebă regele.

— Pe valetul dumneavoastră.

— Valetul meu ? Care ?

Şi funcţionarul municipal îl desemnă pe domnul Hue.

— Pe domnul Hue ? De ce e acuzat ?

— Asta nu mă priveşte, dar va fi ridicat în seara asta, şi hîrtiile sale vor fi sigilate.

Apoi, ieşind şi adresîndu-se lui Cléry :

— Luaţi aminte de felul în care vă comportaţi, zise fostul călugăr capucin, fiindcă veţi păţi la fel dacă nu veţi avea o purtare cinstită !

A doua zi, 3 septembrie, la ora unsprezece dimineaţa, regele şedea împreună cu întreaga familie în camera reginei. Un municipal îi dădu ordin lui Cléry să urce în apartamentul regelui, unde se aflau Manuel şi alţi cîţiva membri ai Comunei.

Toate chipurile exprimau în mod vădit o mare îngrijorare. Cum am spus, Manuel nu era un om crud şi chiar în sînul Comunei exista o fracţiune moderată.

— Ce crede regele despre arestarea valetului său ? întrebă Manuel[1].

— Majestatea Sa e foarte îngrijorată, răspunse Cléry.

---

[1] Cléry era valetul delfinului. (N.A.)

— Nu i se va întîmpla nimic, reluă Manuel. În același timp, sînt însărcinat să-i comunic regelui că el nu va reveni niciodată şi va fi înlocuit de Consiliu. Îl puteţi preveni pe rege de această măsură.

— N-am misiunea să fac acest lucru, domnule, răspunse Cléry. Fiţi deci atît de bun să mă scutiţi de sarcina de a-i comunica stăpînului meu o veste atît de dureroasă.

Manuel reflectă o clipă şi apoi zise :

— Fie, cobor la regină.

Coborî într-adevăr şi-l găsi pe rege, care primi cu calm ştirea ce i-o comunica procurorul Comunei. Apoi, cu acelaşi chip impasibil pe care îl avusese la 20 iunie şi la 10 august, şi pe care urma să îl aibă pînă în faţa eşafodului, răspunse :

— Bine, domnule. Vă mulţumesc. Mă voi servi de valetul fiului meu şi, dacă consiliul se opune, mă voi servi singur.

Şi cu o uşoară mişcare a capului zise :

— Sînt hotărît!

— Aveţi de făcut vreo plîngere ? întrebă Manuel.

— Ne lipseşte lenjeria, zise regele, şi asta e pentru noi o mare privaţiune. Credeţi că aţi putea obţine de la Comună să fim aprovizionaţi după nevoile noastre ?

— Voi referi consiliului, răspunse Manuel.

Apoi, văzînd că regele nu-i cere nici un fel de informaţii asupra celor ce se petreceau afară, Manuel se retrase.

La ora unu regele îşi manifestă dorinţa de a se plimba. Delegaţii municipiului refuzară să lase familia regală să coboare.

La ora două se aşezară la masă. În timpul mesei se auzi zgomotul tobelor şi din nou strigătele. Aceste strigăte se apropiau de închisoarea Temple.

Familia regală se ridică de la masă şi se adună în camera reginei. Zgomotul continua să se apropie. Care

era cauza acestui zgomot ? Masacrele de la închisoarea La Force şi de la Abaţie. Numai că se proceda sub preşedinţia lui Hébert şi nu a lui Maillard, de aceea masacrul era mai îngrozitor.

Şi totuşi, acolo prizonierii erau mai uşor de salvat : se aflau mai puţini deţinuţi politici la închisoarea Force decît la Abaţie. Asasinii erau mai puţin numeroşi, spectatorii mai puţin pătimaşi. Dar, în loc ca lucrurile să se petreacă aşa cum se întîmplase la Abaţie, unde Maillard dominare masacrul, la Force masacrul îl domina pe Hébert.

Au fost salvate patruzeci şi două de persoane la Abaţie ; doar şase au fost salvate la Force.

Printre deţinuţii din această închisoare se afla biata prinţesă de Lamballe. I se purta o mare duşmănie : era numită *consiliera Austriacei*. Îi era confidentă, prietenă intimă, poate chiar ceva mai mult — cel puţin aşa se spunea — dar în nici un caz sfetnică. Graţioasa nepoată a casei de Savoia, cu gura ei fină dar crispată, cu zîmbetul ei imobil, era capabilă să iubească, şi a dovedit-o. Dar să sfătuiască, să sfătuiască o femeie bărbătoasă şi încăpăţînată, dominatoare, aşa cum era regina, niciodată !

Regina o iubise cum o iubise pe doamna de Guéméné, pe doamna de Marsan, pe doamna de Polignac. Dar, uşuratică, inegală, inconstantă în toate sentimentele sale, o făcuse să sufere la fel de mult ca prietenă, cum îl făcuse pe Charny să sufere ca amant. Numai că, după cum am văzut, amantul s-a plictisit : prietena, dimpotrivă, îi rămase credincioasă.

Amîndoi muriră pentru aceea pe care au iubit-o !

Ne amintim de serata din pavilionul Flore, unde ne-am condus cititorul. Doamna Lamballe primea în apartamentele ei, şi regina îi întîlnea la doamna Lamballe pe cei pe care nu-i putea primi la ea : pe Suleau şi Barnave la Tuileries ; pe Mirabeau la Saint-Cloud.

Cîtva timp mai tîrziu, doamna de Lamballe se retrăsese în Anglia. Putea să rămînă şi să trăiască acolo o viaţă lungă. Buna şi blînda fiinţă, ştiind castelul Tuileries ameninţat, reveni să-şi reia locul lîngă regină.

La 10 august fusese despărţită de regină. Dusă întîi la Temple cu regina, fusese aproape imediat transferată la închisoarea Force. Acolo se simţi strivită sub povara devotamentului ei. Vru să moară aproape de regină, împreună cu regina. Sub ochii ei, moartea i s-ar fi părut blîndă ; departe de regină, nu mai avea curajul să moară. Nu era o femeie oţelită, ca Andrée. Era bolnavă de spaimă.

Prinţesa cunoştea bine duşmăniile stîrnite împotriva ei. Închisă într-una din camerele de sus ale închisorii cu doamna de Navarre, o văzuse plecînd în noaptea de 2 spre 3 pe doamna de Tourzel. Era ca şi cum i s-ar fi spus : „Rămîneţi aici să muriţi”.

De aceea, culcată în patul ei, înfundîndu-şi capul în cearşafuri la fiecare val de strigăte care urca spre ea, cum face un copil căruia îi e frică, leşina în fiece clipă şi, cînd îşi revenea, spunea :

— Oh ! Dumnezeule ! Speram să fi murit !

Şi adăuga :

— Dacă s-ar putea muri aşa cum leşini ! Nu e nici dureros, nici măcar greu.

De altfel, moartea era peste tot : în curte, la poartă, în încăperile de jos ; mirosul sîngelui urca asemenea unui abur funebru.

La ora opt dimineaţa uşa încăperii ei se deschise. Spaima îi fu atît de mare, încît de astă dată nu leşină şi nici măcar nu se ascunse sub cearşafuri. Întoarse capul şi văzu doi soldaţi din garda naţională.

— Haide ! Ridică-te, doamnă, îi zise brutal prinţesei unul din cei doi. Trebuie să mergem la Abaţie.

— Oh ! domnilor, zise ea, mi-e imposibil să părăsesc patul. Sînt atît de slăbită încît n-aş putea merge.

Apoi adăugă cu o voce, abia inteligibilă :

—Dacă mă luaţi pentru a mă ucide, mă puteţi omorî aici la fel de bine ca şi în altă parte.

Unul din cei doi se aplecară la urechea ei, pe cînd celălalt supraveghea uşa, şi îi spuse :

— Supuneţi-vă, doamnă. Vrem să vă salvăm.

— Atunci, retrăgeţi-vă să mă îmbrac, zise prizoniera.

Cei doi oameni se retraseră, şi doamna de Navarre o ajută să se îmbrace, mai bine zis o îmbrăcă.

Peste zece minute cei doi oameni se înapoiară. Prinţesa era gata, numai că, aşa cum spusese, nu putea merge. Biata femeie tremura din tot corpul. Îl luă de braţ pe soldatul din garda naţională care-i vorbise şi, sprijinită de el, coborî scara.

Ajungînd la gheretă, se pomeni deodată în faţa sîngerosului tribunal prezidat de Hébert. La vederea acestor oameni cu mînecile suflecate, care se constituiseră judecători, la vederea acestor oameni cu mîini însîngerate care deveniseră călăi, leşină.

Întrebată de trei ori, leşină de trei ori fără să poată răspunde.

— Faceţi un efort de vreme ce vor să vă salveze, îi repetă omul care îi vorbise înainte.

Această promisiune îi dădu nefericitei femei puţină putere.

— Ce vreţi de la mine, domnilor ? murmură ea.

— Cine sînteţi ? întrebă Hébert.

— Marie Louise de Savoia-Carignan, prinţesă de Lamballe.

— Ce calitate aveţi ?

— Administratoare a veniturilor reginei.

— Aveţi cunoştinţă de comploturile Curţii de la 10 august ?

— Nu ştiu dacă au fost comploturi la 10 august. Dacă au existat totuşi, eu am fost total străină de ele.

— Juraţi pe libertate, egalitate, ură împotriva regelui, a reginei şi a regalităţii.

— Voi jura cu uşurinţă pe primele două, dar nu pot jura pe restul care nu se află în inima mea.

— Juraţi totuşi ! îi zise încet soldatul din garda naţională, sau veţi muri !

Prinţesa întinse mîinile şi, clătinîndu-se, făcu un pas instinctiv spre gheretă.

— Dar juraţi odată ! îi zise protectorul ei.

Atunci, ca şi cum în groaza de moarte de care era cuprinsă i-ar fi fost teamă să pronunţe un jurămînt ruşinos, îşi puse mîna pe gură pentru a ţine în frîu cuvintele ce i-ar fi putut ieşi din gură. Cîteva gemete trecură printre degetele ei.

— A jurat ! strigă soldatul gărzii naţionale care o însoţea.

Apoi, încet de tot :

— Ieşiţi repede prin uşa din faţa dumneavoastră, adăugă el. Cînd ieşiţi, strigaţi : „Trăiască naţiunea !”, şi sînteţi salvată.

Ieşind, se pomeni în braţele unui ucigaş care o aştepta. Era marele Nicolas, acelaşi care tăiase capetele celor doi ostaşi din garda regelui la Versailles. De astă dată promisese s-o salveze pe prinţesă. O tîrî către ceva inform, fremătător, însîngerat, spunîndu-i încet :

— Strigaţi „Trăiască naţiunea!”... Dar strigaţi odată „Trăiască naţiunea !”

Fără îndoială că ar fi strigat. Din nenorocire deschise ochii. Se afla în faţa unui morman de cadavre peste care călca un om încălţat cu bocanci cu ţinte, făcînd să ţîşnească sîngele sub picioarele sale, ca un mustar care face să ţîşnească mustul din struguri.

Văzu acest spectacol îngrozitor, se întoarse şi nu putu decît să exclame :

— Vai ! Ce oroare !...

Mai înăbuşiră şi acest strigăt.

Se spune că socrul ei, domnul de Penthièvre, ar fi dat o sută de mii de franci pentru a o salva.

O împinseră în pasajul strîmt care ducea din strada Saint-Antoine la închisoare, denumită fundătura Prètres, cînd un mizerabil, un peruchier numit Charlot, care tocmai se angajase ca toboşar în grupurile voluntare, străpunse cordonul format în jurul ei şi-i azvîrli jos boneta cu o suliţă.

Voia numai să-i dea jos boneta ? Voia s-o lovească în obraz ?

Sîngele începu să curgă ! Iar sîngele cheamă sîngele : un om aruncă spre prinţesă o buturugă, care o atinse în ceafă. Ea se poticni şi căzu pe un genunchi.

Nu mai era cu putinţă să fie salvată : din toate părţile o străpunseră săbiile, o atinseră suliţele alungite. Nu scoase nici măcar un geamăt. De fapt, murise după ultimele cuvinte pronunţate.

Abia îşi dăduse sfîrşitul — poate chiar încă mai trăia — cînd se aruncară asupra ei. Îmbrăcămintea îi fu smulsă într-o clipă pînă la cămaşă şi, palpitînd încă de ultimele înfiorări ale agoniei, rămase goală.

Un sentiment obscen îi veghease moartea şi grăbea această despuiere : voiau să vadă trupul frumos, căruia — se zicea — lesbienele îi dedicaseră un veritabil cult.

Goală cum o făcuse Dumnezeu, au expus-o tuturor privirilor, pe o bornă. Rămase astfel de la opt pînă la ora prînzului. În cele din urmă se plictisiră şi un om veni să-i taie capul.

Mizerabilul care a comis această crimă, încă şi mai hidoasă poate, fiind comisă asupra unui cadavru şi nu asupra unei fiinţe vii, se numeşte Grison. Acesta a fost ghilotinat mai tîrziu ca şef al unei bande de hoţi.

Un al doilea, numit Rodi, spintecă pieptul prinţesei şi-i smulse inima. Un al treilea, numit Mamin,

se ocupă de o altă parte a trupului. O mutilau din cauza dragostei sale pentru regină. Mult trebuie s-o fi urît pe regină !

Înfipseră în suliţe cele trei bucăţi din trupul prinţesei de Lamballe şi se îndreptară spre închisoarea Temple. O imensă mulţime îi urma pe cei trei asasini. Dar, în afară de cîţiva beţivi care injuriau, întregul cortegiu păstra o linişte îngrozită.

Întîlniră în cale o dugheană de peruchier şi intrară. Omul care purta capul îl puse pe masă.

— Ondulaţi-mi acest cap, zise el. Trebuie să-şi vadă stăpîna la Temple.

Peruchierul coafă splendidul păr al prinţesei. Apoi grupul îşi reluă drumul spre Temple, de astă dată în mare larmă.

Acestea erau strigătele pe care le auzise familia regală.

Asasinii soseau, căci avuseseră abominabila idee să-i arate reginei capul, inima şi acea altă parte din trupul prinţesei.

Se prezentară la Temple. Panglica tricoloră le stăvilea trecerea.

Aceşti oameni, aceşti ucigaşi, aceşti asasini n-avură îndrăzneala să păşească peste panglică !

Cerură ca o delegaţie formată din şase asasini — din care trei purtau părţile de trup de care am pomenit — să poată intra în Temple şi să facă turul donjonuluit pentru a arăta reginei aceste resturi însîngerate. Cererea era atît de justă, încît fu aprobată fără discuţie.

Regele şedea şi se prefăcea că joacă table cu regina. Apropiindu-se astfel sub pretextul jocului, prizonierii puteau cel puţin să-şi spună cîteva cuvinte fără ca municipalii care-i păzeau să-i poată auzi.

Deodată, regele îl văzu pe unul dintre aceştia închi- zînd uşa, repezindu-se apoi la fereastră şi trăgînd repede perdelele. Era un anume Danjou, fost

seminarist, un soi de uriaş, care era numit din cauza înălţimii sale *abatele de şase picioare.*

— Dar ce se întîmplă ? întrebă regele.

Profitînd de faptul că regina îi întorcea spatele, acest om îi făcu un semn regelui să nu-l mai întrebe.

Strigătele, injuriile, ameninţările ajungeau pînă în încăpere, deşi uşa şi ferestrele erau închise. Regele înţelese că se petrece ceva îngrozitor : îşi puse mîna pe umărul reginei, pentru a o ţine pe loc.

În acest moment se auzi o bătaie în uşă şi, împotriva dorinţei sale, Donjou fu obligat să deschidă. Erau ofiţerii de gardă şi funcţionarii municipali.

— Domnilor, întrebă regele, familia mea se află în siguranţă ?

— Da, răspunse un om în uniforma gărzii naţionale, purtînd însemnele de ofiţer. Dar umblă zvonul că nu se mai află nimeni în turn şi că aţi evadat cu toţii. Duceţi-vă la fereastră pentru a linişti poporul.

Neştiind ce se petrece, nevăzînd nici un neajuns să se supună, regele făcu o mişcare pentru a se apropia de fereastră, dar Donjou îl opri şi spuse :

— Nu faceţi asta, domnule !

Apoi, întorcîndu-se spre ofiţerii gărzii naţionale, adăugă :

— Poporul trebuie să manifeste mai multă încredere în reprezentanţii săi.

— Ei bine, spuse ofiţerul, nu-i vorba numai de asta. Poporul doreşte să veniţi la fereastră să vedeţi capul şi inima prinţesei de Lamballe, pe care vi le aduce să vă arate cum se poartă poporul cu tiranii. Vă sfătuiesc deci să apăreţi, dacă nu vreţi să vi se aducă toate astea aici.

Regina scoase un ţipăt şi căzu leşinată în braţele fiicei sale şi a doamnei Elisabeth.

— Ah ! domnule, zise regele, puteaţi să vă lipsiţi să aduceţi la cunoştinţa reginei această nenorocire.

Apoi arătînd cu degetul grupul celor trei femei, adăugă :

— Vedeţi ce aţi făcut ?

Ofiţerul ridică din umeri şi ieşi cîntînd *Caramagnola.*

La ora şase se prezentă secretarul lui Pétion, care venea să-i aducă regelui două mii cinci sute de franci.

Văzînd-o pe regină în picioare şi nemişcată, crezu că stă aşa din respect pentru el, şi avu amabilitatea s-o invite să se aşeze.

Mama stătea astfel, spune Madame Royele în Memoriile sale, fiindcă, după acea îngrozitoare întîmplare, rămăsese în picioare şi nemişcată, nevăzînd nimic din cele ce se petreceau în cameră.

Teroarea o prefăcuse în statuie.

Capitolul 73
VALMY

Şi-acum să ne întoarcem pentru o clipă privirea de la aceste îngrozitoare scene de masacru şi să urmăm în defileurile din Argonne unul dintre personajele povestirii în mîinile căruia se aflau în acel moment destinele Franţei.

Se înţelege că este vorba despre Dumouriez.

Am văzut că, părăsind guvernul, Dumouriez îşi reluase funcţia de general activ şi, după fuga lui La Fayette, primise titlul de comandant-şef al armatei de est.

Această numire a fost un fel de miracol de intuiţie din partea oamenilor care deţineau puterea. Dumouriez era, într-adevăr, detestat de unii, dispreţuit de alţii, dar, mai norocos decît Danton la 2 septembrie, fusese unanim recunoscut drept singurul om care putea salva Franţa.

Girondinii, care îl numiseră, îl urau pe Dumouriez. Îl făcuseră să intre în cabinet. Şi ne amintim că el îi făcu să iasă de acolo. Cu toate acestea, se duseră să-l caute, retras în armata de nord, şi îl făcură general-şef.

Iacobinii îl urau şi îl dispreţuiau pe Dumouriez. Înţeleseră totuşi că prima ambiţie a acestui om era gloria, şi că va învinge sau se va lăsa ucis. Neîndrăznind să-l susţină pe faţă din cauza proastei sale reputaţii, Robespierre îl susţinu prin mijlocirea lui Couthon.

Danton nu-l ura şi nici nu-l dispreţuia pe Dumouriez. Era unul dintre acei oameni cu temperament robust care judecă lucrurile de sus şi puţin le pasă de reputaţii, fiind dispuşi să se folosească chiar şi de vicii dacă pot obţine prin ele rezultatele pe care contează. Numai că Danton, ştiind bine ce foloase

putea trage de pe urma lui Dumouriez, era neîncrezător în statornicia lui. Trimise la el doi oameni : unul era Fabre d'Eglantine, adică gîndirea sa ; celălalt, Westermann, adică braţul său.

Toate forţele Franţei i-au fost încredinţate aceluia care era numit un intrigant. Bătrînul Luckner, soldăţei german care-şi dovedise incapacitatea la începutul campaniei, fusese trimis la Châlons pentru a înrola recruţi. Dillon, soldat viteaz, general distins, mai înalt în grad în ierarhia militară decît Dumouriez, primi ordin să i se supună. Kellerman fu de asemenea trimis sub ordinele acestui om, căruia Franţa, disperată, îi punea în mînă sabia pe neaşteptate, spunîndu-i : „Nu cunosc pe altcineva decît pe tine care să mă poată apăra. Apără-mă !”

Kellermann bombăni, blestemă, plînse, dar şi cedă. Numai că se supuse fără convingere şi avu nevoie să audă bubuitul tunului spre a deveni ceea ce era în realitate, un fiu devotat al patriei.

Cum de se opriră pe neaşteptate suveranii aliaţi, al căror marş asupra Parisului era marcat pe etape, după ce ocupaseră Longwy-ul şi după capitularea oraşului Verdun ?

O stafie se ridica între ei şi Paris : stafia lui Beaurepaire.

Fost ofiţer de carabinieri, Beaurepaire formase şi comandase batalionul Maine-et-Loire. În clipa cînd se aflase că duşmanul pusese piciorul pe pămîntul Franţei, el şi oamenii săi străbătură în pas alergător Franţa de la apus la răsărit. Întîlniră pe drum un deputat patriot care se întorcea acasă.

— Ce să le spun familiilor din partea voastră ? întrebă deputatul.

— *Că am murit!* răspunse un glas.

Nici un spartan mergînd spre Termopile n-a dat un răspuns mai sublim.

Cum am spus, duşmanul ajunsese pînă la Verdun. Era în 30 august 1692. În ziua de 31 oraşul era somat să se predea.

Beaurepaire şi oamenii săi, sprijiniţi de Marceau, voiau să lupte pînă la moarte. Consiliul apărării, compus din membrii municipalităţii şi din cei mai de seamă locuitori ai oraşului pe care şi i-au alăturat, îi ordonă să se predea.

Beaurepaire zîmbi dispreţuitor.

— Am depus jurămînt să mor decît să mă predau, zise el. Supravieţuiţi ruşinei şi dezonoarei voastre, dacă vreţi ! Eu rămîn credincios jurămîntului făcut. Iată ultimul meu cuvînt : voi muri.

Şi îşi zbură creierii.

Această stafie era mai mare şi mai înfricoşătoare decît gigantul Adamastor !

Apoi, suveranii aliaţi care credeau, după spusele emigranţilor, că Franţa va alerga bucuroasă în întîmpinarea lor, vedeau cu totul altceva. Vedeau acest pămînt al Franţei, atît de roditor şi de populat, schimbat ca printr-o lovitură de baghetă : grînele dispăruseră ca înghiţite de o trombă. Se duseseră spre apus.

Ţăranul înarmat rămăsese singur, în picioare, pe brazdă. Cei ce aveau puşti îşi luaseră puştile, iar cei ce n-aveau decît o seceră îşi luaseră secera, cei ce n-aveau decît o furcă îşi luaseră furca.

În sfîrşit, vremea ne-a venit în ajutor : o ploaie ce nu se mai termina uda oamenii, muia pămîntul, desfunda drumurile. Fără îndoială, această ploaie cădea pentru unii, ca şi pentru ceilalţi, pentru francezi, ca şi pentru prusaci. Numai că totul venea în ajutorul francezilor, totul le era ostil prusacilor. Ţăranul, care nu avea pentru duşman decît puşca, furca şi secerea, mai rău decît toate astea, decît aguridă — ţăranul avea, pentru compatrioţii săi, o sticlă de vin ascunsă sub mormanul de boarfe, o sticlă de bere îngropată

într-un colţ necunoscut al pivniţei, paie uscate împrăştiate pe jos, adevăratul pat al soldatului.

S-a comis totuşi greşeală peste greşeală. În primul rînd, chiar de către Dumouriez. În memoriile sale, el le relatează atît pe ale sale, cît şi pe cele ale locotenenţilor săi.

El scrisese Adunării Naţionale : *Defileele din Argonne sînt Termopilele Franţei. Dar, fiţi liniştiţi, mai norocos decît Leonida, nu voi muri !*

Şi a greşit apărînd defileele din Argonne. Unul din ele a fost ocupat şi el a fost nevoit să bată în retragere. Doi din locotenenţii săi s-au rătăcit, s-au pierdut. El însuşi era gata să se rătăcească, pierdut cu cei numai cincisprezece mii de oameni ai săi, aceşti cincisprezece mii de oameni atît de demoralizaţi, încît o luară la fugă de două ori în faţa a o mie cinci sute de husari prusaci ! Dar nu disperă, îşi păstră încrederea şi chiar veselia, scriindu-le miniştrilor : *Răspund de totul.* Şi, într-adevăr, deşi era urmărit, încercuit, cu retragerea tăiată, făcu joncţiunea cu cei zece mii de oameni ai lui Beurnonville şi cu cei cincisprezece mii ai lui Kellermann. Îi strînse pe generalii rătăciţi şi, la 19 septembrie, îşi aşeză tabăra la Sainte-Menehould, întinzîndu-şi în dreapta şi la stînga mîinile asupra a şaptezeci şi şase de mii de oameni, cînd prusacii nu aveau decît şaptezeci de mii.

E-adevărat că această armată murmura deseori. Se întîmplă uneori să rămînă două sau trei zile fără pîine. Atunci Dumouriez se ducea printre soldaţii săi şi le spunea :

— Prieteni, faimosul mareşal de Saxa a scris o carte despre război, în care afirmă că cel puţin o dată pe săptămînă trupele trebuie lipsite de pîine, pentru a le face, în caz de nevoie, mai puţin sensibile la această privaţiune. Iată-ne într-o asemenea situaţie. Şi încă sînteţi mai norocoşi decît prusacii din faţa voastră, care uneori sînt lipsiţi patru zile în şir de pîine şi

mănîncă atunci caii morţi. Voi aveţi slănină, orez, făină, faceţi turte : libertatea le va da gust !

Apoi exista ceva încă şi mai rău : era această drojdie a Parisului, această pleavă din 2 septembrie, care, după masacru, fusese împinsă în armată. Toţi aceşti prăpădiţi veniseră cîntînd *Ça ira*, strigînd că nu vor mai îndura nimic, nici epoleţi, nici crucea Saint-Louis, nici hainele brodate, că vor smulge decoraţii şi panaşe şi îi vor face pe toţi să-ţi bage minţile în cap.

Sosiră astfel în tabără şi rămaseră uimiţi de vidul ce se produse în jurul lor. Nimeni nu găsi de cuviinţă să răspundă nici la ameninţări, nici la ademeniri. Aflară doar că generalul anunţase o trecere în revistă pentru a doua zi.

A doua zi, printr-o manevră neaşteptată, noii veniţi se găsiră prinşi între cavaleria numeroasă şi ostilă, gata să-i treacă prin sabie, şi o artilerie ameninţătoare, gata să-i fulgere.

Atunci Dumouriez înaintă spre aceşti oameni care formau opt batalioane.

— Voi ăştia, exclamă el — căci nu vreau să vă numesc nici cetăţeni, nici soldaţi, nici copiii mei — vedeţi în faţa voastră artileria, în spatele vostru cavaleria? Asta înseamnă că vă ţin între fier şi foc ! V-aţi dezonorat prin crime. Eu nu tolerez aici nici asasini, nici călăi. Vă voi sfîrteca în bucăţi la cea mai mică răzvrătire! Dacă vă îndreptaţi, dacă vă veţi purta la fel ca această armată vitează, în care aveţi onoarea de a fi admişi, veţi găsi în mine un tată bun. Ştiu că se află printre voi ticăloşi însărcinaţi să vă împingă la crimă. Izgoniţi-i voi înşivă, sau denunţaţi-i. Vă fac răspunzători pe unii pentru ceilalţi!

Şi nu numai că aceşti oameni plecară capul şi deveniră soldaţi excelenţi, nu numai că-i izgoniră pe nedemni, dar în plus îl făcură mici fărîme pe acel mizerabil Charlot, care o lovise cu o buturugă pe

prinţesa de Lamballe şi care-i purtase capul în vîrful suliţei.

În această situaţie era aşteptat Kellermann, fără de care nu puteau risca să treacă la acţiune.

În ziua de 19, Dumouriez primi înştiinţarea că locotenentul se afla la două leghe la stînga sa. Dumouriez îi trimise îndată instrucţiuni, ordonîndu-i să ocupe a doua zi cîmpul dintre Dampierre şi Elize, în spatele rîu- lui Auve.

Poziţia era admirabil aleasă.

În clipa cînd îi trimitea lui Kellermann instrucţiunile, Dumouriez vedea desfăşurîndu-se în faţa sa armata prusacă pe munţii Lune. Astfel prusacii se aflau între Paris şi el şi, în consecinţă, mai aproape de Paris decît de el.

Era foarte probabil ca prusacii să caute să pornească o bătălie. Dumouriez trimise de aceea un mesaj lui Kellermann, indicîndu-i să-şi pregătească cîmpul de luptă pe înălţimile de la Valmy şi Gizaucourt. Kellermann confundă tabăra cu cîmpul de luptă şi se opri pe înălţimile de la Valmy.

Era o mare greşeală sau o dovadă de mare pricepere.

Plasat cum era, Kellermann nu se putea înapoia decît punînd să treacă întreaga sa armată pe un pod îngust. Nu se putea replia la dreapta lui Dumouriez, decît traversînd o mlaştină de care ar fi fost înghiţit. Nu se putea replia la stînga sa decît trecînd printr-o vale adîncă, unde ar fi fost zdrobit.

Deci, nici o posibilitate de retragere.

Aici voise să ajungă bătrînul soldat alsacian ? Atunci reuşise din plin. Frumos loc pentru a învinge sau a muri!

Brunswick îi privea pe soldaţii noştri cu uimire.

— Cei ce s-au plasat acolo, îi spuse el regelui Prusiei, sînt hotărîţi să nu dea înapoi !

Dar armata prusacă fu lăsată să creadă că Dumouriez era izolat de restul trupelor, de asemenea că această armată de croitori, de vagabonzi şi de cizmari, cum o numeau emigranţii, se va risipi la primele lovituri de tun.

Se neglijă ocuparea înălţimilor de la Gizaucourt de către trupele generalului Chazot — care era plasat de-a lungul şoselei de la Châlons — înălţimi de unde ar fi atacat în flanc coloanele duşmane. Prusacii profitară de neglijenţă şi puseră stăpînire pe această poziţie. Astfel, ei izbiră în flanc corpul de armată a lui Kellermann.

Lumina zilei se ridică, întunecată de o ceaţă deasă. Dar n-avea importanţă : prusacii ştiau unde se află armata franceză. Ea era pe înălţimile de la Valmy şi nu putea fi în altă parte.

Şaizeci de guri de foc se aprinseră în acelaşi timp. Artileriştii prusaci trăgeau la întîmplare. Dar trăgeau în grămadă şi puţin le păsa dacă trag sau nu cu precizie.

Primele salve au fost îngrozitoare pentru această armată plină de entuziasm, care ar fi ştiut să atace admirabil, dar care nu prea ştia să aştepte.

Apoi, întîmplarea a fost la început împotriva noastră. Obuzele prusacilor au incendiat două chesoane care explodară. Conducătorii căruţelor au sărit jos de pe cai, pentru a se pune la adăpost de explozii : au fost luaţi drept dezertori.

Kellermann şi-a mînat calul spre acel loc tulbure, unde se amesteca ceaţa cu fumul. Deodată calul şi călăreţul au fost văzuţi rostogolindu-se, fulgeraţi.

Calul fusese străpuns de o ghiulea. Din fericire, omul nu păţise nimic. Sări pe un alt cal şi regrupa cîteva batalioane care se împrăştiau în dezordine.

În acest moment era ora unsprezece dimineaţa. Ceaţa începea să se risipească.

Kellermann îi văzu pe prusaci grupîndu-se în trei coloane pentru a ataca platoul Valmy. La rîndul său, îşi

rîndui soldaţii tot în trei coloane şi, parcurgînd întreaga linie, zise :

— Soldaţi ! Nici o împuşcătură ! Aşteptaţi-l pe duşman pentru o luptă corp la corp şi întîmpinaţi-l cu baioneta !

Apoi, punîndu-şi pălăria în vîrful săbiei, strigă :

— Trăiască naţiunea ! şi să mergem să învingem pentru ea.

Pe dată, întreaga armată îi imită exemplul. Fiecare soldat îşi puse pălăria în vîrful baionetei strigînd : „Trăiască naţiunea !” Ceaţa se ridică, fumul se împrăştie şi Brunswick văzu cu lornieta un spectacol straniu, extraordinar, uimitor : treizeci de mii de francezi nemişcaţi, cu capul descoperit, agitînd armele şi nerăspunzînd focului duşman decît prin strigătul : „Trăiască naţiunea !“

Brunswick clătină din cap. Dacă ar fi fost singur, armata prusacă n-ar fi făcut un pas în plus. Dar regele era acolo şi dorea bătălia, erau nevoiţi să i se supună.

Prusacii urcară, fermi şi sumbri, sub privirile regelui şi ale lui Brunswick. Străbătură spaţiul ce-i despărţea de duşmanii lor, cu soliditatea unei vechi armate a lui Frederic : fiecare ostaş părea să fie legat printr-un inel de fier de omul ce-l preceda.

Deodată, imensul şarpe păru că se frînge la mijloc, dar bucăţile rupte se uniră pe dată.

Peste cinci minute era din nou rupt, dar se lipi din nou.

Douăzeci de tunuri ale lui Dumouriez loveau coloana în flanc şi o zdrobeau sub o ploaie de fier : capul coloanei nu putea urca, tras înapoi în fiecare clipă de zvîrcolirea corpului sfîrtecat de mitralii.

Brunswick văzu că este o zi pierdută şi sună adunarea.

Regele ordonă să se dea semnalul de atac, se puse în fruntea soldaţilor şi împinse, sub dublul foc al

lui Kellermann şi al lui Dumouriez, ascultătoarea şi viteaza sa infanterie. Ea se zdrobi de liniile franceze.

Ceva luminos şi măreţ plutea deasupra tinerei armate : era credinţa într-un ideal !

— N-am mai văzut asemenea fanatici, de la războaiele religioase încoace ! zise Brunswick.

Aceştia erau nişte fanatici sublimi, fanaticii libertăţii.

Eroii din '92 începeau această mare cucerire a războiului care avea să se termine prin cucerirea spiritelor.

În ziua de 20 septembrie Dumouriez salvă Franţa.

A doua zi, Convenţia naţională emancipa Europa proclamînd Republica !

Capitolul 74
21 SEPTEMBRIE

În 21 septembrie, la prînz, înainte de a se fi aflat la Paris victoria din ajun a lui Dumouriez, care salva Franţa, porţile sălii Manège se deschiseră şi fură văzuţi intrînd încet, solemn, aruncînd unul spre celălalt priviri întrebătoare, cei şapte sute patruzeci şi nouă de membri ce compuneau noua Adunare.

Din cei şapte sute patruzeci şi nouă de membri, două sute aparţineau vechii Adunări.

Convenţia naţională fusese aleasă sub influenţa evenimentelor din septembrie. În primul moment părea o Adunare reacţionară. Mai mult încă, fuseseră aleşi cîţiva nobili.

Aceşti noi deputaţi erau de altfel burghezi, medici, avocaţi, profesori, preoţi care depuseseră jurămîntul, oameni de litere, ziarişti, negustori. Gîndirea acestei mase era şovăielnică şi neliniştită. Cel puţin cinci sute de reprezentanţi nu erau nici girondini, nici montagnarzi[1]. Evenimentele urmau să determine locul pe care aveau să-l ocupe în Adunare.

Dar toţi aceştia erau unanimi în dubla lor ură : ură împotriva zilelor de septembrie ; ură împotriva deputăţiei Parisului, aleasă aproape în întregime dintre membrii Comunei, care înfăptuise acele zile îngrozitoare.

S-ar fi spus că sîngele vărsat curgea de-a curmezişul sălii Manège şi-i izola de restul Adunării pe cei o sută de montagnarzi.

---

[1] Denumirea grupului de deputaţi revoluţionari democraţi în timpul revoluţiei burgheze din 1789—1794. Se numeau aşa fiindcă ocupau în Adunare băncile cele mai de sus (*montagne* = munte). Majoritatea erau membri ai clubului iacobin. După ruptura definitivă dintre iacobini şi girondini (1792) *montagnard* a devenit sinonim cu *iacobin*. (N.T.)

Ca şi cum ar fi dorit să arate că se îndepărtează de şuvoiul roşu, centrul însuşi se sprijinea pe dreapta.

Dar şi Muntele — să ne amintim oamenii şi să ne referim la evenimentele care s-au petrecut — şi Muntele avea un aspect extraordinar.

Cum am spus, în rîndurile inferioare se afla întreaga Comună. În băncile de deasupra Comunei şedea acel faimos Comitet de supraveghere care făcuse masacrul. Apoi, ca o hidră cu trei capete, în cel mai înalt vîrf al triunghiului, se aflau trei chipuri îngrozitoare, trei măşti profund caracteristice.

Mai întîi figura rece şi impasibilă a lui Robespierre, cu pielea ca pergamentul lipită de fruntea îngustă, cu ochii clipind ascunşi sub ochelari, cu mîinile întinse şi crispate pe genunchi, ca un sfinx care părea să aibă singur cheia revoluţiei, dar căruia nimeni nu îndrăznea să i-o ceară.

Lîngă el, chipul tulburat al lui Danton, cu gura strîmbă şi cu fizionomia mobilă marcată de o urîţenie sublimă. Trupul său părea fantastic : jumătate om, jumătate taur. Cu toate astea, era aproape simpatic, căci simţeai că ceea ce făcea să tremure acest trup, să ţîşnească această lavă, erau bătăile unei inimi profund patriotice. Şi că această mînă mare, care asculta totdeauna de primul său impuls, se întindea cu aceeaşi uşurinţă să lovească un duşman în picioare, cît şi să ridice un duşman căzut la pămînt.

Apoi, alături de aceste două chipuri, atît de deosebite ca înfăţişare, în spatele lor, deasupra lor, apărea nu un om — nu îi este permis făpturii umane să atingă un asemenea grad de urîţenie — ci un monstru, o himeră, o viziune sinistră şi caraghioasă — Marat. Era Marat, cu obrazul său arămiu, injectat de fiere şi de sînge ; cu ochii obraznici şi uluiţi; cu gura sa anostă, foarte despicată, pregătită să împroaşte sau mai curînd să vomită înjuria; cu nasul răsucit, vanitos, aspirînd prin nările sale desfăcute acel suflu de

popularitate care, pentru el, atingea în treacăt cloaca şi urca din scursoare. Îmbrăcat ca cel mai murdar dintre admiratorii săi, Marat avea capul legat cu o cîrpă murdară, ghete cu ţinte, fără catarame, lipsindu-i deseori şi şireturile, pantaloni din pînză ordinară, pătaţi, mai bine spus îmbibaţi cu noroi, cămaşa deschisă peste pieptul costeliv, care părea totuşi relativ lat în raport cu statura sa ; o cravată neagră, pătată de grăsime, de ulei, îngustă, lăsînd să se vadă hidoasele încheieturi ale gîtului care, în dezacord între ele, îi înclinau capul spre stînga; mîinile murdare şi butucănoase, totdeauna ameninţătoare, totdeauna cu pumnul ridicat, mîini pe care, între gesturile de ameninţare, şi le tot trecea prin părul gras. Tot acest ansamblu, trunchi de gigant pe picioare de pitic, era hidos de privit. De aceea, primul impuls al oricui îl zărea era să-şi întoarcă privirile de la el. Dar ochiul nu reuşea să se îndepărteze atît de repede încît să nu citească pe obrazul său : *2 septembrie* ! Şi atunci, ochiul rămînea pironit şi înmărmurit, ca în faţa unui cap de meduză.

Iată-i pe cea trei oameni pe care girondinii îi acuzau că aspiră la dictatură.

La rîndul lor, ei îi acuzau pe girondini că doreau federalizarea.

Alţi doi oameni care se leagă prin interese şi opinii diferite de povestirea pe care am început-o erau aşezaţi pe cele două laturi opuse ale acestei Adunări : Billot şi Gilbert. Gilbert în extrema dreaptă, între Languinais şi Kersaint; Billot în extrema stîngă, între Thuriot şi Couthon.

Membrii fostei Adunări Legislative escortau Convenţia, veneau să abdice solemn, să-şi depună mandatul în mîinile urmaşilor lor.

François de Neufchâteau ultimul preşedinte al Adunării dizolvate, urcă la tribună, luă cuvîntul şi spuse:

— Reprezentanţi ai naţiunii, Adunarea Legislativă şi-a încetat activitatea. Ea depune cîrmuirea în mîinile voastre. Ţelul eforturilor voastre va fi să dea francezilor libertatea, legile şi pacea ; libertatea, fără de care francezii nu mai pot trăi ; legile, cea mai de nădejde temelie a libertăţii ; pacea, singurul şi unicul scop al războiului. *Libertatea, legile, pacea,* aceste trei cuvinte au fost gravate de greci pe porţile templului din Delfi. Voi le veţi dăltui pe întregul pămînt al Franţei !

Adunarea Legislativă durase un an.

Ea văzuse petrecîndu-se evenimente de o importanţă imensă şi îngrozitoare totodată : 20 iunie, 10 august, 2 şi 3 septembrie ! Ea îi lăsa moştenire Franţei războiul cu cele două puteri din nord, războiul civil în Vandeea, o datorie de două miliarde două sute de milioane de mijloace de asignate — şi victoria de la Valmy, obţinută în ajun, dar neştiută încă de toată lumea.

Pétion fu ales preşedinte prin aclamaţii.

Condorcet, Brissot, Rabaut-Saint-Etienne, Vergniaud, Camus şi Lasource fură aleşi secretari : cinci girondini din totalul de şase.

Întreaga Convenţie, în afară poate de treizeci sau patruzeci de membri, dorea republica. Numai că girondinii hotărîseră, într-o reuniune la doamna Roland, că nu vor admite discuţia asupra schimbării de guvernămînt decît la momentul oportun pentru ei, adică atunci cînd vor fi pus mîna pe comisiile executive şi pe comisia de organizare.

Dar, în 20 septembrie, chiar în ziua bătăliei de la Valmy, alţi combatanţi dădeau o bătălie care era în alt fel hotărîtoare !

Saint-Just, Lequinio, Panis, Billiaud-Varenne, Collot d'Herbois şi cîţiva alţi membri ai viitoarei Adunări cinau la Palais-Royal. Ei hotărîră ca de a doua

zi chiar să lanseze în obrazul duşmanilor lor cuvîntul republică.

— Dacă îl acceptă, spuse Saint-Just, sînt pierduţi, căci noi am fost primii care l-am rostit. Dacă îl resping, sînt iar pierduţi, căci împotrivindu-se acestei dorinţe pătimaşe a poporului, vor fi zdrobiţi de impopularitatea pe care noi o vom ajuta să se acumuleze în jurul lor.

Collot d'Herbois se însărcină să redacteze moţiunea.

Astfel, îndată după ce François de Neufchâteau predase noii Adunări mandatul depus de cea veche, Collot d'Herbois ceru cuvîntul. Îi fu acordat. Urcă la tribună. Cuvîntul de ordine era dat nerăbdătorilor.

— Cetăţeni reprezentanţi, spuse el, propun următoarele : primul decret al Adunării care s-a întrunit acum să fie abolirea regalităţii.

La aceste cuvinte sala şi tribunele izbucniră în aclamaţii puternice. Se ridicară numai doi oponenţi, doi republicani bine cunoscuţi, Barrière şi Quinette. Ei cereau să se aştepte voinţa poporului.

— Voinţa poporului ? La ce bun ? întrebă un preot sărac de la ţară. De ce să deliberăm cînd toată lumea este de acord ?

Girondinii simţiră lovitura ce le era dată : treceau la remorca montagnarzilor.

— Să redactăm decretul pe loc ! strigă de la locul său Ducos, prieten şi elev al lui Vergniaud. Decretul n-are nevoie de expunere de motive. După clarificările aduse de ziua de 10 august, expunerea de motive a decretului vostru de abolire a regalităţii va fi istoria crimelor lui Ludovic al XVI-lea !

În felul acesta echilibrul era restabilit: montagnarzii ceruseră abolirea regalităţii, dar girondinii ceruseră instaurarea Republicii.

Instaurarea republicii n-a fost decretată : a fost votată prin aclamaţii.

Proclamarea republicii răspundea unei imense necesităţi populare. Era încununarea îndelungatei lupte pe care poporul o purtase neabătut de la începuturile Comunei. Era încoronarea mulţimii în dauna monarhiei.

Orele iluziei au fost scurte dar splendide. Crezuseră că proclamă o republică, dar ei consacrară o revoluţie. Dar ce importanţă are ! Se săvîrşise un lucru mare, care avea să zguduie lumea timp de peste un secol.

Girondinii erau în culmea fericirii, republica fiind realizarea aspiraţiilor lor cele mai fierbinţi.

Astfel, seara se reuniră la un banchet la ministrul Roland. Se aflau acolo Vergniaud, Guadet, Louvet, Pétion, Boyer-Fonfrède, Barbaroux, Gensonné, Grangeneuve, Condorcet — comeseni care, în mai puţin de un an, urmau să se reunească la un alt banchet, de o altă solemnitate decît acesta !

Dar cine era în ochii tuturor viitorul şef ? Cine era principalul autor, cine va fi viitorul conducător al tinerei republici ? Vergniaud.

La sfîrşitul mesei, acesta îşi umplu paharul şi se ridică:

— Prieteni, spuse el, un toast.

Toţi se ridicară.

— Pentru veşnicia republicii !

Toţi repetară :

— Pentru veşnicia republicii !

Era gata să-şi ducă paharul la gură.

— Aşteptaţi ! spuse doamna Roland.

Purta la piept un boboc de trandafir, care se deschidea ca noul ev în care se intra : luă trandafirul şi, aşa cum ar fi făcut o ateniană în paharul lui Pericle, îi presără petalele în paharul lui Vergniaud.

Vergniaud zîmbi trist, goli paharul şi, aplecîndu-se la urechea lui Barbaroux, care se afla la stînga lui, zise :

— Vai, Teamă mi-e că acest suflet mare se înşală ! Nu petale de trandafiri, ci ramuri de chiparos ar trebui să fie astă seară în vinul nostru. Închinînd pentru o republică, ale cărei picioare sînt scăldate în sîngele din septembrie, Dumnezeu ştie dacă nu bem pentru moartea noastră ! Dar, ce contează ! adăugă el aruncînd o privire înălţătoare spre cer. Să fi fost acest vin sîngele meu, şi tot l-aş fi băut pentru libertate şi egalitate !

— Trăiască republica ! repetară în cor toţi comesenii.

Aproape în clipa cînd Vergniaud făcea acest toast şi comesenii îi răspunseră strigînd în cor „Trăiască republica !”, trompetele sunară în faţa mînăstirii Temple şi apoi se lăsă o tăcere adîncă.

Atunci, din camerele lor, cu ferestre deschise, regele şi regina auziră un slujbaş municipal care, cu glas puternic, sonor, proclama abolirea regalităţii şi instaurarea republicii.

Capitolul 75
LEGENDA REGELUI MARTIR

Aţi putut vedea cu cîtă nepărtinire am adus pînă acum sub ochii cititorilor — deşi în formă de roman — ceea ce a fost îngrozitor, crud, bun, frumos, mare, sîngeros, josnic, în oamenii şi în evenimentele care s-au succedat.

Astăzi, oamenii despre care vorbim sînt morţi. Doar evenimentele, imortalizate de istorie, evenimentele, care nu mor, rămîn în picioare.

Ei bine, putem evoca din mormînt toate aceste cadavre, toate aceste personaje, dintre care atît de puţine şi-au dus viaţa pînă la capătul firesc al zilelor lor. Îi putem spune lui Mirabeau : „Tribune, ridică-te !”. Lui Ludovic al XVI-lea : „Martire, ridică-te !” Putem spune : „Ridicaţi-vă voi toţi care vă numeaţi Favras, La Fayette, Bailly, Fournier-americanul, Jourdan, Coupe-Téte, Maillard, Théroigne de Mericourt, Barnave, Bouillé, Gamain, Pétion, Manuel, Danton, Robespierre, Marat, Vergniaud, Dumouriez, Maria-Antoaneta, doamna Campan, Barbaroux, Roland, doamna Roland, rege, regină, muncitori, tribuni, generali, călăi, publicişti — ridicaţi-vă ! Şi spuneţi dacă nu v-am prezentat generaţiei mele, poporului, celor mari, femeilor mai ales — adică mamele fiilor noştri, pe care doresc să-i învăţ istoria — dacă nu aşa cum sînteţi, căci cine se poate mîndri a fi surprins toate misterele noastre ? — cel puţin aşa cum v-am văzut eu.”

Ei bine, ceea ce am făcut, nu ca un judecător ales, ci ca un povestitor imparţial, vom continua să facem pînă la sfîrşit. Şi fiecare pas ne apropie cu repeziciune de acest sfîrşit. Ne rostogolim pe panta evenimentelor, şi sînt puţine puncte de oprire de la 21 septembrie, ziua morţii regalităţii, pînă la 21 ianuarie, ziua morţii regelui.

Am auzit proclamarea republicii, făcută sub ferestrele temniţei regale de către slujbaşul municipal Lubin, şi această proclamaţie ne-a dus la Temple.

Să intrăm deci în sumbrul edificiu, care închide un rege redevenit om, o regină rămasă regină, o fecioară care va fi martiră şi doi bieţi copii, nevinovaţi prin vîrstă dacă nu prin naştere.

Regele era la Temple. Cum ajunsese acolo ? Voiseră să-i pregătească dinainte ruşinoasa închisoare ce o ocupa ? Nu.

Pétion avu la început ideea să-l transporte în centrul Franţei, să-i dea castelul Chambord şi să-l trateze acolo ca pe un rege trîndav.

Dar provincia Vandeea tocmai se răsculase. Existau temeri cu privire la o lovitură îndrăzneaţă în provincia Loire. Motivul păru suficient : se renunţă la Chambord.

Adunarea Naţională indică palatul Luxembourg. Izolat, înconjurat de grădini care rivalizau cu cele ale castelului Tuileries, palatul florentin al Mariei de Medicis era o reşedinţă nu mai puţin acceptabilă decît Chambord pentru un rege decăzut din drepturi.

Se obiectă că pivniţele palatului dădeau în catacombe. Poate că nu era decît un pretext al Comunei, care voia să-l aibă pe rege la îndemînă. Dar era un pretext plauzibil.

Comuna votă deci pentru Temple. Prin aceasta ea înţelegea nu turnul Temple, ci palatul Temple, fost domeniu al şefilor ordinului templierilor, una dintre locuinţele de plăcere ale contelui de Artois.

În momentul mutării, chiar ceva mai tîrziu, cînd Pétion adusese cu sine la palat familia regală, cînd aceasta se şi instalase, cînd Ludovic al XVI-lea dădea dispoziţii de amenajare, soseşte un denunţ la Comună şi Manuel este trimis să schimbe pentru ultima dată hotărîrea municipalităţii, înlocuind castelul cu turnul.

Manuel soseşte, examinează localul destinat ca locuinţă lui Ludovic al XVI-lea şi Mariei-Antoanete şi coboară copleşit de ruşine. Turnul era de nelocuit.

La rîndul ei, Adunarea Naţională nu se tocmi deloc în privinţa cheltuielilor pentru alimentaţia regelui. Regele mînca mult. Nu-i facem cîtuşi de puţin vreun reproş din asta. Este în firea Bourbonilor să fie mari mîncăi. Dar regele mînca în mod cu totul deplasat. El mînca, şi încă cu mare poftă, în timp ce la Tuileries se ucideau oamenii între ei. Nu numai judecătorii i-au reproşat la proces această masă îmbelşugată dar, ceea ce e mult mai grav, Istoria, implacabila Istorie, a înregistrat-o în arhivele sale.

Adunarea Naţionala acordase aşadar cinci sute de mii de livre pentru cheltuielile necesitate de hrana regelui, în timpul celor patru luni cît regele a rămas la Temple, cheltuiala s-a ridicat la patruzeci de mii de livre.

Regele avea la Temple trei servitori şi treisprezece ofiţeri care asistau la masă. Dejunul lui se compunea zilnic din patru feluri servite întîi, două fripturi, fiecare din trei bucăţi, patru feluri de dulciuri, trei compoturi, trei farfurii cu fructe, o carafă de vin de Bordeaux, una de vin grecesc dulce şi una de madera.

Numai el şi fiul său beau vin ; regina şi prinţesele nu beau la masă decît apă.

Din acest punct de vedere, material, regele nu era de plîns.

Dar ceea ce îi lipsea îndeosebi era aerul, exerciţiul fizic, soarele şi umbra.

Obişnuit cu vînătorile de la Compiègne şi Rambouillet, cu parcurile de la Versailles şi marele Trianon, Ludovic al XVI-lea era dintr-o dată redus nu la o curte, nu la o grădină, nu la o plimbare, ci la un pămînt uscat şi gol, cu patru compartimente de gazon veştejit, cîţiva copaci piperniciţi, jigăriţi, defrunziţi de vîntul de toamnă.

Aici se plimbau în fiecare zi la ora două regele şi familia sa. Ba ne înşelăm. De fapt, în fiecare zi la ora două, aici erau plimbaţi regele şi familia sa.

Era nemaipomenit, crunt, feroce. Însă mai puţin feroce, mai puţin crunt decît pivniţele inchiziţiei de la Madrid, decît celulele de la Spielberg.

Vă rog să reţineţi cu atenţie că nu acuzăm Comuna, după cum nu-i scuzăm pe regi. Spunem doar că turnul Temple nu reprezenta decît o măsură de represalii, represalii îngrozitoare, dăunătoare, stîngace, deoarece dintr-o judecată se făcea o prigoană, iar dintr-un vinovat, un martir.

Acest mod de viaţă, fără nici un fel de schimbare, dură atîta timp cît regele rămase în turnul cel mic, adică pînă la 30 septembrie.

În 29, la zece dimineaţa, şase slujbaşi municipali intrară în camera reginei în momentul cînd întreaga familie era adunată acolo. Erau purtătorii unei hotărîri a Comunei, prin care trebuiau să ridice de la prizonieri hîrtia, cerneala, penele şi creioanele. Fură percheziţionate nu numai încăperile, dar şi persoanele prizonierilor.

— Cît veţi avea nevoie de ceva, spuse purtătorul de cuvînt, care se numea Charbonnier, valetul dumneavoastră va coborî şi va scrie cererile într-un registru care va rămîne în camera de Consiliu.

Nici regele, nici regina nu făcură vreo obiecţie. Se scotociră şi dădură tot ce aveau asupra lor. Prinţesele şi servitorii le urmară exemplul.

Abia atunci află Cléry, care surprinse cîteva cuvinte ale unui slujbaş municipal, că regele va fi transferat chiar în acea seară în turnul mare. O informă pe Madame Elisabeth, care, la rîndul ei, comunică vestea regelui.

Nimic nou nu se întîmplă pînă seara. În sfîrşit, uşa se deschise şi cei şase slujbaşi, care fuseseră şi de dimineaţă, se înapoiară cu un nou ordin dat de

Comună, pe care îl citiră regelui : era ordinul orifial de transferare a regelui în turnul cel mare.

Scena de rămas bun a fost lungă şi dureroasă. Pînă la urmă, regele fu nevoit să-i urmeze pe slujbaşii Comunei. Niciodată o uşă, închizîndu-se în urma lui, nu scosese un sunet atît de macabru.

Aşa de mare fusese graba celor care voiau să le pricinuiască prizonierilor această nouă durere, încît apartamentul în care îl conduseră pe rege nu era încă pregătit. Nu se găsea acolo decît un pat şi două scaune. Zugrăveala şi lipiturile proaspete dădeau apartamentului un miros de neîndurat.

Regele se culcă fără să se plîngă. Cléry petrecu noaptea lîngă el, pe un scaun.

Cléry îl trezi şi îl îmbrăcă pe rege ca de obicei. Vru apoi să se ducă în turnul cel mic, să-l îmbrace pe delfin. Fu oprit, şi unul dintre slujbaşii municipali, numit Véron, îi spuse :

— Nu veţi mai comunica cu ceilalţi prizonieri. Regele nu-şi va mai vedea copiii.

De astă dată Cléry nu mai avu curajul să-i transmită stăpînului său această veste tristă.

La ora nouă, regele, care ignora asprimea hotărîrii, ceru să fie condus la familia sa.

— N-avem nici un ordin în acest sens, spuseră delegaţii.

Regele stărui, dar ei nu-i mai răspunseră şi plecară.

Regele rămase singur cu Cléry. Amîndoi erau zdrobiţi.

Peste o jumătate de oră intrară doi delegaţi, urmaţi de un ospătar, care îi aducea regelui o bucată de pîine şi o limonadă.

— Domnilor, întrebă regele, n-aş putea totuşi să iau masa împreună cu familia mea ?

— Vom căpăta ordine de la Comună, răspunse unul din ei.

— Dar dacă eu nu pot coborî, valetul meu poate s-o facă ? El are grijă de fiul meu, şi sper că nimic nu-l împiedică să continue să-l servească, nu-i aşa ?

Ei se mulţumiră să răspundă că aceasta nu depindea de ei, şi ieşiră.

La ora zece, un slujbaş municipal îi aduse pe muncitorii care lucrau la amenajarea apartamentului. Apropiindu-se de rege, cu oarecare milă, funcţionarul îi zise :

— Domnule, am asistat la dejunul familiei dumneavoastră şi sînt însărcinat să vă comunic că toată lumea e bine, sănătoasă.

— Vă mulţumesc, îi răspunse regele, şi vă rog să daţi în schimb veşti despre mine familiei mele şi să le spuneţi că şi eu mă simt bine. Şi-acum, domnule, n-aş putea primi cele cîteva cărţi pe care le-am lăsat în camera reginei ? Îmi veţi face plăcerea să mi le trimiteţi?

Slujbaşul nici nu dorea altceva, dar era foarte stingherit, neştiind să citească. În cele din urmă îi mărturisi lui Cléry adevărul, rugîndu-l să-l însoţească pentru a recunoaşte el însuşi cărţile pe care le dorea regele.

Cléry se simţi foarte fericit. Era pentru el un mijloc de a transmite reginei veşti despre soţul ei.

Cléry o găsi pe regină în camera ei, împreună cu copiii şi cu Madame Elisabeth. Văzîndu-l, se ridicară cu toţii şi-l întrebară din priviri. Din nefericire, Cléry nu putea spune decît cîteva cuvinte prudente, deoarece în cameră se aflau doi slujbaşi municipali care îl însoţiseră. Dar regina nu se mai putu abţine şi, adresîndu-li-se direct, spuse :

— Oh ! domnilor, vă implor, lăsaţi-ne să stăm cîteva clipe împreună cu regele în timpul zilei şi la ora prînzului !

Slujbaşii municipali se priviră fără să răspundă.

— Ei bine, fie ce-o fi ! spuse pînă la urmă cel care-i vorbise regelui. Azi vor mai mînca încă împreună !

— Dar mîine ? întrebă regina.

— Doamnă, răspunse delegatul, comportarea noastră este subordonată hotărîrilor Comunei. Mîine vom face ce va ordona Comuna. E şi părerea dumitale, cetăţene ? îl întrebă delegatul pe colegul său.

Acesta făcu din cap un semn de aprobare.

Regina şi prinţesele, care aşteptau acest semn cu teamă, scoaseră un strigăt de bucurie.

Unul dintre delegaţi nu-şi putu reţine lacrimile, şi Simon, care era de faţă, exclamă :

— Cred că femeile astea mă vor face să plîng !

Apoi, adresîndu-se reginei, spuse :

— N-aţi plîns aşa cînd aţi asasinat poporul la 10 august!

— Ah ! domnule, spuse regina, poporul este înşelat asupra sentimentelor noastre ! Dacă ne-ar cunoaşte bine, ar face ca şi domnul, ne-ar deplînge !

Cléry luă cărţile cerute de rege şi se înapoie. Se grăbea să-i anunţe stăpînului marea veste.

Prînzul fu servit în apartamentul regelui, unde fu dusă toată familia. S-ar fi spus că era un dejun de sărbătoare. Credeau că au cîştigat totul cîştigînd o zi !

Cîştigaseră într-adevăr totul, căci nu se mai auzi vorbindu-se de hotărîrea Comunei şi regele continuă, ca şi în trecut, să îşi vadă familia în timpul zilei şi să ia mesele împreună cu ea.

Capitolul 76
ÎN CARE MEŞTERUL GAMAIN APARE DIN NOU

În dimineaţa aceleiaşi zile în care cele povestite mai sus aveau loc la Temple, un om îmbrăcat cu o scurtă şi cu o bonetă roşie, sprijinit într-o cîrje care îl ajuta la mers, se prezentă la ministerul de Interne.

Roland era foarte accesibil, dar oricît de accesibil ar fi fost, era totuşi nevoit să aibă — ca şi cum ar fi fost ministrul unei monarhii în loc să fie ministrul unei republici — uşieri în anticamera sa.

Omul cu cîrje, cu scurtă şi cu bonetă roşie fu aşezat obligat să se oprească în anticameră, în faţa uşierului care-i oprea trecerea, întrebîndu-i :

— Ce doriţi dumneavoastră, cetăţene ?

— Doresc să vorbesc cu cetăţeanul ministru, răspunse omul cu scurta.

Se împliniseră cincisprezece zile de cînd titlul de *cetăţean* şi *cetăţeană* înlocuia apelativele *domnule* şi *doamnă*.

Uşierii sînt întotdeauna uşieri, adică personaje foarte importante — vorbim desigur despre uşierii ministerelor. Acesta de la Roland răspunse cu un ton protector :

— Prietene, învaţă un lucru : nu se vorbeşte aşa cu un cetăţean ministru.

— Şi cum anume se vorbeşte cu un cetăţean ministru, cetăţene uşier ? întrebă cetăţeanul cu boneta roşie.

— Se vorbeşte cu el cînd ai o scrisoare de audienţă.

— Credeam că asta se petrecea, cum spuneţi, sub domnia tiranului, dar că sub republică, într-o vreme în care toţi oamenii sînt egali, am fi mai puţin aristocraţi.

Această observaţie îl puse pe gînduri pe uşier.

— Vedeţi dumneavoastră, continuă omul cu boneta roşie, cred că nu e prea plăcut să vii de la Versailles pentru a face un serviciu unui ministru şi să nu fii primit de el.

— Veniţi să-i faceţi un serviciu cetăţeanului Roland?

— Cam aşa ceva l

— Şi ce fel de serviciu vreţi să-i faceţi ?

— Am venit să-i denunţ o conspiraţie.

— Bun ! Sîntem pînă peste cap plini de conspiraţii...

— Ah !

— Veniţi din Versailles pentru asta ?

— Da.

— Ei bine, vă puteţi întoarce la Versailles.

— E-n regulă, mă voi întoarce, dar ministrul vostru se va căi că nu m-a primit.

— Păi, aşa e dispoziţia... Scrieţi-i şi reveniţi cu o scrisoare de audienţă. Atunci nu va mai fi nici o problemă.

— E ultimul dumneavoastră cuvînt ?

— Ultimul.

— Se pare că e mai greu de intrat la cetăţeanul Roland decît era să intri la Majestatea Sa Ludovic al XVI-lea !

— Cum aşa ?

— Spun ce spun.

— Ia să vedem, ce spui ?

— Spun că era o vreme cînd intram la Tuileries cum voiam.

— Dumneavoastră ?

— Da, şi pentru asta n-aveam nevoie decît să-mi spun numele.

— Cum vă numiţi ? Regele Frederic-Wilhelm, sau împăratul Francisc ?

— Nu. Eu nu sînt un tiran, un negustor de sclavi, un aristocrat. Sînt pur şi simplu Nicolas-Claude Gamain, meşter între meşteri, meşter printre toţi.

— Meşter în ce ?

— În lăcătuşerie, fireşte ! Nu-l cunoaşteţi pe Nicolas-Claude Gamain, fostul meşter lăcătuş al domnului Capet ?

— Ah ! cum, dumneavoastră sînteţi, cetăţene... ?

— Nicolas-Claude Gamain.

— Lăcătuş al fostului rege ?

— Adică, maestrul lui în lăcătuşerie, înţelegeţi, cetăţene ?

— Chiar asta voiam să spun.

— Eu sînt, în carne şi în oase !

Uşierul îi privi pe camarazii săi ca pentru a-i consulta. Aceştia răspunseră printr-un semn afirmativ.

— Atunci, spuse uşierul, e cu totul altceva.

— Ce înţelegeţi prin e cu totul altceva ?

— Înţeleg că vă veţi scrie numele pe o bucată de hîrtie şi voi face să ajungă acest nume la cetăţeanul ministru.

— Să scriu ? Ah ! da, să scriu ! nu eram prea tare la scris nici înainte ca aceşti tîlhari să mă fi otrăvit; dar acum e chiar mai rău ! Priviţi cum m-a aranjat arsenicul.

Şi Gamain îşi arătă picioarele strîmbate, coloana vertebrală curbată, mîna crispată.

— Cum e cu putinţă ? Ei v-au maltratat astfel ? Bietul om !

— Ei înşişi ! Şi asta vreau să denunţ cetăţeanului ministru, şi multe altele... Întrucît se spune că i se va face proces acestui tîlhar de Capet, ceea ce am de spus nu va fi poate de prisos pentru naţiune în împrejurările în care ne găsim.

— Ei bine, aşezaţi-vă acolo şi aşteptaţi. Voi transmite numele dumneavoastră cetăţeanului ministru.

Şi uşierul scrise pe o bucată de hîrtie :

Claude-Nicolas Gamain, fost meşter lăcătuş al regelui, solicită cetăţeanului ministru audienţă urgentă pentru o destăinuire importantă.

Apoi dădu hîrtia unuia dintre camarazii săi, a cărui sarcină specială era să anunţe audienţele. Cinci minute mai tîrziu, acesta se înapoie spunînd :

— Urmaţi-mă, cetăţene.

Gamain făcu un efort care-i smulse un strigăt de durere, se ridică şi-l urmă pe uşier. Acesta îl conduse nu în cabinetul ministrului oficial, cetăţeanul Roland, ci în cabinetul adevăratului ministru, cetăţeana Roland.

Era o cameră mică, foarte simplă, tapetată cu hîrtie verde, luminată de o singură fereastră în ambrazura căreia, aşezată la o masă mică, lucra doamna Roland.

Roland stătea în picioare în faţa căminului.

Uşierul îl anunţă pe cetăţeanul Gamain — şi Claude-Nicolas Gamain apăru în uşă.

Meşterul lăcătuş nu avusese niciodată, nici chiar pe vremea cînd era perfect sănătos, o înfăţişare prea plăcută. Dar boala a cărei victimă era, şi care nu era altceva decît un reumatism articular care îi strîmbase picioarele şi îi desfigurase obrazul, nu adăugă nimic plăcut aspectului său fizic.

Primul sentiment firesc care îl încercă ministrul a fost o profundă aversiune. Un sentiment de milă făcu totuşi ca primul cuvînt ce i-l adresă să fie :

— Aşezaţi-vă, cetăţene ! Păreţi suferind.

— Cred şi eu că sînt suferind, spuse Gamain aşezîndu-se. De cînd m-a otrăvit austriaca.

La aceste cuvinte, pe obrazul ministrului trecu o expresie de profund dezgust. Schimbă o privire cu soţia sa, aproape ascunsă în ambrazura ferestrei.

— Pentru a-mi denunţa această otrăvire aţi venit ? întrebă Roland.

— Pentru a vă denunţa asta şi altceva.

— Aduceţi dovada denunţurilor ?

— Ah ! În ce priveşte asta, n-aveţi decît să veniţi cu mine la Tuileries, să vă arăt dulapul!

— Ce dulap ?

— Dulapul în care acest tîlhar îşi ascundea comoara... Oh ! Ar fi trebuit să bănuiesc atunci cînd, odată treaba făcută, austriaca mi-a spus cu glas mieros: „Hai, Gamain, ţi-o fi sete, bea acest pahar de vin, îţi va face bine !” Ar fi trebuit să bănuiesc că vinul era otrăvit!

— Otrăvit ?

— Da... Şi ştiam doar, spuse Gamain cu o expresie de profundă ură, că oamenii care-i ajută pe regi să ascundă comori nu trăiesc multă vreme.

Roland se apropie de soţia sa şi o întrebă din priviri.

— E ceva în toate astea, prietene, spuse ea. Îmi amintesc acum numele acestui om : e meşterul lăcătuş al regelui.

— Şi dulapul... ?

— Ei bine, întreabă-l ce-i cu acest dulap.

— Ce e cu dulapul ? reluă Gamain, care auzise discuţia. Ah ! zău că am să vă spun ! E un dulap de fier cu o încuietoare specială, în care cetăţeanul Capet îşi ascundea aurul şi documentele.

— Şi cum de ştiţi de existenţa acestui dulap ?

— Fiindcă a trimis la Versailles după mine şi ajutorul meu, ca să pun în mişcare o broască pe care o confecţionase singur şi nu mergea.

— Dar e posibil ca acest dulap să fi fost deschis, spart şi jefuit la 10 august.

— Oh ! spuse Gamain. Nu-i nici o primejdie.

— Cum nu e nici o primejdie ?

— Nu. Sfidez pe oricine din lume, în afară de el şi de mine, s-o găsească şi mai ales s-o deschidă.

— Sînteţi sigur ?

— Absolut sigur. Aşa cum era cînd a plecat el din Tuileries, aşa este şi azi.

— Şi cînd l-aţi ajutat pe Ludovic al XVI-lea să încuie acest dulap ?

— Ah ! N-aş putea spune exact, dar era cu vreo trei-patru luni înainte de plecarea la Varennes.

— Şi cum s-a întîmplat ?...

— Capet a trimis să mă caute la Versailles. Soţia mea nu voia să mă lase să mă duc...

— S-o mai scurtăm, prietene... şi să revenim la dulap.

— Iată ce s-a întîmplat. „Ajută-mă să număr banii pe care vreau să-i ascund în acest dulap” mi-a spus el. Şi am numărat împreună două milioane de monede de aur, pe care le-am împărţit în patru saci de piele. Dar în timp ce-i număram aurul, am văzut cu coada ochiului cum valetul îi aducea documente, hîrtii, iarăşi alte şi alte hîrtii... şi mi-am spus : „Bine ! dulapul e făcut pentru a ascunde documente : banii nu-s decît aparenţa!”

— Ce zici de asta, Madeleine ? întrebă Roland aple- cîndu-se în aşa fel spre soţia sa, încît de astă dată să nu poată fi auzit de Gamain.

— Zic că această dezvăluire e de cea mai mare importanţă şi că nu trebuie pierdut nici un moment.

Roland sună. Uşierul apăru.

— Există vreo trăsură gata de plecare în curtea ministerului ? întrebă el.

— Da, cetăţene.

— Spuneţi-i să se apropie.

Gamain se ridică.

— Ah ! spuse el foarte jignit, după cît se pare v-aţi săturat de prezenţa mea.

— Cum adică ? întrebă Roland.

— Pentru că aţi chemat trăsura... miniştrii mai au trăsuri sub republică ?

— Prietene, răspunse Roland, o trăsură nu e un lux pentru un ministru, e o economie.

— Economie de ce ?

— De timp.

— Înseamnă atunci că va fi necesar să revin ?

— De ce ?

— Păi ! pentru a vă conduce la dulapul unde se găseşte comoara.

— Inutil.

— Cum adică inutil ?

— Fără îndoială, fiindcă am cerut trăsura tocmai să mă duc acolo.

— Să vă duceţi unde ?

— La Tuileries.

— Mergem deci împreună ?

— Chiar acum.

— Asta da !

— Dar, apropo, spuse Roland.

— Ce ? întrebă Gamain.

— Cheia ?

— Ce cheie ?

— Cheia dulapului... Probabil că Ludovic al XVI-lea n-a lăsat-o în uşă.

— Oh ! cu siguranţă, dat fiind că umflatul de Capet nu e atît de prost cum arată.

— Atunci trebuie să vă luaţi uneltele.

— Ce să fac cu ele ?

— Să deschideţi dulapul.

Gamain scoase din buzunar o cheie absolut nouă.

— Iată cheia dulapului, pe care am făcut-o din memorie. Am studiat-o bine atunci, bănuind că într-o zi...

— Acest om e un mare mizerabil ! îi spuse doamna Roland soţului ei.

— Crezi aşadar... ? o întrebă el cu oarecare ezitare.

— Cred că n-avem dreptul să refuzăm nici o informaţie pe care norocul ne-o trimite pentru a ajunge la aflarea adevărului.

— Şi credeţi, întrebă Roland cu o silă pe care nu o putea ascunde, credeţi că această cheie va deschide dulapul ?

— Trag nădejdea că încă din prima mişcare.

— Trăsura cetăţeanului ministru aşteaptă, spuse uşierul.

— Merg cu voi ? întrebă doamna Roland.

— Bineînţeles ! Dacă există documente acolo, ţie ţi le voi încredinţa.

Apoi, întorcîndu-se spre Gamain, îi spuse :

— Să mergem, prietene.

Capitolul 77
RETRAGEREA PRUSACILOR

În timpul cît trăsura cetăţeanului Roland aleargă spre Tuileries, în timpul cît Gamain găseşte panoul ascuns în perete, în timpul cît cheia forjată din memorie deschide cu o minunată uşurinţă dulapul de fier; în timpul cît dulapul de fier predă nefastul depozit care-i fusese încredinţat şi care — cu toată lipsa documentelor predate doamnei Campan de regele însuşi — va avea o influenţă atît de cumplită asupra destinului prizonierilor de la Temple ; în timpul cît Roland duce la el aceste documente, le citeşte unul cîte unul, le clasează, le etichetează, căutînd inutil printre toate aceste piese o urmă a venalităţii atît de mult denunţate a lui Danton — să vedem ce face în acest timp fostul ministru de Justiţie.

Spunem *fostul ministru de Justiţie* fiindcă, odată Convenţiunea instalată, Danton n-avea nimic mai grabnic de făcut decît să-şi dea demisia. Urcase la tribună şi spusese :

— Înainte de a-mi exprima părerea asupra primului decret pe care trebuie să-l dea Convenţia, îmi dau în sînul ei demisia din funcţiunile ce mi-au fost încredinţate de Adunarea Legislativă. Le-am primit în bubuitul tunurilor. Acum joncţiunea armatelor s-a făcut, joncţiunea reprezentanţilor este realizată. Nu mai sînt decît mandatarul poporului şi voi vorbi în această calitate.

La cuvintele : „Joncţiunea armatelor s-a făcut”, Danton ar fi putut adăuga : „Şi prusacii sînt bătuţi”, deoarece el rostise aceste cuvinte la 21 septembrie, iar în 20, adică în ajun, avusese loc bătălia de la Valmy. Dar Danton nu ştia. Se mulţumi să spună :

— Să risipim părelnicele fantome ale dictaturii cu care unii au vrut să sperie poporul. Să declarăm că nu

există decît o Constituţie, aceea acceptată de el. Pînă azi l-am agitat : poporul trebuia stimulat împotriva tiranului. Acum, însă, legile să fie la fel de neîndurătoare faţă de cei care le încalcă, pe cît de neîndurător a fost poporul izbind tirania ! Legea să-i pedepsească pe toţi vinovaţii ! Să ne lepădăm de orice exagerare. Să proclamăm că orice proprietate teritorială şi industrială va fi menţinută pe veci !

Astfel, spiritul întregii revoluţii se rezuma în aceste cîteva cuvinte ale lui Danton :

„Abolirea oricărei dictaturi ; consfinţirea oricărei proprietăţi cu alte cuvinte — punctul de plecare: omul are dreptul să se conducă el însuşi; scopul : omul are dreptul să păstreze roadele activităţii sale libere !”

Gironda nu înţelese. Onesta Girondă avea o repulsie de neînvins pentru... cum să-i spunem ?... pentru uşuraticul Danton. S-a văzut că îi refuzase dictatura în momentul cînd o ceruse pentru a împiedica masacrul.

Un girondin se ridică şi, în loc să-l aplaude pe omul de geniu care tocmai formulase cele două mari temeri ale Franţei şi o liniştise enunţîndu-le, îi strigă lui Danton:

— Oricine încearcă să consacre proprietatea o compromite. A o atinge chiar şi pentru a o întări înseamnă a o zdruncina. Proprietatea este anterioară oricărei legi!

Convenţia votă două decrete :

O constituţie nu poate exista decît dacă este adoptată de către popor.

Securitatea persoanelor şi a proprietăţilor stă sub ocrotirea naţiunii.

Era, şi nu era asta : nimic nu e mai îngrozitor în politică decît *aproximaţiile* !

De altfel, demisia lui Danton a fost acceptată.

Dar omul care se considerase destul de puternic pentru a lua asupra lui ziua de 2 septembrie, adică groaza Parisului, ura provinciei, oroarea întregii lumi, acest om era cu siguranţă plin de forţă !

Şi, într-adevăr, ţinea în acelaşi timp în mînă firele diplomaţiei, ale războiului şi ale poliţiei. Dumouriez şi, în consecinţă, armata erau în mîna lui.

Ştirea victoriei de la Valmy sosi la Paris şi produse o mare bucurie. Sosise cu aripi de vultur şi fusese socotită mult mai hotărîtoare decît era în realitate. Drept rezultat, Franţa trecuse de la o teamă extremă la o extremă îndrăzneală.

„De vreme ce regele Prusiei a fost învins, de ce n-ar fi prizonier, legat fedeleş, sau cel puţin azvîrlit de cealaltă parte a Rinului ?”

Iată ce se spunea sus şi tare. Apoi, foarte încet:

„E foarte simplu : Dumouriez trădează ! E vîndut prusacilor !”

Dumouriez începea să primească răsplata pentru marele serviciu făcut : ingratitudinea.

Regele Prusiei nu se considera cîtuşi de puţin bătut: atacase înălţimile de la Valmy şi nu le putuse cuceri, atîta tot. Fiecare armată îşi păstrase poziţiile. Francezii, care de la începutul campaniei se retrăseseră mereu, urmăriţi de panică, de înfrîngeri, în derută, se ţinuseră bine de astă dată, nici mai mult nici mai puţin. În ce priveşte pierderile în oameni, ele fuseseră aproape egale de ambele părţi.

Iată ce nu i se putea spune Parisului, Franţei, Europei, din pricină că aveau mare nevoie de o mare victorie. Dar iată ce-i transmitea Dumouriez, prin Westermann, lui Danton.

Prusacii erau atît de puţin învinşi, atît de puţin în retragere, încît la douăsprezece zile după Valmy se mai aflau încă *neclintiţi* pe poziţiile lor.

Dumouriez scrisese să afle dacă, în cazul cînd regele Prusiei ar face propuneri, trebuie sau nu să

trateze cu el. Această întrebare primi două răspunsuri : unul de la guvern, mîndru, oficial, dictat de entuziasmul victoriei ; celălalt, înţelept şi calm, dar provenind numai de la Danton.

Scrisoarea guvernului vorbea de sus şi spunea :

Republica nu duce tratative atîta timp cît duşmanul n-a evacuat teritoriul ţării.

Cea a lui Danton spunea :

Cu condiţia ca prusacii să evacueze teritoriul ţării, trataţi cu orice preţ.

În starea de spirit în care se găsea regele Prusiei, nu era uşor să tratezi cu el. Aproape în acelaşi timp cînd sosea la Paris ştirea victoriei, sosea la Valmy vestea abolirii regalităţii şi a proclamării republicii. Regele Prusiei era furios.

Această invazie, întreprinsă pentru a-l salva pe regele Franţei, nu avusese pînă una-alta drept rezultat decît zilele de 10 august, 2 şi 21 septembrie, adică ducerea regelui în captivitate, masacrul nobililor şi abolirea monarhiei, consecinţe care îl făcură pe regele Prusiei să intre într-un acces de furie neagră. El voia să lupte, fie ce-o fi, şi la 29 septembrie, dădu ordin să se pornească o bătălie crîncenă.

După cum se vede, nu era vorba nici pe departe ca prusacii să părăsească teritoriul republicii.

În 29, în locul unei bătălii, avu loc un consiliu. În rest, Dumouriez era pregătit pentru orice.

Deosebit de arogant în vorbe, Brunswick era foarte prudent cînd trebuia să treacă de la vorbe la fapte. Într-un cuvînt, Brunswick era mai mult englez decît german. Luase în căsătorie o soră a reginei Angliei. Primea deci sugestii cel puţin în aceeaşi măsură de la Londra, ca şi de la Berlin. Dacă Anglia

hotăra să se lupte, el se lupta cu ambele braţe : cu un braţ pentru Prusia, cu celălalt pentru Anglia. Dar dacă stăpînii lui, englezii, nu scoteau sabia din teacă, era gata să o pună la loc pe a sa.

Or, în 29, Brunswick prezentă în Consiliu două scrisori, una a Angliei şi una a Olandei, care refuzau să se alăture coaliţiei. În plus, Custine mărşăluia spre Rin, ameninţînd Koblenz-ul. Şi, odată acest oraş ocupat, în faţa regelui Frederic-Wilhelm se închidea poarta de înapoiere spre Prusia.

Apoi, mai era ceva deosebit de grav, mai serios decît toate astea : din întîmplare, acest rege al Prusiei avea o amantă, contesa de Lichtenau. Ea urmase armata la fel ca toată lumea — ca şi marele Goethe, care schiţa într-un furgon al Majestăţii Sale prusace primele scene din *Faust* —, ea conta pe faimoasa paradă militară: voia să vadă Parisul.

Aşteptînd acest eveniment, contesa se oprise la Spa. Acolo aflase cele petrecute la Valmy, primejdiile prin care trecuse regalul său amant. Frumoasa contesă se temea cumplit de două lucruri : de ghiulelele francezilor şi de zîmbetele franţuzoaicelor.

Scria scrisoare după scrisoare şi ca post-scriptum la aceste scrisori, adică rezumatul gîndurilor celeia ce le scrisese, era cuvîntul *întoarce-te* !

La drept vorbind, regele Prusiei nu mai era reţinut decît de ruşinea de a-l părăsi pe Ludovic al XVI-lea. Îl influenţară toate aceste considerente, numai că mai puternice au fost lacrimile amantei sale şi primejdia care ameninţa Koblenz-ul.

E-adevărat că stăruia mai departe să i se redea libertatea lui Ludovic al XVI-lea. Danton se grăbi să-i trimită prin Westermann toate hotărîrile Comunei, care arătau că prizonierul este *foarte bine tratat*. Acest lucru îi fu de ajuns regelui Prusiei : se vede că nu era prea greu de mulţumit! Prietenii săi afirmă că, înainte de a se retrage, le ceru lui Dumouriez şi lui Danton să-

şi dea cuvîntul de onoare că vor salva viaţa regelui. Nu există însă nici o dovadă în sprijinul acestei afirmaţii.

În 29 septembrie, armata prusacă începe retragerea şi face o leghe ; în 30 încă una. Armata franceză o escorta ca şi cum, însoţind-o, i-ar fi făcut onorurile ţării !

De fiece dată cînd soldaţii noştri voiau s-o atace, să-i taie retragerea, să se expună, să încolţească în cele din urmă mistreţul şi să-l facă să ţină piept cîinilor, oamenii lui Danton îi trăgeau înapoi.

Tot ce dorea Danton era să-i vadă pe prusaci părăsind Franţa.

Această dorinţă patriotică se văzu împlinită la 22 octombrie.

La 7 noiembrie Gironda porni procesul regelui.

„Un popor are nevoie să fie salvat, dar *n-are nevoie să fie răzbunat*!” — spuse Danton la cordelieri.

„Desigur, regele trebuie judecat, spuse Grégoire Convenţiei, dar a făcut atîtea spre a fi dispreţuit încît *nu mai e loc pentru ură* !”

Paine scrise :

„Vreau să se facă un proces nu împotriva lui Ludovic al XVI-lea, ci împotriva bandei de regi. Dintre aceşti indivizi avem unul în mîinile noastre. El ne va pune pe urmele conspiraţiei generale... Ludovic al XVI-lea este deosebit de folositor pentru a demonstra tuturor necesitatea revoluţiilor.”

Aşadar, minţi luminate ca Thomas Paine şi suflete alese ca Danton şi Grégoire erau de acord asupra acestui punct : trebuia făcut nu procesul regelui, ci procesul regilor şi, la nevoie, în acest proces Ludovic al XVI-lea trebuia chemat ca martor. Franţa, devenită republică, va trebui să acţioneze în numele ei şi în numele popoarelor supuse monarhiei.

Imaginaţi-vă acest proces publicat, sprijinit pe probe, începînd cu împărăteasa Carterina II-a, ucigaşa soţului ei şi călăul Poloniei. Imaginaţi-vă amănuntele acestei vieţi monstruoase scoase la lumina zilei şi învăţătura ce ar fi rezultat pentru popoare dintr-un asemenea proces.

Capitolul 78
PROCESUL

Documentele din dulapul de fier predate de Gamain — căruia Convenţia îi acordă o pensie viageră de o mie două sute de franci şi care muri cu trupul deformat de reumatism, după ce regretase de o mie de ori ghilotina la care contribuise să fie dus augustul său elev — documentele din dulapul de fier nu conţineau nimic împotriva lui Dumouirez şi Danton : îl compromiteau mai ales pe rege şi pe preoţi. Ele dezvăluiau spiritul şi sufletul mărunt, acru, ingrat al lui Ludovic al XVI-lea, care nu-i ura decît pe cei care încercaseră să-l salveze : Necker, La Fayette şi Mirabeau! Hîrtiile nu conţineau nimic nici împotriva Girondei.

Dezbaterea asupra procesului începu la 13 noiembrie.

Cine deschisese această îngrozitoare dezbatere ? Cine era centironul de care era prinsă sabia Muntelui ? Cine plutea deasupra întunecatei Adunări ca un înger al exterminării ?

Era un tînăr, mai bine zis un copil de douăzeci şi patru de ani, trimis în Convenţie înainte de a fi împlinit vîrsta legală, şi pe care l-am văzut de mai multe ori înainte apărînd în această povestire.

Era originar dintr-una din regiunile cele mai aspre ale Franţei, din Nièvre. Avea în el ceva din acea sevă aprigă şi amară care face, dacă nu oameni iluştri, cel puţin oameni primejdioşi. Era fiul unui bătrîn soldat pe care treizeci de ani de serviciu îl ridicaseră la rangul de purtător al crucii Saint-Louis, fiind înnobilat în consecinţă cu titlul de cavaler.

Trimis la Reims pentru a studia dreptul, tînărul făcu aici studii mediocre şi versuri proaste.

Se grăbea să iasă din provincie şi veni să-l caute pe Camille Desmoulins, ziarist strălucit, care ţinea în mîinile sale crispate viitoarea reputaţie a poeţilor necunoscuţi. Acesta văzu într-o zi apărînd la el un student mîndru, plin de pretenţii şi de patos, cu vorba înceată şi măsurată, lăsînd cuvintele să cadă unul cîte unul, ca picăturile de apă îngheţată care străpung stîncile, şi încă dintr-o gură ca de femeie. În ce priveşte restul chipului său, avea ochi albaştri, imobili, aspri, puternic apăraţi de sprîncene negre, un ten alb, mai mult bolnăvicios decît curat.

Prin urmare, Camille Desmoulins văzu într-o zi intrînd la el strania figură. Îi fu antipatic în cel mai înalt grad.

Tînărul îi citi din versurile sale şi îi spuse, între alte gînduri cu caracter social, că, de la romani încoace, lumea i se pare goală.

Tînărul era Saint-Just.

Saint-Just coborî încet de pe băncile montagnarzilor şi urcă încet la tribună, cerînd, cu glas domol, moartea...

Discursul pe care îl rosti acest frumos tînăr palid, cu buze de femeie a fost atroce. Să-l releve cine-o vrea, să-l imprime cine-o putea. Noi n-avem curajul s-o facem.

„Regele nu trebuie judecat timp îndelungat, spuse el : *trebuie ucis.*

Trebuie ucis, căci nu există legi după care să fie judecat ; el însuşi le-a distrus.

Trebuie ucis ca un duşman ; numai cetăţenii sînt judecaţi. Pentru a-l judeca pe tiran, ar trebui întîi să-l facem din nou cetăţean.

Trebuie ucis ca un vinovat prins în flagrant delict, cu mîna în sînge ; monarhia este, de altfel, o crimă eternă. Un rege este în afara naturii. Între popor şi rege nu există nici un raport firesc.”

Vorbi astfel timp de o oră, fără să se însufleţească, fără să se înfierbînte, cu un glas de rector, cu gesturi de pedant şi, la sfîrşitul fiecărei fraze, reveneau cuvintele *„Trebuie ucis!”*, care cădeau ca o greutate stranie, producînd în auditori o zguduire asemănătoare celei provocate de căderea cuţitului ghilotinei.

Acest discurs produse o senzaţie extraordinară. Nu rămase un singur judecător care, ascultîndu-l, să nu fi simţit cum răceala oţelului îi pătrunde pînă în fundul sufletului ! Robespierre însuşi se înspăimîntă văzîndu-şi discipolul, elevul, înfingînd atît de puternic, dincolo de cele mai înaintate avanposturi republicane, sîngerosul drapel al revoluţiei.

Din acel moment nu numai că procesul era hotărît, dar şi condamnarea lui Ludovic al XVI-lea era un fapt împlinit.

A încerca să-l salvezi pe rege însemna să te dai pradă morţii.

Lui Danton îi veni ideea să încerce, dar nu avu curajul să o facă. Avusese suficient patriotism să ceară pentru sine numele de asasin, nu avu însă destul stoicism pentru a-l accepta pe cel de trădător.

La 11 decembrie începu procesul.

Cu trei zile înainte, un slujbaş municipal se prezentase la Temple, în fruntea unei delegaţii a Comunei, şi intrase la rege. Le citise apoi prizonierilor o hotărîre prin care se dispunea să le fie luate cuţitele, bricele, foarfecele, bricegele — în sfîrşit toate instrumentele ascuţite care li se iau de obicei condamnaţilor.

Tocmai atunci sosise doamna Cléry, însoţită de o prietenă, să-şi vadă soţul. Ca de obicei, paznicii l-au coborît pe valet în sala de consiliu. Acolo el începu să discute cu soţia sa, care simula a-i relata cu glas tare treburi casnice. Dar, în timp ce ea vorbea tare, prietena îi spunea încet :

— Marţea viitoare regele va fi dus în faţa Convenţiei... Va începe procesul... Regele va putea lua un sfetnic... E lucru sigur...

Regele îi interzisese lui Cléry să-i ascundă ceva. Astfel, oricît de neplăcută era vestea, credinciosul slujitor luă hotărîrea să i-o comunice stăpînului său.

Lui Ludovic al XVI-lea îi rămîneau, aşadar, patru zile să se pună de acord cu regina.

Îi mulţumi lui Cléry pentru credinţa cu care îşi ţinuse cuvîntul.

La 11 decembrie, încă de la cinci dimineaţa, sună alarma generală în tot Parisul. Porţile vechii mînăstiri Temple, se deschiseră şi în curţi intrară trupe de cavalerie şi tunuri.

La ora 9 dimineaţa regele şi moştenitorul urcară să ia micul dejun la regină şi prinţese. Petrecură un ultim ceas împreună, însă sub privirile delegaţilor municipali. După un ceas au fost nevoiţi să se despartă şi, de parcă n-ar fi ştiut nimic despre cele ce vor urma, să-şi închidă durerea în inimă despărţindu-se.

Delfinul chiar nu ştia nimic.

La ora unsprezece, pe cînd regele făcea cu fiul său o lecţie de citire, intrară doi slujbaşi municipali, spunînd că au venit să-l caute pe tînărul Ludovic, spre a-l duce la mama sa. Regele vru să cunoască motivele acestui soi de răpire. Delegaţii se mulţumiră să răspundă că executau ordinele consiliului Comunei.

Regele îşi îmbrăţişă fiul şi îl însărcină pe Cléry să-l conducă la mama sa. Cléry se supuse şi apoi se înapoie.

— Unde l-aţi lăsat pe fiul meu ? întrebă regele.

— În braţele reginei, Sire, răspunse Cléry.

Unul dintre delegaţi reapăru.

— Domnule, îi spuse el lui Ludovic al XVI-lea, cetăţeanul Chambon, primarul Parisului (urmaşul lui Pétion), se află la Consiliu şi va urca curînd.

— Ce doreşte ? întrebă regele.

— Nu ştiu, răspunse funcţionarul municipal.

Şi, ieşi, lăsîndu-l pe rege singur.

Primarul apăru abia după o oră. Era însoţit de noul procuror al Comunei, Chaumette, de secretarul grefier, Coulombeau, şi de Santerre, însoţit el însuşi de aghiotanţii săi.

Regele se ridică.

— Ce doriţi, domnule ? întrebă el adresîndu-se primarului.

— Am venit la dumneavoastră, domnule, răspunse acesta, ca urmare a decretului dat de Convenţie pe care secretarul-grefier vi-l va citi.

Într-adevăr, secretarul-grefier desfăşură o hîrtie şi citi :

Decret dat de Convenţia naţională, care ordonă ca Ludovic Capet...

La acest cuvînt, regele îl întrerupse pe grefier.

— Nu mă numesc Capet, spuse el. E numele unuia dintre strămoşii mei.

Apoi, cum secretarul voia să continue citirea, regele spuse :

— Inutil, domnule, am citit decretul într-un ziar.

Apoi, întorcîndu-se către delegaţi :

— Vă voi urma nu pentru a mă supune Convenţiei, ci pentru că duşmanii mei au puterea în mînă.

— Atunci veniţi, domnule, spuse Chambon.

— Nu cer decît timpul necesar să-mi pun o redingotă peste haină. — Cléry, redingota mea !

Cléry îi dădu redingota pe care o cerea şi care era de culoarea alunei.

Chambon porni primul. Regele îl urmă.

După ce coborî scara, prizonierul privi cu îngrijorare puştile, suliţele şi mai ales călăreţii în

uniformă azurie, a căror formaţie nu o cunoştea. Apoi aruncă o ultimă privire asupra turnului, şi grupul plecă.

Ploua.

Regele era într-o trăsură şi făcu drumul cu un chip liniştit.

Trecînd prin faţa porţilor Saint-Martin şi Saint-Denis întrebă care din cele două este propusă a fi dărîmată.

În pragul Manejului, Santerre îi puse mîna pe umăr şi îl conduse la bară, în acelaşi loc şi pe acelaşi fotoliu unde jurase pe Constituţie.

Toţi deputaţii rămăseseră aşezaţi în momentul intrării regelui. Unul singur se ridică şi îl salută cînd trecu pe dinaintea lui.

Regele, mirat, se întoarse şi îl recunoscu pe Gilbert.

— Bună ziua, domnule Gilbert, spuse el.

Apoi, către Santerre :

— Îl cunoaşteţi pe domnul Gilbert, spuse. Pe vremuri era medicul meu. Nu-i veţi face vreun rău fiindcă m-a salutat, nu-i aşa ?

Începu interogatoriul.

Acolo, prestigiul pe care îl conferă nenorocirea începu să dispară în faţa caracterului public al dezbaterilor. Regele nu numai că răspunse întrebărilor care îi erau adresate, dar, în plus, răspunse prost, ezitînd, ocolind, negînd, cum ar fi putut face doar un avocat de provincie care pledează o cauză privind un zid despărţitor între două proprietăţi.

Lucrurile scoase la lumina zilei nu-i veneau bine bietului rege.

Interogatoriul dură pînă la cinci după-amiază, după care Ludovic al XVI-lea fu condus în sala de conferinţe, unde îşi aşteptă trăsura.

Primarul se apropie de el.

— Vă e foame, domnule ? îl întrebă. Vreţi să mîncaţi ceva ?

— Vă mulţumesc, spuse regele cu un gest de refuz.

Dar aproape imediat, văzînd cum un grenadier scoate o pîine din sacul său şi îi întinde o jumătate procurorului Comunei, Chaumette, el se apropie de acesta şi îl întrebă :

— Sînteţi bun să-mi daţi o bucăţică din pîinea dumneavoastră, domnule ?

Deoarece vorbise încet, Chaumette se dădu înapoi.

— Vorbiţi cu glas tare, domnule ! spuse el.

— Oh ! Pot vorbi cu glas tare, reluă regele cu un zîmbet trist. Cer o bucată de pîine.

— Cu plăcere, răspunse Chaumette.

Şi, întinzîndu-i pîinea, spuse :

— Poftim, tăiaţi ! E o masă de spartan. Dacă aş avea o ceapă, v-aş da jumătate.

Coborîră în curte.

La vederea regelui, mulţimea începu refrenul Marsiliezei, apăsînd energic asupra versului :

Porniţi ! ş-un sînge spurcat în cale vi-l vărsaţi !

Ludovic al XVI-lea păli uşor şi se urcă în trăsură.

Acolo începu să mănînce, dar numai coaja pîinii. Miezul îi rămase în mînă şi nu ştia ce să facă cu el. Substitutul procurorului Comunei i-l luă din mînă şi îl aruncă peste portieră.

— Ah ! Nu e bine să azvîrli astfel pîinea, mai ales într-un moment în care e atît de rară ! spuse el.

— Şi de unde ştiţi că e rară ? întrebă Chaumette. În orice caz, dumneavoastră nu-i duceţi lipsa !

— Ştiu că pîinea e rară, deoarece aceea care mi se dă miroase puţin a pămînt.

Se lăsă tăcere. Chaumette, în fundul trăsurii, nu scotea o vorbă.

— Ce aveţi, domnule ? întrebă regele. Sînteţi palid la faţă !

— Într-adevăr, răspunse Chaumette, nu mă simt bine.

— Poate din cauza legănatului trăsurii care merge la pas ? întrebă regele.

— În adevăr, e posibil.

— Aţi fost pe mare ?

— Am făcut războiul cu La Motte-Picquet.

— Oh ! spuse regele. Era un viteaz.

Şi, la rîndul său, păstră tăcere.

La ce visa ? La minunata sa marină, victorioasă în India ; la portul său Cherbourg, cucerit din ghearele Oceanului ; la splendida sa uniformă roşie cu fir de aur, atît de diferită de haina cu care era îmbrăcat în acest moment ; la tunurile care bubuiau de bucurie cînd trecea el, în zilele măreţiei sale ?

Era departe de toate astea, sărmanul Ludovic al XVI-lea, zgîlţîit în această trăsură mizeră care mergea la pas, croindu-şi drum prin mulţimea care se înghesuia să-l vadă. Mare dezgustătoare şi agitată, al cărei flux urca din canalele de scurgere ale Parisului. Clipind din ochi în plină zi, cu barba sa lungă şi rară, de un blond spălăcit, şi cu obrajii supţi atîrnînd pe gîtul încreţit, îmbrăcat cu o haină cenuşie şi o redingotă de culoarea alunei, şi spunînd, cu acea memorie automată a copiilor şi a Bourbonilor : „Ah ! iată strada cutare — şi apoi strada cutare — şi strada cutare.”

Ajuns la poarta Orléans, spuse :

— Ah ! Iată strada Orléans.

— Spuneţi strada Egalité, i se răspunse.

— Ah ! da, spuse el, din cauza domnului...

Nu-şi termină fraza şi recăzu în tăcere, şi, de la strada Egalité pînă la Temple, nu mai rosti nici un cuvînt.

Capitolul 79
LEGENDA REGELUI MARTIR

Ajuns înapoi, prima grijă a regelui fu să ceară să fie condus la familia sa. I se răspunse că nu existau dispoziţii în această direcţie.

Ludovic înţelese că, la fel ca orice condamnat căruia i se face un proces de moarte, era ţinut în izolare.

— Preveniţi cel puţin familia mea că m-am înapoiat, spuse el.

Apoi, fără să dea atenţie celor patru delegaţi municipali care îl înconjurau, îşi începu obişnuita lectură.

Regele mai avea o speranţă : că la ora cinei familia va urca la el. Dar aşteptă în zadar : nu veni nimeni.

— Bănuiesc totuşi, zise, că fiul meu va petrece noaptea cu mine, de vreme ce lucrurile sale sînt aici.

Nu i se răspunse la această întrebare, aşa cum nu i se răspunsese nici la celelalte.

— Hai atunci să ne culcăm, spuse regele.

Cléry îl dezbrăcă ca de obicei.

Între timp, după o deliberare furtunoasă care urmă plecării regelui, Convenţia aprobă ca acesta să fie asistat de un consilier.

A doua zi, patru membri ai Convenţiei, numiţi împuterniciţi în acest scop, se duseră să-l întrebe pe acuzat cine este consilierul ales de el.

— Domnul Target, răspunse el.

Delegaţii se retraseră şi îl informară pe domnul Target de onoarea ce i-o făcea regele.

Lucru nemaiauzit ! Acestui om — om de mare valoare, fost membru al Constituantei, unul dintre cei care participaseră activ la redactarea Constituţiei — acestui om îi fu frică.

Refuză în chip laş, pălind de teamă în faţa secolului său, pentru a roşi de ruşine în faţa posterităţii.

Dar, chiar a doua zi după ce regele compăruse, preşedintele Convenţiei primi această scrisoare :

Cetăţene preşedinte,

Nu ştiu dacă Convenţia îi va da lui Ludovic al XVI-lea un consilier pentru a-l apăra, şi dacă ea îl va lăsa să şi-l aleagă. În caz afirmativ, doresc ca Ludovic al XVI-lea să ştie că, dacă mă va alege pentru această funcţie, sînt gata s-o împlinesc. Nu vă cer să comunicaţi oferta mea Convenţiei, căci e departe de mine să mă cred un personaj atît de important încît această înaltă instituţie să se ocupe de mine. Am fost însă chemat de două ori în calitate de consilier de cel care a fost stăpînul meu, în vremea cînd această funcţie era rîvnită de toată lumea. Îi datorez acelaşi serviciu cînd e vorba de o funcţie pe care nenumăraţi oameni o socot primejdioasă.

Dacă aş fi cunoscut vreun mijloc să-i comunic hotărîrea mea, nu mi-aş fi luat libertatea să mă adresez dumneavoastră.

M-am gîndit că, prin locul pe care îl ocupaţi, aveţi mai mult ca oricine posibilitatea să faceţi să-i ajungă această propunere.

Sînt cu respect, etc. etc.

MALESHERBES

Alte două cereri sosite în acelaşi timp, una de la un avocat din Troyes, domnul Sourdat, cealaltă din partea doamnei Olympe de Gouges, ciudată improvizatoare din sud care îşi dicta comediile fiindcă, se spunea, nu ştia să scrie.

Olympe de Gouges se făcuse avocatul femeilor. Voia să li se dea aceleaşi drepturi ca şi bărbaţilor. „De

ce să nu se urce şi femeile la tribună ? spunea ea. Doar se urcă la fel ca şi bărbaţii pe eşafod !”

Într-adevăr, biata făptură se urcă pe eşafod.

În ce-l priveşte pe domnul Malesherbes, era acelaşi Lamoignon de Malesherbes, care fusese ministru împreună cu Targot şi căzuse odată cu el. Era un om mic de statură, de vreo şaptezeci de ani, născut de felul său ne- îndemînatic şi distrat, rotofei, vulgar „adevărată figură de farmacist”, zice Michelet, şi în care erai departe să bănui un eroism de tipul antic.

În faţa Convenţiei nu îl numi pe rege altfel decît *Sire*.

— Cine te face atît de îndrăzneţ să vorbeşti astfel în faţa noastră ? îl întrebă un deputat.

— Dispreţul faţă de moarte, răspunse cu simplitate Malesherbes.

În lipsa lui Target, regele îi luă pe Malesherbes şi Tronchet. Aceştia, sub presiunea timpului scurt, şi-l alăturară pe avocatul Desèze.

La 14 decembrie, Ludovic fu anunţat că are permisiunea să comunice cu apărătorii săi şi că va primi chiar în acea zi vizita domnului de Malesherbes.

Văzîndu-l venind spre el, cu o simplitate sublimă, pe acest bătrîn de şaptezeci de ani, inima regelui se umplu de bucurie, braţele i se deschiseră şi regele zise, podidit de lacrimi :

— Veniţi, scumpe domn de Malesherbes, veniţi şi mă îmbrăţişaţi !

Apoi, după ce îl strînse cu afecţiune la piept, continuă :

— Ştiu cu cine am de-a face. Mă aştept la moarte şi sînt pregătit să o primesc. Aşa cum mă vedeţi în acest moment, ei bine, la fel de liniştit voi merge la eşafod !

În ziua de 16, o delegaţie se prezentă la Temple. Ea era alcătuită din patru membri ai Convenţiei : Valazé, Cochon, Grandpré şi Duprat.

Fuseseră numiţi douăzeci şi unu de deputaţi pentru a examina procesul regelui ; cei patru făceau parte din această comisie. Ei îi aduceau regelui actul de acuzare şi diferite alte piese legate de procesul său.

Ziua întreagă trecu cu verificarea acestor documente. Fiecare act era citit de secretar. După lectură, Valazé întreba : „Aveţi cunoştinţă ?”... Regele răspundea da sau nu, şi totul era zis.

Cîteva zile mai tîrziu, aceiaşi delegaţi reveniră şi îi citiră regelui alte cincizeci şi unu de acte, pe care le semnă şi le parafă ca şi pe cele precedente.

În total o sută cincizeci şi opt de acte, de pe care îi lăsaseră copii.

În ziua de 25, la ora unsprezece seara, regele se aşeză să îşi scrie testamentul. Acest document este atît de cunoscut încît, oricît de emoţionant ar fi, nu-l vom consemna aici.

Ziua de 26 sosi şi îl găsi pe rege pregătit de orice, chiar şi pentru moarte.

Îşi făcuse testamentul în ajun. Îi era teamă, nu se ştie de ce, că va fi asasinat cînd se va duce, a doua zi, la Convenţie.

Regina era informată că regele se va duce pentru a doua oară la Adunare. Mişcarea trupelor, zgomotul tobelor ar fi speriat-o peste măsură dacă Cléry n-ar fi găsit mijlocul să-i aducă la cunoştinţă cauza.

La ora zece dimineaţa, Ludovic al XVI-lea plecă sub supravegherea lui Chambon şi Santerre.

Ajunşi la Convenţie, regele fu nevoit să aştepte o oră ; poporul se răzbuna pentru faptul că cinci sute de ani fusese nevoit să facă anticameră la Luvru, la Tuileries şi la Versailles.

Avea loc o discuţie la care regele nu putea asista : era vorba despre o cheie predată de el, în ziua de 12, lui Cléry, şi care fusese luată din mîinile valetului. Cineva avusese ideea s-o încerce la dulapul de fier din Tuileries, şi cheia se potrivise.

Această cheie îi fusese arătată regelui.

— N-o recunosc, răspunse el.

După toate probabilităţile, o forjase el însuşi.

În asemenea amănunte, regele era cu totul lipsit de măreţie.

Odată discuţia încheiată, preşedintele anunţă Adunarea că acuzatul şi apărătorii săi erau gata să apară la bară.

Regele intră, însoţit de Malesherbes, de Tronchet şi de Desèze.

— Ludovic, spuse preşedintele, Convenţia a hotărît să fiţi audiat astăzi.

— Consilierul meu vă va citi apărarea mea, răspunse regele.

Se lăsă o tăcere profundă. Întreaga Adunare înţelegea că i se puteau lăsa cîteva ore acestui rege căruia i se sfărîma sceptrul, acestui om căruia i se reteza viaţa.

Apoi, poate că această Adunare, care număra cîţiva membri care dăduseră dovadă de un spirit superior, se aştepta să vadă ţîşnind o mare discuţie ; gata să se culce în mormîntul său însîngerat, drapată în giulgiu, poate că regalitatea se va înălţa deodată, va apărea cu măreţia celor aflaţi pe moarte şi va spune unul dintre acele cuvinte pe care istoria le înregistrează şi secolele le repetă.

Dar n-a fost aşa : discursul avocatului Desèze a fost un veritabil discurs de avocat.

Desèze a fost chiţibuşar cînd ar fi trebuit să fie captivant. Nu era necesar să fie concis, ci poetic. Trebuia să se adreseze inimii şi nu raţiunii.

Dar poate că, după încheierea acestui discurs searbăd, va lua cuvîntul Ludovic al XVI-lea, şi, fiindcă a consimţit să se apere, se va apăra ca un rege, demn, cu măreţie, cu nobleţe.

„Domnilor, spuse el, vi s-au expus mijloacele mele de apărare. Nu vi le voi repeta vorbindu-vă,

poate, pentru ultima oară. Vă declar că conştiinţa mea nu-mi impută nimic şi că apărătorii mei nu v-au spus decît adevărul.

Nu m-am temut niciodată de examinarea publică a comportării mele. Dar mi s-a sfîşiat inima cînd am găsit în actul de acuzare învinuirea că aş fi vrut să vărs sîn- gele poporului şi, mai ales, că îmi sînt atribuite nenorocirile din ziua de 10 august.

Mărturisesc că nenumăratele dovezi de dragoste pe care le-am dat întotdeauna poporului şi felul în care m-am purtat mi se pare că ar trebui să dovedească că nu mă temeam să mă expun pentru a-i cruţa sîngele şi că, astfel, ar trebui pentru totdeauna îndepărtată de mine o asemenea învinuire.”

Înţelegeţi cum urmaşul a şaizeci de regi, nepotul sfîntului Ludovic, al lui Henric al IV-lea şi al lui Ludovic al XV-lea, nu găsi decît acest răspuns de dat acuzatorilor săi ?

Dar cu cît acuzaţia era mai nedreaptă, din punctul dumneavoastră de vedere, Sire, cu atît indignarea trebuie să vă facă mai elocvent. Ar fi trebuit să lăsaţi ceva posterităţii, chiar dacă n-ar fi fost decît un cumplit blestem adresat călăilor dumneavoastră.

Mirată, Convenţia întrebă :

— N-aveţi nimic de adăugat în apărarea dumneavoastră ?

— Nu, răspunse regele.

— Puteţi să vă retrageţi.

Ludovic se retrase.

Fu condus într-una din sălile alăturate Adunării. Acolo, îl luă în braţe pe domnul Desèze şi-l strînse la piept.

La cinci după-amiază se înapoie la Temple.

Peste o oră, cei trei apărători intrară la el, în momentul cînd se ridica de la masă. Le oferi nişte răcoritoare. Numai domnul Desèze acceptă.

Sosi şi ziua de 1 ianuarie 1793.

Ţinut în cea mai strictă izolare, Ludovic nu mai avea decît un servitor pe lîngă el.

Se gîndea cu tristeţe la singurătatea sa într-o asemenea zi, cînd Cléry se apropie de patul său.

— Sire, spuse valetul încet, vă cer permisiunea să vă prezint urările mele cele mai fierbinţi pentru sfîrşitul nenorocirilor dumneavoastră.

— Vă accept urările, Cléry, spuse regele întinzîndu-i mîna.

Cléry luă mîna care-i era întinsă, o sărută şi o acoperi de lacrimi, apoi îi ajută pe stăpînul său să se îmbrace.

În acel moment, intrară delegaţii municipali.

Ludovic îi privi unul după altul şi, văzînd obrazul unuia care vădea un pic de milă, se apropie de el :

— Oh ! domnule, spuse el, făceţi-mi un mare serviciu !

— Care ? întrebă acesta.

— Vă rog, duceţi-vă din partea mea să aflaţi veşti de la familia mea şi prezentaţi-i în numele meu urări pentru anul care începe.

— Mă duc, spuse acesta vizibil înduioşat.

— Mulţumesc, spuse Ludovic al XVI-iea.

— Dar, îi spuse lui Cléry un alt delegat al municipalităţii, de ce nu cere prizonierul să-şi vadă familia ? Acum, cînd interogatoriile sînt terminate, sînt sigur că n-ar întîmpina nici o piedică.

— Cui ar trebui să i se adreseze pentru asta ? întrebă Cléry.

— Convenţiei.

Puţin mai tîrziu se întoarse delegatul care fusese la regină.

— Domnule, zise el, familia vă mulţumeşte pentru urări şi vi le transmite pe ale sale.

Regele zîmbi cu tristeţe.

— Ce zi de an nou ! spuse el.

Seara, Cléry îi comunică regelui ceea ce îi spuse delegatul municipal.

Regele chibzui o clipă şi păru să şovăie.

— Nu, spuse el, peste cîteva zile nu-mi vor mai refuza această consolare : trebuie să aştept.

În ziua de 16 trebuia să aibă loc pronunţarea sentinţei.

Domnul Malesherbes rămase destul de multă vreme cu regele în timpul dimineţii. Spre ora prînzului ieşi, spunînd că va reveni să-l informeze despre apelul nominal, de îndată ce acest apel nominal va fi terminat.

Votul trebuia să răspundă la trei întrebări îngrozitor de simple :

1. Este vinovat Ludovic ?

2. Se va recurge la judecata poporului după judecata Convenţiei ?

3. Care va fi pedeapsa ?

În plus, pentru ca posteritatea să ştie că dacă nu se vota *fără ură* se vota cel puţin *fără teamă*, trebuia ca votul să fie deschis.

Un girondin, numit Birotteau, ceru ca fiecare să urce la tribună şi să spună sus şi tare hotărîrea sa.

Un montagnard, Léonard Bourdon, merse mai departe : făcu să se decreteze că voturile vor fi semnate.

În cele din urmă, un om de dreapta, Rouyer, ceru ca listele să-i menţioneze pe cei care absentau motivat, iar numele celor ce absentau nemotivat să fie trimise departamentelor.

Atunci începu această importantă şi îngrozitoare şedinţă, care avea să dureze şaptezeci şi două de ore.

Sala avea un aspect foarte ciudat în raport cu ceea ce urma să se întîmple. Ceea ce urma să se întîmple era trist, sumbru, lugubru : aspectul sălii nu dădea nici o idee despre dramă.

Fundul sălii fusese transformat în loji, unde cele mai frumoase femei din Paris, în toaletele lor de iarnă, acoperite de catifele şi blănuri, mîncau portocale şi serveau îngheţate. Bărbaţii se duceau să le salute, stăteau de vorbă cu ele, se înapoiau la locurile lor, schimbau semne. S-ar fi spus că se găseau la un spectacol în Italia.

Îndeosebi grupul Muntelui se remarca prin eleganţa sa. Milionarii ocupau locuri printre montagnarzi : ducele de Orléans, Lepeletier de Saint-Fargeau, Hérault de Séchelles, Anarchasis Cloot, marchizul de Chateauneuf. Toţi aceşti domni aveau tribune rezervate pentru amantele lor. Ele soseau împopoţonate cu panglici tricolore, cu invitaţii personale sau cu scrisori de recomandare pentru aprozi, care aveau sarcina de a deschide lojile.

Tribunele din partea de sus erau deschise poporului, care nu le goli timp de trei zile. Se bea acolo ca în locurile de fumat, se mînca acolo ca în restaurante, se perora ca în cluburi.

La prima întrebare : *Este vinovat Ludovic ?* şase sute optzeci şi trei de voci răspunseră : *Da.*

La cea de-a doua întrebare : *Se va recurge la judecata poporului după judecata Convenţiei ?* două sute optzeci şi unu de delegaţi votară pentru a se face apel la popor ; patru sute douăzeci şi trei votară contra.

Apoi urmă a treia întrebare, întrebare gravă, întrebarea supremă : *Care va fi pedeapsa ?*

Cînd se ajunse aici era ora opt seara din cea de-a treia zi de ianuarie, tristă, ploioasă şi rece. Lumea era plictisită, nerăbdătoare, obosită : puterea umană, la actori ca şi la spectatori, cedă după patruzeci şi cinci de ore de şedinţă fără întrerupere.

Fiecare deputat se urca la tribună şi pronunţa una din cele patru sentinţe : întemniţare — deportare — moarte cu suspendare, sau apel la popor — moartea.

Toate mărturiile de aprobare sau dezaprobare fuseseră interzise, şi totuşi, cînd tribunele populare auzeau altceva decît cuvîntul *Moarte !* murmurau.

Cu toate acestea, odată acest cuvînt fu urmat de murmure, de huiduieli şi fluierături : se întîmplă atunci cînd Philippe-Egalité se urcă la tribună şi spuse :

„Preocupat doar de datoria mea, convins că toţi cei care au atentat sau vor atenta în continuare la suveranitatea poporului merită moartea, votez pentru moarte.”

În mijlocul acestei acţiuni îngrozitoare, Duchâtel, un deputat bolnav, fu adus la cererea sa la Convenţie îmbrăcat în halat şi avînd pe cap boneta de noapte. Venea să voteze pentru exilare, vot ce a fost admis fiindcă cerea indulgenţa.

Vergniaud era cel care prezidase Adunarea în ziua de 10 august şi mai era preşedinte şi la 19 ianuarie. După ce proclamase decăderea din drepturi a regelui, urma să-i proclame moartea.

„Cetăţeni, spuse el, aţi împlinit un mare act de dreptate. Sper că omenia vă va obliga să păstraţi cea mai evlavioasă tăcere. Cînd justiţia a vorbit, omenia trebuie să se facă auzită la rîndul ei.”

Şi citi rezultatul scrutinului.

Din şapte sute unu votanţi, trei sute treizeci şi patru votaseră pentru exilare sau închisoare, şi trei sute optzeci şi şapte pentru moarte — unii fără suspendare, ceilalţi cu suspendare.

Existau aşadar cincizeci şi trei de voturi în plus pentru moarte decît pentru exilare.

Numai că, scăzînd din aceste cincizeci şi trei de voturi cele patruzeci şi şase de voturi care votaseră pentru moarte cu suspendare, rămîneau pentru moartea imediată doar o majoritate de şapte voturi.

„Cetăţeni, spuse Vergniaud cu tonul unei profunde dureri, declar în numele Convenţiei că

pedeapsa pe care o pronunţă împotriva lui Ludovic Capet este moartea.”

Moartea a fost votată în seara de sîmbătă 19, dar abia duminică 20, la trei dimineaţa, Vergniaud pronunţă sentinţa.

În acest timp Ludovic al XVI-lea, lipsit de orice comunicare cu exteriorul, ştia că i se hotăra soarta şi, singur, departe de soţia şi copiii săi, punea viaţa şi moartea sa în mîinile lui Dumnezeu cu o desăvîrşită nepăsare, cel puţin în aparenţă.

Duminică 20 ianuarie, la şase dimineaţa, domnul de Malesherbes intră la rege. Ludovic era sculat de mult.

Zgomotul pe care-l făcu apărătorul său întrînd îl trezi din visare.

— Ei bine ? îl întrebă el zărindu-l.

Domnul de Malesherbes nu îndrăzni să răspundă, dar după expresia de deznădejde a feţei apărătorului său prizonierul putu să vadă că totul se sfîrşise.

— Moarte ! spuse Ludovic. Eram sigur.

Atunci deschise braţele şi-l trase la piept pe domnul de Malesherbes care plîngea.

Spre ora două, Consiliul executiv se prezentă pentru a face cunoscută prizonierului sentinţa.

În frunte erau Garat, ministrul Justiţiei, Lebrun, ministrul Afacerilor străine, Grouvelle, secretarul Consiliului, preşedintele şi procurorul delegat al departamentului, primarul şi procurorul Comunei, preşedintele şi acuzatorul public al Tribunalului criminal.

Santerre o luă înaintea tuturor.

— Anunţaţi Consiliul executiv, spuse el lui Cléry.

Cléry se pregătea să se supună, dar regele, care auzise un mare zgomot, îl cruţă de această osteneală : uşa se deschise şi el apăru în coridor.

Atunci Garat, cu pălăria pe cap, luă cuvîntul şi spuse :

— Ludovic, Convenţia naţională a însărcinat Consiliul executiv provizoriu să vă aducă la cunoştinţă decretele din 15, 16, 18, 19 şi 20 ianuarie. Secretarul Consiliului le va da citire.

După care Grouvelle desfăşură documentul şi citi cu tremur în glas :

Articolul I

Convenţia naţională declară că Ludovic Capet, ultimul rege al francezilor, este vinovat de conspiraţie împotriva libertăţii naţiunii şi de atentat împotriva siguranţei generale a statului.

Articolul II

Convenţia naţională declară nul actul lui Ludovic Capet condamnat la moarte.

Articolul III

Convenţia naţională declară nul actul lui Ludovic Capet adus la bară de apărătorii săi, prin care face apel la naţiune împotriva sentinţei dată de Convenţia naţională.

Articolul IV

Consiliul executiv provizoriu va notifica în aceeaşi zi prezentul decret lui Ludovic Capet şi va lua măsurile de poliţie şi de siguranţă necesare pentru a asigura executarea lui în douăzeci şi patru de ore de la notificare, şi va raporta Convenţiei naţionale de îndată ce va fi executat.

În timpul citirii decretului obrazul regelui rămase cu desăvîrşire calm. Doar chipul său arăta două sentimente cu totul deosebite : la cuvintele *vinovat de conspiraţie*, un zîmbet de dispreţ trecu peste buzele sale; iar la cuvintele *va fi condamnat la moarte*, o

privire care părea că-l pune pe condamnat în legătură cu Dumnezeu se ridică spre cer. Odată lectura terminată, regele făcu un pas spre Grouvelle, luă decretul din mîinile lui, îl împături în portofelul său şi scoase o altă hîrtie, pe care o prezentă ministrului Garat, spunînd :

— Domnule ministru al Justiţiei, vă rog să remiteţi pe dată această scrisoare Convenţiei naţionale.

Şi cum ministrul părea că ezită, regele adăugă :

— Am să v-o citesc eu.

Şi citi scrisoarea de mai jos, cu un glas care contrasta cu cel al lui Grouvelle.

Cer un răgaz de trei zile pentru a mă pregăti să apar în faţa lui Dumnezeu. Cer pentru aceasta încuviinţarea de a mă vedea nestînjenit cu persoana pe care o voi indica delegaţilor Comunei, şi ca această persoană să fie la adăpost de orice temere şi de orice îngrijorare pentru actul de caritate pe care îl va împlini pe lîngă mine.

Cer să fiu eliberat de supravegherea permanentă pe care Consiliul general a stabilit-o de cîteva zile.

În acest răstimp, cer dreptul de a-mi vedea familia cînd o voi cere şi fără martori. Aş dori mult ca Convenţia naţională să se ocupe neîntîrziat de soarta familiei mele, îngăduindu-i să se retragă liber unde va crede de cuviinţă.

Recomand generozităţii naţiunii toate persoanele care mi-au fost apropiate : mulţi dintre aceştia şi-au cheltuit toată averea în funcţia lor şi, nemaiavînd indemnizaţii, se află probabil la mare strîmtoare. Printre cei ce primeau subsidii se aflau mulţi bătrîni, femei şi copii, care nu aveau alt mijloc de trai.

Întocmit în turnul Temple, la 20 ianuarie 1793

LUDOVIC

Garat luă scrisoarea.

— Domnule, spuse el, această scrisoare va fi predată de îndată Convenţiei.

Atunci regele deschise din nou portofelul şi scoase un mic pătrat de hîrtie.

— Dacă Convenţia îmi aprobă cererea în privinţa persoanei pe care doresc s-o văd, iată adresa sa.

Într-adevăr, hîrtia cu scrisul doamnei Elisabeth purta următoarea adresă :

Domnul Edgeworth de Firmont, strada Bac nr. 483

Apoi, nemaiavînd nimic să spună sau să asculte, regele făcu un pas înapoi, ca pe timpul în care, dînd o audienţă, indica prin această mişcare că audienţa s-a terminat.

Miniştrii şi cei care îi însoţeau ieşiră.

— Cléry, spuse regele adresîndu-se valetului, care, simţind că i se taie picioarele, se sprijinea de zid, Cléry, cereţi-mi prînzul.

Supunîndu-se ordinului dat de rege, Cléry trecu în sufragerie. Acolo găsi doi slujbaşi municipali care îi citiră o hotărîre prin care regelui îi era interzis să se folosească de cuţit sau de furculiţă. Un singur cuţit trebuia să-i fie încredinţat lui Cléry pentru a tăia pîinea şi carnea stăpînului său, în prezenta a doi delegaţi.

Hotărîrea fu repetată regelui, Cléry nevrînd să preia sarcina unei asemenea comunicări.

Regele rupse pîinea cu degetele şi îşi tăie carnea cu lingura. Împotriva obişnuinţei, mîncă puţin. Dejunul nu durǎ decît cîteva minute.

La ora şase fu anunţat ministrul Justiţiei.

Regele se ridică să-l primească.

— Domnule, spuse Garat, am dus scrisoarea dumneavoastră la Convenţie şi am fost însărcinat să vă notific următorul răspuns :

Ludovic este liber să cheme preotul pe care îl doreşte şi să îşi vadă familia în chip liber şi fără martori.

Naţiunea, totdeauna dreaptă şi mărinimoasă, se va ocupa de soarta familiei sale.

Creditorilor casei regale li se vor acorda despăgubirile cuvenite.

Convenţia a trecut la ordinea de zi problema suspendării.

Regele făcu o mişcare din cap şi ministrul se retrase.

— Cetăţene ministru, îl întrebară pe Garat delegaţii municipali de serviciu, cum va putea Ludovic să-şi vadă familia ?

— Desigur, în particular, răspunse Garat.

— Imposibil ! Prin hotărîrea Comunei nu trebuie să-l pierdem din ochi nici ziua nici noaptea.

Într-adevăr lucrul era stînjenitor. Totuşi, căzură de acord în totul, hotărînd că regele îşi va primi familia în sufragerie, astfel încît să poată fi văzut prin geamlîcul despărţitor — dar că se va închide uşa, ca să nu fie auzit.

În acest timp regele îi spuse lui Cléry :

— Vedeţi dacă ministrul Justiţiei mai e aici şi rechemaţi-l.

După o clipă ministrul reveni.

— Domnule, îi spuse regele, am uitat să vă întreb dacă a fost găsit domnul Edgeworth de Firmont şi cînd l-aş putea vedea.

— L-am adus cu mine în trăsură, spuse Garat. Se află în sala de Consiliu şi va urca îndată.

Într-adevăr, în momentul cînd ministrul Justiţiei pronunţa aceste cuvinte, domnul de Firmont apărea în cadrul uşii.

Capitolul 80
ZIUA DE 21 IANUARIE

Domnul Edgeworth de Firmont era confesorul doamnei Elisabeth. Trecuseră aproape şase săptămîni de cînd, prevăzînd condamnarea, regele ceruse sorei sale să-l povăţuiască în privinţa alegerii preotului care urma să-i însoţească ultimele clipe. Plîngînd, Madame Elisabeth îşi sfătui fratele să se oprească asupra abatelui de Firmont.

Acest demn eclesiast, englez de origine, scăpase masacrelor din septembrie şi se retrăsese la Choisy-le-Roi sub numele de Essex. Doamna Elisabeth îi cunoştea al doilea domiciliu şi, prevenindu-l la Choisy, spera că în momentul condamnării regelui abatele se va afla la Paris.

Nu se înşelase.

Cum am spus, abatele Edgeworth acceptase misiunea cu o bucurie resemnată.

Regele îl pofti în cabinetul său şi se închise cu el.

La ora nouă, uşile se deschiseră cu mare zgomot şi intră Santerre, însoţit de şapte sau opt delegaţi municipali şi de zece jandarmi, pe care îi alinie pe două rînduri.

Auzind zarva, regele ieşi fără să mai aştepte să se bată la uşă.

— Aţi venit să mă luaţi ? întrebă el.

— Da, domnule.

— Vă solicit un minut.

Şi se întoarse în cameră, închizînd uşa.

— De astă dată totul s-a terminat, părinte, spuse el aruncîndu-se la genunchii abatelui de Firmont. Daţi-mi ultima binecuvîntare şi rugaţi-vă lui Dumnezeu să mă susţină pînă la capăt!

După ce i se dădu binecuvîntarea regele se ridică şi, deschizînd uşa cabinetului, se îndreptă spre jandarmii care se aflau în mijlocul dormitorului.

Toţi aveau pălăriile pe cap.

— Pălăria mea, Cléry, spuse regele.

Plîngînd, Cléry se grăbi să se conformeze.

— E vreun membru al Comunei printre dumneavoastră ? întrebă Ludovic al XVI-lea... Cred că dumneavoastră ?

Şi se adresă unui delegat numit Jacques Roux, preot, care depusese jurămîntul pe Constituţie.

— Ce doriţi de la mine ? spuse acesta.

Regele îşi scoase testamentul din buzunar.

— Vă rog să remiteţi acest document reginei... soţiei mele.

— N-am venit aici să-ţi facem comisioane, ci doar să te ducem la eşafod, răspunse Jacques Roux.

Regele primi ofensa fără replică şi se întoarse spre un alt delegat, pe nume Gobeau :

— Şi dumneavoastră, domnule, mă veţi refuza ?

Şi cum Gobeau părea să şovăie, regele spuse :

— Oh! e testamentul meu. Puteţi să-l citiţi. Sînt şi unele dispoziţii pe care doresc să le cunoască şi Comuna.

Delegatul municipal luă hîrtia.

— Să mergem, domnilor ! spuse el.

Au fost ultimele cuvinte pe care le rosti regele în apartamentul său.

Ludovic traversă pe jos prima curte. La intrare se găsea o trăsură de piaţă vopsită în verde. Doi jandarmi îi ţineau portiera deschisă. La apropierea condamnatului urcă mai întîi unul dintre ei şi se aşeză pe bancheta din faţă. Apoi urcă regele şi îi făcu semn domnului Edgeworth să se aşeze lîngă el în fundul trăsurii. Celălalt jandarm luă loc ultimul şi închise portiera.

La ora nouă şi un sfert cortegiul se puse în mişcare.

Trăsura ajunse pe bulevard. Străzile erau aproape pustii, prăvăliile pe jumătate închise, nimeni pe la porţi sau ferestre.

O decizie a Comunei interzicea oricărui cetăţean care nu făcea parte din miliţia înarmată să traverseze străzile care dădeau spre bulevard, sau să se arate la ferestre la trecerea cortegiului.

Un cer noros şi apăsător nu lăsa de altfel să se vadă decît o pădure de suliţe în mijlocul cărora străluceau doar cîteva baionete. În faţa trăsurii mergeau călăreţii, şi în faţa călăreţilor nenumărate tobe.

Regele ar fi vrut să vorbească cu confesorul său, dar nu putea din cauza zgomotului. Abatele de Firmont îi întinse breviarul, şi el începu să citească.

La capătul a două ore şi zece minute trăsura se opri. Ajunsese la destinaţie.

Îndată ce simţi că trăsura s-a oprit, regele se aplecă spre urechea preotului şi zise :

— Iată-ne ajunşi la capăt, domnule, dacă nu mă înşel.

Domnul de Firmont păstră tăcere.

Unul din cei trei fraţi Samson, cunoscuţii călăi ai Parisului, deschise portiera în aceeaşi clipă.

Atunci regele, punînd mîna pe genunchiul abatelui de Firmont, spuse cu un ton de stăpîn :

— Domnilor, vi-l recomand pe domnul de lîngă mine... Aveţi grije ca după moartea mea să nu i se aducă nici o jignire. Pe dumneavoastră vă însărcinez să vegheaţi la asta.

În acest timp se apropiaseră şi ceilalţi doi călăi.

— Da, da, răspunse unul dintre ei, vom avea grijă. Lăsaţi-ne să ne facem treaba.

Ludovic coborî.

Ajutoarele călăului îl înconjurară şi voiră să-i scoată haina, dar regele îi respinse cu dispreţ şi începu să se dezbrace singur.

Ludovic rămase o clipă izolat în cercul ce-l făcuse în jurul său, aruncîndu-şi pălăria pe jos, scoţîndu-şi haina, desfăcîndu-şi cravata. Atunci însă călăii se apropiară de el. Unul ţinea o frînghie în mînă.

— Ce vreţi ? întrebă regele.

— Să vă legăm, răspunse gîdele care ţinea frînghia.

— Oh ! aşa ceva nu voi accepta niciodată, exclamă regele. Vă rog să renunţaţi... Executaţi ce vi s-a ordonat, dar nu mă veţi lega ! Nu, nu, niciodată !

Executorii ridicară glasul. O luptă corp la corp era pe cale să înceapă, cînd unul din cei trei fraţi Samson, mişcat de compătimire, dar obligat totuşi să execute îngrozitoarea sarcină, se apropie şi zise cu un ton respectuos :

— *Sire*, cu această batistă...

Regele îşi privi confesorul.

Acesta făcu un efort să vorbească.

— Sire, va fi o asemănare în plus între Majestatea Voastră şi Dumnezeu — care vă va răsplăti !

— Faceţi ce vreţi, spuse regele, voi bea potirul pînă la fund.

Treptele eşafodului erau înalte şi alunecoase. Le urcă sprijinit de un preot. Ajuns pe ultima treaptă, regele se eliberă, pentru a spune aşa, din mîinile confesorului său şi alergă la celălalt capăt al platformei.

Era foarte roşu şi nu păruse niciodată atît de vioi şi de însufleţit.

Tobele băteau. Regele le impuse linişte din privire.

Apoi, cu glas ferm, rosti următoarele cuvinte :

— Mor nevinovat de toate crimele ce mi se impută, îi iert pe cei răspunzători de moartea mea şi îl rog pe Dumnezeu ca sîngele pe care îl veţi vărsa să nu cadă niciodată asupra Franţei !...

— Bateţi tobele ! spuse o voce, despre care s-a crezut multă vreme că a fost a lui Santerre şi care, de fapt, era a domnului de Beaufrancet, conte d'Oyat, fiu nelegitim al lui Ludovic al XV-lea şi al curtezanei Morphise. — Era unchiul natural al condamnatului.

Tobele răpăiră.

Regele bătu din picior.

— Încetaţi! strigă el cu o inflexiune înspăimîntătoare a glasului. Mai am de vorbit.

Dar tobele duruiau mai departe.

— Făceţi-vă datoria, urlau suliţaşii care înconjurau eşafodul, adresîndu-se executorilor.

Aceştia se aruncară asupra regelui, dar el se întoarse cu pasul domol spre cuţitul ghilotinei, aruncînd o privire asupra acestui fier tăiat oblic pe care el însuşi îl desenase cu un an în urmă.

Apoi privirea i se îndreptă asupra preotului, care se ruga în genunchi la marginea eşafodului.

Se produse o mişcare confuză în spatele celor doi stîlpi ai ghilotinei : bascula se dădu peste cap, capul condamnatului apăru în sinistra lucarnă, un fulger străluci, o lovitură înăbuşită răsună, şi nu se mai văzu altceva decît un mare şuvoi de sînge.

Atunci, ridicînd capul regelui, unul dintre executori îl arătă poporului, stropind marginile eşafodului cu sînge regal.

La această privelişte, oamenii cu suliţe scoaseră un strigăt de bucurie şi, năvălind spre eşafod, îşi înmuiară în sînge unii suliţele, alţii săbiile — batistele cei ce aveau. Apoi strigară cu toţii : „Trăiască Republica!”

În întreg Parisul se iscă un imens sentiment de stupoare. La unii, stupoarea merse pînă la disperare : o femeie se aruncă în Sena ; un peruchier îşi tăie gîtul ; un librar înnebuni ; un fost ofiţer muri de emoţie.

În sfîrşit, la deschiderea şedinţei Convenţiei, preşedintele deschise o scrisoare. Scrisoarea aparţinea

unui cetăţean care cerea să-i fie predat trupul lui Ludovic al XVI-lea, ca să-l îngroape alături de cel al tatălui său.

Au rămas trupul şi capul despărţite unul de celălalt. Să vedem ce s-a întîmplat cu ele.

Nu cunoaştem nici o relatare mai înfiorătoare decît însuşi textul procesului verbal de înhumare. Iată-l, aşa cum a fost întocmit în aceeaşi zi :

Proces-verbal despre înhumarea lui Ludovic Capet

La 21 ianuarie 1793, anul II al Republicii Franceze, noi, subsemnaţii administratori ai departamentului Parisului, împuterniciţi de Consiliul general al departamentului în virtutea hotărîrilor Consiliului executiv provizoriu al Republicii Franceze, ne-am deplasat la ora nouă dimineaţa la locuinţa cetăţeanului Ricave, parohul bisericii Sainte-Madeleine. Găsindu-l acasă, l-am întrebat dacă a avut grije să ia măsurile ce i-au fost comandate în ajun de Consiliul executiv şi de către departament în ce priveşte înhumarea lui Ludovic Capet. Ne-a răspuns că a executat, punct cu punct, ceea ce-i fusese ordonat de Consiliul executiv şi de departament, şi că totul a fost pregătit îndată.

De acolo, însoţiţi de cetăţenii Renard şi Damoreau, amîndoi vicari ai parohiei Sainte-Madeleine, însărcinaţi de cetăţeanul preot să procedeze la înhumarea lui Ludovic Capet, ne-am îndreptat la locul din cimitirul sus-numitei parohii, situat pe strada Anjou Saint-Honoré, unde găsindu-ne, am constatat executarea ordinelor transmise în ajun de noi cetăţeanului preot, în virtutea însărcinării pe care o primisem în ajun din partea Consiliului general al departamentului.

Puţin mai tîrziu a fost depus în cimitir, în prezenţa noastră, de către un detaşament de jandarmerie

pedestră, cadavrul lui Ludovic Capet, pe care l-am recunoscut în totalitatea membrelor sale, cu capul despărţit de trup. Am observat că părul din partea din spate a capului era tăiat şi cadavrul era fără cravată, fără haină şi fără ghete. În rest, era îmbrăcat cu o cămaşă, o vestă tighelită, în formă de jiletcă, cu un pantalon de pînză cenuşie şi o pereche de ciorapi de mătase cenuşii.

Astfel îmbrăcat a fost aşezat într-un coşciug şi coborît în groapă, care a fost astupată apoi în prezenţa noastră. Şi toate au fost pregătite şi executate în conformitate cu ordinele date de Consiliul executiv provizoriu al Republicii Franceze. Şi am semnat împreună cu cetăţenii Ricava, Renard şi Damoreau, preoţi şi vicari ai bisericii Sainte-Madeleine.

LEBLANC, administrator al departamentului

DUBOIS, administrator al departamentului

DAMOREAU, RICAVE, RENARD

Astfel a murit şi a fost înhumat, la 21 ianuarie 1793 regele Ludovic al XVI-lea.

Era în vîrstă de treizeci şi nouă de ani, cinci luni şi trei zile; a domnit optsprezece ani ; a fost prizonier cinci luni şi opt zile.

Ultima sa dorinţă nu i-a fost împlinită, şi sîngele său a căzut nu numai asupra Franţei, ci şi asupra întregii Europe .

Capitolul 81
UN SFAT DAT DE CAGLIOSTRO

În seara acelei zile îngrozitoare — pe cînd oamenii cu suliţe parcurgeau străzile pustii şi iluminate ale Parisului purtînd în vîrful armelor fîşii de batiste şi cămăşi pătate de roşu şi strigînd : „Tiranul e mort ! iată sîngele tiranului !” — doi bărbaţi se aflau la primul etaj al unei case din strada Saint-Honoré, cufundaţi în aceeaşi tăcere, dar într-o atitudine cu totul diferită.

Unul, îmbrăcat în negru, era aşezat în faţa unei mese, cu capul sprijinit în mîini, fie cufundat într-o adîncă visare, fie într-o profundă durere. Celălalt, îmbrăcat într-o haină ţărănească, se plimba cu paşi mari, cu privirea întunecată, cu fruntea încruntată, cu braţele încrucişate pe piept. Numai că în mersul său, care tăia camera în diagonală, îşi arunca pe furiş şi întrebător privirea asupra celuilalt de cîte ori trecea prin dreptul mesei.

De cîtă vreme stăteau astfel amîndoi ? N-am putea s-o spunem. Dar, în cele din urmă, bărbatul cu braţele încrucişate, cu fruntea încruntată, cu privirea întunecată, păru să se plictisească de această tăcere şi, oprindu-se în faţa omului în haine negre şi cu fruntea sprijinită în mîini :

— Vai ! cetăţene Gilbert, spuse fixîndu-şi privirea asupra celuia căruia i se adresa, vrei să zici că sînt un tîlhar fiindcă am votat pentru moartea regelui ?

Bărbatul în haină neagră ridică fruntea, clătină din cap melancolic şi, întinzînd mîna tovarăşului său, răspunse :

— Nu, Billot, nu eşti un tîlhar, aşa cum nici eu nu sînt un aristocrat. Ai votat după conştiinţa dumitale, iar eu am votat după a mea. Numai că eu am votat pentru viaţă şi dumneata ai votat pentru moarte. Or, e un

lucru îngrozitor să iei unui om ceea ce nici o putere din lume nu-i poate înapoia.

— Astfel, după părerea dumneavoastră, exclamă Billot, despotismul este inviolabil, libertate înseamnă revoltă şi, aici pe pămînt, nu există dreptate decît pentru regi, adică pentru tirani? Atunci ce le va rămîne popoarelor? Dreptul de a slugări şi de a se supune ? Şi dumneavoastră, elevul lui Jean-Jacques, cetăţean al Statelor-Unite, dumneavoastră, domnule Gilbert, spuneţi asta ? !

— Nu spun deloc asta, Billot, căci ar însemna să rostesc o nelegiuire împotriva popoarelor.

— Ia să vedem, reluă Billot, eu am să vă vorbesc, domnule Gilbert, cu brutalitatea şi cu bunul meu simţ grosolan şi vă rog să-mi răspundeţi cu toată subtilitatea spiritului dumneavoastră. Admiteţi că o naţiune care se credea asuprită are dreptul să-şi deposedeze biserica de averi, să încătuşeze sau chiar să-şi suprime tronul, să lupte şi să se elibereze ?

— Fără îndoială.

— Atunci, are ea dreptul să întărească rezultatele victoriei sale ?

— Da, Billot, incontestabil are acest drept. Dar nimic nu se consolidează prin violenţă, prin crimă. Adu-ţi aminte : „Omul n-are voie să-şi ucidă aproapele!”

— Oh ! Atunci vă întreb pur şi simplu : aveam noi dreptul să cucerim Bastilia ?

— Da.

— Aveam noi dreptul, atunci cînd regele a încercat să răpească poporului libertatea de a delibera, să realizăm acea zi de la Jeu de Paume ?

— Da.

— Aveam noi dreptul, atunci cînd regele a vrut să intimideze Adunarea Constituantă, prin serbarea gărzilor regale şi adunarea trupelor la Versailles, spun,

aveam noi dreptul să mergem să-l căutăm pe rege la Versailles şi să-l aducem la Paris ?

— Da.

— Aveam noi dreptul, atunci cînd regele a încercat să fugă şi să treacă la inamic, aveam noi dreptul să-l arestăm la Varennes ?

— Da.

— După Constituţia din 1791 pe care a jurat, cînd l-am văzut pe rege parlamentînd cu emigraţia şi conspi- rînd cu străinătatea, aveam noi dreptul să facem ziua de 20 iunie ?

— Da.

— Cînd a refuzat să sancţioneze legile emanate din voinţa poporului, aveam noi dreptul să facem ziua de 10 august, adică să cucerim castelul Tuileries şi să proclamăm decăderea sa din drepturi ?

— Da.

— Cînd, închis la Temple, regele continua să unel- tească împotriva libertăţii, aveam sau nu aveam dreptul să-l cităm în faţa judecăţii Convenţiei naţionale numită să-l judece ?

— Îl aveaţi.

— Dacă aveam dreptul să-l judecăm, aveam şi dreptul să-l condamnăm.

— De, la exil, la surghiun, la închisoare pe viaţă, la orice în afară de moarte.

— Şi de ce nu la moarte ?

— Fiindcă, vinovat în rezultat, nu era deloc vinovat în intenţie. Îl judecaţi din punctul de vedere al poporului, dragul meu Billot. El a acţionat din punctul de vedere al regalităţii. Era într-adevăr un tiran, cum îl numiţi ? Nu. Era cu adevărat un asupritor al poporului? Nu. Un complice al aristocraţiei ? Nu. Un duşman al libertăţii ? Nu.

— Atunci, dumneavoastră l-aţi judecat din punctul de vedere al regalităţii ?

— Nu, deoarece din punctul de vedere al regalităţii l-aş fi achitat.

— Nu l-aţi achitat, votînd pentru viaţă ?

— Da, dar cu închisoare pe viaţă. Crede-mă, Billot, l-am judecat cu mai multă părtinire decît aş fi vrut. Om din popor, sau mai bine zis fiu al poporului, balanţa pe care o ţineam în mînă s-a înclinat de partea poporului. Dumneata ai spus-o, Billot, că regele nu era seamănul dumitale : era duşmanul dumitale. Or, duşmanul dumi- tale era învins, şi nu ucizi un duşman învins. O crimă executată cu sînge rece nu înseamnă judecată ; e o jertfă de prisos. Aţi dat regalităţii o aureolă de martir, justiţiei un aer de răzbunare. Fiţi atenţi ! Fiţi atenţi ! Făcînd prea mult, n-aţi făcut destul. Carol I a fost executat, şi Carol al II-lea a fost rege. Iacob al II-lea a fost expulzat, şi fiii săi au murit în exil. Natura umană e patetică, Billot, şi am înstrăinat de noi pentru cincizeci de ani, pentru o sută de ani poate acea imensă parte a populaţiei care judecă revoluţiile cu inima. Ah! crede-mă, prietene, republicanii sînt cei care trebuie să deplîngă cel mai mult sîngele lui Ludovic al XVI-lea, fiindcă acest sînge va cădea asupra lor şi îi va costa Republica.

— E ceva adevărat în cele ce spui acum, Gilbert ! răspunse un glas care venea dinspre uşa de intrare.

Cei doi bărbaţi tresăriră, întorcîndu-se cu o mişcare asemănătoare, apoi spuseră într-un glas :

— Cagliostro !

— Eh ! Dumnezeule, da, răspunse acesta. Dar e şi ceva adevărat în ceea ce spune Billot.

— Vai ! zise Gilbert, iată nenorocirea. Pledăm o cauză cu un dublu aspect şi fiecare, privind-o din punctul său de vedere, poate spune : am dreptate.

— Da, însă şi el trebuie să admită să i se spună că n-are dreptate, reluă Cagliostro.

— Care e părerea dumneavoastră, maestre ? întrebă Gilbert.

— Da, care-i părerea dumneavoastră ? zise Billot.

— Adineauri l-aţi judecat pe acuzat, zise Cagliostro. Eu voi judeca judecata. Dacă l-aţi fi condamnat pe rege, aţi fi avut dreptate. Aţi condamnat însă omul, şi n-aveţi dreptate.

— Nu înţeleg, spuse Billot.

— Ascultă, zise Gilbert, căci eu ghicesc ce vrea să spună.

— Regele trebuia ucis, continuă Cagliostro, cînd se afla la Versailles sau la Tuileries, necunoscut de popor, în spatele reţelei sale de curteni şi al zidului de soldaţi elveţieni. Trebuia ucis la 7 octombrie sau la 11 august. La 7 octombrie sau la 11 august era un tiran ! Dar, după ce a fost lăsat cinci luni la Temple în comunicaţie cu toată lumea, mîncînd laolaltă cu toţi, dormind sub ochii tuturor, tovarăş al proletarului, al muncitorului, al negustorului ; după ce a fost ridicat, în sfîrşit, prin această falsă înjosire, la demnitatea de om, ar fi trebuit să fie tratat ca un om, adică să fie expulzat sau întemniţat.

— Pe dumneavoastră nu vă înţelegeam deloc, îi zise Billot lui Gilbert, şi iată că-l înţeleg pe cetăţeanul Cagliostro.

— Eh ! Fără îndoială, în timpul celor cinci luni de captivitate, regele vă este înfăţişat cu tot ce are mai emoţionant, mai inocent, mai respectabil. Vă e arătat ca soţ afectuos, ca tată bun, ca un om cumsecade. Neghiobii ! Îi credeam mai tari decît sînt, Gilbert! Regele e chiar transformat, refăcut : ca şi sculptorul care îşi scoate statuia din blocul de marmură — tot lovind această fiinţă prozaică, vulgară, cîtuşi de puţin rea, cîtuşi de puţin bună, subjugat în întregime de deprinderile sale senzuale, evlavios nu ca un spirit elevat, ci ca un epitrop de parohie, iată că ni se sculptează din această fiinţă greoaie o statuie a curajului, a răbdării şi a resemnării. Iată că se aşază această statuie pe piedestalul durerii. Iată că acest

sărman rege e înălţat, înnobilat, sfinţit. Iată cum se ajunge ca soţia sa să-l iubească !... Ah ! dragul meu Gilbert, continuă Cagliostro izbucnind în rîs, cine ne-ar fi spus la 14 iulie, la 5 şi 6 octombrie, la 10 august, că regina îl va iubi vreodată pe soţul ei ?

— Oh ! murmură Billot, dacă aş fi putut bănui acest lucru !

— Ei bine, ce-ai fi făcut, Billot ? întrebă Gilbert.

— Ce-aş fi făcut ? L-aş fi ucis fie la 13 iulie, fie la 5 sau 6 octombrie, fie la 10 august. Mi-ar fi fost foarte uşor.

Aceste cuvinte au fost pronunţate cu un atît de întunecat accent de patriotism, încît Gilbert i le iertă, iar Cagliostro i le admiră.

— Da, zise acesta din urmă după o clipă de tăcere, dar n-ai făcut-o. Dumneata, Billot, ai votat pentru moarte. Dumneata, Gilbert, ai votat pentru viaţă. Ei bine, vreţi acum să ascultaţi un ultim sfat ? Dumneata, Gilbert, nu te-ai lăsat numit membru al Convenţiei decît pentru a împlini o datorie. Dumneata, Billot, doar pentru a împlini o răzbunare. Datorie şi răzbunare, totul s-a îndeplinit. Nu mai aveţi de ce să mai rămîneţi aici, plecaţi !

Cei doi bărbaţi îl priviră pe Cagliostro.

— Da, reluă el, nici unul nici celălalt nu sînteţi oameni de partid : sînteţi oameni de instinct. Or, odată ce regele a murit, partidele se vor afla faţă în faţă, partidele se vor distruge între ele. Care va fi doborît primul ? Habar n-am. Dar ştiu că, unul după altul vor pieri. Aşadar mîine, Gilbert, indulgenţa dumitale va fi socotită crimă, iar poimîine, poate chiar şi mai înainte, ţi se va cere socoteală, Billot, de severitatea dumitale. Credeţi-mă, în bătălia ucigătoare ce se pregăteşte între ură, teamă, răzbunare, fanatism, puţini vor rămîne nepătaţi. Unii vor fi mînjiti de noroi, ceilalţi de sînge. Plecaţi, prieteni ! Plecaţi !

— Dar Franţa ? zise Gilbert,

— Da, Franţa ? repetă Billot.

— Efectiv, Franţa e salvată, zise Cagliostro. Duşmanul din afară e învins, duşmanul dinăuntru e mort. Oricît de primejdios ar fi pentru viitor eşafodul din 21 ianuarie, el este incontestabil o mare forţă pentru prezent : forţa hotărîrilor ireversibile. Supliciul lui Ludovic al XVI-lea făgăduieşte Franţei, răzbunarea tronurilor şi dăruieşte republicii forţa convulsivă şi disperată a naţiunilor condamnate la moarte. Vedeţi Atena din vremurile antice, vedeţi Olanda din timpurile moderne. Tranzacţiile, negocierile, nehotărîrile au încetat începînd din această dimineaţă. Revoluţia ţine securea într-o mînă, drapelul tricolor în cealaltă. Plecaţi liniştiţi : înainte de a lăsa jos securea, aristocraţia va fi învinsă. Plecaţi, prieteni! Plecaţi !

— Oh ! spuse Gilbert, Dumnezeu mi-e martor că dacă viitorul pe care mi-l preziceţi este adevărat, nu regret Franţa. Dar unde să ne ducem ?

— Nerecunoscătorule ! zise Cagliostro. Îţi uiţi a doua patrie, America ? Uiţi acele lacuri imense, acele păduri virgine, preriile întinse ca oceanele ? N-ai nevoie tu, care te poţi odihni, de liniştea naturii după aceste îngrozitoare agitaţii ale societăţii ?

— Mă vei urma, Billot ? întrebă Gilbert ridicîndu-se.

— Mă veţi ierta ? întrebă Billot făcînd un pas spre Gilbert.

Cei doi bărbaţi se aruncară unul în braţele celuilalt.

— Bine, spuse Gilbert, vom pleca.

— Cînd ? întrebă Cagliostro.

— Păi, peste... opt zile.

Cagliostro clătină din cap.

— Veţi pleca în astă-seară, zise el.

— De ce în astă-seară ?

— Fiindcă eu plec mîine.

— Şi unde vă duceţi ?

— Veţi afla într-o zi, prieteni.

— Dar cum să plecăm ? .

— Peste treizeci şi şase de ore, corabia „Franklin” îşi ridică ancora spre America.

— Dar paşapoartele ?

— Iată-le.

-— Şi fiul meu ?

Cagliostro se duse să deschidă uşa.

— Intră, Sébastien, zise el, te cheamă tatăl tău.

Tînărul intră şi se aruncă în braţele părintelui său. Billot suspină adînc.

— Nu ne mai lipseşte decît un poştalion, zise Gilbert.

— Trăsura mea e gata înhămată, la poartă, răspunse Cagliostro.

Gilbert se îndreptă spre un scrin unde se afla punga comună — o mie de ludovici — şi îi făcu semn lui Billot să-şi ia partea.

— Avem destui ? zise Billot.

— Avem mai mult decît ne-ar trebui să cumpărăm o provincie.

Billot privi în jur stînjenit.

— Ce cauţi, prietene ? întrebă Gilbert.

— Caut un lucru care mi-ar fi inutil dacă l-aş găsi fiindcă nu ştiu să scriu, răspunse Billot.

Gilbert surîse, luă o pană, cerneală şi hîrtie.

— Dictează, spuse el.

— Aş vrea să-i trimit un cuvînt de bun rămas lui Pitou, zise Billot.

— O voi face eu în locul dumitale.

Şi Gilbert scrise.

Cînd termină, Billot îl întrebă :

— Ce aţi scris ?

Gilbert citi :

Dragul meu Pitou,

Părăsim Franţa, Billot, Sébastien şi cu mine, şi te îmbrăţişăm cu căldură toţi trei.

Credem că, fiind în fruntea fermei lui Billot, nu-ţi lipseşte nimic.

Probabil că într-o zi îţi vom scrie să vii după noi.

Prietenul dumitale,
GILBERT

Asta-i tot ? întrebă Billot.

— Mai e un *post-scriptum*, spuse Gilbert.

— Care ?

Gilbert îl privi pe fermier în faţă şi spuse :

— *Billot ţi-o lasă în grije pe Cathérine.*

Billot scoase un strigăt de recunoştinţă şi se aruncă în braţele lui Gilbert.

Peste zece minute trăsura îi ducea departe de Paris pe Gilbert, Sébastien şi Billot, pe drumul spre Havre.

EPILOG

Peste mai bine de un an după executarea regelui şi plecarea lui Gilbert, Sébastien şi Billot, într-o frumoasă şi rece dimineaţă a teribilei ierni din 1794, vreo patru sute de persoane adică aproape a şasea parte din populaţia orăşelului Villers-Cotterèts, aşteptau în piaţa castelului şi în curtea primăriei ieşirea a doi logodnici, din care vechea noastră cunoştinţă, domnul de Longpré, era pe cale să facă soţ şi soţie.

Cei doi logodnici erau Ange Pitou şi Cathérine Billot.

CUPRINS